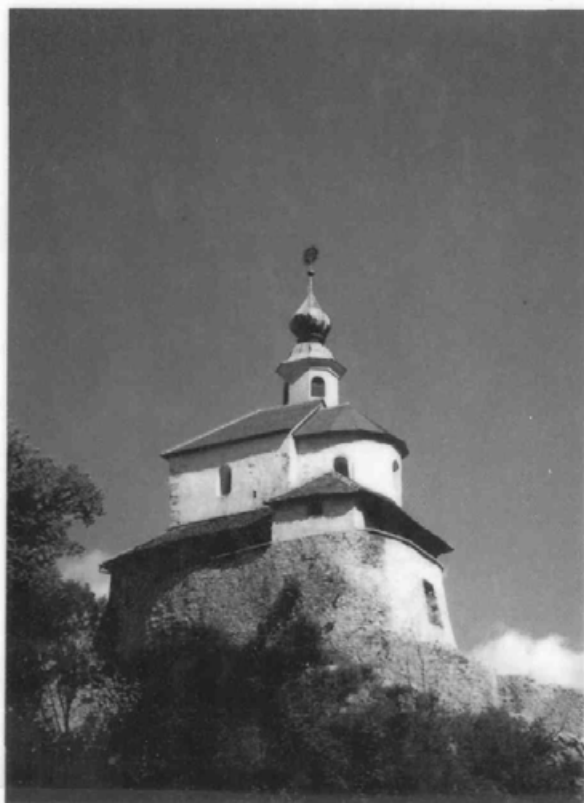

KAMNIŠKI ZBORNIK

1998

37422

KAMNIŠKI ZBORNIK

1998

KAMNIŠKI ZBORNIK XIV

Izdaja občina Kamnik.

Ureja uredniški odbor:

dr. Božidar Drovenik, Tone Ftičar,
Marjeta Humar, prof., Dušan Lipovec, akad. slikar in publ.,
Tina Romšak, prof., Tone Smolnikar in Milan Šuštar, prof.

Glavna in odgovorna urednica:

Marjeta Humar, prof.
Žale 4 a, 1240 Kamnik

Lektorja in korektorja:

Milan Šuštar, prof.
Ljubljanska 74, 1241 Kamnik
Marjeta Humar, prof.
Žale 4 a, 1240 Kamnik

Angleški povzetki:

Helena Hribar, prof.
Kettejeva 23, 1240 Kamnik

Grafična oprema in oblikovanje:

Dušan Sterle, slikar in graf. oblikovalec
Zikova 3, 1240 Kamnik

Računalniška obdelava besedila:

Studio Dataprint, d. o. o.
Trg svobode 8, 1240 Kamnik

Grafična priprava fotografij za tisk na straneh 14, 15, 16:

Drago Kladnik, prof. geografije in zgodovine, raziskovalec,
Inštitut za geografijo,
Trg francoske revolucije 7,
1000 Ljubljana

Tisk:

Dan, Ljubljana

Naklada:

1500 izvodov

Po mnenju Ministrstva za kulturo Republike Slovenije z dne 06. 03. 1998
št. 415-388/98 šteje publikacija med proizvode,
za katere se plačuje 5-odstotni davek od prometa proizvodov.

CIP - kataloški zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana

Kamniški zbornik XIV

ISSN 1318-9069

94422

Pred nekaj leti se je občina Kamnik odločila, da spet začne izdajati Kamniški zbornik. Tako je 1996. izšla 13. številka publikacije, v kateri naj bi se predstavljali strokovni pogledi na sedanost in preteklost kamniške občine, na njeno gospodarstvo, znanost, kulturo, naravo in osebnosti. Kot pisci naj bi sodelovali zlasti kamniški strokovnjaki ali Nekamničani, ki se ukvarjajo s kamniško tematiko.

Za uresničitev vsake zamisli so potrebni ljudje s svojo voljo, navdušenjem in znanjem. Izkazalo se je, da je bil Kamniški zbornik zaželen in pričakovan, saj je bilo kvalitetnih prispevkov za prejšnjo številko in za to, ki se zdaj predstavlja javnosti, dovolj. Tudi v sredstvih javnega obveščanja je bil 13. Kamniški zbornik ugodno ocenjen. Članki v tem Kamniškem zborniku so vsebinsko in po načinu obravnave precej različni, zato so razvrščeni v naslednje dele: Razprave, Pesniki in slikarji, Pogledi in mnenja, Gradivo za zgodovino, Kronika.

Da bi bila različnost tematike posameznih prispevkov bolj razvidna in poudarjena, so Razprave še nadalje razdeljene v razdelke, poimenovane: Družba, Narava, Osebnosti. V 14. Kamniškem zborniku je objavljenih 34 prispevkov, ki prikazujejo vso pestrost življenja v naši občini: od ekonomskih in geografsko-statističnih pogledov na Šutno in oživitve gospodarstva nasploh, na sodobno vzgojo in družino, opisov zgodovine in sedanosti Matične knjižnice, ščetarstva in šole v Mostah, zgodovine mekinjskega samostana in božjepotništva v baroku do naravnega bogastva gozda v Kamniški Bistrici in terciarnih plasti na ozemlju občine. Predstavljene so pomembne osebnosti, ki so na različne načine povezane s Kamnikom: Viktor Mihelčič, France Pibernik, Janez Matjašič, Maks Bergant, Valerija Heybalova, Ciril Jeglič, Kati Turk, Franjo Lipovec, Janez Tominc, Gašper Križnik, Luka Svetec, Janez Kecel, s slikami in kratko študijo pa slikarja Tomaž Perko in Dušan Lipovec, z nekaj pesmimi pesniki treh generacij Elka Podbevšek, Andrej Rifel - Felan in Igor Grošelj ter množica drugih Kamničanov. V 14. Kamniškem zborniku je opisan tudi del zgodovine kamniškega alpinizma, jamarstva, glasbenega šolstva, organizirane družbene skrbi za invalidno mladino in mestne godbe. V posebnem prispevku so zbrana vsa pogosto nasprotujoča si mnenja o prenovi tabernaklja v komendski cerkvi. Zapisani so spomini in odmevi na najdbo ostankov mamuta pred šestdesetimi leti. Za Kamnik je bila po drugi vojni gotovo najpomembnejša pridobitev gimnazija, ki letos praznuje 45-letnico prve mature, zato je temu dogodku in usodam prvih maturantov posvečen kratek spominski zapis. Taka je v nekaj stavkih povzeta vsebina 14. Kamniškega zbornika. Njegovo vrednost gotovo povečujejo tudi stare fotografije. Kot je pestra vsebina, tako različni so tudi avtorji: srednješolci, ki raziskujejo pod vodstvom svojih mentorjev, študentje, diplomanti in doktorandi različnih fakultet.

Zahvaljujem se vsem, ki so s svojim znanjem in delom prispevali k temu, da je Kamniški zbornik zrcalna podoba življenja in ljudi naše občine v sedanosti in preteklosti. Jezikovni pregled in večkratne korekture mi je pomagal opraviti prof. Milan Šuštar. V računalnik jih je vnašala Ana Anžel.

Hvaležna sem prof. Heleni Hribarjevi za prevod večine povzetkov v angleščino (avtorji dr. Bogomir Kovač, prof. Drago Kladnik, inž. Bojan Pollak in Damjan Hančič so povzetke prevedli sami). Z njenim delom naj bi bila vsebina dostopna nekoliko širšemu krogu ljudi. Slikar in grafični oblikovalec Dušan Sterle je dal prejšnjemu in temu Kamniškemu zborniku kamniško prepoznavno podobo. Celotno besedilo je računalniško obdelal Sašo Matičič iz Studia Dataprint.

Na koncu: brez podpore župana Antona Smolnikarja, občinskega sveta občine Kamnik, posameznikov, ustanov in podjetij, naštetih na koncu, knjiga ne bi mogla iziti. Zato hvala vsem za dobro sodelovanje.

Marjeta Humar

Marjeta Humar

Dr. BOGOMIR KOVAČ,

Finžgarjeva ulica 5,
1253 Dob pri Domžalah

REVITALIZACIJA MESTA KAMNIK – PRILOŽNOST ALI ŠE ENA ZAPRAVLJE- NA MOŽNOST

1. POVRATEK V PRIHODNOST

Pred devetimi leti, natančneje 20. 3. 1989, je beograjska Ekonomska politika, tedanji vodilni ekonomsko-politični tednik v SFRJ, objavil članek s pomenljivim naslovom: KAMNIK – zakaj smo najboljši. Razlog za reportažo o Kamniku je bila primerjalna študija občinskih gospodarstev v Jugoslaviji, ki jih je na zahtevo Mikuličeve vlade izvajal splitski Center ekonomskih znanosti. Na temelju petih kriterijev je Kamnik med 530 jugoslovanskimi občinami dve leti zapored, leta 1986 in 1987, zasedel prvo mesto v državi. Med petimi kriteriji sta bila najpomembnejša povprečni osebni dohodek, ki je dokazoval življenjski standard prebivalstva, in stopnja akumulativnosti, ki je dokazovala razvojno moč podjetij. Kamnik je bil torej sredi osemdesetih let, ne glede na omejenosti takšnih statističnih primerjav, ena vodilnih občin v državi, z velikim razvojnim zaletom pa je od 45. mesta (1981) postopoma napredoval na peto (1985) in končno na sam gospodarski olimp.

Tedanji vodilni gospodarski in politični občinski menedžerji (gospodje Maks Lavrinc, Janko Gedrih, Ivo Pirc) so občinski uspeh pojasnjevali z relativno dinamičnimi srednje velikimi podjetji, menjavo vodilnih menedžerskih struktur, veliko infrastrukturno dejavnostjo občine in politično odprtostjo ter strateško usmerjenostjo občinskih oblasti. Med tedanjimi sogovorniki sta svoje splošne ugotovitve dodala tudi mag. Mojca Drčar Murko o povezanosti gospodarskega razvoja mesta s splošno slovensko politično liberalizacijo in dr. Bogomir Kovač o keynesianskem razvojnem modelu in politično-razvojni koaliciji na občinski ravni. Tedanjo poslovno in politično smelost smo običajno ocenjevali v razmerju do privatnega sektorja in podjetništva. Tudi tukaj Kamniku ni kazalo slabo. Stopnje letne rasti zaposlovanja v privatnem sektorju so bile med 12 in 13 %, število zaposlenih v privatnem sektorju pa je bilo približno enako kot v Domžalah, čeprav je imel Kamnik polovico manj obrtnih delavnic (600). To je pomenilo, da je Kamnik tudi na področju privatnega podjetništva kazal pomembno razvojno koncentracijo, ki naj bi bila omogočila uspešno tranzicijo socialističnega gospodarstva. Razvojna strategija mesta je bila tedaj usmerjena v infrastrukturni razvoj privatnega sektorja (t. i. obrtne ali podjetniške cone), razvoj kmetijstva na obrobju in turizma v mestnem jedru in na Veliki planini. Deindustrializacija je bila skupno strateško izhodišče, s katerim naj bi kamniška občina kljubovala velikim poslovnim spremembam, ki jih je prinašala prihodnost.

Veliki prelomi na političnem in gospodarskem področju leta 1990–1991 pa so dodobra spremenili predpostavke starih razvojnih strategij. Kamnik se je v obdobju gospodarske in politične tranzicije znašel pred odločilnimi razvojnimi dilemami, ki pa jih niti

politično niti gospodarsko ni najbolje reševal. Ekonomska teorija dokazuje, da je politična demokracija sicer potreben, ne pa tudi nujen pogoj za gospodarski razvoj, če politične oblasti in menedžerji v podjetjih nimajo pravih razvojnih strategij. In tako se je Kamnik po skoraj desetih letih znašel na drugem bregu reke. Politična občinska oblast se je povsem izgubila v labirintih slabe reforme lokalne samouprave in lastnih menedžerskih nesposobnosti. Kamniška industrija je izgubo jugoslovanskega trga in hitro dezinfacijsko politiko Banke Slovenije doživela kot rušilni potres, od koder ni bilo videti odrešujočih rešitev. Vse razvojne prilagoditve osemdesetih let so se nenadoma izkazale kot temeljne razvojne ovire devetdesetih:

- a) tradicionalna industrija (kovinska, tekstilna, usnjarska, lesna) je bila tehnološko in proizvodno preveč zastarala, da bi se lahko hitro preusmerila na zahodne trge;
 - b) vodilne menedžerske strukture so pogosto napačno ocenile, kako tehnološko, tržno in finančno restrukturirati tovarne;
 - c) politične oblasti niso imele nobenega večjega mestnega projekta, ki bi razvojno oživel gospodarske dejavnosti mesta;
 - č) razvojna koalicija med menedžerskimi, političnimi in intelektualnimi strukturami mesta je povsem razpadla;
 - d) podjetniški sektor malih in srednjih podjetij, ki povsod v Evropi pomeni temelj zmanjševanja brezposelnosti in gospodarskega razvoja, je ostal nerazvit.
- Mesto je v devetdesetih letih doživelo klasično gospodarsko krizo deindustrializacije. Srednje velika podjetja so zmanjševala obseg proizvodnje in zaposlovanja, mnoge tovarne so zapirale obrate. Padajoča kupna moč kamniškega prebivalstva pa je najbolj prizadela razdrobljeno trgovino in storitveni sektor. In prav ta sektor skupaj z malimi in srednjimi privatnimi podjetji ni mogel nadomestiti poslovnih izgub in zaustaviti naraščajoče brezposelnosti, ki jih je povzročil propad tradicionalnih kamniških podjetij. Razvojna logika je bila tako sklenjena. Kamnik se je znašel v klasičnem začaranem krogu gospodarske nerazvitosti, ko premajhna akumulacija podjetij in nepodjetniška naravnost menedžerjev in političnih struktur preprečujeta gospodarsko rast. Vsak nov krog vedno slabše gospodarske rasti pa omogoča vedno manjšo akumulacijo in povečuje paradoksalni razvoj nerazvitosti. Naraščajočemu poslovnemu pesimizmu se je na mestni ravni pridružila tudi nemoč revitalizacije starega mestnega jedra. Vzroki za zastajanje mestnega jedra so številni:

- a) zmanjševanje aktivnega prebivalstva in vedno slabša starostna struktura mestnega prebivalstva;
- b) splošne gospodarske razmere v občini in padec kupne moči prebivalstva,
- c) nesposobnost podjetniških struktur v storitvenem sektorju, da bi v mestnem jedru oblikovale dovolj atraktivno trgovsko in poslovno ponudbo;
- č) prometna ureditev, ki je z zaporo Šutne onemogočila

trgovino in gostinstvo, ne da bi hkrati ponudila atraktivno poslovno ponudbo;

d) nikakršna občinska strategija o namembnosti posameznih poslovnih lokacij, ki bi mestu povrnila poslovno življenje v staro mestno jedro;

e) nejasna razvojna strategija turizma, ki bi Kamniku povrnila sijaj turističnega mesta.

Mesto se je, podobno kot njegovo gospodarstvo, znašlo v svoji globoki identitetni krizi. Politične razprave so kljub očitnim ideološkim nasprotjem pokazale, da številni ljudje, tudi povsem dobronamerni, ne vedo, kaj naj bi storili s svojim mestom. Nekajdesetletno nasprotovanje vsemu, kar je bilo povezano z meščanstvom, je mestu vtisnilo globok pečat nejasnega zavedanja, kaj je vloga in pomen starih mestnih kulturnih središč. Nekdanja meščanska zavest, ki je stoletja gradila gospodarski in kulturni utrip mesta, se je umaknila nekakšni splošni pripadnosti mestu, ki je značilna za odnos agrarnih okolij do mestnih središč. Ljudje se identificirajo z mestom kot urbano celoto, ne pa kot kulturnim in gospodarskim središčem, ki ga sami ustvarjajo. To se razkriva v preprosti zavesti kot kulturna brezbržnost, saj ljudje ne poznajo njegovih gospodarskih, političnih in kulturnih posebnosti, ne razumejo zgodovine in nimajo nobenega pravega odnosa do njegove kulturne dediščine. Mestu pa je potrebno vrniti dušo, vendar tega ne morejo storiti niti raznobarne politične deklaracije niti goli gospodarski razvoj, čeprav ne prvega ne drugega v Kamniku ne boste srečali do konca tisočletja. Če rečemo, da je potrebno mesto vrniti meščanom, potem s tem mislimo troje:

a) kako gospodarsko razviti občino, da bo omogočila normalen razvoj življenjskega standarda in kupne moči domačega prebivalstva;

b) kako povezati gospodarske in negospodarske dejavnosti v skupno razvojno koalicijo za napredek mesta;

c) kako mestu omogočiti razvojno strategijo, ki bo omogočila vzpostavljanje kulturne identitete z mestom kot starim mestnim jedrom.

Domžale, ki tradicionalno predstavljajo alternativni razvojni koncept, so v zadnjem desetletju nesporno prehiteli Kamnik. Tudi tukaj je večina tradicionalne industrije propadla, pri velikih gospodarskih podjetjih sta se ohranila propulzivna kemijska usmeritev (Helios) in ena uspešnejših tujih naložb v Sloveniji (papirnica). Toda Domžale so zaradi drugačne urbanistične zasnove in jasnejše razvojne strategije ohranile visoko raven podjetniških dejavnosti na mestnem obrobju (trziška industrijska cona) in razvito trgovsko, gostinsko in drugo storitveno dejavnost v mestnem središču. Še boljši primer predstavlja nova občina Mengeš. Ta je v zadnjih letih z učinkovitimi urbanističnimi posegi v mestnem središču, velikim poslovnim zaletom majhnih družinskih podjetij in razvijanjem tradicionalne kulturne zavesti o pripadnosti kraju uspešno potrdila razvojni model, ki že privablja nove prebivalce.

Sklep je na dlan. Kamnik doživlja v devetdesetih letih resno gospodarsko in kulturno identitetno krizo. Ljudje, ki so povezani z njim, to običajno bolj občutijo kot

razumejo, še manj pa je temeljitih analiz in poglobljenih razprav o vzrokih in možnih rešitvah. Politične strukture so brez pravih vizij o njegovem razvoju. Obremenjene so z vsakdanjim premikanjem stolov Titaniku, kar običajno pojasnjujejo s svojo pragmatično usmerjenostjo pri vsakdanjem reševanju nakopičenih problemov. Menedžerske in podjetniške strukture v nastalih razmerah nimajo dovolj spodbud in sposobnosti za pravi podjetniški zagon. Meščani pa so v gospodarski krizi in politični zmedbi brez pravih odgovorov, kako v svojem vsakdanjem življenju doživeti in spremeniti mesto, da bo življenje v njem prijetno in perspektivno. Mesto pa potrebuje vse troje: sposobne politike in podjetnike ter meščane, ki bodo mesto sprejeli kot svoj življenjski prostor. Če mesto ne bo dobilo novih ljudi in če ne bodo hkrati obstoječi spremenili mnenja o pregovorni zaspanosti in vedno večji zaostalosti Kamnika, je vsakršen prodor novih sprememb že vnaprej obsojen na neuspeh. Kaj torej lahko storimo?

2. RAZVOJNA VIZIJA KAMNIKA KOT POPOTNICA V NOVO TISOČLETJE

Če želimo spremeniti našo prihodnost, se moramo najprej soočiti z njo. V svetu veljajo predvsem tisti, ki imajo vizijo in znajo izpeljati povsem praktične projekte, ki temeljijo na znanju o konkurenčnih prednostih, od držav, lokalnih skupnosti do posameznih podjetij in ustanov. Podjetniška sposobnost in kapital kreneta tja, kjer jima ponujajo najboljše pogoje in kjer obstaja okolje, kjer se podjetni ljudje dobro počutijo in so pripravljeni delati. Človek je preprosto ustvarjen zato, da bi se presegel, zato je razvoj naravna (antropološka) danost, ki jo je potrebno izkoristiti tudi v primeru kamniškega razvoja. Konferenca Združenih narodov v Rio de Janeiru je leta 1992 opredelila temeljna načela trajnega in uravnoveženega razvoja. Njihova Agenda 21 zahteva, da moramo gospodarski razvoj uravnovežiti z okoljem. Ne gre zgolj za običajno ekološko dimenzijo razvoja, temveč hkrati tudi za duhovno, kulturno prenovu kot protiutež materialnemu kopičenju bogastva. Avtohtono lokalno prebivalstvo naj bi imelo pri tem odločujočo razvojno vlogo na temelju novih znanj in tradicionalnih izkušenj. Nova filozofija razvoja zahteva, da kamniški razvojni problem pričnemo reševati na treh ravneh:

a) mesto potrebuje strokovno opredelitev vizije in razvojnih alternativ, ki jo lahko simbolno imenujemo KAMNIK 2000;

b) razvojna strategija vsebuje povsem praktične korake posameznih političnih in poslovnih ukrepov, ki bi v Kamniku zagotovili novo razvojno koalicijo in praktične razvojne projekte;

c) uravnovežen razvoj gospodarstva in kulturne prenovu mesta, kjer postaja kulturna identiteta mesta najdragocenejši vir njegovega gospodarstva.

V zgodovini mesta je bila prav kultura tista vrednota, ki je najpogosteje meščanom kazala pot iz materialnih in duhovnih zagat in razvojnih dilem. Spomnimo se velikih meščanov in njihovih del, ko sta se v mestu vračala upanje in samozavest predvsem z neprestanim povezovanjem kulture in podjetniškega ustvarjanja (Sadnikar, Prašnikar ...). Pravilo je preprosto in karseda razumljivo. Mesto bo gospodarsko uspešno,

če bo privabilo ustvarjalne in uspešne ljudi. Ključ njihove uspešnosti pa je, vsaj tako kažejo zgodovinske kamniške izkušnje, odvisen predvsem od kulturne zavesti in sposobnosti mesta, da obudi svojo kulturno identiteto.

Kamnik lahko postane mesto prihodnosti, če bo uspel nanovo koncentrirati gospodarske sposobnosti, javne službe in izobraževanje. Kamnik mora dobiti pomen in funkcije regionalnega središča. Dosedanjo parcialno obdelano urbanistično dokumentacijo mestnega območja je potrebno razviti v sistem, ki bo omogočil možnost novega členjenja funkcionalnih enot v okviru tercialnih (storitvenih) in kvartalnih (izobraževalnih, informacijskih) dejavnosti. Strogo mestno območje ima nedvomno določene primerjalne prednosti in možnosti za pospešen razvoj. Območje Utoka in Alprema na robu strogega mestnega jedra, skrb za nekatere prostorske žepa v strogem mestnem središču, ponovno prostorsko vrednotenje Grabna in bistrškega obrežja, neurejen pomen Šutne in neizkoriščenost Zapric so samo del prostorske zgodbe, ki mora dobiti novo razvojno vsebino. Ekonomski razvoj mesta in njegovo gospodarsko oživljanje pa je najprej povezano s porastom priseljevanja in demografsko spremembo mestnega prebivalstva. Mesto je potrebno odpreti mlajšim ljudem s poslovnimi in življenjskimi ambicijami, zato pa potrebujemo:

- boljši stanovanjski standard,
- ustrežnejšo komunalno ureditev,
- nove poslovne priložnosti,
- dodatno zaposlovanje.

Večino teh ciljev je mogoče doseči ob usklajeni urbanistični, gospodarski in politični viziji mesta. Načrtna izraba prostora in pričakovana tržna gibanja opozarjajo, da mora Kamnik oblikovati nove vizije in strategije razvoja. Vizija mora postati skupna ideja Kamničanov, imeti mora motivacijski naboj z jasno opredeljenimi cilji in pomenom Kamnika v naslednjem stoletju. Mesto mora okrepiti vlogo povezovalca širših interesov in želenega razvoja, ki bo ustvarjalo ugodne pogoje za razvoj postindustrijske tehnologije, storitvenih dejavnosti in turizma, razvoja dejavnosti s področja izobraževanja, zdravstva, kulture, sodstva in bančništva. Med najpomembnejšimi cilji nove vizije mesta je ustvarjanje blaginje in kakovosti življenja, ki bodo mestu vrnil pomen gravitacijskega poslovnega in kulturnega središča. To je namreč pogoj za pridobivanje novih mlajših meščanov in spremembo načina vedenja sedanjih mestnih prebivalcev.

Nova spoznanja politike usmerjene urbanizacije (Agenda 21) zahtevajo preno in spremembo mestnih površin, ki imajo prednost pred novimi graditvami. Naloga prenove je podpiranje pozitivnih lastnosti tradicionalnih mestnih jeder in kulturne dediščine, ki omogočajo redefiniranje starih in uvajanje novih poslovnih dejavnosti. Nova urbana identiteta Kamnika mora zagotoviti preplet bivanjskih, poslovnih in upravnih funkcij. Temeljiti mora na novih kulturnih vrednotah prostora, urbani ekologiji in arhitekturni antropologiji.

Prostorska ureditev mesta mora vsebovati drugačno vrednotenje poslovnih in kulturnih možnosti razvoja:

- a) prostorske prometne povezave glede na pomen novih avtocest in lokalnih prometnih tokov,
- b) nove zazidalne možnosti na robu strogega mestnega

središča (novi fokus Kamnika na prostoru Utoka, Alprema),

c) revitalizacija starega mestnega jedra z novo kulturo, turistično in trgovsko-storitveno dejavnostjo,

č) jasnejša opredelitev mestne poslovne četrti in kompleksa izobraževalnih ustanov,

d) prostorski razvoj zdravstva in socialnih storitev, ki lahko oblikuje novo ponudbo predvsem na specialističnih in geriatričnih področjih,

e) nove rekreacijske in zabavišne površine kot del mestne turistične ponudbe,

f) ustvarjanje bogatejšje kulturne ponudbe in revitalizacija kulturne identitete starega mestnega jedra.

Prostorska ureditev je pogoj za novo trženje mesta. Mesto mora s svojimi kulturnimi, gospodarskimi, upravnimi in rekreacijskimi možnostmi načrtno privabljati ljudi. Zato pa potrebujemo jasno primarno (narava, etnografsko-zgodovinske dobrine, kulturna identiteta) in sekundarno (promet, gostinstvo, trgovina, kultura, šport in druge gospodarske dejavnosti) ponudbo mesta. Trženje mesta je celovit in kompleksen pristop, ki zahteva jasne informacije o primerjalnih prednostih, kakovostni ponudbi, načinih komuniciranja z javnostmi in podobno, kar je običajno strokovno opravilo. Mesto mora dobiti svojo "blagovno znamko", ki bo dovolj prepoznavna v slovenskem in širšem srednjeevropskem prostoru. Mesto Kamnik mora postati prostor, ki si bo prizadeval za poslovno odličnost, ki jo po modelu samoocenitve ponuja evropsko in slovensko priznanje za celovito obvladovanje kakovosti. Še le merila celovitega obvladovanja integrirane poslovne in kulturne ponudbe mesta nam ponujajo možnosti za celovito vodenje politike razvoja in uresničevanja njegovih vizij.

Vse vizije in strategije so nične, če se ne uresničijo. Prav zato je menedžerska teorija razglasila devetdeseta leta za dekada menedžiranja poslovnih sprememb. Izhodišče novega menedžerskega pristopa je presenetljivo. Agens razvoja je sprememba kulture in vrednot ljudi. Najprej potrebujemo ljubezen do napredka, zavzetost za nekaj, kar rojeva nove ideje, spodbuja podjetniške talente in vodi do uresničevanja razvojnih projektov. Strokovnjaki običajno oskrbujejo okolje z novimi zamislimi, jih ocenjujejo in vrednotijo. Politična oblast je tista, ki mora v demokratični proceduri selekcionirati in uresničevati zastavljene strategije. Ljudem pa prepustimo svobodo odločanja in maksimiranje njihovih zasebnih interesov. Vizija mesta se bo uresničila:

- ko bomo dobili sposobno in odgovorno politično oblast z ustreznimi pooblastili za strateški razvoj,
- ko bodo ljudje pripravljeni uskladiti svoje zasebne poslovne interese z interesi razvoja širše urbane skupnosti,
- ko bo prevladala nova kulturna identiteta mesta, ki bo privabila in obudila novo meščanstvo XXI. stoletja. Potrebujemo spoznanje, da smo različni, toda v nečem enotni. Skupaj si delimo prihodnost in spoznanje, da smo danes, če to želimo ali ne, v skupnem čolnu. Kamnik je s tega vidika nenadomestljivo okolje, ki ga preprosto ni mogoče zamenjati s katerikoli

mestom v Sloveniji ali v Evropi. In zato se nima smisla ukvarjati s premikanjem stolov na Titaniku, temveč lahko razvojne strategije uresničujemo samo s skupno razvojno koalicijo. V okviru slovenskega projekta IMAGO SLOVENIAE s prijateljem prof. Primožem Lorencem že dolgo pripadava politični stranki Sebastiana Bacha in najin volilni program se že nekaj let, kljub dramatičnim političnim zasukom v slovenski dolini šentflorjanski, zgleduje po Vivaldijevih Štirih letnih časih.

3. NOVA VLOGA KULTURE PRI PRENOVI STAREGA MESTNEGA JEDRA

Umetnost in kultura postajata ob koncu tisočletja bolj kot kdajkoli del našega načina življenja, zato nobena politična in poslovna odločitev o naši prihodnosti ne more in ne sme zanemariti odločilnega vpliva kulture. Umetnost je očitno nekakšna protiutež tehnološko uniformirani družbi, kulturna identiteta predstavlja iskanje tistega sidra, ki daje informacijski brezčasnosti svoj smisel in pomen. Umetnost je univerzalna govorica generacij, kultura je vezno tkivo zgodovine, obe pa sta način povezovanja naše preteklosti in prihodnosti. Številne institucije, od države do lokalne skupnosti in podjetij, vse bolj razumejo, da postaja kultura pomemben vezni člen, ki vpliva na druge poslovne in urbane dejavnosti sodobnega človeka.

Temeljna ideja, ki jo bomo zagovarjali v tem razdelku, je zelo preprosta. Umetnost oziroma kultura sta izhodišče razvojnih sprememb, ki zadevajo urbani razvoj in podjetniške spremembe Kamnika. To bo torej most, ki bo povezoval kulturno dediščino (kulturna identiteta) s kulturo nove ekonomije (kulturno podjetništvo) in kulturo drugačnega načina življenja in bivanja v starem mestnem jedru (bivanjska kultura). Razvojna logika je dovolj jasna in razpoznavna. Kultura je izhodišče kulturnega turizma, ta pa je spodbuda za podjetniški razvoj in poslovne spremembe v starem mestnem jedru.

V Evropi so že davno leto 1975 razglasili za leto evropske urbanistične dediščine, ki je obsegala predvsem komunalno prenovo in prenovo spomeniško (kulturno) dragocenih objektov. EU je leta 1991 izdelala natančna navodila o ukrepih za financiranje in integralno varstvo stavbne dediščine v starih evropskih mestih (dokumenti EU, 1991). V njih so celovito obdelali, ne samo pomembnost stavbne dediščine, temveč tudi pravni okvir varstva in finančne vire ter druge spodbujevalne ukrepe (obdavčenje, trgovanje z nepremičninami, sponzorstva, koncesije) za celovito obnovo mest. Posebno pozornost so namenili tistim nepremičninam, ki imajo kulturno vrednost in so uporabne za turistični in gospodarski razvoj. Pri tem je investicijski kriterij za fizično prenovo povezan z oceno, koliko bo obnova prispevala k ekonomskemu razvoju obnovljene hiše ali širše okolice. V tem primeru je gospodarska ali turistična revitalizacija objekta pomembna investicijska spodbuda prenove. Z drugimi besedami: kulturna dediščina postaja izhodišče moderne komercializacije mesta. Vendar pa je revitalizacija mest na temelju oživljanja kulturne dediščine običajno sledila v naslednjemu zaporedju:

- fizična prenova stavbne dediščine,
- podjetniški razvoj v hišah ali okolici,
- kulturna ponudba in turistična atrakcija.

Takšen je bil naprimer razvoj mariborskega Lenta. Medtem ko je stara Ljubljana ponudila alternativni

koncept, ki je tradicionalni vrstni red revitalizacije obrnil na glavo:

- kulturna revitalizacija starega mestnega jedra,
- podjetniški razvoj in komercializacija prostora,
- fizična prenova stavb.

Izhodišče je torej kulturna ponudba starega mesta, ki je pogoj turističnega in trgovskega oživljanja in šele od tod pričenja prava fizična prenova stavbne dediščine. Obrnjeni vrstni red je seveda teoretska konstrukcija, medtem ko praktični koraki hkrati združujejo vse tri dimenzije. Toda temeljni poudarek ostaja nespremenjen. Kulturna dimenzija je vezni člen celovite revitalizacije mesta. V staro mestno središče Kamnika moramo pripeljati živahno in živo kulturno ponudbo. Z njo moramo dvigniti zavest prebivalcev in obiskovalcev o kulturni identiteti starega mesta, samozavest stanovalcev o pomembni turistični in podjetniški ponudbi in postopoma kulturno, turistično in poslovno oživiti mesto. Kamnik po svojem obsegu in strukturi turistične ponudbe ne bo nikoli predstavljal pomembnega središča stacionarnega turizma, lahko pa razvije nekatere posebne oblike turizma, med katerimi je tudi kulturni turizem.

Temelj naše ideje je poulična kultura, ki ima tri pomembne lastnosti:

- izraba zunanjih prostorskih ambientov, ki imajo posebno kulturno vrednost (kulturna dediščina),
- odprt prostor omogoča relativno svoboden stik z občinstvom in nezamejen prireditveni prostor,
- netradicionalni izbor kulturnih prireditev in izvajalcev, ki pa vedno upošteva določeno profesionalno izvedbeno raven.

Poulična kultura je interkulturalna, ker združuje tri temeljne kulturne kroge. Najprej vzpostavlja kulturno identiteto prostora, potem zahteva posebno repertoarno prilagoditev kulturne ponudbe in nazadnje ponuja široko odprto in svobodno dojetje kulturnih in umetniških stvaritev. Klasična kultura je običajno prostorsko omejena (gledališče, koncertne dvorane ...), zato je manj pestra, časovno preveč determinirana in zaradi svoje zaprtosti manj demokratična. Predstave so omejene na določen krog obiskovalcev, obisk zahteva plačilo in ponuja določen ekskluzivizem tako pri ponudbi kot tudi pri potrošnji kulturnih dobrin. Seveda velja poudariti, da poulična kulturna ponudba ne more nadomestiti kulturnih institucij in njihove ponudbe, predstavlja pa pomembno dopolnilo kulturnega utripa mesta. Njena prednost je v drugačni programski usmeritvi (repertoarna pestrost, neinstitucionaliziranost) (manjša administracija, cenejša izvedba) in povezanosti kulture s širšo revitalizacijo mestnega jedra. Problemi starih mestnih jader so povsod podobni. Zanje so značilni skromna turistično-gostinska ponudba, slaba prometna in prostorska ureditev, problematičen odnos do stavbne kulturne dediščine in skorajda nikakršne ponudbe kulturnih storitev.

Vsi poizkusi, da bi probleme starih mest reševali avtonomno in parcialno, so vedno obsojeni na neuspeh. Na eni strani skokovito naraščajo stroški obnove, na drugi pa je obnova nesmiselna, če s svojim tekočim poslovanjem in oživljanjem ne omogoča normalne amortizacije investicijskih sredstev, pozitivnega podjetniškega zasuka in normalizacije življenjskega prostora meščanov. Naša teza je, da lahko stara mestna jedra s poulično kulturo pričenejajo dovolj učinkovito reševati zapleten revitalizacijski trikotnik kul-

turne dediščine, poslovnega oživljanja in prostorske obnove mesta. Od tod lahko izpeljemo tri pomembne posebnosti poslovne revitalizacije Kamnika:

- staro mestno jedro je kulturna in turistična dobrina, ki omogoča ambientalnno postavitev poulične kulture;
- kulturna ponudba in kulturna obdelava prostora omogočata rast dodatne trgovinske in gostinske ponudbe kot celovitega turističnega proizvoda;
- poslovna oživetev omogoča postopno revitalizacijo stavbne dediščine in dvig stanovanjske kulture mesta.

Novo revitalizacijsko jedro Kamnika potemtakem tvorijo tri institucije:

1. prostor (stavbna dediščina, staro mestno jedro ...),
2. turizem (gostinstvo, trgovina, obrt),
3. kultura (poulična in institucionalna kulturna ponudba).

Dejstvo je, da je sama revitalizacija mesta kompleksen proces, ki ga ni mogoče omejevati na urbanistične in gradbene posege v mestnem jedru (spomeniško varstvo) ali pa zgolj poslovno oživljanje mesta (nove trgovinske četrti). To so zgolj materialne kulise, kajti pravo vsebino omogočajo s svojo dejavnostjo in prisotnostjo šele ljudje in njihova kulturna drža (kulturna identiteta). Za ljudi, ki tukaj živijo ali pa prihajajo v Kamnik, lahko postane kulturna ponudba pomemben element bivanjske in življenjske kulture (kultura kot način življenja). To pomeni, da je kulturno oživljanje kamniškega starega mestnega jedra povezano z mnogo širšim pojmovanjem kulture, kot bi sprva lahko površno sklepali. Tukaj mislimo na kulturno ponudbo blaga in storitev, kulturo prostora, kulturno zavest stanovalcev in obiskovalcev, kulturno-turistično ponudbo in podobno. S triado – kultura, staro mestno jedro in turizem, zagotavljamo trojno identiteto mestnega jedra Kamnika:

- a) KAMNIK kot mesto kulturne ponudbe,
- b) KAMNIK kot zgodovinsko mesto,
- c) KAMNIK kot turistično mesto.

Turistični razvoj Kamnika je pomembno razvojno vprašanje, ki smo se ga dosedaj lotevali bolj ali manj napačno. Osrednja primerjalna prednost Kamnika je njegova predalpska lega (gorniško mesto brez prave identitete), naravni rezervat Sovanovega parka v Volčjem Potoku (Arboretum) in središče (Šutna) ter obrobje starega mestnega jedra (področje smodnišnice, Mekinje). Termalno zdravilišče Snovik smo že pred letom ocenili kot ekonomsko zgrešen projekt, brez pravih razvojno-konkurenčnih možnosti v slovenskem turističnem prostoru. Izhodišče turističnega razvoja je zato poudarjanje gorskega turizma (Kamniške Alpe, Velika planina), osrednje turistične ponudbe Arboretuma (golf, garni hotel) in oživetev starega mestnega jedra (Šutna, grad Zaprice in Mali grad). Vse tri dejavnosti zahtevajo majhne hotelske kapacitete za prehodni in delno stacionarni turizem. Nove razvojne možnosti pa ima zdravstveni (predvsem oblike kurativnih sanatorijev in hotelov za starostnike) in izobraževalni turizem (preselitev ene izmed menedžerskih izobraževalnih institucij iz Ljubljane).

4. ORGANIZIRANJE IN KOMERCIALIZACIJA KULTURNE REVITALIZACIJE STAREGA MESTNEGA JEDRA V KAMNIKU

Temeljni cilj kulturne revitalizacije Kamnika je, da staro mestno središče postane osrednji prostor podjetni-

škega snovanja in nove turistične ponudbe Kamnika. V mnogih evropskih mestih je dodatna kulturna ponudba mesta sestavni del turistične ponudbe, ki v nekaterih mestih (Firence, Salzburg ...) predstavlja med 25–33 % vsega turističnega prometa mest.

Kulturna revitalizacija Kamnika bi morala potekati na treh ravneh:

a)

Prva raven je povsem ambientalna. Celotno mesto potrebuje najprej ozvočenje, ki bo mesto povprečno dvanajst ur napolnjevalo s subtilno glasbeno produkcijo. Zaprte trge in Šutno (če predpostavimo sedanjo prometno ureditev) pa je potrebno dokončno urediti kot sprehajalne poti, ki so prijazne do pešcev in kulturne ponudbe (cestne svetilke, klopi, cvetlični aranžmaji, kulturni paviljoni). Šutna ima možnost preživetja kot zaprto prometno središče zgolj ob močnem zaledju novega stanovanjsko-trgovskega središča na področju Utoka in Alprema. V drugem primeru pa je smiselna nova prometna ureditev mestnega središča (enosmerni promet) in podjetniško (trgovsko in gostinsko) oživljanje mesta.

b)

Druga raven obsega komercializacijo kulturne in podjetniške ponudbe mesta. To pomeni, da obstajajo globalna programska shema in strategija kulturne ponudbe, trženje programa in organizacijska izvedba kulturnih prireditev. Šutna kot kamniški Parnas potrebuje kulturno ponudbo štirih letnih časov (advent, vigred, poletni festival, kamniško jesen z etnološkimi tradicijami). Na mestni ravni lahko za takšne dejavnosti ustanovimo posebno fundacijo za financiranje in menedžiranje kulturne dejavnosti starega mestnega jedra (na primer Fundacija VERONIKA). Na drugi strani potrebujemo politiko spodbujanja in usmerjanja turistične in podjetniške ponudbe (urejanje nepremičninskega trga, mestno politiko izrabe komercialnih prostorov, spodbujanje komercializacije prostorov, komunalna ureditev nakupovalnih središč, garancije in ugodni kreditni aranžmaji ...).

c)

Tretja raven pomeni fizično prenovu mestnih stavb v posameznih karejih, kjer z načrtnim pristopom spodbujamo optimalne rešitve in pomagamo meščanom pri načrtovanju, organiziranju in financiranju prenove. Fizična prenova mora ponuditi novo stanovanjsko kulturo starega mestnega jedra (obnova stanovanj, podstrešij, garažnih objektov, avtomobilskih dostopov, plinifikacija ...), ki bo dovolj privlačna za nove zahtevnejše stanovalce. Pri tem je še posebej pomembno, kako se bo revitalizacija starega mesta obogatila z nekaterimi dodatnimi mestnimi središči, ki bodo kapilarno vezani na staro mesto (Utok, Šutna, Stari trg). Trgovski potencial Šutne je mogoče oživiti samo s prometno prekravljenostjo ali pa z močnim trgovskim zaledjem. V obeh primerih pa je oživljanje stavbne dediščine povezano z bogatejšo kulturno ponudbo tega osrednjega kamniškega mestnega prostora. Kulturno oživljanje kamniškega starega mestnega jedra je potemtakem sestavni del celotne revitalizacije mesta, njegovega gospodarstva in kulturne identitete. V Kamnik bi lahko s kulturno ponudbo naselili žlahnost tradicije, ki jo sicer ponuja arhitekturna dragocenost mesta. To je hkrati zasuk k celoviti strategiji

razvoja Kamnika, ki združuje v neločljivo celoto kulturo, turistično ponudbo in gospodarske interese. Zavedati se moramo, da je oživljanje kulturne dediščine v Kamniku dejansko celovito spreminjanje načina življenja v mestnem središču. To pa zahteva vrsto spremljivanih naseljitvenih, socialnih, turističnih, gospodarskih in urbanističnih rešitev. Kamnik s svojo širšo okolico predstavlja gravitacijsko središče, ki mora omogočiti razvoj oddaljenejšim prostorom in hkrati lastno oplemenitenje svoje ponudbe. Tako je na primer edina prava primerljiva prednost kamniškega turizma Arboretum v Volčjem Potoku, na katerega mora nasloniti središčno turistično ponudbo mesta. Podobno kot je edina resna razvojna alternativa razvoj novega trgovsko-stanovanjskega središča na območju Utoka, ki bo omogočila poslovni razcvet starega mestnega središča. Pomembne so torej hrbtenične strateške usmeritve, na katere potem v groznem sistemu obešamo vso ostalo ponudbo in jo zaokrožujemo v smiselni tržnomarketinški nastop in skupno blagovno znamko kamniškega starega mesta. Mesto bo doseglo svoj ponovni razcvet, ko bodo meščani v njem prepoznali svoje razvojne možnosti in ko bodo lahko v njem razvijali svoje poslovne sposobnosti. Ali bomo obudili duha kamniške Veronike pred čudežno zakletvijo in dvignili brezmejne zaklade, ki se skrivajo v nedrjih kamniškega mesta, pa ni odvisno od mitoloških prepričanj, temveč od samih kamniških meščanov in njihovih sopotnikov. Trije odrešilni udarci leskove šibe dovolj nazorno kažejo, da je tudi v mitoloških predstavah potrebno nekaj storiti, da bi se sa-

nje lahko uresničile. In danes potrebujemo tako sanje (vizijo) kot tudi smelost za njihovo uresničitev (strategijo). Oboje pa zahteva podjetniško iniciativnost in politično odgovornost za skupno prihodnost mesta Kamnika v XXI. stoletju.

REVITALISING THE TOWN OF KAMNIK – OPPORTUNITY OR ANOTHER LOST CHANCE BY DR. BOGOMIR KOVAČ

SUMMARY

Old city cores are becoming a significant part of the urban tourism and economic development. The basic problem of old city cores though is how to take advantage of their market potentials and preserve their cultural heritage at the same time. The problem can be solved by making a radical inversion: how to tender the cultural heritage as a tourist attraction and thus contributing to renovation and economic development of town. The cultural restoration could stimulate the entrepreneurial development and the gradual renovation of buildings. In this paper, the author emphasizes that the cultural tourism within these guidelines represents one of the most important levers of tourism development which implies numerous and altogether civilizational multiplicative effects for the future of Kamnik.

DRAGO KLADNIK,
prof. geografije in zgodovine, raziskovalec,
Inštitut za geografijo,
Trg francoske revolucije 7,
1000 Ljubljana

JERNEJ KLADNIK,
dijak Srednješolskega centra Rudolfa Maistra,
Jarčeva 4,
1230 Domžale

ŽIGA RAMŠAK,
dijak Srednješolskega centra Rudolfa Maistra,
Nevlje 33 g,
1240 Kamnik

PRENOVA KAMNIŠKE ŠUTNE S POSEBNIM OZIROM NA TRGOVSKI IN GOSTINSKI DEJAVNOSTI

UVOD

Pripevek je priredba in nadgradnja raziskovalne naloge, ki sta jo oba dijaka pripravila za tekmovanje srednješolcev, ki ga v okviru Zveze organizacij za tehnično kulturo Slovenije vsako leto organizira gibanje Znanost mladini. Med geografskimi raziskavami je njuna naloga dobila prvo nagrado. Pri delu sta dijaka usmerjala prof. Valerija Podjed kot notranji in prof. Drago Kladnik kot zunanji mentor. Vsebinska zasnova je plod opazovanja korenitih sprememb v stari mestni četrti, ki z uporabo metodologije urbane geografije omogoča ovrednotiti njihove posledice. Pričakovali bi, da bodo rezultati pokazali pozitivne težnje, vendar že površen pogled na

ulico brez značilnega vrveža razkriva, da pričakovanja niso povsem uresničena in da se za zidovi lokalov in stanovanj skriva pestra paleta problemov. S statističnimi metodami so bile razkrite marsikateri značilnosti, ki jim je skupna sorazmerno kritična presoja uporabnikov storitev in ne preveč optimističen pogled njihovih ponudnikov.

IZHODIŠČA

Mesto je zapleten družbeni pojav, ki se spreminja v času in prostoru; glede na to nastopa v različnih oblikah in z različnimi funkcijami. Ugotoviti je treba, katere dejavnosti so pomembne za obstoj in delovanje mestnega organizma. Te dejavnosti ali mestne funkcije omogočajo nastanek in razvoj mesta ali pa skrbe za njegovo funkcioniranje in oskrbo mestnega ter okoliškega prebivalstva. (*Igor Vrišer, Urbana geografija, Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Ljubljana 1984.*)

Drug bistven sklop problemov, ki jim urbana geografija namenja pozornost, zadeva mestno pokrajino. Nanaša se na zgradbo ali morfologijo mesta ter na ustroj ali strukturo mesta. Z morfološko analizo skuša razložiti fiziognomijo mesta oziroma prvine, ki sestavljajo mestni organizem. Med slednje uvrščamo mestni tloris, rabo tal, pozidana in nepozidana mestna zemljišča. Z mestnim ustrojem so mišljene raziskave o zgodovinskem razvoju in sledovih, ki jih je le-ta pustil v videzu mesta; sem uvrščamo tudi analize o demografski in socialni sestavi. Sinteza morfoloških in strukturnih spoznanj je podlaga za členitev mesta na mestne četrti (socialno-funkcijske enote) in za izločitev nekaterih svojstvenih območij, kot so poslovna središča, predmestja, industrijske, prometne, upravne, stanovanjske in druge četrti. Brez dvoma je eno izmed značilnih takšnih območij tudi kamniška četrt Šutna. Prenova mestnega jedra je zahteven projekt, katerega oblika, žal pa manj vsebina, se je k nam razširila iz

Šutna (foto: Marjan Garbajs)

Slika 1: Šutna je bila že v 19. stoletju značilna trgovska in gostinska ulica. V letih pred 2. svetovno vojno (razglednica iz leta 1935 je iz knjige Aleksandra Sarnavskyja Kamnik – Mesto pod Malim gradom) je bila njena podoba precej podobna sedanjí, morda je bilo malce manj zunanjega blišča.

zahodne Evrope. Tam so si s tako imenovano revitalizacijo živahnih mestnih ulic s starimi stavbami pridobili zavidljive izkušnje. (G. Mertins, *Prenova mestnega jedra. Maribor - Marburg, Pedagoška fakulteta Univerze v Mariboru, Maribor 1994.*) Bistvo vsakega tovrstnega posega je zagotoviti možnost samopreživljanja in samovzdrževanja v razmerah usklajene, harmonične prostorske rabe, ki naj sinergijsko (medsebojno oplajano) zagotovi vsaj zadovoljstvo večine, po možnosti pa vseh skupin uporabnikov. Ob neuravnoteženosti je potrebno zagotoviti tudi vsebinsko prenovo in nezadovoljnejšem omogočiti premik na ustrežnejšo lokacijo.

Prenovo je potrebno skrbno pripraviti in realizirati. Pri tem so samo na zunaj najbolj razpoznavne oblikovne sestavine, za katere naj skrbe arhitekti. Za njimi pa se mora v nedrja posameznih prenovljenih objektov usidراتi primerna in skrbno pretehtana vsebina, za katero naj bi poskrbela paleta drugih strokovnjakov, denimo ekonomistov, komunalcev, sociologov, etnologov, geografov ipd. Ti bi morali k sodelovanju pritegniti tudi potencialne nosilce predvidenih funkcij, s

Slika 2: Po zaprtju ulice za cestni promet in prenovi vozišča ter pločnikov so precejšnjo pozornost namenili tudi celoviti ureditvi lokalov – tako notranjosti kot lepšanju zunanosti. Ulica je bila ozaljšana že ob praznovanjih 750-letnice omembe Kamnika kot mesta konec sedemdesetih let 20. stoletja. Foto: Žiga Ramšak.

čimer bi zagotovili njihovo poglobljeno zanimanje in ne nazadnje tudi del potrebnih finančnih sredstev; o njihovem pričakovanem oplajanju mora podati določena zagotovila strokovna ekipa.

Menimo, da le tako kompleksno zasnovan pristop lahko zagotovi željene rezultate. Tudi v primeru načrtné prenové Šutné, nekdanjega kamniškega predmestja (Milan Orožen Adamič, Drago Perko, Drago Kladnik, *Krajevni leksikon Slovenije, DZS, Ljubljana 1995.*) in že v 19. stoletju cvetoče trgovske in gostinske ulice (Zora Torkar, Beži Ljubljana, *Gradec se skríj, Dunaj tud' Kamniku gliha nič ni, Kulturni center Kamnik, Kamnik 1996.*), smo pričakovali, da bo poseg spodbudil pozitivne tokove in splošno zadovoljstvo. Že prvo soočenje z dejanskimi razmerami je nakazalo neumestnost postavljene teze, kar je hkrati pomenilo nov raziskovalni izziv, še posebno v sklepní, sintetični fazi. Ta naj bi ob množici dokumentiranih pokazateljev predstavila tudi temeljne ovire, ki preprečujejo celovitejši uspeh prenové, za katero je bilo namenjenih kar precej sredstev, tudi proračunskih. (*Iztok Čebašek, Šutna kdo bo tebe Stran(i)ske novice, letnik I, št. 6, november 1995.*)

METODOLOGIJA

V razmerah, ko podrobnih podatkov o mestni, gradbeni, prebivalstveni in socialni sestavi ter namenski rabi tal ni na voljo, je še vedno pomembno kartiranje rabe urbanih tal. Kartiranje je treba razumeti v poglobljenem smislu in ne le kot natančno zapisovanje različnih terenskih podatkov. Z njim namreč spoznavamo različne zveze med pojavi, ki so marsikdaj še bolj pomembne za razumevanje stvarnosti kot zgolj ugotavljanje tega ali onega pojava. Kartiranje rabe tal je bilo izvedeno februarja 1997. Z njim je bil opredeljen natančen položaj stavb v glavni ulici, registrirana so bila raznovrstna gospodarska poslopja, v preučnem območju med Klancem, železnico, Metalko in Usnjarsko ulico pa so bile pregledane tudi zadnje strani stavb skupaj z dvorišči, parkirišči, vrtovi, sadovnjaki, toplimi gredami in drugim.

Ker ni na razpolago popisnih ali drugih podatkov, do nekaterih registrov pa je za potrebe tovrstne raziskave skoraj nemogoče priti, je bilo potrebno anketiranje. Sestavljeni so bili trije različni vprašalniki: za potrošnike, lokale in stanovalce. Anketiranih je bilo 195 naključno izbranih obiskovalcev različne starosti ter spolne in izobrazbene sestave (grafikon št. 1), vsi lokalni in 63 stanovalcev; slednji za sodelovanje niso pokazali pretiranega zanimanja, vendar je vzorec dovolj velik, da je možno, ob hkratnih podrobnejših razgovorih s poznavalci izluščiti temeljne značilnosti.

Posebno problematično je bilo anketiranje po lokalih. Njihovi upravljalci so na zastavljena vprašanja odgovarjali z različnim razumevanjem. Nekaterim je bilo v vidno veselje, da se je nekdo začel ukvarjati s problemom zaprte ulice. Ti so bili prijazni in so si za pogovor vzeli čas. Drugim sta bila anketarja v napoto, saj sta jim kradla "dragoceni" čas, čeprav so brezdelno posedali v svojih (le zakaj?) prijaznih lokalih. Ti so ju ponavadi odslovili z neprijaznimi besedami ali pa so se do njiju obnašali tako, kot da sta onadva kríva za njihove težave.

Zbrani podatki so bili računalniško obdelani z več programi. Analize anket in izdelava preglednic ter grafikonov so bile izvedene z Microsoftovim programom excel 7.0, kasneje pa so bili grafikoni urejeni v Micro-

Izobrazbena sestava anketirancev

Grafikon št. 1

softovem Wordu 7.0. Zemljevidi so narejeni na Inštitutu za geografijo v Ljubljani. Najprej je bilo potrebno digitalizirati karti katastrskega preglednega načrta v merilu 1 : 1000. Potrebne koordinate za natančno lokacijo in orientacijo je posredovala izpostava Geodetske uprave Republike Slovenije v Kamniku. Vsaka stavba je postala poligon, nakar so bili podatki, potrebni za izdelavo posameznih zemljevidov preneseni iz Excela. Na zemljevidih so značilne tudi glavne orientacijske točke: Mali grad, šutenska cerkev in železniška postaja.

RABA TAL

Zemljišča se uporabljajo za različne namene (karta št. 1). Vsa glavna ulica je strnjeno obdana s stavbami, v katerih so v zgornjih nadstropjih večinoma stanovanja, v pritličjih pa lokali. Na njihovi zadnji strani so gospodarska poslopja, ki jih prebivalci Šutne uporabljajo kot garaže, delavnice, drvarnice, lokali pa za skladišča. Največ gospodarskih poslopij je lesenih, nekatera so tudi zidana. Parkirišča so za hišami, dostopna pa so predvsem iz stranskih ulic. Na parcelah, ki niso povezane s cestami, so namesto parkirišč dvorišča. Njihovi lastniki parkirajo vozila na javnih parkiriščih, ki pa jih je v neposredni bližini malo, še posebno, če upoštevamo potrebe kupcev in drugih obiskovalcev ulice. Za hišami prevladujejo sadovnjaki, veliko parkovnih trat in vrtov. Precej prostora v jugozahodnem delu proučenega območja zavzemajo rastlinjaki družine Lap z dolgoletno cvetličarsko tradicijo. Ob javnih ustanovah, kot so vrtec, cerkev in železniška postaja, je kar nekaj zemljišč, namenjenih rekreaciji in počitku. Upokoenci preživljajo prosti čas na balinišču, radi pa se zadržujejo v parku ob železniški postaji, ki pa ga ob koncu tedna zasedejo mladi. Na strmih griču severovzhodno nad ulico stoji za zdaj še neurejen, sicer pa razgledni Mali grad z nasproti stoječo izvorno romansko kapelo. Grič poraščajo drevesa in grmičevje.

STANOVALCI

Prebivalstvo Šutne je različne starosti. Pestra je tudi njegova socialna sestava. Kot povsod v starih mestnih jedrih je precej starejših ljudi, vendar jih v zadnjih letih že nadomeščajo mladi, ki si v zgornjih nadstropjih in na podstrešjih urejajo komfortna stanovanja. Imajo dovolj sredstev, da lahko obnavljajo ali preurejajo in bogato opremljajo notranjost. Njihove hiše imajo ponavadi prenovljene fasade in strehe. S prenovo celotna soseska, kljub nekaterim infrastrukturnim in komunalnim problemom, pridobiva na ugledu in privla-

Slika 3: Za hišami glavne ulice se skriva mimoidočim manj znan, skoraj skrivnosten svet vrtov, sadovnjakov, dvorišč, gospodarskih poslopij in celo rastlinjakov. Foto: Žiga Ramšak.

čnosti za bivanje, ne nazadnje tudi zaradi izjemno ugodnega položaja v središču mesta in mimosti. Vendar so za zdaj mnoga stanovanja še vedno prazna.

Nasprotje premožnim ljudem srednje generacije so poleg ostarelih "domačinov", ki prebivajo tu že vse življenje, priseljenci iz drugih republik nekdanje Jugoslavije. (O tem glej: Marko Žerovnik, *Narodove in narodnostne spremembe, Kamniški zbornik XIII, Občina Kamnik 1996*). Ponavadi nimajo dovolj denarja niti za temeljne življenjske potrebe, kaj šele za prenovo stanovanj in zunanosti hiš, čeprav nekatere med njimi kar kličejo po njej.

Zaradi povedanega ne preseneča, da ima kar tretjina anketiranih stanovalcev višjo ali visoko izobrazbo, kar je daleč nad povprečjem za Kamnik in Slovenijo. Dobra četrtina jih ima končano štiriletno srednjo šolo, petina pa triletno poklicno. Ravno tako petina jih ima osnovnošolsko izobrazbo. Najbolj številni so upokoenci, med zaposlenimi ljudmi pa prevladujejo obrtniki, ki imajo lokale v spodnjih nadstropjih (slačičarji, čevljarji ipd.), delavci, profesorji, strokovnjaki (na primer geolog, pravnik, rentgenolog) in vodstveni delavci.

Med proučenimi stanovanji je sedemnajst lastniških in sedem najemniških. Polovica jih ima površino nad 100 m² in le četrtina je manjših od 50 m². Tri četrtine stanovalcev menijo, da je njihova hiša potrebna nadaljnje prenove. Vendar so mnenja o uspešnosti dosedanje prenove ulice precej različna, saj se je približno po tretjina vprašanih odločila, da jo oceni kot dobro, srednje dobro oziroma slabo. Ena večjih težav lastnikov osebnih avtomobilov (četrtina anketirancev vozila nima) je parkiranje. V garažah ima jeklene konjičke slaba petina lastnikov, petina jih parkira na dvorišču, petina na bližnjih parkiriščih, ostali pa nimajo stalnega parkirišča in zasedejo prosta mesta v bližini.

LOKALI

Šutna je strnjena ulica in tudi zato so tu lokali nagneteni. Med njimi so najrazličnejše vrste, a so bili za potrebe lažje nadaljnje obdelave združeni v več skupin (karta št. 2). Tako so na primer v skupino storitvenih dejavnosti uvrščeni fotograf, urar, frizer, lokal za uokvirjanje slik, dve cvetličarni in tri zlatarne, avtošola ter študentski servis. Trgovine z oblačili, obutvijo in športno opremo so združene, prav tako lekarna, drogerija in trgovina s farmacevtskimi pripomočki. Trgovine z ži-

Slika 4: Neurejena pročelja hiš kazijo videz celotne ulice. Hiša na fotografiji je v celoti zapuščena. Lastnik lokala se je odpravil iskat srečo v Ljubljano, zaprta okna s spuščeni zavesami pa kažejo tudi na zapuščeno zgornje nadstropje. Streha se je že delno ugreznila in je potrebna temeljite prenove. Foto: Žiga Ramšak.

vili sestavljajo samostojno skupino, medtem ko so med gostinske lokale uvrščeni bifeji, gostišča in picerija. Nekaj je lokalov, ki jih je zaradi raznovrstnosti in samosvoje ponudbe nemogoče razvrstiti v vodilne skupine, zato so vključeni v posebno skupino z imenom drugo: trgovina s stanovanjsko opremo, trgovina s CD-ji, trgovina z orientalskim blagom in fitness studio.

Z lokali je, gledano v smeri mestnega središča, bolj napolnjena leva stran ulice, ki je tudi bolj sklenjeno pozidana. Med obema krakoma Kolodvorske ulice sta ob glavni ulici le dve hiši brez lokalov v pritličju. Po zvrsteh so lokali medsebojno premešani in v njihovi razporeditvi bi težko našli kakšno globljo notranjo zakonitost. Nekaj lokalov je tudi v stranskih ulicah; tam prevladujejo gostišča in lokali s ponudbo storitev.

Lokalov je vse več. Pri tem ne gre toliko za odpiranje novih kot za spremembe njihove dejavnosti. Takšni, ki bi imeli več kot četrstoletno kontinuiteto, so prej izjema kot pravilo (karta št. 3). Vendar tudi ti večinoma niso ostali na svojem mestu. Trgovina Žito, ki je bila na Šutni št. 10 pol stoletja, je prepustila svoje prostore trgovini Peko, ki se je sem priselila s Šutne št. 26. Tudi trgovina Planika je zapustila lokacijo na Šutni št. 2, kjer je bila od leta 1952, in se preselila na Šutno št. 20. Najstarejši lokal brez kakršnihkoli sprememb je lekarna, ki deluje na istem mestu že od leta 1903.

Pogled na zemljevid razkrije, da so dejavnosti v zgornjem koncu ulice, blizu Klanca, nekoliko bolj stalne v primerjavi z onimi na njenem nasprotnem koncu. Več kot polovica lokalov je nastala po letu 1980, od tega večina po letu 1990, nekaj pa tudi v zadnjih dveh letih, ko so svoja vrata odprla nova gostišča, nove trgovine z oblačili in obutvijo ter lokali z raznovrstno drugo ponudbo. Slabo polovico lokalov so po letu 1990 posodobili; še največ je bilo tovrstnih posegov v letih 1995

in 1996, kar kaže na določeno zaupanje v njihov nadaljnji obstoj in razvoj.

Nekaj lokalov je doživelo žalostno usodo, med njimi Hram Lužar. Lastnika sta precej pripomogla k oživiljanju ulice, saj sta poskrbela za gostinsko ponudbo na prostem. Ta je še posebno prišla do izraza ob odmevni prireditvi Šutna 96 konec avgusta 1996. Na slikarski koloniji so sodelovali priznani slovenski likovni ustvarjalci Jože Tisnikar, Alojz Berlec, Karel Pečko, Rado Jerič, Apollonio Zvest, Zdenko Huzjan, Dušan Sterle, Dušan Lipovec in drugi. Razen za likovnike, ki so ves čas trajanja kolonije pridno slikali, je bilo dobro poskrbljeno tudi za spremljevalni program. Nastopila so znana imena, kot npr. Vlado Kreslin in Sašo Hribar in mnogi drugi, ki so Šutno napolnili z življenjem in dobro voljo, kajti veselo druženje se je vsakič zavleklo tja do jutranjih ur. (Iztok Čebašek, *Sterletovih 50 Kamničanov. Stran(ijske novice, letnik II, št. 5, junij 1996.)*)

Podobno usodo je doživel lokal Gu-Gu. Vzroka za njegov zaton naj bi bila predvsem "nesramno" visoka najemnina (izjava v anketi) in zaračunavanje uporabe prostora pred lokalom. Lastnika sta vsako soboto poskrbela za velik obisk ljudi v sicer majhnem, a vseeno prijetnem lokalu. To jima je uspevalo z nastopi znanih slovenskih glasbenih skupin in glasbenikov. V hladnejših mesecih so bile prireditve v notranjosti, poleti pa na prostem, pred lokalom. V njem so med drugimi prepevali Jan Plestenjak, Andrej Šifrer, Alenka Godec, Tomaž Domicelj in Adi Smolar. Nedvomno sta oba lokala najbolj zaslužna za oživiljanje ulice. Prav to pa sodi k tistemu, kar Šutna in obenem tudi Kamnik najbolj potrebujeta: ljudi, ki z idejami in delom vnašajo v mestno življenje novo svežino (Iztok Čebašek, *Gu-Gu, Stran(ijske novice, letnik II, št. 1, februar 1996; Iztok Čebašek, Šutna 96. Stran(ijske novice, letnik II, št. 6-7, julij-avgust 1996.)*)

Prav neurejeno lastništvo (karta št. 4) lokalov lahko označimo za pomemben dejavnik šutenskih razvojnih tegob. Le okrog četrtno lokalov upravljajo lastniki, medtem ko imajo preostalo večino upravljalci v najemu. Nekaj več lastniških lokalov je zaznati v delu ulice med cerkvijo in Klancom. Razmerja med lastniškimi in najemniškimi lokali se po zvrsteh bistveno ne razlikujejo (grafikon št. 2). To hkrati pomeni, da se ne v tveganju ne v dobičkonosnosti nobena zvrst ne zdi posebej privlačna.

Ker prevladujejo predvsem manjši lokali (povprečna velikost je 47,3 m²), so temu prilagojena tudi skladišča (povprečna velikost je 28,5 m²). Največjo povprečno površino imajo gostinski lokali, najmanjšo pa storitvene dejavnosti. En sam gostinski lokal meri preko 100 m², kar tretjina pa jih ima manj kot 25 m². Posebno majhni so lokali v skupini s skupnim imenom drugo, ki v povprečju merijo vsega 10,9 m². Največje skladišče meri prek 125 m². Dostava do skladišč in lokalov je zaradi zaprtosti ulice otežena; "uradno" je možna le od pete do devete ure zjutraj (karta št. 5). Skladišča so ponavadi za hišami, tako da je dostava še dodatno otežena. Opazno je, da imajo z dostavo blaga še najmanj težav lokali na spodnjem koncu Šutne, kjer je dovoz z avtomobili možen vsaj v smislu enosmernega prometa. Da je zaprtje ulice za trgovce in gostince resničen problem, kaže ena sama izjava, ki kot težavo omenja prekratek dostavni čas, nekaj anketirancev pa je navedlo tudi problem pomanjkanja parkirišč v bližini. Iz analize je razvidno, da imajo še najmanj težav z dostavo trgovine z oblačili in obutvijo

Karta št. 1: RABA TAL

ter lokali drugih vrst, ki pa so med vsemi ponudniki še najmanj odvisni od količine blaga.

Zanimiva je ugotovitev, da je večina upravljalcev lokalov s preureditvijo ulice v peš cono nezadovoljnih. Razmerje med ugodnimi odzivi in odklonilnimi stališči je približno tretjina proti dvema tretjinama (karta št. 6). Bolj zadovoljni so v spodnjem delu ulice, medtem ko ni med cerkvijo in Klancem, če odštejemo prav zadnji lokal v nizu, niti enega lokala, katerega upravljalci bi bili zadovoljni. Še posebno so razočarani v tistih lokalih, kjer so bolj odvisni od pogostnosti obiskov strank, tudi takšnih iz bolj oddaljene okolice. Značilni predstavniki tega stališča sta lekarna in drogerija.

Kot že rečeno, se je po prenovi ulice obseg prometa prav pri vseh lokalih zmanjšal (karta št. 7). Res je, da niso bili obdelani uradni podatki, pač pa temeljijo ugotovitve na, upajmo, poštenih izjavah posameznih upravljalcev lokalov, pri čemer jih tretjina ni hotela (ali znala) odgovoriti. Za najbolj skrivnostne so se izkazali gostinci, ki le redko delujejo tam, kjer jih tarejo izgube. Le v četrtini primerov je promet zadržal predhodno raven; več takšnih lokalov je na obeh skrajnih koncih

ulice in manj v sredini, kjer je več lokalov s tretjinskim ali celo večjim zmanjšanjem obsega prometa. Izgleda, da so najbolj nazadovovali prihodki farmacevtskih trgovin, trgovin z živili ter trgovin z oblekami in obutvijo (grafikon št. 3).

Glede prihodnjega dogajanja je precej upravljalcev lokalov pesimističnih. Ti ne načrtujejo večjih širitev lokalov, saj bolj kot o tem razmišljajo o njihovem morebitnem zaprtju. Menijo, da bo ulica še naprej zaostajala v razvoju in da se glede tega ne da več veliko storiti. Zanimivo je, da se namerava prostorsko razširiti kar tri četrte trgovin z živili, pa tudi med drugimi vrstami lokalov najdemo takšne, ki nameravajo prodajne prostore povečati. Izjema so le lekarna, drogerija in trgovina s farmacevtskimi pripomočki, ki jih je zaprtje ulice najbolj prizadelo. Verjetno bi širitev načrtovalo več lokalov, če bi imeli primerne (tudi prostorske) možnosti. Ovira so predvsem stare hiše, ki ne dovoljujejo večjih gradbenih posegov.

V bližnji prihodnosti načrtujejo spremembo dejavnosti v slabi šestini lokalov, v slabi polovici pa ne načrtujejo pomembnejših sprememb; drugi upravljalci so načrte

zadržali zase ali pa so ostali neopredeljeni (karta št. 8). Za spremembe se misli odločiti petina najemnikov lokalov in kar polovica lastnikov. Spremembo dejavnosti načrtujejo predvsem v trgovinah z živili ter v trgovinah z oblačili, obutvijo in športno opremo. To se ujema z ugotovitvijo potrošnikov, da ti lokali niso dovolj kakovostni. Zanimivo je, da spremembe dejavnosti ne načrtuje noben gostinski lokal, čeprav je teh za tako majhno območje preveč, čemur pritrjujejo tudi mnenja anketirancev (grafikon št. 4).

Hkrati velika večina anketiranih upraviteljev lokalov izjavlja, da je pestrejša ponudba s številnimi raznovrstnimi lokali pomembna prednost celovite ponudbe. Zato se velja zavzemati za nadaljevanje raznovrstnosti. Mnenja onih, ki o tem nimajo mnenja ali so celo proti trenutnemu stanju, so osamljena. Podobno je usklajeno mnenje trgovcev o razmeroma neproblematičnih odnosih s stanovalci v zgornjih nadstropjih hiš, čepravno se tudi tu najdejo izjeme, ki so do navidezne "idile" kritične. Najbrž bi bilo mnenje stanovalcev o problematiki lokalov bolj negativno, še zlasti do gostinskih lokalov, ki s prireditvami prispevajo h kaljenju nočnega miru.

Lokali na Šutni zaposlujejo več kot 100 ljudi. Največ jih

dela v trgovinah z oblačili, obutvijo in športno opremo; tesno so jim za petami gostinski lokali in storitvene dejavnosti. Povprečno največ ljudi (3,25) zaposlujejo trgovine z živili, najmanj pa lokali storitvenih dejavnosti (le 1,9). Le v enem lokalu je zaposlenih šest ljudi, povsod drugod manj.

Izobrazbena sestava zaposlenih je precej podobna. Dobra polovica jih ima dokončano poklicno šolo, večinoma trgovske in gostinske stroke. Tretjina jih ima dokončano štiriletno srednjo šolo; med njimi prevladujejo tisti s končano trgovsko ali poslovodsko šolo. Približno 6 % jih ima dokončano le osnovno šolo in opravljajo predvsem poklica čistilke ali slaščičarja. Ostali imajo višjo in visoko izobrazbo.

MNENJA POTROŠNIKOV

Po ulici se sprehajajo ljudje vseh starosti. Ni mogoče trditi, da je kakšnih izrazito več oziroma manj. Določena izjema so le mlajši od 20 let, ki tod mimo hodijo v šolo in iz nje, saj ulica povezuje glavni kamniški kolodvor s srednješolskim centrom. V ulico radi zavijejo tudi tisti, ki čakajo na odhod avtobusa; vmes si ogledujejo izložbe ali pa se ustavijo v slaščičarni ali kakšnem barčku. Konec tedna se sestava obisko-

valcev spremeni in se poveča delež starejših oseb. Posebno živahen vrvež je v času maš v šutenski župnijski cerkvi Marijinega brezmadežnega spočetja.

Večina anketiranih obiskovalcev pride na Šutno vsak dan ali večkrat na teden, nekaj manj je takšnih, ki sem zaidejo celo večkrat na dan, še manj pa takšnih, ki ulico obiščejo enkrat tedensko, večkrat mesečno in enkrat na mesec (grafikon št. 5). Zanimivo je, da je med najbolj vnetimi obiskovalci nekaj več žensk, ki prevladajo tudi v kategorijah bolj poredkih obiskov. Največ oseb, ki obiščejo Šutno večkrat dnevno, je v starostnih skupinah 50 do 59 ter 15 do 19 let. Slednja prevladuje tudi med obiskovalci, ki ulico obiščejo enkrat na dan, njej pa v isti kategoriji sledijo ljudje v starostnih skupinah 60 do 69 in 30 do 39 let. Srednja generacija s starostnimi skupinami 30 do 39, 20 do 29 ter 40 do 49 let je najbolj zastopana med tistimi, ki se na Šutno odpravijo večkrat na teden. Enkrat tedensko jo obišče daleč največ 40 do 49 let starih oseb, medtem ko pri redkejših obiskih z ozirom na starostno sestavo globljih zakonitosti ni zaznati; le med vsakomesečnimi obiskovalci izrazito izstopa delež nad 60 let starih ljudi. Opaziti je tudi, da ulica bolj privlači izobražene ljudi, saj se ljudje z višjo izobrazbo

sorazmerno pogosteje odločajo za njen obisk.

Večina obiskovalcev se je o uspešnosti prenove ulice izrazila pozitivno (grafikon št. 6). Precej manj je takšnih, ki so se zadovoljili z oceno srednje dobro, še manj pa takšnih, ki so ji namenili slabo oceno. Najbolj kritični so najmlajši obiskovalci v starosti 15 do 19 let, še najmanj pa generacija v starostni skupini 40 do 49 let, kjer sta zadovoljni kar okrog dve tretjini anketirancev.

Kritičnost mnenj o uspešnosti prenove narašča z upadanjem šolske izobrazbe, tako da je med slabše izobraženimi (osnovna šola in manj) kar četrtina negativnih mnenj, medtem ko je v kategorijah s srednješolsko, višješolsko in visokošolsko izobrazbo tovrstnih mnenj manj kot desetina. Glede na spolno sestavo anketirancev je opazna nekoliko večja kritičnost moških. Dobro oceno je dala polovica moških in šest desetih žensk, slabo pa četrtina moških in le šestina žensk.

Obiskovalcem najbolj ugajata za avtomobilski promet zaprta ulica in njen privlačni videz (grafikon št. 7). Precej jih je kot dobro stran navedlo tudi širok tlakovan pločnik ter postavljene klopi, mize in stole, le sem in tja pa se je našlo mnenje, zanimivo, da predvsem iz moš-

kih ust, ki se je navduševalo nad poletnimi prireditvami in mirom v ulici, dejstvom, ki se v bistvu izključujeta. Nekaj posameznikov o pozitivnih straneh nima izoblikovanega jasnega mnenja, najdejo pa se tudi takšni, ki jim ne ugaja prav ničesar. Nad zaprto ulico se nekoliko bolj navdušujejo starejši, nad njenim izgledom pa malenkostno bolj mlajši obiskovalci.

Kot enega glavnih potrebnih ukrepov za oživitev ulice anketiranci predlagajo izboljšano in raznovrstnejšo ponudbo lokalov. V odgovorih na vprašanje, katere vrste lokalov najbolj pogrešajo, so med njimi opazne razlike. Mlajši so bolj kritični, saj jih je manj izjavilo, da ne pogrešajo nobene vrste lokalov. Med manjkajočimi lokali navajajo predvsem tehnične trgovine in celo servis za električne aparate. Za oboje je zaenkrat problematično pomanjkanje parkirnih prostorov. Starejši omenjajo predvsem različne restavracije. Ogrevajo se za mlečno in ribjo restavracijo ter restavracijo z dobro domačo hrano. Mlajši se bolj navdušujejo za eksotiko in zato za kitajsko restavracijo. Mladi pogosto omenjajo tudi potrebo po diskoteki in kakovostni trgovini s športnimi izdelki, omenjajo pa tudi potrebo po masažnem oziroma kozmetičnem salonu, kar bi prej pri-

čakovali od dam v "najlepših" letih.

Da na Šutni manjka kakovostnih trgovin z obutvijo in oblekami, se strinjajo ljudje vseh starosti. To je tudi v sozvočju z odgovori na vprašanje, kateri lokali jih motijo oziroma jih je preveč. Mednje spadajo predvsem trgovine s ponudbo neakovostnega blaga; glede tega so najbolj kritični mladi. Razlog je tudi v tem, da so uveljavljene znamke navadno dražje, a tudi kakovostnejše kot obleka (obutev) sumljivega izvora. Ljudje so dokaj enotnega mnenja tudi o številu lokalov s pijačo; pravijo, da jih je preveč. Mnenja starejših so nekoliko bolj odklonilna. Ženske razmišljajo drugače kot moški, zato so njihove pobude precej drugačne. Nadpovprečno se navdušujejo nad trgovinami z oblekami in obutvijo, trgovinami z igračami, knjigarno in, zanimivo, diskoteko (seveda mlajše ljubiteljice plesa). Bolj kot moške jih moti obilje lokalov s pijačo, nekatere pa so mnenja, da je preveč zlatarn. Verjetno se bojijo, da bo po končanem sprehodu po ulici njihova denarnica ostala prazna.

Precej ljudi srednjih let (30 do 59 let) se navdušuje nad veleblagovnico, ki bi jo bilo mogoče postaviti na mestu tovarne Utok in bi bila del celovite šutenske po-

nudbe. Nekateri omenjajo potrebnost odprtja hotela; kar bi lahko skupaj s potrebno izgradnjo parkirišč reševali na prostrani lokaciji že omenjene tovarne. Tudi razstavne galerije omenjajo predvsem pripadniki srednje generacije. Poleg teh lokalov anketiranci navajajo še knjigarno, trgovino z igračami, šiviljstvo, pekarno, trgovino z železnino, klasično mestno pivnico in celo popravilnico koles.

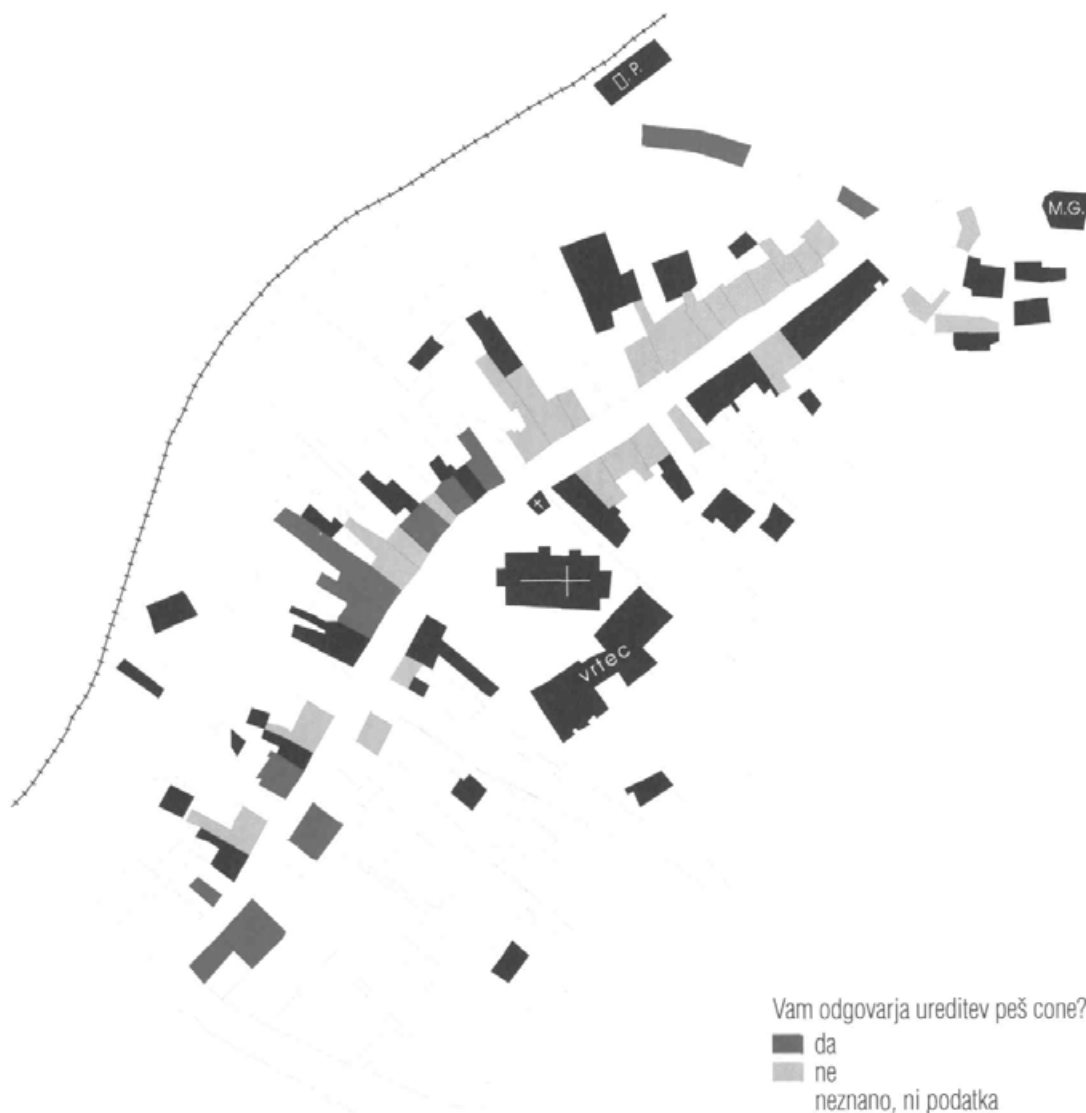
Zanimivi so tudi predlogi za ožvitev ulice, čeprav se mnenja precej razlikujejo. Precej ljudi misli, da bi lahko tudi brez večjih posegov veliko storili za njen prijaznejši obraz. Ker na Šutni primanjkuje zelenja, bi k lepšemu izgledu ulice pripomogle že rože na oknih. Tudi košev za smeti je premalo in še ti so neugledni (plastični) ter se ne skladajo s starosvetnim videzom prenovljenih hiš. Urediti bi bilo potrebno javno razsvetljavo, ki je pomanjkljiva in neučinkovita. Nekdo je o osvetljenosti ulice dal zanimivo pripombo: *"Kdo pa se bo tukaj ponoči sprehajal, saj imaš vedno občutek, da te bo nekdo napadel."*

Nekoč je bila Šutna med božičnimi in novoletnimi prazniki lepo osvetljena. Vzдолž ulice so bili speljani trije ali štirje vzporedni nizi lučk. Takrat je bilo tu živahno in

ljudje so se kljub mrazu po ulici radi sprehajali. Zdaj so lučke prestavili na Stari trg, na Šutno pa razobesili vsega tri trakove lučk, ki so po 50 m narazen. Lučke so razobešene tudi po drevju pred cerkvijo, vendar ponavadi že po nekaj dneh prenehajo delovati, nikomur pa se jih ne zdi vredno popraviti.

Veliko sprehajalcev se pritožuje nad neučinkovito komunalno. To velja predvsem za zimsko kidanje snega. Ponavadi ga začno odstranjevati šele štiri ali pet dni zatem, ko zapade. Zmečejo ga na dva velika kupa, ki ju odpeljejo po kakšnem tednu dni. Led in zmrznjen sneg sta v veliko nadlogo sprehajalcem, saj je pločnik že sam po sebi spolzek, leden pa je celo življenjsko nevaren. Na strehe hiš bi bilo potrebno namestiti snegolove. Zanimivo idejo je podal gospod srednjih let. Dejal je, da bi morala občina določiti enotne, ne previsoke najemnine. To bi privabilo še več mladih ljudi, ki bi si tukaj uredili domove. S tem bi se izboljšal tudi položaj lastnikov lokalov, ki za pokrivanje takšnih in drugačnih stroškov sami namenjajo precej denarja.

Mimoidočih pa ne moti samo neustrezna komunalna ureditev. Veliko se jih pritožilo nad površnostjo izvajalcev obnovitvenih del. Pločnik, ki je sicer širok in lep,

je narejen skrajno neprofesionalno in "žal zmore vsakdo, ki je v svojem življenju postavil eno samo potičko iz blata, že na prvi pogled ugotoviti, da so plošče in granitne kocke položene preklemsko vegasto, tako da se človek pri sprehodu po Šutni vsaj nekajkrat spotakne". (Iztok Čebašek, *Šutna kdo bo tebe ...*, *Stran(j)ske novice*, letnik I., št. 6, november 1995.) Tudi obnova fasad se "vleče kot kurja čreva".

K privlačnejšemu videzu ulice bi lahko prispevali tudi enotni izveski lokalov. Na to dejstvo so opozarjale predvsem ženske. Nekaj zdajšnjih izveskov je povsem neustreznih in se ne podajo v staro okolje. Tak izvesek ima na primer trgovina z oblačili Mery. Že samo ime lokala zveni nekako tuje, vendar ga je lastnica z vijoličnim neonskim napisom še poudarila. Na drugi strani je že precej izveskov, ki so lokalom lahko v ponos. Takšen je na primer kovinski izvesek zlatarstva Prstanček v obliki prstana. Med manj posrečena imena lokalov spadata še Faraon in Pika, medtem ko imeni Nakup ter Zeleni list zaslužita pohvalo.

Najpogostejše izraženo mnenje o poživitvi ulice se naša na širitev ponudbe kulturnih in sejmskih pri-

reditve, na primer koncertov in razstav na prostem, predvsem v poletnem času. Pozimi bi morali organizirati več prireditev znotraj gostinskih lokalov.

Šutna je z občinskim odlokom zaprta za promet iz spomeniškovarstvenih razlogov. Lastniki lokalov navedejo zaprto ulico kot glavni razlog, da ta ne zaživi v polnem sijaju. Z njimi delijo mnenje tudi številni obiskovalci, še zlasti obiskovalke. Pojavljajo se predlogi, da bi ulico znova odprli – vsaj za enosmerni promet.

PROBLEM ZAPRTE ULICE

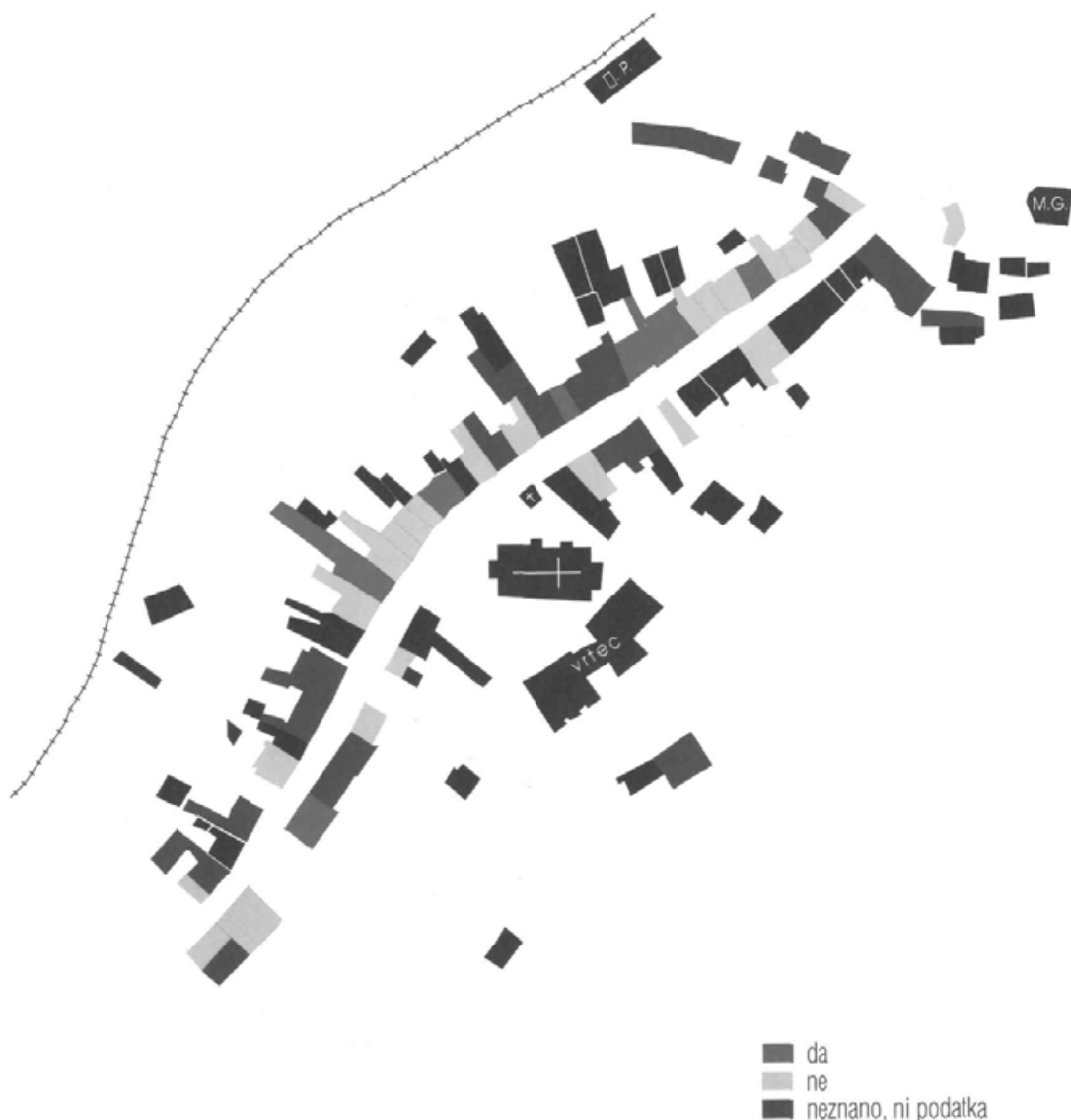
Prebivalci in predvsem lastniki lokalov so predstavnike občine večkrat prosili za zmanjšanje problema zaprtosti Šutne. Večina jih meni, da bi morali ulico nujno odpreti vsaj za enosmerni promet, vendar samo za osebna vozila. To so med drugim zahtevali na sestanku, ki je potekal v začetku marca 1996. O tem sestanku je g. Iztok Čebašek, glavni urednik *Stran(j)ske novic*, zapisal: "Sam sestanek ni prinesel bistvenih novih spoznanj in rešitev, saj je bilo že splošno jasno, da nameravajo občinarji lastnike lokalov, ki se jih je zbralo prek dvajset, spet prepeljati žejne čez vodo,

česar vsega hudega vajeni Šutenjčani, ki se jim je promet s popolnim zaprtjem ulice tudi več kot prepolovil, niso dopustili in so še enkrat zahtevali, naj se ulica odpre za enosmerni promet, kar se jim zdi edina možna rešitev, saj v nasprotnem primeru Šutna finančno ne bo preživela, kajti sedanje stanje ne zagotavlja niti preživetja. Predlagali so uvedbo mitnice, tako da bi vsak, ki bi želel na Šutni (časovno omejeno) parkirati ali jo le prevoziti, plačal ustrezno pristojbino. Predstavnikom občine predlog ni bil všeč in na trenutke je bilo njihovo vedenje že prav neokusno, ko so ljudem, ki so bili povabljeni, da podajo pobude, vsiljevali svoje, izgleda, že vnaprej pripravljene, predloge. Vseeno so bili na koncu sestanka sprejeti sklepi, da naj občina preuči možnosti za zagotovitev ustrežnejšega termina za dostavo, s parkirnimi urami časovno omeji parkiranje na spodnjem koncu Šutne in nenazadnje, po velikem nasprotovanju predstavnikov občine, tudi sklep o ponovnem odprtju ulice.". (Iztok Čebašek, Ulica beračev, Stran(j)ske novice, letnik II, št. 2, marec 1996.) Do zdaj rezultatov sestanka še ni bilo mogoče zaznati. Veliko pritožb je namenjenih kolesarjem in motoristom,

ki zaprtega območja ne spoštujejo in se po ulici dobesedno podijo. Ker so zaradi neprimerne hitrosti in vožnje po pločniku nevarni, bi morala Šutno pogostejše vzeti v precep policija.

Po mnenju nekaterih naj bi k oživitvi Šutne prispevala tudi izgradnja kamniške zahodne obvoznice. O "resnosti" tega načrta je bilo v Kamniškem občanu najti tole: (Janez Majcenovič, Veronika, kdo bo tebe ljubil, Kamniški občan, 13. marca 1997.): "Staro predmestje Podgoro in del Novega trga je pobrala vzhodna obvoznica. Zahodna obvoznica, speljana skozi predverje Kina Dom in ob železnici, bo zarezala podobo Kamnika z betonskimi škarpami in parkirnimi žepi na vratovih Šutne. Zelo verjetna je tudi realizacija 13. variante, ki bo paralizirala veličino starega Kamnika, znižala in razširila Samčev predor in omogočila izgradnjo kamniškega rondoja okrog Malega gradu. To bo omogočilo nesluteno povečanje prometa in odlično povezavo z Dunajem, Budimpešto, Zagrebom in Trstom ter večnamenskim mega-centrom M-1. Ta projekt bo vključil tudi severno in južno obvoznico ter obe helikopterski ploščadi za povezavo z Žalami. Stari Kamnik

bo mogoče, ob glasbeni kulisi Kamniških kolednikov, gledati le še na Internetu."

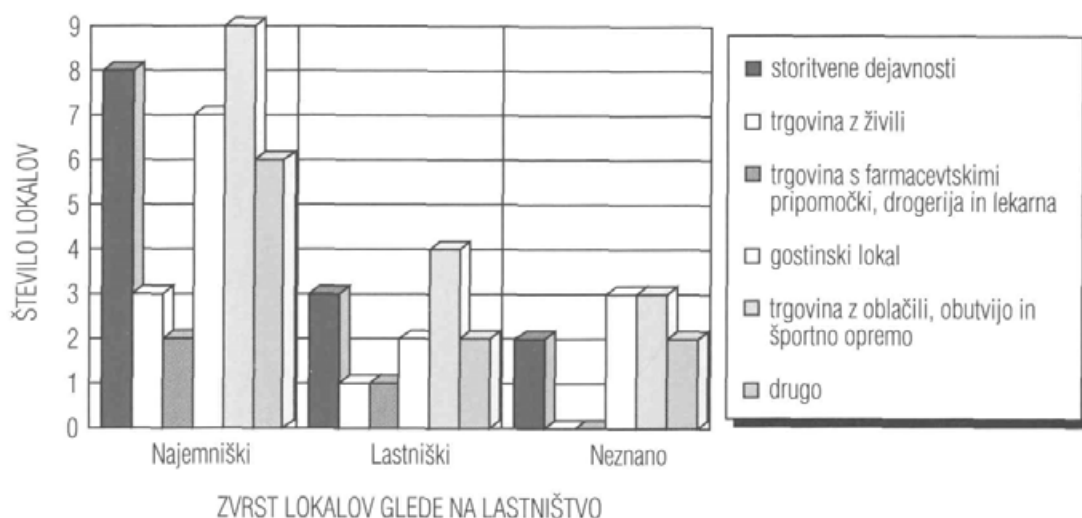
V istem Kamniškem občanu je mogoče prebrati tudi nekaj besed, namenjenih občinskim svetnikom, ki so zaprli mestno jedro: (*Franc Svetelj, Dodatna obvoznica naj poteka izven mestnega območja, Kamniški občan, 13. marec 1997.*): "Pokop Utoka in Alprema je dal upanje, da bo mesto spet zaživel, žal pa je te sanje pokopalo prometno zaprtje mestnega jedra. Kamnik je zaživel ob novi obvoznici, center pa je začel propadati. Po dveh letih je večina lokalov na Šutni zaprtih, na premajhnih parkiriščih je velika gneča in podobno. Zato naj bi iskali rešitve za revitalizacijo mesta, ki ga slovenske oblasti ne priznavajo za mesto." V članku zasledimo pripombo, da je Kamnik zaživel ob novi obvoznici. To je dejstvo. Veliko ljudi se odpravlja nakupovat prav tja, saj tam najdejo skoraj vse, kar potrebujejo. Tam so diskont, manjše športne, tekstilne in številne druge trgovine ter gostinski lokal in celo servisne storitve. Razen tega pa je na voljo še obilje parkirnih prostorov, ki omogočajo parkiranje takorekoč pred vrati slehernega lokala.

SKLEP

Kaže, da v primeru Šutne ne gre toliko za težave prenove mestne četrti kot takšne kot za pomanjkljivo oziroma neusklajeno regionalno načrtovanje. Na eni strani je zaznati neusklajenost znotraj mesta in celovitega načrtovanja njegovega razvoja, na drugi strani pa velja izpostaviti nepoznavanje oskrbne vloge Kamnika v okviru mest Ljubljanske oziroma Osrednjeslovenske mezoregije. (*Igor Vrišer, Ekonomskogeografska regionalizacija republike Slovenije, Geografski zbornik XXX, Ljubljana 1990.*) Pri slednjem imamo v mislih predvsem prepletanje vlog Kamnika, Domžal in seveda Ljubljane. Kamnik v primerjavi z obema v zadnjem času nenehno izgublja. To spoznaje zahteva prevetritev obstoječih vsebin, ki se odražajo v ponudbi trgovskih in gostinskih lokalov; menimo, da bi veljalo skrbno pretehtati uravnoteženo vzpostavitev novih prvin, ki bi zagotovile komparativne prednosti in glede na njihovo enkratnost postale privlačne tudi za širšo okolico. Uvajanje novih vsebin bi za sabo potegnilo nujne dodatne prostorske posege, vendar brez tega najbrž ni mogoče pričakovati, da bo ulica zagotavljala mo-ž-

Grafikon št. 2

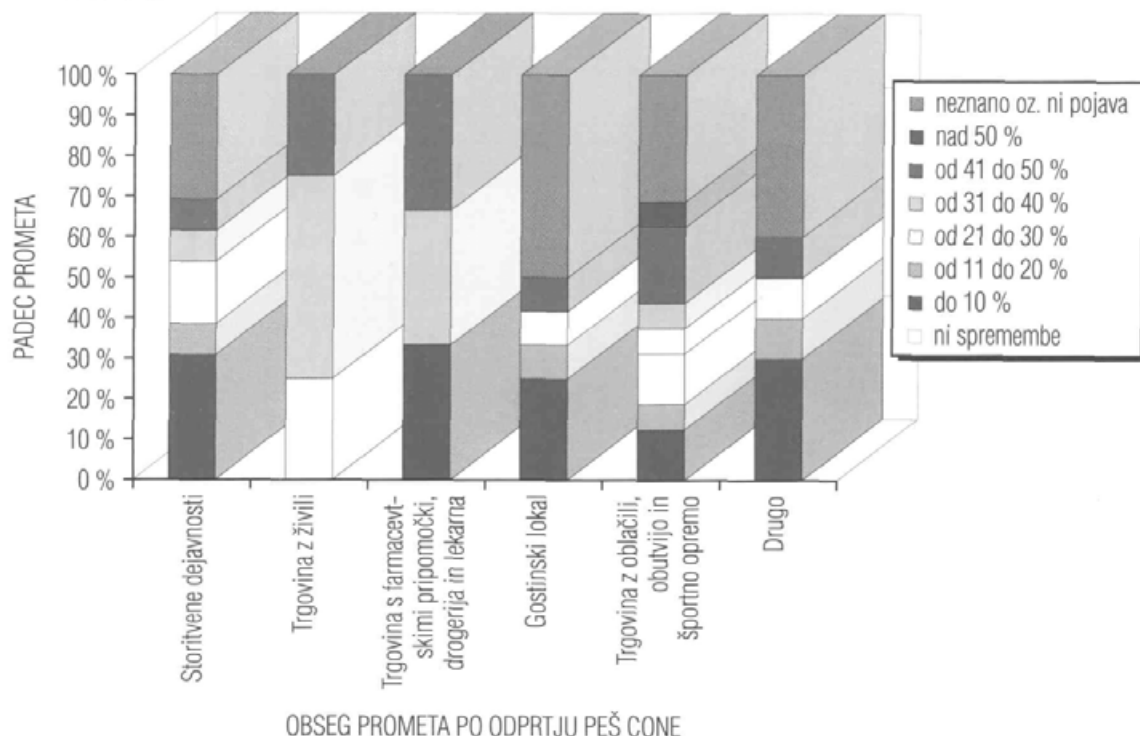
nosti samopreživetja. Prenasičena z določenimi vsebinami, kakršna je zdaj, bi lahko sčasoma postala prej nasprotje same sebe in nov trn v razvoju mesta pod Kamniško-Savinjskimi Alpami.

Del težav gre pripisati tudi neustrezni lokaciji dela kamniške industrije, ki se je z nekaterimi tovararnami (Utok, Alpem, Mesna industrija, nenazadnje tudi Eta in Svilanit) zajedla skoraj v jedro substance starega mestnega središča, prav pod Mali grad. S tem je (bila) neprimeren sosed prenovljene ulice in jo je z vzhodne strani oklepala kakor nekakšno obzidje. S propadom Utoka je Šutna izgubila tudi nekaj sto vsakodnevnih obiskovalcev, ki bi jih v primeru delovanja tovarne predstavljali njeni delavci. Najslabša možnost je bilo prav nekajletno mrtvilo, ki je, ob brezplovnem uporab-

ljanju dragocenega mestnega prostora, pomenilo tudi izrazito razvojno zavoro. Ne smemo pozabiti, da je Šutna tudi na zahodu obdana z izrazito ločnico, kajti železnica onemogoča temeljitejšo povezavo s sosesko onkraj nje, ki pa ima tako in tako skoraj povsem stanovanjski značaj. Tudi odprtost na jug in sever je zgolj navidezna, saj je v težnji po izrinjanju prometa prišlo do delne neprehodnosti, hkrati pa je v bližnji okolici kronično pomanjkanje parkirnih mest za motorizirane obiskovalce. Prav ti, ki so najbolj premožni, se Šutne tudi najbolj ogibajo, tako da ostaja v domeni srednješolcev in starejših ljudi; za njihov standard se ve, da je njegova temeljna prvina varčnost.

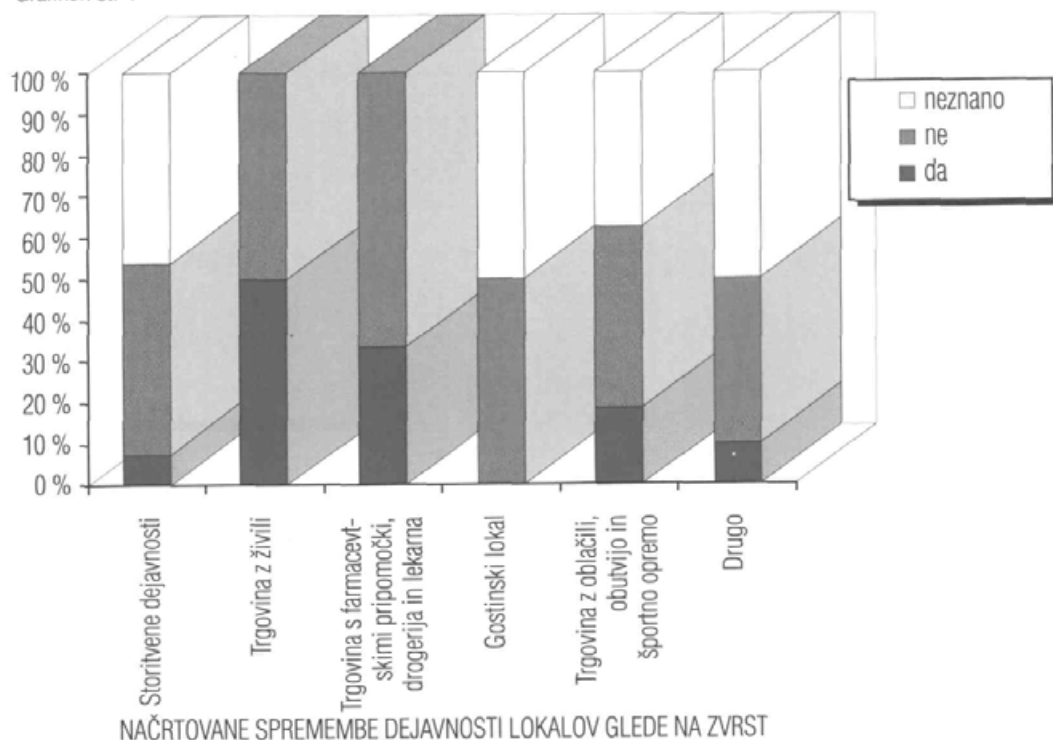
Načrtovana preureditev območja tovarne Utok brez dvoma odpira nove, upajmo, svetlejšje perspektive.

Grafikon št. 3

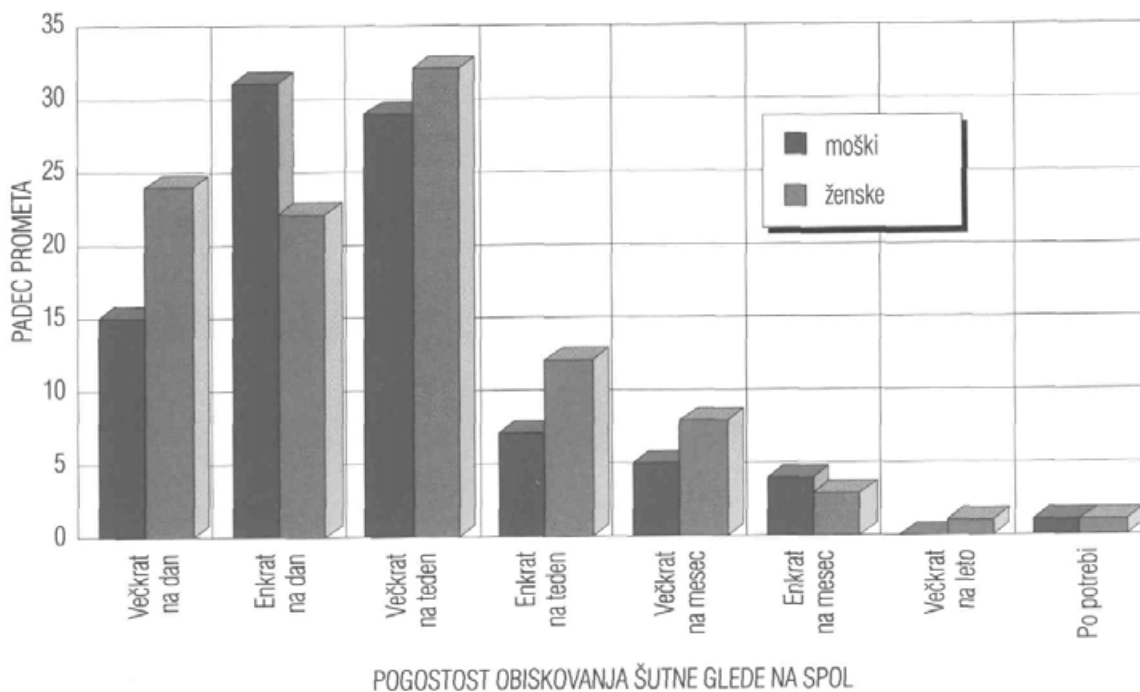
Grafikon št. 4

Naš namen ni vsiljevati morebitnih vsebin, vendar snovalce vsebinskega dela prenove pozivamo k temeljitemu premisleku. Prepričani smo namreč, da je potrebno oba organizma, že obstoječo šutensko pešcono in novonastajajoči večnamenski kompleks, povezati v zaokroženo celoto tako, da se bosta medsebojno oplajala in se tako uspešno postavila po robu cvetočemu nakupovalnemu središču ob vzhodni ob-

voznici ter zaenkrat pestrejšima ponudnikoma Domžalam in Ljubljani. Prav v tej prenovi vidimo možnost, da se osrednja ulica na Šutni iztrga iz sivine dolgočasia in navidezne brezperspektivnosti, kar bi lahko odločilno prispevalo k ohranitvi mestne tipike Kamnika. Zanj je in mora biti še vnaprej osrednja vrednota ohranjanje starosvetnosti.

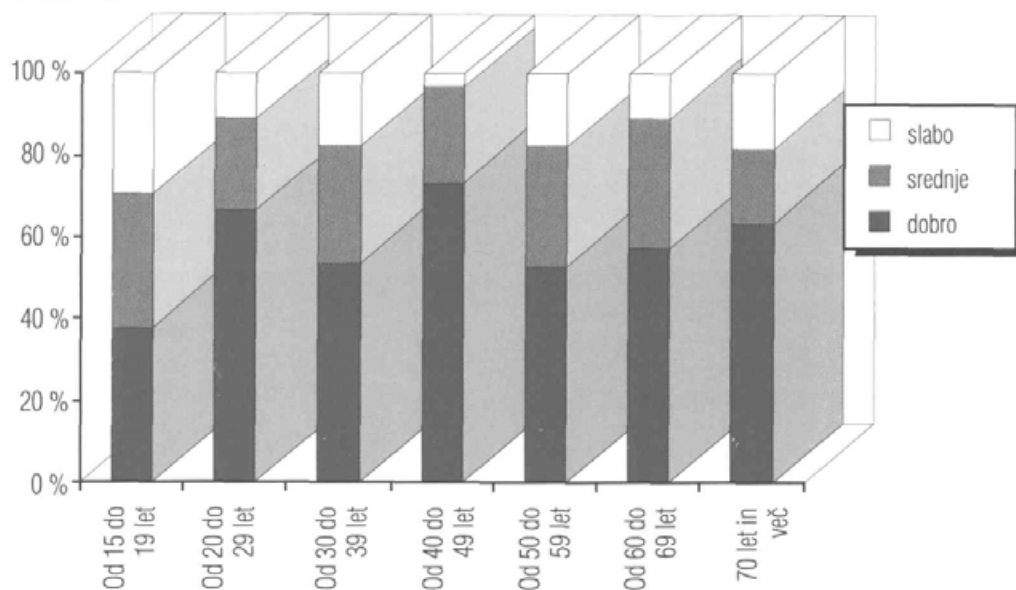
Grafikon št. 5

POGOSTOST OBISKOVANJA ŠUTNE GLEDE NA SPOL

Grafikon št. 6

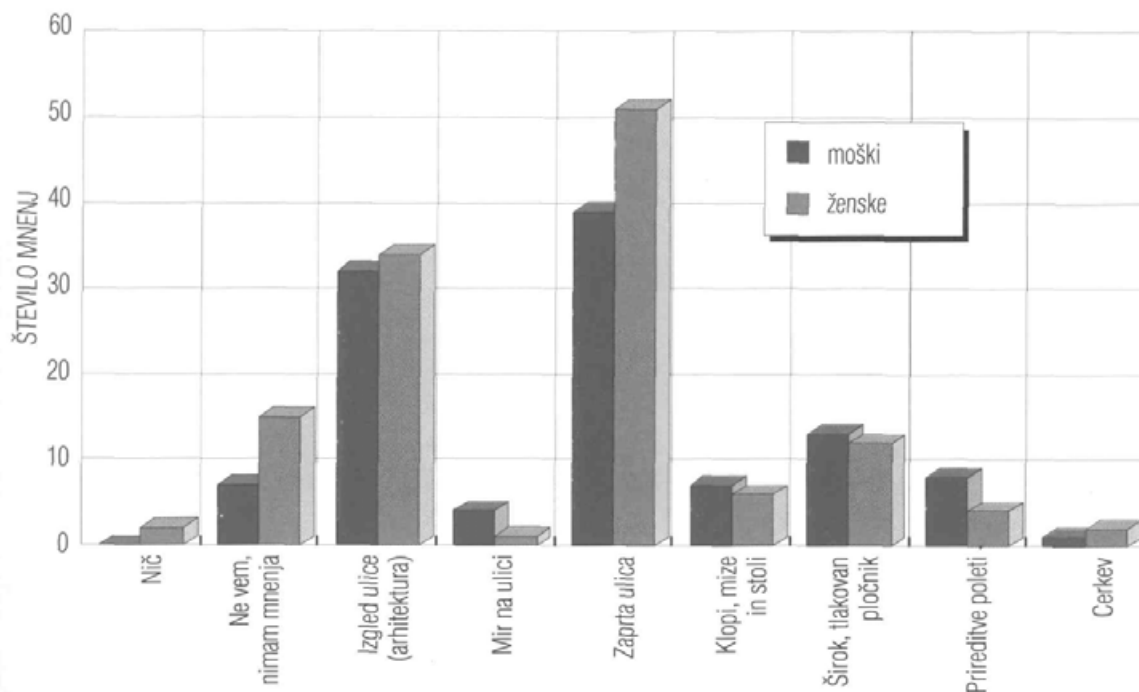

MNENJA O USPEŠNOSTI PRENOVE ULICE GLEDE NA STAROSTNO SESTAVO

LITERATURA IN VIRI

1. Anketiranje, 1996 in 1997.
2. Čebašek, I., 1995: Šutna, kdo bo tebe ..., Stranjske novice, letnik I, št. 6, november 1995.
3. Čebašek, I., 1996: Gu-Gu, Stranjske novice, letnik II, št. 1, februar 1996.
4. Čebašek, I., 1996: Ulica beračev, Stranjske novice, letnik II, št. 2, marec 1996.
5. Čebašek, I., 1996: Sterletovih 50 Kamničanov, Stranjske novice, letnik II, št. 5, junij 1996.
6. Čebašek, I., 1996: Šutna 96, Stranjske novice, letnik II, št. 6-7, julij-avgust 1996.
7. Kartiranje, zima 1997.
8. Kerčmar, P., Grzinčič, K., Trtnik, T., 1991: Struktura in razvoj trgovinske dejavnosti v mestu Kamnik, Kamnik.
9. Majcenovič, J., 1997: Veronika, kdo bo tebe ljubil, Kamniški občan, 13. marca 1997.
10. Mertins, G., 1994: Prenova mestnega jedra, Maribor - Marburg, Pedagoška fakulteta univerze v Mariboru, Maribor.
11. Pak, M., 1973: Trgovska središča v Ljubljani, Mariboru in Kranju, Geografski vestnik 45, Geografsko društvo Slovenije, Ljubljana.
12. Sarnavsky, A., 1996: Kamnik - mesto pod Malim gradom, Hipobanka, Ljubljana.
13. Svetelj, F., 1997: Dodatna obvoznica naj poteka izven mestnega območja, Kamniški občan, 13. marca 1997.
14. Telefonski imenik Slovenije na internetu.
15. Torkar, Z., 1996: Beži Ljubljana, Gradec se skrij, Dunaj tud'

Grafikon št. 7

STVARI, KI OBISKOVALCEM ULICE NAJBOLJ UGAJAJO (GLEDE NA SPOL)

Kamniku gliha nič ni, Kulturni center Kamnik, Kamnik.
16. Vrišer, I., 1984: Urbana geografija, Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Ljubljana.
17. Vrišer, I., 1990: Ekonomskogeografska regionalizacija republike Slovenije (na podlagi vplivnih območij centralnih naselij in dejavnostne sestave prebivalstva), Geografski zbornik XXX, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Geografski inštitut Antona Melika, Ljubljana.
18. Zemljevida (katastrska) v merilih 1 : 1000 in 1 : 2880, Območna Geodetska uprava Ljubljana, izpostava Kamnik.
19. Žerovnik, M., 1996: Narodove in narodnostne spremembe, Kamniški zbornik XIII, Občina Kamnik, Kamnik.

RENOVATION OF KAMNIK TOWN'S QUARTER ŠUTNA WITH SPECIAL REGARD TO COMMERCIAL AND HOSTELRY ACTIVITY BY DRAGO Kladnik, Jernej Kladnik, Žiga Ramšak

SUMMARY

The article is adaptation of research work, which was prepared for traditionally high-school competition. Among geographical researches it carried off the first prize.

Renovation of old town's core is a pretty hard job, whose form, but unfortunately not so much the content, spread out to our country from Western Europe. The essence of every such intervention is to assure chances for selfmaintenance in the circumstances of consistent spatial development which to greater part of the users should bring financial and other satisfaction. The renewal must be carefully planned and carried out. The morphology, designed by architects, is the most important frame only if renovation is observed from the distance. It is beyond doubt that also thoroughly elaborated content for every renewed object should be selected under the initiative of experts of some other branches, for instance economists, sociologists, ethnologists and (or) geographers.

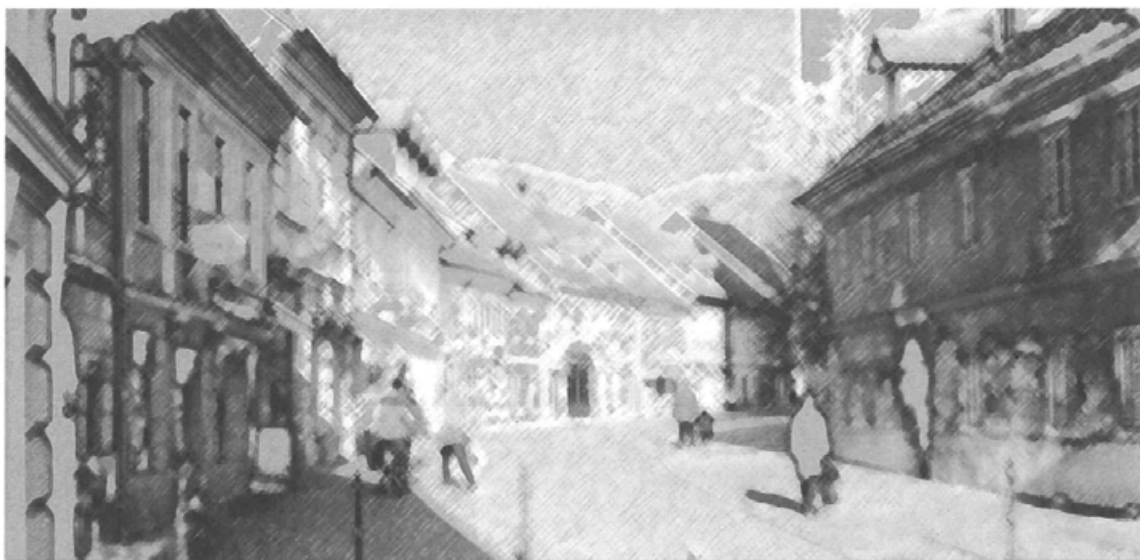
The quarter of Šutna has the main street of the same name which is due to its architectural and historical value protected by communal law and therefore closed for the traffic on about two thirds of its length, the rest is open for oneway traffic only. The managers of shops and guest houses complain that such a regime is the main reason for bad economic results of their firms. They are trying to persuade communal au-

thorities to open again the entire street for oneway traffic.

After closing the street for traffic about half of population visit it less frequently than before. On the other hand more than half of visitors think that renovation of the Šutna street is fairly successful, although much too slow. It is interesting that the ownership structure of appartments shows two thirds of privately owned dwellings, the rest are taken on lease, but the ownership structure of shops and guest houses is totally reversed. The earnings reduction is higher in upper, for traffic closed part of the street, although it was registered in all sectors and firms, particularly in food markets and shops with textile goods and footwear. Some manager plan to change their activities for more profitable ones.

The interviewed people suggest more quality and more heterogenous offer of goods and food, but also of cultural activities, as the most important steps to improve the situation in the street. The windows of houses should be decorated with flowers and the illumination of the street has to be improved. Dwellings should be arranged in upper parts of all the houses, so the financial contributions of firm managers which nowadays are fairly high could decrease in few years. It seems that in the case of Šutna most of troubles are not tightly connected with the renovation of one of the oldest Kamnik quarters. Probably they originate in inconsiderate and uncoordinated regional planning, on one side within the city itself, on the other side within broader area, where there was a lack of knowledge of the maintenance role of Kamnik in the frame of Central Slovenian mesoregion. It is no doubt that in comparison with Ljubljana and also Domžale Kamnik is constantly losing after the World War II.

The planned renovation of the Utok factory (which is now closed for almost ten years) extensive area in the close vicinity can bring new prosperity also to Šutna street, particularly to its shops and guest houses. There is enough place for demanding supermarket and hotel and there are also good possibilities to arrange adequate number of parking lots for Šutna street visitors too. We are sure that both organisms, Šutna's walking district and planned multifunctional complex, should be connected in one entirety, with common content and offer.

PETER REPOLUSK, dipl. geogr., raziskovalec,
Inštitut za geografijo,
Trg francoske revolucije 7,
1000 Ljubljana

DRŽAVNOZBORSKE STRANKARSKE VOLITVE NA OBMOČJU OBČINE KAMNIK V LETIH 1992 IN 1996

1. UVOD

Analiza strankarskih volitev je predmet zanimanja in dela večine družboslovnih ved. Družbena geografija ni izjema, saj se predvsem na področju geografije prebivalstva ukvarja s številnimi vzroki spreminjanja ne le prostorskih struktur, pač pa tudi odnosa sociološko in gospodarsko opredeljenih skupin prebivalstva do političnih odločitev v državi. Do pred nekaj leti je bilo malo analiz volilnih dogajanj. Politični monopol komunizma je preprečeval resnični vpogled v politično klimo družbe. Analiza volilnih izidov je za prostorske vede pomembna iz več razlogov:

- kaže vplive sestave geografskega okolja na volilno odločitev;
- odkriva nosilce družbenogospodarskega in prostorskega razvoja v regiji;
- odkriva vsebino in dinamiko prostorskih sprememb v odvisnosti od politične sestave območja.

Pričujoča analiza se nanaša predvsem na prvi sklop vprašanj. Volitve na Kamniškem smo raziskali z analizo strankarskih izidov državnoborskih volitev za leti 1992 in 1996. Volitve leta 1990 so potekale v drugačnih okoliščinah. Sestava parlamenta je bila drugačna (trije zbori), predvsem pa je bila drugačna predvolilna klima zaradi mladosti večstrankarskega sistema in zaostrenih političnih razmer v nekdanji Jugoslaviji. Menimo, da volilne odločitve in njihovi premiki v zadnjem medvolilnem obdobju dovolj nazorno ponazarjajo geografsko-politični razvoj na območju občine in tudi Slovenije. Enako velja za druge volilne odločitve (predsedniške in občinske volitve, plebiscitane in referendumske odločitve), ki bi sicer vsebinsko dopolnile rezultate analize, vendar bi tako razširjena tematika presegla vsebinski okvir našega prispevka.

Analiza izhaja iz povezave izidov volitev ter geografskih in družbenogospodarskih značilnosti območij (volišč). Volilni izidi državnoborskih volitev ne vplivajo neposredno na politično sestavo organov na občinskem nivoju, pač pa bolje ponazarjajo volilno in strankarsko opredeljenost prebivalstva kot lokalne volitve, kjer je učinek subjektivnih dejavnikov (poznavanje kandidatov, interesi lokalnih skupnosti) večji.

2. PODATKI IN OBMOČJA

Podatki o demografski in družbenogospodarski sestavi območij so povzeti po popisu prebivalstva l. 1991. Volilni izidi za politične stranke so povzeti iz gradiv volilnih komisij na nivoju države, občine in upravne enote. V analizo so večinoma zajeti izidi, ki jih je mogoče vezati na določena volišča, geografske regije ali socialno-geografsko homogena območja. Tabela podatki ne zajemajo števila glasov, oddanih predho-

dno ali po pošti. Zato prihaja do manjših neskladij z uradnimi podatki o udeležbi in rezultatih strank. Prostorska analiza volitev je potekala na nivoju volišč ali naselij, kadar so bila le-ta razdeljena na več volišč. Meje volišč se ujemajo z mejami krajevnih skupnosti ali katastrskih občin, prav tako njihova poimenovanja (karta 1).

Tako je bilo opredeljenih 25 osnovnih prostorskih enot. Pri vrednotenju volilnih izidov smo poskušali strniti volišča v večja, po geografskih karakteristikah homogena območja. Uporabili smo dva principa:

- a) delitev na socialno-geografsko homogena območja (karta 2, tabeli 1 in 2); kriteriji so bili povzeti po ustaljeni metodi geografskega razlikovanja območij glede na vsebino in dinamiko regionalnega razvoja, temelječi na gibanju števila prebivalstva, zaposlovanju in izobraževanju (Ravbar, 1992):
- mesto;
 - urbanizirano predmestje;
 - suburbana območja (podeželje s poudarjenimi značilnostmi mestnega načina življenja) – večji del nekdanj agramnih naselij v bližini mesta;
 - podeželje (še vedno pretežno agrarno); območje v primerjavi s sorodnimi regijami drugje v Sloveniji ne izkazuje negativnih demografskih značilnosti;

TABELA 1: PREBIVALSTVENE ZNAČILNOSTI
SOCIALNO-GEOGRAFSKO HOMOGENIH
OBMOČIJ

	Št. nas.	Št. preb. 1991	Indeks gibanja % Slovencev preb. 91/81	l. 1991
Mesto	1	9.695	116,4	84,5
Urb. predmestje	5	3.421	92,6	85,0
Suburbano obm.	42	8.188	107,4	96,0
Podeželje	69	7.462	110,2	97,7
Občina	117	28.766	108,9	91,2

Vir: Popis prebivalstva 1991

TABELA 2: DRUŽBENOGOSPODARSKE
ZNAČILNOSTI SOCIALNO-GEOGRAFSKO
HOMOGENIH OBMOČIJ (V %)

	Zap. v kmetijstvu	Zap. v ind. in grad.	Zap. v stor.	Sred. šola	Viš., vis. šola
Mesto	1,6	50,0	48,4	46,5	11,6
Urb. predmestje	3,4	53,8	42,8	46,3	8,4
Suburbano obm.	9,0	50,3	40,7	44,9	5,6
Podeželje	18,1	48,8	33,1	37,2	3,9
Občina	8,4	50,2	41,4	43,6	7,5

Vir: Popis prebivalstva 1991

b) delitev na tradicionalne geografske regije občine Kamnik (karta 3):

- Kamnik;
- Duplica in Mekinje kot urbanizirani predmestji;
- suburbano in podeželsko predmestje – naselja krajevnih skupnosti Volčji Potok, Šmarca, Podgorje, Tunjice, Nevlje in Vranja Peč;
- Tuhinjska dolina – krajevne skupnosti Motnik, Špitalič, Tuhinj, Pšajnovica, Šmartno, Srednja vas in Sela;
- Kamniška Bistrica – krajevne skupnosti Godič, Kamniška Bistrica in Črna;
- Komenda – krajevne skupnosti Moste, Križ in Komenda.

3. POLITIČNE STRANKE

V analizo so zajeti volilni rezultati najmočnejših petih strank državnozborskih volitev v Sloveniji leta 1996: Liberalne demokracije (LDS), Ljudske stranke (SLS), Socialdemokratske stranke (SDS), Krščanskih demokratov (SKD) in Združene liste (ZL) (stranke so tako kot v tabelah razvrščene po volilnem uspehu leta 1996) ter Slovenske nacionalne stranke SNS, ki je bila zelo uspešna (tudi na Kamniškem) leta 1992.

Manjše stranke (Demokrati, Zeleni, DeSuS), ki so ali so bile v parlamentu, niso bile zajete, saj ne vplivajo bistveno na politično podobo območij, čeprav lahko igrajo v parlamentarnih odločitvah pomembno vlogo "jezička na tehtnici". Večina po številu glasov manjših strank je uspešnejša v urbanih okoljih.

Medijska praksa pogosto deli stranke na leve, desne in sredinske. Uporaba teh definicij je v Sloveniji sporna, saj prihaja z območij neprekinjene tradicije strankarsko-parlamentarne demokracije. Kot leve so ponavadi opisane stranke, ki v veliki meri izvirajo iz političnih elit nekdanjega režima (LDS, ZL in druge), v svoji politiki pa imajo številne liberalistične, tj. desne značilnosti. Pod pojmom desne so opredeljevale stranke, ki v največji meri ohranjajo tradicijo nekdanje koalicije DEMOS in so nastale kot opozicija nekdanjemu enopartijskemu sistemu (SKD, SLS, SDS in nekatere druge). SKD in SLS bi v evropskih primerjavah lažje opredelili kot konservativne stranke (v smislu ohranjanja tradicionalnih in etničnih vrednot), še posebej težko pa bi kot desno označevali socialdemokratsko politično opcijo. Sredinske stranke so večinoma manjše in med seboj precej različne. Skupno jim je predvsem to, da jih ne moremo uvrstiti v nobeno od prej naštetih skupin.

Pri vrednotenju politike strank in s tem tudi razlik v uspešnosti na različnih območjih je pogosto potrebno razlikovati med:

- programom stranke,
- realno politiko stranke,
- stalnostjo in ideološko naravnostjo volilcev.

4. PRIMERJAVA VOLILNIH IZIDOV S SLOVENIJO

Osnovne značilnosti volilnih izidov v Sloveniji in občini Kamnik (10. volilni okraj 1. volilne enote) so bile tako leta 1992 kot 1996 podobne, obstajajo pa tudi nekatere pomembne razlike (tabela 3). Najmočnejša posamična stranka je v vseh primerih LDS, vrstni red močnejših strank je z izjemo leta 1992, ko je bila v Kamniku SLS močnejša od ZL, enak. LDS ima v vseh obdobjih podoben odstotek in rast števila glasov. Enako značilna je tudi okrepitev števila glasov za pomladne stranke (SLS, SDS, SKD) leta 1996 in močan padec števila glasov SNS. Pomembno nižji je v Kamniku delež glasov za ZL, višji pa delež glasov za pomladne stranke. Prav tako so v občini Kamnik v obeh obdobjih dobile več glasov stranke, ki se po rezultatih uvrščajo med parlamentarne.

TABELA 3: PRIMERJAVA IZIDOV DRŽAVNOZBORSKIH VOLITEV MED SLOVENIJO IN KAMNIKOM (L. 1992 IN 1996, V %)

	Slovenija 92	Slovenija 96	Kamnik 92	Kamnik 96
LDS	23,5	27,0	24,3	27,9
SLS	8,7	19,4	9,0	21,9
SDS	3,3	16,1	3,6	16,9
SKD	14,5	9,6	16,8	11,3

ZL	13,6	9,0	8,5	4,8
DeSus	—	4,3	—	2,2
SNS	10,0	3,2	15,4	2,7
Demok.	5,0	2,7	4,9	3,6
Zeleni	3,7	1,8	3,7	3,9
Druge st.	17,7	6,9	13,8	4,8
Udeležba	85,8	73,7	90,0	77,7

Vir: Podatki volilnih komisij

Udeležba na volitvah je bila v kamniški občini v obeh primerih nekoliko višja kot v celi državi. Udeležba je v nasprotju s slovenskimi razmerami višja na podeželskih območjih (tabela 4).

TABELA 4: UDELEŽBA NA VOLITVAH PO SOCIALNO-GEOGRAFSKO HOMOGENIH OBMOČJIH

	I. 1992	I. 1996
Mesto	87,8	74,3
Urb. predmestje	88,1	74,7
Suburbano obm.	90,3	78,3
Podeželje	89,3	78,5
Občina	88,9	76,6

Vir: Podatki volilnih komisij

5. USPEŠNOST STRANK NA KAMNIŠKEM IN RAZLIKE MED OBMOČJI

Primerjavo volilne uspešnosti strank v občini Kamnik med leti 1992 in 1996 lahko strnemo v naslednje ugotovitve:

- najmočnejša posamična stranka je ostala LDS z zmerno rastjo števila glasov;
- močno se je okrepila SLS, ki je postala druga stranka po moči;
- izrazit je skok glasov za SDS (petkrat več leta 1996 kot 1992);
- znaten padec števila glasov za SKD, ki je bila leta 1992 druga najmočnejša stranka;
- izrazit padec števila glasov za SNS (šestkrat manj kot leta 1992);
- znaten padec števila glasov za ZL.

Značilna je večja koncentracija glasov v močnejših strankah. Tako so bile leta 1992 štiri stranke, ki so bile najmočnejše vsaj na območju enega volišča, leta 1996 pa le tri (karti 4 in 5). Pri zadnjih volitvah sta bili lokalno najbolj uspešni SLS in LDS (tabela 5).

TABELA 5: ŠTEVILO VOLILNIH OBMOČIJ, KJER JE BILA POSAMIČNA STRANKA V LETIH 1992 IN 1996 NAJUSPEŠNEJŠA

	1992	1996
LDS	9	9
SLS	5	15
SDS	—	1
SKD	9	—
ZL	—	—
SNS	2	—

Vir: Podatki volilnih komisij

Prostorska razporeditev glasov kaže na pomembne razlike med strankami (tabela 6). LDS je najuspešnejša v mestnem okolju in urbaniziranem predmestju, pomemben delež glasov pa dobiva tudi v suburbani in podeželski regiji. Tako na urbanih kot suburbanih območjih je najmočnejša posamična stranka. SLS se

je okrepila na celotnem območju, zlasti v mestih, kjer je glede na leto 1992 pri zadnjih volitvah dobila trikrat več glasov. Je najmočnejša stranka podeželja. Delež glasov za SDS je enakomerno narasel v vseh socialno-geografskih območjih z rahlim poudarkom na suburbanih regijah. Je druga najmočnejša mestna stranka in tretja stranka nemestnih predelov. SKD je bila leta 1992 najmočnejša stranka podeželja in druga najmočnejša stranka suburbanih predelov. Ta v številnih naseljih dominantni položaj je izgubila in je v vseh predelih tako kot na občinskem nivoju četrta po volilnem uspehu. ZL je doživela močan padec v nemestnih predelih. Z leta 1992 tretje najmočnejše mestne stranke je padla na peto mesto. SNS je od vseh strank izgubila največ glasov. Od tretje najuspešnejše stranke v občini leta 1992 je padla na osmo (tudi za Demokrati in Zelenimi). Kamniška občina sodi med tiste, kjer je bila SNS leta 1992 najuspešnejša, leta 1996 pa je bil volilni rezultat stranke celo pod državnim povprečjem.

Skupni seštevke strank slovenske pomladi (SLS, SDS in SKD) je leta 1996 dosegel absolutno večino na suburbanih območjih (52,5 %) in na podeželju (61,2 %).

TABELA 6: IZIDI VOLITEV PO SOCIALNO-GEOGRAFSKO HOMOGENIH OBMOČJIH L. 1992 IN 1996, V % (MESTO IN URBANIZIRANO PREDMESTJE STA ŠTETI SKUPAJ V RUBRIKI URBANO)

	Leto	LDS	SLS	SDS	SKD	ZL	SNS
Urbano	92	29,0	4,0	3,2	10,8	11,2	13,5
	96	33,5	12,6	14,7	8,2	6,8	3,2
Suburbano obm.	92	24,8	10,8	3,3	24,1	7,2	19,5
	96	23,6	23,4	16,8	12,3	2,8	2,3
Podeželje	92	15,4	16,3	2,8	20,5	4,8	14,7
	96	17,7	32,7	15,6	12,9	2,7	1,8

Vir: Podatki volilnih komisij

Uspešnost strank po tradicionalnih geografskih regijah občine kaže, da so med njimi pomembne razlike (tabela 7 in karte 6, 7 in 8).

Po sestavi volilnih glasov kot posebno območje izstopa mesto Kamnik z urbaniziranim območjem Duplice in Mekinj ter delom neurbaniziranega predmestja z nizkim deležem kmečkega prebivalstva (Šmarca, Volčji Potok, Nevlje). Značilna je prevlada "levih in sredinskih" strank, ki pa ni več tako močna kot leta 1992. V severnem delu območja je prevlada omenjenih strank nekoliko manjša.

Za bolj agrarna predmestja je podobno kot v drugih suburbanih in podeželskih predelih (Podgorje, Tunjice, Soteska, Vranja Peč) značilna prevlada SLS (in deloma SKD) in rastoča vloga SDS.

V Tuhinjski dolini je vodilno vlogo iz leta 1992 obdržala in še bolj okrepila SLS. Delež glasov za SLS na volitvah leta 1996 (39,8 %) je najvišji posamični izid za stranko v geografskih regijah občine. Uspeh stranke je bil še posebej visok v vzhodnih in hribovitih delih doline.

V severnem delu občine s skupnim imenom Kamniška Bistrica so dosegle zelo podoben izid stranke SLS (Gozd, Krivčevo), SDS (Stranje in Kamniška Bistrica) in LDS (Godič, Črna) ter zamenjale leta 1992 domi-

nantni stranki SKD in SNS. V tej regiji je SDS na zadnjih volitvah doživela največji uspeh, istočasno pa tudi območje največje volilne pestrosti in spremenljivosti. Območje Komende (Komenda, Moste in Križ) je tisto, kjer je bila SKD leta 1992 najuspešnejša in lokalno vodilna stranka. Na zadnjih volitvah jo je zamenjala SLS, le malo pa zaostaja LDS. SKD je tu nasprotno kot pred štirimi leti imela nižji volilni rezultat kot kjerkoli drugje v občini.

TABELA 7: IZIDI VOLITEV PO GEOGRAFSKIH REGIJAH OBČINE KAMNIK L. 1992 IN 1996, V %

	Leto	LDS	SLS	SDS	SKD	ZL	SNS
Kamnik	92	28,9	4,2	3,6	10,5	11,8	13,3
	96	34,3	11,2	15,5	8,0	6,8	3,2
Urb. predmestje	92	29,0	3,7	2,6	11,1	10,4	13,9
	96	32,5	14,6	13,5	8,3	6,7	3,2
Ost. predmestje	92	20,7	8,7	3,9	20,0	6,7	14,6
	96	22,1	23,5	16,4	14,3	3,5	2,6
Tuhinjska dol.	92	14,1	25,7	1,3	17,0	6,1	15,3
	96	14,7	39,8	13,4	11,0	3,2	1,6
K. Bistrica	92	14,0	7,1	3,3	18,2	4,7	20,3
	96	21,1	22,5	22,3	13,9	2,2	1,9
Kom. - Moste	92	21,8	9,7	2,1	24,8	3,7	12,7
	96	24,6	26,5	13,8	6,9	2,0	1,8

Vir: Podatki volilnih komisij

Politične stranke lahko glede na njihovo volilno uspešnost leta 1996 v posameznih geografskih okoljih delimo na (tabela 8):

- izrazito mestne (ZL),
- pretežno mestne (LDS, SNS),
- pretežno nemestne/suburbane (SDS),
- izrazito nemestne (SKD, SLS).

Volilni uspeh na medsebojno najrazličnejših območjih dosega SLS in ZL.

TABELA 8: DELEŽ VSEH GLASOV STRANKE V URBANIH (MESTO IN URBANIZIRANO PREDMESTJE) TER NEURBANIH (SUBURBANA OBMOČJA IN PODEŽELJE) VOLILNIH OKOLIŠIH L. 1992 IN 1996, V %

	Leto	Urbano	Neurbano
LDS	92	56,9	43,1
	96	56,1	43,9
SLS	92	21,0	79,0
	96	26,7	73,3
SDS	92	49,2	50,8
	96	41,9	58,1
SKD	92	30,5	69,5
	96	34,1	65,9
ZL	92	63,3	36,7
	96	66,0	34,0
SNS	92	41,9	58,1
	96	55,9	44,1

Vir: Podatki volilnih komisij

6. ZAKLJUČKI

Analiza državnoborskih volitev v občini Kamnik razmeroma jasno podaja razčlenjenost območja glede na uspešnost posameznih strank. Mesto in urbanizirano predmestje je predvsem "levo" usmerjeno, podeželje pa "desno". Ostre ločnice v prostoru ni. Suburbana območja so prehodna v gospodarski in demografski sestavi, prav tako pa so prehodna po volilnih izidih. Vzroke za razlike lahko strnemo v dve skupini:

- razlika je deloma podobna kot v drugih, po zgodovini in kulturi Sloveniji sorodnih deželah; podeželje je območje večjega pomena kmetijske dejavnosti in kmečkega prebivalstva ter nižje stopnje mobilnosti prebivalstva; s tem je povezana težnja po ohranjanju tradicionalnih etičnih, etničnih in verskih vrednot; po drugi strani je za mestna območja značilna močnejša mobilnost prebivalstva, mešanje različnih idej in življenjskih vzorcev, kar vzporedno z oblikovanjem urbane kulture življenja pripelje do pomembno drugačnega političnega odločanja volilcev;

- v našem primeru gre za verjetno pomembnejše vzroke razlikovanja, ki temelje na preteklem političnem razvoju; v mestnem okolju uspešne stranke so v dokajšnji meri povezane s kontinuiranim političnim delovanjem politične in gospodarske elite iz časov pred parlamentarno demokracijo; dejanski in potencialni volilci teh strank so v mestih številčnejši kot drugje.

Značilne so tudi precejšnje razlike v uspešnosti strank na volitvah leta 1992 in 1996. Vzrokov je več, poleg objektivnih (programi političnih strank, ustreznost kandidatov) so v številnih primerih pomembni tisti, ki v razmeroma kratkem času vplivajo na psihološko stanje in spremembo odločitve volilca:

- vplivi medijev,
- nezadovoljstvo s potekom procesa privatizacije,
- dolgotrajna brezposelnost,
- odmik stranke od zastavljenih programskih ciljev v realni politiki,
- rastoča volilna abstenenca večjega dela revnega prebivalstva.

V občini Kamnik (podobno je v Sloveniji kot celoti) lahko na osnovi razlik med volilnimi izidi v letih 1992 in 1996 opazimo naslednje trende spreminjanja moči posameznih strank in njihovih medsebojnih odnosov:

- počasna koncentracija glasov v močnejših strankah;
- znaten premik volilnih izidov v "desno" zaradi nezadovoljstva prebivalstva s socialnimi in gospodarskimi razmerami;
- počasna koncentracija "levih" glasov v okviru LDS;
- skokovito povečanje števila glasov SDS, najverjetneje na račun večjega dela glasov za SNS iz leta 1992 (SDS je bila leta 1996 uspešna predvsem na tistih območjih, kjer je to v letu 1992 veljalo za SNS);
- prehod velikega dela volilcev iz SKD k SLS; SKD je bila leta 1992 prevladujoča stranka večine suburbanih in podeželskih predelov v osrednjem in zahodnem delu občine; programsko in glede na volilno bazo sorodni stranki, ki sta bili v marsikaterem pogledu skladni, sta postali konkurenčni za isti politični prostor. Glede na mladost političnega procesa in na stalne močne premike znotraj strank je težko pričakovati, da se bodo vsi trendi nadaljevali z enako močjo in da se bo obstoječe stanje na naslednjih volitvah povsem ponovilo.

LITERATURA IN VIRI

- Kropivnik, S., 1991: *Politični zemljevid Slovenije, Teorija in praksa*, leto 28, št. 1-2, Ljubljana.
- Ravbar, M., 1992: *Suburbanizacija v Sloveniji, doktorska disertacija, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo*.
- Repolusk, P., 1992: *Geografska analiza volitev leta 1990, Geographica Slovenica 23, Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani*.
- Toš, N., 1992: *Volilci in politične stranke, Teorija in praksa*, leto 29, št. 1-2, Ljubljana.
- Toš, N., 1992: *Ideološka strukturiranost volilnega telesa, Teorija in praksa*, leto 29, št. 3-4, Ljubljana.
- Popis prebivalstva, gospodinjstev, stanovanj in kmečkih gospodarstev v Republiki Sloveniji v letu 1991. Rezultati raziskovanj št. 617, Statistični urad RS, Ljubljana.
- Podatki volilnih komisij na nivoju države, občine in upravne enote.

THE 1992 AND THE 1996 PARLIAMENTARY ELECTIONS IN THE KAMNIK MUNICIPALITY BY PETER REPOLUSK

SUMMARY

The main purpose of geographical analysis of parliamentary elections in the Kamnik Municipality was to establish a connection between the result of the election and the economic and demographic structure of particular region. According to differences of regional development there are four types of region:

- town,
- urbanized suburb,
- suburb,
- countryside.

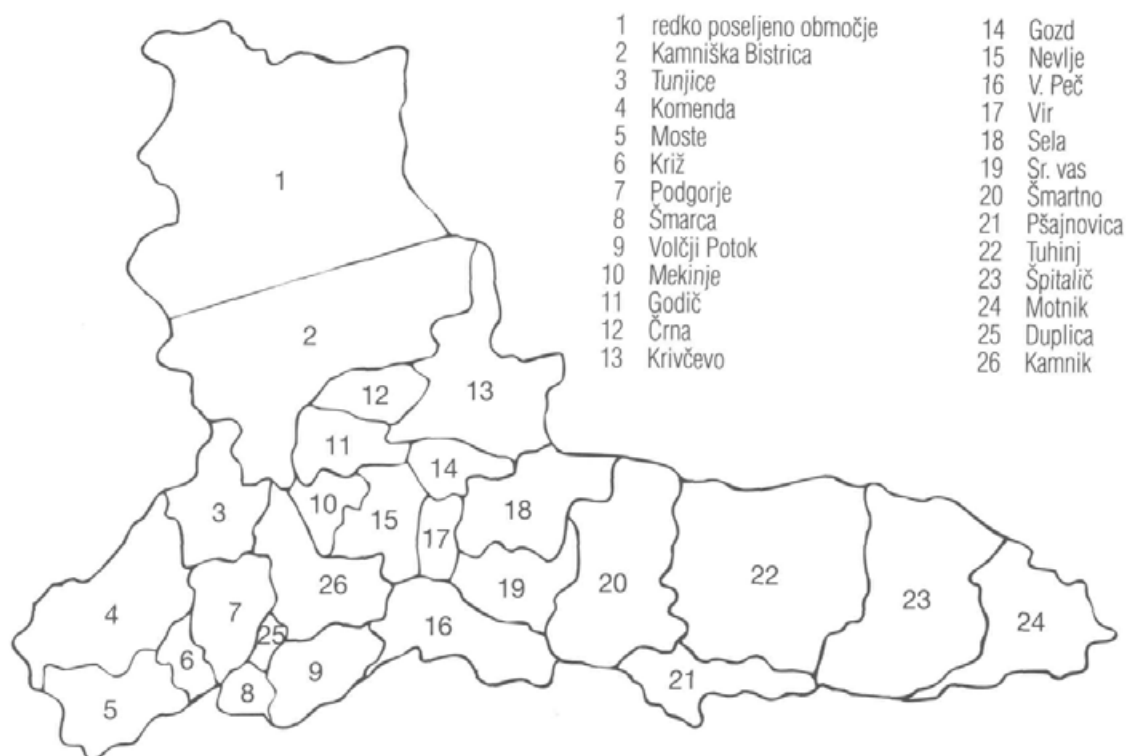
The analysis included the following political parties: LDS (Liberal Democrats) and ZL (The United list of Social Democrats) which both originate in the parties of predemocratic period, and SLS (Slovenian People's party), SKD (Slovenian Christian Democrats) and SDS (Social Democratic party) which emerged at the end of the eighties and at the beginning of the nineties and became opposition. The first two are usually referred to as the left-wing parties and the last three as the right-wing ones, but this division is not justified, neither politically nor sociologically. In the analysis the data, concerning the election result of SNS (Slovenian National party), one of the most powerful parties in 1992, but in ultimate regression in 1996, was used.

The election results of the "left-wing" parties were the best in towns and the "right-wing" parties achieved the best results in the province. However, it is very difficult to define the situation in urbanized suburbs.

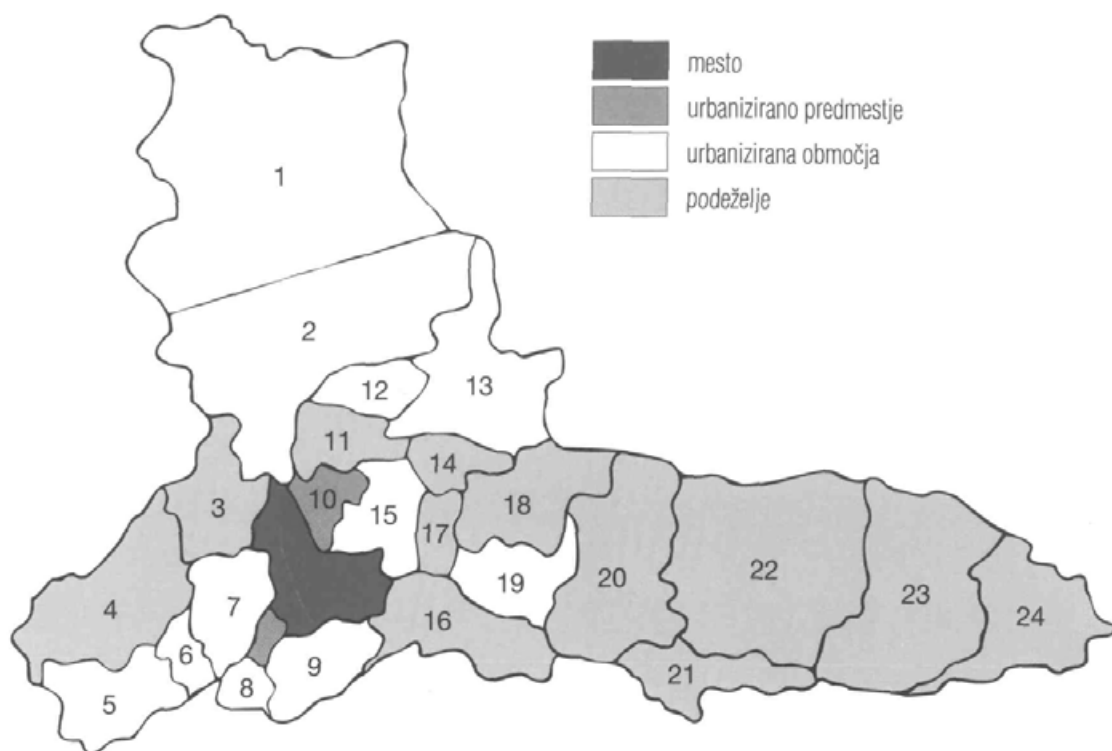
The analysis of the 1992 and the 1996 election results in the Kamnik Municipality revealed the following trends in varying of power of individual parties and their relations:

- slow concentration of votes of powerful parties;
- considerable shift of election results to the "right", caused by the dissatisfaction of voters with economic and social situation;
- slow concentration of "left" votes within the LDS;
- significant increasing of votes for SDS, mainly those that went to SNS in the 1992 elections;
- changing over to the SLS of several SKD voters; being close in programme and voting base the two parties became competitors in the same political space.

Karta 1: OBMOČJA VOLIŠČ OBČINE KAMNIK

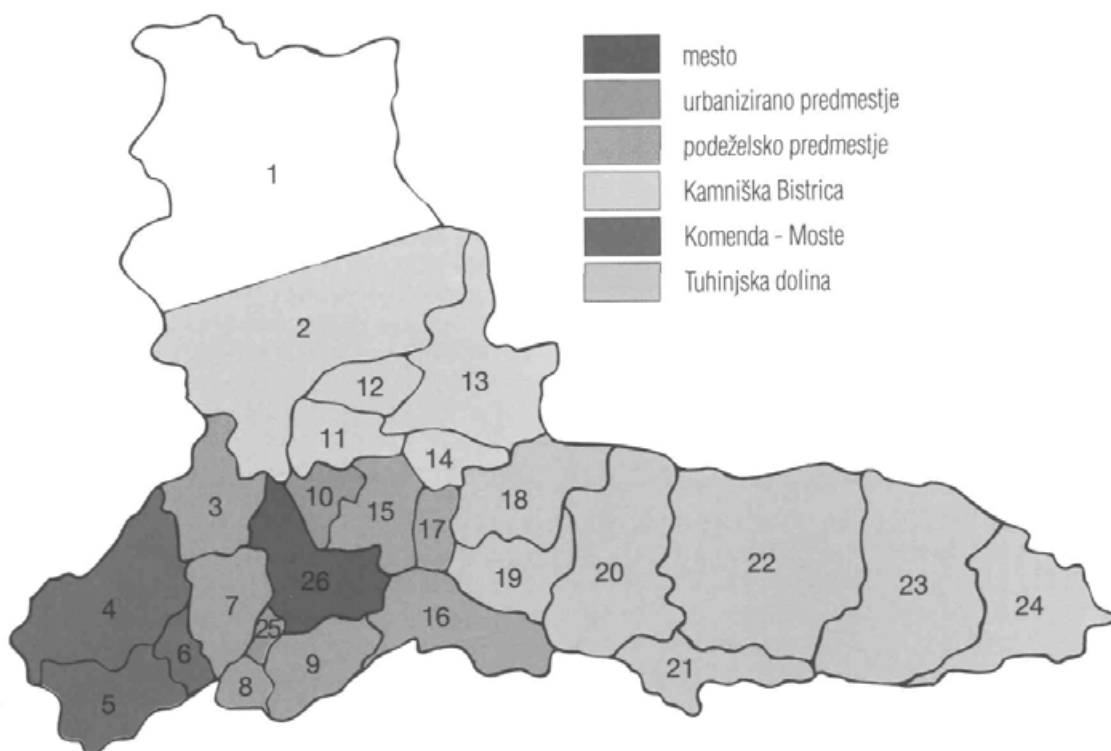

Karta 2: SOCIALNO-GEOGRAFSKO HOMOGENA OBMOČJA OBČINE KAMNIK

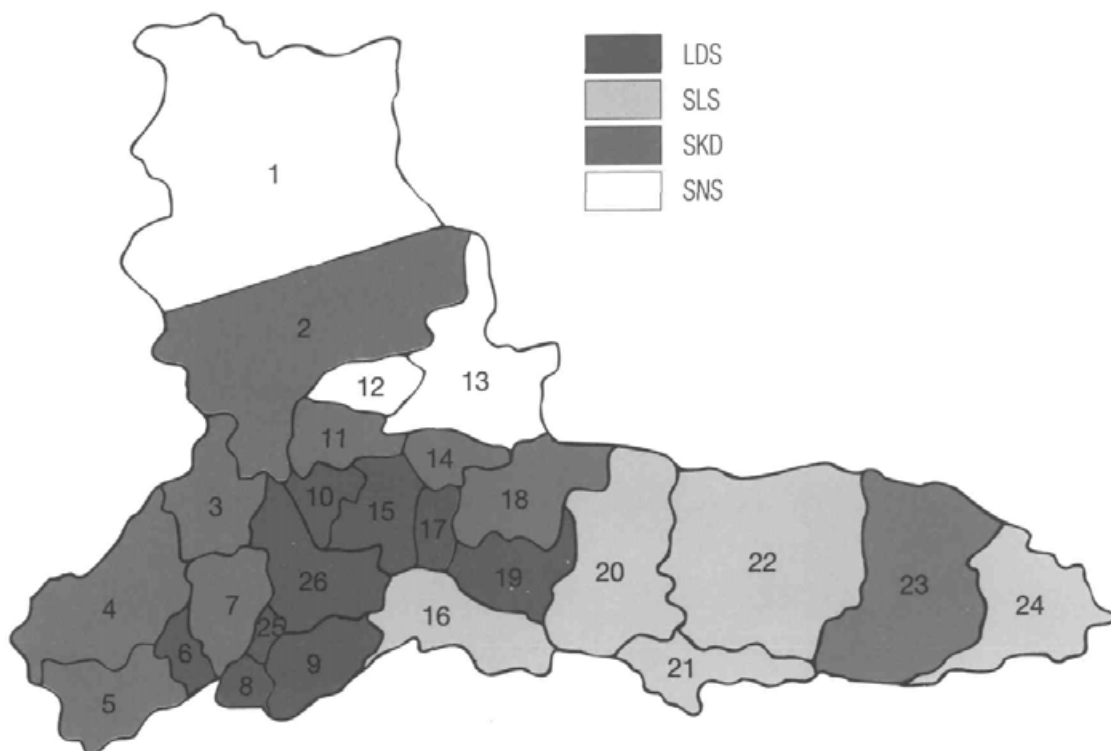

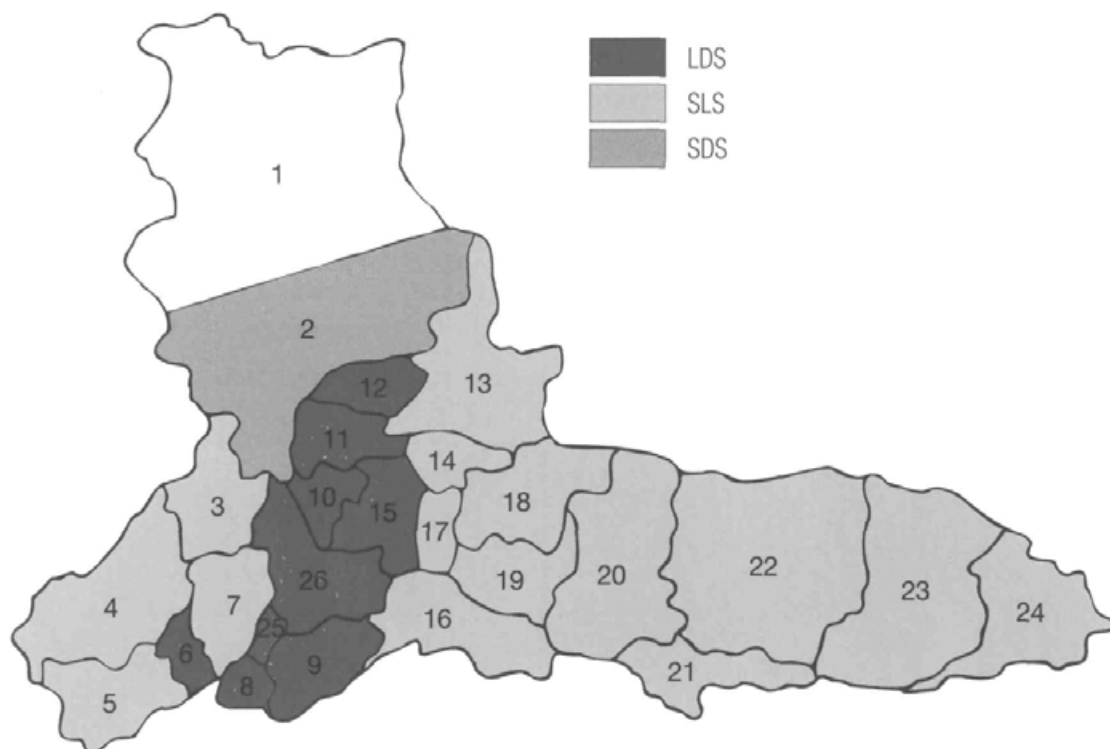
Karta 3: GEOGRAFSKE REGIJE OBČINE KAMNIK

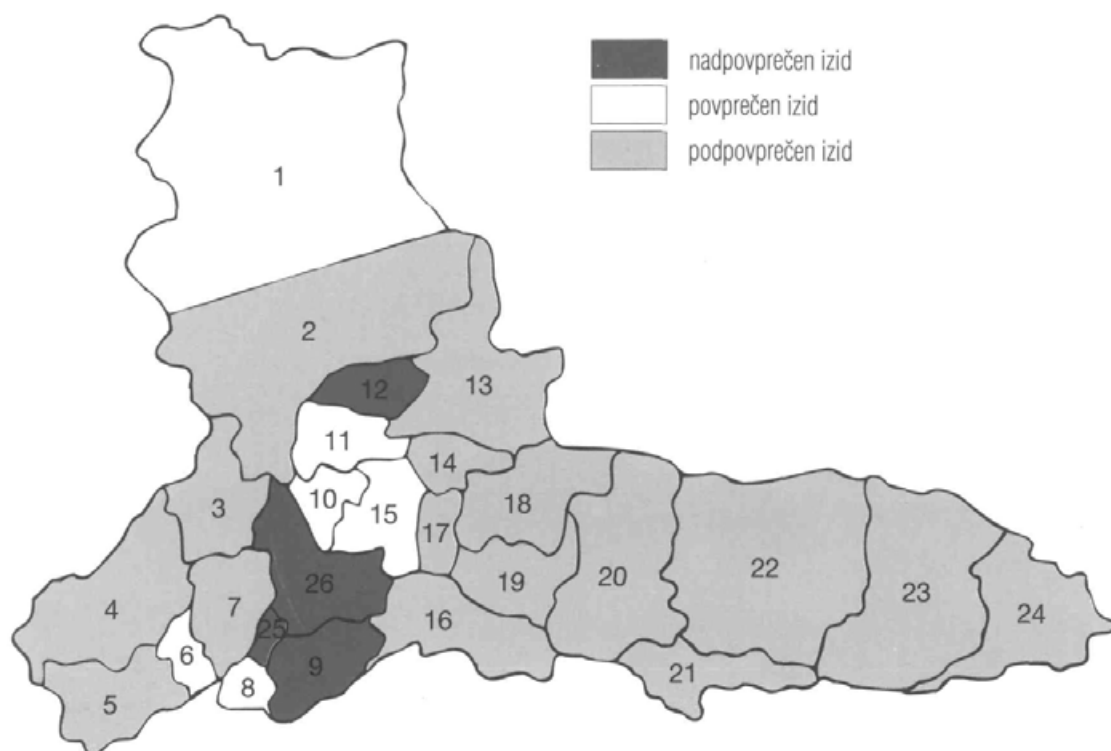
Karta 4: STRANKA Z NAJVEČ GLASOMI PO VOLIŠČIH L. 1992

Karta 5: STRANKA Z NAJVEČ GLASOM PO VOLIŠČIH L. 1996

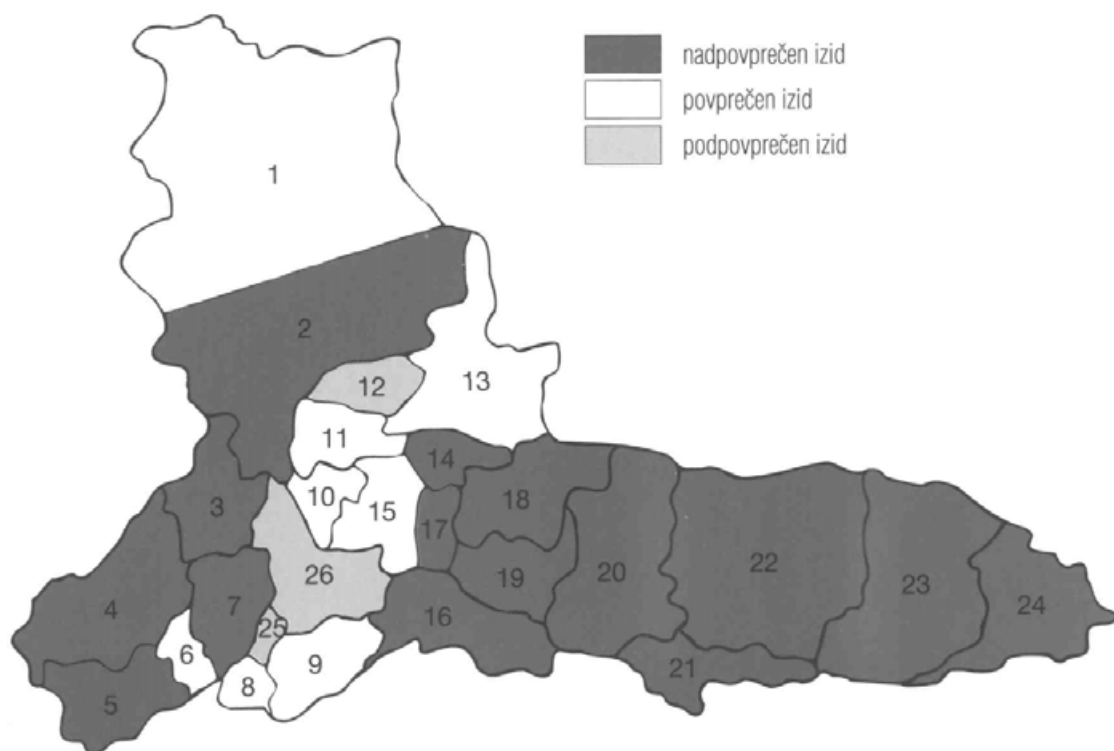

Karta 6: GLASOM ZA LDS IN ZL SKUPAJ L. 1996

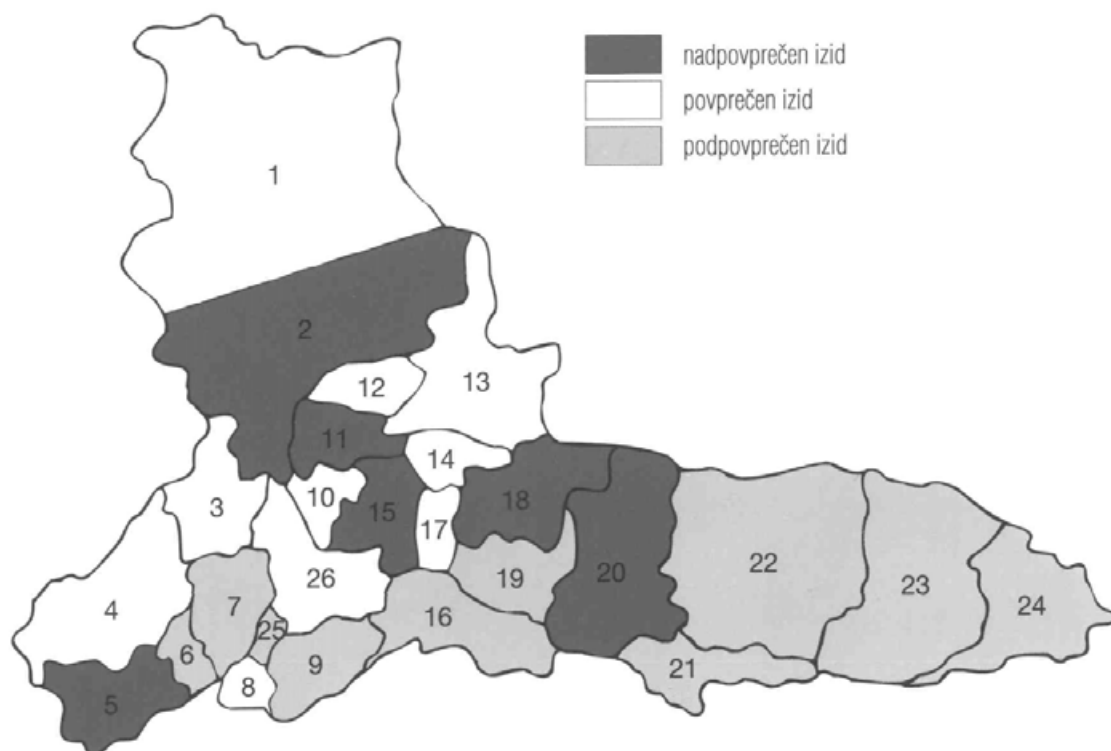

Karta 7: GLASOM ZA SLS IN SKD SKUPAJ L. 1996

Karta 8: GLASOM ZA SDS L. 1996

JANEZ HUMAR, dipl. inž.,
Žale 4 a,
1240 Kamnik

ŠČETARSTVO V MOSTAH

Mnoge obrti pri nas imajo svoj začetek v obdobju merkantilistične gospodarske politike v 18. stoletju, ko je država spodbujala in pospeševala obrtno in industrijsko proizvodnjo. Na bivšem Kranjskem so bile dobro razvite zlasti naslednje obrti: platnarstvo, suknjarstvo, čipkarstvo in sviloprejšstvo. /1/ Slamnikarska obrt, značilna samo za bivši kamniški okraj, se je razvila prav v tem času. O njej je bilo že dosti napisanega, med drugimi sta bila dva članka objavljena tudi v Kamniškem zborniku. /2/

Zapisov o ščetarski proizvodnji pa skoraj ni zaslediti. Za izčrpno zgodovino te gospodarske dejavnosti bo treba še zbirati gradivo. Ta razprava temelji zlasti na materialnih dejstvih – zgradbe, naprave, stroji in drugo, na virih, dosegljivih v arhivih, na skopih uradnih statističnih podatkih za posamezna obdobja ter na ustnem izročilu. Raziskava te obrti v Mostah je nadaljevanje razprave o Nagličevi tovarni ščetk in čopičev v Šmarci, ki je bila objavljena v 13. Kamniškem zborniku. V raznih virih sem naletel na mnoge in zanimive podatke o ščetarski dejavnosti v tem kraju. Zanimiva dejstva so mi vzbudila globlje zanimanje in usmerjala k raziskovanju dejavnosti, ki je bila za to vas pomembna v drugi polovici prejšnjega in zlasti v prvi polovici tega stoletja. Ščetarska tradicija se nadaljuje v sodobno organizirani proizvodnji Reboljevega podjetja in v mnogih delavnicah in podjetjih, ki imajo svoj izvor v moščanskem ščetarstvu. /3/ Zanimivo je vprašanje, kako da se je ščetarstvo začelo in razvilo prav v Mostah. Kateri Moščanci so verjeli v perspektivnost te proizvodnje, da so znali najti pot k uspehu in premagovati mnogotere težave, zlasti v zvezi s preskrbo mehanske energije za pogon strojev. Pogonska energija je bila poseben problem vse do elektrifikacije leta 1934. /4/ Ta vprašanja in tista, nanašajoča se na razvoj, vlogo in vpliv moščanskega ščetarstva na ožje in širše območje v Sloveniji, so bila ključna.

Ščetarska obrtna in po mnogih lastnostih manufakturna proizvodnja se je razvila ob lončarski domači obrti v bližnjih vaseh Gmajnica, Gora in Podboršt. Lončarska obrt je bila v javnosti zelo zapažena in bolj cenjena. O njej se je mnogo pisalo. O ščetarstvu pa vsaj doslej nisem zasledil enakovrednih, predvsem pa ne tako številnih zapisov kot o lončarstvu. /5/ Zanimivo je, da ta proizvodnja, tako razširjena in gospodarsko tako pomembna v preteklosti za Moste, ni zmogla inspirirati uveljavljenih pisateljev, ki so ali so bili doma celo v Mostah ali njihovi okolici, da bi o njej pisali. /6/ Ščetarska proizvodnja je v mnogih pogledih zelo zahtevna. Obdelava in predelava surovin in materialov zahtevata najrazličnejša orodja, stroje in naprave. Zahtevni so tudi postopki, zlasti kemični, npr. barvanje žime. V pionirskih časih in kasneje je ta dejavnost zahtevala veliko tehnične spretnosti, inventivnosti in sposobnost organiziranja. Mnogi Moščanci so na tem področju dosegli zavirljive uspehe, npr. Drago Rebolj, Franc Kepić in drugi.

Za vsa obdobja do okoli leta 1960 je bilo značilno pomanjkanje obratnega in drugega kapitala, zato so bile

delavnice pomanjkljivo tehnično opremljene. Ščetarstvo je bilo nizko akumulativno, oprto predvsem na ročno delo, šele postopno so posamezni in najbolj nadarjeni ščetarji prešli na strojno delo in se tako prilagodili razmeroma močni konkurenci. Do polavtomatske in avtomatske proizvodnje pa je bilo še daleč. Razvil jo je, šele po drugi svetovni vojni, le en sam moščanski ščetar. Čas in razvoj sta seveda terjala svoje. Spremenjene gospodarske in družbene razmere po drugi svetovni vojni so na marsikoga vplivale tako zaviralno, da je izgubil pravo poslovno orientacijo, klonil, subjektivno ali objektivno, pred ovirami, ki jih je postavljali sistem, ali se izgubljal v nostalgiji za preteklim in tako postal nesposoben za prihodnost. Mladi rod, vzgajan v nekih napačnih idealih sive povprečnosti, v ščetarski tradiciji ni videl perspektive in se je usmeril na druga področja. Le nekateri, ki so tvegali, znali in mogli izstopiti iz začaranega kroga mnogih problemov po poti trdega in strokovnega dela, ki je bilo sposobno slediti sodobnemu utripu proizvodnje, so uspeli doma in tudi v širšem okolju. Izjemna koncentracija ščetarske proizvodnje, ki je hranila približno petino Moščanov, je v zadnjih tridesetih letih počasi izginevala, predvsem zaradi navedenih vzrokov, ostalo je le sodobno ščetarstvo ob Jurkovi domačiji.

ZAČETKI, RAZVOJ IN PROBLEMI

Zgodovinski viri nam o začetkih ščetarstva, kolikor so doslej zbrani in dostopni, nudijo kaj malo podatkov. Šele za obdobje iz srede prve polovice 19. stoletja nam dajejo razmeroma dober pregled statistične tablice o številu obrti za čas od 1828 do 1843, v njih so tudi podatki za ščetarsko obrt, ki pa so za Kranjsko in Koroško skupni. /7/ V preglednici št. 1 so ti podatki primerljivi s podatki mizarskih obrti.

Preglednica št. 1: Številčna statistika obrti

Vrsta obrti	Stanje leta 1828	Stanje leta 1843
Ščetarstvo:		
Kranjska in Koroška	5	17
Štajerska	14	20
Primorska	–	6
Mizarstvo:		
Kranjska in Koroška	380	519
Štajerska	414	429
Primorska	50	142

Primerjava je zanimiva in kaže, da se je število ščetarskih obrti v 15 letih povečalo za 120 %, število mizarskih obrti pa le za 30 %. To kaže na silovito povečanje potreb po ščetarskih izdelkih, ki jih je prav gotovo vzbudilo predvsem tedanje splošno povečanje gospodarskih, posebej gradbenih dejavnosti. Razmerje med mizarstvo in ščetarsko obrtjo pa kaže, da je bilo leta 1828 štirinširidesetkrat več, leta 1843 pa le še petindvajsetkrat več mizarskih obrti. Sredi prejšnjega stoletja je torej ščetarstvo postalo perspektivna obrt, kar se kaže tudi v Mostah. Socialna struktura prebivalstva, kakor je prikazana v franciscejskem katastru iz leta 1868, se ni dosti razlikovala od povprečne strukture na Kamniškem. /8/ Tako lahko domnevamo, da je v 19. stoletju del Moščanov iskal in videl nove možnosti preživetja v novih obrtnih dejavnostih. Poudariti je treba, da država, kljub svojim prizadevanjem in pospeševanju obrtne in industrijske

proizvodnje, ni vplivala na ščetarsko dejavnost v Mostah, temveč je bila le-ta izključno rezultat zasebne pobude sposobnih posameznikov. Pred nastankom ščetarstva tu ni bilo pomembnejših splošno razširjenih obrti. Prav tako ni gotovo, da bi se ukvarjali s tovarništvom, ali kasneje, ko je bila v prvi polovici 18. stoletja zgrajena komercialna cesta Dunaj-Trst, s prevozništvom, kakor so se mnogi prebivalci bivšega kamniškega okraja, predvsem v Črnem grabnu. Vas namreč leži na najbolj rodovitnem predelu tega okraja, zato je bila zemlja glavni vir dohodka. Podatki že omenjenega katastra kažejo razmeroma velik delež kajzarjev, kar tretjino jih je bilo. Posebnost so tedaj predstavljali masličarji – izdelovalci masla. /9/ Dobri polovici vaščanov je bila zemlja vir dohodka, saj je bilo tedaj v vasi 7 celih gruntov, 21 polovičnih in 4 četrtinskih.

Razvoj ščetarstva je ob koncu 19. stoletja zaznamoval še posebna konjunktura zaradi živahne gospodarske dejavnosti po ljubljanskem potresu leta 1895. Takrat je tudi država z znatnimi sredstvi prispevala k sanaciji. O tej konjunkturi je pisal Peter Naglič iz Šmarce. /10/ Nagličevi, že tedaj vodilni ščetarji na Kamniškem, so v tistem času pričeli razmišljati o ščetarski tovarni. Tik pred prvo svetovno vojno so postavili prve objekte in vsestransko vplivali tudi na Moščane.

Po pripovedovanju Moščanov naj bi se že sredi prejšnjega stoletja razvila živahna ščetarska domača obrt. Prve močnejše pobude za organizirano proizvodnjo naj bi bile prišle iz Kamnika. /11/ Te domneve zbrano gradivo zaenkrat ne potrjuje. Obstajajo pa drugi viri, ki govorijo o začetkih te obrti. V Moste se je konec prejšnjega stoletja priselil Alojz Završnik iz Laz pri Dolskem, poročil se je s Frančiško Podlipnik s Križa. V majhni kajži na številki 43, danes št. 34, hišni vzdevek pri Cunarju, sta pričela z registrirano ščetarsko obrtjo. Tako je bil verjetno prav Završnik začetnik obrtnega in manufakturnega ščetarstva. Viri namreč kažejo, da izhajajo z Dolskega še drugi ščetarji: brata Anton in Hinko Šimenc in Ivan Govše, vsi rojeni ob koncu prejšnjega stoletja na Dolskem so vsak zase odprli samostojne ščetarne v Ljubljani. Tam je bil leta 1875 rojen tudi Ignac Šimenc, ki je imel ščetarno v Celju. /12/ Te ščetarje naj bi bil vzpodbudil nekdo iz Trsta. /13/ Gotovo je, kakor kaže obrtni register, da so se že pred prvo svetovno vojno ukvarjale s ščetarstvom družine: Završnik, Lap, Rebolj in Kepic, po prvi svetovni vojni pa še Sodnik. Naštete družine pa niso bile edine. Mnogi so izdelovali ščetarske izdelke le občasno ali sezonsko, na črno in v manjših količinah. Po pripovedovanju Anice Bugar iz Šmarce so se s tako proizvodnjo med obema vojnama ukvarjali: Lukov Franc - Plevel, ki je bil po drugi svetovni vojni nekaj časa tudi registriran obrtnik, neki Ban, Tomažovc - Kovtrc, Barkl - Plevel, Mežnajeve Micka - Juhantova in še nekateri drugi. Lovro Peterlin iz Kamnika, ki izhaja iz ščetarske družine, je povedal, da so tudi v Mostah, kakor drugod na Kamniškem, mnogi ščetarski delavci po "šihu" doma na svoje izdelali marsikateri ščetarski izdelek. Material so seveda poceni kupovali največ pri svojih delodajalcih.

Pravi razcvet je moščansko ščetarstvo doživelo šele po prvi svetovni vojni, svojo kulminacijo pa po elektrifikaciji vasi, torej po letu 1934. Njihovo vlogo v tedanji dravski banovini ilustrira statistični podatek iz leta 1927. /14/

Preglednica št. 2: Število obrtnih delavnic na ozemlju dravske banovine v letu 1927

Mizarstvo	1738
Rezbarstvo	22
Ščetarstvo	8

Če primerjamo to preglednico s preglednico št. 1, je treba najprej upoštevati, da je dravska banovina vključevala le bivši deželi Kranjsko in Štajersko, brez Koroške in Primorske. Preglednica daje podatke za delavnice in ne za število obrti. Mnogi ščetarji so opravljali svojo obrt kar v svojih stanovanjih ali v raznih gospodarskih prostorih, ki so delno služili še drugim namenom, predvsem kmetijski dejavnosti. Prav tako je v tem času prišlo do koncentracije ščetarske proizvodnje. Na kamniškem območju se pojavi tovarna Naglič, po kapaciteti za njo podjetje Rebolj iz Preske pri Medvodah, Ščetarstvo Šimenc iz Celja in drugi. V Mostah lahko tedaj govorimo o treh delavnicah: Završnikovi, Kapičevi in Lapovi, kar naj bi vsaj po številu predstavljalo dobro tretjino tedanjih kapacitet, če pa računamo dejanski fizični obseg z vso moščansko proizvodnjo, pridemo, po grobi oceni, na slabo petino kapacitet nekdanje dravske banovine. Ta delež je v začetku tridesetih let še ostal, kasneje, tik pred drugo svetovno vojno, pa so se pojavile nove ščetarne, npr. Peterlinova v Presejrah, Jeranova v Šmarci in druge, tako sta se delež in vpliv moščanskih ščetarjev pričela zmanjševati. Po vojni so sicer vsi ščetarji nadaljevali s svojo dejavnostjo ali jo ponovno obudili, vendar v manjšem obsegu. Večina je zaradi slabih razmer in ker v otrocih niso našli naslednikov, opravljala svoje delo do upokojitve, nato pa so delavnice preuredili v stanovanja ali gospodarske prostore. Proces odmiranja ščetarske dejavnosti je bil sicer počasen, vendar je po letu 1990 ostalo le Reboljevo podjetje.

Delovanja po drugi svetovni vojni ustanovljene Invalidske ščetarske zadruge v Komendi, ki je tudi zrasla iz tradicije moščanskega ščetarstva in pred svojim prenehanjem, po letu 1960, delovala v Mostah, ne bomo obravnavali. To ščetarstvo bo treba obravnavati posebej.

Obdobje nastajanja in razvoja je bilo združeno z mnogimi tehničnimi in tehnološkimi problemi. Že večkrat omenjeno pomanjkanje mehanske energije je dolga leta zaviralo razvoj in napredek. Obstajali pa so še drugi, nič manjši problemi. Enega je zaradi svoje tehnične zahtevnosti predstavljal lesarski segment proizvodnje. Ta je pomemben od trenutka razžaganja hloda do končanega polizdelka, pripravljenega za spojitev s ščetarskim polizdelkom v končni izdelek. Obdelava preide mnoge faze in operacije. Začetne zahtevajo velike prostorske in strojne kapacitete, torej organizacijsko in tehnološko zaključeno proizvodnjo, to je žagalnice za pridobivanje žaganega lesa. Integracija ščetarske proizvodnje z žagalnico je mogoča le pri serijski in množinski proizvodnji, kakršna je bila npr. Nagličeva v Šmarci. Tako je bilo v klasičnem obdobju proizvodnje. Danes zagotavlja potrebne lesarske polizdelke in sestavne dele kooperacija.

Moščanski ščetarji se kot posamezniki niso povzpeli do proizvodnih zmogljivosti, ki bi omogočale lastno žagalnico, ampak so kupovali žagani les ali že dodelane polizdelke, deščice, imenovane "dilce", in podobne obdelovance, ustrezajoče posameznim vrstam ščetarskih proizvodov. Osnovni lesarski material je

Ivan Završnik

bila bukovina, za zahtevnejše izdelke pa plemeniti listavci: češnjevin, hruškovina in javorovina. Mnogi začetki izdelovanja lesnih polizdelkov so bili povsem ročni: hlod primerne debeline so razžagali na segmente, posamezna bruna nato s sekuro kalali na deščice, te pa, vpete v lesen primež, montirani na kratki klopici, ročno obdelovali z rezilnikom (lajkmesarjem) in nato z vrtnim strojem, v zgodnjih obdobjih na nožni pogon, izvrtali luknje. Nekateri ščetarji pa so dajali les v obdelavo mizarjem, ki so imeli krožne žage na vodni pogon. Po elektrifikaciji so si vsi ščetarji preskrbeli krožne žage z elektromotorjem. Tako so marsikaj napravili sami. Noben podjetnik pa ni razvil lesarske proizvodnje od prve faze, to je od hloda naprej, temveč kvečjemu od deske oz. od ploha, po vojni je bil izjema le Franc Kepić.

Ščetarska proizvodnja je tako potekala od prve do zadnje operacije pri ščetarjih samih, in ne kot danes, ko ščetarji lahko nabavljajo ustrezen izdelavni material, dodelan do določene faze, in ga pravzaprav samo spajajo z lesnimi ali sodobnimi materiali in dodelajo do končnega izdelka. Klasična ščetarska proizvodnja se je pričela s fazo priprave materiala, ki je vključevala vrsto operacij. Žimo je bilo treba najprej prati, nato sušiti. Ščetine in korenine je bilo treba sortirati in podobno. Danes te operacije odpadejo. Tako klasične kakor sintetične materiale je mogoče nabaviti že očiščene, sortirane, pripravljene in prirejene za proizvodnjo določenih izdelkov. Problemi, ki so bili tedaj stalni, so bili povezani s tehnologijo pranja, sušenja in skladiščenja izdelavnih materialov.

Odsotnost pogonske energije v prvih obdobjih ščetarske dejavnosti in problemi, ki smo jih vsaj delno opisali, vse to je povzročalo vrsto negativnih gospodarskih učinkov. Najprej nizko akumulativnost, ali drugače rečeno: pomanjkanje kapitala, kar je usmerjalo ščetarje v iskanje lastnih tehnoloških in tehničnih reši-

tev. Kjer je le bilo mogoče, so se potrjevali kot sposobni inovatorji. Ob njihovi pomanjkljivi izobrazbi in pomanjkanju primerne strokovne literature so dosegali resnično zavidljive uspehe. Reševanje tovrstnih vprašanj je imelo tudi negativne posledice: največkrat je šlo na račun reševanja problemov poslovne strategije. Nizka produktivnost je od ščetarjev terjala, da so se razen z vodenjem morali ukvarjati še s proizvodnim delom. Njihov delovni dan je trajal od zgodnjih jutranjih do poznih večernih ur.

Ob vseh teh problemih ne moremo mimo vprašanja strokovne usposobljenosti. Začetniki te proizvodnje so vsi pričeli z delom brez ustrezne strokovne izobrazbe, toda z energijo vizionarjev, da bodo uspeli, zanašajoč se predvsem na izkušnje, pridobljene ob spremljanju domače ščetarske in ob opazovanju raznih ščetarskih proizvajalcev. Med posameznimi proizvajalci sta zaradi konkurence, kot je pripovedovala Anica Burgar, vladala nezaupanje in ljubosumje. Sprva je vse slonelo na lastnih izkušnjah in na priučevanju, šele postopno so se v ta proces vključevali kvalificirani delavci, predvsem moški. Delavke pa so si pridobile usposobljenost izključno s priučevanjem. Šele tretja generacija si je na ustreznih strokovnih šolah pridobila kvalifikacijo in nekateri od njih diplome mojstra.

POSAMEZNI PODJETNIKI

Doslej povedano zajema vprašanja ščetarske dejavnosti nasploh. V nadaljevanju bodo predstavljeni najpomembnejši ščetarji. V razpravi sta podrobneje obravnavani ščetarstvi Završnik in Rebolj, ki sta po svojih referencah najpomembnejši – prvo do druge svetovne vojne, drugo pa po njej. Ob pregledu posameznih podjetnikov bo marsikatero dejstvo postalo bolj razumljivo in pogled na obseg, vpliv in vlogo ščetarstva jasnejši. /15/

ŠČETARSTVO ZAVRŠNIK

Začetnik moščanskega ščetarstva Alojz Završnik (1875–1918) se je rodil v Lazah, župnija Sv. Helena pri Dolskem. Ženo Franciško Podlipnik (1870–1938) si je poiskal na Križu. V mali kajži pri Cunarju sta si ustvarila številno družino. Mlada zakonca je skrb za družino sprva vodila v mnoga priložnostna dela. V devetdesetih letih prejšnjega stoletja sta zaslutila, da je ščetarstvo perspektivna gospodarska panoga. Proizvodni program krtač, ščetk in čopičev je dajal spočetka skromen, kasneje pa kar soliden zaslužek. Ob prelomu stoletja sta že mogla svojo obrt registrirati. Za svojo dejavnost sta uporabljala majhno leseno delavnico, ki so jo imenovali "cajh kamra". Završnikova sta svoje otroke drugega za drugim uvajala v ščetarsko proizvodnjo. Počasi sta pričela zaposlovati tudi delavke. Vsa izdelava je slonela izključno na ročnem delu. Od tedanjih delovnih naprav je bil zanimiv vrtni stroj na nožni pogon, katerega pogonsko kolo je še ohranjeno v hišnem muzeju. Izdelavne ščetarske materiale so Završnikovi kupovali pri različnih komitentih, žimo predvsem v bližnji okolici, ščetine pri kamniških usnarjih, korenine za ribarice pa pri raznih trgovskih posrednikih. Iz podatkov o davčnem cenзуsu se vidi, da je bila obrt pred prvo svetovno vojno povsem konsolidirana. Ob koncu prve svetovne vojne pa je bil Alojz Završnik, ko se je v septembru 1918 vračal iz neke vojaške enote domov, v bližini Lahovč v nepojasnjenih okoliščinah ubit. Za njim je vodstvo za nekaj časa prevzela njegova žena Franciška.

Završnikova štetarna danes

Delo je kljub vsemu teklo naprej, iniciativo pa je povzel sin Ivan (1899–1969). Nadaljeval je na solidnih temeljih, ki sta jih postavila starša. S svojim delom sta namreč dosegla blagostanje, ki je že preseglo nivo okolice. Pričeli so razmišljati o povečanih proizvodnih zmogljivostih, saj so zanje že ustvarili vse pogoje. Smele načrte je pričel realizirati Ivan, ki se je poročil z Ano Korošec (1894–1972) iz Mengša, s postavitvijo nove štetarske delavnice, zgrajene v dveh nivojih na mestu nekdanje "cajh kamre". Delavnica, za tisto obdobje prava mala tovarna, je bila dograjena 1933. Že 1. junija leta 1926 je Ivan obrt registriral pod svojim imenom. /16/ Delavnica s tlorisom 10,5 m X 5,0 m je imela samo eno pomanjkljivost: bila je brez vira pogonske energije. V začetku je omogočala izključno ročno delo in nožni pogon.

Delavnica, ki je prav zaživela šele po priključitvi na električno energijo, je imela v pritličju strojni oddelek, pretežno za obdelovanje lesa, z ustrežno strojno opremo: krožno in tračno žago, rezkarjem, stružnico, brusilnim strojem in drugimi napravami. Od štetarskih strojev pa le stroj za pristriganje ščetk. V nadstropju je potekala štetarska proizvodnja, kjer so delavke delale večinoma sede na klopih ob vzdolžnih straneh dolge delovne mize, opremljene z najnujnejšimi pripravami: "kampelni" za česanje žime in vreteni "knebelci" z žico za perjenje ščetk in krtač. V štetarski delavnici so bile še druge naprave: razni noži za rezanje žime in drugih materialov, škarje za pristriganje, tehnične in drugo.

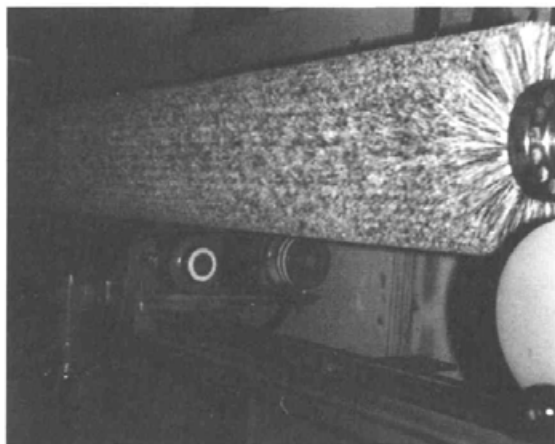
Ob delavnici je bilo skladišče za žagani les, imenovano šupa, v tlorisni izmeri 5,5 m X 5,0 m. V njej sta bila dva kotla za barvanje žime z naravnim barvilom iz jelševega lubja, ki so ga pripravljali sami. V času razcveta Završnikove štetarne, sredi tridesetih let, je Ivan zaposloval po 5–6 delavk in po 2–3 delavce. Dajal je delo tudi na dom in pri tem zaposloval še 2–3 delavke. Ivanov brat Rudolf, ki je bil pri njem stalno zaposlen, je po drugi svetovni vojni odprl lastno štetarsko delavnico v Suhadolah. Njegova sestra Marija (Mica), poročena Kepic, pa je bila po drugi svetovni vojni delo-

vodja v Invalidski ščetarski zadrugi Komenda. V obdobju med obema vojnama je bilo Završnikovo ščetarstvo po vseh kazalnikih proizvodnih zmogljivosti in uspešnosti v Mostah vodilno.

Žagani les so kupovali največ na žagi v Podhruški v Tuhinjski dolini, nato pa so ga obdelovali do faze vrtanja na krožni žagi na vodni pogon, ki je bila v sestavu neke žage v Poženiku. Letno so porabili okoli 90–120 m³ žaganega lesa. Žimo so prali v koših v Pšati, sušili pa na posebnih lesah na vrtu. Za barvanje žime so uporabljali skorjo črne jelše, ki so jo, zapakirano v jutaste vreče, namakali v posebnih sodih, da so dobili lužilo. Nato so žimo, zvito v zvitke – "štručke", skupaj z lužilom in lubjem v vrečah z dodatkom modre galice kuhali približno 2 uri v kotlu in zaradi leska dodali še nekoliko kisa. Kuhanju je sledilo sušenje v krušni peči. Postopek so skrbno skrivali, saj je bil poslovna skrivnost. Med obema vojnama so izdelovali večinoma pleskarske čopiče za beljenje. Skoraj vsa proizvodnja je slonela na naročilih. Po sejnih niso prodajali, pa tudi ne s krošnjarjenjem. Čez 70 % tedanje proizvodnje so prodali na Hrvaško. Imeli so zanesljive kupce, ki so bili dobri plačniki. Stalni kupci so bili iz Djurmanec. Blago so pošiljali po železnici – s kamniške postaje. Hrvaški posredniki so nato prodajali od hiše do hiše. V Sloveniji so prodajali zlasti ljubljanskim trgovcem, npr. Samcu in drugim. V Celju so imeli posrednika trgovca Kramarja. Blago so tja pošiljali po železnici, v Ljubljano pa s konjem.

Ivan Završnik je bil po opisu Draga Rebolja izredno marljiv in zelo zanesljiv v dobavnih rokih, po opisu njegovega sina Milana pa zelo trden v svoji poslovni usmeritvi. Drobnjakarstvo in eksperimentiranje je odklanjal. Taka poslovna usmeritev je bila značilna tudi za njegovo ženo, ki je bila, kakor jo je opisal sin Milan, trgovski talent. Med drugo svetovno vojno se je proizvodnja zmanjšala na okoli 10–15 % nekdanjih kapacitet. Predstavnika obrtne zbornice iz Celovca sta prišla Ivana Završnika osebno nagovarjat, naj poveča proizvodnjo za potrebe nemške vojske. Preudarna žena mu je odsvetovala in proizvodnjo so zmanjšali na minimum. Delavke so ostale doma, služkinji, Ana Završnik je imela vedno nekaj zemlje v najemu, da so lahko redili po tri prašiče, sta šli v Arbeitdienst. Delavci so prav tako ostali doma in vsak po svoje iskali možnost preživetja.

Po vojni so nanje pritiskali, da bi pristopili k štetarski zadrugi v Komendi. Peter Klavčič, državni uslužbenec v Kamniku, po poreklu pa iz Primorske, je Završnikom odsvetoval vpis v zadrugo. Naposled so dobili obrtno dovoljenje s klavzulo, da se dejavnost kdaj kasneje lahko tudi podhravi. Nadaljevali so s proizvodnjo, vendar tudi sedaj z okrnjeno kapaciteto, saj so zaposlili le dve delavki. V perspektivi naj bi bil delo vodil Ivanov sin Milan (roj. 1929), ki se je takoj po vojni pričel usposabljanje za štetarja pri mojstru Šimencu, ki je imel štetarno v Celju. Tam je opravil šolo in prakso in leta 1947 postal štetarski pomočnik. Leta 1952 je opravil še mojstrski izpit in dobil naziv obrtni mojster iz obrti ščetkarjev. /17/ Kmalu za tem je prosil za obrtno dovoljenje, da bi prevzel vodstvo štetarne, vendar je dobil dvakrat negativni odgovor s pojasnilom, da bo konkuriral komendski zadrugi. Šele leta 1953 je na posredovanje komendskega advokata Šmida uspel. Zaposlil je eno delavko. Pri poslovanju je doživel mnoge ovire, največje zaradi davčnih obveznosti. Po petih letih poslovanja je zaradi mnogih težav dejavnost opu-

Avtomat za pristriganje industrijskih valjev. Konstruiral in izdelal Drago Rebolj st.

stil in se zaposlil v državnem sektorju. Do svoje upokojitve leta 1979 ni nikoli več poizkušal obnoviti proizvodnje. Stroj je prodal, delavniške prostore pa preuredil za razne druge namene. Naj omenimo še podatek, da je bil Milan po vojni aktiven in uspešen športnik kamniškega AMD in je prejel mnoge kolajne na raznih republiških in državnih tekmovanjih. Završnikova delavnica še stoji, na nekdanjo vodilno in uspešno ščetarsko proizvodnjo pa spominja le še napis: Završnik Ivan Ščetarstvo.

ŠČETARSTVO REBOLJ

Bogato ščetarsko tradicijo danes v Mostah nadaljujejo le Reboljevi. Njihov vrh še ni dosežen, saj je podjetje v stalnem razvoju, sprejemljivo za vse novosti tako v tehniki in tehnologiji kakor na področju poslovne politike.

Tudi ta ščetarna je začela delovati konec prejšnjega stoletja, ko se je z njo, ob kmetovanju, pričel ukvarjati Alojz Rebolj (1856–1938). Njegov oče Miha Rebolj (1827–1885) je bil rojen v Vodica in je nato prevzel Jurkovo domačijo, kakor se po domače pravi pri Reboljevih. Hiša stoji na parceli št. 172 k. o. Moste, dvorišče na parceli št. 171, glavni del sedanjih proizvodnih objektov pa na sosednji parceli št. 170, ki vključuje nekdanjo domačijo in gostilno Kepic, ki jo je odkupil Drago Rebolj st., da je v zadnjih petindvajsetih letih lahko sledil zahtevam povečane proizvodnje, potem ko je leta 1963 nadaljeval ščetarsko tradicijo po svojem očetu Ivo in jo s posodobitvijo uvrstil na zavidljiv sodobni nivo.

Kakor je povedal Drago Rebolj st., naj bi njegov stari oče Alojz pričel z izdelovanjem ščetarskih izdelkov na pobudo nekega ščetarja iz Kamnika, kar pa je na podlagi zbranega gradiva še vedno domneva. Alojz Rebolj je hotel svoji poljedelski dejavnosti dodati še neko dopolnilno. Ob zgledu Završnika je verjetno videl uredničev svojih načrtov prav v ščetarstvu. Na to opozarja tudi dejstvo, da je bila njegova žena Obrulkova iz Most, kjer so se ukvarjali s kolarstvom. Alojz je na začetku organiziral proizvodnjo lesnih polizdelkov prav pri njih. Alojz Rebolj je glede na ustno izročilo začetnik ščetarstva pri Jurkovih, uspešna in vplivna ščetarska podjetnika pa sta postala šele njegova sinova Alojz in Ivo.

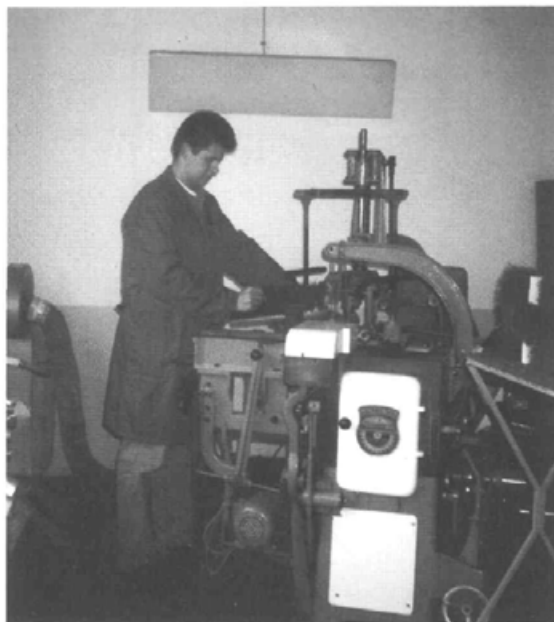
Alojz Rebolj (1892–1955) je že pred prvo svetovno vojno pričel izdelovati ščetarske izdelke in se usmerjal k tej dejavnosti kot svoji življenjski perspektivi. Izkušnje

moščanskih ščetarjev mu niso zadostovale, zato je iskal pouka pri Nagličevih v Šmarci, kjer je obdeloval tudi svoje lesne polizdelke, ki jih je prevažal s cizo./18/ Grobo obdelavo lesa je verjetno opravljal pri Obrulku ali pa je les kupoval pri raznih galanteristih in nato pri Nagličevih opravil operacije vrtanja, rezkanja in brušenja. Mladega, ambicioznega fanta, polnega ustvarjalne energije, je kaj hitro opazil Jožef Naglič in mu napovedal: "Fant, iz tebe pa še nekaj bo." Alojz je kot nadarjen podjetnik videl dlje od drugih in spoznal, da pri Jurkovih ne bo prostora za dve samonikli in samostojni osebi, kakršna sta bila z bratom Ivom. Začrtal si je svojo neodvisno in samostojno pot. Po prvi svetovni vojni so se načrti pričeli uresničevati, ko je v Preski pri Medvodah organiziral svojo ščetarno, ki je z leti, med vojnami, postala druga največja proizvodnja v Sloveniji. Drugo leto bo slavila svojo devetdesetletnico.

Mlajši brat Ivo Rebolj (1895–1988) mu je sledil, svoj začetek pa je zastavil nekoliko obotavljajoče in z zakasnitvijo postavil temelje upešne dejavnosti, ki deluje še danes. Postopno je širil svoje proizvodne kapacitete in program. Svoj vrh je dosegel po letu 1930. Bil je zanimiva osebnost. Anica Burgar se ga spominja kot prijetnega in avtoritativnega mojstra in kot člana sokolskega društva. Ukvarjal se je tudi z vzrejo športnih konj in pasemskih psov. Tradicijo gojenja športnih konj nadaljujeta njegov sin in vnuk.

Ivo je imel ščetarsko delavnico najprej v najemu. Kasneje jo je organiziral na podstrešju domače hiše v Mostah št. 9 (stara št. 55). To delavnico so uporabljali še po drugi svetovni vojni. Svoje poslovne prostore je postopno širil z adaptiranjem gospodarskih prostorov kmetije. Proizvodno je bil usmerjen predvsem v izdelavo čopičev in ščetk za široko potrošnjo ter ribaric. Proizvajal je tudi za potrebe vojske, tekstilne in druge industrije, zlasti v Kranju. Pred vojno je bilo zaposlenih 5–6 delavk za ščetarsko proizvodnjo in po en delavec za obdelavo lesa. Dve do tri delavke pa so delale doma, najemal pa je tudi sezonske delavce. Nekateri delavci so le občasno sodelovali v proizvodnji. Anica Burgar, ki je bila rojena v Mostah, se je leta 1927 zaposlila v Nagličevi tovarni v Šmarci. Preden se je preselila v Šmarco, je občasno pomagala pri Rebolju. Izdelovala je čopiče in ščetke za obleko. Bila je cenjena zaradi natančnosti in pridnosti. Karol Naglič ji ni zaupal, zato ji je dajal le najenostavnejša dela, češ za Moste te ne bomo učili. Šele po preselitvi si je pridobila zaupanje in z njim boljše delo.

V tridesetih letih je bila, glede na ustaljene zmogljivosti, dosežena optimalna proizvodnja. Priskrba lesnih polizdelkov je bila odvisna predvsem od kooperantov, nabavljali so jih pri raznih mizarjih in galanteristih: tako pri Čufarju na Jesenicah, v Vodica pri Hudomalju, v Mengšu pri Jančigaju in kot vsi Moščani tudi pri Nagliču. Nekatere vrste obdelave lesa pa je opravljal tudi Rudolf Završnik, zlasti na začetku, ko so Završnikovi obdelovali les še v delavnici v Poženiku. Ključne operacije na lesnih polizdelkih, to je vrtanje, rezkanje in brušenje, so izvajali doma na svojih strojih. Ščetarski material so nabavljali vsepovsod, žimo, najboljše je bila vojaška, so kupovali največ v Srbiji, ščetine apnenke pri kamniških usnarjih, ki so jih sortirali večinoma sami, korenine in sirk v Srbiji, fibrin in korenine pa pri Teršanu v Ljubljani. Barvanje, pranje in podobne postopke so izvajali sami po načinu, kot je bilo že navedeno pri Završniku, in prav tako kot oni so

Schlessingerjev avtomat. Ob njem Drago Rebolj ml.

skrbno varovali recepte postopkov. Prodajali so po domovih, to so opravljale po dve do tri ženske, po sejmi, trgovinam v Ljubljano, vojašnicam in tovarnam, predvsem tekstilnim. Večje količine so v oddaljene kraje pošiljali po železnici z železniške postaje v Jaršah. Okoli 80 % blaga so prodali v Sloveniji, ostalo po drugih krajih Jugoslavije.

Med vojno je bila vsa družina, starša in dva otroka, izseljena v Srbijo v bližino Beograda. Ivo Rebolj je v izjemno slabih razmerah organiziral delo, odprl svojo "četkarsku radnjo" in zaposlil enega delavca. Izdeloval je sirkove ribarice iz odpadnega sirka pri proizvodnji metel. Po vojni so s ščetarstvom nadaljevali in zaposlili štiri delavke. Proizvodni program je še nekaj časa ostal klasičen, ko pa se je sin Drago, ki je obiskoval obrtno šolo v Mengšu, usposobil za ščetarja, so počasi pričeli uvajati novosti in znatno širiti proizvodne zmogljivosti. Po letu 1954 so povečali lesno delavnico v podaljšku hleva in ob njem. Do krajšega zastoja je prišlo med Dragovim služenjem vojaščine in neposredno po njej. Odločil se je za delo v podjetju Žima v Ljubljani. Tu je kot vodilni delavec s svojimi sodobnimi koncepti naletel na mnoga nasprotovanja. Leta 1963 je to podjetje zapustil, trdno odločen, da bo odslej svoje moči in znanje namenil domačemu podjetju. Obrtno dovoljenje je bilo izdano 23. 6. 1964. /19/ Znanje, ki si ga je pridobil v šoli, in izkušnje, pridobljene v podjetju Žima, so mladega, znanja žejnega Draga Rebolja (roj. 1937) usmejale k poglobljenemu študiju. Zavedal se je, da je znanje kapital, s katerim bo kljuboval problemom in izzivom časa. Začel je spremljati strokovno literaturo, tudi nemška se je našla vmes, poglobil je stike s Karlom Nagličem, ki mu je bil mentor vse do svoje smrti. Sadovi tega študija in snovanja niso izostali, Drago je realiziral neštete inovacije, načrtoval, projektiral in konstruiral premnoge naprave ali posamezne dele strojev in naprav. Realiziral je tehnične temelje proizvodnje, ki je sposobna slediti sodobnim potrebam. Počasi je širil proizvodne zmogljivosti z že omenjenim nakupom Kepičeve domačije, ki jo je adaptiral v ščetarski obrat, s prizidkom lesarske delavnice in pokritega skladišča z napravami za grobo obdelavo žaganega lesa pa funkcionalno zaokrožil v

enovito celoto lesarske in ščetarske proizvodnje.

Lesarski del proizvodnje se prične s priskrbo žaganega lesa pri raznih dobaviteljih. Vse nadaljnje operacije obdelave opravijo Reboljevi sami po sodobnih tenoloških principih z ustrezno strojno opremo. /20/ Ščetarski del proizvodnje poteka v ščetarskem obratu, ki vključuje dve večji delavnici za delo na ščetarskih polavtomatih in avtomatih, manjšo orodjarno, prostor za skladišče orodja, priročno medfazno skladišče materiala in manjše skladišče gotovih izdelkov. Stari proizvodni prostori služijo specialni proizvodnji. V njih so specialni lesarski in ščetarski stroji in avtomati ter razna laboratorijska oprema. /21/ Nabavo materiala in distribucijo izdelkov opravljajo z lastnim kombijem. V proizvodnem programu imajo večino izdelkov iz sintetičnih materialov, PVC in drugih. S svojo specializacijo pa lahko ustrezajo tudi zelo zahtevnim naročilom, npr. tesnilno-zaporne ščetke itd.

Stopnja proizvodnosti je v tako organizirani proizvodnji visoka in delo poteka ob majhnem številu zaposlenih. Le trije družinski člani se ukvarjajo z vsemi poslovnimi funkcijami od nabave, proizvodnje do prodaje in dosegajo enak poslovni učinek kot nekdaj pri štirinajst do petnajst zaposlenih. Programsko so usmerjeni v pokrivanje industrijskih potreb z okoli 80-odstotnim deležem. Del proizvodnega programa je še vedno za potrebe gospodinjstev in klasične obrti.

Podjetje Ščetarstvo Rebolj, ki ga od leta 1995 vodi Drago Rebolj ml. (roj. 1970), nadaljuje bogato tradicijo moščanskih ščetarjev, je na zavirljivem sodobnem nivoju, usmerjeno predvsem k pokrivanju industrijskih potreb, pri čemer ne zanemarljajo klasičnih izdelkov.

ŠČETARSTVO LAP

Tudi začetke tega ščetarstva lahko z gotovostjo postavimo na konec prejšnjega stoletja. Obstajalo je v obdobju treh generacij, to je okoli sto let. Ščetarsko dejavnost so opravljali vsekozi v hiši številka 1, sedaj št. 83. Po franciscejskem katastru iz leta 1827 so tu bivali Plevelovi in še leta 1869 je bila lastnica kajže Urša Plevel, kot je zapisano v katastru. /22/ Hišni vzdevek Andrejovc se je ohranil do danes, lastnik pa je kasneje postal Janez Lap (1853–1936), ki je bil rojen pri Krznarju. Zgodaj se je oprijel ščetarstva in postal samostojni obrtnik. Pri Andrejovcu so se ukvarjali z obrtjo v okviru družine, drugih delavcev niso zaposlovali, dajali pa so delo na dom. Glede na davčni census je bila Lapova ščetarna pred prvo svetovno vojno po obsegu proizvodnje enakovredna z ostalimi moščanskimi ščetarji. Pravo razlikovanje se je pričelo šele po vojni, tedaj so Lapovi ostajali na enakem nivoju tehnologije in tehnične opremljenosti in pri enakem obsegu proizvodnje. Najbolj napredni pa so že posodabljali in širili svoje proizvodnje. Po svojem očetu je med vojnima obrt nadaljeval in jo leta 1975 tudi zaključil Franc Lap (1896–1988). Predstavnik tretje generacije Franc Lap ml. (roj. 1933) se v ščetarstvo ni vključil kot naslednik družinske tradicije, temveč je bil le spremljevalec te proizvodnje in se je ukvarjal z drugim delom, s ščetarstvom pa le občasno, glede na potrebe. Lap Franc st. je vseskozi izboljševal delovne razmere. Najprej si je iz gospodarskega posloplja adaptiral delavnico, ki jo je po letu 1948 še razširil, obenem ko je po načrtih stavbenika Boštjana Belcjlana z Gore adaptiral hišo. Delavnica je bila s svojo opremo prilagojena razmeram časa in proizvodnji. Naprave in stroje so posodabljali skladno z za-

htevami tržišča in konkurence. Pri opremljanju delavnice je s svojo inventivnostjo sodeloval tudi Franc Lap ml. Pri izdelavi opreme sta sodelovala nadarjena mehanika Andrej Marin iz Komende in Klemen Lah iz Suhadol. Med drugo svetovno vojno s proizvodnjo niso prekinili.

Vseskozi so delali po klasični metodi, torej po že znani tehnologiji, in uporabljali materiale, ki so značilni zanjo. Proizvodni program je obsegal: čopiče za beljenje, ribarice iz korenin, razna omela in ščetke za splošno porabo. Izjema so bile specialne ščetke za čiščenje naprav v mlekarnah in vinarnah. Lesne polizdelke so sprva izdelovali klasično: s kalanjem lesa, za zahtevnejše izdelke pa so nabavljali material pri Nagličevih. V zadnjem obdobju so jih kupovali pri različnih lesnih galanteristih. V ščetarstvu so porabljali že znane metode pranja, barvanja, sušenja in priprave izdelavnega materiala. Izdelovanje je bilo ročno. Polavtomatov in avtomatov niso poznali.

Prodaja je bila organizirana delno od hiše do hiše, po sejmi, precej pa po naročilih. Med vojnama so prodajali raznim veletrgovcem, zlasti Urbancu v Ljubljani. Po vojni pa so velike količine prodajali preko Ščeterske zadruge v Ljubljani. V Ljubljano so vozili izdelke na preku s svojim konjem.

ŠČETARSTVO KEPIC

Kepičevo ščetarstvo izvira s konca prejšnjega stoletja iz male kajže, Moste številka 88, sedaj 91, ki so jo pododovali po neki stari teti. Tudi o tej kajži ni več sledu, saj stoji na njenem mestu moderna hiša, ki še nosi priimek Kepic in vzdevek Pri Stržkovih. Ščeterske delavnice ni več. Potomci nekdanjih ščetarjev hranijo le nekatere materiale in naprave kot dragocen spomin na delo svojih prednikov.

Za opis in obravnavanje tega ščetarstva velja vse tisto, kar je bilo že zapisano. Po mnogih dejstvih in dogodkih pa je to ščetarstvo posebno. Osnove in prvi zagon dolgujejo Stržkovi Francu Kepicu (1878–1916), nadaljevanje pa prenekaterim ženskam te rodovine. Prva od teh je Frančeva žena Marija (1874–1933), rojena Kurent, ki je morala voditi delo po njegovi prežgodnji smrti na bojišču v prvi svetovni vojni. Njene hčere so vse sprejele ščetarstvo kot eksistenčno dejavnost. Marija, poročena Sodnik, je imela svoje podjetje v Mostah, Terezija, poročena Petek, na Križu in Julijana, poročena Sodnik, v Utiku. Marija se je po prežgodnji izgubi moža preživljala z že vpeljano obrtjo. Pri delu so sodelovali vsi otroci, od tod njihova usposobljenost za kasnejše samostojno delovanje. /23/ Marijina smrt je za nekaj časa prekinila proizvodnjo. Sina Franca pa je spremljala njena misel, da se tudi s ščetarstvom da živeti. Franc Kepic ml. (1911–1991) je res nadaljeval družinsko tradicijo do svoje smrti, toda zanjo se je odločil šele kasneje. Sprva se je pri ljubljanskem mojstru Ogrinu usposobil za zidarja in se zatem zaposlil pri stavbeniku Belcijanu z Gore. V predvojnem kriznem obdobju je bil zaslužek dokaj boren, kar je bilo odločilno. Zapustil je zidarstvo in nadaljeval delo doma. Po drugi svetovni vojni je moral opraviti mojstrski izpit iz ščetakarstva, kakor je zapisano v spričevalu. /24/ Že pred letom 1940 je pričel s proizvodnjo, pravo utečenost in uspešnost pa je dosegel šele po vojni. V novem sistemu gospodarjenja je imel kar nekaj težav s prilagajanjem predpisom in davčni politiki. Uspešnost mu je zmanjšala še nezgoda pri delu, ko si je poškodoval meča na nogi. Enoletni bolniški

stalež in oskrba v bolnici so povzročili stroške, ki jim ni bil kos. Za nekaj časa je opustil obrt in jo kasneje nadaljeval do 75. leta starosti.

Za svojo dejavnost si je Franc Kepic ml. organiziral solidno delavnico s tlorisom 7 m X 4 m. Mnoge naprave je projektiral in organiziral sam, pomagal pa mu je mehanik Andrej Marin iz Komende. Sam je izumil napravo za polkrožno pristriganje omel. Zanimiv je njegov lesarski proizvodni proces, ki je potekal takole: hloj je krojil po dolžini na 2 m in nato te segmente vzdolžno razžagoval v deske oz. plohe primere debeline, te pa obdelal v "dilce" ali druge ustrezne polizdelke. Hlodovine, ki jo je kupoval v Tuhinjski dolini, je porabil okoli 15–20 m³ na leto. Proizvodni program je bil sprva klasičen, zatem pa specializiran, prilagojen predvsem potrebam industrije. Obsegal je izdelavo ščetk za čiščenje kartonažnih strojev in naprav ipd. Izdelovalo se je po naročilih. Samoumevno je, da so pri teh proizvodih pričeli uporabljati sodobne plastične materiale. Posebne ščetke pa so bile iz medeninaste žice. Posebna je bila tudi izdelava notranjega čistilnega sloja iz žime pri lesenih tekstilnih čolničkih, ki jih je izdelovala tovarna Utensila iz Ljubljane. Količine so bile velike, zaslužek pa slab. Čolničke so opremljali za tekstilno industrijo po celi Jugoslaviji, največ za Teto, Niš, Leskovac in Zadar. Delali so tudi za izvoz. Material so nabavljali kot ostali ščetarji, zlasti v vrhniški usnjarni, v kamniški je bila nabava otežena zaradi prevelikega povpraševanja ob takšni koncentraciji ščetarstva, kakršna je bila na tem območju.

V delo je bila vključena vsa družina. Otroci, bilo jih je šest, so delali od svojega dvanajstega leta naprej. /25/ Delo so dajali tudi delavkam na dom in jih kljub finančnim težavam pravočasno in solidno plačevali. Sodelovali so tudi z drugimi ščetarnami, npr. z Reboljevo iz Preske, Žnidarjevo iz Utika itd. Prodaja je potekala v obdobjih do druge svetovne vojne od hiše do hiše, po vojni pa pretežno po naročilih. Posebnost so bili kupci iz hrvaškega Zagorja s svojo vezano trgovino. Na širšem kamniškem območju so prodajali brusilne kamne znamke Svaty, kupovali pa razne druge izdelke – pri Stržkovih precejšnje količine ščeterskih izdelkov. Tudi Kepičevo ščetarstvo je le še preteklost, čeprav je zadnji ščetar Franc naročal pred smrtjo svojemu sinu Rajmundu, naj se odloči zanj, ker se z njim da preživeti.

ŠČETARSTVO SODNIK

To ščetarstvo je vodila Marija Sodnik (1903–1977), rojena Kepic. Na kratko ga bomo opisali, kar je upravičeno tako zaradi obsega kakor zaradi nekaterih posebnosti. Lokacijo tega ščetarstva so trikrat zamenjali. Marija je pričela obrt pri Stržkovih v času, ko so le-ti svojo za nekaj časa opustili, zatem sta se z možem preselila v drugi del Most. Nazadnje sta pričela graditi svojo hišo (št. 94, sedaj 84) in v njenem sklopu majhen hlev. Vselili so se leta 1938, že po smrti Ivana Sodnika zaradi prometne nesreče. Marija si je tu uredila majhno delavnico, ki so jo po vojni razširili, ko so ob hiši zgradili gospodarsko poslopje in hlev, starega pa z adaptacijo združili z delavnico. Obrtnega dovoljenja nekaj časa ni imela, pridobila si ga je zopet med vojno in po njej. /26/ S ščetarstvom se je ukvarjala do smrti 1977. Zaposleni so bili samo domači, dajali pa so delo tudi na dom. Prevoz izdelkov in materiala je opravljalo Rodetovo avtoprevoznništvo iz Kamnika. Na eni od teh voženj v Celje se je na kamio-

nu peljal tudi Ivan Sodnik, pri Ločici se je kamion prevrnil in ga pokopal pod seboj. Odtlej je Marija sama vodila vse posle, v pomoč sta ji bili obe hčeri. Proizvodni program tega ščetarstva lahko razdelimo v dva dela: predvojne in povojne. Pred vojno so delali ribarice iz korenin in sirka, po vojni pa predvsem ščetke za obleke in čevlje iz ščetin in žime. Do svojih hčera je bila Marija, kakor jo opisuje ena od njih, Julijana, por. Benda, precej zahtevna. Zahtevala je resno delo po strogem dnevnem redu. Proizvajali so le po naročilih in prodajali raznim trgovinam. Pred vojno največ trgovini Strmečki v Celju, ta je naročala kontingente po 1.000 kosov ribaric, po vojni pa trgovskemu podjetju Dom v Ljubljani. Material so nabavljali predvsem v Ljubljani, korenine pri Teršanu, sirk pri Zupančiču in žico pri Stupici. Z lesnimi polizdelki so se oskrbovali pri Kimovcu v Spodnjem Brniku. Ti so bili pripravljeni po njihovi specifikaciji, vključno z luknjami, zato svoje lesarske proizvodnje niso nikoli organizirali. Ko je Marija Sodnik umrla, je bilo zaključeno tudi to ščetarstvo. Nanj ne spominja niti delavnica, saj je danes spremenjena v stanovanjski prostor.

BRUSH MAKING IN MOSTE BY JANEZ HUMAR

SUMMARY

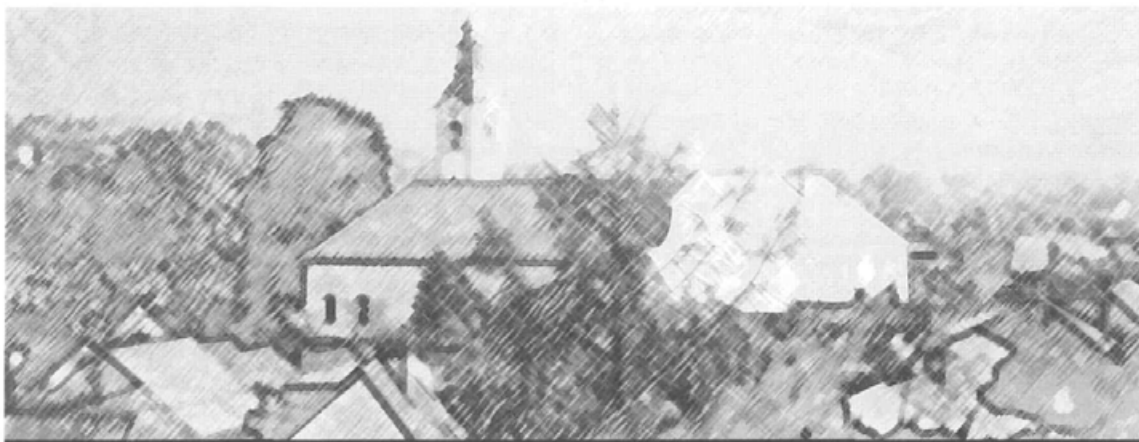
In the middle of the 19th century economic activities became rather brisk in Slovenian territory. Several kinds of craft and even some manufacturing plants emerged. In that time farming was the main occupation for people in Moste near Komenda. But time of economic prosperity attracted some active villagers so strongly that they started manufacturing brushes. This kind of industry originated in cottage industry. At the end of the 19th century there were already four brush making plants and later this number even increased. Brush making industry was successful enough to overcome all problems-technical and commercial ones. The interwar period was the best time for this kind of business as far as the quantity of products and the number of workers were concerned. However, the key problem was lack of energy for mechanical drive of machines. In 1934 this problem was solved by electrification of the village. Brushes, manufactured in Moste, were sold at several markets in Slovenia and in Croatia.

The brush manufacturing was reduced considerably by the World War II. Political and economical situation

in the postwar period was not friendly to private enterprises and it caused reduction of brush making and even its withering away. In 1991 only one company was still in business. It has managed to modernize the production technically, technologically, and it has developed new programmes. Today it belongs to one family which is the main brush supplier for market and industry, carrying on with tradition successfully.

OPOMBE

- /1/ Kamniški zbornik 1959, str. 168.
- /2/ Kamniški zbornik 1957, str. 322-25, in 1959, str. 165-193.
- /3/ V Mostah imajo svoje korenine: Ščetarstvo Rebolj v Medvodah, Splošno ščetkarstvo Žnidar Maks & Boris, Utik, Invalidska ščetarska zadruga Komenda, Ščetarstvo Završnik Rudolf, Suhadole.
- /4/ Skupina avtorjev, Razvoj elektrifikacije Slovenije, Ljubljana 1976.
- /5/ Morda, nekoliko za šalo seveda, je temu vzrok sv. Avguštin, ki je že v davni antični dobi opazoval lončarje pri delu in opazil, da so ti že takrat izvajali delitev dela po operacijah, kar so ugotovili sodobni teoretiki organizacije dela, npr. nemška REFA.
- /6/ Samo drobna pripomba o medsebojnih odnosih. Hči Marije Sodnik, Julijana Benda, mi je pripovedovala, da mati po tragični smrti očeta ni zmogla plačevati davkov, zato je delala na črno. Konkurenti so jo ovajali oblastem in prihajali so žandari, ki pa so vedno izjavljali: "Vi kar delajte naprej, mi namreč moramo priti." Omenila je še, da so imeli na kamniškem glavarstvu celo skladišnico prijav o moščanskih "šušmarjih".
- /7/ Lojze Žumer, Lesno gospodarstvo, Ljubljana 1968.
- /8/ ARS, fko Moste 1868.
- /9/ Od tod verjetno vzdevek "masu", ki je označeval Moste v ne tako daljni preteklosti.
- /10/ Rokopis hrani Katarina Šporar, Šmarca.
- /11/ Ustni vir Drago Rebolj st., Moste.
- /12/ ARS, TOI, fascikel 331, št. 127, in fascikel 332, št. 127.
- /13/ Ustni vir Aleksander Šimenc, Brezovica pri Ljubljani.
- /14/ Lojze Žumer, Lesno gospodarstvo, Ljubljana 1968.
- /15/ Glavni vir tega dela razprave so pogovori z Milanom Završnikom, Dragom Reboljem st., Rajmundom Kepicem, Francem Lapom in Julijano Benda, vsi iz Most, in Anico Burger iz Šmarce.
- /16/ ARS, TOI, fascikel 331, št. 127.
- /17/ Spričevalo z zap. št. vpisnika 458/52 je bilo izdano v Ljubljani 25. 11. 1952. Podpisal ga je tudi član izpitne komisije Karol Naglič iz Šmarce.
- /18/ Ustni vir Andrej Rebolj, Medvode.
- /19/ Arhiv občine Kamnik.
- /20/ V lesarski delavnici so inštalirani sodobni lesnoobdelovalni stroji in avtomati uveljavljenih proizvajalcev strojev, npr.: Teicher iz Leignitza, Ferdinand Fromm iz Stutgarta, Walter Hempter iz Nürnberga, Krušik iz Valjeva, Žičnica iz Ljubljane itd.
- /21/ Tudi v ščetarskih delavnicah so inštalirani sodobni stroji in avtomati znanih firm, npr. Ebser iz Todnaua pri Freiburgu, Baer iz Weingartena, Spit iz Stutgarta, Zahoransky in druge firme.
- /22/ ARS, fko Moste 1827 in 1868.
- /23/ Sinu Francu je na smrtni postelji na njegovo vprašanje, s čim se bo preživljal, odgovorila: "Kakšno krtačo boš naredil pa bo šlo."
- /24/ Mojstrsko spričevalo s št. zapisnika 55/52, izdano 22. maja 1952 v Ljubljani, hrani njegov sin Rajmund, Moste.
- /25/ Tu je treba pripombo o pisateljih nekoliko omiliti, saj Ivan Sivec v svojem delu Kruh ponoči spi opisuje, kako sta s prijateljem Strškovim Rajmundom prodajala ščetke in čopiče po bližnjih vaseh.
- /26/ Glej opombo št. 6.

Dr. ANGELCA ŽEROVNIK,

Čebuljeva ulica 17,
1218 Komenda

VZGOJA NEKOČ IN DANES

Danes otroke in mladino vzgajamo drugače, kot so vzgajale starejše generacije. Da bi spoznavali razlike v vzgoji, smo v raziskavo vključili 100 starejših (od 75 do 91 let), 100 zaposlenih v različnih poklicih in 100 dijakov iz četrtega letnika srednjih šol in gimnazije ter s pomočjo skale socializacijskih stilov ugotavljali razlike.

SPREMINJANJE TRADICIONALNEGA

Ljudje sooblikujemo način življenja in stile bivanja ter življenjske drže. Tiste drže in stile, ki so prisotni daljše obdobje, ustvarjajo tradicijo. Prav tradicija nam omogoča pristno bivanje in ohranjanje občutka pripadnosti. V tradicionalne stile bivanja se ukoreninimo, dajejo nam občutek domačnosti, prenašamo jih v navadah, običajih in vzgojnih vzorcih na mladi rod. Lepo je slediti takemu toku iz sedanjosti v prihodnost in nazaj v preteklost, ko marsikaj čvrsto stoji na pristnih starih temeljih, marsikaj pa se spreminja in ostaja le spomin in nostalgija za izgubljenim.

Vzgoja je pogojena z osebnimi in družbenimi vrednotami in stili življenja, je dolgotrajen proces prilagajanja posameznika okolju. Začenja se od rojstva, nadaljuje v vzgojnem procesu interakcije (medsebojnem vplivu) ter v samovzgoji.

V otroštvu se človek prilagaja danemu okolju, v mladosti je že poln želja po spreminjanju obstoječega in zlasti tradicionalnega, zrel človek pa zopet začuti potrebo po globlji pripadnosti tradiciji, je sposoben ohranjati tradicijo in ovrednotiti vrednote, ki imajo trajnejšo naravo. Tradicionalno ne more vedno odgovoriti na želje in hotenja posameznika in družbe. Zaradi hitrega tehničnega in komunikacijskega razvoja prihaja do korenitih sprememb na vseh področjih življenja, na kar pa ljudje niso vedno dovolj pripravljeni, zlasti ne v vzgojnem ravnanju (vzgoja in samovzgoja).

Spremembe ne ugajajo enako trem generacijam, ki se v vzgojnem procesu običajno srečujejo (stari starši, starši, otroci), zato je kot naravno dejstvo učenje frustracijske tolerance med generacijami. Spremembe vsaj eni ali dvema generacijama povzročajo frustracijo, do tega je nujna nekakšna naravna tolerance in upoštevanje, da je "vsak otrok svoje dobe", na drugi strani pa so razumljive nelagodnosti in generacijski konflikti v vsakem spreminjajočem se okolju.

SPREMEMBA ŽIVLJENJSKIH STILOV

Življenjski stili in vzgojne metode so se v treh generacijah, ki jih tu obravnavam, močno spremenili. Družinska ognjišča v tradicionalnem smislu ugašajo, čas skupnega bivanja v družini je vse krajši, na delovnem mestu in v izobraževalni ustanovi pa vse daljši, zasebnost peša, način življenja je vedno bolj družbeno pogojen. Vzgoja, ki jo je pri starejši generaciji še pogojevala socialna klima, izvirajoča iz avtokratskega odnosa (kjer z avtoriteto odločata starša, kjer je potrebna pokorščina otrok in zlasti oče ne trpi ugovora), slabi. Le-ta prehaja k dogovorni vzgoji in še naprej k anarhičnemu, nenačrtnemu, "brezvladnemu" vzgojne-

mu stilu. (Slednje je vzgoja, ki bi jo lahko označili kot kaotično v tem smislu, da ni niti predvidljivo avtoritarna niti predvidljivo razvijajoča, ampak je nepredvidljivo menjajoča.)

Med starejšo in mlajšo generacijo se je zgodil pomemben prelom med tradicionalnim in povsem novim konceptom vzgoje, srednja generacija pa nima postopnega, evolucijskega prehoda. Revolucionarni dogodki, tehnični razvoj in širše komunikacijske relacije so posegli v življenje tako dramatično, da je prišlo do prevrednotenja vrednot, kar se najbolj izraža v današnjem družinskem in inštitucionalnem vzgojnem procesu.

Gre za trende in prevladujoče stile vzgoje in s tem socialne klime in ne za absolutno veljavnost enega od sistemov. Dejstvo pa je, da je avtokratskega vse manj, več pa je demokratskega in anarhičnega sistema vedenja oziroma vzgojnih stilov in konceptov, v katerih odraščajo današnji mladostniki.

KATEGORIJE OSNOVNIH ČLOVEŠKIH ODNOSOV IN SPREMEMBE VZGOJNIH STILOV

S spremembami v vzgojnih stilih in osnovnih človekovih odnosih ter vrednotah se bomo seznanili po kategorijah: 1. vzgojne metode in samopodoba, 2. odnos do drugih in do socialnega okolja, 3. vloga staršev in pripadnost družinskemu ognjišču ter povezanost s sorodstvom, 4. odnos do šole in delovnih dolžnosti, 5. spolnost in ljubezen.

VZGOJNE METODE IN SAMOPODOBA

Več dejavnikov vpliva na razvoj samopodobe. Kot ugotavlja Janek Musek, je med prvimi izvori podobe samega sebe izkušnja o lastnem organizmu, o lastni dejavnosti in o razlikah med dejavnostjo ter dogajanjem zunaj nje. Zgodaj postane pomembno socialno opažanje: opažanje reakcij drugih oseb, ki se nanašajo na nas. Po teoriji "zrcaljenja" se stališča o sebi v veliki meri oblikujejo prav na podlagi informacij, ki jih razberemo iz vedenja drugih. Pomemben dejavnik so tudi primerjave, v katerih iščemo podrobnosti ter razlike med samim seboj, brati in sestrami ter sorodniki. Počasi postajajo vse pomembnejše informacije in predstave o socialni vlogi iz socialnega položaja, ki ga zavzemamo. Zlasti v mladostništvu postane pomemben dejavnik identifikacija (istovetenje) z vrstniki in vzorniki. V adolescenci se kaže izrazito prizadevanje za določitev svojega osebnega pomena, bivanjska umestitev, izbira poklica, iskanje partnerja, utrjevanje svetovnega nazora.

V tem stoletju so se socialni položaji menjavali in se še menjavajo po revolucionarnih načelih: iz poklicne, družinske in sorodstvene tradicije smo prešli v poklicno razpršenost in nepovezanost poklicnih interesov. (Sin ali hči ne nadaljujeta poklicne tradicije družine.) Ekonomski vzponi in padci so dosegli velike spremembe. (Iz poklica in družbenega položaja so prišle na površje nove strukture.) Ljudje se med seboj manj primerjajo na osebni ravni (zaradi izoliranosti družinskega življenja, slabljenja sorodstvenih vezi, prijateljskih povezav), tekmovalnost in prestiž pa dobivata ekonomsko logiko (pridobitništvo v izobrazbi in v materialnih dobrinah). Nekdanji vzorniki postajajo oddaljeni, poklicno in ekonomsko uspešne grupacije dobivajo prizvok ideala. Kult lepote in bogastva zmede domala vsakega mladostnika. Doživljanje rabnega sveta spodbija odnosno povezanost med ljudmi.

VZGOJNE METODE

V raziskovanju vzgojnih stilov so pomembne vzgojne metode in spremembe v njih, in to v discipliniranju in kaznovanju, v pohvali in nagradi, v razvijanju interesov in prostem času, v prehranjevalnih navadah, v dobrih, ki jih otrok in mladostnik prejema, v praznovanjih in osebnih praznikih, v družinskih pogovorih in premagovanju različnih napornih dejavnosti; zato jih tu na kratko predstavljam.

VZGOJA S KAZNOVANJEM

"Če sem kjerkoli naredil kaj narobe, sem vedel, da bom doma kaznovan (tepen)." Tako odgovarja večina starejših. Tudi ko brskamo po starejših vzgojnih priročnikih, je vzgoja s fizičnim kaznovanjem (otroka udariti, natepsti) posebej priporočena metoda, pojavlja pa se ločitev med fizičnim kaznovanjem in odsvetovanjem mučenjem otroka. Vzgojo s kaznovanjem so uporabljale tako rekoč vse družine, večina starejših se spominja fizične kazni, ki so jo izkusili. Za otroke je bil značilen udarec po riti, tudi v ležečem položaju prek kolena tistega, ki je tepel, kadar je bilo otroku namenjenih več udarcev. Kasneje so prišle prav roke (udarec po roki, po prstih), cukanje za lase in nategovanje ušes. Bolj grobim staršem in vzgojiteljem pa je služilo celo telo, "padalo je po hrbtu in po glavi, po nogah in po rokah – z roko, šibo ali kuhalnico ..." Fizična kazen je bila doma tudi v šoli (učitelj, za posebno kazen pa nadučitelj, ravnatelj) in pri verouku. Tudi od sosedu, mojstra ali kakega drugega odraslega je priletel marsikateri udarec.

Danes je fizična kazen redka in odsvetovana, v ustanovah (vrtec, šola) nedovoljena, namesto nje pa prihaja do grobega besedovanja, indiferentnosti in psihičnega kaznovanja. Verbalnih grobosti je med ljudmi izjemno veliko, mnoge so uperjene v otroke in mladostnike.

Kot skupno sporočilo o indiferentnosti do prestopkov lahko združimo stališče srednješolcev v naslednjem: "Če ga kje kaj polomim, mi starši rečejo, da se najstnikom pač to dogaja, v šoli pa jih vzgojenost ne zanima, tam šteje samo znanje."

Glede psihičnega kaznovanja lahko rečemo, da se danes kazen s področja telesa (nekoč) seli na področje duha. Veliko je omalovaževanja, poniževanja, tekmovalnosti, ki povzroča manjvrednostne komplekse (kjer je gotov poraz); nesprejemanja, odklanjanja, odvzemanja ljubezni in osnovne pozornosti, odvzemanja duhovnih dobrin in vsebine.

Manj vidna, a pogosta psihična kazen je zatiranje čustev in izražanja doživljanja, ko starši in vzgojitelji, učitelji otroku, mladostniku ne dovolijo izraziti občutka, čustev in doživljanja; ko ni moč izraziti ne joka, ne žalosti, ne sramu in ne jeze. V potajenosti pa se bohotita notranja kljubovalnost in trma, ki prihajata na dan v agresivnih vedenjskih odzivih.

Prevelika pričakovanja, zlasti na izobraževalnem področju, ki jih v resnici otroci in mladina ne morejo urediti, pomenijo hud psihični pritisk.

Pretirano razvajanje je tudi v nekem smislu pritisk, saj hromi vzgibe in motive za samostojno razmišljanje, odločanje in delo. Izsiljevanje otrok in obratno, da otroci izsiljujejo starše kot povratno delovanje na neobogljene starše (in se kaže tako: "Priden bom, če mi boste dali ..., dovolili ..., učil se bom, če bom smel ..., dobil ..."), prav tako sodi v stresni repertoar za starše in otroke.

Samokaznovalna dejanja, ki se kažejo v nevrotičnosti in psihosomatični in so naperjena proti sebi, so tudi danes vse pogostejši izraz otrok in mladine proti staršem, učiteljem (družini, šoli), ki s pretirano zavarovanostjo bdijo nad vsakim otrokovim, mladostnikovim početjem.

Najpogostejši odziv proti posesivnim staršem (vzgojno ravnanje, kot da je otrok njihova lastnina, brez osebne volje in vzgibov) so psihosomatske bolezni, ko se otrok na podzavestni ravni bori proti vzgoji z boleznijo, ker se drugače ne more upreti. Psihosomatska obolenja postajajo "modna" in opravičljiva za vse neprimernosti okolju.

Sporočilo mladih je tudi: "Takrat me vidite, ko je kaj narobe!" in to sporočilo nakazuje dejansko zelo pogosto ukvarjanje staršev in vzgojiteljev z neubogljivim, upornim, ne pa z ubogljivim otrokom. Če otrok, mladostnik težav ne povzroča, je skoraj prezrt. Staršem, vzgojiteljem, učiteljem še na misel ne pride, da bi pridnost pohvalili in krepili dobre lastnosti tolikokrat, kot grajajo neubogljivost.

DELOVNA IN PSIHIČNA BREMENA, INTERESI, MOTIVACIJA IN PROSTI ČAS

Večini otrok in mladine je danes prihranjeno težko in zaradi ravnanja odraslih neprijetno delo v gospodinjstvu, na kmetijah ali v obrtnih delavnicah, obteženi pa so z drugimi bremenami (ko se ne morejo potrditi v šoli in doma), le-ta bremena ne ukrivljajo hrbtov in ne puščajo žuljev, malicijo pa duševnost in duha.

Starejša generacija je bila v svoji mladosti bolj vpeta v eksistenčne interese, poleg šolskega dela je morala še marsikaj opraviti doma ali pa so bili že vključeni v preprostejša dela na sosednjih kmetijah (npr. pastirji, pestrne) ali v raznih delavnicah. Danes mladi predvsem prevzemajo skrb za uspeh v šoli, motivacija je usmerjena na pridobitev izobrazbe, prosti čas pa zavzema zabava (koncerti, kino, disko, žurke ... skviti, planinarjenje ...), uporaba računalnika in gledanje televizije.

ZA SKUPNO MIZO

V prehranjevalnih navadah so pomembne vzgojne metode. Skupno zaužitje obroka hrane (zajtrk, kosilo, večerja) je bilo nekoč obredno dejanje, ki je izražalo družinsko ubranost, mir in varnost; ni šlo le za zadovoljevanje telesnih potreb, temveč tudi za združevalno izkušnjo in vrednoto. Brez križa in molitve pred jedjo skorajda niso nikjer jedli za skupno mizo. Na koncu je sledila zahvala za prejeto dobroto. Danes je v družinah zaradi odsotnosti otrok in odraslih od doma in prehranjevanja v vrtcih, šolah oziroma na delovnem mestu tega vse manj. Tudi na deželi zaradi strojne obdelave in odsotnosti ni skupnih obrokov. Pa tudi ko sedijo skupaj za mizo, nekateri odrasli ob jedi berejo časopis, otroci pa si napolnijo krožnik, se zleknejo pred televizor in ob gledanju zaužijejo hrano. Vzgoje k lepemu vedenju pri mizi in sprejemanju nekaterih pravil tudi ni veliko. Bolj kot s pravili lepega vedenja pri mizi se danes starši ukvarjajo z neješčnostjo in izbirljivostjo otrok. Nekoč so otroci pojedli vse, ker ni bilo izbirljivosti. Tam, kjer je pomanjkanje, še danes ne poznajo otroke neješčnosti. Ob izbirljivosti pa otroci in mladostniki segajo le po določeni hrani. Največ mladih je odgovorilo: "Jem samo tisto, kar mi je všeč, drugo pustim na krožniku in tudi glasno kritiziram."

Skupna miza omogoča, da ne nahranimo le telesa, temveč ustvarimo tudi prijetno počutje, ki mu pravijo "nahraniti individualnega in skupinskega družinskega duha". Najpristnejši in vsebinsko najbogatejši so pogovori ob in po skupnem kosilu ali večerji za mizo. Seveda se tudi družinski nesporazumi, spori in ostre besede, žal, najpogostejše izrečejo ob skupni mizi. A teh družinskih pogovorov in celo preprirov je pomembno manj kot nekoč.

V več družinah so mi opisovali, da matere nekoč pri obedu niso sedle k skupni mizi, temveč so zaužile obrok stoje, posebej skrbno pa so stregle očetu, ki mu je pripadalo največ hrane in najboljši kosi. Sedle so le tedaj, ko so hranile otroka v naročju.

Tudi skupna skleda, iz katere so vsi zajemali, je preteklost.

OBISKI IN POGOSTITVE

Najpomembnejši dogodki in praznovanja so se nekoč odigrali ob pogrnjeni mizi. Večina praznikov in praznovanj so zaznamovala posebna jedila (o božiču, postu, veliki noči, ob godovih ...) za vse. Le-ta so bila drugačna od drugih priložnosti. Tudi nedelja je bila zaznamovana z boljšimi in skrbneje pripravljenimi jedmi. Postne jedi pa so bile dosledno upošteevane ob petkih in drugih postnih dnevih. Ob vsakdanjih sosedskih in prijateljskih obiskih so nekoč ponudili kruh, ki so si ga obiskovalci sami odrezali, ponudili pa so tudi jabolčnik ali vino. Danes prevladuje za goste ponudba prave kave in piškotov.

Danes med dnevi skoraj ni razlik. Zanimiv je najpogostejši odgovor mladih: "Ježi me, ker so v naši družini vsi dnevi enaki, ni ne praznikov ne delovnih dni. Ne praznik, ne post, ne nedelja ni več dovolj razločevalna. Samo tradicionalne praznične jedi za božič, o veliki noči in pustu so se še ohranile."

OB DAROVANJE IN OSEBNI PRAZNIKI

Nekoč so starši redko obdarovali otroke, vsak dar pa je med nje prinesel veliko veselja. Danes je obdarovanje pogosto: za rojstni dan, za Miklavža, božička, dedka Mraza ..., razširila se je prava nakupovalna in obdarovalna mrzlica. Prej so bila darila skromnejša, predvsem kot priboljšek k hrani, ki ga drugi družinski člani, razen slavjenca, niso bili deležni. Danes pa so pogosta pretiravanja tako za otroke kot za odrasle. Nekoč so bila osebna praznovanja organizirana doma, prihajali so tudi sorodniki, danes se že celo otroci in mladina selijo v lokale in osebne praznike (rojstni dan, god) praznujejo tudi s prijatelji in sošolci zunaj doma.

VREDNOTA DELA

Delavnost je imela nekoč pomembno vrednostno opredelitev. Starejša generacija pripoveduje, da je bilo v številnih družinah na prvem mestu delo (na kmetiji, v delavnici ...) in šele nato učenje in pisanje nalog za šolo. Odgovor srednješolcev pa je bil stoodstoten, da starši postavljajo na prvo mesto dolžnosti šole, če pa jim ostane kaj časa, jih šele vključujejo v različna dela na kmetiji, v gospodinjstvu, pri pospravljanju ... Tudi komercialni pogled na delo je bil nekoč šibak (prevladoval je preživetveni vidik), danes pa odgovarjajo mladi: "Dela se lotim, če se mi izplača." Ekonomska logika je zaobjela odnos do dela.

Iz vsega povedanega pa se ne zrcali samozavestna, zadovoljna in trdna samopodoba mladih. Nezadovolj-

stva s samim seboj (od zunanosti, značaja, intelektualnih sposobnosti, socialne umeščenosti) je zelo veliko. Zbeganost, pesimizem glede bodočnosti in strah sta tudi prisotna.

ODNOS DO DRUGIH IN DO SOCIALNEGA OKOLJA

O tesni povezanosti med ljudmi v soseski (na vasi, v trgu, mestnem delu), v stanovski, poklicni skupini govori starejši, o nepovezanosti pa mlada generacija. Ne le dobri medčloveški odnosi in medsebojna pomoč, tudi prepri in tožbe so bile nekoč zelo prisotne, a kljub temu doživljanje pripadnosti kraju in stanovu. Starejša generacija je nekako samoumevno prevzemala tudi reševanje socialnih stisk v svojem okolju, pričakovanj, da bi socialne probleme in stiske reševala država, institucije, ni bilo.

Večina mladih pa odgovarja: "Ne zanima me, kaj v kraju načrtujejo." "Starši plačujejo samoprispevek, s tem smo opravili dolžnost do našega okolja." Pesimizem izražajo v odnosu do izobrazbe in poklica: "Tudi če končam izobrazbo, ne vem, če bom dobil delo." Stanovska povezanost jim je sekundarna, dobrine, izhajajoče z delovnega mesta, in lastno poklicno uveljavljanje, so primarne. Socialne stiske mlade prizadenejo, vendar vidijo rešitve le-teh v socialnih ustanovah in državnih ureditvah. Pripravljenost vključitve v akcije pomoči ljudem v stiski je med mladimi velika. Samoorganiziranost pa jim je tuja.

VLOGA STARŠEV, PRIPADNOST DRUŽINSKEMU OGNJIŠČU IN POVEZANOST S SORODSTVOM

Starši so imeli nekoč veliko avtoriteto, v nekakšnem strahospoštovanju so jih doživljali otroci. Današnja mladina pa govori o prijateljstvu med njimi in starši in zelo pogosto o odtujenosti in kratkem času skupnega bivanja.

Družinsko ognjišče ugaša, ni skupnega družinskega dogajanja, vse več družin niti ne kuha, vonj po doma pečenem kruhu jim je skoraj nepoznan, prijetnega "gospodinjkega dogajanja", ki ga poudarja starejša generacija, mladi skoraj ne poznajo.

Patriarhalni princip, kjer ima vodilno vlogo oče, izginja, v ospredje stopa matriarhalni princip, ko dobiva v vzgoji vodilno vlogo mati in so člani družine odvisni od matere. Filarhat ali vladavina otrok (sinov) postaja vedno vidnejša značilnost današnjega obdobja. Otroci prevzemajo v družinah osrednjo vlogo. Veliko jim je nudeno, postajajo "vladarji družinske dinamike".

Nekoč prevladujoče izročilo prednikov – le-to zaobjame navade, vrednote, stališča, delovne navade, delitev dobrin, urejanje skupnega življenja, itd. – v tradicionalnem smislu slabi ali celo izginja.

V vrednotenju družine slabi "fiziološki kriterij" oz. družina kot biološka skupnost in zakon kot ureditev spolnih odnosov med moškim in žensko ter zagotovitev potomstva. V pogledih na zadovoljevanje fizioloških potreb (žej, lakota, počitek, spolnost) mladi ne vidijo več središča v družini. V pogledih do spolnosti se pojavljata tudi dve skrajnosti, to je frustracija na eni strani in na drugi perverzno kot nekaj vsakdanjega.

Močan poudarek pri vrednotenju je psihološki kriterij družine. Stvarno dejstvo družine je v interakciji, v kateri se vsakdo izmed članov približuje najpomembnejšim osebam v življenju; torej Drugemu, kjer gre za odnos JAZ-TI. Vendar mladi zelo realno poudarjajo, da je danes težko verjeti v "ljubezen dveh src", vzpostaviti

odnos JAZ-TI ni lahko, saj iz dveh različnih družin prihajata dva, ki ustvarjata novo družino, kar neizogibno prinaša razlike v navadah in običajih, vrednotah in principih. Volje do prilagajanja pa danes ni veliko. Slabi tudi sociološki kriterij, po katerem je "družinska skupnost uradna celica družbe in pravno prepoznavna skupnost". Na to kaže tudi današnja družbena neangažiranost in politična indiferentnost do družine in zlasti do materinstva.

Ekonomski (gospodarski) kriterij, ki je bil pri starejši generaciji osrednjega pomena, danes tudi slabi. Skupno gospodarstvo in gospodinjstvo je bilo pomembno vezivno tkivo družinskega življenja. Poznane so številne zakonske zveze zaradi združevanja in povečevanja bogastva. Tudi vzgoja otrok je šla v teh primerih v smeri ohranjanja kapitala. To je bila družina preživetja ali temeljna produkcijska enota, ki poskrbi za vse, kar je potrebno za preživetje in za šibke člene družine (ostarele, otroke, bolne, invalide). Danes se iz družine selijo pomembne funkcije. To so:

- prenehanje zaščitne ali protektivne funkcije (družina ni več absolutna ekonomska enota, za nemočne družinske člane poskrbijo različne ustanove, sistem plačevanja družinskega člana, ko le-ta ni v družini, olajšave pri plačevanju varstva – vrtci, šole ...);
- skrb za zdravje (zdravstveno varstvo, preventiva, kurativa v zdravstvenih ustanovah, prevzem bolnih in invalidov ...);
- kulturno usmerjanje (nudenje kulturnih dobrin zunaj doma, vstop kulturnega dogajanja preko medijev do posameznika v družini);
- izobraževanje zunaj družine (zelo zgodaj se pojavi vpliv inštitucionalne vzgoje in učenja – vrtci, osnovna šola, možnost samostojnega poklicnega, srednjega, višjega in visokega šolanja mladih v manjši odvisnosti od družine – štipendijska politika);
- upad družinskega erotizma (načrtovanje in omejevanje rojstev v ustanovah, spolna vzgoja preko medijev in izobraževalnih ustanov);
- disperzija interesov (ko vsak član družine hodi lahko svojo pot tudi ob prostem času – šport, politika, dopolnilna dejavnost, zabave ...);
- stanovanjski in drugi pogoji, ki omogočajo življenje majhnih družin, obsegajočih le starše in njihove otroke, kar povzroča individualno notranjo strukturo in nepovezanost s sorodstvom;
- tehnični in gospodinjski pripomočki, ki olajšajo organizacijo življenja in nadomestijo človekovo delo;
- pravne spremembe pri definiranju družine in družbena zaščita posameznika;
- slabljenje sorodstvenih povezav zaradi vedno bolj individualno organiziranega življenja.

Kriterij zakramentalnosti je bil nekoč osnova družinskega življenja pri nas. Po krščanski opredelitvi je krščanski zakon zakrament, s tem je družina nekaj presežnega, je zakramentalna skupnost. Danes je ta kriterij manj prisoten in številnim mladim nesmiseln oz. nepoznan.

ODNOS DO ŠOLE IN DELOVNIH DOLŽNOSTI

Vpliv šole na družinsko življenje nekoč ni bil posebno viden. Številni otroci so neredno obiskovali šolo zaradi vpetosti v delo. Šolajoči so stežka in zelo počasi presajali spoznanja iz šolskih klopi v družinsko življenje. "Delali smo kar po starem, novotarij starša nista vnašala v gospodarstvo, gospodinjstvo, kmetijstvo ..."

je najpogostejši odgovor starejše generacije. Zaradi delovnih dolžnosti in težavnega eksistenčnega položaja v številnih družinah se otroci niso mogli izobraževati, kot bi želeli. Velik del starejše generacije nima dokončane (že) obvezne osnovne šole.

Danes so obveznosti šole in dinamika šolskega življenja obvezujoče tudi za družino. Vse več družin ob otroku in mladostniku doživlja obremenitve šolskih programov. Izobrazba postaja vse pomembnejša, izobrazbena stopnja prebivalstva je močno narasla na vseh stopnjah. Drugih delovnih obremenitev otroci skoraj ne prevzemajo več. Obseg šolskih programov je namreč tako velik, da večino časa porabijo za učenje in sprostitev (v zabavah, ne pa v delu). O delu se mladi izražajo kot o nečem, kar jih čaka po pridobitvi zaželenih izobrazbe, učenje v izobraževalnih ustanovah pa je njihova delovna dolžnost.

SPOLNOST IN LJUBEZEN

Spolnost in ljubezen sta bili nekoč "tabu tema". Pred otroki in mladino starši niso izkazovali nežnosti, niso govorili o spolnosti in drugih razsežnostih ljubezni. Vendar večina starejših govori o tem, da je bila ljubezen in naklonjenost staršev prepoznavna in poudarjajo, da so jih imeli starši radi, kar so prepoznavali iz preskrbljenosti in odrekanja na račun otrok, njihovega trdega dela za družino, njihove pripadnosti in povezanosti ter časa, ki so ga preživeli skupaj.

Mladim so danes vidne nežnosti med staršema, v besedi je izražena ljubezen, govorijo pa o pogosti odtujenosti in odsotnosti ljubezni. Iz preskrbljenosti in udobja ne odčitavajo ljubezni. O spolnosti se nekoč v družini ni govorilo, številni starejši so pripovedovali, da so šele na paši prihajali do določenih spoznanj, ob parjenju in telitvi živali so začeli razmišljati in spraševati o predrojstvenem obdobju človeka. Danes so mladi o spolnosti dobro poučeni iz družine, šole in medijev. A to jih ne zadovolji, ker je vse prikazano preveč fiziološko in mehanicistično. Čustvena in socialna raven ljubezni jim je premalo prepoznavna.

KVANTITATIVNI KAZALCI SPREMENB

K razlagalnemu delu vzgoje nekoč in danes dodajam še nekaj kvantitativnih kazalcev.

S pomočjo F-testa sem ugotavljala statistično pomembne razlike med najstarejšo in najmlajšo skupino. Materialne dobrine, udobnost, preskrbljenost: Izračunana absolutna t-vrednost je 2,40, kar je več kot teoretična vrednost (1,98), to pomeni, da gre za razlike v preskrbljenosti, udobnosti in materialnih dobrinah, ki sta jih imeli na razpolago obe skupini. Pomembno boljše preskrbljenost ima mlajša generacija.

Vzgojni stili in metode: Izračunana absolutna t-vrednost je 3,40, kar je več kot teoretična vrednost (1,98). Torej so se tudi vzgojni stili in metode pomembno spremenili.

Družinska in sorodstvena povezanost: Izračunana absolutna t-vrednost je 2,39, kar je več kot teoretična vrednost (1,98), torej se tudi družinske in sorodstvene vezi spreminjajo od 1. (najstarejša) do 3. (najmlajše) generacije.

Odnos do šole in delovnih dolžnosti: Izračunana absolutna t-vrednost je 2,59, kar je več kot teoretična vrednost (1,98), torej se je tudi odnos do šole in delovnih dolžnosti mladih močno spremenil.

Spolnost in ljubezen: Signifikantnost za F-test je 0,142, za t-test je 0,584; kar pomeni, da pri izražanju,

poučenosti, prepoznavanju ljubezni ni tolikšnih sprememb med generacijama kot pri prej opisanih kategorijah.

VIRI

Raziskovalni projekt: Družina in šola v socializacijskih procesih družbe, Pedagoški inštitut, Ljubljana 1997, vodja projekta dr. Angelca Žerovnik.

Skala socializacijskih stilov, posneta v oktobru 1997.

EDUCATION IN FORMER TIMES AND TODAY BY ANGELCA ŽEROVNIK

SUMMARY

Style of living and educational methods between older and younger generation have changed considerably. Within families relation with children and youngsters is much less autocratic than it used be. It is based on agreement between children and parents and between younger and older generation. But such educational methods appear to be anarchic and not planned. Between the older and the younger generation it has come to a breakup between traditional and completely new methods of education which cannot be incorporated into existing theoretical categories. Middle age generation has missed the gradual evolutionary transition. Changes of ideas and ideologies, technical progress, migratory movements, extensive communication relations have led to revaluation of traditional values which is mainly reflected in the family and in the institutional educational process.

BREDA PODBREŽNIK VUKMIR, prof.,

Novi trg 31,
1240 Kamnik

PREGLED RAZVOJA KNJIŽNIČARSTVA NA KAMNIŠKEM IN MATIČNE KNJIŽNICE KAMNIK

1 UVODNE MISLI: POT OD DRUŠTVENIH KNJIŽNIC DO RAČUNALNIŠKE POVEZAVE S SVETOM

V letu 1999 bo kamniška knjižnica praznovala 50-letnico svojega delovanja. Okrogli obletnici je posvečen ta zapis, ki skuša predstaviti razvoj knjižničarstva na Kamniškem in dodeliti zdajšnji kamniški Matični knjižnici pomembno mesto, ne le v tradiciji, pač pa v sodobnosti, kjer se križajo nujne informacijske zahteve in razvoj računalniške tehnologije ter klasični bralni interesi.

Zapis tudi skuša iz pozabe ali sivine nezanimanja potegniti delovanje ustanove, ki je polnih 50 let izpolnjevala svoje poslanstvo. Pri kronološkem pregledu delovanja so te časovne zahteve in predvsem materialne zmožnosti delovanja v ospredju mojega zanimanja, saj je ravno to dvoje vplivalo na uspešno ali nekoliko manj uspešno delovanje kamniške knjižnice. Tretji namen, ki je narekoval odločitev za raziskavo korenin sedanje knjižnice, pa temelji v prepričanju, da je knjižnica središčna intelektualna, kulturna in izobraževalna ustanova najbolj odprtega tipa, saj mora biti dostopna najširšemu delu prebivalcev na svojem področju. Branje je namreč temelj učenja, intelektualnega in osebnostnega napredovanja ter duhovne rasti, informiranosti, spoznavanja sveta ter preverjanja in primerjanja praktičnih lastnih življenjskih izkušenj z izkušnjami ljudi, ki so jih zapisali, pa tudi oblikovanja estetskega odnosa do sveta preko estetskega branja. Zato je tudi knjižnica eden od temeljnih dejavnikov, ki lahko vpliva na izobrazbeno, socialno in duhovno podobo kraja. Ob tem je treba dodati opozorilo, da svoje poslanstvo lahko uspešno izpolnjuje, če ji ustanovitelj to omogoča z materialnimi sredstvi.

Razvoj in usmerjenost kamniške knjižnične dejavnosti kaže seveda vpetost v lokalne posebnosti. S tem mislim na to, da je potrebe po knjižnici narekovala struktura prebivalcev (starostna, izobrazbena), naseljenost in vrsta naselij (mesto, podeželje), vrste in število šol ter industrializacija. Med lokalne posebnosti, ki so vplivale na razvoj knjižničarstva na Kamniškem, sodijo tudi posamezniki, zlasti tisti na odgovornih položajih, ki so imeli v rokah moč odločanja o posameznih segmentih družbenega življenja. Ti so bili bodisi naklonjeni delovanju knjižnice ali pa do nje niso imeli posebnega odnosa, kar se je odražalo v statusnih spremembah, reševanju prostorskih stisk in dodeljevanju finančnih sredstev za nakup knjižnega gradiva.

Kot strokovna ustanova je bila knjižnica (podobno kot vse ostale knjižnice po Sloveniji) seveda vpeta tudi v družbena dogajanja: v prvih letih po ustanovitvi je seveda prevladoval prosvetiteljski duh za najširše ljudske množice, zlasti za delavce, zato so bile leposlovne knjige manj cenjene kot poučne, med književnostjo je

Vhod v novo stavbo Matične knjižnice Kamnik na Ljubljanski cesti (foto Andrej Schlegl)

prevladovala ruska, komisije za nabavo so izločale zlasti predvojno knjižno gradivo, kasneje so bili aktualni marksistični oddelki in veliko število knjižnega gradiva za izobraževanje samoupravljalcev ter sploh gradiva s politično vsebino. V letih po osamovitvi Slovenije in spremembi v političnem sistemu pa je imela večina knjižnic težave s tem gradivom in so ga množično izločale, saj je obležalo na knjižnih policah. Že pred leti, od približno sedemdesetih let naprej, pa je v vse knjižnice s komercializacijo vdrila poplava zlasti anglosaksonske trivialne književnosti, kar še danes vpliva na nabavno politiko vseh slovenskih knjižnic. Najpomembnejši premik pa je gotovo informacijska doba, ki je prinesla nove potrebe in precej prevrednotila pomen in delo ter usmerjenost knjižnične delovanja, tudi v Kamniku, saj smo se hitro in učinkovito vključili v te tokove, prizadevanje, da bi postali tudi informacijski center, pa se še nadaljuje. Skratka, narejen je korak od poučnosti kot temeljne naloge knjižnic do informacijskih centrov, ki se razvijajo skladno z razvojem visoke računalniške tehnologije in sodobnih potreb uporabnikov po hitri, učinkoviti in uporabni informacijski iz vsakdanjega, kulturnega ali poslovnega sveta. Današnje temeljno strokovno vodilo pa je omogočanje dostopnosti gradiva prav vsem prebivalcem lokalne skupnosti in ne samo uporabnikom knjižnice, zato so tudi razvojne strategije tako usmerjene.

2 ZAČETKI

2.1 ČASTITLJIVI PREDNICI

V kamniškem kulturnem prostoru sta dve častitljivi knjižnici, ki sta posebnega pomena, ne le za Kamnik, pač pa za slovenski kulturni prostor. To sta Glavarjeva knjižnica v Komendi in knjižnica v Frančiškanskem samostanu. Slednja je seveda najstarejša, saj je samostan v Kamniku že več kot 500 let. Zato so v tej knjižnici zbrane tudi nekatere dragocenosti. Knjižnico je ob

prenovitvi samostanskih prostorov uredil prof. Jaro Dolar in zdaj je ponos Kamnika na ogled tudi obiskovalcem v lepo urejenem in imenitnem okolju. V tej knjižnici je kar precejšnje število inkunabul (prvotiskov) iz 15. stoletja, najznamenitejši knjigi pa sta Dalmatinova Biblija in njegov Pentatev (Peteroknjžje), hranijo pa se tudi originalna Valvazorjeva Slava vojvodine Kranjske in nekaj rokopisov. Mejno leto, s katerim se knjižnica kot muzej zaključuje, je leto 1799. /1/ Glavarjeva knjižnica je dediščina znamenitega baročnega župnika Petra Pavla Glavarja, ki je ohranjena z originalno opremo vred in velikim številom knjižnih raritet, ki pa niso samo religiozne, pač pa tudi poučne vsebine, vmes pa je nekaj rokopisov. Častitljiva starost obeh knjižnic ter njuna pestra sestava sta zgovoren dokaz o pomenu knjige za narodno zgodovino, pa tudi za zgodovino Kamnika, o potrebi po izobraževanju in širjenju obzorja. Glavar je s svojo dejavnostjo presegel krajevni okvir in opravljal ne le dušnopastirsko delo, pač pa je veliko storil tudi za izobrazbo svojih župljanov. Franciškani pa so prav tako opravljal izobraževalno dejavnost, saj so vodili šolo, tako da so njihovo knjižnico uporabljali tudi dečki, ki so k njim hodili po znanje. O tem priča tudi avtobiografski zapis Jakoba Alešovca v delu Kako sem se jaz likal. V noveli Kloštrski muc med svoje spomine na šolanje v frančiškanskem samostanu vplete tudi spomine na knjižnico. /2/

2.2 DRUŠTVENE KNJIŽNICE DO DRUGE SVETOVNE VOJNE

Pot do javnih knjižnic je bila še dolga. Prva pričevanja o organiziranih knjižnicah za širši, vendar pa kljub temu omejen krog ljudi z določenimi skupnim interesi, segajo v 19. stoletje – leta 1859 je bilo ustanovljeno nemško bralno društvo Leserverein, katerega cilj je bil s prostorom in sredstvi nuditi članom literarno in politično branje (Zora Torkar, Narodna čitalnica v Kamniku od šestdesetih let 19. stoletja do prve svetovne vojne, str. 13). Tudi sicer je na Slovenskem malo znanega o prvih poskusih javnega knjižničarstva. Znano je, da je bila v Radgoni okoli leta 1830 neke vrste javna knjižnica, v kateri je radgonski kaplan Anton Lah posojal ljudem knjige in o tem vodil tudi zapisnik. Večje zanimanje za knjižnice se je pojavilo vzporedno s težnjami po prosvetlitvi ljudstva, po širitvi znanja med ljudi in tudi s prebujanjem narodne zavesti. Zato so se Bleiweisove Novice leta 1849 spraševale, "kako bi se dale v vsaki soseski bukvarnice napraviti". /3/ V Kamniku je slabi dve desetletji za tem zapisom v Novicah nastala knjižnica v okviru Narodne čitalnice, ki je nasprotno od nemškega bralnega društva spodbujala branje čitalniških knjig in časopisov v slovenskem jeziku. Sicer ni podatkov o količini in vrsti knjižnega gradiva, določena pa mu sta vloga in pomen – seveda je šlo za spodbujanje narodne ozaveščenosti. Vendar pa ravno iz čitalniške knjižnice izhaja tradicija javnega knjižničarstva na Kamniškem. Leta 1906 je bil na občnem zboru Narodne čitalnice sprejet sklep o preoblikovanju društvene knjižnice v javno ljudsko, da bi bila lahko dostopna tudi nečlanom. /4/ Pobudnika sta bila čitalniški tajnik Hinko Sax in društveni knjižničar Josip Janežič. Tako so jo v društvenih prostorih odprli 1. 9. 1906, fond pa znašal 500 knjig, ob koncu prve svetovne vojne pa 1.000 enot knjižnega gradiva. Za vezavo knjig je prispeval sredstva odbor meščanske korporacije. Leta 1907 se je izposoja močno povečala na 1.000 izvodov, največ izposojevalcev pa je bilo ne-

društvenikov. Ustanovitev ljudske knjižnice je dvignila vlogo čitalnice. Knjižničarji so bili: Josip Janežič, Fran Levičnik in Jože Grčar. Slednji je bil aktiven na področju knjižničarstva tudi po drugi svetovni vojni, o čemer pričajo arhivski dokumenti.

V delu Društva in prireditve v Kamniku 1914–1941 Marjance Ftičar najdemo navedbe, da je delovala tudi knjižnica v okviru delavskega društva Solidarnost. /5/ Ker je bilo to društvo večkrat prepovedano, je njegovo delovanje prevzela Delavska knjižnica. Ta se je osamosvojila leta 1920. Tudi druga društva (sokolsko, orlovsko) so imela v svojem okrilju knjižnice, vendar je zaradi pomanjkljivih podatkov težko določiti, ali je šlo zgolj za manjše zbirke ali pa za prave knjižnice z manjšim številom gradiva, ki naj bi bilo dejansko namenjeno izposoji. Srečko Zabrič v članku Knjižničarstvo na Kamniškem (Knjižnica, 1983, str. 27) navaja podatek, da so imele knjižnice sokolskega, delavskega in orlovskega društva vsaka po sto knjig, ki pa so bile uničene v vojni vihr. V Matični knjižnici Kamnik hranimo nekaj gradiva z različnimi društvenimi žigi, kar pa ni dovolj za trden dokaz o organizirani knjižničarski dejavnosti znotraj posameznih društev.

V odlični knjigi Avgusta Pirjevca Knjižnice in knjižničarsko delo iz leta 1940 najdemo pregled razvoja knjižnic in knjižničarstva na Slovenskem. Poleg samostanskih in zasebnih knjižnic omenja tudi začetke in razvoj javnih znanstvenih knjižnic, novejšo znanstveno knjižnico, učiteljske, srednješolske in slovenske društvene in ljudske knjižnice. Med slednje uvršča farne in čitalniške knjižnice in navaja tudi natančne podatke o delovanju posameznih knjižnic (npr. v Kranju so leta 1906 ustanovili iz čitalniške ljudsko knjižnico, izposoja pa se je s 312 (1906) izposojenega gradiva dvignila na 2.050 (1907), ravno tako se je iz čitalniške v ljudsko prelevila škofjeloška knjižnica). /6/ ki jih lahko primerjamo s tistimi, ki jih je navedla Torkarjeva v svojem delu o kamniški čitalnici. Slovensko knjižničarstvo pred prvo svetovno vojno je bilo razdrobljeno še na knjižnice socialističnega delavstva, nemške knjižnice, knjižnice narodnoobrambnega značaja. Vsa ta razdrobljenost je bila značilna seveda tudi za kamniško področje in tako kot za celotno slovensko ozemlje velja tudi za naše lokalne razmere, da so različni politični in nazorski interesi hromili razvoj knjižničarstva, s tem pa seveda tudi dostopnost knjige širokemu krogu bralcev. Številčnost knjižnic z malo gradiva nikakor ni dokaz za uspeh, prej nasprotno, kar je razvidno tudi iz statističnih podatkov iz tega obdobja.

Pirjec v svojem delu navaja podatke o knjižničarski dejavnosti, ki jih je povzel po objavi načelnika prosvetnega oddelka kr. banske uprave dravske banovine z dne 18. februarja 1937: 90.000 članov in 752 društvenih knjižnic z 270.938 knjigami. (Za primerjavo: v Sloveniji je 60 osrednjih knjižnic, ki so imele v letu 1995 10.682.051 enot knjižnega in neknjižnega gradiva, članov pa je 426.103 ali 21 % prebivalcev. /7/ Vendar te društvene knjižnice zaradi svoje društvene vloge niso mogle opravljati javne funkcije. Tudi Pirjec v že omenjenem delu govori o neuspehih slovenskega javnega knjižničarstva, kar pa zagotovo velja tudi za kamniške razmere. Za čitalniške knjižnice pravi, da so se ohranile tiste, ki so se preoblikovale v javne ljudske knjižnice, kakor je bilo tudi v Kamniku. Pirjec prepoznava vzrok neuspehov v romantičnem gledanju na ljudstvo: ljudstvo rado bere, a je revno in si ne more kupovati knjig, zato je treba ustanoviti knjiž-

nice z združenimi močmi; s knjigami bomo naše ljudstvo izobrazili, mu požlahtnili um in srce; kmet bo v knjigah dobil navodilo, kako je treba umno gospodariti; v narodno ogroženih krajih bodo knjige budile narodno zavest; dobre in verne ljudi je treba z dobrimi knjigami obvarovati pred slabimi vplivi. Pirjevec ta stališča zavrača s trditvijo, da materialne revščine ne moremo zdraviti s knjigami in knjižnicami in da so hotele naše ljudske knjižnice zdraviti simptome bolezni, niso pa mogle ozdraviti njenih vzrokov. "Prva osnovna napaka je bila, da smo dali knjižnicam naloge, ki jih ne morejo izvršiti, druga napaka, da smo jih urejali in vodili kot dobrodelne ustanove, nikdar pa si nismo stavili vprašanja, kako vzgojiti ljudstvo, da bo res knjige zahtevalo in kako ga navaditi poti v knjižnico, kakor so ga z zakonom navadili hoje v šolo."

Na podlagi te strokovne presoje slovenskega ljudskega knjižničarstva lahko ocenimo pobudo tajnikov Hinka Saxa in Josipa Janežiča kot zgodovinsko prelomnico v razvoju kamniškega knjižničarstva, saj prav v preoblikovanju društvene v javno knjižnico temeljijo začetki pravega knjižničarskega delovanja. Ravno v letu 1996 je minilo okroglih 90 let delovanja javnega knjižničarstva.

V knjigi Bogomila Gerlanca /8/ najdemo tudi podatke o stanju in številu knjižnic na tedanjem slovenskem ozemlju za leto 1940 in tudi za Kamnik. Po njegovih navedbah naj bi v Sloveniji delovalo 10 osrednjih knjižnic in 845 podeželskih in drugih manjših knjižnic, prve naj bi imele 140.000, druge pa 440.000 knjig. Avtor pripominja, da so nekatere osrednje knjižnice lahko živele na račun izposojevalnin, saj so redno nabavljale nove knjige, manjše pa so imele sicer več gradiva, vendar je bilo veliko mrtvega, to pomeni neizposojanega, kar je seveda dokaz, da manjše knjižnice niso mogle nikdar uspešno zadovoljevati bralčevih potreb. Avtor navaja naravnost presenetljive podatke tudi o knjižnicah v Kamniku (skupaj s podatki za ostale knjižnice v dravski banovini na dan 31. 8. 1940):

Šol. knjižnice	Društvene knj.	Ostale javne knj.	Skupaj vsega
2	18	6	26 knjižnic
433 knjig	12.298 knjig	5.956	18.687 knjig
210 izpos. knjig	6.696 izpos. knjig	5.186 izpos. knjig	12.092 izposojenih knjig

Neučinkovitost nam pokažejo izračuni o izposojanosti knjig: obrat celotnega gradiva naj bi bil 0,8, kar pomeni, da se je ena knjiga v vseh knjižnicah povprečno izposodila manj kot enkrat, v društvenih knjižnicah pa je bil obrat celo 0,5! Kamničani si knjig niso veliko izposojali, kajti organiziranost teh knjižnic ni bila učinkovita, torej tudi njihova številčnost ni znak kvalitativnega merila, prej obratno.

Druga svetovna vojna je mnogim knjižnicam po Sloveniji prinesla uničenje in nepopravljivo škodo. Tudi na Kamniškem so bile uničene že omenjene društvene knjižnice pa tudi mnoge šolske, zlasti po vaseh. Celo znamenita frančiškanska knjižnica je imela hude izgube, saj so Nemci uničili veliko knjig, znano pa je, da so mnoge rešili meščani, ki so jih poskrili na svoje domove. Leta 1945 so iz Kamnika Komisiji za ugotavljanje vojne škode poslali prijavo za škodo, storjeno Delavski knjižnici, in sicer v višini 61.000 dinarjev, druge knjižnice pa v tem dokumentu niso navedene. /9/

3 JAVNO KNJIŽNIČARSTVO – ZA LJUDSKE MNOŽICE, PROLETARCE IN DANES ZA VSE UPORABNIKE KNJIŽNIČNIH STORITEV

3.1 PRAZNINA V PRVIH POVOJNIH LETIH

Povojni čas je prinesel mnoge družbene, predvsem pa politične in življenjske spremembe. Nekatere težnje po centralizaciji in enotnem strokovnem usmerjanju slovenskega knjižničarja tik pred vojno so lahko zaživele v tem času, ko je nova oblast začela spodbujati rast vseh področij družbenega življenja in tako končno tudi dejavnosti knjižnic. Vendar je bila zavzetost za prosvetljevanje najširših ljudskih množic in delavstva od kraja do kraja različna in odvisna zgolj od lokalnih razmer, saj enotnega strokovnega organa, ki bi bil usmerjal razvoj knjižnic, še ni bilo. Na Kamniškem je najprej presenetljiv podatek, da je bila knjižnica formalno ustanovljena šele leta 1949 in ne 1946 kot v večini slovenskih krajev. O tem času je malo podatkov, nekaj sem jih uspela najti v Zgodovinskem arhivu Ljubljana. Na podlagi teh dokumentov lahko sklepamo na to, da v Kamniku dolgo časa ni bilo prave politične volje po urejenem in organiziranem pristopu k ustanovitvi knjižnice, med tem ko so z vneto npr. ustanavljali potujoči kinematograf. Zato je Kamnik svoje predvojne organizacijske prednosti in tradicijo zapravljal v neorganiziranosti, nestrokovnosti in dolgoletnem capljanju na mestu.

Kakšno nalogo je tedanji čas namenjal knjižnicam, nam prikazuje zapisnik zasedanja Okrajne narodne osvobodilne skupščine z 31. 8. 1945. V poročilu predsednika izvršnega odbora je zapisanih tudi nekaj besed o prosveti: ta naj bi služila za prevzgojo. "Velik pripomoček pri prosveti ljudstva so knjižnice, čitalnice in ljudske univerze, ki pa so v našem okraju na zelo nizki stopnji," je zapisano v tem poročilu, predsednik pa dodaja, da je zgled aktivnosti pri zbiranju knjig in zanimanju za knjižnico KLO Vrhpolje, ki ima v svoji knjižnici preko 400 knjig in "se jih ljudstvo v veliki meri poslužuje". /10/ Najbrž gre za Vrhpolje v Črnem grabnu, ki je prav tako sodilo v kamniški okraj. Naslednji dokument, ki omenja knjižničarsko dejavnost, je poročilo Okrajnega NO Kamnik od avgusta do decembra iz 1946. leta. Iz tega dokumenta razberemo, da je bil najbolj pereč problem obnova šolskih poslopij, pomanjkanje učil in prostorov za kulturno življenje. Omenjena je tudi čitalnica v Kamniku, ki ji poročilo pripisuje tradicionalni značaj in je prav zaradi tega ne bi smeli opustiti. /11/ "Knjižnic v našem okraju sploh ni. V Kamniku se že dalj časa pripravljajo in zbirajo knjige, vendar še nismo prišli do zadovoljivih uspehov. Veliko nad postavljamo na knjige, ki nam jih je nakazalo ministrstvo za prosveto, vendar je vprašanje, kdaj bodo omenjene knjige radi prezaposlenosti ljubljanskih knjigoveznic na razpolago," je še zapisano. /12/ To je prvi dokaz o obujeni potrebi po knjigi, čeprav najbrž na volunterski osnovi, kar pa je delno razumljivo, saj je bilo delo za zagotavljanje normalnih življenjskih razmer po vojni nujno. Knjige, ki naj bi jih ministrstvo nakazalo, niso bile brezplačne, pač pa so bile na razpolago po polovični predvojni ceni, vendar ni jasno, če so bile zares nabavljene. O tem govori dopis Okrajnega NO Kamnik Mestnemu NO Kamnik, v katerem je pripisano, da so knjižnice last ljudstva in da bodo ljudje šele takrat začeli ceniti vrednost knjig, ko bodo sami prispevali zanje potrebni denar. /13/

25. 1. 1946 se je sestal mestni prosvetni svet, o čemer priča tudi ohranjeni zapisnik. /14/ Udeležili so se

ga: Golob, Ciril Vremšak, Emil Rus, Drago Mahora, Vinko Okorn, Matjašič, Stane Pogačnik, Sadnikar. Poročevalci za posamezna področja so podali svoja poročila o kamniškem kulturnem življenju (dramatski odsek, Ljudska univerza, glasba in pevski zbori, knjižnica, fizikultura, esperantski odsek, šah, zgodovina in umetnost). Za knjižnico je poročal Emil Rus: "Tov. Rus poroča, da se knjige zbirajo in hranijo v čitalnici. Treba jih bo pregledati, katalogizirati in sestaviti pravilnik za poslovanje knjižnice. To delo naj bi prevzel MPS ali za to postavljeni knjižničarski odbor. Primeren izvežban knjižničar bo na razpolago. Od nemških knjig naj bi ostala le kvalitetna dela, vsa nemška tendenčna ali kakorkoli našemu duhu nasprotna pa se morajo izločiti. V tem smislu je treba izločiti tudi slovenske knjige." Če bi se ta prizadevanja uresničila, do ustanovitve prve knjižnice ne bi bilo prišlo tako pozno, torej šele leta 1949.

12. 7. 1946 je prosvetni odsek Mestnemu odboru LO Kamnik poslal dopis, v katerem je zapisano, da knjižničar Jože Grčar pripominja, da knjižnica še ni bila izročena javnosti in da je začela poslovati v zmanjšanem obsegu, občutno pa je pomanjkanje denarja, zaradi česar ni nobenih novih knjig. Krajše poročilo je zapisal Emil Rus. /15/ Jože Grčar je bil knjižničar že v javni knjižnici Narodne čitalnice, torej je že imel določene izkušnje, vendar pa očitno nobenih možnosti, da bi te prenesel v prakso. Grčar je bil znan tudi po drugih svojih dejavnostih, saj je bil zelo aktiven na kulturnem področju. Da pa so obstajale težnje po doseganju vsaj osnovnega znanja, priča tudi organizacija enodnevnega knjižničarskega tečaja, ki ga je 11. 6. 1946 /16/ organiziral prosvetni odsek OLO Kamnik.

Prve statistične podatke o delovanju knjižnice po vojni je prosvetni odsek zapisal v popisu kulturno-prosvetnih dejavnosti 21. 1. 1947 – popis se nanaša na stanje 31. 12. 1946. V rubriki knjižnica je zapisano, da deluje ljudska knjižnica Narodna čitalnica, ustanovljena leta 1864. Ima 450 knjig, po osvoboditvi je bilo nabavljenih 8 (!), v letu 1946 je bilo 56 bralcev, knjižničar pa nima tečaja. Glede na podatke, ki smo jih navedli zgoraj, je seveda število gradiva neprimerno za takšen kraj, kot je bil Kamnik, in vsi podatki kažejo, da knjižnica pravzaprav sploh ni živela. Ponovno pripominjam, da so bile v drugih mestih knjižnice že ustanovljene in da očitno v Kamniku ni bilo dovolj volje za oživitvev zgledne predvojne tradicije. V tem arhivskem gradivu sem našla še nekaj drobnih informacij o tem, da je knjižnica delovala omejeno, predvsem pa, da nima gradiva za javno delovanje. Knjižničar je bil še vedno Jože Grčar.

V letnem planu okraja Kamnik je zapisano, da v tem okraju deluje od 22 do 50 ljudskih knjižnic. /17/ Preseneča nas tako približna ocena in napeljuje na sklep, da so knjižnice delovale pod okrilji različnih društev ali organizacij in da morda zaradi tega ni bilo moč pridobiti točnejše ocene. Pripominjam pa, da gre pri tedanjem okraju Kamnik tudi za domžalsko področje. V poročilu in razpravi o poročanju za leto 1949 /18/ OLO Kamnik z dne 26. 2. 1949 je tokrat tudi postavka za knjižnice: krajevnim ljudskim knjižnicam je namenjenih 10.000 dinarjev. Za primerjavo: telovadnemu odboru je bilo namenjenih 100.000 dinarjev, strelskemu pa 80.000. /19/ Očitno je, da je bila knjižnična dejavnost podcenjena, če pa so se ta sredstva drobila še na večje število vaških knjižnic, potem je bila tudi ta vsota neučinkovito porabljena. Osnovna značilnost

tega obdobja je bilo podcenjevanje knjižnic ali vsaj neprepoznavanje njihovega osnovnega pomena za lokalno skupnost: zagotovo bi bilo knjižnico uporabljalo več ljudi iz lokalne skupnosti kot pa strelski odbor ali celo telovadnega. S takšnim odnosom se je kamniška knjižnica otepala še dolgo časa, saj ji lokalne oblasti niso priznavale pomena in vpliva, ki bi ga lahko imela na življenje v svojem okolju.

3.2 PRVA KAMNIŠKA JAVNA KNJIŽNICA IN NJENO MEDLO NADALJEVANJE

1. 6. 1949 je končno prišlo do formalne ustanovitve osrednje občinske knjižnice – Centralni sindikalni svet je ustanovil Centralno sindikalno knjižnico (kljub imenu je opravljala naloge javne ali ljudske knjižnice). Delovala je v bivši občinski stavbi, prva knjižničarka pa je bila takrat 15-letna Stanislava Brlec (poročena Završnik). Vodilna knjižnica je bila takrat Delavska knjižnica pri glavnem odboru Enotnih sindikatov Slovenije, ki je skrbela tudi za strokovno pomoč pri ustanavljanju novih knjižnic, pri pridobivanju in strokovni obdelavi gradiva in izobraževanju kadrov. /20/ To je druga prelomnica, tudi za kamniško kulturno in izobraževalno življenje, še posebej pa za zgodovino današnje knjižnice. Stanislava Završnik se spominja, da se je udeležila izobraževanja za knjižničarje, ki ga je vodila Mara Šlajpah. Ta ji je tudi pomagala pri urejevanju knjižnice. Veliko je bilo trdega fizičnega dela, saj so knjige prinašali od vsepovsod, vse pa je bilo potrebno evidentirati in urediti. Veliko knjig so prinesli zlasti iz tovarn, saj naj bi bila ta knjižnica bolj sindikalistično naravnana, čeprav dr. Melita Pivec Stelè pravi, da so tudi sindikalne knjižnice sodile med ljudske. /21/ V ta čas sega tudi prvo arhivsko evidenčno gradivo naše knjižnice in tega leta se je začela voditi naša inventarna knjiga. Prva bralka je bila vpisana 10. 6. 1949. leta, to je bila Terezija Košir, snažilka iz Kamnika, rojena 1899. leta. Knjižna zbirka, ki jo je takrat urejevala mlada Stanislava Brlec, je temelj današnje Matične knjižnice Kamnik. Žal pa je kmalu prišlo do zastoja – zaradi spremembe časa odprtosti knjižnice je knjižničarka Brlečeva odpovedala delo, saj ni imela avtobusnih povezav z domačim krajem v Tuhinjski dolini. Dobro zamišljeno delo, zasnovano s strokovno pomočjo in na strokovnih podlagah, je zamrlo. Iz tega časa tudi nimamo nobenih statističnih podatkov. Leta 1950 naj bi bilo delo prekinjeno za nekaj časa.

Kakšno je bilo nasploh stanje slovenskih knjižnic v tedanjem času, nam izpričujejo nekatera strokovna dela. Bolj kot odsev časa in duha kot pa primer strokovnega priročnika naj navedem zanimivo knjižico ruskega avtorja Kirbika Priročnik za sindikalne knjižnice (Založba Delavske enotnosti, 1949). V uvodu je nagovor visokega ruskega funkcionarja, ki pravi: "Sovjetski ljudje združujejo svoje junaško delo z branjem knjig, z naprednim pridobivanjem znanja, z dviganjem svoje idejnopolitične ravni in kulturnega razvoja. Knjižnice so predvsem poklicane, da zadovoljujejo prizadevanje širokih delavskih množic po znanju. Partija, vlada in sindikati pripisujejo delu knjižnic ogromen pomen." Bogo Pregelj pa v svoji knjigi Delo knjižničarja v ljudski knjižnici iz leta 1950 pravi, da ljudske knjižnice služijo naslednjim ciljem: doseganju višje izobrazbe, s tem večje delovne storilnosti, posledica tega pa je izginjanje meja med neuko množico in izobraženci. V ospredju so torej poučnost, idejnost, vzgoja novih kadrov.

Brošura Slovenske knjižnice, ki jo je 1951 leta izdalo Društvo bibliotekarjev Slovenije, pa prinaša uvod Josipa Rijavca, ki oceni delovanje ljudskih knjižnic kot napredujoče, vendar bolj po številu knjižnic kot po številu knjig. Slednje pa je odločilnega pomena za uspešno poslanstvo, kar dokazuje z upadanjem izposoje zaradi premajhnega dotoka novega knjižnega gradiva. /22/ Rijavec se dotakne še ene slovenske in hkrati tudi kamniške značilnosti: nejasne ločnice med sindikalnimi in ljudskimi knjižnicami. Tako kot Melita Stelè Pivec tudi ta avtor ne vidi nobene razlike med obema vrstama knjižnic. Na str. 109 so navedene knjižnice okraja Kamnik v letu 1951, za potrebe tega zapisa pa navajam le kamniške knjižnice:

1. Črna: sindikalna knjižnica, 370 zvezkov
2. Črna: Osnovna šola, šolarska knj., 159 zv. Ustanovljena pred 1. svetovno vojno, AIK katalog, vodi jo Slava Toplišek, učiteljica.
(Opomba: Pred 2. svetovno vojno je imela 1.200 knjig, ki so bile med okupacijo uničene.)
3. Duplica: ljudska knjižnica, ustanovljena 1946, 1.150 zv., AIK, vodi: Ivica Grčar, nižji knjigovodja
4. Duplica: Tovarna upognjenega pohištva, sindk. knj., 1.188 zv.
KAMNIK
5. Baza za repatriacijo, sindik. knj., 354 zv.
6. Centralna sindikalna knjižnica, ustanovljena l. 1946, 1.340 zv., AIK, vodi: Stanislava Brlec, knjižničarka
7. DIM, 349 zv., vodi: Jeluša Vatovec, učiteljica
8. Gimnazija: dijaška knjižnica, ustanovljena l. 1945, 1.330 zv., vodi: Jelo Klančar, predmetni učitelj
9. Gradis tovarne Titan, sind. knj., 290 zv.
10. Krajevna industrija in obrt, sindik. knj., 194 zv.
11. Okrajno sodišče, sindik. knj., 310 zv., vodi: Dušan Orel, sodnik
12. OLO Kamnik, sindik. knj., ustanovljena l. 11. 1947, 362 zv., vodi: Jelka Petrovec, nameščenka
13. Osnovna šola, šolarska knj., ustanovljena pred 2. svetovno vojno, 145 zv., vodi: Betka Janko, učiteljica
(Opomba: med vojno uničena, po okupaciji obnovljena.)
14. Slovenija ceste, sindik. knj., 363 zv.
15. Titan, sindik. knj., ustanovljena 1945, 812 zv., AIK, vodi: Franc Sušnik, strojni oblikovalec
16. Tovarna usnja, sindik. knj., ustanovljena l. 6. 1946, 302 zv., vodi: Alojz Juvančič, usnjar
17. Kamniška Bistrica: ljudska knjižnica, 212 zv.
18. Komenda: knjižnica IZUD-a Janez Čebulj, ustanovljena 1947, 150 zv., AIK, vodi: Julka Marn, delavka
19. Križ: ljudska knj., 358 zv., vodi: Angela Lukan, delavka
20. Mekinje: ljudska knj., ustanovljena 1946, 175 zv., AIK, vodi: Vida Iskra, delavka
21. Moste: ljudska knj., 254 zv.
22. Motnik: ljudska knj., 282 zv., vodi: Pavla Kato, nameščenka
23. Nevlje: ljudska knj., 227 zv.
24. Palovče: ljudska knj., 244 zv., vodi: Jožefa Klančnik, učiteljica
25. Stahovica: sindikalna knjižnica gozdnih delavcev, 254 zv.
26. Šmarca: ljudska knj., 373 zv.
27. Šmartno: ljudska knj., 373 zv.
28. Špitalič: ljudska knj., 219 zv., vodi: Vida

Drovenik, učiteljica

29. Špitalič: Osnovna šola, šolarska knj., ust. 1945, 120 zv., vodi: Irena Hribovšek, šolska upraviteljica

30. Tunjice: Osnovna šola, šolarska, ust. 1945, 81 zv., vodi: Jožefa Palčič, učiteljica
(Opomba: AIK pomeni abecedno-imenski katalog.)

Ljudskih knjižnic je bilo skupaj 15, vseh pa 30. Skupaj so imele 12.175 knjig, od tega ljudske 5.446. Knjižne zbirke so bile seveda premajhne in krajevno preveč razdrobljene, da bi bile lahko uspešne. Najbrž nista bila urejena tudi redno financiranje in formalnopravni položaj.

Zagotovo drži uvodna Rijavčeva teza tudi za kamniške razmere.

Leta 1952 pa je knjižnica ponovno delovala – imela je 2.000 knjig, vendar je bila izposoja izredno nizka zaradi premajhne izbire knjig, kakor preberemo v članku Ljudska knjižnica Kamniku, ki ga je v Kamniškem občanu l. 1964 objavil Srečko Zabrič. /23/ "Ko pa so začeli dajati prednost leposlovju in poljudno strokovni literaturi, se je število začelo dvigati in tako je knjižnica začela preraščati ozke okvire prvih povojnih let, ko je imela v prvi vrsti vzgojno-politični namen." /24/

Do leta 1956 knjižnica še deluje pod imenom Centralna sindikalna knjižnica, vendar že v novih prostorih nad kavarno Veronika, kamor se je preselila po l. 1953. Ustanovitvenih aktov ni, prav tako ne pravilnika o delovanju, zato je bilo delo zasnovano amatersko in ne profesionalno, financiranje ni bilo urejeno in tudi knjižničarka ni bila redno zaposlena, pač pa je delo opravljala ob svoji redni službi in ni imela ustrezne strokovne izobrazbe. Čeprav je bilo z ustanovitvijo določeno Centralni sindikalni knjižnici mesto osrednje občinske knjižnice, je z delom v takšnih razmerah prej sodila na nivo vaše ali društvene kot pa občinske knjižnice, ki bi morala s knjigami in torej znanjem ter informacijami zadovoljevati številčno široko zaledje prebivalcev, poleg tega pa je bilo v Kamniku kar nekaj osnovnih in obrtnih šol ter gimnazija. V našem arhivu je ohranjenih nekaj dokumentov iz tega obdobja, med drugimi tudi blagajniški izpisi. Iz teh je razvidno, da je denar za nabavo nakazoval Ljudski odbor mestne občine Kamnik, vendar pa je bila nabava zares borna. Knjižničarka, ki je vodila knjižnico v takšnih razmerah, je bila Miranda Drožina. Žal se je z neprimerim odnosom lokalnih oblasti do knjižnice zapravilo skoraj 10 razvojnih let, saj so se šele leta 1962 spomnili na samostojnost in zavodsko organiziranost. O upadanju zanimanja bralcev za knjižnico govorijo tudi številke: leta 1954 je imela knjižnica 2.550 knjig, 4.705 jih je bilo izposojenih, bralcev pa je bilo 287, leta 1955 pa je bilo 2.860 knjig, 3.110 izposojenih in 170 bralcev. Torej v enem letu komaj 310 novih knjig, 1.595 pa jih je bilo manj izposojenih, bralcev pa je bilo manj kar 117. Knjižničarka opozarja tudi na prostorsko stisko. V letu 1954 si je aktivni bralec na leto izposodil komaj 16 knjig, leto kasneje pa 18.

3.3 DELAVSKA KNJIŽNICA V OKVIRU DPD SVOBODA

V letu 1956 je knjižnica prešla pod okrilje DPD Svoboda, preimenovala pa se je v Delavsko knjižnico. Dobila je tudi stalno zaposleno knjižničarko, to je bila Nuša Peterlin, učiteljica. Prednost te pridružitve je zagotovo stalna zaposlitev in tudi to, da je dotedanja kamniška kulturna sirota končno vsaj nekam spadala in ni bila več le ne bodi je treba. Že omenjeni članek nava-

ja, da je povečano zanimanje kmalu pokazalo uspehe, saj je politika knjižnice postala bolj načrtna, zvišana so bila tudi denarna sredstva za nabavo knjig, vpeljeni so bili principi knjižničarskega dela. Spremenjen je bil tudi čas odprtosti: knjižnica je bila odprta štirikrat na teden po eno uro, od marca pa dvakrat na teden po dve uri. Bralcev je bilo 280, knjižničarka je menila, da je to malo, saj je bilo od leta 1949 vpisanih 841 bralcev, kar pomeni, da je bila slaba tretjina aktivnih. Vzrok vidi v premajhni izbiri knjig. Ta je zagotovo posledica amaterskega dela, namesto da bi knjižnica z jasnim ustanoviteljstvom zaživela na profesionalni in strokovni ravni.

V našem arhivu hranimo rokopis nagovora, očitno napisanega ob neki slovesni priložnosti, vendar pa avtor ni označen. Besedilo seveda govori o prosveti, "o velikih možnostih za svobodni razvoj na osnovah socialističnega humanizma", pomemben pa je zlasti kulturni dvig mladega delavskega razreda, ki za povrh prihaja še z vasi. Za to pa naj bi zlasti poskrbele redne kinopredstave, ki so vsak teden v Motniku, Tuhinju, Šmartnem v Tuhinju, na Lokah, v Spodnji Črni, obiskalo pa jih je 4.983 ljudi. To besedilo in zlasti poudarke iz njega navajam kot ilustracijo, kako je pojmovana kultura na lokalnem nivoju in da je za "kulturni dvig" očitno kino pomembnejši kot knjižnica. Ta je omenjena le v zvezi s sklepom, sprejetim na občinski konferenci sveta Svobod in prosvetnih društev, in sicer da bo postala samostojni zavod s samostojnim financiranjem. Podana pa je tudi analiza potujočih knjižnic: gre namreč za kolekcijske zbirke v posebnih kovčkih, ki so jih vozili v vaške knjižnice, ki so delovale v Komendi, Zgornjem Tuhinju, na Duplicih, v Šmarci, v Motniku.

3.4 PRIKLJUČITEV DELAVSKI UNIVERZI

Res je prišlo do sprememb, vendar ne do samostojnosti – leta 1958 se je knjižnica priključila Delavski univerzi. Knjižnico je vodil Franc Brišnik, nabavo pa posebna komisija. Še vedno se je imenovala Delavska knjižnica, potujoče knjižnice pa so zamrle. Vendarle je bil jasen vsaj njen status: stalno je delovala, knjižničar je bil stalno zaposlen. Poleg tega se je tudi gradivo začelo urejevati strokovno.

Narejen je bil majhen korak naprej v razvoju knjižnične dejavnosti. Na republiški ravni pa je stroka že zelo napredovala, saj je spremljala tudi lokalne razmere, zbirala in analizirala podatke. Na tej osnovi je bila izdelana razvojna strategija knjižnične dejavnosti za leta 1959–1963. /25/ Ta predlog omenjam tudi zato, ker je v njem zapisna ocena stanja kamniške Delavske knjižnice: premajhni in neustrezni prostori, potreben je nakup novih polic, nujna je tudi čitalnica, nakup knjig je zadovoljiv, vendar bo treba v prihodnjih sedmih letih zagotoviti nakup 6.000 knjig, potrebna pa je še dodatna zaposlitev.

Vendarle pa je od leta 1956 knjižnica bolj zaživela z ljudmi, kar nam dokazujejo številke: Delavska knjižnica Kamnik je v letu 1960 pridobila 603 nove knjige, 11.494 jih je izposodila, obiska je bilo 5.096, rednih bralcev pa 1.424. Ponovno so delovale tudi druge knjižnice po občini (Komenda, Zg. Tuhinj, Duplica, Motnik, potujoča knjižnica) in skupaj z izposojami v teh enotah je končno število izposojenih knjig v letu 1960 15.430, vseh obiskov je bilo 6.192, rednih bralcev pa 3.663. V petih letih je izposoja od 4.705 knjig narasla na 11.494, torej več kot dvakrat, kar je najboljši potrdilo za to, da je knjižnica začela živeti z okoljem.

Vendar to za sodobni čas vseeno še ni bilo dovolj, zlasti pa so knjižnico težile prostorske težave, zato so se s tem problemom začeli intenzivno ukvarjati leta 1961. V Elaboratu o delu in problemih Delavske knjižnice Kamnik /26/, ki je nastal za OLO Kamnik, piše, da je nevzdržno, da bi osrednja občinska knjižnica životala, da dosega komaj 50 % UNESCO-vega določila 1,5 knjige na prebivalca občine in da je nujna ureditev v svobodni pristop (prejšnja, pulna ureditev, je bralcem onemogočala dostop do knjižnih polic; torej mu je knjige na ogled prinašal knjižničar), da je nujna preselitev v nove prostore in ureditev čitalnice. Vse te spremembe pa je Delavski knjižnici svetoval svet Svobod in prosvetnih društev okraja Ljubljana, pripravila pa jih je svetovalka Ančka Korže Strajnar, ki je čez nekaj desetletij sodelovala tudi pri ureditvi zdajšnje knjižnične stavbe. Ugotovila je, da delovanje knjižnice res ni zadovoljivo, predvsem zaradi premajhne nabave in izposoje. Svetuje tudi, da bi poleg abecedno-imenskega kataloga morali narediti tudi univerzalno decimalni katalog.

Torej se je občinski vrh začel ukvarjati s knjižnico, pa čeprav z njeno problematiko, vendar to kaže predvsem na to, da so spoznali in prepoznali potrebe po knjižnici. Tudi zato lahko že v naslednjem letu sledi pomemben razvojni mejnik – to je ustanovitev samostojnega zavoda, kar odraža tudi misel, da knjižnica ni več nekaj, kar se kot dodatek priključi drugim dejavnostim, pač pa lahko avtonomno in samostojno deluje.

3.4 LJUDSKA KNJIŽNICA

Leta 1962 je knjižnica postala samostojni zavod, njen ustanovitelj pa je bil občinski ljudski odbor. Že prej sta svet Svobod in svet za prosveto in kulturo občine Kamnik v celoti podprla težnjo kolektiva Delavske knjižnice Kamnik po osamosvojitvi. 11. 9. 1962 je bila ustanovljena knjižnica z novim imenom – Ljudska knjižnica Kamnik. Z ustanovitvenim aktom je bil sprejet tudi osemčlanski svet knjižnice, upravnica pa je bila prof. Tina Romšak. 27. 9. 1962 je knjižnica prvič dobila pravila za delovanje /27/, ki so določala naloge, vsebino delovanja, matično in domoznansko dejavnost ter organe delovanja. Z vsemi temi formalnimi zadevami je bilo konec obdobja nedorečenosti in začetek resnega delovanja, kar je bilo možno zato, ker so spremembe posegle v osnovo – to je ustanoviteljstvo in dogovorjeni način dela z jasno opredeljenimi nalogami in financiranjem.

K temu bistvenemu preobratu pa je zagotovo pripomogel tudi knjižničarski zakon iz leta 1961, ki je bil zunanja spodbuda za končno ureditev in profesionalizacijo knjižničnega dela. Zakon je uzakonil tudi Republiško matično službo, ki je usmerjala in strokovno podpirala delo knjižnic, tako da knjižničarji niso bili prepuščeni sami sebi in lokanemu okolju. Vse matične oz. občinske knjižnice so bile registrirane pri Republiški matični službi. Leta 1962 je vodenje knjižnice prevzel prof. Srečko Zabrič, ki je bil potem dolgoletni vodja knjižnice do svoje upokojitve.

Knjižnica je tako vstopila v zavest Kamničanov kot kulturna in izobraževalna stalnica, nujna za vsakdanje življenje lokalne skupnosti. Delovala je strokovno, brez prekinitev in doživela vzpone in padce, slednje predvsem zaradi ponavljajoče se prostorske stiske in nemogočih delovnih pogojev. Nekaterim drobci iz dejavnosti Ljudske knjižnice Kamnik lahko sledimo tudi v Kamniškem občanu. Tako nam članek Ljudska

* knjižnica v Kamniku iz januarja leta 1964 /28/ pove, da se je število knjig proti koncu leta dvignilo na 8.200, število stalnih obiskovalcev pa na 2.200. Leta 1954 je imela knjižnica le 2.550 enot, obiskovalcev pa je bilo 287! Prirast novega gradiva je v desetih letih znašal le 5.650 knjig, vendar se je število obiskovalcev skoraj podeseterilo. Isti članek je bralce opozarjal na težavo, ki je knjižnico pogosto pestila v naslednjih desetletjih: prostorsko stisko. Prostori nad današnjo kavarno so bili pretesni, čeprav je knjižnica že prej pridobila dve sobi, in avtor članka je zapisal:

"... knjižnica naj dobi prostore, ki bodo primerni in ki jih potrebuje za svoj obstoj in razvoj." Leta 1968 pa je bilo v Kamniškem občanu objavljeno odprto pismo, naslovljeno vsem izvršnim odborom sindikalnih organizacij občine Kamnik za pomoč Ljudski knjižnici Kamnik. Napisal ga je predsednik občinskega sindikalnega sveta Vinko Dobnikar v pričakovanju, "da ne bo niti ene organizacije, ki bi odrekla minimalni znesek, saj je naloga nas vseh, da knjižnico uredimo tako, kot se spodobi za našo občino." /29/ Očitno je, da si je knjižnica pridobila široko podporo v svojem okolju, da so tudi drugi organi organizirali akcije za obogatitev knjižnega fonda. V nove prostore pa se je Ljudska knjižnica Kamnik preselila šele leta 1969, in sicer v stavbo v Kolodvorski ulici ob železniški postaji. 24. 5. tega leta je bila tudi otvoritvena slovesnost, ki so se je udeležili najvidnejši predstavniki občine. V pritličju sta bila oddelek za kolekcijske zbirke za dislocirane enote in čitalnica s 46 revijami in časniki, v 1. nadstropju pa strokovni in leposlovni oddelek, šolarji so pridobili pionirsko sobo, celo cicibani so imeli svojo zbirko na posebnih policah. Ta strokovna ureditev gradiva še danes služi kot ogrodje knjižnice. Tako se je iz treh sob nad kavarno v velikosti 62 m² preselila v 8 sob s 120 m². Vendar so v tej stavbi živeli še stanovalci, zaradi nadstropij tudi ni bila funkcionalna, razdelitev stavbe v sobe pa je onemogočala postavitve gradiva skupaj. Vse to je kmalu začelo ovirati njen razvoj, zato je bila ta preselitev začasna in ne trajna rešitev. Prav te izkušnje so lahko dobrošle tudi za današnje dni in za vsa področja – dobre rešitve so tiste, ki so dolgoročno in razvojno zasnovane, slabe pa tiste, ki so začasne in pravo rešitev še bolj odložijo. Lokacija pa je bila za knjižnico naravnost idealna – središče mesta z lepo urejeno parkovno okolico. Močno je narastlo število gradiva – na 13.010 enot, torej je prirast gradiva od leta 1963 znašal 4.810 knjig, to je toliko kot prej v desetih letih.

Velik razvojni korak je opazila tudi Republiška matična služba v NUK-u. Ančka Korže Strajnar je leta 1970 objavila članek /30/ z naslovom Matična knjižnica Kamnik premagala amaterizem, ki pravi, da jo je bibliotekar Srečko Zabrič od leta 1962 do današnjega časa razvil v ugledno knjižnično institucijo in da je bilo izpeljanih veliko zastavljenih nalog. To trditev je avtorica utemeljila s podatki: od leta 1963 do 1969 je temeljna knjižna zaloga narastla s 8.100 enot na 14.120, kar je za 177 %, obisk z 2.500 na 8.514, kar je za 340 %, izposoja knjig na dom pa s 7.800 na 17.560, kar je za 225 %. Vendar pa avtorica že opozarja na ponovne prostorske težave, saj so v isti stavbi živeli tudi stanovalci, kar je bilo popolnoma neprimerno. Omenja tudi načrte za ureditev čitalnic na prostem.

V pregledu razvitosti matičnih knjižnic je Ljudska knjižnica Kamnik ocenjena kot delno urejena s prostim pri-

Sodobni prostori s knjižničnimi policami na oddelku za odrasle v Matični knjižnici Kamnik

stopom, pod njenim strokovnim vodstvom pa deluje 6 društvenih knjižnic, od katerih nove knjige nabavlja le DPD Duplica – knjižnica. Omenjeni so prenovljeni prostori, temeljna zaloga naj bi zadostovala, nikakor pa ne finančna sredstva, prav tako je tudi kadrovska zasedba polovična. Prostori so ocenjeni kot dokaj funkcionalni, vendar neustrezni. /31/

Tega leta je začela nastajati tudi nova koncepcija slovenskega knjižničarstva, ker se je pripravljala tudi nov zakon. Koncept razvoja se je lotil nekaterih temeljnih vprašanj: normativov in standardov za knjižničarsko dejavnost, moderno oblikovane knjižnične mreže, v katero so povezane knjižnice, da bi znotraj te mreže lahko večje knjižnice opravljale določena strokovna dela za manjše. Prišlo pa je tudi do preimenovanja in prevrednotenja ljudskih knjižnic v splošnoizobraževalne, kar velja še danes. Od poučnosti za široke ljudske množice in predvsem za delavski razred se je zanimanje premaknilo k svobodnemu posredovanju informacij. Splošnoizobraževalnim knjižnicam ta razvojna strategija dodeli vlogo in pomen kulturne in izobraževalne ustanove. Osnova v knjižnični mreži so (še danes) občinski SIK-i kot samostojni kulturni zavodi, ki se povezujejo v regionalni knjižnični sistem. Glede na število prebivalcev je bila kamniška knjižnica uvrščena v III. skupino.

Na podlagi te strategije se je slovensko in torej tudi kamniško knjižničarstvo strokovno utrdilo in utirilo v sodobnost. Bolj kot lokalne razmere so rast kamniške knjižnice spodbujale slovenske razmere in predvsem strokovni razvoj slovenskega knjižničarstva.

Leta 1972 je knjižnica v isti stavbi pridobila še prostora v pritličju in tja preselila pionirski oddelek. Ob vsem tem si je prizadevala tudi za širitev mreže lokalnih izposojevališč. Leta 1972 so delovale naslednje lokalne knjižnice: Duplica, Komenda, Stranje, Moste, Laze, Tunjice, kasneje v Srednji vasi, leta 1975 pa še v prenovljenih prostorih v Šmarci. Ves čas je uspešno delovala knjižnica DPD Svoboda na Duplici v dobro opremljenem prostoru, s podporo krajevne skupnosti in tovarne Stol, z rednim dotokom novega gradiva in velikim obiskom.

Že leta 1975, torej komaj 6 let po preselitvi v prostore na Kolodvorski ulici, pa so se pojavile nove prostorske težave. Police so bile kmalu prepolne, stari stropi preveč obteženi in sobe prenapolnjene. /32/ Zato so se pojavili načrti za širitev stavbe z enonadstropnim prizidkom z dvoranskim tlorisom. Hkrati pa je bila tudi podzaposlenost čedalje hujši problem. Očitno je po začetnem razcvetu in strokovnem razmahu ustanovitelj zmanjkalo moči za celovito rešitev te dejavnosti. Knjižnice lokalne oblasti mnogokrat obravnavajo kot obrobni pojav v življenju lokalne skupnosti in ravno s to miselnostjo se knjižničarji največkrat ukvarjajo in jim jemlje delovni zanos.

3.5 DA BI SE LAŽJE SAMOUPRAVLJALO – KNJIŽNICA VKLJUČENA V KULTURNI CENTER

Za ta leta sta značilna razmah samoupravljanja in ustanavljanje različnih interesnih skupnosti, da bi o vseh segmentih družbenega življenja lahko odločalo čim več ljudi. Tako je knjižnica postala del kulturne skupnosti. Zaradi samoupravljaljskih potreb, torej gre za ponovno vpletanje družbenopolitičnih dejavnikov v delo in strokovno rast knjižnice, je kulturna skupnost sklenila, da se ustanovi Kulturni center, v katerem bosta združena muzej in knjižnica. Svet Ljudske knjižnice Kamnik se je le načelno strinjal z ustanovitvijo novega zavoda, vendar pod naslednjimi pogoji: če bo pravno-formalni položaj dovolj samostojen, svoj svet, finance in vodstvo. /33/ Vodstvo knjižnice se z združitvijo ni strinjalo.

1. 1. 1978 je prišlo do združitve v Kulturni center, s čimer je knjižnica izgubila svojo neodvisnost. Pridobila pa je več možnosti za organizacijo prireditev, nekaj od teh je bilo precej odmevnih. Zda se je knjižnica tudi preimenovala – postala je Matična knjižnica Kamnik. Prostorska stiska je bila čedalje bolj pereča, dokler ni prišlo do točke, ko je že onemogočala redno knjižničarsko dejavnost. Celo bralci iz tega časa se spominjamo, da je bilo med policami tako malo prostora, da se med njimi ni dalo srečati s kom drugim. Vodstvo je na ta problem ves čas opozarjalo v letnih delovnih načrtih in poročilih. Strokovno javnost je na to opozoril vodja knjižnice Srečko Zabrič leta 1983 in poudarjal nemogoč položaj v reviji Knjižnica. Opozarjal je na preselitev knjižnice, saj staro poslopje dobesedno ne sprejema več knjig. Proti koncu tega leta so bili narejeni osnutki načrtov za adaptacijo prizidka samskega doma na Cankarjevi cesti. Prostore si je ogledala tudi republiška svetovalka za knjižničarstvo in jih ocenila kot primerne, idejne osnutke za preureditev pa je strokovno podprla. Kljub temu so načrti splavali po vodi, ker je stavbo odkupil drug kupec (Utok). Lega te stavbe je zelo primerna za knjižničarsko dejavnost, saj je blizu mestnega središča, bank, občinskih uradov, pošte, trgovin, tudi osnutek je bil dober. Zato bi najbrž na tem mestu knjižnica lahko dobro živela s svojo okolico. Tudi prostori ne bi bili tako razčlenjeni kakor v današnji stavbi.

Leta 1982 je bil sprejet nov zakon o knjižničarstvu, po katerem je bila Matična knjižnica osrednja knjižnica v občini, spadala je v III. skupino, za katero veljajo določeni standardi. Po teh bi knjižnica potrebovala 39 m² površine na 1.000 prebivalcev, torej bi že tega leta potrebovala 1.000 m² prostora, da bi lahko razvijala dejavnost v skladu z zakonom. S krajevnimi izposojevališči vred je površina znašala 289 m², v stari stavbi pa so bili prostori povrhu še nefunkcionalni. Če bi bila

knjižnica samostojna, bi bilo probleme najbrž lažje reševati.

Končno pa so se prostorske stiske in nemogočih delovnih pogojev zavedli tudi Kamničani, saj so se s tem problemom začeli ukvarjati na sestankih družbenopolitičnih organizacij. V delovnem gradivu o kulturni problematiki v občini Kamnik za občinski komite ZKS Kamnik /34/ je zapisano provokativno vprašanje: ali Kamničani potrebujemo knjižnico in če jo, ali smo pripravljeni "združevati sredstva zanjo". V tem gradivu je tudi omenjeno, da je knjižnica pridobila strokovno mnenje, na podlagi katerega je bil izdelan idejni osnutek za adaptacijo.

V dokumentu Kamnik 2000 je v predlogu dogovora o temeljnih družbenega plana za obdobje od leta 1986 do 1990 dolgoletno prizadevanje vsaj na papirju obrodilo sadove. V tem planu je med prednostnimi "izgradnjami objektov družbenega standarda" za zdravstvenim domom navedena tudi knjižnica, in sicer adaptacija starega zdravstvenega doma.

Leta 1986 je Z. S. v Kamniškem občanu zapisal: "Pregled dela knjižnice za lansko leto bi lahko strnili v en stavek. Štirje knjižničarji so 27 tisoč izposojevalcem posodili 47 tisoč knjig in revij, priredili razstavo – in ostali v stari hiši. Za kaj več ni bilo denarja. Da – in odprli novo knjižnico v Šmarci. Prikaz dela je domala enak preteklim, obupno ponavljajoč." /35/ Avtor še navaja, da je zastrašujoč upad nakupa knjig. To, štirikrat premajhna knjižnica in premalo knjižničarjev bi lahko ukinilo njeno matičnost. Avtor zavrača razlage o objektivnih težavah in kot primer navaja sosednjo občino, ki pripravlja novo knjižnico, ki se osamosvaja. Pravi pa še: "Stanje, stopicanje na mestu, že tako preobremenjenim knjižničarjem ubija delovni polet. Morda je še možno poiskati takojimeno notranje rezerve (ako jih je še najti), tvegati oddelčno preselitev, nastavitev dveh delavcev, podvojiti nakup – s končnim ciljem osamosvojitve knjižnice v novih prostorih. Morda v izpraznjenem zdravstvenem domu." /36/

3.6 MATIČNA KNJIŽNICA V NOVIH PROSTORIH, SAMOSTOJNI ZAVOD, NOVE VSEBINE

Desetletno prizadevanje in premlevanje idej je obrodilo sadove. Knjižnici so namenili adaptirani prostor v starem zdravstvenem domu. Ob gradnji pa je potekal tudi postopek za osamosvojitve in ustanovitev samostojnega zavoda. Postopek je bil vendarle končan, prav tako adaptacija. Vodja knjižnice je bila bibliotekarka Saša Kos.

Leta 1991 je knjižnica dobila nove prostore – preselila se je na 1.458 m² površine in v novoopremljene prostore. Knjižnica ima v pritličju pionirski oddelek, čitalnico in medioteko. Čitalnica je nadstandardna in ima kotiček za časopise in revije, študijske bokse in precej referenčne literature. V medioteki hranimo in izposojamo neknjižno gradivo. V pritličju je tudi dvorana, žal pregrajena z nosilno steno, tako da vidljivost ni najboljša, a nam vseeno omogoča organizacijo različnih prireditev. V nadstropju je oddelek za odrasle in interni prostori za obdelavo gradiva. V kleti imamo poleg garderobnih prostorov tudi tajništvo in obsežno skladišče za hranjenje knjižnega in časopisnega ter revialnega gradiva. Ravno prostor omogoča rast in razvoj, saj so poleg redne izposoje mogoče še dodatne dejavnosti.

V letu 1995 smo se z izposojajo, z obdelavo pa že prej, vključili v slovenski knjižnični računalniški sistem co-

biss, ki nam poleg avtomatizacije dela omogoča tudi pregledovanje različnih računalniških baz, obiskovalcem knjižnice pa ponuja veliko možnosti pri iskanju gradiva in informacij. Tako lahko iz Kamnika preverimo, kje imajo kakšno knjigo in ali je ta izposojena, kdaj naj bi se vrnila v knjižnico, ali je prosta; po različnih bazah lahko iščemo različno in ne samo knjižno gradivo, in to z več načini in po različnih podatkih. Informacijska in računalniška doba nas je korenito zaznamovala, mi pa smo se vanjo hitro vključili. Računalniška povezava v enotni on-line sistem pa vodi tudi preko meja, in to ne samo s knjižničnimi katalogi, pač pa tudi z internetom in elektronsko pošto.

V okolje se vključujemo z različnimi prireditvami: urami pravljic, igralnimi uricami, delavnicami, razstavami in predstavami knjig, literarnimi večeri, srečanji z avtorji, predavanji. Zlasti so obiskani Kamniški večeri, ki so namenjeni predstavam kamniških avtorjev ali kamniški tematiki.

Razvijamo tudi bibliopedagoško dejavnost, da bi čim več otrok od vrtca do osnovne šole spoznalo pomen branja in knjige ter kako poiskati informacije in postati samostojen uporabnik knjižnic in informacijskih sistemov, kako najti poti do samoučenja in tega, kar je osnova vsake demokratične družbe: do informiranosti. Sodelujemo z vrtcem in šolami. V šolskem letu 1997/98 smo uvedli celo bralno značko za predbralno obdobje. S pojavom hitrega iskanja informacij se tradicionalna vloga knjižnic spreminja, saj smo velikokrat ne samo izposojevalci, pač pa predvsem informatorji, zlasti pri zahtevnejšem iskanju in izdelovanju izpisov. Tu smo žal kadrovsko omejeni. Zbiramo domoznanske informacije in opravljamo matično dejavnost.

V letu 1997 smo uvedli tudi potujočo knjižnico v Mercedesovem kombiju, ki po določenem urniku obiskuje zlasti tiste kraje, kjer knjižnična mreža še ni bila razvita ali pa lokalna izposojevališča zaradi premajhnih knjižnih zbirk niso zadovoljivo opravljala svojega poslanstva. Tako z eno kolekcijo, ki jo dopolnjujemo, pokriva področje Tuhinjske doline, Kamniške Bistrice in Črne. Enoletne izkušnje so dobre in potrjujejo našo odločenost za širitev knjižnične mreže.

Nova veličastna in lepa knjižnica, ki je med najlepšimi kamniškimi zgradbami, je v svoje prostore privabila tudi veliko obiskovalcev. O tem pričajo suhoparne številke: v stari stavbi je bilo leta 1991 310 novovpisanih članov in 29.185 obiskovalcev v knjižnici ter 54.574 izposojenih knjig na dom. V letu 1992 je bilo novovpisanih članov 594, 65.923 obiskovalcev in 141.310 izposoje na dom.

V letu 1996 smo imeli 87.855 enot knjižničnega gradiva, kar pomeni, da smo imeli na prebivalca občine 2,9 knjige in 6,2 na člana knjižnice. Aktivnih članov je bilo v letu 1997 okrog 6.000, kar je približno 20 % vsega prebivalstva, vsak prebivalec občine Kamnik pa je bil v letu 1996 povprečno 2,25-krat v knjižnici bodisi v izposoji ali na prireditvi. Tega leta je prišlo na člana 31 enot izposojenega gradiva, na prebivalca v občini pa 6,3. Prirasta knjižnega in neknjižnega gradiva je bilo v letu 1997 približno 4.500. Izposoja v novi knjižnici je bila leta 1991 zares rekordna, vendar je bila tudi v letu 1997 visoka – pozna se namreč delo potujoče knjižnice. Ocenjujemo, da je bilo izposojenih knjig okrog 150.000.

V naši knjižnici mislimo, da je ta v svoji lokalni skupnosti znana, priznana in cenjena, čeprav odkrivamo področja, ki so še "bele lise". Treba se bo usmeriti k tistim

prebivalcem, ki ne znajo ali iz katerikoli drugih razlogov ne izrabljajo tistega, kar sami financirajo – knjižnice. Prav tako je potrebno še naprej usmerjati razvoj knjižnice v kulturni, informacijski in izobraževalni center ter nadaljevati računalniško opremljanje enot, njihovo povezovanje v mrežo in omogočiti krajanom dostop do podatkovnih baz in interneta. Redno, predvidljivo in zadostno financiranje nakupa knjižnega in neknjižnega gradiva pa je osnova za redno in premišljeno nabavo vsega gradiva. Z nabavo pri nas ni najboljša, saj smo precej daleč od doseganja nakupnega standarda. Financiranje je sicer stvar ustanovitelja, pa tudi naše prodornosti, s katero smo sami z našo spretnostjo in lastnimi sredstvi računalniško in komunikacijsko tako opremlili knjižnico, da lahko v njej občani Kamnika brezplačno uporabljajo internet in ostale baze podatkov, ki so javno dostopne. Položaj knjižnice je v marsičem odvisen od nje same, od vodstva, od kvalitete njenih uslug, od uporabnikovega zadovoljstva, vendar pa tudi od tega, koliko in kako pismeno in razgledano je občinsko vodstvo, ki razdeljuje proračunska sredstva tudi knjižnicam. "Najbolj odgovoren delež za izboljšanje stanja imata knjižničar in ustanovitelj, ki delata za tretjega, tj. prebivalec, občan," pravi Silva Novljan, republiška svetovalka za splošnoizobraževalne knjižnice, ki sledi tudi strokovnemu razvoju knjižnic. /37/ Knjižničar mora namreč vedeti, kakšna mora knjižnica biti in kaj lahko kot javni zavod ponudi svojemu okolju, ustanovitelj pa mora to omogočati. Zato mora ustanovitelj strokovnim argumentom knjižnice prisluhniti. O pomenu knjižnice, tudi naše seveda, za lokalno skupnost ni več dvomov. O tem govorijo tudi zgoraj navedene številke.

V prihodnosti pa se bodo tudi s stavbo pojavile dodatne težave, če jih ne bomo pravočasno obvladali. Prva je lastništvo, saj sedanja stavba ni v občinski lasti, pač pa je v najemu za 30 let. Drugi pa je slaba hidroizolacija, ki bo v lepih prostorih lahko povzročila škodo.

4 ALI POTREBUJEMO KNJIŽNICO? ALI STE PRIPRAVLJENI VLOŽITI DOLOČEN ZNESEK OD SVOJIH OSEBNIH PREJEMKOV V RAZVOJ KNJIŽNIC?

Takšno vprašanje beremo v razpravi Vpliv knjižnice na branje – vpliv branja na njen razvoj. /38/ Seveda bi večina prebivalcev pozitivno odgovorila na prvo vprašanje, morda nekaj manj ljudi tudi na drugo. Več pozitivnih odgovorov bi prejela knjižnica, ki je bolj razvita, torej takšna, ki ima dovolj gradiva, ustrezne delovne pogoje in dovolj kadra, da lahko dobro in hitro ter učinkovito deluje kot javni zavod. Več ima denarja, bolj je razvita. Več je v njenem okolju dejansko pismenih in izobraženih, kultiviranih ter učečih se ljudi, bolj je cenjena in višje vrednotena. S svojo razvitostjo lahko vpliva ne samo na izobrazbeno strukturo svojega kraja, pač pa tudi na socialno in ekonomsko. Pridobivanje znanja za zasebno in poslovno življenje in zmožnost biti informiran lahko dejansko vplivata na kvaliteto življenja in konkretne okoliščine. Ne navsezadnje knjižnica posega tudi na duhovna področja življenja. Dviga pismenost in bralno kulturo skupaj z drugimi kulturnimi in izobraževalnimi institucijami. Samo učeči se, izobraženi in pismeno usposobljeni ljudje lahko dejavno in uspešno izražajo svoje sposobnosti.

Zato je prav, da davkoplačevalci izrabljajo tisto, kar sami financirajo, torej tudi knjižnico, kjer se srečamo z

mnogimi svetovi, podatki, informacijami, mnenji, stališči, spoznanji, dosežki civilizacije, idejami, ljudmi, le-pimi zgodbami ... Prav je, da se zavedajo svojih pravic do dostopa vseh intelektualnih dosežkov, knjižničarji pa ščitijo pravico uporabnika do teh dostopov "s tem, da dajejo na voljo variante različnih gledanj, mnenj in prepričanj." /39/

OPOMBE

- /1/ Jaro Dolar, *Knjižnica Frančiškanskega samostana v Kamniku; v: 500 let frančiškanov v Kamniku, Kamnik 1993.*
- /2/ Jakob Alešovec, *Kako sem se jaz likal, Ljubljana 1973.*
- /3/ Bogomil Gerlanc, *Slovenske ljudske knjižnice, 1955, str. 6, Ljubljana*
- /4/ Zora Torkar, *Narodna čitalnica v Kamniku od šestdesetih let 19. stoletja do prve svetovne vojne, Kamnik 1991, str. 49.*
- /5/ Marjanca Ftičar, *Društva in prireditve v Kamniku 1914-1941, Kamnik 1983, str. 34.*
- /6/ Prav tam, str. 114.
- /7/ Silva Novljan: *Slovenske splošnoizobraževalne knjižnice, poročilo za leto 1996, Ljubljana 1997.*
- /8/ Bogomil Gerlanc, *Slovenske ljudske knjižnice, Ljubljana 1955, str. 20 in 21.*
- /9/ *Zgodovinski arhiv Ljubljana, KAM 17, OLO Kamnik, šk. 1.*
- /10/ Prav tam.
- /11/ Prav tam.
- /12/ Prav tam.
- /13/ Prav tam.
- /14/ ZAL, KAM 17, OLO Kamnik, šk. 3.
- /15/ Prav tam.
- /16/ Prav tam.
- /17/ ZAL, KAM 31, šifra 15.
- /18/ ZAL, KAM 17, OLO Kamnik, šk. 1.
- /19/ Prav tam.
- /20/ Dr. Melita Pivec Stele, *Zgodovinski razvoj slovanskih in slovanskih knjižnic, Ljubljana 1947.*
- /21/ Prav tam.
- /22/ Str. 6.
- /23/ Z. S. (Zabrilc Srečko): *Ljudska knjižnica v Kamniku, Kamniški občan, januar 1964, št. 1, str. 2.*
- /24/ Prav tam.
- /25/ *Predlog perspektivnega razvoja knjižničarstva v ljubljanskem okraju, izd. Zveza kulturno-prosvetnih organizacij Slovenije, Okrajni svet, Ljubljana.*
- /26/ Arhiv knjižnice.
- /27/ Arhiv knjižnice.
- /28/ Z. S. (Zabrilc Srečko), *Ljudska knjižnica v Kamniku, januar 1964, št. 2.*
- /29/ Vinko Dobnikar, *Odprto pismo, Kamniški občan, oktober 1968, št. 9.*
- /30/ Ančka Korže Strajnar, *Matična knjižnica Kamnik premagala amaterizem, Obvestila Republiške matične službe, 1970, št. 5.*
- /31/ *Obvestila Republiške Matične službe, 1970, št. 4, Ljubljana.*
- /32/ S. Z. (Srečko Zabrilc), *Pred širitvijo kamniške knjižnice, Kamniški občan, št. 7-8, str. 21, 1975.*
- /33/ Arhiv knjižnice.
- /34/ Arhiv knjižnice.
- /35/ Z. S. (Zabrilc Srečko), *Živovarjenje kamniške knjižnice, Kamniški občan, 17. 3. 1986.*
- /36/ Prav tam.
- /37/ Silva Novljan, *Slovenske splošnoizobraževalne knjižnice: poročilo za leto 1996, Ljubljana 1997, str. 2.*
- /38/ Silva Novljan, *Vpliv knjižnice na branje - vpliv branja na njen razvoj, Knjižnica, 1993, št. 3, str. 161.*
- /39/ Martina Šircelj, *Profesionalizacija in etični kodeksi knjižničarstva, Knjižnica, 1991, št. 2-3, str. 7.*

LITERATURA

- ALEŠOVEC, J.: *Kako sem se jaz likal?*, Ljubljana 1993.
- BALANTIČ, K.: *Razvoj in stanje splošnoizobraževalne knjižnice v občini Kamnik (diplomska naloga)*, 1988.
- DOLAR, J.: *Knjižnica Frančiškanskega samostana v Kamniku, v: 500 let frančiškanov v Kamniku, Kamnik 1993.*
- FTIČAR, M.: *Društva in prireditve v Kamniku 1914-1941, Kamnik 1983.*
- GERLANC, B.: *Slovenske ljudske knjižnice, Ljubljana 1955.*
- KIRBIK: *Piročnik za sindikalne knjižnice, Ljubljana 1949.*
- KORŽE - STRAJNAR, A.: *Matična knjižnica Kamnik premagala amaterizem, Obvestila Republiške matične službe, 1970, št. 4.*
- NOVLJAN, S.: *Vpliv knjižnice na branje - vpliv branja na njen razvoj, Knjižnica, 1993, št. 3.*

- NOVLJAN, S.: *Slovenske splošnoizobraževalne knjižnice: poročilo za leto 1996, Ljubljana 1997.*
- PIRJEVEC, A.: *Knjižnice in knjižničarsko delo, Celje 1940.*
- PIVEC - STELE, dr. M.: *Zgodovinski razvoj slovanskih in slovanskih knjižnic, Ljubljana 1947.*
- PREGELJ, B.: *Delo knjižničarja v ljudski knjižnici, Ljubljana 1950.*
- Kulturna skupnost Slovenije: *Razvitost matičnih knjižnic v Sloveniji, Ljubljana 1973.*
- Slovenske knjižnice 1951: pregled ob štiristoletnici slovenske knjige, Ljubljana 1951.*
- ŠIRCELJ, M.: *Profesionalizacija in etični kodeksi knjižničarstva, Knjižnica, 1991, št. 2-3.*
- TORKAR, Z.: *Narodna čitalnica v Kamniku od šestdesetih let 19. stoletja do prve svetovne vojne, Kamnik 1991.*
- Z. S. (ZABRIČ, S.): *Ljudska knjižnica v Kamniku, Kamniški občan, 1964, št. 1.*
- Z. S. (ZABRIČ, S.): *Pred širitvijo kamniške knjižnice, Kamniški občan, 1975, št. 7-8.*
- Z. S. (ZABRIČ, S.): *Živovarjenje kamniške knjižnice, Kamniški občan, 17. 3. 1986.*
- ZABRIČ, S.: *Knjižničarstvo na Kamniškem, Knjižnica, 1983, str. 82-85.*

VIRI

- Zgodovinski arhiv Ljubljana, KAM 17, OLO Kamnik, šk. 1.*
- Zgodovinski arhiv Ljubljana, KAM 17, OLO Kamnik, šk. 3.*
- Zgodovinski arhiv Ljubljana, KAM 31, OLO Kamnik, šifra 15.*
- Arhiv Matične knjižnice Kamnik.*

SURVEY OF DEVELOPMENT OF LIBRARIANSHIP IN KAMNIK AND OF THE KAMNIK MUNICIPAL LIBRARY BY BREDA PODBREŽNIK

SUMMARY

The Municipal Library of Kamnik has served the people of Kamnik for half a century. In this piece of work I tried to lift the cliché of insignificance off the librarianship. I believe that a library should be a part of every local community.

As a matter of fact the library should be the centre of culture, education and information. It can contribute considerably to the cultural, economical, social and spiritual image of the town because it is a constant source of knowledge for readers. The library with its modern and computerized technology enables easy and quick access to all information.

In Kamnik there are two specialized libraries: The Franciscan Monastery Library and The Glavar Library in Komenda. They both contain some rare books and are of significant historical meaning. Public librarianship actually emerged in 1906 when the first public library was established within the National Reading Room (Narodna čitalnica). Before the World War I and even after it all libraries existed as parts of various societies and on amateur basis therefore their work was of no real effect on public life.

After the World War II the public library was founded but not before 1949. It was actually the Central Syndicate Council that established the Central Syndicate Library. It was professionally managed and quite successful at the beginning, but later the number of readers decreased and led back to the amateur work. The library was moved to the premises above the today's coffeehouse and acted there as the part of DPD Svoboda and later as the branch of the Workers' University (Delavska univerza). It was called the Delavska knjižnica (The Workers' Library) at that time. Those days were hard because the circulation was poor and new books only seldom arrived to the library as well as and for the lack of space. On 11th September 1962

the library was renamed the Public Library of Kamnik and it was time of prosperity, both professionally and materially. It was fully accepted by the people of Kamnik. The library moved again in 1969; this time to Kolodvorska street where it occupied only one floor, but in 1972 the whole house was filled with books. For the lack of space the management of library addressed several serious warnings to the commune authorities. Situation was serious because the library work was already made difficult. Once again temporary solutions without real future perspective proved to be the most expensive.

On 1st January 1979 the Public Library of Kamnik and the Museum of Kamnik were united into the Centre of Culture. The library was named the *Matična knjižnica Kamnik*, according to the 1971 library legislation. It also became the central library of the municipality, taking care of professional growth of all other libraries. The *Matična knjižnica Kamnik* was included into library network as one of the class III libraries, classification being made with regard to the number of inhabitants. But it was the lack of space that caused several problems. A project was made offering new premises at

the extension of renovated Delavski dom. Location seemed very attractive, being close to the town centre, but these hopes were never realised. In 1991 the *Matična knjižnica Kamnik* finally got its own premises at the ex-health centre in Ljubljanska street and became completely independent. The present library building is among the most beautiful ones in Slovenia. As the result of satisfactory conditions the circulation has increased considerably and the classical library work was replaced by more modern library technology. COBISS computing system offers an easy access to various information. The *Matična knjižnica Kamnik* offers several additional activities which complete the basic cultural mission of books.

The influence of local authorities on the development and growth of library is also mentioned in this article because those in power should understand that access to books and information is the basic right of each and every member of the Kamnik community. Only educated people of vast reading can understand that well prepared programmes should get adequate financial support as well.

DAMJAN HANČIČ, štud. zgod.,
Mekinje, Cesta treh talcev 14,
1240 Kamnik

SAMOSTAN KLARIS V MEKINJAH

UVOD

Mekinje so kraj z bogato zgodovino, ki pa je na žalost vse pre malo raziskana. Mekinje ostajajo neupravičeno vedno nekako v senci Kamnika, kar se kaže tudi na področju zgodovinopisja. Naj naslednji sestavek pripomore k nekoliko boljшему poznavanju zgodovine tega kraja, ki se prvič omenja v isti listini kot Kamnik. Osrednjo vlogo v starejši zgodovini Mekinj je nedvomno odigral mekinjski klariški samostan, zato sem v naslednjem članku večino pozornosti namenil prav njemu.

1. ZGODOVINA MEKINJ PRED USTANOVITVIJO SAMOSTANA (OBDOBJE OD 1143 DO 1300)

1. PRVE OMEMBE KRAJA MEKINJE

Ime Mekinje je prvič napisano v listini, v kateri je Walter iz kraja Malta (Walter Maletin) podelil vetrinskemu samostanu dve kmetiji v Narečah (in Norich). V listini se med pričami omenja poleg grofa Bertolda Kamniškega (grof Bertold II. Andeški) tudi njegov vazal Vilijem Mekinjski (Wilhelm de Minckendorf). /1/ Omenjeno listino datirajo med leti 1143 in 1147.

Istega dne nastopi Vilijem Mekinjski kot priča v listini, v kateri Karel iz Kamnika odstopi po naročilu svojega gospoda Bertolda iz Kamnika dve kmetiji v kraju Glina na Koroškem. /2/

Tretjič pa se Mekinje omenjajo v neki listini leta 1169. V njej je oglejski patriarh Ulrik vzel v zaščito posesti samostana Stična, med njimi tudi kmetijo, ki jo je samostanu daroval Vilijem Mekinjski (Wilhelm de Minchen-dorf). /3/

2. IZVOR KRAJEVNEGA IMENA MEKINJE

Glede izvora samega imena Mekinje oziroma nemške oblike imena Minkendorf (v srednjem veku zapisano tudi Münchendorf ali Münkendorf) obstaja več razlag, vendar nobena ne more dokončno odgovoriti na to vprašanje. Močno razširjeno je mnenje, da je krajevno ime v zvezi z redovnicami. Tako naj bi ime Münkendorf izhajalo iz nem. besede münchin = redovnica, nuna in besede dorf = vas, kar naj bi po nemško pomenilo "nunška vas". To pa se zdi neverjetno, saj se to ime prvič omenja že več kot sto petdeset let pred ustanovitvijo klariškega samostana v Mekinjah. /4/ Nedvomno bo treba tako slovensko kot nemško obliko imena kraja Mekinje v prihodnosti še raziskati.

3. PLEMIČI MEKINJSKI IN NJIHOVI NASLEDNIKI GALLI Z GALLENBERGA

Iz omenjenih listin torej zvemo, da so v Mekinjah najprej živeli plemiči Mekinjski, ki so bili andeški ministeriali. Njihov rodbinski grad in večina posesti so se nahajali v Mekinjah, na ozemlju grofov Andeških. Plemiči Mekinjski se nato še večkrat omenjajo v listinah v 13. stoletju. Tako se leta 1209 omenja Žiga (Seifrid) Mekinjski, v letih 1252 in 1267 pa njegov potomec

*"Zato smo na našem zemljišču v Mekinjah, po Božji Previdnosti, ki se v svojem razporejanju ne moti, določili in osnovali kraj sestram reda sv. Klare."
(Iz ustanovne listine mekinjskega samostana)*

Vilijem. Njegova hči Rikarda (Reychtz) se je okoli leta 1253 poročila s freisinškim ministerialom Wulfingom iz Škofje Loke. Vilijem v času Andeških grofov ni bil preveč ugleden, kariero pa je napravil v spanheimski službi, kjer je kot zvest spanheimski vitez (nižji plemič) pogosto in izključno pričal v vojvodovih listinah na Kranjskem in Koroškem. V 60. letih je užival največje zaupanje in ugled med kranjskimi spanheimskimi ministeriali. /5/

Leta 1267 pa se omenja neki Žiga iz Mekinj, ki je z drugimi najzvestejšimi spanheimskimi vitezi leta 1270 prisegel zvestobo vojvodi Filipu Spanheimskemu. Najenostavnejša rešitev bi bila, da je bil Vilijemov sin, toda temu ni bilo tako. Ta Žiga, ki je umrl leta 1301, se je v tem času imenoval po Mekinjah in po Gallenbergu. Čeprav je živel v Mekinjah, je bil tradicionalno navezan na Gallenberg in na sorodnike Galle. Biti je moral torej sin nekega Galla, morda Ditrik, ki se je poročil z neimenovano hčerjo Žiga iz Mekinj in je vsekakor po poroki živel v Mekinjah. /6/ Ker svak Vilijem iz Mekinj ni imel neposrednih dedičev, so mekinjsko posest podedovali nečaki Žiga, Eberhard in Bertold. Slednja sta umrla brez potomcev in nista imela vidnejše vloge. Tako je ostal le še Žiga. On in njegovi potomci so do prve tretjine 14. stol. ohranili poimenovanje po Gallenbergu in po Mekinjah. Nato pa se je ta mekinjska veja Gallov imenovala izključno samo še po Gallenbergu. To ni bilo presenetljivo, saj je bila zelo močna zavest o pripadnosti družini Gall, poleg tega pa je ime Gall pomenilo v javnosti mnogo več kot Mekinje. Od svojih prednikov po ženski strani (t. j. Mekinjskih) so mekinjski Galli prevzeli tradicijo osebnih imen (Viljem in Seifrid – Žiga) in po vsej verjetnosti grb. Grb predstavlja rastočo konico meča na rdeči podlagi. Različice tega grba so imeli v 14. stol. še nekateri gorenjski plemiči. Šlo je za enega od pragrafov, ki naj bi bil izhajal

od plemičev Kokrških, ki so bili eni starejših andeških ministerialov in so ga le-ti zanesli potem še drugim. Od srede 14. stol. so se torej mekinjski Galli imenovali le še po Gallenbergu, čeprav so tedaj posedovali samo dvor (manjši grad) v Mekinjah, Gallenberga pa nikoli. Nato so z nakupi deležev na Osterbergu (Sostro) dobili osnovo za poimenovanje po novih gradovih, a se konec 14. stol. uveljavljenemu imenu Gallenberg niso mogli več odpovedati. Zato moramo vedno, ko govorimo o Gallenbergih, s tem imenom razumeti stransko vejo Gallov s prvotnim sedežem v Mekinjah. Da je rod začel resno ustvarjati novo rodbinsko tradicijo, kažejo tudi poročne zveze. Povezani so bili skoraj z vsemi kranjskimi plemiškimi rodbinami, ne pa z Galli, saj se z njimi v 14. stol. sploh še niso smeli poročati zaradi preveč bližnje sorodstvene stopnje in cerkvenih prepovedi. Poleg tega so omejili vse svoje aktivnosti na Kamnik in Mekinje, kjer so leta 1300 ustanovili klariški samostan in imeli rodbinsko grobnico. Nasprotno pa so bili Galli z Gallenberga tu zelo redki gostje. /7/

4. PLEMIČI KOLENCI

Iz Mekinj pa izhajajo še eni nekdanji andeški ministeriali, in sicer rod *Kolencev*. Prvi se omenja leta 1284 Eberhard Kolenec, leta 1300 pa še njegov brat Bretold. Oba se okoli leta 1300 imenujeta tudi po Mekinjah, zato vemo njihov izvor točno opredeliti. Da so bili andeški ministeriali, dokazuje andeški orel v grbu na pečatu Eberharda Kolenca leta 1304. /8/ Kasneje so se preselili v Kamnik in Ljubljano. Veliko Kolencev pa se je naselilo tudi na Gorenjskem, vendar so mestni Kolenci po ugledu daleč presegli te gorenjske sorodnike. Kolenci so se nato delili v 14. in 15. stol. še na več stranskih vej. Meščanski Kolenci so obdržali precej močno posest v Mekinjah in njihovi okolici. /9/

5. USTANOVITEV KAPLANIJE V MEKINJAH

3. oktobra leta 1287 je kamniški župnik Manfred de la Torre izdal listino, v kateri najprej izjavlja, da ga je plemeniti Žiga Mekinjski (Gallenberški), njegov faran, zaprosil, da bi smel svoji *podeželski kapeli sv. Marije* v Mekinjah (in rurali capella sancte Marie de Minchen-

dorf), ki nima skoraj nobenih dohodkov in je od matične cerke v Kamniku precej oddaljena, sedaj podariti štiri kmetije, ležeče v vasi Mekinje, za vzdrževanje enega kaplana, matični cerkvi v Kamniku pa eno kmetijo, ležečo v Nevljah, sebi in svojim potomcem pa bi pridržal pravico nad omenjeno kapelo. Omenjeni župnik na koncu listine izjavlja, da bo ugodil Žigovi prošnji in da imajo Žiga in njegovi potomci nad omenjeno kapelo patronatno pravico kakor tudi pravico postavljati stalnega kaplana v omenjeni kapeli. /10/

Tako pomeni omenjeni datum ustanovitve podružnice kamniške pražupnije in začetek rednega dušnega pastirstva v Mekinjah.

Omenjena kapela je stala v Mekinjah poleg gradu že od nekdanj (ab olim).

II. SAMOSTAN KLARIS V MEKINJAH (OBDOBJE OD 1300 DO 1782)

1. USTANOVITEV SAMOSTANA V MEKINJAH

Devetega oktobra leta 1300 sta zakonca Žiga (Seifrid) in Elizabeta Gallenberška (Mekinjska) na svojem zemljišču v Mekinjah ustanovila prvi samostan reda sv. Klare na Kranjskem in sploh na slovenskem etničnem ozemlju. Samostanu sta darovala poleg poslopja v Mekinjah tudi osnovo premoženja: 13 kmetij, 4 sirarnice, pravico do oskrbovanja z lesom, nekaj travnikov, sadovnjakov in potokov. /11/

Listina je bila izdana na gradu Gallenberg, med pričami se omenjajo Konrad Gall, Hertvik iz Mengša, Werner iz Lesc, Nikolaj Limbarski, Viljem iz Črnela, Ortolf iz Mengša, Žigov in Elizabetin sin Žiga ter njun zet Henrik Lavan, takratni deželni glavar na Kranjskem. V podarjenem poslopju (manjši grad) v Mekinjah je takrat stanoval neki plemič z imenom Wersso.

V ustanovni listini tudi piše, da so pri ustanovitvi mekinjskega klariškega samostana sodelovali tudi "zvesti obdelovalci Gospodovega vinograda" *manjši bratje* (*fratres minores*).

Ustanovitev samostana in podaritev omenjenih dobrin je bila izvedena s popolnim soglasjem vseh Žigovih in Elizabetinih dedičev.

Uradni naziv samostana se je glasil: *Samostan svete*

Samostan Mekinje pred obnovo (J. W. Valvasor: *Topographia Ducatus Carniolae Modernae*, 1679)

Marije, reda svete Klare v Mekinjah na Kranjskem.

Samostan je spadal v cerkveno-upravni razdelitvi v gorenjski arhidiakonot oglejskega patriarhata, po ukinitvi patriarhata leta 1750 pa v goriško nadškofijo.

Žiga Gallenberg je nekaj mesecev po ustanovitvi samostana umrl. To nam dokazuje listina s 15. junija leta 1301, kjer se Elizabeta Gallenberška že omenja kot vdova. /12/

ODSTOPNA LISTINA NAD KAPELO SV. MARIJE

Sinovi in hčerke Žiga Gallenberškega: Žiga, Friderik, Oton, Katarina, Rihca in Melka, vsi tudi njegovi legitimni dediči, so v listini dne 20. avgusta leta 1301 izjavili, da odstopajo patronatno pravico nad kapelo sv. Marije, ki stoji poleg samostana reda sv. Klare v Mekinjah, opatinji sestri Klari (soror Clara) in njenim naslednicam, opatinjam tega samostana, za "vse večne čase". /13/

To abdikacijsko listino je na prošnjo opatinje in konventa samostana klaris v Mekinjah (abbatisse et conventui monasterii de Minchendorf ordinis Sanctae Clarae) dne 13. decembra 1301 odobril tudi papež Bonifacij VIII. in potrdil omenjeno podaritev patronatne pravice za dušni blagor vseh otrok Žiga Gallenberškega. /14/

Po listini z dne 12. avgusta leta 1307 pa so klarise dosegle, da smejo omenjeno kapelo zaradi povečanja dohodkov združiti s samostanom. To so storile takoj, ko je umrl tedanji rektor. /15/

2. PREUREDITEV GRAJSKEGA POSLOPJA V SAMOSTAN IN LOKACIJA SAMOSTANSKIH KAPEL

Samostansko poslopje še eno leto in pol po ustanovitvi samostana ni bilo dokončno pripravljeno za sprejem redovnic. Nekdanje grajsko poslopje je bilo torej treba kar precej preurediti, da bi služilo novemu namenu. Ker pa še vse redovnice niso naredile zaobljube, je kardinal Matheus 13. aprila 1302 pooblastil minoritskega provinciala za Avstrijo, naj poskrbi, da bodo nekatere redovniške pripravnice samostana v Mekinjah naredile slovesne zaobljube. Hkrati naj tudi blagoslovijo in posvetijo samostansko cerkev znotraj klavzure in k njej pripadajoče pokopališče. Oboje sme opraviti vsak rimokatoliški škof, ki se mu s potrebnim spremstvom minoritov ali ostalih dovoljuje vstop v klavzuro. Vse to naj opravi v soglasju z opatinjo in konventom ali vsaj večjega dela konventa. /16/

Iz nekega poročila iz leta 1592 pa izvemo, da so imele poleg omenjene cerkve s pokopališčem klarise v samostanu znotraj klavzure še eno kapelo, t. i. "zgornjo cerkev", kjer so redovnice prejemale obhajilo. /17/ Lokacije samostanske cerkve znotraj klavzure in njej pripadajočega pokopališča klaris danes ne moremo določiti. Laže pa je z določitvijo lokacije t. i. "zgornje cerkve". Lokacija se da določiti s podobice mekinjske bratovščine Marijinega prečistega srca, kjer je pod sliko mekinjske Marije naslikan tudi obnovljeni mekinjski klariški samostan skupaj s pred kratkim obnovljeno in povečano mekinjsko cerkvijo. Tam je na strehi severnega trakta samostana viden majhen zvonik, ki pa danes ni več ohranjen. Torej so imele tam klarise kapelo. V jugozahodnem delu samostanske stavbe, kjer imajo danes uršulinke samostansko kapelo (nad njo je bil med leti 1904 in 1980 majhen zvonik), pa sta se v času klaris nahajali dve obednici, in sicer ena letna in druga zimsko (s pečjo).

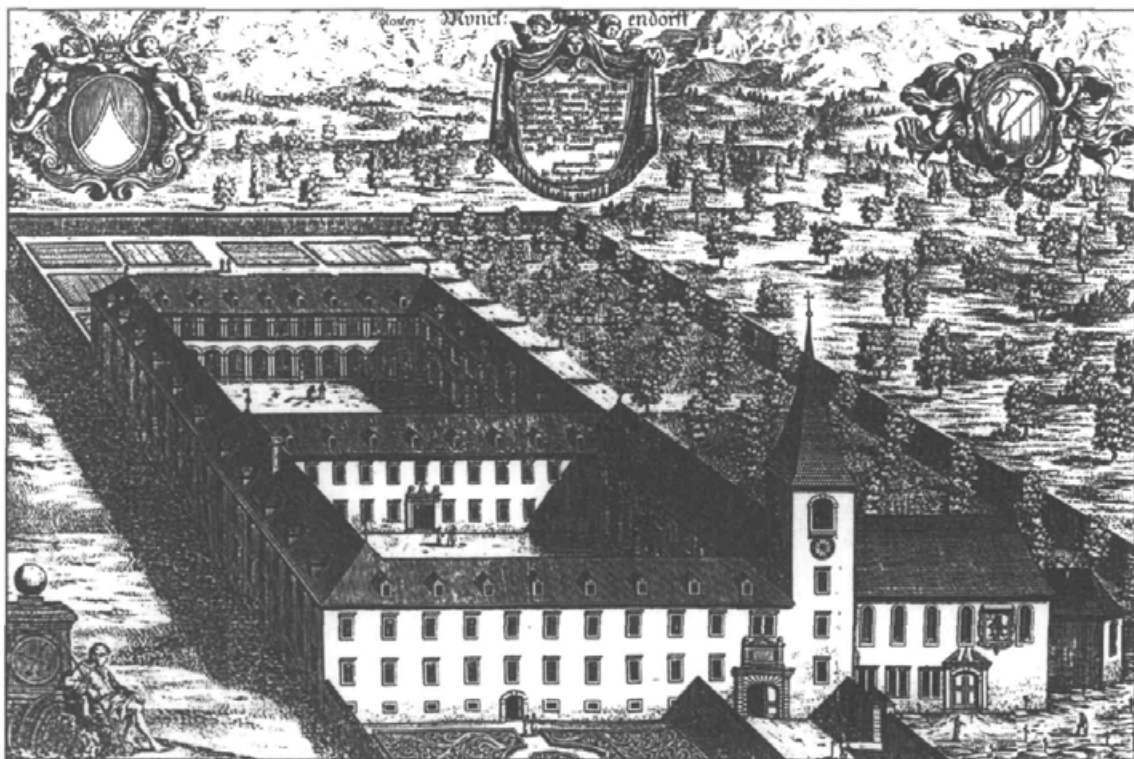
Klarise pa so imele del svojih molitnih prostorov tudi izven same samostanske zgradbe. V prostoru za orglami v mekinjski cerkvi se je nahajal t. i. "nunski kor", kjer so klarise molile brevir in opravljale druge molitve. Baročni oltar s tega kora, ki je bil delo iste delavnice kot glavni oltar v mekinjski cerkvi, so leta 1891 odstranili in ga leta 1911 prepeljali v škofijski muzej v Ljubljano. /18/ Danes je ta oltar izgubljen. Nunski kor je bil povezan s samostanom s prehodom, ki so ga zazidali šele leta 1904. (Še danes so vidna zazidana vrata.) Klarise so imele ta prostor ogrevan in so se k molitvam v tem prostoru zbiralale tudi pozimi. To nam dokazujejo še danes ohranjena kamnita tla v SZ kotu omenjene sobe – ostanek nekdanje krušne peči. Na drugi strani stene, ki pa sodi že v samostansko zgradbo, pa je še danes ohranjena odprtina ognjišča, kjer so klarise kurile peč.

Obstal pa je še en prehod iz samostana v cerkveno stavbo, in sicer na kor kapele sv. Kolomana. Tam so še danes vidna lesena vrata, ki pa so zabita in prehod ni več možen. S tega kora je bilo možno priti tudi na balkon kapele sv. Antona, saj poteka med obema kapelama ob zunanji strani severne cerkvene stene odprt prehod oziroma hodnik, ki je zelo dobro viden iz samostanskega sadovnjaka. V obeh kapelah sta še danes ohranjena baročna balkona z značilnimi lesenimi mrežami, ki sta služila klarisam za oratorij. Leseni baročni balkon v Antonovi kapeli je odprt tudi proti prezbiteriju, oziroma glavnemu oltarju v mekinjski cerkvi, in je prav tako zaprt z leseno mrežasto ograjo s svedrastimi pilastri. /19/ Od tod so klarise (od začetka 18. stoletja) lahko spremljale sv. mašo v mekinjski cerkvi.

3. KRATKA PREDSTAVITEV REDOVNEGA ŽIVLJENJA KLARIS IN PROBLEMATIKA UMESTITVE TEGA REDA V FEVDALNO DRUŽBO /20/

Red sester sv. Klare (Ordo sanctae Clarae, OSC) je ženski red sv. Frančiška Asiškega. Ustanovljen je bil leta 1212. Začetnica reda je bila plemkinja Clara de Offreduccio (1194–1253), ki se je že z osemnajstimi leti ob Frančiškovem zgledu in pridigah odločila, da bo živela v popolnem uboštvu. Odkrila se je udobju in sijaju sveta, da bi lahko v notranji svobodi hodila za križanim Kristusom in ga ljubila z vsem svojim bistvom. Zbežala je od doma k cerkvi sv. Marije Angelske pri Assisiju, kjer ji je sv. Frančišek dal redovno obleko in jo posvetil Bogu. Odpeljal jo je v samostan benediktink San Paolo pri Bastiji, kjer se je uvedla v redovno življenje. Kmalu se ji je pridružila še njena mlajša sestra Agneza. Še isto leto je Frančišek pripravil za njiju in za ostale, ki so se jima pridružile ter sklenile živeti v čistosti, uboštvu in pokorščini, samostan pri sv. Damijanu. Sestre so po navodilih svete Klare živele v strogem uboštvu, zavračale so vse bogastvo in navezanost na materialne dobrine. Živele so v strogi klavzuri, tako da so se lahko nemoteno posvečale molitvi. To in vsa ostala pravila redovnega življenja svojih somišljenic je sv. Klara zapisala v pismih sv. Neži Praški in v Vodilu. Vse življenje si je prizadevala, da bi njeno Vodilo potrdil tudi papež in dva dni pred smrtjo ji je to uspelo.

Sveta Klara je tako kot pred tem sv. Frančišek s svojo zahtevo po uboštvu zelo "revolucionarno" posegla v mišljenje in navade tedanje srednjeveške fevdalne družbe. Zahodnoevropski samostani so se do te dobe (benediktinci, cistercijani) ukvarjali predvsem z

Samostan Mekinje po obnovi (J. W. Valvasor: Slava vojvodine Kranjske, 1689)

gospodarstvom, imeli velika posestva in precej premoženja, pa tudi podložnike. Samostani so bili namenjeni predvsem otrokom iz plemiških družin, ki se niso mogli poročiti. O kakšni prostovoljnosti odhoda v samostan sploh ni bilo govora.

Zato so se zahteve sv. Klare po uboštvo za redovnice v samostanu zelo težko uveljavile. Že v času njenega življenja so papeži nekoliko omilili zahteve po popolnem uboštvo in so dovolili klariškemu samostanu lastništvo tudi nad posestvi. Tako je papež Inocenc IV. avgusta leta 1247 podelil klarisam svoje Vodilo, v katerem jim je dovolil imeti stalne dohodke in posest ter to svobodno upravljati. Nato je isti papež potrdil (9. avgusta 1253) Vodilo sv. Klare, v katerem le-ta zahteva popolno uboštvo.

Ker pa so bile zahteve po uboštvo za tedanji čas preveč stroge, je papež Urban IV. 18. 10. 1263 izdal dopolnjeno in popravljeno Inocenčevo Vodilo, ki dopušča, da imajo klariški samostani tudi večja posestva. To pravilo so nato do konca 13. stol. prevzeli mnogi klariški samostani po Evropi, med njimi leta 1300 tudi mekinjske klarise, ki so imele kar precejšnje posesti in bogastvo, kar pa jih je, kot bomo videli v nadaljevanju, mnogokrat oviralo pri njihovem samostanskem življenju. Tako so mekinjske klarise pripadale t. i. skupini "urbank". /21/

Zaradi hudih napetosti med frančiškanskimi redovi in svetno duhovščino so imeli klariški samostani v 14. stol. mnoge nevšečnosti in so bili prikrajšani za mnoge privilegije, ki so jih škofje podeljevali samostanom drugih redov.

To se je konkretno kazalo tudi pri mekinjskem samostanu, ki ga v začetku obstoja oglejski patriarhi niso obdarovali s tako številnimi privilegiji kot bližnji samostan dominikank v Velesovem.

4. ŠTEVILO REDOVNIC V KLARIŠKEM SAMOSTANU MEKINJE IN NJIHOVO POREKLO

Samostan je bil v začetku namenjen za 13 redovnic, vendar je bilo njihovo število zelo različno.

Vstop v določen samostan je bil odvisen od več dejavnikov: tradicionalne zveze, osebni kontakti, dedovanje posebnega privatnega premoženja v obliki do smrtnega užitka po umrli redovnici – sorodnici, pa tudi finančna sposobnost družine in celo želja po izobrazbi. Vsaka redovnica je morala ob vstopu prinesiti samostanu tudi nekaj premoženja, ki je veljalo kot dota, ki jo je nevesta prinesla ženinu. Od bogastva družin redovnic, ki so vstopale v samostan, sta bila odvisna ugled in gospodarska moč samostana.

Na splošno lahko rečemo, da so prihajale v mekinjski samostan predvsem plemkinje s Kranjske, deloma tudi Štajerske in Koroške. Kasneje pa so prihajale tudi z Goriške in pri nekaterih se da dokazati celo italijansko poreklo.

V začetku, to je v prvi polovici 14. stol., so v samostan večinoma vstopale vzhodnogorenske plemkinje iz gradov: Blagovica, Brnik, Črnelo, Gallenberg, kamniški Stuppel, Kolovec, Kukenberk, Limberk, Mengeš, Polhov Gradec, Pšata, Vranja Peč. S Spodnje Štajerske in Koroške pa grofice Celjske, plemkinje iz Hanaue, Vitanja (Lindek), Moossheima, Mozirja, Turna pri Velenju in iz rodbine Paradeiser ter Hebenštrajt. /22/ V Mekinjah pa so bile v tem obdobju že tudi predstavnice mestnega plemstva oziroma najvišjega sloja meščanstva, ki so v tistem času statusno, ne pa finančno, nekoliko zniževale ugled mekinjskega samostana v primerjavi z velesovskim. Le-te so bile iz naslednjih družin: Harrer, Kolenec, Osterman in Zaendel (Kamnik) ter iz Gradca, Škofje Loke, z Iga, iz Ljubljane, Ptuja, Wolfsberga in Beljaka. /23/

Prisotnost koroških plemkinj je posledica sorodstvenih, političnih in gospodarskih vezi s kranjskim plemstvom. Pri štajerskih prišlekinjah pa gre za družine, ki so

se predvsem kot sorodnice nekaterih kranjskih družin vključile v družbeno življenje na Kranjskem. Kasneje so se nekatere celo preselile na Kranjsko. /24/ Konec 14. stoletja pa so prihajale v mekinjski samostan tudi hčere iz družin, ki so se hitro dvignile v družbenem statusu ali so se priselile na Kranjsko: Turn, Lindek, Paradeiser, Harrer.

Najmanj redovnic je bilo v času protestantizma, samo sedem (1593): Lucija Ursulina, Elizabeta Brachisin, Livia Riccia de Gorizia, Laura Cornesina de Gradisca, Jera Radovič, Suzana Vantuzzi (Gornjegrajska) in Ana Ambšel. /25/

Nekaj let zatem (1599) pa so bile v samostanu: Laura Cornetti, Suzana Vantuzzi, Livia Riccia de Gorizia, Marijeta Röringer, Ana Hren (Chrön) in Elizabeta Walch.

Število redovnic je močno naraslo po obnovitvi samostana, ki je potekala med leti 1682 in 1686. Tako je bilo leta 1685 sedemnajst redovnic, leta 1704 pa kar 25 redovnic. Med njimi so bile hčere iz najpomembnejših kranjskih plemiških rodbin: Valvasor, Gall, Gallenberg, Turn, Paradeiser, Gallenfels, Raumschüssel, Haller, Attems itd. /26/

Ob razpustitvi samostana leta 1782 pa je bilo v samostanu skupaj z opatinjo 20 redovnic, od tega tri novinke. /27/ Pripadale so naslednjim rodbinam: Kerber, Apfalter, Störk, Auracher, Buseth, Brekerfeld, Weber, Ilijačič, Lichtenturm, Posarelli, Huber, Wuth, Kolovič, Toman, Hohenwart (s Štajerske), Rauber, Barthlott.

Za duhovno vodstvo mekinjskih klaris so skrbeli frančiškani.

5. OPATINJE KLARIŠKEGA SAMOSTANA V MEKINJAH

Obstaja več seznamov mekinjskih opatinj, vendar nobeden ni čisto natančen. Prvi seznam je sestavil Janez Vajkard Valvasor in ga objavil v svojem delu Slava vojvodine Kranjske, vendar ga klarise pri izdelavi svojega v začetku 18. stol. niso upoštevale. /28/ V kapeli sv. Kolomana v mekinjski cerkvi pa so naslikane freske grbov mekinjskih opatinj, vendar je njihov vrstni red nekronološki.

Na tem mestu objavljam nekoliko popravljen seznam opatinj, kakršnega je sestavil Milkowitz in objavil v knjigi Die Klöster in Krain:

Klara* (ok.1300); Katarina (ok. 1312–1314); Neža iz Welsberga (ok.1315); Margareta Osterman (ok. 1335); Neža (1336–1341); Elizabeta Hebenstreit (1340–1344); Marijeta Vranjpeška (1344–1368); Konigunda Weytenstein (1368–1374); Ana iz Pšate (ok. 1380–1388); Elizabeta Paradeiser (1391–1405); Neža Celjska (ok. 1409); Ana iz Pšate (ok. 1413, 1414); Marija Turjaška (1422); Barbara Polc* (1427–1447); Jera Jöstl (1489–1498); Ana Hertenfels (1507–1510); Ana Lamberg (1530–1559); Konigunda Sauer iz Kozjaka (1560–1579); Katarina Sauer iz Kozjaka (1579–1583); Suzana Gornjegrajska* (1593–1593); Jera Radovič (1594–1598); Laura Koronini (1598–1603); Magdalena Hren*(1603–1629); Ana Hren* (1639–1650); Klara Golianič* (1671–1685); Terezija Haller*(1685–1689); Katarina Attems (1696–1704); Doroteja Sidonija Gallenberg*(1706–1728); Maksimilijana Leopoldina Gallenberg (1729–1758); Bernardina Bathyani (1759–1771); Marija Matilda Gall (1771–1782).

*Prva opatinja je bila Klara. Pri tem so nekateri zgodovinarji mnenja, da je bila to Klara Gallenberg, hči

ustanovitelj samostana. /29/ Drugi menijo, da to ni bila hči ustanovitelj. /30/ Različno gledanje izhaja predvsem iz različne interpretacije besede "sestra Klara – soror Clara" v zgoraj omenjenem abdikacijskem pismu, s katerim so otroci Žiga Gallenberga darovali patronatno pravico nad kapelo sv. Marije v Mekinjah samostanu. Prvi domnevajo, da pomeni naziv "sestra" rodno sestro, drugi pa, da je mišljena redovna. Osebnost se nagibam k drugemu mnenju.

*Opatinja Ana Celjska je pripadala rodu celjskih grofov.

*Brat opatinje Barbare Polc Peter Polc je bil župnik v Moravčah in gorenjski arhidiakon. /31/

*Ana Lamberg je bila sestra kranjskih deželnih glavarjev Wolfganga in Jožefa Lamberga. /32/

*Opatinja Suzana Gornjegrajska nam je znana iz procesa, ki je v devetdesetih letih 16. stol. potekal proti njej. Podrobneje o tem v posebnem poglavju.

*Opatinji Magdalena in Ana Hren sta bili sestri takratnega ljubljanskega škofa Tomaža Hrena, voditelja protireformacije in katoliške obnove na Kranjskem.

*Med opatinjami pa zavzema pomembno mesto Doroteja Sidonija Gallenberg. Rodila se je septembra leta 1664 na gradu Soteska ob reki Krki na Dolenjskem. V mekinjski samostan je vstopila 24. februarja leta 1680, za opatinjo pa je bila izvoljena 24. junija 1706. Bila je hči Jurija Žiga Gallenberga, ki je konec 17. stol. skupaj s svojim bratom temeljito prenovil mekinjski samostan, in sestra Wolfa Vajkarda Gallenberga, ki je bil med leti 1723 in 1733 kranjski deželni glavar. Omenjena opatinja je z zdravniškimi nasveti veliko pomagala okoliškim prebivalcem, v mekinjski župnijski cerkvi je dala postaviti nov lesen baročni glavni oltar, ki prikazuje Marijino vnebovzetje (posvečen 12. 8. 1720). Njena zasluga je tudi postavitve novih cerkvenih orgel leta 1720. Zelo je poostrila samostanska pravila, spodbudila pa je močno marijansko pobožnost, saj je bila tudi med glavnimi pobudniki ustanovitve mekinjske Bratovščine Marijinega prečištega srca, ki je delovala od leta 1719 do 1782. To je bila prva bratovščina, posvečena Marijinemu prečištemu srcu na slovenskem ozemlju. Pri papežu Klemenu XI. je opatinja tudi dosegla, da je mekinjsko bratovščino 31. marca 1718 kanonično ustanovil. Bratovščina je prirejala procesije, ki so se jih udeleževali verniki z vse Kranjske, pa tudi od drugod. Mekinje so postale nekakšna mala Marijina romarska pot. Še danes so ohranjene podobice iz tedanjega časa, na katerih je upodobljena Mekinjska Marija. Prav tako se je ohranil tudi oblečeni kip Marijinega prečištega srca in Deteta Jezusa, ki ga še danes vsako leto na šesto nedeljo po veliki noči nosi šest belo oblečenih deklet v procesiji do kapelice na Zduši. Doroteja Sidonija Gallenberg je umrla ravno na božič leta 1728 ob peti uri zjutraj. Na mestu opatinje jo je nasledila njena mlajša sestra Maksimilijana Leopoldina.

Leta 1577 so bile mekinjske opatinje povzdignjene v prelatski stan in samostan je dobil naziv opatijski. /33/ To dejstvo pomeni najhujši odmik od pravil, vsebovanih v Vodilu svete Klare.

6. SAMOSTAN MEKINJE IN SKRB ZA DUŠNI BLAGOR PLEMSTVA

V mekinjskem samostanu so se, kot je bila takrat navada tudi po drugih samostanih, opravljale za umrle plemiče zadušnice in spominske maše ob obletnici njihove smrti. V ta namen pa so plemiči že v času življenja darovali različno premoženje (npr. kmetije, denar

itd.). Te maše je opravljalo različno število duhovnikov v mekinjski samostanski cerkvi (sedanji župnijski). Predhodnica te cerkve je bila kapela sv. Marije, ki so jo, kot je bilo že rečeno, samostanu darovali otroci Žige Gallenberga leta 1301. Ta kapela je bila očitno nekoliko večja, saj je imela kar dva stranska oltarja: eden je bil posvečen sv. Marjeti (andeška tradicija), drugi pa sv. Benediktu. Prav pri teh dveh oltarjih je dne 23. 2. 1360 postavil Vilijem Gallenberški stalna kaplana in v ta namen daroval samostanu za vsakega kaplana 6 mark oglejskih feningov. V zameno pa so morale mekinjske klarise dajati omenjenima kaplanoma hrano in obleko. /34/ Oltar sv. Marjete se prvič omenja že v neki listini deset let prej in sicer 27.10.1350, ko sta Vilijem Gallenberški in njegova žena Trawta postavila k omenjenemu oltarju enega kaplana in si hkrati zagotovila, da bo na tem oltarju gorela večna luč. /35/

Omenjena listina je pomembna tudi zato, ker z njo mekinjska opatinja in njen konvent potrjujejo pomiritev spora z Vilijemom Gallenberškim glede družinske grobnice v mekinjski samostanski (danes župnijski) cerkvi. Opatinja in konvent dovoljujeta, da imajo Vilijem Gallenberški in vsi njegovi dediči pravico do družinske grobnice. V zameno pa morajo le-ti dajati samostanu materialne dobrine, in sicer bodisi v trajno last ali najem.

V mekinjski cerkvi so pokopavali tudi plemiče s Kolovca.

Mekinske klarise so poskrbele, da so se pri njih opravljale tudi številne zadušnice in obletne maše (aniverzarij) za umrlimi plemiči. Naj naštejem le nekatere: od leta 1374 so z desetimi duhovniki obhajale aniverzarij za starše duhovnika Jurija; s šestimi duhovniki na dan sv. Vincencija po letu 1385 za Nikolaja s Kolovca; s tremi duhovniki osem dni po sv. Mihaelu od leta 1392 za Pečeharje; s petimi duhovniki za Nikolaja Gallenberškega v osmih dneh pred sv. Lucijo od leta 1397. /36/

V mekinjski samostanski cerkvi so še danes ohranjeni številni kamniti nagrobniki, ki pripadajo v veliki večini umrlim članom družine Gallenberg. V zvezi s tem naj omenim, da je ohranjenih nagrobnikov mnogo manj (to je razvidno iz ohranjenih listin), kot je dejansko pokopanih članov rodbine Gallenberg v mekinjski cerkvi. Omeniti je treba tudi to, da so v mekinjski cerkvi na severni steni ohranjeni trije okrogli leseni gallenberški mrliški ščiti, ki danes predstavljajo edini primerek te vrste v Sloveniji. Leseni so zato, ker so bili cenejši od kamnitih. /37/

Na koncu tega poglavja naj omenim, da se je do današnjih dni ohranila v suhem obokanem prostoru pod tlakom kapele sv. Antona grobnica mekinjskih klaris. /38/ Ob njih so pokopani tudi samostanski kaplani in nekateri samostanski dobrotniki. Na tem mestu so pokopavali klarise od konca 17. stoletja naprej, ko je bila omejena kapela tudi zgrajena. /39/ Dostop do omenjene grobnice danes ni možen, ker so vhod zazidali.

V kapeli sv. Kolomana pa so leta 1894 v steno vzdali nagrobnik iz črnega marmorja, ki so ga tja prenesli s tlaka mekinjske cerkve. Na njem je vklesan latinski napis, ki se v slovenskem prevodu glasi: *"Od leta 1300 ležijo tukaj pokopane sestre klarise skupaj s svojimi opatinjami."* /40/

7. GOSPODARSKI POMEN MEKINJSKEGA SAMOSTANA

Kot sem že omenil, je samostan v Mekinjah pripadal redu klaris, t. i. "urbank", ki so lahko imele tudi večje posesti.

Tako so mekinjske klarise dobile ob ustanovitvi 13 kmetij in štiri sirarnice ter pravico do oskrbovanja z lesom. Kmalu se je premoženje samostana pomnožilo. Sredi 18. stoletja je znašalo približno 230 kmetij (hub), nekaj mlinov, valjalnic za sukno in nekaj gozda. Poleg tega je imel samostan pravico do desetine pridelkov žitaric še od več kot 50 kmetij. Samostan je pridobival premoženje predvsem z nakupi, z darovanji plemičev ob vstopu njihovih hčera v samostan in z darovanji za opravljanje raznih maš in zadušnic za umrle plemiče. Daleč največ posesti si je samostan pridobil v 14. in 15. stol., nekoliko manj pa v kasnejših stoletjih. Samostan je imel največ posesti v vzhodnem predelu Gorenjske, t. j. od Zagorja do Velesovega. Naj naštejem le nakatere kraje, kjer je bila koncentracija kmetij največja: okolica Moravč, okolica Litije, okolica Cerkeļ na Gorenjskem, okolica Radomelj in Preserij, Tuhinjska dolina, Stranje, Stahovica in pa Mekinje. /41/ Samostan je imel svoje podložnike v več kot 80 vaseh. Samostan je imel ob reki Kamniški Bistrici tudi nekaj mlinov in drugih vodnih naprav ter valjalnic za sukno.

Mekinski samostan je imel pravico do pridobivanja lesa in drv tudi v bistriškem gozdu. Ta pravica se omenja v listini s 15. aprila 1516, ki je vsebovala poravnavo po dolgotrajnih sporih med mestom Kamnikom in samostanom. Sprva je bila ta pravica omejena na potrebe skupnega ognjišča, kasneje pa je bila močno razširjena. V začetku 18. stol. je mekinjski samostan porabil še enkrat toliko lesa kot takrat, ko je bila sklenjena pogodba. Mesto Kamnik se je zato pritoževalo, da samostanski podložniki preveč pustijo gozd, saj z lesom niso samo poravnavali svojih urbarskih dajatev samostanu, ampak so ga samostanski podložniki celo preprodajali za denar. Meščani so zato zahtevali, da se mekinjskim podložnikom da na razpolago sorazmeren del gozda, kjer bi le-ti lahko sekali les. /42/ Spori s Kamnikom so bili tudi zaradi lastništva in uporabe stop in mlinov. Najbolj znan spor glede tega je nastal okoli leta 1380, ki ga je Herman Čeljski razsodil v prid mekinjskega samostana. Po tej razsodbi je Kamnik moral vsako leto plačevati na dan sv. Martina mekinjskemu samostanu 1 funt popra. /43/ V samem mestu Kamnik pa je imel mekinjski samostan med drugim tudi hišo, za katero ga je 20. julija leta 1534 nadvojvoda Ferdinand oprostil vseh dajatev, kadar so jo uporabljale redovnice same. /44/

Samostan pa je imel v 18. stol. spore tudi s fužinarjem Žiganom, ker je preveč odvajal vodo, ki je tekla na mekinjski mlin in Fajdigove stope. Poleg tega pa se je samostan čutil ogroženega, ker je Žigan preveč izkoriščal bistriški gozd. Spor se je začasno pomiril šele leta 1745. /45/

Samostan v Mekinjah je tako postal središče velikega samostanskega gospostva in s tem je zrastel pomen celotnega kraja Mekinje. Mekinjsko gospostvo je bilo po številu podložnikov na območju deželskega sodišča Križ – Stari grad Kamnik sredi 18. stol. na drugem mestu, takoj za gospostvom Križ. /46/

Ob davčni rektifikaciji leta 1752 so pri gospostvu Mekinje ugotovili, da so vse podložniške kmetije zakupne in da so morali podložniki plačevati primščino. Redno

pa so podeljevali kmetije potomcem, tako da so se dejansko dedovale, kot je to veljalo pri kupnih kmetijah. Z dovoljenjem samostana pa so smeli podložniki zakupne kmetije tudi prodajati, dajati zemljišča v zakup ter zavarovati doto ali posojilo za kmetijo.

Nadvojvoda Albert III. je 29. avgusta leta 1338 podelil mekinjskemu samostanu pravico do sodstva nad podložniki, ki so spadali pod mekinjsko zemljiško gospostvo. Pravice do tega sodstva niso smeli ovirati niti deželni glavar niti vojvodovi sodniki in uradniki, razen če je bilo treba soditi za uboj. V tem primeru so samostanskega podložnika izročili le-tem. Ta privilegij je bil kasneje večkrat potrjen, in sicer : leta 1360, 1366, 1396, 1414, 1443, 1524, 1598, 1707 in zadnjič 1724.

8. OBDOBJE PROTESTANTIZMA V MEKINJAH

Protestantizem je imel v Mekinjah, v vasi in samostanu, zelo močan odmev. K temu so veliko pripomogli samostanski dedni odvetniki Gallenbergi, ki so bili odločni zagovorniki reformacije. Že leta 1560 je bil protestantizma obtožen samostanski kaplan Jurij Pankovič. Ključna oseba v Mekinjah v času reformacije pa je bila brez dvoma opatinja Suzana Gornjegrajska. /47/

Suzana Gornjegrajska je bila doma iz Gornjega Grada pri Ložu. Njeno pravo ime je bilo Suzana Vantuzzi. Po materi je bila v sorodu z dednimi odvetniki mekinjskega samostana Gallenbergi. Ta rodbinska zveza jo je pripeljala v mekinjski samostan in ji pomagala, da je postala opatinja, končno pa je ta zveza povzročila tudi njen padec. Za opatinjo je bila izvoljena po smrti prejšnje opatinje Katarine Sauer s Kozjaka 29. 12. 1583. Nekaj let je vodila samostan brez pritožb. Potem pa so začele k oglejskemu patriarhu prihajati pritožbe, češ da Suzana preveč popušča samostanskim odvetnikom Gallenbergom in da vabi "heretike" v samostan. Nekega dne naj bi bil Jakob Gallenberg prišel v samostan in strgal pečate samostanske blagajne ter z dovoljenjem opatinje vzel iz samostanske blagajne 3000 goldinarjev in jih izročil kranskim deželnim stanovom za vzdrževanje predikantov in protestantskega šolstva. Oglejski patriarh Janez Grimmani je najprej pooblastil tedanjega gorenjskega arhidakona Polidorja Montagnano, da stvar razišče. Ta je 7. avgusta 1592 prišel v samostan in zaslišal dve redovnici. Obe sta potrdili obtožbe proti mekinjski opatinji. Cerkevna oblast sprva ni ostro ukrepala proti Suzani, ampak je zahtevala le njen odstop. To je Suzana Gornjegrajska v prisotnosti Polidorja Montagnane in še dveh "luteranskih" sorodnik tudi storila. Tako je kazalo, da se bo stvar kmalu umirila.

Pod vplivom svojih protestantskih sorodnikov pa Suzana kmalu o odstopu ni hotela čisto nič slišati in je tajila svoj odstop. Zato je bila sprožena ponovna preiskava, ki jo je vodil stiški opat Lovrenc Reiner. Novembra 1592 je prišel v samostan ter zaslišal redovnice, samostanske spovednike in nekatere kaplane. Vsi so izjavili, da je Suzana zelo naklonjena protestantom, vendar se vsaj navzven drži katoliških navad. Ena redovnica pa je izpovedala, da Suzana v svoji celici prepisuje protestantske knjige. Na podlagi tega zaslišanja je oglejski patriarh Grimmini izrekel sodbo, v kateri je ponovno odstavil Suzano Gornjegrajsko s položaja opatinje. Za začasno upraviteljico samostana je postavil sestro Katarino, redovnico iz Škofje Loke.

Samostan Mekinje – nemi pomnik nekdanjih časov

Patriarhov ukaz je moral izvršiti Polidor Montagnano, ki je aprila 1593 skupaj s kranskim vicedomom Kamilom Suardo prišel v mekinjski samostan, kjer je sklical konvent in javno prebral patriarhovo razsodbo. Za novo opatinjo so postavili že starejšo Jero Radovič, ki je bila v samostanu že 29 let. Suzana pa se je tej razsodbi še naprej odločno upirala in ni hotela odstopiti. Razmere so se še zaostrele, ko je spomladi leta 1593 postal oglejski patriarh Frančišek Barbo. Ta je jeseni 1593 prišel v Mekinje in je v dneh od 15. do 18. oktobra osebno opravil vizitacijo v samostanu. Patriarh je naletel na velik nered. Zato je ukazal, da se odstavljena opatinja Suzana takoj odpelje iz mekinjskega samostana v samostan dominikank Velesovo. Ob tej priložnosti je patriarh osebno opravil preiskavo v Suzanini celici in dal popisati vse stvari, ki so bile v njej. Med njimi je bilo veliko dragocenosti, lepo pohištvo, srebrnina, zlatnina. Vse to je bilo izročeno novi opatinji. Poleg tega pa je patriarh zasegel še dva zvezka protestantskih brošuric, od katerih so bile nekatere tiskane, druge pa v rokopisu. Vse so bile nemške, z manjšimi latinskimi dodatki. Suzana je melodijam katoliških pesmi dopisovala protestantsko besedilo. O tej zadevi je oglejski patriarh poročal papežu Klemenu VIII. v Rim.

Z odstranitvijo Suzane Gornjegrajske pa se v mekinjski samostan še ni nasedel mir, saj si je Suzana iz velesovskega samostana dopisovala z mlajšimi redovnicami in jih ščuvala proti novi opatinji. Po nekaj mesecih pa je bila iz omenjenega samostana odpuščena. Napotila se je proti Mekinjam in zahtevala, da jo sprejmejo nazaj v samostan. Nova opatinja se je temu upirala, Suzanini protestantski sorodniki, ki so Suzani ves čas procesa stali ob strani, pa so si zelo prizadevali, da bi se vrnila. Zadeva je prišla celo na Dunaj do samega nadvojvoda Ferdinanda, ki je ukazal, naj se Suzana sprejme v samostan. Tolikšnega pritiska nova opatinja ni mogla vzdržati, zato je Suzano sprejela v samostan. Ker pa je še naprej povzročala prepire med redovnicami, so ji kmalu določili zapor v celici. Tako se je končal proces proti Suzani Gornjegrajski, ki je več let vznemirjal Mekinje in okolico.

Da pa bo slika protestantizma v Mekinjah popolna, je treba omeniti, da je bil ta zakoreninjen tudi med mekinjskimi podložniki. Tako sta 19. avgusta leta 1594 prišla v Mekinje dva katoliška inkvizicijska komisarja Gašper Freudenschuss in Camillo Suarda, ki sta zaslišala dva protestantska podložnika Urbana Kosa in Jurija Kriškarja. Komisarja sta zahtevala od omenjenih kmetov, da zapustita protestantsko vero in se vrneta v

katoliško. Kmeta pa sta odgovorila, da so jima to prepovedali predikanti in pa dedni odvetnik Jakob Gallenberg. Komisarja sta zato kmetoma zagrozila, da jima bosta, če se v roku enega meseca ne spreobrneta, odvzeti njuni kmetiji. /48/

Še leta 1600 pa so inkvizicijske komisije poročale, da je v okolici Kamnika protestantski nauk tako zakoninjen med prebivalstvom, da se opravlja po hišah skrivno protestantsko bogoslužje in deli obhajilo pod obema podobama.

9. OBDOBJE KMEČKIH UPOROV

O sodelovanju podložnikov iz Mekinj v kmečkih uporih imamo le malo poročil. Ohranjeni sta le dve poročili. Na splošno se je podložnikom na samostanskih posestvih godilo mnogo bolje kot podložnikom na posestvih svetnega plemstva, kar nam dokazuje tudi velik zaostanek samostanskih podložnikov v plačevanju denarnih dajatev in opravljanju tlake.

Leta 1573, v času velikega slovensko-hrvaškega kmečkega upora, naj bi mekinjski kmetje ubili na mekinjskem pokopališču pred cerkvijo zadnjega gospoda Limbarskega (Lilienberg), s čimer je njihov rod izumrl. /49/

Drugo poročilo pa se nanaša na sam samostan. V prvih dneh maja leta 1635 so samostan v t. i. drugem vseslovenskem kmečkem uporu zavzeli podložniki iz Tuhinjske doline, ki so spadali pod gospodstvo Kamnik in Križ. Nekaj dni so ga ti uporni kmetje držali v oblasti, nato pa so jih pregnali Uskoki, ki so jih deželni stanovi poklicali iz Vojne krajine, da bi zadušili upor. /50/

10. TURŠKA NEVARNOST

Turki so mekinjski samostan opustošili samo enkrat, /51/ in sicer v začetku junija leta 1471. Takrat je iz Ljubljane ena od treh skupin turške vojske prodrla proti Kamniku, od tam v Mekinje, kjer so oropali samostan in nato nadaljevali pot čez Tuhinjsko dolino do Celja. /52/

11. ODVETNIŠTVO NAD SAMOSTANOM

Gallenbergi so bili že od ustanovitve naprej dedni odvetniki in zaščitniki mekinjskega samostana. To nam izpričuje več listin iz 14. stol, v katerih opatinje in konvent potrjujejo gospode Gallenberge za svoje dedne odvetnike in zaščitnike. Dedni odvetniki, ki so bili lahko le svetni plemiči, so morali v vseh sporih pred sodišči zagovarjati interese cerkvenih oseb in premoženja, saj te le-tega same niso smele opravljati. To je pomenilo, da so dedni odvetniki Gallenbergi, na svojo korist in škodo, tožili ali bili toženi v imenu mekinjskega samostana. V zameno za to "uslugo" pa so dobivali odvetščino, ki je zelo bremenila samostansko premoženje in silila samostan v odvisnost od dednih odvetnikov. Poleg tega pa so Gallenbergi večkrat prekoračevali svoje iz dednega odvetništva izhajajoče pravice ter si lastili samostansko premoženje in podložnike. /53/

Zato se je že od leta 1520 vlekel spor med vodstvom samostana in Gallenbergi glede dednega odvetništva. Opatinje samostana namreč niso hotele priznavati Gallenbergov za dedne odvetnike samostana. Spor se je nekoliko ublažil le v dobi protestantizma, nato pa se je spet nadaljeval.

Končal se je 14. oktobra 1681 z rabsodbo cesarja Leopolda, ki je spor rabsodil v korist Gallenbergov. Ti so lahko še naprej svobodno izvajali svoje dedno

odvetništvo, dobili pa so tudi posebne pravice pri volitvah in umestitvah opatinj ne glede na stare določbe, po katerih je umestitev opatinje pripadala izključno vladni Dunaju. To je pomenilo, da od takrat naprej vladni komisar ni smel prisostvovati pri volitvah nove mekinjske opatinje in prav tako ne pri njeni umestitvi (investituri), kot je bilo to običajno pri ostalih samostanih.

12. OBNOVA MEKINJSKEGA SAMOSTANA (1682–1686)

Takoj ko je bil rešen spor glede dednega odvetništva nad samostanom, sta se brata Jurij Žiga Gallenberg in Janez Friderik Gallenberg lotila temeljite obnove mekinjskega samostana. Samostan je bil v tistem času že v slabem stanju, saj ga že dolgo časa niso temeljito prenovili. Napisa na črnem poliranem marmorju nad nekdanjim glavnim vhodom v samostan in na steni nad vrati nekdanje klariške samostanske obednice nam v latinščini sporočata, da je samostan v tistem času že razpadal od starosti (vetustate iam cadens) in da so ga od temeljev obnovili (a fundamentis repararunt). V času obnove je bila samostanska opatinja najprej Klara Gulianič, po njeni smrti pa je bila 7. maja 1685 za opatinjo izvoljena baronica Terezija Haller. Stroške obnove samostana sta deloma nosila sama brata Gallenberg, delno pa so obnovo financirali tudi kranjski deželni stanovi.

Če primerjamo sliko samostana pred obnovo (1679) in po njej (1689), ugotovimo, da ta le ni bila tako "od temeljev segajoča", kot to omenjata omenjena napisa in v Slavi vojvodine Kranjske kranjski polihistor J. W. Valvasor. Na novo so zgradili in močno dvignili predvsem južni in jugozahodni del današnjega samostana. V pritličju novozgrajenega južnega dela samostana so imele klariše obednico, ki je bila, kot poroča Valvasor, "nadvse lepa in velika soba". Po prihodu uršulink v samostan (1903) je bila ta obednica preurejena v samostansko kapelo. Na steni za oltarjem je še danes ohranjen približno en meter velik gallenberški grb, nad katerim dva angela držita krono.

Valvasor poroča, da so obnovo samostana končali leta 1686. Zapisal je tudi, da lahko ta obnovljeni mekinjski samostan upravičeno imenuje "najlepši samostan na Kranjskem".

Takoj po obnovi samostana so se konec 17. stoletja lotili tudi obnove mekinjske cerkve, ki jo je končala opatinja Doroteja Sidonija Gallenberg v dvajsetih letih 18. stoletja.

Danes po toliko letih po zadnji temeljitejši obnovi je mekinjski samostan na žalost spet bolj v slabem stanju. Posebno ogroženi so temelji samostana, ki jih načenja vlaga. Dobro bi bilo, če bi se spet našel kakšen "dedni odvetnik" in pomagal pri obnovi samostana.

13. KULTURNI POMEN MEKINJSKEGA SAMOSTANA – MEKINJSKA BOŽIČNA ZIBELKA

Samostani so bili v srednjem veku tudi nosilci kulturnega življenja.

Med dragocenostmi, ki so se po razpustu mekinjskega samostana ohranile do današnjih dni, nedvomno zavzema osrednje mesto *mekinjska božična zibelka*. /54/ Mekinjske klariše so jo v božičnem času uporabljale za obredno zibanje voščene lutke, ki je predstavljala Deteta Jezusa. To obredno zibanje štejejo skupaj z duhovnimi igrami, ki so jih igrali kot

dopolnilo službe božje, za predhodnika današnjih jaslic. Običaj se je razvil iz srednjeveške mistične pobožnosti. Vsaka redovnica se je po navodilih rokopisnih priročnikov vživljala v vlogo Matere božje. S tem voščeni Jezuškom je ravnala, kot bi bil živ: ga previjala, simbolično hranila, učkala, poljubljala in zlasti zibala. Izvor tega običaja je bila salzburška cerkvena provinca, običaj pa se je ohranjal v samostanih ženskih redov nemških dežel do konca 19. stoletja.

Ohranjena zibelka je iz srede 17. stoletja, vendar obstaja velika verjetnost, da so mekinjske klarise gojile ta običaj že nekaj stoletij prej. Zibelka je dolga 62 cm, višina končnice od vrha do tal znaša 45 cm, zgornja višina končnice je 38,5 cm. Osnovna barva vseh polnih ploskev je temnordeča brez leska, od nje pa močno izstopajo pozlačeni okraski. Dete Jezus, ki leži v zibelki, ima voščeno glavico in poprsje. Tehnika takšnega izdelovanja in modeliranja z voskom se imenuje bosiranje, ki so ga prav redovnice razvile do popolnosti. Zato je tudi velika verjetnost, da so mekinjsko božično zibelko izdelale mekinjske klarise same.

Omenjena zibelka je redkost tudi v evropskem merilu in predstavlja veliko dragocenost za Slovenski etnografski muzej, kjer jo danes hranijo.

14. RAZPUSTITEV SAMOSTANA

Čas reform razsvetljenih vladarjev samostanom kontemplativnih redov ni bil naklonjen, ker po racionalističnem gledanju niso z ničimer prispevali k državnim koristim. Niso se namreč ukvarjali s poučevanjem ali s strežbo bolnikov. Poleg tega pa se je država hotela polastiti premoženja teh samostanov. Tako je avstrijski cesar Jožef II. 12. januarja 1782 izdal dekret o ukinitvi nekaterih samostanov, med njimi tudi mekinjskega. Vlada je imenovala posebne komisarje, ki so izvajali te dekrete.

Pri razpustitvi mekinjskega samostana je bil določen za komisarja grof Alojz Adam Turjaški. Ko je omenjeni grof prišel v mekinjski samostan in prebral dekret o razpustitvi samostana, so ga redovnice prosile, če lahko v samostanu počakajo na smrt. Obljubile so, da so se pripravljene ukvarjati s poučevanjem, vendar njihova prošnja ni bila uslišana. Nato so se 30. januarja 1782 obrnile celo na cesarja s prošnjo, da jim potrdi njihove stare privilegije, toda 25. februarja so dobile negativen odgovor. /55/ Redovnicam je bilo dano na izbiro: oditi v samostan klaris v tujino, prestopiti v drug red v domovini, lahko so izstopile iz redovništva, največ pa jih je odšlo v "zbirne" samostane, kjer so čakale na smrt.

Sprva je bil, kot poroča grof Turjaški, mekinjski samostan določen za zbirališče redovnic iz razpuščenih samostanov različnih ženskih redov, ker naj bi ga bilo težko preurediti za posvetne namene. Dejansko je bilo v Mekinjah zbranih že več kot 50 redovnic iz teh samostanov. Ker pa so se med seboj prepirale, so jih premestili v nekdanji samostan dominikank Velesovo. /56/

Redovnice so zapustile Mekinje 1. julija 1782 in se "s križi v rokah in povešenimi očmi z vozovi čez Kamnik odpeljale proti Velesovem".

V Mekinjah je bilo ob razpustitvi 20 redovnic, od tega tri novinke. Kaplan je bil Andrej Kratner, spovednik pa Tomaž Poklukar.

Vseh dvajset redovnic je izjavilo, da želijo tudi po razpustitvi živeti skupaj. Pri svoji odločitvi so vztrajale tudi potem, ko je vlada določila za vsako redovnico, ki

bi še naprej živela v samostanski skupnosti, le 150 goldinarjev letne pokojnine, medtem ko je redovnica, ki je izstopila, dobila 200 goldinarjev letne pokojnine. V velesovskem samostanu so mekinjskim klarisam določili prostore v pritličju, medtem ko so dominikanke živle v zgornjih prostorih. Vlada mekinjskih klaris ni več obravnavala za samostansko družino. Kljub temu so one še naprej, pač v okviru možnosti, živle po svojih redovnih pravilih kot prej v Mekinjah, le da še bolj skromno. Njihova opatinja je bila še vedno Marija Matilda Gall, ki je tudi upravljala s pokojninami vseh redovnic. Kronist pater Konrad poroča, da so z veliko ljubeznijo hranile svojo redovno obleko in so jo nosile, čeprav je bila že večkrat zašita. Vsaka redovnica jo je hotela ohraniti do mrtvaškega odra. /57/

Ob razpustu so popisali tudi inventar samostana. Samostansko gospodarstvo je bilo vzorno urejeno. Popis inventarja sta sestavila svetovalca deželnega glavarja Raigesfeld in nadduhovnik Tauferer. Celotna vrednost samostanskega premoženja, ki so ga sestavljali: gotovina, cerkvene dragocenosti, vrednosti v srebru, denar za maše in zadušnice, kapitalije, zapadle obresti, terjatve do podložnikov, vrednost hišnih in gospodarskih naprav, je znašala skupno 140.597 goldinarjev. Samostanska hiša v Kamniku je bila prodana za 200 goldinarjev. Mekinjsko gospostvo, pod katero so spadali podložniki v 80 vaseh in katerega vrednost je znašala 101.325 goldinarjev, pa je prevzela država.

Leta 1787 je podržavljena samostanska posest Mekinje postala samostojen naborni okraj. Istega leta je bila v Mekinjah ustanovljena tudi lokalija, ki je leta 1875 postala samostojna župnija. Prvi mekinjski lokalist je bil zadnji samostanski kaplan Andrej Kratner. Ker absolutistična država ni imela več interesa, da bi vzdrževala zemljiška gospostva, so leta 1830 prodali podržavljeno "katedralno mekinjsko gospostvo" skupaj s samostanom baronu Apfalterju. Leta 1902 pa so samostan kupile ljubljanske uršulinke, ki so se že naslednje leto (27. 9. 1903) vselile vanj. Pred vselitvijo so samostan temeljito prenovile. Od leta 1904 do leta 1941 so uršulinke v samostanu vodile dekliško meščansko šolo. Med vojno so bile uršulinke izgnane iz samostana, leta 1945 pa so se vrnile, vendar je bil velik del samostana do leta 1990 nacionaliziran ter je služil raznim dejavnostim.

Obenem s samostanom so leta 1782 razpustili tudi mekinjsko Bratovščino Marijinega prečistega srca in ji prav tako odvzeli njeno premoženje. Vse samostanske in cerkvene dragocenosti, ki jih je bilo po ohranjenem ljudskem izročilu za sedem voz, so odpeljali v Ljubljano. V Mekinjah so pustili le stvari manjše vrednosti. S seboj pa so odpeljali tudi vse samostanske listine. Večji del listin je bil prepeljan v Arhiv kranjskih deželnih stanov v Ljubljano (današnji Arhiv Republike Slovenije), nekaj listin pa so prenesli v Državni arhiv na Dunaj.

Tako se z razpustom klariškega samostana konča za naš kraj skoraj petstoletno obdobje, ko je samostan Mekinje in s tem tudi sam kraj pomenil močno gospodarsko, kulturno in duhovno silo, ki je uspešno konkurirala bližnjemu Kamniku.

OPOMBE:

/1/ F. Kos, *Gradiivo IV*, Ljubljana 1915, str. 112, 113; št. 195.

/2/ Prav tam.

- /3/ F. Schumi, *Urkunden und Regestenbuch des Herzogtums Krain*, Ljubljana 1882/3, št. 131, str. 122.
- /4/ Božo Otorepec, *Iz najstarejše zgodovine krajev v kamniški občini*, Zbornik razprav s simpozija ob 750-letnici mesta, Ljubljana 1985, str. 36.
- /5/ Dušan Kos, *Med gradom in mestom*, Ljubljana 1993, str. 17, 18.
- /6/ Prav tam, str. 18.
- /7/ Prav tam, str. 18.
- /8/ Prav tam, str. 177, 181.
- /9/ Prav tam, str. 181.
- /10/ Samostani v srednjeveških listinah na Slovenskem, ARS, Ljubljana 1993, str. 231, št. 64.
- /11/ Das ältere Gallenberger Urkundenarchiv, Sonderausgabe, zvezek II, Steiermärkisches /12/ Landesarchiv (Štajerski deželni arhiv – ŠDA), Gradec 1995, str. 69, št. 1.
- /12/ F. Schumi, *Archiv für Heimatskunde II*, Ljubljana 1884, str. 254, listina št. 45.
- /13/ Samostani v srednjeveških listinah na Slovenskem, Ljubljana 1993, str. 232, št. 65, ARS.
- /14/ Prav tam, str. 233, št. 66.
- /15/ F. Stelè, *Politični okraj Kamnik*, Ljubljana 1928, str. 278.
- /16/ F. Schumi, *Archiv für Heimatskunde II*, str. 259, Ljubljana 1884.
- /17/ A. Koblar, *Drobtinice iz furlanskih arhivov*, Izvestja muzejskega društva za Kranjsko, Ljubljana 1892, str. 66/67.
- /18/ F. Stelè, *Politični okraj Kamnik*, Ljubljana 1928, str. 280.
- /19/ Prav tam, str. 293.
- /20/ Podatke o redovnem življenju klaris in opis razvoja reda do leta 1300 mi je posredovala opatinja samostana Brezmadežne sester klaris v Nazarjah, sestra M. Katarina Ambrož.
- /21/ Sestre klaris iz Nazarj, ki od leta 1978 živijo v dosedaj edinem klariškem samostanu na Slovenskem, pa se ravno po izvirnem Vodilu svete Klare.
- /22/ Dušan Kos, *V primežu pobožnosti, karizma in samopreskrbe*, Zgodovinski časopis, letnik 50, št. 1, Ljubljana 1996, str. 21–46.
- /23/ Prav tam.
- /24/ Prav tam.
- /25/ Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko (IMDK), letnik XIX, Ljubljana 1909, str. 50–52.
- /26/ A. Koblar, *Drobtinice iz furlanskih arhivov*, Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko, Ljubljana 1892, str. 66, 67.
- /27/ Wl. Milkowitz, *Die Klöster in Krain*, Dunaj 1889, str. 196.
- /28/ Svojo listo sta izdelala tudi Milkowitz in Stlassny.
- /29/ J. W. Valvasor, *Die Ehre des Herzogtums Crain* (Slava vojvodine Kranjske), knjiga XI, str. 371, 372.
- /30/ Wl. Milkowitz, *Die Klöster in Krain*, Dunaj 1889, str. 173.
- /31/ Valvasor, *Die Ehre des Herzogtums Crain*, knjiga XI, str. 372.
- /32/ Prav tam.
- /33/ Wl. Milkowitz, *Die Klöster in Krain*, Dunaj 1889, str. 173.
- /34/ Das ältere Gallenberger Urkundenarchiv, Sonderausgabe, zvezek II, ŠDA, Gradec 1995, str. 126–128, št. 46.
- /35/ Prav tam, št. 31, str. 107, 108.
- /36/ Dušan Kos, *Neogramo gospodarstvo in družba na Slovenskem v 14. stoletju*, Ljubljana 1993, str. 678.
- /37/ Maja Žvanut, *Kranjsko plemstvo v preobrazbi*, Ljubljana 1994, str. 118.
- /38/ Franc Rihar, *Bratovščina Marijinega Prečistega Srca v Mekinjah na Kranjskem*, Maribor 1904, str. 16.
- /39/ Lokacije samostanskega pokopališča, kamor so klaris pokopavali pred koncem 17. stol., do sedaj še nisem uspel ugotoviti.
- /40/ France Stelè, *Politični okraj Kamnik*, Ljubljana 1928, str. 297.
- /41/ Arhiv Republike Slovenije (ARS), Register listin samostana klaris Mekinje, / SAM. A., fascikel št. 1731, VIII /.
- /42/ Vlado Valenčič, *Bistriški gozd in kamniški meščani*, Kamniški zbornik III., Ljubljana 1957, str. 82.
- /43/ Das ältere Gallenberger Urkundenarchiv, zvezek II, ŠDA, Gradec 1995, str. 152, 153, št. 67.
- /44/ Wl. Milkowitz, *Die Klöster in Krain*, Dunaj 1889, str. 172.
- /45/ Ivan Mohorič, *Zgodovina fužin ob Bistrici pri Kamniku*, Kronika – časopis za slovensko krajevno zgodovino, Ljubljana 1955 (III), št. 1, str. 27.
- /46/ Jože Žontar, *Kamniško območje od srede 18. do srede 19. stol.*, Kamnik (1229–1979) – Zbornik razprav, Ljubljana 1985, str. 59.
- /47/ Josip Gruden, Suzana Gornjegrajska, *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* (IMDK), letnik XVI, Ljubljana 1906, str. 121–128; ter IMDK, letnik XIX, Ljubljana 1909, str. 49–52.
- /48/ A. Dimitz, *Geschichte Krains*, knjiga II, Ljubljana 1875, str. 258, 259.
- /49/ A. Dimitz, *Geschichte Krains*, knjiga III, Ljubljana 1875, str. 35; pa tudi J. W. Valvasor, *Die Ehre des Herzogtums Crain*, knjiga XI, str. 372.

- /50/ Jože Koropec, *Mi smo tu – Veliki punt na Slovenskem v letu 1635*, Maribor 1985, str. 142–153.
- /51/ Napačen je podatek, da so Turki prišli v Mekinje tudi leta 1491. Ta pomota je posledica tiskarske napake v knjigi Ljudevita Stlassnyja Kamnik. Po njem so to letnico nekritično prevzeli kasnejši zgodovinarji. Tega leta so namreč Turki pustošili samo po Notranjskem in Kočevskem in na Gorenjsko sploh niso prišli.
- /52/ A. Dimitz, *Geschichte Krains*, zvezek I, Ljubljana 1874, str. 284.
- /53/ A. Koblar, *Drobtinice iz furlanskih arhivov*, IMDK, Ljubljana 1892, str. 66/67.
- /54/ N. Kuret, *Mekinjska božična zibelka*, Zvezek za umetnostno zgodovino (ZUZ), Ljubljana 1959, str. 531–541.
- /55/ Adam Wolf, *Die Aufhebung der Klöster in Innerösterreich*, Dunaj 1871, str. 86, 87.
- /56/ Prav tam.
- /57/ Članek patra Huga Brena *Slovo od samostanske celice*, Cvetje, Ljubljana 1921. 1875, str. 258, 259.

KLARISSENKLOSTER IN MEKINJE DAMJAN HANČIČ

ZUSAMMENFASSUNG

Der Ort Mekinje/Minkendorf wurde zum ersten Mal in einer Urkunde zwischen 1143 und 1147 als Münkendorf erwähnt. Der Ministerial der Grafen von Andechs von Minkendorf hatte nämlich damals dort sein Stammschloß und später auch seine Erben. In zweiter Hälfte des 13. Jhs. kamen in Mekinje/Minkendorf die Gallen aus der Burg Gallenberg. Die haben sich bald nach Minkendorf umbenannt. Diese Herrn stammten aus einer sehr angesehenen Familie in Krain.

Am 9. Oktober 1300 wurde in Mekinje/Minkendorf von Seyfried und Elisabeth Gallenberg das erste Klarissenkloster in Krain gegründet. Sie schenkten dem Kloster zuerst 13 Hufen, 4 Käsereien und noch einige Güter. Ihre Kinder verzichteten am 20. August 1301 auf das Patronatrecht über die "uralte" Kapelle beim Kloster, wo im Jahr 1287 ein "ewiger" Kapellan eingesetzt worden war. Seyfried und seine Erben behielten sich aber die Klostervogtei vor.

Das Vermögen des Klosters wuchs zimmlich schnell. So bekamen die minkendorfschen Klarissinnen bald viele Grundbesitze mit vielen Untertanen, Mühlen und Walkstampfen. Das Kloster hatte auch das Recht den Wald im Kamniška Bistrica/Steiner Feistritzal zu benutzen. Im Kloster befanden sich die Töchter der wichtigsten Landesfamilien aus Krain, Steiermark, Kärnten und aus Görz.

In der Zeit der Reformation blieb auch das Kloster von ihr nicht verschont. Es wurde eine Untersuchung gegen die "ketzerische" Äbtissin Susana Oberburgerin angeordnet. Sie wurde abgesetzt und ins Kloster Velesovo/Michelstätten versetzt.

Das Kloster wurde zwischen 1682 und 1686 "von Grund" auf renoviert und galt damals als "das schönste Kloster in Krain".

Die Klarissinnen aus Mekinje/Minkendorf wogen rituell in der Weihnachtszeit die Christkindlwiege. Diese Wiege ist noch heute erhalten und ist jedenfalls eines der seltenen noch erhaltenen Exemplare in Europa. Das Kloster wurde im Jahr 1782 vom Kaiser Josef II. aufgelöst.

METODA KEMPERL,

dipl. umet. zgod., ml. razisk.,
Zg. Stranje 46 b,
1242 Stahovica

BOŽJE POTI KAMNIČANOV V ČASU BAROKA /1/

V nadškofjskem arhivu v Ljubljani hranijo celo vrsto župnijskih matrikul zlasti iz 18. stoletja /2/, ki so dober vir za kulturnozgodovinsko podobo takratnega verskega življenja, pa tudi za raziskovanje božjepotništva, saj so viri, ki nam pomagajo razumeti bistvo romanja, kot so knjige čudežev in bratovščinske knjige, pri nas le redko ohranjeni.

Za kamniško župnijo so ohranjene tri matrikule. Prva je iz leta 1749 /3/, druga je prepis prve (leto prepisa ni znano), tretja pa je iz leta 1805, za nas nezanimiva, saj so bila romanja takrat že prepovedana.

Prvo matrikulo, ki je citirana v tem prispevku, je napisal Janez Karel Barbo Waxenstein, ki je bil v Kamniku župnik v letih 1743–55, za starejšega kaplana Kamničana Simona Tadeja Rajha.

O kamniških božjepotnih procesijah pravi matrikula naslednje: Na marčevsko rožnensko nedeljo /4/ je bil v Kamniku sejem in romanje k podružnični cerkvi sv. Primoža in Felicijana, zato je bila rožnenska procesija opravljena po jutranji maši tja do mestnih vrat. Tam je bila blagoslovitev z najsvetejšim. Druga maša je bila ob devetih, nato so popoldansko opustili, ker je bila že večerna pri Sv. Primožu. /5/

41. nedeljo zjutraj je bila maša ob šestih, nato zaobljubna mestna procesija od župnijske cerkve na Žale v spomin na velik požar, ki je bil v petek, 10. februarja leta 1690, pred to nedeljo. Tam se je darovala maša, po njej je bila zahvala in procesija nazaj k župnijski cerkvi, kjer so ponavadi brali litanije. /6/

Na drugo nedeljo po veliki noči je bila ponavadi kamniška procesija k Sv. Primožu; če je naneslo, da je bil na to nedeljo praznik sv. Jurija ali sv. Marka Evangelista, je bila tam le zjutraj zasebna maša. /7/

Četrto nedeljo po veliki noči je bila procesija cele kamniške župnije k Mariji v Novo Štifo pri Gornjem Gradu. Že v soboto so šli Neveljčani z banderi k Sv. Frančišku Ksaveriju na Stražo, na poti tja so imeli zasebno mašo pri Mariji v Novi Štifi ob enajstih; takrat je bila brana maša tudi za kamniško mesto. Neveljčani so prišli s procesijo na Stražo okrog štirih popoldne, kjer so imeli pridigo in litanije, uvod pa je imel v nedeljo okrog desetih starejši kaplan iz Kamnika. /8/

Na šesto velikonočno nedeljo je bila procesija h kapeli na Malem gradu. Neveljčani so šli z banderi k Sv. Martinu v Dob. /9/

Na binkošti so šli Neveljčani z banderi na Šmarno goro, nazaj grede, naslednji dan, na binkoštni ponedeljek, pa so imeli mašo pri Sv. Luciji na Skaručni. /10/ 9. junija, na god sv. Primoža in Felicijana, je bila procesija k Sv. Primožu. /11/

V nedeljo med oktavo sv. Rešnjega telesa so šli Neveljčani z banderi v Črni grob nad Škofjo Loko. Če pa je bilo močno deževje, so šli na Homec, ker je bilo bližje. /12/

15. junija, na praznik sv. Vida, so šli Neveljčani z banderi k Mariji v Zgornji Tuhin, procesiji je bil pridružen

kot voditelj tudi mlajši kaplan iz kamniške župnije. Če pa je ta praznik padel na nedeljo med oktavo sv. Rešnjega telesa, se je tudi kamniška procesija pridružila neveljski. /13/

22. junija je bil v skladu s starimi običaji praznik sv. Ahaca in tovarišev mučencev, patronov Kranjske. Ko je bila maša doma končana, so šli krojači z banderi k Mariji na Homec, kjer je bila peta maša s kratko pridigo pri oltarju ali s prižnice. Voditelj je bil mlajši kaplan. Ta dan je bila tudi maša na Kališu, ker je patrocinijske cerkve. /14/

17. julija, na praznik sv. Aleša, so šli čevljarji in usnarji v procesiji v Moste pri Komendi, kjer so imeli peto mašo s kratkim svarilom. /15/

16. avgusta, na praznik sv. Roka, so šli Neveljčani z banderi v Moste pri Komendi, čevljarji pa k Sv. Primožu. /16/

1. septembra, na praznik sv. Tilna, so šli Neveljčani z banderi v Repnje v župniji Vodice. Sv. Tilen opat je poseben zavetnik proti mrazu, zimi in škodi. /17/

V drugih župnijah so veliko romali na Marijine praznike (vnebovzetje, Marija Snežna, Marijino rojstvo itd.), Kamničani pa ne, saj je bila župnijska cerkev posvečena Marijinemu vnebovzetju in so zato ob Marijinih praznikih imeli slovesnosti doma.

Župnija pa je organizirala romarske procesije le v bližnje kraje. Najdlje so iz osrednje Slovenije romali na Sveto goro nad Gorico in na Višarje. Bolj oddaljena romanja pa so bila individualna. Tako so Kamničani romali v Marijino Celje (Maria Zell na Gornjem Štajerskem), ki je bila in je še vedno ena najbolj znanih avstrijskih romarskih cerkva. V Kamniškem muzeju /18/ hranijo podobico Marijaceljske iz 18. stoletja (akvarel v okvirju iz pozlačenih žic) in pa kipec Marije z Jezusom, ki so ga prinesli Kamničani leta 1765 z romanja v Maria Zell in je potrjen kot kopija tamkajšnje čudodelne podobe. /19/ Res so pri popisu votivnih podob v Maria Zelli konec 18. stoletja ugotovili, da so poleg drugih tja romali tudi Kranjci. /20/

Božje poti so poznali že Grki in Rimljani in drugi stari narodi. "Romali" so gotovo tudi naši predniki pred prihodom krščanstva, saj se domneva, da so ob posebnih priložnostih obiskovali griče in hribe, kjer stoje danes naše cerkve; romanja pa poznajo tudi druge veroizpovedi. Nomadski izvor Izraelcev je bil naklonjen božjepotništvu. Že Abraham je ustanovil taka središča in Jakob se je vedno vračal v Betel, kjer se mu je razodel Bog. Krščansko božjepotništvo, ki se je razmahnilo po uradnem priznanju vere, se je že v 4. stoletju usmerilo v Sveto deželo, saj so vsi hoteli videti kraje, kjer je živel in umrl Jezus. Drugi veliki center je bil Rim, kamor so hodili na grob sv. Petra in Pavla in drugih mučencev. V Rim so hodili tudi k papežu, saj nam številne legende pripovedujejo, kako so morali veliki grešniki kar k samemu papežu po odvezo. Nemara je od latinskega imena Roma nastal naziv romar in iz njega glagol romati. Slovenci, ki so romali v Rim, so hodili navadno skozi Trst, od tam so šli z ladjo do Ancone in na poti obiskali še Loreto. Tretje središče pa je bil grob sv. Jakoba, zmagovalca nad Mavri, v Santiagu de Compostela v Španiji. To so bili oddaljeni romarski kraji, iz katerih se velikokrat romarji zaradi najrazličnejših vzrokov niso več vrnili. Ta način romanja je dominiral še v srednjem veku, ko so se razmahnila romanja na grobove raznih svetnikov in kristološka romanja. /21/ Slovenci so tako veliko romali preko Sankt Wolfganga v Altötting na Bavarskem in redno

Kip sv. Lucije v glavnem oltarju v cerkvi na Skaručni iz leta 1776

vsakih 7 let v Kelmorajn (Köln, Aachen, Trier, Andernach) ob Renu. Poleg teh pa so začela sloveti tudi bližnja romanja na domačih tleh, na primer Višarje, Šmarna gora, Velesovo, Črngrub itd. /22/

Proti romanjem so veliko pisali protestanti, saj so imeli take in podobne oblike pobožnosti za nepotrebne in bogokletne. Vidce so imeli za prevarante, graditelje cerkva pa za izkoriščevalce preprostega, naivnega ljudstva. Tako se je Trubar jezil proti gradnji cerkva na Skalnici nad Gorico, Dvoru pri Polhovem Gradcu, Novi Štifti itd. /23/ Tudi lokalni župniki so romarske cerkve zanemarjali, tako da so protireformatorski vizitatorji te cerkve večkrat našli zanemarjene.

Prav v romanjih in v z njimi povezanih pobožnostih (bratovščine, križevi poti, svete stopnice itd.) so protireformatorji videli možnost pridobiti ljudstvo. Pri nas najbolj goreči protireformacijski škof Tomaž Hren je sam ustanavljal bratovščine, se vpisoval vanje, se redno udeleževal romarskih pobožnosti v Novi Štifti in ustanovil romarsko cerkev v Nazarjah. /24/ Tako so za čas baroka značilna bližnja romanja k neštetim, večinom majhnim in prevladujočim Marijinim romarskim krajem. Romar ni bil več doživljenjski popotnik in iskalec dušnega blaga, ampak išče konkretno pomoč na tem svetu. /25/ Romanja niso bila več stvar posameznika, ampak so bila organizirana in so potekala v procesijah. Slavo svetnikov, ki so imeli vsak svojo vlogo in bili "zadolženi" za določeno nadlogo, je v 16. st. začela zasenčevati Marija, ki je že v gotiki pridobila veljavo univerzalne priprošnjice. /26/ Barok je poleg rojevanja novih romarskih središč obudil tudi stara božja pota. Med temi so pri nas najbolj vzcvetele Višarje – v 18. st. so našli 100.000 romarjev na leto

– in pa Šmarna gora, Črngrub in Sv. Primož nad Kamnikom.

Kot lahko razberemo iz ohranjenih matrikul, so se prva romanja v letu začela po veliki noči in se končala oktobra. Procesija je bila ponavadi objavljena pri maši že dan ali dva prej in mežnarji so odšli po domovih zbirati miloščino. Del miloščine so dali voditelju procesije, ki je bil največkrat eden od kaplanov, ostalo pa so dali cerkvi, h kateri so romali. Romarji so se zbrali pri kratki maši v domači cerkvi, nato pa so se v procesiji in z banderi odpravili na pot. Vmes so peli in molili rožni venec, nekateri so se razkropili. Pri zadnji kapelici ob romarski cerkvi so se spet zbrali, pomolili in vsak zase je premislil, za kaj bo prosil. V oddaljenejših krajih so šli že en dan prej, da so se pri romarski cerkvi udeležili večernic s pridigo, ki so bile ponavadi okrog petih, tisti pa, ki so hoteli dobiti odpustke, so se tudi spovedali in naslednji dan prejeli obhajilo. Nato so eni prečuli noč v molitvi in petju s spremljavo orgel, drugi pa so prenočili v lesenih romarskih hišah okrog cerkve. Zgodaj zjutraj je bila pridiga in maša, ki so se je udeležili tisti, ki so prišli dan prej. Okrog desetih je bila druga maša za tiste, ki so prišli tisti dan. Med opravili so romarji šli okrog oltarja z milostno podobo ali pa so poljubovali in se dotikali izpostavljenih relikvij. Spovedani in spokorjeni so dobili odpustke, kar je bil tudi glavni motiv za romanje, če romar ni prišel prosit za določeno stvar. Med potjo so se ustavljali ali imeli maše pri cerkvah, ki so bile ob poti. Tisti, ki so šli na Šmarno goro, so se ustavili še v Skaručni, tisti pa, ki so šli na Bled, so se ustavili še v Ljubnem; ob obisku Nove Štife so se ustavili še v Gornjem Gradu, Radmirju ali Nazarjah.

Že prvi goriški nadškof Attems je prepovedal t. i. nočne procesije, saj je v tem videl možnost za greh, prepovedal pa je tudi procesije v nedeljo in zapovedal, da morajo župniki te dni po kosilu imeti katehezo. Romati so smeli le še znotraj škofije. Jožefinske reforme pa so romanja za nekaj časa popolnoma ustavile, saj so bile leta 1783 prepovedane vse procesije in ukinjene bratovščine. /27/

SV. PRIMOŽ NAD KAMNIKOM, PODRUŽNIČNA CERKEV SV. PRIMOŽA IN FELICIJANA, ŽUPNIJA KAMNIK

Prva cerkev je domnevno stala tu že vsaj v 11. stoletju, v pisnih virih pa se prvič pojavi leta 1380, ko se omenja bratovščina cerkve sv. Primoža. Sedemnajst let kasneje je papež Bonifacij IX. cerkvi podelil privilegije za tri leta in tri kvadragene odpustkov za kar dvaintrideset dni v letu tistim, ki se na te dni tu spovedo, molijo in pomagajo pri popravilu cerkve. Število dni, ko so lahko verniki dobili odpustke, kaže, da je bila cerkev že dolgo romarska in so jo morali zaradi množice romarjev povečati, kar so nato storili še dvakrat, in danes se nam kaže cerkvena stavba taka, kot je bila ob zadnji prezidavi po letu 1507. /28/

Domneva se, da je bila prvotno cerkev posvečena sv. Radegundi, relikvije sv. Primoža in Felicijana pa naj bi bile prišle sem po letu 1208, ko je v Kamnik pribežal Henrik Andeški in relikvije podaril cerkvi. /29/ Tako se je patrocinij sv. Radegunde umaknil novima svetnikom najkasneje v zadnji četrtini 14. stoletja. Turško puštošenje na Kamniškem v šestdesetih in sedemdesetih letih 15. stoletja je spodbudilo selitev relikvij v kamniški frančiškanski samostan. Ta selitev pa ni bila začasna, saj so svetoprmoško cerkev leta 1492 spet posvetili sv. Radegundi, samostan pa se je leta 1495

Romarska cerkev sv. Tilna v Repnjah

izročil v varstvo sv. Primoža in Felicijana. Romanja pa niso povsem prenehala in od leta 1597 so si kamniški župniki prizadevali dobiti relikvije nazaj, a jim je šele leta 1628 uspelo vrniti le del relikvij. To je spodbudilo Kamničane k novemu opremljanju cerkve. Tako je veliki oltar datiran že z letnico 1628; leta 1632 so naročili sliko z mučeništvom obeh svetnikov, po sredini stoletja pa so cerkev oskrbeli še s stranskima oltarjema sv. Radekunde in sv. Lenarta ter oltarjem nad grobom svetnikov. Ta je še danes pod kamnitim baldahinom pri severnem vходу. /30/ Na glavnem oltarju in oltarju pod baldahinom že opazimo težnjo po popularizaciji Marije kot univerzalne priprošnjice, saj Marija že zavzema glavno mesto; sv. Primož in Felicijan ji stojita ob straneh.

Sv. Primož in Felicijan sta še naprej ostala zelo priljubljena svetnika in priprošnjika, saj ju cerkljanska matrikula iz leta 1754 imenuje kar patrona Kranjske; to mesto so zavzemali še sv. Ahac ter sv. Mohor in Fortunat. /31/ Verniki so se jima priporočali v najrazličnejših osebnih težavah in boleznih, na Kranjskem sta veljala za priprošnjika proti strelu in toči in sploh sta varovala poljske pridelke. Na največji shod (9. junij) je duhovnik v pritličju zvonika ob cerkvi blagoslovil veliko posodo ajde, ki je bila takrat zelo pomembna žitarica, nato pa jo je cerkovnik delil ljudem. To seme so doma pomešali med semensko ajdo. Že takrat, ko so prišli po blagoslovljeno seme, so mu prinesli ajde, pozneje pa je šel cerkovnik tudi sam na ajdovo bero. Obhodil je vse Sorško polje in vse vasi od Kamnika do Škofje Loke in Ljubljane (od koder so prišli romarji). /32/ Sejejo pa ajdo ne prej kot na Alešev teden (sv. Aleš – 17. julija), saj drugače ajda slabo rodi. /33/ Tudi kult sv. Radekunde v baroku najbrž ni povsem zamrl. Njej so se priporočali kot zavetnici hribovskih vetrov in patroni proti oteklinam, garjam in otroški mrzlici. Na res velik obisk na god zavetnikov kaže tudi to, da so Kamničani že leta 1501 dobili pravico do prvega letnega sejma prav na ta dan, za katerega Valvasor pravi, da je bil največji izmed sejmov. /34/

Največji romarski shod je bil tu na god sv. Primoža in Felicijana, 9. junija, ki so se ga udeleževali romarji s Kranjskega, Štajerskega in Koroškega. Valvasor piše, da je na ta dan prišlo sem 18 župnij s procesijami. /35/ Za 12 župnij imamo podatke iz matrikul. Na ta dan so k Sv. Primožu prišle procesije iz Cerkev /36/, Komende /37/, Moravč /38/, Krašnje /39/, Podbrezja /40/, Vodice /41/, Šmartna pod Šmarno goro /42/,

Šmartina pri Kranju /43/, Nakla /44/, Sora /45/, Blede /46/, in Luč /47/. Ponavadi so hodili vsako leto, župniji Sora in Podbrezje vsakih sedem let, Naklo pa vsaka tri leta. Bližnje župnije so imele isto jutro navsezgodaj doma mašo, nato pa so se odpravile k Sv. Primožu, oddaljeneje pa so se napotile že dan prej in so dospele zvečer, da so romarji noč prečuli v molitvi. Procesija iz Moravč je šla z banderi in miloščino na pot že 8. junija zgodaj zjutraj, nato se je v Kamniku pridružila meščanom v procesiji k Sv. Jožefu na Žale, kjer je bila maša, nato pa se je procesija nadaljevala k Sv. Primožu. /48/

Manjši shodi pa so bili tudi na druge dni, zlasti na drugi dve prošenji, kajti Valvasor omenja tri prošenja: 9. junija na god svetnikov, nedeljo pred sv. Janezom Krstnikom (24. junija) in na drugo nedeljo po veliki noči. Tako je procesija iz Polhovega Gradca vsako tretje leto prišla sem na nedeljo pred praznikom sv. Janeza Krstnika /49/, hkrati pa so se ustavili še na Šmarni gori in na Skaručni. Vmes so hodili na Sv. Trojico nad Vrhniko ali v Log nad Poljanami. Iz iste župnije pa so prišli vsako tretje leto večkrat v procesiji še na dan Marije Snežne (5. 8.) oziroma že dan prej. /50/

Na tretje prošenje so poleg domače župnije prišle še procesije iz Komende in Tuhinja, tako da so imeli zjutraj mašo doma, nato pa je kaplan župljane popeljal k Sv. Primožu. /51/

Procesiji iz Vodice in Selca sta prišli sem, ko sta se vsako sedmo leto vračali iz Nove Štife /52/, župljani Stare Loke pa prav tako, ko so se vračali iz Nove Štife po prazniku sv. Jerneja (29. avgusta). /53/ Na ta dan je bil v Kamniku tudi sejem, torej je bilo romarjev precej. /54/

V pred dvorski župniji so eno nedeljo v maju objavili procesijo k Sv. Primožu. /55/

Poljanska župnija se je tu oglasila, ko je šla 22. junija na god sv. Ahaca s procesijo in banderi vsako šesto leto na Šmarno goro (vmes so hodili k Mariji v Polje). /56/

Maše pa so bile tudi druge dni, na primer na tiho nedeljo, ko so se tudi zbirali romarji.

NOVA ŠTIFTA PRI GORNJEM GRADU, PODRUŽNIČNA CERKEV MARIJE ZVEZDE, ŽUPNIJA GORNJI GRAD

V Semeniški knjižnici v Ljubljani hranijo bakrorez (avtor plošče je Klauber) A4-formata, na katerem je upodobljena legenda o nastanku božje poti k Novi Štifi. Na sredini lista sedi v osmerokraki zvezdi Marija z Jezusom v naročju ter z žezlom in rožnim vencem v roki. Okrog so prizori, opremljeni z nemškimi napisi: leta 1557 se začnejo prikazovati plameni, naslednje leto ta kraj obišče ljubljanski škof Seebach, leta 1559 se med opoldansko mašo na nebu prikaže Marija v zvezdi, na zadnjem prizoru, ki je opremljen z letnico 1606, pa odhaja množica ozdravljenih. /57/

Ustanovitev in negovanje božje poti v Novi Štifi se tesno povezuje s prizadevanji ljubljanskih škofov in njihovo rezidenco v Gornjem Gradu. Škof Seebach je leta 1561, ko je papeža v pismu prosil za odpustke, opisal celo zgodovino. /58/ Pred tremi leti so se na Metuljskem hribu, ki je bil takrat še ves poraščen z gozdom, začeli prikazovati plameni. Kmalu so se začele tam zbirati množice ljudi in dogajali so se številni čudeži, kot na primer, da je hroma deklica ozdravela ali da sta dva mrtva dečka oživel. Ko pa so škofa prosili, če smejo zidati cerkev, jim ni ugodil toliko časa,

Podobica Marijinega oznanjenja v Crngrobu. Seme-niška knjižnica Ljubljana.

dokler ni sam naslednje leto poromal tja zaradi silnih bolečin v nogah in bil ozdravljen ter jim je dovolil zidanje cerkve. Škof v pismu tudi omenja svetlo zvezdo, ki se je prikazala na neki Marijin praznik pri maši na prostem in poudarja, kako se je božja pot hitro razširila, saj se je zbralo na Marijine praznike od deset do trideset tisoč ljudi s Štajerske, Kranjske, Hrvaške, Koroške, iz Dalmacije in drugod, ki so se pobožno udeleževali maš, pridig, večernic in skupinskega petja. Najbrž je škof s številom romarjev malo pretiraval, da bi upravičil zidavo nove cerkve in odpustke.

O nastanku božje poti govorita tudi dve ljudski pesmi iz 16. stoletja. /59/ Prva je bolj zgodovinska in govori o prikazovanju plamenov na Tomanovem posestvu in kako se je škof odločil zidati cerkev. Druga pa je bolj legendarna in opisuje, kako Marija, ko potuje s Kranjskega na Štajersko, sreča nemo in gluho pastirico, jo prosi, da ji da eno ovčko, nato ji reče, naj s palico zariše cerkev, kamor bodo potem hodili romarji molit rožni venec.

Tako so okrog leta 1560 zgradili cerkev. Pred njo pa je stala na istem mestu kapela, saj prizor na zgoraj omenjeni podobici, ko se prikaže Marija v zvezdi, kaže enoladijsko cerkvico, ob njej pa so obešene berge in proteze. Da je bil obisk romarjev res velik, priča cerkev, ki je bila dolga 30 in široka 15 metrov. Imela je tri ladje in najverjetneje že takrat sedem oltarjev. Na treh zunanjih stenah so bile naslikane skrivnosti rožnega venca, romarji pa so to pobožnost zaključili ob bož-

jem grobu, ki še danes stoji na zahodni strani cerkve. /60/

Drugi škof, ki pa je cerkvi ustvaril še večjo slavo, je bil Tomaž Hren. Za obnovo katoliške vere in utrditev pobožnosti pri ljudstvu je škof videl sredstvo prav v širjenju Marijinega češčenja, ki so ga protestanti silno zavračali. To je bil tudi sestavni del njegove pobožnosti, saj je svoja ozdravljenja pripisoval Mariji. Cerkev v Nazarjah, ki jo je postavil po zgledu loretske kapele, je bila zanj kraj lastne pobožnosti in češčenja. Kraj se je kmalu razvil v romarsko središče, tako da je moral njegov naslednik Scarlichi že leta 1677 v Nazarje postaviti svojega duhovnika, nato pa je hrib podaril frančiškonom. /61/

S posebno pobožnostjo je vsako leto obhajal praznika Marijinega vnebovzeta in rojstva. Takrat je skoraj vsako leto odšel v Novo Štifo, ki je bila protestantom najbolj napoti. Ponavadi je prišel že dan pred praznikom in imel zvečer večernice, nato je noč prečul v molitvi in petju z ljudstvom ali pa je spovedoval. Zjutraj je imel govor, nato pontifikalno mašo, potem birmovanje in drugo mašo. Včasih je bilo birmancev tudi do 1.000. /62/ Na veliki šmaren so se romarji ponavadi zbrali dan prej v Gornjem Gradu, naslednji dan pa so se tu udeležili slovesnosti. Tako imamo podatke iz škofijskih protokolov, da se je Hren udeležil slovesnosti za leta od 1600 do 1613. Leta 1620 pa so ga nujne zadeve zadržale, zato je prosil župnika v Škalah, Ebenbergerja, da ga je nadomestil. /63/ Obisk romarjev se je izdatno povečal. Ob velikem šmarnu so leta 1607 našteali okrog 14.000 vernikov, leta 1609 8.000 in leta 1611 13.000. /64/ V naslednjih letih je Hren posvetil več oltarjev, studenec na Črnivcu in več križev ob poti. /65/ Leta 1612 je sestavil pesmarico Marijinih pesmi, ki bi jih bili romarji peli v Novi Štifti, a do izida ni nikoli prišlo. /66/

Če je določena milostna podoba res obstajala, ali pa je bil bolj pomemben sam kraj, je bila to najbrž bratovščinska podoba (kip ali slika?) v glavnem oltarju, ki je predstavljala Rožnovensko Mater božjo s sv. Dominikom in sv. Katarino Siensko. Kajti glani oltar je pripadal bratovščini sv. rožnega venca. /67/ Kmalu po prikazanju Marije Zvezde pa je nastal kip Marije z Jezusom kot apokaliptične žene, ki je še danes v tronu glavnega oltarja. /68/ Tudi romarske podobice kažejo Marijo Zvezdo tako, kot se je prikazala duhovniku in romarjem med mašo: v zvezdi na oblaku sedečo Marijo Kraljico z Jezusom in rožnim vencem v roki. /69/

Pod cerkvijo je bil izvir vode, ki ga je blagoslovil Hren. Romarji so ga obiskovali in uporabljali kot sveti izvir. /70/

Procesije v Novo Štifo so bile večkrat združene še z obiskom cerkve sv. Frančiška Ksaverija na Straži, Marije v Nazarjah ali stolnice v Gornjem Gradu.

Po gornjegrajski matrikuli /71/ so bile maše v Novi Štifti na naslednje dni: na god sv. Jožefa (19. marca), na praznik Gospodovega oznanjenja (25. marca), na belo nedeljo, na god sv. Urbana (25. maja), na praznik Marijinega obiskovanja (2. julija), na nedeljo po 22. juliju (god sv. Marije Magdalene), na praznik Marije Snežne (5. avgusta), na praznik Marijinega vnebovzeta (15. avgusta), na praznik Marijinega rojstva (7. in 8. septembra), 22. septembra, na god angela Gabrijela (29. septembra) in na nedeljo po 7. oktobru (Rožnovenska Mati božja). Na te dni so bili tudi romarski shodi.

Prvi večji shod je bil na praznik Marije Snežne, 5. avgusta, in že iz protokolov izvemo, da je bil ta dan pridržan za procesije s Kranjske. /72/ Takrat so prišli romarji iz Komende /73/, Mengša /74/, Cerkelj /75/, Vodic /76/, Moravč /77/, Dola pri Ljubljani /78/, iz štajerske smeri pa iz Prebolda /79/, Motnika /80/, Vranskega /81/ in Sv. Jurija ob Taboru. /82/ Procesija iz Komende je prišla na ta dan, vse druge župnije pa že dan prej. Župljani iz Mengša in Cerkelj so prišli sem vsako tretje leto, vmes so Mengšani hodili na isti dan v Cngrob in na Šmarno goro, Cerkljani pa v Velesovo in na Bled. Iz Moravč so prišli v Novo Štifo vsako šesto leto, saj so vmes obiskali Sv. Višarje in Uršljo goro, ko pa so prišli sem, so po želji obiskali še cerkev sv. Frančiška Ksaverija na Straži in Marijino cerkev v Nazarjah. Vodiška fara je sem priromala vsako drugo leto, saj so vmes šli še k Mariji na Bled. Leta 1606 je bilo največ romarjev iz Mengša. /83/

Drugi večji shod je bil 15. avgusta, na dan Marijinega vnebovzetja. Takrat so prišle procesije iz Zasavja, in sicer iz Dobovca /84/, Svibna /85/, Trbovelj /86/, in Zagorja. /87/ Na pot so krenili že 13. avgusta, vmes so imeli mašo v Čemšeniku, zvečer so v procesiji prišli na Stražo in imeli mašo. 14. avgusta so imeli mašo v gornjegrajski cerkvi, prišli zvečer v Novo Štifo in noč prebedeli. 15. avgusta so se tu udeležili slovesnosti, kjer je imel prvo mašo kaplan iz Svibnega. Iz škofijskih protokolov pa izvemo, da so ta dan prihajali tudi številni romarji iz okolice Maribora, s Koroške, Kranjske in Hrvaške. /88/ V izrednem letu 1606 so se k praznovanju zbrali romarji iz krajev okrog Mure, Drave, Save ter iz Primorja. Najprej so opravili pobožnosti v Gornjem Gradu, potem v procesiji odšli k Novi Štifi, noč prečuli v molitvi, bili pri slovesni škofovi maši in prisluhnili njegovi pridigi. V obeh krajih jih je škof bimal 800. Naslednje leto se je zbralo kar okoli 14.000 romarjev iz krajev okoli Radgone, Ptuja, Maribora, s Koroške, Štajerske in Kranjske, od Pivke in s Primorske in celo iz Hrvaške. /89/

Tretji večji shod pa je bil na praznik Marijinega rojstva – 8. septembra. Takrat so prišle, večinoma že prejšnji dan, procesije s Štajerskega in Koroškega. Tako imamo podatke za župnije Mozirje /90/, Rečica /91/, Ljubno /92/, Luče /93/, Solčava /94/, Črna na Koroškem /95/ in Sv. Danijel pri Pliberku. /96/

Procesije pa so prihajale tudi na druge dni. Tako so župljani iz Tuhinje, ki so se po želji zbrali v Špitaliču, prihajali k Novi Štifi na belo nedeljo /97/, tu pa so se ustavili in imeli mašo tudi 11. julija, dan pred godom sv. Mohorja in Fortunata, kajti na ta dan so hodili od leta 1727 k Sv. Frančišku Ksaveriju na Stražo. /98/ Kamniška procesija je prišla na 4. nedeljo po veliki noči. Dan prej so šli Neveljčani z banderi k Frančišku Ksaveriju, na poti naprej so imeli privatno mašo pri Mariji v Novi Štifi ob enajstih dopoldne. Takrat je bila tudi brana maša za kamniško mesto. /99/

Mozirska župnija je imela zaobljubno procesijo za odvrnitev pozebe in drugih naravnih nesreč 1. ali 2. julija, na praznik Marijinega obiskovanja. /100/

V Cerkljah je bila procesija objavljena za tretjo nedeljo po binkošti, če niso tega romanja združili z romanjem k Sv. Primožu. /101/

Iz Škofje Loke in Selške doline so vsakih sedem let sem zaobljubno priromali okrog praznika sv. Jerneja, 24. avgusta. Škofjeločani so imeli na poti mašo pri relikvijah sv. Urbana v Komendi, drugo pa v župnijski cerkvi v Kamniku isti dan. Zvečer so prišli v Novo Štifo

in vikar je pridigal. Naslednje jutro je imel prvo mašo vikar, drugo je imel okrog osmih pri Sv. Frančišku Ksaveriju kaplan. Od tu so šli nazaj k Sv. Primožu nad Kamnikom, kjer je zvečer kaplan pridigal in bral litanije in s tem se je dan zaključil. Naslednje jutro so imeli dve maši in se potem vračali domov. Pri zapisu je opomba, da so zadnjikrat romali leta 1769. /102/

Romarji iz Selc, ki so se jim pridružili še župljani iz Sorice in Železnikov, pa so imeli na poti v četrtek zjutraj mašo pri Sv. Jožefu na Hujah pri Kranju, zvečer pri Sv. Primožu nad Kamnikom, v petek zvečer so prišli v Novo Štifo, nazaj grede pa so se ustavili na Šmarni gori. /103/ Sem pa so hodili tudi romarji iz okolice Trojan. /104/

DOB, ŽUPNIJSKA CERKEV SV. MARTINA

Kamničani so šesto velikonočno nedeljo šli z banderi k cerkvi sv. Martina v Dob. Sem so poromali še verniki iz Dola pri Ljubljani, in sicer drugo nedeljo po sv. Jerneju (24. avgusta) in tretji dan po angelski nedelji. /105/

Cerkev se skupaj z župnijo prvič omenja leta 1232. V 17. stoletju je imela glavni oltar posvečen sv. Martinu in stranska sv. Katarini in Mariji. Leta 1661 se prvič omenja prizidana kapela sv. Mihaela z oltarjem in kipom sv. Mihaela. Leta 1762 je bila posvečena nova cerkev s petimi oltarji: sv. Martina, Marijin, Kristusov, sv. Volbenka in sv. Mihaela. /106/

Zakaj so verniki romali k tej cerkvi, nam je zgodovina zamolčala. Najverjetnejša je misel, da so po kakšnem čudežnem dogodku ali uslišanju sv. Mihaela zgradili njemu na čast kapelo, ki so jo nato verniki še dolgo obiskovali. Pobožnosti pa je pospeševala leta 1690 ustanovljena bratovščina sv. Rešnjega telesa. /107/

ŠMARNA GORA, PODRUŽNIČNA CERKEV MATERE BOŽJE, ŽUPNIJA VODICE

Šmarna gora je ena najstarejših romarskih poti na Slovenskem, saj je domnevno bila tu zgrajena cerkev v ta namen že v 12. stoletju. /108/ Gre za tip romarske cerkve na višini, kot na primer Sv. Primož, za katere se domneva, da gre na teh mestih za kontinuiteto svetega mesta že od prazgodovine naprej, a za to ni dokazov. Po legendi naj bi na gori stal grad, saj se leta 1216 omenja Albert "de Marienberch". Spomin na graščaka, ki je za pokoro dal grad Mariji v last, nam je ohranil v pesmi Prešeren. /109/ Druga legenda pa pravi, da je na goro potovala Marija in je spotoma počivala na skali pod sedlom, kjer je ostal odtis njenega kolena, zato so kasneje na tem mestu pozidali kapelico. Ko je Marija prišla na vrh gore, je tam pustila podobico svojega vnebovzetja. /110/ Prvič se ime, ki se je uporabljalo še v 17. in 18. stoletju (Kallenberg, Gross Kallenberg ali redkeje Cetius, za razliko od Homca, ki so mu rekli Klein Kallenberg), omenja leta 1314. /111/

V 17. stoletju je bila cerkev dvoladijska s prvotno najbrž sedmimi oltarji in obzidana z močnim taborom z dvema stolpoma za obrambo pred Turki in s stavbami za romarje. Poleg glavnega oltarja so bili še trije stranski, posvečeni Materi božji. Peti oltar je bil posvečen sv. Florjanu, šesti sv. Ani, sedmi pa sv. Nikolaju. /112/ Oltarja sv. Ahaca in sv. Barbare sta bila posvečena leta 1499. /113/ Slava je sv. Ahacu narasla po letu 1593, ko so tega leta na njegov god Kranjci premagali Turke pri Sisku. V spomin na ta dogodek je bil še v 18. stoletju glavni romarski shod na Šmarni gori 22. junija.

Podobica Matere božje na Homcu. Semeniška knjižnica Ljubljana.

Kamniška in cerkljanska matrikula še v 18. stoletju pišeta o sv. Ahaciju kot o deželnem varuhu Kranjske dežele. /114/ Tudi Hren se je zelo veselil zmage in jo je ovekovečil z več pesmimi in slavospevom. O tej bitki je dal naslikati dve sliki na platno, kraje, kjer so se s Turki borili, pa je tudi sam obiskal. Iz obleke Hasana-paše je dal napraviti za ljubljansko stolnico paramente, v katerih je na dan sv. Ahacija sam maševal. /115/ Druga legenda o sv. Ahacu pa pravi, da ga je po priprošnji Marija poslala nad Turke, ko so hoteli izropati Šmarno goro. To se je zgodilo na njegov god v soboto ob pol dvanajstih. V spomin na to čudežno rešitev so ob cesti zgradili kapelico, ki se imenuje Sv. sobota, in začeli zvoniti že ob pol dvanajstih. /116/ Zvonjenje, ki naj spominja na zmago nad Turki, je uvedel že papež Kalikst III., ko je v spomin na zmago nad Turki leta 1456 pri Beogradu ukazal, da se mora opoldne zvoniti. /117/

Po obdobju turških ropanj in protestantizma je vizitator leta 1631 našel cerkev v slabem stanju. Protireformatorji so hoteli obnoviti romanja, saj so nekateri vodiški župniki sprejeli protestantsko vero in so romanjem nasprotovali. /118/ Šele leta 1673 so uredili notranjščino in posvetili predelane oltarje. Tako je Valvasor leta 1689 pisal, da ima cerkev sedem oltarjev: glavnega sv. rožnega venca in stranske Marijinega oznanjenja, sv. Miklavža, sv. Florjana, sv. Barbare, sv. Ane in sv. križa. Piše tudi, da se tu zgodi mnogo velikih čudežev, zato sem zelo pogosto in številno romajo. /119/ Cerkev pa je bila dotrajana in leta 1707 je bilo posvetovanje o gradnji nove cerkve, ki so jo začeli graditi 1711, posvečena pa je bila šele 31. maja 1729. /120/ Domnevni arhitekt Gregor Maček si je cerkev zamislil kot centralni prostor s kupolo in prav tako centralnim

prezbiterijem, zgledoval pa se je po znani dolenski romarski cerkvi v Novi Štifti pri Ribnici. /121/ Glavni oltar je ostal posvečen rožnenski Materi božji, stranske pa so skrčili na štiri in jih posvetili štirinajstim pomočnikom v sili: sv. Florjanu in sv. Ahacu, sv. Ani in sv. Miklavžu. Gotovo je bila cerkev takrat tudi poslikana ali vsaj namenjena za poslikavo, a o tem nimamo nobenih podatkov. Sedanje freske je v štiridesetih letih 19. stoletja naslikal Matevž Langus. /122/

Šmarna gora je bila vsaj že v 13. stoletju dobro obiskana božja pot. O tem priča listina iz leta 1314, s katero je oglejski patriarh Otobon obnovil odpustke za romarje. Podelil pa je še 40 dni novih odpustkov za tiste, ki cerkev obiščejo na Marijine praznike in opravijo zakramenta pokore in evharistije. /123/ Odpustke so obnovili in jih razširili še leta 1403, 1411 in 1475, 1499 in 1673. /124/

Marijina bratovščina je bila na gori ustanovljena že pred letom 1419, ko se prvič pojavi v listinah. /125/ Mogoče pa se že listina o obnovljenih odpustkih iz leta 1314 nanaša na bratovščino. Bratovščina se omenja še leta 1420, 1432, 1455, 1498 in 1662. Kdaj se je preimenovala v rožnensko, ni jasno, saj se tako poimenovanje v listinah pojavi šele 1662. leta. /126/ Mogoče je k temu pripomogel ukaz Pija V., naj se v zahvalo za zmago nad Turki pri Lepantu 7. oktobra leta 1571 praznuje poseben dan, saj so kristjani zmago splošno pripisovali molitvi sv. rožnega venca. Gregor XIII. je leta 1573 dovolil, da se v vseh cerkvah, kjer imajo oltar sv. rožnega venca, zahvalni dan za to zmago obhaja prvo nedeljo v oktobru kot praznik sv. rožnega venca. /127/ Po zmagi, ki jo je princ Evgen priporil nad Turki pri Petrovaradinu 5. avgusta 1716, je Klemen XI. ukazal praznik za vesoljno cerkev. Prav tako se je razširilo praznovanje malega šmarna, 8. septembra, ki je bil sicer uveden že konec 7. stol. Po zmagi nad Turki pri Dunaju leta 1683 je Inocent XI. ukazal, naj se v nedeljo po tem prazniku praznuje v vsej Cerkvi god Marijinega imena. /128/

Odpustki za bratovščino so bili obnovljeni še leta 1721 in 1740. /129/ V bratovščinski knjigi /130/ so vpisani člani iz okoliških vasi, ki so spadale pod vodiško župnijo, nato pa iz Komende, Cerkelj, Smlednika, Trzina, Ljubljane, Tržiča in Kranja.

Prvotne milostne podobe, če je bila sploh v resnici pomembna, ne poznamo. Na zunanji steni cerkve je v niši postavljen kip stoječe Marije z Jezusom, ki je lahko prvotno stal v glavnem oltarju. /131/ V tronu sedaj stoji oblečen kip Marije z Jezusom iz 18. stoletja, tron pa zapira slika iz 19. stoletja.

Cerkev na Šmarni gori je imela svoje kurate vsaj že od leta 1742 dalje, status kaplanije pa verjetno že od začetka 14. stoletja /132/, zato je bilo tam veliko maš in ne samo na večje romarske shode, kot je bilo to v navadi drugje. Pri velikih shodih so maševali tudi zunaj, saj je bil oltar zunaj in še eden v pokopališki kapeli. /133/ Na gori, oziroma v votlini pod goro, je bival puščavnik, ki je pomagal pri maši in spodbujal vernike pri spokorništvu. /134/

Prva maša v letu je bila 25. marca, na dan Marijinega oznanjenja, z odpustki sv. rožnega venca in sedmih oltarjev. /135/ Prav tako je bila maša in odpustki sedmih oltarjev na velikonočni torek. /136/

30. aprila zvečer je bil začetek posebne slovesnosti, ki je trajala do 5. maja. Vse dni so ljudje lahko dobili odpustke sv. rožnega venca in sedmih oltarjev. Ta dan so k večernicam z litanijami ponavadi prišle procesije z

Podobica sv. Lucije na Skaručni s Šmarno goro v ozadju. Semeniška knjižnica Ljubljana.

Iga, iz Dobropolja in Preserij. Večerno pridigo je imel ponavadi kaplan iz Preserij, zjutraj pa z Iga. /137/ O dobropoljski procesiji (z Laščami in Strugami) je ohranjen zapis iz leta 1576, da so se zbrali ob sedmih zjutraj, nato pa so odšli v procesiji v Ljubljano, kjer so imeli mašo pri oltarju Matere božje dobrega sveta pri avguštincih. Popoldne okrog štirih so prišli na Šmarno goro, kjer je imel po večernicah dobropoljski kaplan pridigo. /138/ Naslednji dan, na praznik sv. Filipa in Jakoba, sta se slovesnosti pridružili še procesiji iz Šenčurja in Velesovega. 2. maja zvečer so prišle procesije z Vrhnike, iz Šempetra pri Ljubljani in iz Dola. 3. maja, na zapovedani praznik najdenja sv. križa, je ponavadi prišla še procesija iz Šentvida. Na ta dan je bila izpostavljena relikvija sv. križa; kdor jo je poljubil in zmoli tri očenaše in tri zdravamarije, je dobil 40 dni odpustka. Ta dan, oziroma že na predvečer, je po zaobljubi zaradi pomanjkanja in lakote prihajala od 16. stoletja naprej procesija iz Preddvora. /139/ Naslednji dan, na praznik sv. Florjana, ki ga je ljudstvo praznovalo, kot bi bil zapovedan, je bilo cerkveno proščenje. Prišle so procesije iz Smlednika, Komende, Šmartina in Šempetra. /140/

Na binkošno nedeljo so bile na Šmarni gori večernice in litanije, ki so se jih udeležili verniki iz Kamnika in Cerkelj. Naslednji dan zjutraj je imel mašo domači kaplan, nato pa so imeli Kamničani opravila pri Sv. Luciji na Skaručni, druga maša pa je bila ob desetih s kratkim svarilom pri malem oltarju. Ta dan so prišli še verniki iz Šmartna pod Šmarno goro, na binkoštni torek pa iz Črnuč in Naklega. /141/

Naslednji sklop pobožnosti na Šmarni gori se je začel 21. junija zvečer, kajti največji romarski shod je bil 22.

junija, na god sv. Ahaca, ko so obhajali spomin na zmago nad Turki. Dan prej so k večernicam z litanijami prišle procesije iz Nakla, Preddvora, Podbrezj, Križ pri Trziču, Trziča, Stare Loke, Poljan, Doba, Krašnje, Moravč, Polhovega Gradca, Gornjega Grada, naslednji dan pa še iz Velesovega, Cerkelj, Mengša, Sore in Ihana. /142/ Praznovanje se je nadaljevalo naslednji dan, ko so bile večernice in litanije na predvečer praznika sv. Janez Krstnika. Na gori so ostali le verniki iz Poljan, katerim so se pridružili še tisti iz Selc. Obrede je vodil domači kaplan, pridigo pa je imel zvečer kaplan iz Poljan, zjutraj iz Selc. Ta dan so ljudje prejeli tudi odpustke. /143/

Na nedeljo po 29. juniju, prazniku sv. Petra in Pavla, je bila na gori slovesnost v spomin posvetitve sedmih oltarjev leta 1673. Obhodu z najsvetejšim in štirimi evangeliji se je pridružila procesija vernikov iz Polhovega Gradca. /144/

Odpustke so verniki lahko prejeli tudi 26. julija, na praznik sv. Ane, ko so se sem povzpeli verniki iz Šmartna pod Šmarno goro. Ti so plačevali za maše na gori še 9. junija, 2. in 17. julija. /145/

Večji shodi so bili tudi na Marijine praznike. Tako je dan pred praznikom Marije Snežne vsako tretje leto prišla procesija iz Mengša. Drugi dan so se maše udeležili še verniki iz Šmartna. /146/

Na predvečer Marijinega vnebovzetja se je domači kaplan povzpел na Šmarno goro, kamor so poklicali tudi 5 ali 6 spovednikov, kar kaže na to, da je bil obisk vernikov kar velik. Zvečer so molili litanije, drugi dan pa je bil hkrati tudi glavni praznik bratovščine sv. rožnega venca in člani so dobili odpustke za 7 let in prav toliko kvadragen in odpustke sedmih oltarjev. Slovesnosti so se udeležili župljani iz Šmartna. /147/

Iz te župnije je šla procesija na goro tudi 24. avgusta na god sv. Jerneja. /148/

Prav tako je bil manjši praznik bratovščine sv. rožnega venca tudi 8. septembra. Dan prej, po kosilu, je odšel kaplan s petimi ali šestimi spovedniki na goro, kjer so imeli večernice z litanijami. Drugi dan so člani lahko prejeli odpustke. /149/

Zadnji shod z odpustki, za katerega šmartinska matrikula pravi, da je bil največji, je bil prvo nedeljo v oktobru na rožnovensko nedeljo. Naslednji dan se je brala maša za rajne člane bratovščine. /150/

O razširjenosti romanja na Šmarno goro govorijo tudi ljudske pesmi, saj se ime omenja v pesmih, ki so jih peli po celi Gorenjski, v Baški grapi, na Dolenjskem pa okrog Iga in Dolenjskih Toplic. /151/

SKARUČNA, PODRUŽNIČNA CERKEV SV. LUCIJE, ŽUPNIJA VODICE

Kumrova nam je v zbirki slovenskih ljudskih pesmi ohranila več variant pesmi o skaručenski sv. Luciji. Prvi del pesmi pripoveduje o Lucijinem življenju, drugi pa o usodi moravškega hlapca, ki ga je vol sunil v oko in mu ni bilo več pomoči, dokler se ni zaobljubil k sv. Luciji, ki stoji na Skaručni in z oltarja deli milosti. /152/ Pesem je bila znana okrog Radomelj, Kamnika, Moravč, Mengša, po Tuhinjski dolini, Črnem grabnu do Trojan in celo okrog Iga.

Kdaj se je božja pot na Skaručno začela, ne vemo, gotovo pa so romarji prihajali sem vsaj že okrog leta 1660. Tam je morala stati kapelica ali znamenje z njeno podobo, kjer so se shajali romarji in bolniki, saj je škofovski generalni vikar Filip Trpin leta 1661, ko so domačini želeli postaviti cerkev, sestavil v Vodica

popis čudežev, ko je zasliševal priče. Na podlagi tega zapisnika se je škof Oton Buchheim odločil dati dovoljenje za zidavo cerkve. Tudi smledniški graščak Ferdinand Verdenberg je bil naklonjen zidavi, saj je podaril zemljo za cerkev. Tako so med leti 1662–1665 sezidali cerkev, ki je imela tri oltarje: sv. Lucije, sv. Mihaela in sv. Jožefa, posvečena pa je bila 10. julija 1667. /153/ Šele leta 1729 je skaruška cerkev dobila relikvije sv. Lucije; te je podaril Jožef Ignacij Zergollem, župnik v Nevljah, 1. julija istega leta pa je ljubljanski škof podelil romarjem odpustke. Že leta 1744 so zaradi velike množice romarjev začeli razmišljati o novi, večji cerkvi, a niso sezidali nove, temveč le povečali staro. Dela je vodil vodiški župnik Jožef Gregor Vačnik. Leta 1748 je bila cerkev poslikana, 10. julija 1755 pa posvečena. /154/ Franc Jelovšek je po naročilu župnika na stropu prezbiterja in ladje upodobil natančno zgodbo sv. Lucije in jo opremil z napisi v nemščini, ki razlagajo vsebino podob. Tako so romarji lažje spremljali, ko jim je župnik pridigal o njenem življenju, mučeništvu, čudežih in krepostih.

Prvotno so na Skaručni romarji opravljali pobožnosti pred kapelico z Lucijino podobo, ki danes ni več ohranjena. Voda v vodnjaku, ki stoji pred cerkvijo, je najbrž veljala za sveto in so si z njo umivali oči. Lucijo so prosili za čudežno pomoč v očesnih boleznih. Ob gradnji cerkve pa kapelice najbrž niso podrli in še danes stoji na tem mestu ob cerkvi. Ko je bila cerkev zgrajena, so v veliki oltar postavili kar staro podobo sv. Lucije, saj je ta delila milosti in so bili romarji nanjo navajeni. A kmalu je škof zahteval novo, in ta se nam je ohranila na podobici, ki jo hranijo v Semeniški knjižnici. To podobo so ohranili še potem, ko je bila leta 1755 posvečena cerkev. Novi veliki oltar je bil narejen šele leta 1776. Tudi slika iz tega oltarja se nam ni ohranila, ohranil pa se je kip sv. Lucije v tronu in napis nad njim: LVCLA oCVLo DoLore affeCto aDVoCata sVCCVRre. /155/ Vse kaže, da romarska pobožnost ni bila vezana na točno določen milostni kip, kakor je to v navadi pri Marijinih romarskih poteh, ampak so bile po letu 1729 predmet češčenja relikvije, prej pa podoba.

Sv. Lucijo so na Gorenjskem častili tudi v Dražgošah in v Zadnji vasi pri Radovljici in verjetno je, da so prav Dražgoše dale pobudo za češčenje tudi na Skaručni. Leta 1750 je selški župnik Pušar izdal knjižico o pobožnosti k sv. Luciji, ki je bila sicer namenjena za Dražgoše, a je bila razširjena tudi na Skaručni. /156/ Prav Skaručna je izmed teh treh romarskih cerkva postala najpopularnejša.

Ker so romarji prišli prosit sv. Lucijo, naj jim pomaga pri boleznih oči, so se ji za prejšnjo milost zahvalili z železnim ali voščenim votivom v obliki oči.

V Etnografskem muzeju v Ljubljani je ohranjena votivna slika iz leta 1729. /157/

Skaruško cerkev so upravljali župnik in kaplani iz Vodice, saj je bil prvi kurat postavljen tu šele leta 1793 /158/ in zato tu ni bilo vsak dan maše, ampak le na večje romarske shode. Če so hoteli romarji imeti mašo, so morali duhovnika pripeljati s sabo.

Največji romarski shod je bil na nedeljo pred godom sv. Jakoba, 25. julija, ali po njem. Na predvečer je pridigal župnik, kaplan pa pel litanijske. Zjutraj je imel mašo s pridigo kaplan, okrog desetih pa je bila slovesna maša s pridigo, za katero je bil povabljen kaplan iz Šenčurja, od koder so prišli na ta dan v procesiji. Procesije so prišle še iz Sore in Šmartna pod Šmarno goro. /159/

Podobica Marije Zvezde v Novi Štifti pri Gornjem Gradu z upodobitvijo legende o začetku cerkve. Semeniška knjižnica Ljubljana.

Drugi velik shod je bil na 4. velikonočno nedeljo, ko so obhajali spomin na posvetitev cerkve. V soboto je imel kaplan ob treh mašo z litanijami in kratkim nagovorom. Pripovedoval je po želji ali o Lucijinem življenju, o njeni milosti ali o značaju njenih dobrih del, za kar so bili romarji hvaležni. Nato so izpostavili njene relikvije, ob katerih so romarji molili tri očenaše in zdravamarje, za kar so dobili 40 dni odpustkov. Zjutraj naslednjega dne je imel kaplan pridigo. Okrog desetih so prišli v procesiji iz Komende, Smlednika, Šmartna pod Šmarno goro in Šentvida. Takrat je bila slovesna maša s pridigo, ki jo je imel ponavadi eden od gostujočih ali pa domači župnik. /160/

Procesije so se tu ustavile, ko so romale na Šmarno goro. Tako je kamniška procesija imela tu mašo na binkoštni ponedeljek, ko se je vračala s Šmarne gore domov, procesiji iz Moravč in Gornjega Grada pa sta se ustavili tu dan pred praznikom sv. Ahaca, ko je bil romarski shod na Šmarni gori.

CRNGROB, PODRUŽNIČNA CERKEV MARIJINEGA OZNANJENJA, ŽUPNIJA STARA LOKA

Valvasor pravi o cerkvi v Crngrobu, da je najodličnejša in najbolj znana med osemnajstimi podružnicami starološke župnije. K njej so skoraj dnevna velika romanja, največji obiski pa so na četrto postno nedeljo in na naslovni praznik Marijinega oznanjenja, pa tudi na binkošti in na naslednje binkoštno praznične dni. /161/

Nastanek božje poti je zavil v temo, zato tudi ne vemo, ali je najprej tu stala cerkev, ki je postala romarska, ali

pa so cerkev zgradili v ta namen. Vsekakor je stala tu že v 13. stoletju. /162/ Večkrat so jo prezidali, nazadnje je Jurko iz Loke v dvajsetih letih 16. stoletja zgradil sedanji dvoranski prezbitერი, nemara so hoteli povečati tudi ladjo, saj je bila za množico romarjev premajhna, a do realizacije ni nikoli prišlo. /163/ Cerkev se nam je tako ohranila do danes, le v 19. stoletju ji je bila prizidana neogotska lopa. V 17. stoletju je cerkev dobila nove oltarje, od katerih je ohranjenih sedem. Glavni oltar je leta 1653 izdelal Jurij Skarnos iz Ljubljane in je največji zlati oltar na Gorenjskem. /164/ Napis nad tronom pove, da je oltar privilegiran ob četrtnih, zato je bila tu vsak četrtek maša in tako so duše v vicah prejele popolni odpustek. Ljudje so tudi verjeli, da jih bo Marija uslišala, če bodo šli devet četrtnov zaporedoma k maši. V prezbitერიju so še trije oltarji. Prva dva, posvečena sv. križu in Žalostni Materi božji, sta bila leta 1753 predelana, tretji, Magdalenin, je malo kasnejši. V ladji pa stojijo oltar sv. Ahaca iz leta 1648, sv. Agate, sv. Lucije, oba iz druge polovice 17. stoletja, in oltar sv. Martina iz leta 1680. /165/

Od možnih milostnih podob se nam je ohranil samo majhen lesen baročni kipec stoječe Matere božje z detetom v naročju nad tabernakljem glavnega oltarja. Oba sta kronana in v rokah držita žezil. /166/ Na podobici iz sredine 18. stoletja, ki jo hrani Semeniška knjižnica v Ljubljani /167/, pa se napis o milostni podobi nanaša na sliko Marijinega oznanjenja, ki je bila najbrž prvotna slika glavnega oltarja, torej iz časa okrog leta 1653. /168/ To sliko so najprej zamenjali z Layerjevo in kasneje še z eno. V tronu pa je še prvotna Skarnosova skupina Marijinega oznanjenja. Mogoče kult ni bil vezan na določeno podobo, kot je to na primer v Velesovem, kjer je še danes ohranjena milostna podoba s konca 12. stoletja, ampak na prostor sam, kar nam mogoče pove tudi ime kraja, a milosti jim je delila Marija. Lahko pa je milostni kip gotška oblečena Marija pod baročnim baldahinom, ki jo je Veider videl v Bidetovi kapelici, ki stoji na poti v Staro Loko. Zanj pravi, da so ga skupaj s kipom roženvenske Marije nosili v procesijah. /169/

Ljudska pesem omenja crngrobsko Marijo angelskega češčenja predvsem kot rešiteljico turških ujetnikov in sploh zmagovalko nad Turki. Na prej omenjeni podobici so na okvir slike natakreni okovi in berle. Podobica nam tudi kaže crngrobsko cerkev, obzidano s taborom, in najbrž so se sem zatekali kmetje pred Turki. Na zahodni strani cerkve pa vidimo tudi dve leseni romarski hiši. V starih povestih je ohranjeno, da je bila z Marijino pomočjo pred cerkvijo premagana številna turška vojska. Turški poveljnik, ki je prijahal kar v cerkev in jo hotel ropati, pa je v hipu oslepel in konj se mu je globoko ugreznil. /170/

Ko je turška nevarnost minila, so ljudje crngrobsko Marijo hodili prosit za pomoč v najrazličnejših osebnih stiskah, ni pa bilo v navadi, da bi prosili za živino ali v skupinskih nesrečah, kot so požar, kuga, potres. To sklepamo iz votivnih figur, ki jim tu pravijo "peršonce". /171/ Verjetno je, da so tako romarji prvotno imenovali le voščene in lesene človeške figurice, pozneje pa se je ime oprijelo vseh votivov.

Pobožnosti je v Crngrobu spodbujala bratovščina Brezmadežne od angela pozdravljene. Kdaj je bila ustanovljena, se ne ve, ohranjena pa je vpisna knjiga iz let 1728–1824, kamor je vpisanih tudi veliko plemičev. /172/

Največji romarski shodi v baroku so bili tu okrog bin-

košti, ko je prišlo 28 župnijskih procesij. /173/ Pobožnosti so se začele že v soboto, ko so bile okrog pete ure večernice s pridigo, litanijami Matere božje in obhodom okrog cerkve s štirimi evangelijskimi. Takrat je prišla procesija iz Poljan. Naslednje jutro je bila peta maša s pridigo. Ta dan so prišle procesije iz Polhovca Gradca, Komende, Selca, Sore in Cerkelj. Po kosilu so bile večernice, Verniki iz Polhovca Gradca, Cerkelj in Komende so ostali do ponedeljka, ko so se pridružile še procesije iz Podbrezja, Nakla, Preddvora in Vodice. Vodiška župnija se je vrnila šele na binkoštni torek. /174/ Veider pa omenja še procesije iz Smlednika, Velesovega, Šenčurja, Križ pri Trzihu, Mošenj, Kovorja, Idrije, Cerknega, Žiri, Železnikov, Nevelj, Mengša in Šentpetra pri Ljubljani. /175/

Iz Cerkelj so prišli še na 3. velikonočno nedeljo, iz Polhovca Gradca na vnebohod, Kamničani so poromali na nedeljo med oktavo sv. Rešnjega telesa, iz Podbrezja pa na 3. binkoštno nedeljo, ker so bili takrat odpustki 7 let in 280 dni za člane bratovščine brezmadežnega spočetja. Mengšani so vsako tretje leto prišli sem na praznik Marije Snežne, vmes so hodili v Novo Štifo in na Šmarno goro. /176/

HOMECE, ŽUPNIJSKA CERKEV MARIJINEGA ROJSTVA (PRED JOŽEFINSKIMI REFORMAMI POD ŽUPNIJO MENGEŠ)

Danes skoraj pozabljeno romarsko cerkev na Homcu, osamelcu sredi Mengeškega polja, je Dolničar v svoji knjižnici o Marijinih milostnih podobah in krajih po popularnosti postavil ob bok najslavnejšim romarskim cerkvam na Kranjskem, kot na primer Velesovo, Crngrob in Šmarna gora. /177/ Legenda o nastanku božje poti je tipična. Leta 1419 se je na tem griču dečku, ki je pasel ovce, v sanjah prikazala Marija z Jezusom v naročju, kar so ljudje razumeli kot znamenje in na mestu postavili kapelo in v njej oltar Mariji v čast. /178/ A cerkev je na griču, ki se prvič omenja že leta 1238, stala že prej, saj se leta 1399 tu že omenja kaplan /179/, kar govori o velikem obisku romarjev že takrat. V času turških vpadov je stal okrog cerkve tabor in legenda pravi, da so se morali Turki obrniti, ko so napadli cerkev, ker so se podkve njihovih konj udirale tako globoko v zemljo. Morda je v tem izročilu ohranjen spomin, da so bili tu premagani Turki leta 1528, ko so pustošili po celi Bistriški dolini. /180/ Uspešna obramba je božjo pot gotovo še pospešila.

Leta 1722 je cerkev postala premajhna. Gregor Maček je do leta 1728 sezidal novo cerkev, ki je bila do tega leta tudi že poslikana in opremljena z velikim oltarjem, ki ga je plačal Anton Krištof Dienzel von Angerburg. Posvetil pa jo je šele 1. avgusta 1761 nadškof Mihael Karel Attems in določil, naj se obletnica posvečenja praznuje na jesensko kvatno nedeljo, ko je že tako cerkveni shod, ter da takrat pobožni verniki lahko dobijo 40 dni odpustka. /181/

Jelovškove freske, ki so nastale med leti 1726 in 1728, so bile po potresu 1895 uničene in tudi del stavbe. /182/

Prvotnega milostnega kipa ne poznamo, ohranil pa se nam je kip Marije Zavetnice s plaščem iz prve polovice 16. stoletja, ki je danes postavljen v posebno nišo ob slavaloku na desni strani. Stoječa Marija z rokama razprostrta svoj dolgi plašč na strani, pod katerega so se zatekli ljudje različnih stanov. /183/ V novi baročni cerkvi je milostni kip očitno zamenjala slika, ki jo lahko vidimo na podobnicah, ki so hranjene v Narodnem

muzeju in Semeniški knjižnici. /184/ Večji del podobice zavzema slika Matere božje, ki sedi na oblakih, v naročju pa drži Jezusa. Oba sta kronana, okrog vratu imata rožni venec. Na okviru slike so pripeti votivi: dojenček, več src, torzo ženske, dve nogi, dlan, celopostavni klečeči molilec in dve glavi, kar kaže na to, da so se ljudje zatekali k Mariji v osebnih stiskah in boleznih. Pod sliko je ozek pas s cerkvijo in krajino, spodaj pa je napis. /185/

Mrkun o romanjih pravi, da so bili tu od starodavnih časov štirje večji shodi, in sicer na četrto nedeljo po velikih noči, na praznik Sv. trojice in Marijinega rojstva ter na kvatno nedeljo v jeseni. Romarji so prihajali, dokler niso zaslovele Brezje. /186/ Žakelj pa poleg praznikov omenja še župnije Kamnik, Mengeš, Trzin, Komenda in Tunjice, ki da so prihajale sem, na kvatno nedeljo pa so prišli še božjepotniki s Štajerskega. Poznal je tudi tri stare pesmi o milostih, ki jih je tu delila Marija, a se niso ohranile. /187/

Pobožnosti na Homcu je pospeševala bratovščina Matere božje, ki se omenja leta 1526, ko je prispevala denar za obrambo proti Turkom /188/, kar nam pove, da je bratovščina obstajala že dalj časa in je imela veliko premoženje.

Kamničani so sem poromali v nedeljo med oktavo sv. Rešnjega telesa, če je bilo močno deževje, saj so sicer šli v Omgrob. Sem so prišli kamniški krojači 22. junija, na god sv. Ahaca, ko je bil največji romarski shod na Šmarni gori. Imeli so peto mašo s kratko pridigo pri oltarju ali s prižnice. Voditelj je bil mlajši kaplan. /189/

Komenda je imela po zaobljubi procesijo za varovanje polj od leta 1712 sem na soboto pred praznikom sv. Janeza Krstnika, prišli pa so še na septembrsko kvatno nedeljo. /190/ V septembru sta sem prišli v procesiji še župniji Vodice in Dol pri Ljubljani. Procesija iz Vodice se je ustavila tu ali eno nedeljo v septembru ali pa preden se je udeležila slovesnosti v Mengšu 29. septembra, če ni šla v Mengeš že 8. maja. Iz Dola so prišli 24. septembra po jutranji maši doma, ko je bil praznik bratovščine krščanskega nauka, če ni bilo nevihte. /191/ Ko so Moravčani pred praznikom Marije Snežne v procesiji vsakih dvanajst let romali na Sv. Višarje, so prvi dan praznovali na Homcu, zvečer pa v Ljubnem. /192/

ZGORNJI TUHINJ, ŽUPNIJSKA CERKEV MARIJINEGA VNEBOVZETJA (PRED JOŽEFINSKIMI REFORMAMI POD ŽUPNIJO KAMNIK)

Podatki iz matrikul, da je bila ta cerkev Marijinega vnebovzetja nekoč romarska, nas presenečajo, saj do sedaj, razen ustnega izročila, ni bilo drugih podatkov. /193/ Za 19. stoletje pa o tem pričata podobica z upodobitvijo smrti in vnebovzetja Marije Device, ki je nastala po Künlovi oltarni sliki iz leta 1856 /194/, in votivna slika iz leta 1850. /195/

Romarski shod je bil 15. junija na god sv. Vida. Nekateri so prišli že na predvečer okrog šestih, ko je bila maša. Ob petih jutraj je bila maša s kratko pridigo v cerkvi sv. Vida. Ob devetih pa so prišle še druge župnijske procesije k Marijini cerkvi. Maše znotraj in zunaj cerkve so se udeležili verniki iz Kamnika, Tuhinjske doline, Krašnje, Motnika, Sv. Jurija ob Taboru, Gornjega Grada in Vranskega, ki so prišli že prejšnji dan. /196/

Zg. Tuhinj se omenja prvič leta 1213 in še štiri leta

kasneje ter leta 1239, prav v letih, ko je že stekel živahen promet po tej dolini. Cerkev se prvič omenja leta 1526, ko so zbirali dragocenosti za financiranje obrambe proti Turkom. /197/ Ti naj bi bili cerkev izropali in požgali leta 1471. Prvotna cerkev naj bi bila stala tu v 13. stoletju, prednico sedanje pa naj bi bili pozidali celjski grofje. Ti naj bi bili imeli tam, kjer je sedaj župnišče, tudi svoj lovski dvorec. /198/ Že dimenzije cerkve nas navedejo na misel, da ni bila navadna, in gotoski ostanki kažejo, da je že takrat lahko sprejela množico romarjev.

Stelè je našel dva baročna keliha iz leta 1737 – darova tuhinjski Mariji, ki sta mogoče povezana s kakšnim uslišanjem. Prvega je darovala Ana Magdalena Apfaltrer, drugega pa Henrik Scarlichi in Terezija Apfaltrer, vsi iz Zgornjega Motnika. /199/

Čudno je, da so k Marijini cerkvi romali na dan sv. Vida. Mogoče so prvotno romali k cerkvi sv. Vida, ki stoji v gozdu nad Tuhinjem (zato je bila še v baroku na dan shoda jutraj tam maša), za katero pravi Valvasor, da je nekoč stala nižje od sedanje, na Zatrepu (kjer je stal staroslovenski žrtvenik), a je bila čudežno premeščena na sedanje mesto. Kasneje pa so iz neznanega razloga (mogoče zaradi težkega dostopa do cerkve sv. Vida) začeli obiskovati na isti dan to cerkev in se je kult počasi spremenil v Marijinega. V to cerkev so iz cerkve sv. Vida tudi prenesli relikviarij roke sv. Vida, ki ga je potrdil leta 1753 ljubljanski prošt Karel Žiga Petaz in sliko Matere božje dobrega sveta, ki jo je v šestdesetih letih naslikal Fortunat Bergant. /200/

Tuhinjska Marija je ohranjena tudi v dveh ljudskih pesmih /201/, za kateri se zdi, da sta nastali v 18. stoletju.

MOSTE, PODRUŽNIČNA CERKEV SV. BOŠTJANA, ŽUPNIJA KOMENDA

Cerkev nas preseneti zaradi svoje velikosti, sploh zaradi tega, ker je podružnična. Da je bila cerkev tudi romarska, prvič izvemo iz kamniške matrikule. Dvodelijska cerkev je bila sezidana leta 1512 ali 1517. /202/ Leta 1644 je moščanski slikar Bobič poslikal prezbiterij s prizori Kristusovega trpljenja. Vizitacijski zapisnik iz leta 1680 poroča, da je imela cerkev tri oltarje, in sicer sv. Boštjana, sv. Roka in sv. Miklavža. Valvasor devet let kasneje govori o štirih oltarjih /203/, Testaferratova vizitacija iz leta 1709 /204/ pa spet omenja le tri oltarje z istimi patrocini in prižnico. /205/ Ista vizitacija omenja tudi odprto kapelo zunaj cerkve, kjer je bila ob velikih shodih maša. Leta 1722 so cerkvi na severu prizidali še kapelo sv. Frančiška Ksaverija. /206/

Sem so 17. julija, na praznik sv. Aleša, v procesiji prišli kamniški čevljarji in usnarji. Mlajši kaplan je imel peto mašo s kratkim nagovorom. /207/ Stelè opisuje sliko iz druge polovice 18. stoletja, ki jo je našel za oltarjem sv. Frančiška Ksaverija. Sv. Aleš z napisom S. ALEXI ORA PRO NOBIS kleči v romarski obleki pred kapelico z Marijino podobo. Na desni je fantastično mesto, na levo pa pogled na hišo s stopnicami, pod katerimi leži svetnik. /208/ Ikonografija te slike kaže na romarski značaj cerkve.

Romarski shod z dvema mašama, pridigo in odpustki 7 let in kvadragen za člane bratovščine pa je bil 16. avgusta na god sv. Roka. Prišli sta procesiji iz Kamnika in Vodice. /209/

Sv. Rok je bil poleg zavetnika za kužne bolezni in na splošno za zdravje tudi zavetnik vseh, ki imajo opraviti

z ostrim orodjem, da bi jim varoval njihove roke in noge, predvsem zidarji, tesarji in žanjice. Zato so šli ta dan na božjo pot mnogi rokodelci in tudi kmetje, saj ta dan niso delali. /210/

Sv. Roku je posvečen južni stranski oltar, kip sv. Roka stoji tudi na glavnem oltarju, včasih pa je v ladji visela tudi slika sv. Fabjana, sv. Boštjana in sv. Roka.

Na to, da so sem prihajali delavci, ki so imeli opraviti z ostrim orodjem, kaže tudi opis prezbiterske freske iz leta 1644, ki ni več ohranjena. Pod prizorom Kristusa slačijo sta bili upodobljeni lopata in motika, pod Kristusom na križu pa sekira, klešče in kladivo. /211/

REPNIJE, PODRUŽNIČNA CERKEV SV. TILNA, ŽUPNIJA VODICE

Sveti Tilen je eden izmed pomočnikov v sili. Ljudje so se mu priporočali proti slabemu vremenu v jeseni, zlasti proti mrazu, zimi, pozebi in nevihtam. Pregovori pravijo, da, kakršno je vreme na dan sv. Tilna, tako bo ostalo cel september. /212/

Tilen pa je kmetom v Repnjah in okoliških vaseh pomagal tudi v boju proti Turkom. Julij Slapšak nam je to ljudsko izročilo zapustil v zgodovinski povesti. V Utiku je živel zelo suh in velik fant z imenom Tilen. Ker so se vsi norčevali iz njega, je šel živeti na Šmarno goro. Po treh letih bivanja na gori je sanjal, da so vas napadle pošasti, ki jih je on premagal s pomočjo sv. Tilna. Kmalu so prišli Turki in vaščani so se zatekli v tabor okrog cerkve sv. Tilna. Premagali so jih le z zvijačo fanta Tilna. /213/ Da so se vaščani k cerkvi res zatekali v strahu pred Turki, nam priča še danes dobro ohranjen tabor z dvema stolpoma, zgrajen okrog leta 1500.

Predhodnica sedanje cerkve, ki je bila prvič omenjena leta 1476, je bila enoladijska, z lesenim stropom in obokanim prezbitrijem. Leta 1631 je imela tri oltarje: sv. Tilna, sv. Lenarta, sv. Magdalene, četrti pa je stal zunaj v leseni kapeli. Leta 1668 je bil oltar sv. Magdalene posvečen sv. Barbari, leseno kapelo zunaj cerkve so pozidali, da se je ob velikih shodih tu lahko bra-la maša, prav tako je bil za ta namen še en zidan oltar pod leseno lopo pri cerkvi. /214/ Leta 1731 je bila cerkev zgrajena na novo, posvečena pa s tremi oltarji šele leta 1755. /215/

Kot za cerkvi v Tuhinju in Mostah tudi za to cerkev izve-mo šele iz matrikul, da je bila romarska.

Glavni romarski shod je bil 1. septembra na god sv. Tilna. Na ta dan so verniki hodili sem ali pa k sv. Valentinu na Limbarsko goro. Dan prej so bile večernice z litanijami. Takrat so ponavadi prišli vsako drugo leto v procesiji iz Gornjega Grada. Na dan praznika sta bili dve peti slavnostni maši, ena v cerkvi, druga zunaj v kapeli in dve pridigi. Prišle so procesije iz Kamnika, Šmartnega, Cerkeja, Smlednika, Komende, vsaki dve leti iz Šenčurja, vsakih sedem let pa iz Sore. Iz ene od teh je bil povabljen kaplan k pridiganju. /216/

Na nedeljo po tem prazniku je bilo cerkveno proščanje. Prišla je le domača župnija z banderjo, nato je bil obhod z najsvetejšim in štirimi evangelijskimi maša s pridigo, po obhajilu pa večernice. Ta dan je bil tudi manjši praznik bratovščine sv. Barbare z odpustki 7 let in kvadrage ne za člane, če so se udeležili maše in pridige. Prav tako so dobili odpustke še 8. oktobra (sv. Luka), 12. marca (sv. Gregor) in na praznik Sv. trojice. /217/ Na ta praznik je, kakor je ohranjeno v ljudskem izročilu, prišlo še posebej veliko ljudi.

Tako so poleg sv. Tilna tu častili tudi sv. Barbaro. Bratovščina je bila ustanovljena leta 1702 in med

njenimi člani je bilo veliko plemičev. /218/ Imamo tudi podatek, da so bili leta 1779 oltarju podeljeni (obnovljeni?) odpustki. /219/ V cerkvi je ohranjena slika sv. Barbare z začetka 18. stoletja. /220/ Ikonografija je tipična priprošnjiška. Za sv. Barbaro, ki stoji v ospredju, so upodobljeni utapljaajoči, na kol nataknjeni, za pete obešeni in hiša v ognju, na drugi strani pa stolp in gora z rudarji in duhovnik s sv. Rešnjim telesom. Iz tega sklepamo, da so to bratovščino ustanovili rudarji, a o kakšnem rudniku v bližini danes ni več sledu. Le ljudsko izročilo pravi, da naj bi v Repenjskem hribu nekoč kopali železovo rudo.

Tudi milostni kip sv. Tilna (svetnik sedi na nizkem sedežu, pred njim pa košuta) iz časa okrog leta 1470 je še ohranjen, /221/ saj so bili romarji tako navezani nanj, da so ga v novi cerkvi postavili v za to narejeno nišo na zunanji fasadi, ker v novem glavnem baročnem oltarju zanj ni bilo mesta.

OPOMBE

/1/ Članek je del raziskovanja v okviru avtoričine magistrske naloge *Baročne romarske poti in cerkve na Gorenjskem na Filozofski fakulteti pod mentorstvom prof. dr. Janeza Höflerja, ki se mu iskreno zahvaljujem za potrpežljivost in mnoge dobronamerne pripombe. Zahvaljujem se tudi prof. Marjanu Smoliku za prijazno pomoč pri reproduciranju podob in Gregorju Markiju za izdelavo zemljevida.*

/2/ Matrikula (originalno *Matricula* ali *Matricula* sive *Directorium parochiae* ...) je neke vrste liturgični koledar, kamor so župniki zapisovali, katere naloge so na določen dan v letu v župniji morali opraviti. Tega niso pisali vsako leto posebej, ampak je ta razpored, ki so ga popisali v 17. ali 18. stoletju, veljal do jožefinskih reform. /3/ NSAL: *"Matricula Promulgationum Hebdomadialium Plebaniae Civitatis Stein sub Joanne Carolo Barbo S.R.G. comite de Waxenstein SS. Theologie Doctore Per Simonem Thadaeum Reich Litopolitanum q. t. Seniore Capellanum in hunc Ordinem redacta anno 1749"*.

/4/ V Kamniku so vsak mesec eno nedeljo imenovali rožnensko, saj je imela takrat bratovščina rožnega venca praznik s procesijo. /5/ Matrikula Kamnik: *"Quando dominica 3.ta quadragesima est Rosariana, tunc propter nundinas, quae hac dominica habentur, et propter excursus ad filialem ecclesiam S. Primi processio rosariana peragitur post missam matutinam usque ad portam civitatis. Tum datur benedictio cum sanctissimo. Reliqua peractio tum hora 9.na, tum pomeridiana, quia habetur ad S. Primum, hic omittitur, ita ut nec vespera habeatur."*

/6/ Matrikula Kamnik: *"Dom. 1.ma quadrag. missa matutina hic hora 6.ta dein media 9.na instituitur processio ab hinc in Sallenberg, ex voto a civitate facto propter horrendum incendium, quod die 10.ma februarii, qua fuit dies Veneris ante hanc dominicam, anno 1690. exortum fuit. Tota igitur divinum peractio erit in Sallenberg, qua finita redibit processio ad matricem ecc., ubi litaniae de more terminabuntur."*

/7/ Matrikula Kamnik: *"Quando festum S. Georgii cadit in dominicam 2.ndam post pascha, tunc loco nostrae steinensis processionis, qua tali dominica solet ad Sanctum Primum institui, habetur ibi mane tantum una privata missa. Quando festum S. Marci Evang. cadit in dom. 2.ndam post pascha, dum nostra steinensis processio solet ad SS. Primum et Felicianum, institui."*

/8/ Matrikula Kamnik: *"Dom. 4.ta post pascha instituitur processio totius nostrae steinensis parochiae ad B.V. in Neustift. Pridie vadunt Neüllenses cum vexillis ad S. Franciscum Xaverium, per viam autem habent unam privatam missam ad B.V. in Neustift hora 11., qua hora etiam pro nostra civitate legitur una missa ad S. Franciscum Xaverium, ubi circa horam 4. intrant Neüllenses processioniter, ibidemque habent conciones et litanias. Praefata autem dominica mane circa horam 10. habetur, per seniore capellanum ex Stein."*

/9/ Matrikula Kamnik: *"Dom. 6.ta post pascha processio ad parvum castellum. Hodie Neüllenses vadunt cum vexillis ad S. Martinum in Aish."*

/10/ Matrikula Kamnik: *"Dom. Pentecostes. Hac die Neüllenses vadunt cum vexillis ad Beatam Virginem in Gross Kallenberg; Inde reduces habent unam missam ad Sanctam Luciam in Skaruzhina."*

/11/ Matrikula Kamnik: *"9. junius festum devotionis SS. Primi et Feliciani, processio ad S. Primum."*

/12/ Matrikula Kamnik: *"Dom. infra 8.vam Corporis Christi, Hodie vadunt Neüllenses cum vexillis ad Beatissimam Virginem in Ehren=gruben supra Locopolim. si autem ingruit pluvia vadunt ad*

Beatam V. in Humez.*

/13/ Matrikula Kamnik: "15. junius festum SS. Viti et sociorum martinum festum secundum antiquam consuetudinem Neüllenses vadunt cum vexillis ad B.V. in Tuchein, cui processioni etiam nostra steinensis associatur. Excursus junioris capellani."

/14/ Matrikula Kamnik: "22. junius festum secundum antiquam consuetudinem SS. Achatii et Sociorum MM. Carniolae Pat: finita hac missa vadunt sartores cum vexillis ad B.V. in Humez, ubi missa cantata et brevis concio ad aram, vel ex cathedra facienda. Excursus est junioris capellani. Hac ipsa die etiam est peractio in Kalisch propter patrocinium illius ecclesiae."

/15/ Matrikula Kamnik: "17. julius S. Alexii vadunt sutores et corarii processionaliter in Musta parochiae Commendae S. Petri ibidem missa cantata cum brevi exhortatione." V. cehovskih pravilih kovačev, nožarjev in ostrogarjev iz leta 1478, ki so bila prepisana leta 1738, je bila dolžnost vsakega mojstra udeležiti se procesije s svečo, kakor to delajo druge bratovščine. (Zgodovinski arhiv Slovenije, Sadnikarjeva zbirka, Kamnik, KAM 105)

/16/ Matrikula Kamnik: "16. august S. Rocus Neüllenses vadunt cum vexillis in Musta parochiae Commendae Sancti Petri. Post missam matutinam habent fabri serarii suam processionem ad Sanctum Primum, ibi divinorum peractio cum aliqua exhortatione, excursus est junioris."

/17/ Matrikula Kamnik: "1. sept. S. Aegidii Hac die Neüllenses vadunt cum vexillis in Repnie Wodicensis parochiae Sancti Aegidii Abbatis, specialis patroni contra frigus, noxium, et pruina." /18/ Kamniški muzej, inv. št. S 1211, podobica izhaja iz Sadnikarjeve zbirke; objavila jo je Zora Torkar, Beži Ljubljana, Gradec se skrli, Dunaj tužj Kamniku gliha nič ni: najpremožnejši meščani Kamnika v drugi polovici 19. stoletja, Kamnik 1996, str. 143.

/19/ Kamniški muzej, inv. št. K 111, kip prav tako izhaja iz Sadnikarjeve zbirke.

/20/ Salzburger Wallfahrten in Kult und Brauch, Katalog, XI. Sonderschau der Dommuseums zu Salzburg 1987, str. 37.

/21/ Za romanja na splošno glej Bernard Kötting, Wallfahrt, Lexikon der Theologie und Kirche, 10. knjiga, Freiburg im Breisgau 1965, str. 941-945; Daniel Draščak, "Homo peregrinus", Der Mensch als Fremder in dieser Welt, Die Wallfahrt nach Oberelchingen, München 1987.

/22/ Jože Stabej, Staro božjepotništvo Slovencev v Porenje, Razprave SAZU II. 6, 1965; Janez Sumper, Višarski romar, ki obsega zgodovino in popis božjega pota na Svetih Višarjih in razne molitve in pesmi za romanje, Beljak 1860, str. 19-22; Niko Kuret, Praznično leto Slovencev II., Ljubljana 1989, str. 180; Jože Dolenc, Slovenski romar, Celje 1987, str. 7-14; Franc Ušeničnik, Slava Mariji ob tristoletnici Marijine družbe na Slovenskem 1605-1905, Postojna 1905, str. 429-431.

/23/ Mirko Rupel, Slovenski protestantski pisci, Ljubljana 1934, str. 59, 122.

/24/ Ana Lavrič, Vloga ljubljanskega škofa Tomaža Hrena v slovenski likovni umetnosti, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Dela 32, Ljubljana 1988, str. 24, 25, 142-148; Za razmere v tem obdobju glej še Metod Benedik, Protireformacija in katoliška obnova, Zgodovina cerkve na Slovenskem, Celje 1991, str. 113-153.

/25/ Draščak, kot opomba 21, str. 35.

/26/ Boris Orel, Slovenska božja pot in izvori njene ljudske umetnosti, Umetnost 7, 1942-43, str. 80.

/27/ France Martin Dolinar, Cerkvene razmere na Slovenskem v obdobju pred francosko revolucijo, Slovenci v letu 1789, razstavni katalog, Narodni muzej 1989, str. 41.

/28/ Ferdinand Šerbelj, Sv. Primož nad Kamnikom, Kamnik 1995, str. 19-28 [s starejšo literaturo].

/29/ Za rodbino Andeških grofov in njihovo zakladnico relikvij na Heiligenbergu glej razstavni katalog Herzöge und Heilige, Das Geschlecht der Andechs-Merainer im europäischen Hochmittelalter, kloster Andechs, München 1993.

/30/ Šerbelj, kot opomba 28, str. 41-55.

/31/ Glej opombo 36.

/32/ Metod Turnšek, Pod vernim krovom, Trst 1946, 3. del, Od jurjevega do kresna, str. 89; Šerbelj, kot opomba 28, str. 48.

/33/ I. Šašel, Svetniki in svetnice v slovenskih pregovorih in vremenskih prisojnicah, Etnolog X.-XI., 1937-39, str. 86.

/34/ Johann Weichard Valvasor: Die Ehre deß Hertzogthums Crain, Laybach 1689, XI., str. 546; Šerbelj, kot opomba 28, str. 46.

/35/ Valvasor, kot opomba 34, str. 811.

/36/ NSAL: Matrikula Cerkije, 1754: "9. junius SS. Primi et Feliciani MM. Carniolae Patroni. Mane ab huc cum vexillis ad ecclesiam eorum sanctorum parochiae Stain."

/37/ NSAL: Matrikula Komenda, 1774: "9. junius SS. Primi, et Feliciani MM. Festum devot: in matrice sacr: matut: cum evang: parochi, meridianum cooperitoris, qui hac die processionem supplet ad S. Primum ..."

/38/ NSAL: Matrikula Moravče, 1719: "9. junius S. Primi, et Feliciani MM. Processio per civitatem Kamnicensem ad S.

Josephum, ibidem mane missa. Deinde continuatur processio ad SS. Prim: et Felio:; NSAL: Matrikula Moravče, I. 1802: "9. junius Primi et Feliciani ... NB: olim processio cum vexillis et elemosina ad eosdem parochiae Stain, quae hoc modo statuebatur: 8. va Junii summo mane ibat currens; et ducebat processionem per civitatem Stain ad S. Josephum in Sallenberg, ibi legebat sacrum; aedituo parochialis ecclesiae Stain dabatur pro pulsu Septenarius unus, alter dabatur aedituo S. Josephi: Ecclesiae ibidem dabatur Stia pars elemosinae: Residuum elemosinae ecclesiae S. Primi; nisi invitatus, non obligatur ad concionem; habebat currens, ut alias. Processio introducebatur prima ab immemorabili tempore."

/39/ NSAL: Matrikula Krašnja, 18. stol.: "junius 9. SS. Primi et Feliciani MM. habent Craxenses processionem ad horum Sanctorum montem supra Litopolim."

/40/ NSAL: Matrikula Podbrezje, 1720: "9. junius Primi et Feliciani MM. Fest. dev. decreti noviter editi sacrum sine conc: in Lauf. Septennio recurrente dum processio ducitur ad S. Primum Supra Stain. omittitur."

/41/ NSAL: Matrikula Vodice, 1777: "9. junius SS: Primi et Feliciani festum devotionis itur pridie aut 8. to processionaliter ad montem supra Stain."

/42/ NSAL: Matrikula Šmartno pod Šmarno goro, 18. stol.: "junius 9. in pro festo SS. Primi et soc: MM. processio ad eorundem ecclesiam filialem matricis parochiae in Stain."

/43/ František Serafin Pokorn, Besnica pri Kranju, Prispevek k zgodovini župnij ljubljanske škofije, Zgodovinski zbornik, Ljubljana 1909, str. 54.

/44/ NSAL: Matrikula Naklo, 1725: "junius 9. SS. Primi et Feliciani fit triennium semel processio ad S. Primum supra Lythopolim."

/45/ NSAL: Matrikula Sora, 1717: "Junius die 9. SS. Primi et Feliciani missa ad S. Floriani festum devotio anno 7. tim processio ad S. Primum supra Litopolim."

/46/ NSAL: Matrikula Bleda, 1744: "... vel ad S. Primum supra civitatem Stain aut Litopolim."

/47/ Matrikulo Luč za leto 1747 je objavil Stegenšek; Avgust Stegenšek, Dekanija gornjegrajska, Maribor 1905, str. 219, zapisano je, da je to starodavna procesija.

/48/ Glej opombo 38.

/49/ NSAL: Matrikula Polhov Gradec, 1728: "in octava corporis X. ti, ... Si una altera dominica vacans est post praedictam infra octavam corporis X. ti et inter illam quae praecedat festum Sancti Joannis Baptistae, tunc tali dominica, vel est peractio in parochiali, vel institui potest aliqua debita processio ex parochiae v: g: ad Ss: Trinitatem in Verhnr, vel alio illi anno affixa v: g: ad S. Primum Supra Litopolim, vel ad S. Wolfgangum parochiae Poliensis, praemissa semper terna promulgatione et monitione auditorum ad collectandam elemosinam."

/50/ Matrikula Polhov Gradec: "augustus 5. festum B.M.V. ad Nives 3. tio anno subinde, processio pridie ad S. Primum supra Litopolim."

/51/ Matrikula Komenda: "Dom. 2. da post pascha, itur summo mane cum vexillis ad S. Primum"; NSAL: Matrikula Tuhrinj, 1730: "Dom. 2. da post pascha sacrum domi, hac die processio ad S. Primum ex tota valle."

/52/ NSAL: Matrikula Seica, 18. stol.: "Die Jovis mane ad ecclesiam S. Josephi na Hudim prope Crainburgum. vesperi ad S. Primum Stain."

/53/ NSAL: Matrikula Stara Loka, 1774: "Circa festum S. Bartholomaei est omni septennio processio votiva ad Beatam in Neustift in Styria ... Abhinc itur ad S. Primum supra Carnicium, seu Lythopolim, ubi vesperi dicta a Dno. cooperatore ..."; France Štuki: Knjiga hiš v škofiji Liki III., Stara Loka in njene hiše, Ljubljana, Škofja Loka 1996, p. 109.

/54/ Valvasor, kot opomba 34, str. 546.

/55/ NSAL: Matrikula Preddivora, 1694: "majus, hoc mense vacante aliqua dominica promulgatur processio cum vexillis ad S. Primum supra Litopolim."

/56/ NSAL: Matrikula Poljane, 1720: "In festo S. Achatii it processio totius parochiae cum vexillis omni anno tertio ad campos Marianos, vel ad S. Primum Litopolim prout ordo est, et abhinc ad montem Cetum."

/57/ Lev Menaše, Marija v slovenski umetnosti, Ikonologija slovenske marijanske umetnosti od začetkov do prve svetovne vojne, Celje 1994, str. 206.

/58/ Odilo Hajnšek, Marijine božje poti, Celovec 1971, str. 141, 142; Janez Volčič: Življenje preblažene Device in Matere Marije in njenega prečistega ženina svetega Jožefa I.-V., Celovec 1884-1891, str. 139-142; Filip Žakelj: Zdrava Marija, Milosti polna, Celovec 1960, str. 898-901; Anton Žužek, Marija Zvezda v Novi Stiti, Gornji Grad 1981; Alfred Hoppe, Des Österreichers Wallfahrtsorte, Wien 1913, str. 813, 814.

/59/ Zrnaga Kumer, Slovenske ljudske pesmi, Pripovedne pesmi, 2, Ljubljana 1981, str. 233, 234.

/60/ Avgust Stegenšek, Dekanija gornjegrajska, Maribor 1905, str. 160-165.

/61/ Bogdan Kolar, Ljubljanski škof Tomaž Hren in katoliška prenova, Katoliška prenova in protireformacija v notranjeavstrijskih

deželah 1564–1628, Ljubljana 1994, str. 49–61; France Martin Dolinar, *Problem vzgoje duhovnikov kot nosilcev cerkvene prenoje*, Katoliška prenova in protireformacija v notranjeavstrijskih deželah 1564–1628, Ljubljana 1994, str. 107; Josip Turk, Tomaž Hren, Bogoslovna Akademija v Ljubljani, *Razprave V*, 1928; Ana Lavrič, *Vloga ljubljanskega škofa Tomaža Hrena v slovenski likovni umetnosti*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Dela 32, Ljubljana 1988, str. 142–148.

/62/ Josip Turk, Tomaž Hren, Bogoslovna Akademija v Ljubljani, *Razprave V*, 1928 str. 13; Metod Benedik, *Iz protokolov ljubljanskih škofov*, Protokol I., 128–53 za leta 1606–1611, Acta ecclesiastica Sloveniae 10, 1988, str. 18–23.

/63/ Janez Volčič, *Življenje preblašene Device in Matere Marije in njenega prečistega ženina svetega Jožefa I.–V.*, Celovec 1884–1891, str. 140.

/64/ Metod Benedik, *Iz protokolov ljubljanskih škofov*, Protokol I., 128–53 za leta 1606–1611, Acta ecclesiastica Sloveniae 10, 1988, str. 22.

/65/ Benedik, kot opomba 64, str. 18–20.

/66/ Odilo Hajnšek, *Marijine božje poti*, Celovec 1971, str. 148.

/67/ Menaše, kot opomba 57, str. 185, 206.

/68/ Emilijan Cevc, *Kiparstvo na Slovenskem med gotiko in barokom*, Ljubljana 1981, str. 66, 67; Menaše, kot opomba 57, str. 38, 96; kip je edino, kar je ostalo od leta 1850 pogorele cerkve.

/69/ Menaše, kot opomba 57, str. 206.

/70/ Alfred Hoppe, *Des Österreichers Wallfahrtsorte*, Wien 1913, str. 814.

/71/ NŠAL: Matrikula Gornji Grad, 1732.

/72/ Metod Benedik, *Iz protokolov ljubljanskih škofov*, Protokol I., 36–128 za leta 1599–1601, Acta ecclesiastica Sloveniae 6, 1984, str. 29.

/73/ Matrikula Komena: "augustus 5. Festum B.V.M. ad Nives, et festum S. Oswaldi ex devotione, illa die itur cum processione ad novas aedes".

/74/ NŠAL: Matrikula Mengeš, 1746: "augustus 5. Dedicatio B.V.M. ad Nives itur pridie 1. mo ad B.V.M. in Neustift. 2. do in Ehrengreuben, et 3. tio anno ad B.M.V. in Gross Kallenberg."

/75/ Matrikula Cerklje: "augustus 5. festum devotionis B.V.M. ad Nives etc. pridie itur cum vexillis ad Ecclesiam B.V.M. in Michels., ad lacum, vel ad novum aedificum in Stiria."

/76/ Matrikula Vodice: "augustus 5. ta Dedicatio Sanctae Mariae ad Nives, processiones ad B.M.V. in Styria et altero anno ad B.M.V. in Lacu, omittantur, sed fiat quotannis hac die ad B.M.V. sub Schenkenthum, ..."

/77/ Matrikula Moravče, 1802: "augustus 5. B.V.M. ad nives. Hac die impedita ibatur summo mane processionaliter cum vexillis et elemosina ad B.V.M. novi aedificii par. Oberburg. Capellanus paratus pro sermone, cuius erat concionari heri vesperi in ecclesiae, accipiebat de elemosina pro se 48 xr. car. mon. unde discedebat abhinc pridie, seu heri id est 4. ta august summo mane, ita ut ad M.V.B. per solvet sacrum, et hodie a meridie mature populus introduci posset. Hac occasione ibatur ad Novum Aedificium, ad S. Franc. Xav. et Nazarethum. Sed tantum ad libitum."

/78/ NŠAL: Matrikula Dol pri Ljubljani, 18. stol.: "augustus 5. Maria ad Nives pridie itur ad novum aedificum."

/79/ NŠAL: Matrikula Prebold, 1748: "augustus 5. Festum B.V.M. ad Nives, processio ad novum aedificum sub Oberburg."

/80/ NŠAL: Matrikula Motnik, 1704: "In Augusto 5. huius festum B.M.V. ad Nives et S. Osbaldi devotionis processio in Naistift."

/81/ NŠAL: Matrikula Vransko, 1744: "Augustus 5. festum dev. B.V.M. ad Nives, et S. Oswaldi. itur pridie processionaliter ad B.M.V. in Neustift domi unum sacrum hora 10. ma."

/82/ NŠAL: Matrikula Sv. Jurij ob Taboru, 1744: "Augustus 5. Dedicatio B.M.V. ad Nives item Oswaldi Regis et M. utrumque festum devotionis processio ad B.M.V. novi aedificii."

/83/ Benedik, kot opomba 64, str. 22–23.

/84/ NŠAL: Matrikula Dobovec, 1776: "in Augusto 15. Assumpt. B.M.V. loco Neustift ad B.M.V. in Klizhera missa benef. ibidem hora 7. ma."

/85/ NŠAL: Matrikula Svibno, 1746: "Augustus 13. tia itur processionaliter in Neustift in Styriam missa tantum in Zhsemshenik sine introductione. vesperi processio ad S. Xaverium non matrikulata. 14. ta Satogat cooperator Oberburgum ad residentiam, ut ibi introducitur populus / ubi et Pecunia ab aedituo extruditur/ missam habet per d. num alumnus si ille celebraveris ... Cooperatori dantur de processione in Neustift 2 fl. ad eos in toto cum missa ad S. Xaverium complicata 2 fl. 58 x. tio: aedituo de toto 41 fl., aedituo locabus, ubi processio inducitur 7 fl. si non uti in Zhsemshenik. Sagorje fl. 3 de reliquarum missarum complicatio per viam est libera. 15. ta festum de praeepto Assumptionis Ma. Virginis in Neustift prima missa cooperatori Scharffenburgensis. altera divina Peractio domi."

/86/ NŠAL: Matrikula Trbovlje, 1744: "september 7. vigilia Nativitatis B.M.V. processio ad B.V.M. in Neustift."

/87/ Janko Orožen, *Zgodovina Trbovelj*, Hrastnika in Dola I., Trbovlje

1958; Janko Orožen, *Zgodovina Zagorja ob Savi I.*, Zagorje ob Savi 1980.

/88/ Benedik, kot opomba 64, str. 29.

/89/ Volčič, kot opomba 63, str. 22.

/90/ NŠAL: Matrikula Mozirje, 1762: "september 7. in vigilia Nativitatis B. ma Virginis Mariae fit processio ad B. ma Virginem Mariam in Neustift."

/91/ NŠAL: Matrikula Rečica, 1657: "8. septembris est Nativitas B.M. Virginis processio ad novum aedificum in Oberburg, secunda sacra ad B. M. in Kokaria cum sermone."

/92/ NŠAL: Matrikula Ljubno pri Mozirju, 18. stol.: "8. septembris Nativitas B.M.V. de praeepto, processio ad novum aedificum."

/93/ Stegenšek, kot opomba 61, str. 219.

/94/ NŠAL: Matrikula Solčava, 1744: "september 8. Nativitas B.V.M. processio in Neustift ..."

/95/ NŠAL: Matrikula Črna na Koroškem, 1694: "september 8. Nativitas B. Mariae Virg. processio in Neustift, altera missa ad S. Jodocum indulgentiae 100 dierum."

/96/ NŠAL: Matrikula Sv. Daniel pri Piblerku, 1726: "september 8. va: Nativitas B.M.V. festum de praeepto processio ad novas aedes in Oberburg ..."

/97/ Matrikula Tuhin: "Dominica 1. ma post pascha seu in albis missa domi vel in Neuthal. subinde ducit processio. Hac die solita processio ex tota valle in Neustift, quam ducit vel unus ex S. Mart. vel unus ex Tuhain prout colloquuntur, vel alternant, ide unus hoc, alius altero anno."

/98/ Matrikula Tuhin: "Julius 12. Ab anno 1727 peragitur ab hoc festum processio ad S. Franc. Xaverium na Strasho. Collectant aeditui ad hanc processionem viciniae vasii contribuant ... Sacerdos ducens processionem celebrat die 11. ad B.M.V. in Neustift, et applicat missam pro populo, prandat in Neustift ..."

/99/ Glej opombo 8.

/100/ Matrikula Mozirje: "Julius die 1. mo jejunium ex voto et processio ad B. ma Virginem Mariam in Neustift pro avertendo pruinae, et aliis infortunatis."

/101/ Matrikula Cerklje: "12.6. Domenica tertia post Pentecostem processio ad novas aedes in Styria promulgens si non sequalis d. ma festum SS. Primi et Feliciani."

/102/ NŠAL: Matrikula Stara Loka, 1774: "Augustus circa festum S. Bartholomaei est omni septennio processio votiva ad Beatam in Neustift in Styria: per viam unum sacrum ad S. Urbanum in Commenda S. Petri: alterum ad Beatam in parochiali ecclia. in civitate Lithopoli eadem die: vesperi introductio in Neustift, et concio ad dno. vicario dicenda altera die 1. mum sacrum habet in loco praefato dnus. vicarius: alterum dnus. cooperator ad S. Xaverium Oberburgi hora circiter 8. va. Abhinc itur ad S. Primum supra Carnicium, seu Lythopolim, ubi vesperi divinum finiunt: altero die sacris celebratis in domino domum revertuntur."

/103/ Matrikula Selca: "Augustus 24. NB: omni septennio processio ad neoerectam domum B.M.V. Oberburgi, ide Knovi Stiffti fieri solet. Anno 1737 exevit processio ad praefatam domum B.M.V. Die Jovis mane ad ecclesiam S. Josephi na Hudim prope Crainburgum, vesperi ad S. Primum Stain. Die Veneris vesperi in neoerecta domo. Die Sabb. vesperi Kallenberg."

/104/ Stane Stražar, Črni graben, Od Prevoj do Trojan, Lukovica 1985, str. 226.

/105/ Matrikula Kamnik: "Dom. 6. ta post P. ... Hodie Neüllenses vadunt cum vexillis ad S. Martinum in Aish."; Matrikula Dol: "2. Dom. post festum S. Bartholomaei processio in Aish, september 3. fer: Hodie post 8. SS. Angelorum Custodum hora media 6. circult et sacrum in Paroch: dein processio in Aish."

/106/ Janez Höfler, *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem*, Prazupnja Mengeš, Acta Ecclesiastica Sloveniae 14, Ljubljana 1992, str. 103.

/107/ Stane Stražar, *Kronika Doba*, Ljubljana 1970, str. 69–72.

/108/ Janez Höfler, *O prvih cerkvah in prazupnijah na Slovenskem*, Prolegomena k historični topografiji predjožefinskih župnij, *Razprave Filozofske fakultete*, Ljubljana 1986, str. 45.

/109/ Darko Knez, *Romanje na Šmarno goro*, Etnolog 4, 1994, str. 143; Volčič, kot opomba 63, str. 268; Hajnšek, kot opomba 66, str. 269, 290.

/110/ Silvester Košutnik, *Božja pot Matere božje na Šmarni gori pri Ljubljani*, Ljubljana 1906, str. 10; Knez, kot opomba 109, str. 149; Volčič, kot opomba 63, str. 268.

/111/ Höfler, kot opomba 106, str. 90.

/112/ Höfler, kot opomba 106, str. 90.

/113/ Ana Lavrič, *Ljubljanska škofija v vizitacijah Rinalda Scarlichija*, Acta Ecclesiastica Sloveniae 12, Ljubljana 1990, str. 237, 238; Ana Lavrič, *Vizitacije ljubljanske škofije 17. stoletja kot vir za umetnostno zgodovino*, doktorska naloga, Ljubljana 1993, str. 178.

/114/ Glej opombo 14.

/115/ Josip Turk, Tomaž Hren, Bogoslovna Akademija v Ljubljani, *Razprave V*, 1928, str. 14; Ana Lavrič, *Vloga ljubljanskega škofa Tomaža Hrena v slovenski likovni umetnosti*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Dela 32, Ljubljana 1988, str. 136–138.

/116/ Hajnšek, kot opomba 66, str. 270; Volčič, kot opomba 63,

str. 297; Knez, kot opomba 109, str. 145.
/117/ Frančišek Ušeničnik, Slava Mariji ob tristoletnici Marijine družbe na Slovenskem 1605–1905, Postojna 1905, str. 50.
/118/ Volčič, kot opomba 63, str. 293; Knez, kot opomba 109, str. 45.
/119/ Valvasor, kot opomba 34, str. 826; Hajnšek, kot opomba 66, str. 271; Knez, kot opomba 109, str. 145.
/120/ Volčič, kot opomba 63, str. 290; Hajnšek, kot opomba 66, str. 271; Knez, kot opomba 109, str. 147.
/121/ Nace Šumi, Gregor Maček, ljubljanski baročni arhitekt, Ljubljana 1961, str. 9–10.
/122/ Menaše, kot opomba 57, str. 50, 302.
/123/ Hajnšek, kot opomba 66, str. 271; Josip Novak, Šmarna gora, Ljubljana 1940, str. 40; Volčič, kot opomba 63, str. 288; Knez, kot opomba 109, str. 149.
/124/ Volčič, kot opomba 63, str. 288; Knez, kot opomba 109, str. 158; Höfler, kot opomba 106, str. 90.
/125/ Höfler, kot opomba 106, str. 90.
/126/ Ana Lavrič, Vizitacije ljubljanske škofije 17. stoletja kot vir za umetnostno zgodovino, doktorska naloga, Ljubljana 1993, str. 178; Volčič, kot opomba 63, str. 288; Knez, kot opomba 109, str. 158.
/127/ Menaše, kot opomba 57, str. 181.
/128/ Ušeničnik, kot opomba 117, str. 262.
/129/ Hajnšek, kot opomba 66, str. 272.
/130/ NSAL, ŽA Vodice: Bratovščina rožnega venca na Šmarni gori, v knjigo so se člani vpisovali od leta 1665 do leta 1722.
/131/ Hoppe, kot opomba 70, str. 811.
/132/ Höfler, kot opomba 106, str. 90.
/133/ Lavrič, kot opomba 126, str. 178.
/134/ Viktor Steska, Puščavnik, Bogoljub, XXXX, letnik, 1942, XX, str. 16–20; Julij Slapšak, Turki pod Sv. Tihom, 1910; Avgust Pirjevec, Joža Glonar, Doktorja Franceta Prešerna zbrano delo, Ljubljana 1929, str. 134.
/135/ Matrikula Vodice: "25.ta Martius Annuntiatio B:M:V: festum de praecepto, mane missa domi cum brevi sermone catechetico et solitus precibus, reliqua peractio tota in Kallenberg ad B:M:V: cum indulgentiis SS.mi Rosarii, et septem Altarium sive catechesi pomeridiana."
/136/ Matrikula Vodice: "Feria 3.tia paschatis festum devotionis, tota peractio in Kallenberg cum indulg. septem Altarium."
/137/ Matrikula Vodice: "30. Vesperae ad B:M:V: in Kallenberg cum Litanis, veniunt processiones ex Igg. Bono Campo, et Presserie, sermone vesperae solet habere ex Bono Campo. Mane ex Igg."; NSAL: Matrikula Ig, 1693: "Majus 1. SS. Philippi et Jacobi fit processio ad B.V. in Kallenberg."
/138/ Knez, kot opomba 109, str. 153.
/139/ Knez, kot opomba 109, str. 150, 154.
/140/ Matrikula Vodice: "1. Majus S.S. Philippi et Jacobi festum de praecepto una missa domi, reliqua peractio in Kallenberg cum indulg. SS. Rosarii et 7 alta. venit processio ex Campestribus S. Georgii et ex Michelstatten. 2. Majus vesperi veniunt processiones Hyper Labacensis, S. Petri Labacensis et Lustall. 3. Inventio S. Crucis de praecepto mane missa domi reliqua peractio in Kallenberg cum indulg. solet venire processio S. Viti trans Savum. 4. S. Floriani festum a populo celebratur quasi de praecepto dedicatio ecc. in Kallenberg consecratae anno 1729 a Celcissimo ac R.ssimio ac E.po Labacensi. Felice Sigismundo, e comitibus de Schrottenpach cum indulg., veniunt processionaliter parochiae domesticae, Fiednicensis, ex Commendae et S. Martini."; Matrikula Komende: "Majus 4. Festum S. Floriani ex devotione, itur mane cum vexillis ad B.M.V. in Kallenberg, aliud vero sacrum domi."; Matrikula Šmartna: "Majus 4. In festo SS. Floriani, et soc. MM. ab hinc processio ad Mariam montem in Kallenberg filialem eccl: parochiae Wodicensis."
/141/ Matrikula Vodice: "Dom. Pentec. tota peractio domi, concio parochi. a meridie vespere, et litaniae in Kallenberg comparet parochiae ex Neüll vulgo Neule post Lithopolim. habet vesperi concionem, qui comparet, mane autem coop. domesticus, sed breviter, quia deinde habent Neüllenses peractionem ad S. Luciam in Skaruchina, unde comparet duo sacerdotes, fer. 2.da Pentec. mane missa domi deinde 2.dum sacrum circa horam decimam in Kallenberg per coop. cum brevi exhortat. ad aram paucam."; Matrikula Cerklj: "24/5 Festum Pentecostes celebratur solemnissime cum binis vesperis cum vexillis in Callenperg feria secunda summo mane."; Matrikula Šmartno: "Feria 2.da Pent: peractio etiam domi, mane et reliqua devotionis in monte."; NSAL: Matrikula Črnuče, 1775: "Feria III. Pentecostes ex toto vicariatu in Gross Kallenberg, quam solvit vicinitas."
/142/ Matrikula Vodice: "Junius 21. A prandis vespere et litaniae in Kallenberg hoc vesperi, et sequenti die est concursus maximus ... confluent parochiae ex Nakles, Pirkendorff vulgo Podbresje, Neumarkel vulgo Terzhiz. Locopoli vulgo Loka. Aich vulgo Dob. Kraven vulgo Krashne. Moraitsch, item quovis bienio ex Oberburg in Styria. 22. S. Ahaty ... hora decima comparent processionaliter parochiae ex Monspurg, Zirklach, Zayer, et Jauchen."
/143/ Matrikula Vodice: "Junius 23. vigilia, et jejunium. post

prandium vespere et litaniae in Kallenberg. comparent parochiae ex Peland et Selzach. vesperi habet sermonem ex Peland, et mane ex Selzach. Julius 26. festum devotionis S: Anna in Kallenberg cum indulg., si cadat in dom. prima missa domi juxta praescripta post prandium catechesis."
/144/ Matrikula Vodice: "Dom. post Festum S. Petri et Pauli tota peractio in Kallenberg ob dedicationem et consecrationem 7. altarium in veteri ecclesiae ... concio coop. ante sacrum circuitus cum sanctissimo, et 4 initiis evang."; Matrikula Polhov Gradec: "29. Petri et Pauli pridie processio ad B.M.V. in campis infra Labacum ... praeterea notandum quid penes excursus processionalis ad B.M.V. in campis, sit semper etiam praevious excursus in montem Kallenberg ..."
/145/ Matrikula Vodice: "Julius 26. Festum devotionis S: Anna in Kallenberg cum indulg., si cadat in dom. prima missa domi juxta praescripta post prandium catechesis."; Matrikula Šmartno: "Julius 2. Visitatio B.M.V. hoc pro festo, loci vicarii, aut domi, aut in Kallenberg a populo conducto celebrat. 17. pro festum S. Alexy conf. sacrum domi, aut in monte Kallenberg conducto a populo. 26. Festum S:M: Anna tota peractio in monte."
/146/ Matrikula Šmartno: "Augustus 5. Dedicatio S. Mariae ad Nives... illa die domi sacrum, in conducatur loci vicarius a pago ad Mariam Montanem vulgo Kallenberg."; Matrikula Mengeš: "augustus 5. Dedicatio B.V.M. ad nives itur pridie 1.mo ad B.M.V. in Neustift, 2.do in Ehrengreuben, et 3.tio anno ad B.V.M. in Gross Kallenberg."
/147/ Matrikula Vodice: "Augustus 14. vigilia et jejunium. a prandis ascendit coop. montem Kallenberg, quo etiam convocantur 5. vel 6. confessarii vesperi litaniae. 15. Assumptio B.M.V. tota peractio in Kallenberg concio parochi est etiam festum principale confraternitatis SS. Rosarii cum indulg. 7 annorum et totidem quadrag. pro confratribus solita peragentibus item indulg. 7 altarium."
/148/ Matrikula Šmartno: "Augustus 24. hora 10.ma, hac die etiam instituitur processio totius parochiae ad Montem Kallenberg."
/149/ Matrikula Vodice: "September 7. post prandium ascendit coop. montem Kallenberg, quo etiam convocantur 5. vel 6. confessarii, et dicuntur litaniae. 8. Nativitas B.M. Virg. tota peractio in Kallenberg concio coop. est etiam festum minus principale confr. SS: Rosarii cum indulg. 7 annorum, et totidem quadrag. pro confrat. Solita peragentibus, item etiam Indulg. 7 altarium."
/150/ Matrikula Vodice: "Dom. prima 8bris solemnitas S. Rosarii domi solita peractio, missa prima reliqua peractio tota cum ind. in Kallenberg. Sequenti die officium defunctorum pro confraternitatibus."; Matrikula Šmartno: "Oktober dom. rosariana B:M:V: domi tantummodo sacrum, quoniam in vicinitate Maria Montana in Kallenberg maximus tum concursus."
/151/ Karel Štrekelj, Slovenske narodne pesmi III, Ljubljana 1895–1923, str. 798, 799; Zmaga Kumer, Lepa si, roža Marija; Zbirka slovenskih ljudskih pesmi o Mariji, Celje 1988, str. 88, 89; kot opomba 57, str. 310.
/152/ Kumer, kot opomba 59, str. 295–303.
/153/ Lavrič, kot opomba 126, str. 179.
/154/ Janez Veider, Skaruchina, Vodice 1940; Janko Kersnik, Znojilčevega Marka Božja pot, Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1890, str. 60–68.
/155/ Veider, kot opomba 154, str. 26; Sergej Vrišer, Baročno kiparstvo v osrednji Sloveniji, Ljubljana 1976, str. 146–149.
/156/ Veider, kot opomba 154, str. 9, 94; Viktor Steska, Luka Pušar, Sv. Lucije Andocht itd. v Dražgošah, Izvestja muzejskega društva za Kranjsko 1907, XVII, str. 170, 171. To, da se ena knjižica uporablja za več cerkva ni edini primer. Knjižica, ki je bila natisnjena za pobožnost pri Sv. Joštu na Kumu, je bila uporabljena tudi na Sv. Joštu pri Kranju.
/157/ France Zupan, Votive podobe na Gorenjskem, Kranj 1964, str. 15.
/158/ Veider, kot opomba 154, str. 89.
/159/ Matrikula Vodice: "Dominica post festum S. Jacobi concursus magnus et peractio tota ad S. Luciam pridie vespere cum sermone d. parochi, et litaniae. Mane missa cum sermone coop. circa decima solemnitas missa cum sermone pro quo invitari solet cooperator S. Georgii, qui hoc die processionaliter advenit."; Matrikula Sora: "Dom: ante festum S: Jacobi processio ad S:Luciam in parochiae Wodicensis."; Matrikula Šmartno: "Dnca post festum S. Jacobi concursus ad S. Luciam in Skaruzina."
/160/ Matrikula Vodice: "Dom. 4. post pascha ded. ecc. S. Luciae tota peractio ibidem mane missa et concio coop. habet ab Luc. unum quinos, circa horam decimam solent comparere processionaliter par. S. Viti trans Savum, S. Udalrici ex Fiednig, S. Petri ex Commenda, et S. Martini sub Kallenberg. concio parochi, nisi alius invitare. Pridie per coop. vespere, et litaniae cum brevi exhort./:si placet./vel de vita S. Luciae, vel de ejis gratiis, vel conditionibus bonae orationis, in gratiam peregrinationum. deinde dantur reliquiae sanctae ad osculandum, quas osculantes et orantes 3 Pater et Ave lucrantur ex concessione ordinarii 40 dierum indulgentiam."

/161/ Valvasor, kot opomba 34, II, str. 726.
 /162/ France Stelè, Cmrgrub, Ljubljana, s. a., Spomeniški vodniki, zvezek 3.
 /163/ Samo Štefanec, Dvoranske cerkve 15. stoletja na Gorenjskem, Gotika v Sloveniji, Katalog razstave, Narodna galerija, Ljubljana 1995, str. 89-91.
 /164/ Stelè, kot opomba 162, str. 40; Menaše, kot opomba 57, str. 253.
 /165/ Janez Veider, Vodič po Cmrgrubu, Škofja Loka 1936, str. 42-49; Volčič, kot opomba 63, str. 240; Hajnšek, kot opomba 66, str. 354-357, Stelè, kot opomba 162, str. 24, 40.
 /166/ Veider, kot opomba 165, str. 43; Stelè, kot opomba 162, str. 24.
 /167/ Maja Lozar - Štamcar, Božjepotne grafične podobe v 18. stoletju na Slovenskem, tipkopis diplomatske naloge, Ljubljana 1986, str. 68.
 /168/ Veider, kot opomba 165, slika 11.
 /169/ Veider, kot opomba 165, str. 55; Hajnšek, kot opomba 66, str. 361.
 /170/ Veider, kot opomba 165, str. 56; Hajnšek, kot opomba 66, str. 337; Franc Kramar, Kako in kje sem nabiral slovenske narodne pesmi, OG XLIX., 1926 str. 103.
 /171/ Gorazd Makarovič, Votivi, Zbirka slovenskega etnografskega muzeja, Ljubljana 1991.
 /172/ Veider, kot opomba 165, str. 57.
 /173/ Veider, kot opomba 163, str. 56.
 /174/ Matrikula Poljane: "Domenica Pentecostes die Luna post prandium itur processio cum vexillis in Ehrengruben, sunt ibi vesp. cum litanis B.V. mane sequenti fit concio et sacrum."; Matrikula Polhov Gradec: "Sabbatho ante Pentecostalia hodie promulgatur crastina processio ad B.M.V. in Ehrengruben."; Matrikula Komenda: "Dom. Pentec. mane processio ad S. Georgium, dicto ibidem sacro matutino itur ad B.M.V. in Ehrengruben."; Matrikula Selca: "Dom. Pentec. processio cum vexillis in Ehrengruben. Confraternitas Immaculata Conceptis."; Matrikula Sora: "Domenica Pentecostes processio cum vexillis in Ehrengruben a 4. tuor annis tantum."; Matrikula Cerklje: "Domenica Pentecostes cras 2. dum festum de praecepto mane hora 10 sacrum hic, et excursus cum vexillis ad B.V.M. in Ehrengruben summo mane."
 /175/ Veider, kot opomba 165, str. 56.
 /176/ Matrikula Polhov Gradec: "Fer. 5. ta Ascensio Domini NB: promulgatur hodie processio in Ehrengruben ad Beatam Mariam Virginem pro 1. mo." Matrikula Podbrezje: "Dnca 3. Pentecostes post prandium ducitur processio ad B.V. in Ehrengruben indulg. 7 an. 280 d. conf. Immacul."; Matrikula Menges: "augustus 5. Dedicatio B.V.M. ad nives itur pridie 1. mo ad B.V.M. in Neustift. 2. do in Ehrengruben, et 3. tio anno ad B.V.M. in Gross Kallenberg."
 /177/ Menaše, kot opomba 57, str. 16.
 /178/ France Stelè, Politični okraj Kamnik, Topografski opis, Ljubljana 1929, str. 321.
 /179/ Höfler, kot opomba 106, str. 111.
 /180/ Stane Stražar, Ob bregovih Bistrice, Od Rodice do Duplice in Radomlje z okolico, Radomlje 1988, str. 177.
 /181/ Anton Mrkun, Homec, Ljubljana 1925, str. 34; Stelè, kot opomba 178, str. 321, 322; Šumi, kot opomba 121, str. 22.
 /182/ Mrkun, kot opomba 181, str. 321; Menaše, kot opomba 57, str. 292.
 /183/ Mrkun, kot opomba 181, str. 331; Stražar, kot opomba 180, str. 47.
 /184/ Lozar, kot opomba 167, str. 68; ohranjenih je sedem podob, več jih je ohranjenih le še s podobo Šentflorjanske Žalostne Matere božje in Višarske Marije. Eno podobico pa hrani Glavarjeva knjižnica v Komendi v mapi Razni grbi in slike.
 /185/ Eden od napisov na podobici: "WARE ABBILDUNG DER WUNDERTHÄTIGEN MUTTER GOTTES MARIA ZU KLEIN KALLENBERG IN DER LANDSPRACH NA HEMZO GENANT, UNTER DER PFARR MANSBURG IN KRAIN. geweiht und angerührt"
 /186/ Mrkun, kot opomba 181, str. 69.
 /187/ Filip Žakelj: Zdrava Marija, Milosti polna, Celovec 1960, str. 828, 829.
 /188/ Stražar, kot opomba 180, str. 179.
 /189/ Glej opombi 12 in 14.
 /190/ Matrikula Komenda: "Junius sabbatho ante festum S. Joannis Bapt. itur processionaliter ex Prikle circa horam 8. v. am ad B.V.M. in Hemez pro conservantis campis ex voto de anno 1712. Salarii cuiuslibet 20 X. car., september dom. quatuor temporum ... ad BMV in Klein Kallenberg-Hemez."
 /191/ Matrikula Vodice: "September dominica aliqua vacante processio ad B.V. in Klein Kallenberg, vulgo Humez parochiae Monspurgensis. vel vero in dedicatione S. Michaelis Archang. 29. hujus, et tunc potest peragi duplex processio. Summo mane in Humez. et deinde post horam 9. in Monspurg, casu quo die 8. Maius processio omissa fuit. habet pro una processio Baz. 4.;" Matrikula Dol: "September 24. Hodie post 8. d. nica conf: S.

Doctrina Xtiana. media 6 circuitus et sacrum in parochiali, dein processio ad B. in Klein Kallenberg si pluvio domi."
 /192/ Matrikula Moravče: "augustus 5. B.V.M. ad Nives...ad Montem Lusariae prima die celebrabat in Humez sine introductione, et vadebat illa die usque Lauffen, ubi vesperi ducebatur processio."
 /193/ Franci Petrič, Zgornji Tuhinj, Družina, 24, 11. junij 1995, str. 20.
 /194/ Stelè, kot opomba 178, str. 44; Menaše, kot opomba 57, str. 271; podobico hrani grafični kabinet Narodnega muzeja.
 /195/ Stelè, kot opomba 178, str. 246.
 /196/ Matrikula Tuhinj: "In festo S. Viti. /aliqui veniunt pridie. Introducuntur vesperi hora circiter 6. sermo et vesperi ad B.V.M./ hora 5. unum sacrum cum brevi sermone, quam dicit ad S. Vitus. Hora circit. 9. adveniunt alii processionaliter, uti Craxensis, Motnicensis, Neulensis. item ex S. Martino. Solet haberi sermo intra et extra Ecclesiae."; Matrikula Krašnja: "15. S. Viti M. Craxenses solent ducere processionem cum vexillis ad B.V. in Tuhain, vulgo Tehenn."; Matrikula Vransko: "15.6. festum devotionis S. Viti etc: MM. una missa domi. itur pridie hujus festi processionaliter cum vexillis ad B.V. in Tuhain."; Matrikula Sv. Jurij ob Taboru: "Junius 15. SS: Viti, Modesti, et Crescentiae M:M: festum devotionis processio ad B.M.V. in Tuhain subvic: tamen excurrit, nisi conducatur."; Matrikula Motnik: "Junius 15. SS. Viti, et sociorum MM: festum devot: processio ad B.V.M. in Tuhain."; Matrikula Gornji Grad: "Junius S. Viti et Sociorum MM. festum devot. processio ad B.V. in Tuhain conducta et missa ad S. Michaelis in Rottmondsdorff."
 /197/ Höfler, kot opomba 106, str. 102.
 /198/ Stelè, kot opomba 178, str. 241-249.
 /199/ Stelè, kot opomba 178, str. 248.
 /200/ Stelè, kot opomba 178, str. 249, 250.
 /201/ Kumer, kot opomba 59, str. 81-83.
 /202/ Höfler, kot opomba 106, str. 89.
 /203/ Kot opomba 178, str. 415.
 /204/ Arhiv Slovenije, Zbirka rokopisov 1073, I., 122 r: Copia Processus Visitationis & Meliorationum Commendae Sancti Petri in Carniola 1709, str. 18.
 /205/ Vizitacija omenja, da je glavna slika v glavnem oltarju Marijino vnebovzetje, nad njo, v atiki, pa je slika sv. Boštjana. Danes je v tronu oltarja kip sv. Boštjana, v atiki pa kip oblečene Matere božje.
 /206/ Stelè, kot opomba 178, str. 414, 415.
 /207/ Glej opombo 14.
 /208/ Stelè, kot opomba 178, str. 419.
 /209/ Glej opombo 16; Matrikula Komenda: "Augustus 16. Festum S. Rochi ex devotione, mane sacrum domi, altera peractio in Prikle, datur prandium, solent etiam venire par. Nailensis, et Vodicensis, datur prandium Indulg: 7 ann. et quadrag. Confrat:"
 /210/ Šašel, kot opomba 33, str. 52.
 /211/ Stelè, kot opomba 178, str. 414.
 /212/ Šašel, kot opomba 33, str. 90.
 /213/ Julij Slapšak, Turki pred svetim Tiinom, Ljubljana 1910.
 /214/ Lavrič, kot opomba 126, str. 178.
 /215/ Stelè, kot opomba 178, str. 562.
 /216/ Matrikula Vodice: "31. Vesperae et litaniae ad S. Aegidium in Repne. Solet venire quovis biennio parochiae Oberburgensis ex Styriae. 1. S. Aegidii Abb. festum devot. in Repne de praecepto ob patrocinium, tota ibidem peractio concio coop. Solent venire parochiae ex Neull infra Stain, S. Martini sub Kallenberg, Zirklach, Flednig, Commenda, et quovis biennio ex S. Georgio. item quovis septennio ex Zeyr. ex istis unum coop. invitet pro sermone. olim existente veteri ecclesiae fiebat duplex sacrum solemne, unum in ecclesiae, alterum extra in capella, et panter duae conciones."
 /217/ Matrikula Vodice: "Dominica post festum S. Aegidii. Dedicatio ejusdem ecc. tota ibidem peractio. concio cooperatores. introducitur domestica parochia cum vexillis. fit circuitus cum Sanctissimo, et 4. initis evang. sub sacro ante post commun. vesp. hac die est etiam festum minus principale confraternitatis S. Barbarae cum Indulg. 7 annorum et totidem quadrag. pro confratribus consueta peragentibus. 8. oktobris festum devot. S: Lucae, tota peractio cum ind. S: Barbarae ad S: Aegidium. 12. ma S: Gregorii festum devotionis. Missa ad St: Aegidium indulgentiae S: Barbarae, Dom. SS. Trinitatis tota peractio ad S: Aegidium in Repne cum indulgentiis confraternitatis S: Barbarae."
 /218/ NSAL, ŽA Vodice: Liber confraternitatis divae Barbarae in filiali Eccl. Sancti Aegidii in Repne.
 /219/ Stelè, kot opomba 178, str. 462.
 /220/ Stelè, kot opomba 178, str. 466.
 /221/ Stelè, kot opomba 178, str. 463; Jana Intihar Ferjan, Ljubljanska kiparska delavnica, Gotika v Sloveniji, Katalog razstave, Narodna galerija, Ljubljana 1995, str. 185.

THE PILGRIMAGES OF THE RESIDENTS OF KAMNIK IN THE BAROQUE PERIOD BY METODA KEMPERL

SUMMARY

The Reformation in Slovenia did not approve of the pilgrimages, but at the beginning of the 17th century the situation changed completely. The Bishop of Ljubljana, Tomaž Hren built new catholic order persistently and patiently. He devoted most of his time to building and renovating of churches and he encouraged people's religiousness by giving a good example. He made regular annual pilgrimages to Nova Štifta near Gornji grad. In Nazarje he had his own church of pilgrimage built.

On order of the bishop's diocese special registers, containing the calendar of services and pilgrimage processions of one year, were written by parish priests. Such a register of 1749 is kept at the parish of Kamnik. It contains information about processions

that were organised within the parish and outside. The most popular place of pilgrimage was, no doubt, St. Primož above Kamnik, but there were also several pilgrimages made to other places: to Nova Štifta and St. Martin of Dob near Domžale at Easter and to Šmarna gora on Whit Sunday. On Whit Monday there was a mass at St. Lucija church at Skaručna who was believed to cure eye diseases. During the feast of Corpus Christi there was a procession organised to St. Mary of Cngrob, but in case of heavy rain the pilgrims went to the nearby Homec with the church of St. Ahac which was also the place of pilgrimage for the Kamnik tailors.

On 15th June there was a pilgrimage organised to Zgornji Tuhinj where people worshipped St. Mary's Assumption. The patron saint of shoemakers and leather dressers was St. Rok at Moste near Komenda and regular pilgrimages were made there as well as to Repnje near Vodice where intercession to St. Tilen was made for help against cold, frost and winter. The September procession to Vodice was also the last one in the year.

Dr. BOŽIDAR DROVENIK,
Tunjska cesta 2,
1240 Kamnik

HROŠČI (COLEOPTERA) KAMNIŠKE BISTRICE (CARABIDAE – KREŠIČI, ELATERIDAE – POKALICE, CERAMBYCIDAE – KOZLIČKI IN CHRYSOMELIDAE – LEPENCI)

PRVI DEL

UVOD

V gozdu niso pomembni samo kubiki lesa in njegovo izkoriščanje. V njem in na jasad, ki nastanejo na različne načine, živijo tudi živali in rastline. Te so zelo pomembni členi, da gozd sploh lahko obstaja. Vendar pa je za tiste, ki gozd izkoriščajo, ta druga komponenta najpogostejše bolj ali manj neljuba navlačka, ki se ji ne morejo vedno izogniti. Vsi biološki krogi pa so med seboj povezani in tudi ti organizmi igrajo pri produkciji lesa zelo pomembno vlogo. Zato je gozd velik mozaik in samo s poznavanjem vseh delcev lahko to biološko združbo pravilno ovrednotimo. Menim, da je tudi poznavanje favne hroščev v gozdovih Kamniške Bistrice pomemben del tega mozaika. Vendar tukaj živijo še druge skupine živali in rastlin, ki jih je treba natančno preučiti, da bomo lahko ta prostor pravilno biološko ovrednotili in ga ob pravilnem gospodarjenju tudi primerno naravovarstveno zaščitili ter ga ohranili še za prihodnje rodove. Za vse te raziskave bi morali prispevati tudi lastniki gozdov in ne iz narave samo jemati in se z njo okoriščati.

Kamniška Bistrica je po bogastvu živalstva in rastlinstva znana daleč v svet. Sem so hodili mnogi znani raziskovalci flore in favne. Mnoge živali so tod že izginile. Tak je gorski metulj apolon (*Parnassius apollo*), primerke iz Kamniške Bistrice najdemo samo še v zbirkah metuljev. V tem prvem prispevku o raziskavah hroščev Kamniške Bistrice se bom dotaknil le petih družin hroščev. Te raziskave še zdaleč niso dokončne, čeprav bo laika nekoliko motilo veliko število že poznanih vrst hroščev v Kamniški Bistrici. Ocenjujem, da na tem področju živi okoli 800 vrst hroščev. To so rezultati raziskav zadnjih petnajstih let. Samo za teh pet družin poznamo za sedaj 214 vrst. Za druge skupine hroščev bom zbral podatke za naslednji Kamniški zbornik. Prostorsko sem se omejil le na gozd od doline in vse do subalpske regije, torej do drevesne meje, ki gre na južni strani Kamniško-Savinjskih Alp skoraj na višino 1600 do 1800 m.

Združbe krešičev v dveh rastlinskih gozdnih združbah v Kamniški Bistrici je za diplomsko delo pod mojim mentorstvom raziskoval dr. Rajko Slapnik.

Kot zanimivost naj omenim še to, da je med leti 1960 do 1970 prof. dr. Janez Matjašič pri Žagani peči prenesel v gozd francosko vrsto krešiča iz Pirenejev

Hrapavi krešič (*Carabus caelatus*)

(*Carabus splendens*; okoli 200 primerkov), ki pa se očitno ni ohranila, saj je pri kasnejših raziskavah nismo več našli.

Nahajališča v Kamniški Bistrici:

1. Predkonjska,
2. dolina Korošice,
3. pod Mokrico (Medvedja jama),
4. ob Kamniški Bistrici pri izviru,
5. Žagana peč,
6. Konec,
7. Kokrska dol,
8. Jermanca,
9. Klin,
10. Kamniška jama,
11. Dom v Kamniški Bistrici,
12. Kopašča,
13. Kraljev hrib,
14. subalpski gozd pod Veliko planino,
15. Kamniška Bistrica (v širšem smislu: za stare podatke iz zbirk in literature, kjer nahajališča niso natančno podana).

Pri pregledu posameznih vrst hroščev so podana nahajališča oštevilčena.

Pregled najdenih vrst hroščev:

DRUŽINA CARABIDAE – KREŠIČI

Carabus coriaceus Linnaeus, 1758 2, 11

Splošno razširjena vrsta.

Carabus irregularis bucephalus Kraatz, 1878 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15

Podvrsta je opisana iz Slovenije in je razširjena v gozdovih Alp in visokega krasa.

Carabus irregularis hayeki Kobmann, 1925 22

Na Korošici je bil do sedaj ujet le en primerke te podvrste, ki je pogosta v jugovzhodni Sloveniji.

Carabus creutzeri subalpinus Bernau, 1913 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15

Ta podvrsta živi le v Sloveniji v predalpskih gozdovih in alpskih tratah.

Carabus pseudonothus Kraatz, 1879 2, 5, 7

Križanec med vrstama *Carabus irregularis* in *Carabus creutzeri*, ki je v Kamniški Bistrici razmeroma pogost.

RAZPRAVE - NARAVA

Carabus germari savinicus Hampe, 1906 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 11, 12, 13, 15

Ta podvrsta vijoličastega krešiča je opisana z Jezerškega in je tukaj dokaj pogosta tudi na alpskih tratah na Kamniškem sedlu.

Carabus caelatus caelatus Fabricius, 1801 8, 9

To vrsto smo našli samo na Jermanci in v Klinu.

Carabus intricatus intricatus Linnaeus, 1761 2, 5, 6, 11, 12, 13

Sloveniji ta vrsta ni posebno pogosta, kar pa ne velja za Kamniško Bistrico.

Carabus granulatus interstitialis Duftschmid, 1812 12

Vrsta je vezana na zamočvirjene gozdne predele in je v Kamniški Bistrici razmeroma redka.

Carabus cancellatus emarginatus Duftschmid, 1812 2, 3, 5, 6, 8, 11, 12, 13

V predalpskih gozdovih v Sloveniji kot tudi v Kamniški Bistrici pogosta vrsta.

Carabus convexus dilatatus Dejean, 1826 11, 12

Ta iz Slovenije opisana podvrsta živi na odprtih biotopih ob gozdnih robovih in je v Kamniški Bistrici razmeroma redka.

Carabus hortensis Linnaeus, 1758 11, 12

Pogosta vrsta v Kamniški Bistrici.

Carabus catenulatus Scopoli, 1763 2

Do sedaj smo v dolini Korošice našli le en primerek te iz Slovenije opisane in zelo pogoste vrste.

Carabus silvestris kolbi Breuning, 1927 3, 9

Ta podvrsta je bila prvič ujeta in opisana z Mokrice v okolici Medvedje jame. Podvrsta živi na alpskih tratah, vendar sem jo našel tudi v gozdu pri Pastircih na Kamniškem sedlu.

Carabus carinthiacus Sturm, 1815 9

Tudi za to iz Slovenije opisano vrsto (Zelenica) iz Kamniške Bistrice poznam le eno verjetno lokacijo v gozdu v Klinu. V Kamniško-Savinjskih Alpah ta vrsta ni tako pogosta kot v Julijskih Alpah.

Cychrus attenuatus Fabricius, 1792 2, 5, 8

Pogosta gozdna vrsta.

Leistus piceus Fröhlich, 1799 8

Pogosta gozdna vrsta.

Leistus nitidus (Duftschmid, 1812) 9

Ta vrsta je pogosta samo v višje ležečih subalpskih gozdovih.

Nebria picicornis (Fabricius, 1801) 4

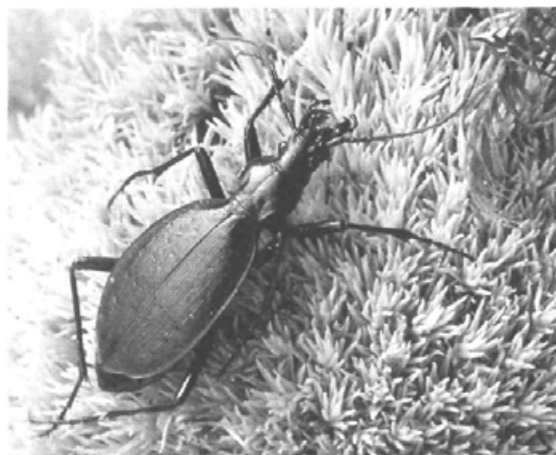
Obrežna vrsta, ki je v produ ob reki Kamniški Bistrici razmeroma pogosta.

Nebria gyllenhali (Schönherr, 1806) 4

Tudi obrežna vrsta, ki do sedaj še ni bila znana iz Kamniške Bistrice.

Nebria reichei fasciatopunctata Miller, 1850 11

To vrsto smo do sedaj poznali le s Pohorja in Golice (Koralpen). V Kamniško-Savinjskih Alpah smo jo našli

Kreuserjev krešič (*Carabus creutzeri*)

še v novjšem času. Nahajališče v Kamniški Bistrici je tudi novo.

Nebria dahli Sturm, 1815 2, 5, 8, 9, 11, 12, 13

Gozdna vrsta, ki je po gozdovih Slovenije zelo pogosta.

Nebria diaphana Daniel, 1890 6

Subalpinska vrsta, ki jo najdemo ob snežiščih, tudi zelo nizko v alpskih dolinah.

Nebria brevicollis (Fabricius, 1792) 15

Povsod pogosta vrsta.

Notiophilus biguttatus (Fabricius, 1779) 8, 11

Zelo razširjena gozdna vrsta.

Dyschirius rotundipennis Chaudoir, 1843 7, 8, 9

Talna gozdna vrsta, ki jo najlažje najdemo s sejanjem gozdne zemlje in živi le v Sloveniji.

Trechus rotundipennis (Duftschmid, 1812) 12, 15

Vrsta je v Kamniški Bistrici razmeroma redka.

Trechus schaumii Pandelle, 1867 15

Ta vrsta je bolj pogosta v gorskih gozdovih severovzhodne Slovenije.

Trechus croaticus Dejean, 1831 15

V Sloveniji pogosta gozdna vrsta.

Trechus quadristriatus (Schränk, 1781) 15

Najdemo jo predvsem v nižje ležečih gozdovih po vsej Sloveniji.

Trechus obtusus Erichson, 1837 14

Vrsta živi v višje ležečih subalpskih gozdovih.

Trechus alpicola Sturm, 1825 14

Vrsta živi v subalpskih gozdovih in tudi na travnikih nad gozdno mejo.

Trechus rotundatus Dejean, 1831 14

Vrsta živi na gorskih travnikih in je znana s pobočij Velike planine proti Kamniški Bistrici.

Orotrechus slapniki Drovenik & Mlejnek & Moravec, 1997

Vrsta je znana le iz Kamniške jame. Opisana je bila leta 1997 le po dveh do sedaj znanih primerkih.

Anophthalmus erebus erebus Krauss, 1906 3
V jamah na Veliki planini in v gozdu pod kamni v Dolu.

Anophthalmus erebus bozoi Mlejnek & Moravec 1996 10
Vrsta je opisana iz Kamniške jame in je imenovana po avtorju tega prispevka.

Anophthalmus pretneri savinjsensis Daffner, 1996 10
V jamah na Veliki planini in tudi drugih jamah v Kamniško-Savinjskih Alpah. Podvrsta je imenovana po Savinjskih Alpah in je bila odkrita šele pred nekaj leti.

Aphaenopidius kamnikensis kamnikensis Drovenik, 1987 10
Za sedaj znana le iz Kamniške jame.

Anophthalmus gobanzi weberi Ganglbauer, 1911 7
Živi v gozdovih Kokrškega dola.

Bembidion lampros Herbst, 1784 11, 12
Pogosta vrsta na travnikih.

Bembidion punctulatum Drapiez, 1820 1, 4
Obrežna vrsta v produ ob Kamniški Bistrici.

Bembidion complanatum Heer, 1837 4
Obrežna vrsta v produ ob Kamniški Bistrici, ki je razmeroma redka.

Bembidion conforme Dejean, 1831 4
Obrežna vrsta v produ ob Kamniški Bistrici, ki je razmeroma redka.

Bembidion ascendens Daniel, 1902 15
Obrežna vrsta v produ ob Kamniški Bistrici.

Bembidion geniculatum Heer, 1837 4
Obrežna vrsta v produ ob Kamniški Bistrici.

Bembidion longipes Daniel, 1902 4
Obrežna vrsta v produ ob Kamniški Bistrici, ki je razmeroma redka.

Bembidion tibiale (Duftschmid, 1812) 4
Obrežna vrsta v produ ob Kamniški Bistrici.

Bembidion tricolor (Duftschmid, 1812) 1, 2, 4
Obrežna vrsta v produ ob Kamniški Bistrici, ki je zelo pogosta.

Bembidion andreae bualei Duval, 1825 15
Obrežna vrsta v produ ob Kamniški Bistrici.

Bembidion nitidulum (Marsham, 1802) 5, 8, 11
Pogosta gozdna vrsta.

Bembidion subcostatum javurkovae Fassati, 1944 15
Obrežna vrsta v produ ob Kamniški Bistrici.

Bembidion ruficorne Sturm, 1825 4
Obrežna vrsta v produ ob Kamniški Bistrici.

Bembidion testaceum (Duftschmid, 1812) 4
Obrežna vrsta v produ ob Kamniški Bistrici.

Bembidion tetracolum Say, 1823 12
Obrežna vrsta v produ ob Kamniški Bistrici, ki živi tudi na zamočvirjenih terenih.

Bembidion decorum (Zenker, 1801) 15
Obrežna vrsta v produ ob Kamniški Bistrici.

Bembidion quadrimaculatum (Linnaeus, 1761) 15
Obrežna vrsta v produ ob Kamniški Bistrici. Vrsta živi na zamočvirjenih terenih.

Trichotichnus laevicollis (Duftschmid, 1812) 2, 5, 6, 8, 9, 14
Pogosta gozdna in subalpinska vrsta v Sloveniji.

Harpalus azureus (Fabricius, 1775) 12, 15
Splošno razširjena toploljubna vrsta.

Harpalus rufipes (De Geer, 1774) 12
Splošno razširjena vrsta.

Harpalus aeneus (Fabricius, 1775) 11, 12
Vrsta živi le na jasad v travi.

Harpalus atratus Latreille, 1804 8
Gozdna vrsta.

Stomis rostratus Sturm, 1825 8, 9
Talna vrsta v gozdovih, opisana je s Koroške in jo najdemo le na karbonatnih tleh.

Poecilus cupreus (Linnaeus, 1758) 11, 12
Pogosta vrsta na gozdnih jasad.

Poecilus versicolor (Dejean, 1828) 11, 12
Pogosta vrsta na jasad.

Pterostichus unctulatus (Duftschmid, 1812) 2, 5, 6, 7, 8, 9, 14
Živi v predalpskih gozdovih in je razmeroma zelo pogosta.

Pterostichus cognatus (Dejean, 1831) 5, 6, 7, 8, 9, 14
V naših Alpah pogosta vrsta nad gozdno mejo, vendar živi tudi v alpskih gozdovih nad 1000 m.

Pterostichus muehlfeldi (Duftschmid, 1812) 5, 6, 7, 8, 9, 14
Endemna gorska vrsta jugovzhodnih Alp, ki živi nad gozdno mejo in v subalpskih gozdovih.

Pterostichus metallicus (Fabricius, 1792) 2, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14
V slovenskih gozdovih splošno razširjena vrsta.

Pterostichus transversalis (Duftschmid, 1812) 8
Gozdna vlagoljubna vrsta.

Pterostichus variolatus variolatus (Dejean, 1828) 7, 8, 9
Vrsta, opisana z Menine planine nad Gornjim Gradom v višini nad 1200 m, vendar jo v dolini Kamniške Bistrice najdemo že na višini 900 m.

Skopolijev kozliček (*Cerambyx scopolii*)

Pterostichus jurinei (Panzer, 1805) 7, 8, 9
Subalpinska vrsta, ki živi v Kamniški Bistrici od 900 m v gozdovih vse do alpskih trat do 2000 m visoko.

Pterostichus fasciatopunctatus (Creutzer, 1799) 4, 12
Močvirna gozdna vrsta.

Molops striolatus (Fabricius, 1801) 8
Toploljubna vrsta, ki je opisana iz Slovenije in živi tako na odprtih biotopih kot v gozdovih.

Molops piceus austriacus Ganglbauer, 1889 8
Gozdna vrsta.

Abax beckenhaupti beckenhaupti (Duftschmid, 1812) 7, 8, 9
Ta vrsta je znana le iz Vzhodnih Apneniških Alp in živi tako v višinskih gozdovih kot na alpskih tratah do višine 2000 m.

Abax parallelipedus (Piller & Mittelpacher, 1783) 2, 8, 9
Splošno razširjena gozdna vrsta.

Abax exaratus Dejean, 1828 11
To vrsto najdemo predvsem v alpskih dolinah.

Abax parallelus (Duftschmid, 1812) 8, 9
Splošno razširjena gozdna vrsta.

Abax ovalis (Duftschmid, 1812) 2, 5, 6, 8, 11, 12
Splošno razširjena gozdna vrsta.

Abax carinatus (Duftschmid, 1812) 8
Toploljubna gozdna vrsta.

Calathus melanocephalus (Linnaeus, 1758) 11
Vrsto najdemo v nižinah na gozdnih jasadah kakor tudi na subalpskih tratah.

Calathus micropterus (Duftschmid, 1812) 9
Vrsta živi v višinskih gozdovih in v rušju.

Antisphodrus schreibersi (Küster, 1846) 3, 10
Jamska vrsta, opisana iz Slovenije. Včasih jo najdemo tudi v višinskih gozdovih in v rušju.

Agonum sexpunctatum (Linnaeus, 1758) 11, 12
Vrsta živi na travnikih ob vodah.

Agonum viduum (Panzer, 1797) 4
Najdemo jo predvsem v produ ob vodi.

Platynus scrobiculatus (Fabricius, 1801) 2, 4, 11, 12
Močvirna vrsta, ki živi ob potokih in izvirih.

Platynus assimilis (Paykull, 1790) 2, 4, 11, 12
Močvirna vrsta, ki živi ob potokih in izvirih.

Platynus ruficornis (Goeze, 1777) 1, 4
Obrežna rečna vrsta, ki živi v produ.

Amara montivaga Sturm, 1825 11
Vrsta živi od nižin do montanskih predelov na suhih terenih.

Amara tricuspidata Dejean 1831 12
Travniška vrsta, ki živi v nižjih predelih Slovenije in ni posebno pogosta.

Amara aenea (Degger, 1774) 11
Vrsta živi na suhih travnikih in je zelo pogosta.

Amara curta (Dejean, 1828) 9
Pretežno montanska vrsta, ki živi na odprtih in vlažnih terenih.

Amara nitida Sturm, 1825 9
Montanska vrsta.

Amara ovata (Fabricius 1792) 11
Vrsta živi od nižin do montanskih predelov na suhih terenih.

Amara erratica (Duftschmid, 1812) 9, 11
Vrsta živi v nižinah na travnikih in gozdnih jasadah.

Amara spectabilis Schaum, 1858 7, 9
Vrsta živi nad drevesno mejo v Vzhodnih Apneniških Alpah.

Licinus hoffmannseggii (Paykull, 1797) 2, 5, 8
Gozdna vrsta, ki živi pretežno v predalpskih in alpskih gozdovih.

Synuchus nivalis (Panzer, 1797) 15
Nižinska do montanska vrsta, ki živi na suhih travnikih.

Dromius agilis (Fabricius, 1787) 8, 11
V Sloveniji splošno razširjena gozdna vrsta.

Dromius fenestratus (Fabricius, 1794) 8, 11
Gozdna, vendar nekoliko redkejša vrsta.

Aptinus bombardia (Illiger, 1800) 8
Toploljubna gozdna vrsta, ki je v Sloveniji zelo pogosta.

DRUŽINA ELATERIDAE – POKALICE

Ampedus erythrogonus (Millier, 1821) 8

Gozdna montanska vrsta, ki v Sloveniji ni zelo pogosta.

Ampedus aethiops (Lacordaire, 1831) 8

V Sloveniji razmeroma redka gozdna vrsta.

Ampedus sanguineus (Linnaeus, 1758) 6

V Sloveniji splošno razširjena in pogosta vrsta.

Ampedus pomorum (Herbst, 1784) 11

Splošno razširjena gozdna vrsta.

Ampedus nigrinus (Paykull, 1784) 12

V Sloveniji redka gozdna vrsta.

Ampedus nemoralis (Bouwer, 1980) 5

Vrsta je bila opisana šele leta 1980 v Nemčiji. V Sloveniji do sedaj poznamo le pet nahajališč in eno od teh je tudi v Kamniški Bistrici.

Dalopius marginatus (Linnaeus, 1758) 2, 5, 11, 12

Pogosta vrsta v montanskih in vlažnih gozdovih.

Agriotes ustulatus (Schaller, 1783) 11, 12

Pogosta in splošno razširjena vrsta.

Agriotes obscurus (Linnaeus, 1758) 11

Pogosta gorska vrsta.

Melanotus rufipes (Herbst, 1784) 8, 9

Pogosta gozdna vrsta.

Melanotus castanipes (Paykull, 1800) 8, 9

Ne prav pogosta gozdna vrsta.

Melanotus niger (Fabricius, 1781) 11

V Sloveniji pogosta gozdna vrsta.

Adelocela murina (Linnaeus, 1758) 12

V Sloveniji pogosta travniška vrsta.

Dima elateroides (Charpentier, 1825) 8

Gorska gozdna vrsta, ki je veljala za redko, vendar z lovom na pasti za krešiče (pasti z vinskim kisom) ugotavljamo, da je vrsta splošno razširjena v predalpskih gozdovih v Sloveniji.

Ctenicera virens (Schrank, 1781) 9, 11, 12

Gorska do subalpinska vrsta, ki jo v alpskih dolinah najdemo že na 600 m.

Ctenicera cuprea (Fabricius, 1775) 9

Subalpinska in alpinska vrsta, ki je na alpskih tratih zelo pogosta, vendar jo najdemo tudi v alpskih dolinah, kjer je nekoliko redkejša.

Actenicerus sjaelandicus (Müller, 1764) 11, 12

Pogosta vrsta na vlažnih travnikih.

Prosternon tessellatum (Linnaeus, 1758) 2

Po vsej Sloveniji pogosta in razširjena vrsta.

Anostirus purpureus (Poda, 1761) 2

Pogosta gozdna vrsta, vendar v alpskih dolinah bolj redka.

Metanomus infuscatus (Eschscholz, 1829) 8

Redka vrsta v alpskih gozdovih.

Selatosomus impressus (Linnaeus, 1758) 9

Redka vrsta v predalpskem in alpskem svetu.

Selatosomus aeneus (Linnaeus, 1758) 11

Pogosta travniška vrsta.

Denticollis rubens (Piller & Mittelpacher, 1783) 11, 12

Razmeroma redkejša vrsta v gorskih in vlažnejših gozdovih.

Denticollis linearis (Linnaeus, 1758) 11, 12

Pogosta vrsta v nižinskih in gorskih gozdovih.

Cidnopus quercus (Olivier, 1790) 2

V Sloveniji pogosta vrsta.

Pseudathous hirtus (Herbst, 1784) 2

Travniška in deloma tudi pogosta gozdna vrsta.

Athous haemorrhoidalis (Fabricius, 1801) 1, 2, 11, 12

V Sloveniji pogosta travniška vrsta.

Athous subfuscus (Müller, 1767) 5, 8, 11

Živi ob gozdnih robovih v nižinah in je zelo pogosta.

Athous cavifrons Redtenbacher, 1874 8, 9

Gorska do subalpinska vrsta.

Athous angulifrons Reitter, 1904 9

Gorska do subalpinska vrsta, pogostejša v jugo-vzhodnih Alpah.

Zoroehrus minimus (Lacordaire, 1835) 1

Pogosta vrsta v prođu ob rekah.

DRUŽINA LUCANIDAE – ROGAČI

Dorcus parallelipipedus (Linnaeus, 1758) 2

Pogosta vrsta v nižje ležečih gozdovih Kamniške Bistrice.

Platycerus caraboides (Linnaeus, 1758) 5, 11

Gozdna vrsta rogača. Ličinka se razvija v trhljem lesu listavcev in je v Kamniški Bistrici razmeroma pogosta.

Ceruchus chrysomelinus (Hochenwarth, 1785) 5, 8

Nekoliko redkejša vrsta v Kamniški Bistrici, katere razvoj poteka v trhljem lesu iglavcev in listavcev.

Sinodendron cylindricum (Linnaeus, 1758) 8

Ta mala vrsta rogača spominja prej na hrošča nosorožca kot na rogača in je v montanskih gozdovih Kamniške Bistrice redka.

DRUŽINA CERAMBYCIDAE – KOZLIČKI

Prionus coriarius (Linnaeus, 1758) 12

Vrsta je bila najdena le v nižje ležečih gozdovih Kamniške Bistrice.

Tetropium castaneum (Linnaeus, 1758) 2, 11, 12

V gozdovih Kamniške Bistrice splošno razširjena in pogosta vrsta na posekanih deblih iglavcev.

Rhagium bifasciatum (Fabricius, 1775) 2, 5, 6, 7, 8, 13
V Kamniški Bistrici pogosta vrsta na gozdnih robovih do gozdne meje.

Rhagium mordax (De Geer, 1775) 2, 11
Na gozdnih robovih pogosta vrsta, ki se razmnožuje v bukovem lesu.

Rhagium inquisitor (Linnaeus, 1758) 11, 12
V gozdovih Kamniške Bistrice nekoliko redkejša vrsta.

Xylosteus spinolae Frivaldszky, 1838 2, 8
Gozdna vrsta, ki je v gozdovih Kamniške Bistrice razmeroma redka in se razvija v lesu leske.

Toxotus cursor (Linnaeus, 1758) 2, 3, 7, 8, 9
Vrsta živi v alpskih dolinah, vendar jo najdemo tudi nad gozdno mejo na Veliki planini in Kamniškem sedlu.

Pachyta quadrimaculata (Linnaeus, 1758) 2, 8, 9
Pogosta vrsta v predalpskem in alpskem svetu in tudi na jasad v Kamniški Bistrici ni redka.

Evodinus clathratus (Fabricius, 1792) 8, 9
Subalpska in alpska vrsta in je na jasad v gozdovih Kamniške Bistrice razmeroma redka.

Gaurotes virginea (Linnaeus, 1758) 2, 8, 9, 11, 12
V Kamniški Bistrici pogosta vrsta.

Acmaeops collaris (Linnaeus, 1758) 2, 8, 9, 11, 12
V Kamniški Bistrici pogosta vrsta.

Grammoptera ruficornis (Fabricius, 1781) 2, 8
Na gozdnih robovih pogosta vrsta.

Alosterna tabacicolor (De Geer, 1775) 2, 8, 9, 11, 12
Vrsta živi na gozdnih jasad in je zelo pogosta na cvetočih kobulnicah in kresničevju.

Leptura livida Fabricius, 1776 2, 5, 6, 8, 11, 12
Nižinska vrsta, vendar pogosta tudi na jasad v alpskih dolinah.

Leptura fulva (De Geer, 1775) 11
Nižinska vrsta, ki je v alpskih dolinah redka.

Leptura rubra Linnaeus, 1758 2, 5, 6, 8, 11, 12
Pogosta vrsta, ki se razvija v lesu iglavcev.

Leptura scutellata Fabricius, 1781 12
Vrsta je zelo pogosta v alpskih dolinah in jo najdemo na posekah in gozdnih robovih.

Leptura sanguinolenta Linnaeus, 1761 2, 5, 6, 8, 11, 12
Zelo pogosta vrsta na cvetovih kobulnic v alpskih dolinah.

Leptura dubia Scopoli, 1763 2, 8, 11, 12
Pogosta vrsta v slovenskem alpskem in kraškem prostoru.

Leptura virens Linnaeus, 1758 15
Subalpinska vrsta, ki je v Kamniški Bistrici razmeroma redka in zelo pogosta na Raduhi.

Judolia cerambyciformis (Schränk, 1781) 2, 5, 6, 8, 11, 12

Pogosta vrsta na gozdnih robovih na cvetovih kobulnic in kresničevja.

Strangalia pubescens (Fabricius, 1787) 2
Vrsta živi le v alpskih dolinah in je razmeroma pogosta.

Strangalia aurulenta (Fabricius, 1775) 12
V Sloveniji redka vrsta. Iz Kamniške Bistrice je znan le en primerek.

Strangalia quadrifasciata (Linnaeus, 1758) 2
Nižinska vrsta, ki je v Kamniški Bistrici razmeroma redka.

Strangalia maculata (Poda, 1761) 1, 2, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 15
Od nižin do gozdne meje v Alpah splošno razširjena vrsta.

Strangalia melanura (Linnaeus, 1758) 1, 2, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 15
Vrsto zelo pogosto srečamo na cvetovih na jasad in gozdnih robovih.

Strangalia bifasciata (Müller, 1792) 1, 2, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 15
To vrsto vedno srečamo na cvetovih skupaj s prej omenjeno.

Strangalia nigra (Linnaeus, 1758) 12
Nižinska vrsta, ki je v nižjih delih alpskih dolin razmeroma redka. To velja tudi za Kamniško Bistrico.
Saphanus piceus (Laicharting, 1784) 8
Gozdna vrsta, katere razvoj poteka v lesu leske.

Cerambyx scopoli Füssly, 1775 12
V Kamniški Bistrici razmeroma redka vrsta.
Obrium brunneum (Fabricius, 1792) 2, 8, 11
Vrsta je pogosta na cvetovih kresničevja v nižjih predelih Kamniške Bistrice.

Molorchus minor (Linnaeus, 1758) 2
Pogosta vrsta na kresničevju v Kamniški Bistrici.

Molorchus umbellatarum (Schreber, 1759) 12
To vrsto najdemo vedno skupaj s prej omenjeno, vendar je slednja v Kamniški Bistrici nekoliko redkejša.

Leioderes kollari Redtenbacher, 1849 2
V Sloveniji redka vrsta. V Kamniški Bistrici je znana le iz predela Korošice.

Rosalia alpina (Linnaeus, 1758) 12
Zaščitena vrsta, ki je v Kamniški Bistrici razmeroma redka.

Hylotrupes bajulus (Linnaeus, 1758) 11, 12
Ta vrsta je znana kot lesni škodljivec. Njena ličinka živi v tramovih iglavcev.

Phymatodes testaceus (Linnaeus, 1758) 2, 11
Vrsto najdemo na gozdnih robovih na lesu listavcev, predvsem buke, in je razmeroma pogosta.

Clytus arietis (Linnaeus, 1758) 2, 11, 12

Alpski kozliček (*Rosalia alpina*)

Na robovih gozdov pogosta vrsta. Najdemo jo na cvetovih ali na lesu bukve.

Anaglyptus mysticus (Linnaeus, 1758) 2, 11

Na gozdnih robovih pogosta vrsta. Ličinka živi v lesu listavcev.

Monochamus sartor (Fabricius 1787) 11, 12

Vrsto najdemo tudi v gozdovih Kamniške Bistrice na sveže posekanih smrekovih in jelovih hlodih.

Monochamus sutor (Linnaeus, 1758) 12

To vrsto za razliko od prejšnje najdemo pretežno na vejah in tanjših deblih iglavcev.

Mesosa nebulosa (Fabricius, 1781) 12

Vrsta ni samo v Kamniški Bistrici, temveč tudi po vsej Sloveniji razmeroma redka.

Oplosia fennica (Paykull, 1800) 15

Tudi ta vrsta pri nas ni najbolj pogosta. Njen razvoj poteka v vejah listavcev.

Acanthoderes claviceps (Schränk, 1781) 12

Vrsto najdemo predvsem na gozdnih robovih na posekanih deblih in vejah listavcev.

Liopus nebulosus (Linnaeus, 1758) 12

Povsod po Sloveniji zelo pogosta vrsta, ki se razvija v lesu listavcev.

Agapanthia villosiviridescens (De Geer, 1775) 8, 11, 12

Za razliko od vseh prej navedenih vrst se ta vrsta razvija v večjih kobulnicah in osatih v steblih ali korenini, zato je razvoj enoleten. Vrsta je tudi v Kamniški Bistrici zelo pogosta.

Saperda populnea (Linnaeus, 1758)

Pogosta vrsta, katere razvoj poteka v steblih mladih topolov in trepetlik in je zato zelo škodljiva.

Saperda scalaris (Linnaeus, 1758) 2, 11

Razmeroma pogosta vrsta, ki jo najdemo na cvetovih ali na lesu listavcev, kjer poteka njen razvoj.

Phytoecia cylindrica (Linnaeus, 1758) 15

Vrsta je razmeroma pogosta, njen razvoj pa poteka v steblih in koreninah kobulnic.

Phytoecia icterica (Schaller, 1783) 15

V Kamniški Bistrici in v Sloveniji redka vrsta. Razvoj poteka v steblih in koreninah kobulnic.

DRUŽINA CHRYSOMELIDAE – LEPENCI

Oulema melanopus (Linnaeus, 1758) 1, 11, 12

Pogosta vrsta, ki živi na gozdnih jasad in robovih.

Lilioceris merdigera (Linnaeus, 1758) 8, 9

Ličinka te vrste se prehranjuje z različnimi lilijevkami in je v Kamniški Bistrici pogosta.

Smaragdina cyanea (Fabricius, 1775) 1, 2

Pogosta vrsta povsod v Sloveniji. Njen razvoj poteka na drenu in glogu, zato jo najdemo na posekah in gozdnih robovih.

Clytra laeviuscula Ratzeburg, 1837 2, 11, 12

Najdemo jo na gozdnih jasad in robovih, razvoj pa poteka v mravljiščih.

Leptinotarsa decemlineata (Say, 1824)

Slovensko ime te vrste je koloradski hrošč, ki ga najdemo tudi v Kamniški Bistrici.

Chrysolina herbacea Duftschmid, 1825 11

Vrsta je zelo pogosta in jo najdemo večinoma na njeni hranilni rastlini meti.

Chrysolina staphylea Linnaeus, 1758 8

Živi tako v gozdu kot na gozdnih jasad in robovih in je zelo pogosta.

Chrysolina varians Schaller, 1783 1, 2, 8, 9, 11, 12

Hranilna rastlina te vrste je šentjanževka in je v Sloveniji povsod zelo pogosta.

Diochrysa fastuosa (Scopoli, 1763) 1, 2, 11, 12

Vrsto najdemo na mrtvih koprivah in zebratu na odprtih prostorih in je zelo pogosta.

Oreina intricata anderschi (Duftschmid, 1825) 8, 9

Vrsta živi na jasad, posekah in gozdnih robovih v subalpskih gozdovih na fuksoverem gruntu in lepenih.

Oreina speciosa pretiosa (Suffrian 1851) 2, 8, 9

Subalpska nekoliko redkejša vrsta, ki jo najdemo na kobulnicah.

Oreina liturata (Scopoli, 1763) 5, 8, 9,

Endemna gorska vrsta slovenskih Alp. Njen razvoj poteka na kobulnici zali kobulček.

Oreina bifrons stussineri Weise, 1884 15

Nekoliko redkejša subalpska vrsta, ki živi na kobulnicah.

Oreina cacaliae (Schränk, 1785) 2, 3, 5, 6, 8, 9, 11, 13

Povsod v Sloveniji v predalpskem in alpskem svetu pogosta vrsta.

Oreina speciosissima (Scopoli, 1763) 2, 3, 5, 6, 8, 9, 11, 13

V predalpskem in alpskem svetu pogosta vrsta.

Chrysomela populi (Linnaeus, 1758) 2, 11, 12

Slovensko imenovana topolovka, ki lahko povzroča veliko škodo na topolih in trepetlikah.

Chrysomela vigintipunctata (Scopoli, 1763) 11
Vrsta živi ob potokih in rekah na beli vrbi.

Aphthona ovata Foudras, 1860 1
Vrsta živi na suhih travnikih in gozdnih robovih.

Longitarsus luridus (Scopoli, 1763) 1
Hrani se s tropotci in živi na suhih travnikih in gozdnih robovih.

Longitarsus melanocephalus (Degeer, 1775) 1
Vrsta živi v logih in se hrani z različnimi rastlinami.

Longitarsus succineus (Foudras, 1860) 1
Vrsta toplih gozdnih jas in trat. Hranilne rastline so košarnice.

Chalcoides aurata (Marsham, 1802) 1
Pogosta vrsta bolhača, ki živi na topolih in vrbah.

Minota halmae (Apfelbeck, 1906) 1
Subalpska vrsta, ki živi na blazinah mahu lasasti kapičar.

Chaetocnema conducta (Motschulsky, 1838) 1
Vrsta je vezana na zamočvirjene travinke ob vodah. Njen razvoj poteka na ločkah.

Chaetocnema hortensis (Fourcroy, 1785) 1
Vrsta živi na toplih gozdnih robovih in se prehranjuje z različnimi travami.

Cassida viridis Linnaeus, 1758 1, 11, 12
Po vsej Sloveniji pogosta vrsta na košarnicah.

Cassida vibex Linnaeus, 1767 1, 11
Tudi ta vrsta je splošno razširjena po vsej Sloveniji.

ZAKLJUČKI

Poznavanje osnovnega inventarja naravne dediščine v določenem prostoru je zelo pomembno. Le tako lahko brez škode izvajamo prostorske in druge posege v naravo. Hrošči so le en del tega obširnega inventarja naše naravne dediščine, ki je zelo bogata z endemnimi vrstami.

Ta prispevek je prvi o favni hroščev Kamniške Bistrice, ki obsega le pet družin. Druge družine in popolnejši podatki za že navedene družine hroščev bodo opisani v naslednjih zbornikih. Za vse navedene družine hroščev so zbrani podatki za 214 vrst. Krešičev (*Carabidae*) poznamo 102 vrsti, pokalic (*Elatridae*) 31 vrst, rogačev (*Lucanidae*) 4 vrste, kozličkov (*Cerambycidae*) 50 vrst in lepencev (*Chrysomelidae*) 27 vrst.

Na koncu tega prispevka naredimo še krajši pregled naravovarstveno in favnistično pomembnih vrst hroščev navedenih družin v Kamniški Bistrici.

Med krešiči (*Carabidae*) so favnistično pomembne za Kamniško Bistrico naslednje vrste: *Carabus caelatus*, *Carabus pseudonothus*, *Carabus silvestris kolbi*, *Nebria gyllenhalii*, *Nebria reichei fasciatopunctata*, *Anophthalmus gobanzi weberi*, *Pterostichus muehlfeldi*, *Pterostichus variolatus variolatus* in *Amara tricolorata*. Med endemite tega področja spadajo jamski hrošči. Štiri vrste iz Kamniške jame, kot so *Anophthalmus erebus bozoi*, *Anophthalmus pretneri savinjsensis*, *Aphaenopidius kamnikensis kamnikensis* in *Orotrechus slapniki*. V jamah najdemo še vrsti *Anophthal-*

mus erebus erebus in *Antisphodrus schreibersi*.

Med pokalicami (*Elatridae*) prevladujejo predvsem vrste, ki so v Sloveniji splošno razširjene. Med redkejšje in posebne vrste v Kamniški Bistrici lahko štejemo le *Ampedus nigrinus*, *Ampedus nemoralis*, *Dima elateroides*, *Metanomus infuscus*, *Selatosomus impressus* in *Athous cavifrons*.

Rogači (*Lucanidae*) so tukaj zastopani le s splošno razširjenimi vrstami. Navadnega rogača (*Lucanus cervus*) v Kamniški Bistrici še nismo registrirali.

Iz Kamniške Bistrice poznamo več vrst kozličkov (*Cerambycidae*). Večina med njimi so splošno razširjene vrste. Omembe vredne so vrste, kot so *Xylotus spinolae*, *Leptura scutellata*, *Leptura virens*, *Strangalia aurulenta*, *Leioderes kollari*, *Rosalina alpina* (zaščitena vrsta), *Mesosa nebulosa*, *Sapreda scalaris* in *Phytoecia icterica*. Nasploh so kozlički kot ksilofagi pri sodobnem načinu gospodarjenja z gozdom najbolj ogrožene vrste hroščev.

Lepenci (*Chrysomelidae*) so v Kamniški Bistrici še razmeroma slabo raziskani. Med pomembnejšimi vrstami omenimo le *Oreina intricata anderschi*, *Oreina speciosa pretiosa*, *Oreina liturata*, *Oreina bifrons stussineri* in *Minota halmae*.

VIRI

Drovenik, B., 1994: Prispevek k poznavanju favne rodu *Bembidion* Latreille, 1802, v Sloveniji (*Coleoptera: Carabidae*), *Acta Entomologica Slovenica*, 2: 31-41, Ljubljana.

Drovenik, B., 1996: Rod *Oreina* Chevrolat in Dejean, 1837, v Sloveniji (*Coleoptera: Chrysomelidae*), *Acta Entomologica Slovenica*, 4/2: 79-89, Ljubljana.

Slapnik, R., 1988: Favniščne in ekološke raziskave krešičev (*Coleoptera: Carabidae*) v Kamniški Bistrici, *Razprave IV. razreda SAZU*, 29: 3-27, Ljubljana.

COLEOPTERA OF KAMNIŠKA BISTRICA BY DR. BOŽO DROVENIK

SUMMARY

The knowledge of natural resources of a certain area is essential for planning environmental projects without causing damage to the nature. *Coleoptera* are only one part of natural heritage which is rich with endemic species.

This article is the first in a row to discuss the coleoptera fauna of Kamniška Bistrica which consists of merely five families. Other families will be discussed and more information given in the following editions of Kamniški zbornik.

For the families of coleoptera, presented in this article, there are data available for 214 species. There are 102 species of *Carabidae*, 31 species of *Elatridae*, 4 species of *Lucanidae*, 50 species of *Cerambycidae* and 27 species of *Chrysomelidae*.

There is a brief survey of those species of the above mentioned coleoptera families of Kamniška Bistrica which are important as fauna and ecologically, too at the end of this article.

There are certain species among *Carabidae* which are particularly important for the fauna of Kamniška Bistrica: *Carabus caelatus*, *Carabus pseudonothus*, *Carabus silvestris kolbi*, *Nebria Gyllenhalii*, *Nebria reichei fasciatopunctata*, *Anophthalmus gobanzi weberi*, *Pterostichus muehlfeldi*, *Pterostichus variolatus*

and *Amara tricuspidata*. The cave coleoptera are endemic species of this area. Among them there are 4 species, found in cave Kamniška jama: *Anophthalmus erebus bozoi*, *Anophthalmus pretneri savinjcensis*, *Aphaenopidius kamnikensis kamnikensis* and *Orotrechus slapniki*. Two other species can be found in caves: *Anophthalmus erebus erebus* and *Antisphodrus schreibersi*.

Among *Elateridae* the species that are known in whole Slovenia prevail. There are only few rare and special species that can be found in Kamniška Bistrica: *Ampedus nigrinus*, *Ampedus nemoralis*, *Dima elateroides*, *Metanomus infuscus*, *Selatosomus impressus* and *Althous cavifrons*.

Lucanidae are represented only by prevalent species.

Lucanus cervus has not been located in Kamniška Bistrica yet.

Several species of *Cerambycidae* were found in Kamniška Bistrica. Most of them are prevalent. Some of the species are worth mentioning: *Xylosteus spinolae*, *Leptura scutellata*, *Leptura virens*, *Strangalia auralenta*, *Leioderes kollari*, *Rosalia alpina* (protected species), *Mesosa nebulosa*, *Sapreda scalaris*, and *Phytoecia icterica*. Due to the modern forestry the *Cerambycidae* are the most endangered species.

Hardly any researches have been done on the *Chrysomelidae* of Kamniška Bistrica. Only some important species are mentioned here: *Oreina intricata anderschi*, *Oreina speciosa pretiosa*, *Oreina liturata*, *Oreina bifrons stussineri* and *Minota halmiae*.

JURE ŽALOHAR, štud. fizike,
Janeza Puharja 2,
4000 Kranj
JAKA ZEVIK, štud. grad.,
Praše 53,
Mavčiče

TERCIARNE PLASTI V OKOLICI KAMNIKA

Pred približno 35–40 milijoni let, na začetku obdobja, ki mu geologi – raziskovalci Zemlje, njene zgradbe in njene zgodovine – pravijo oligocen, so zaradi močnih gubanj, prelamljanj in narivanj v zemeljski skorji na območju Slovenije nastale velike tektonske udornine. Nastale udornine je ponekod zalila voda in nastala so jezera. Nekako v srednjem oligocenu je v mlade tektonske udornine začelo prodirati Panonsko morje. Morje je vdrla v velik del današnje vzhodne Slovenije in je seglo tudi preko območij v okolici današnjega Kamnika, naprej proti zahodu na območje današnje Ljubljanske kotline in celo do Bohinja. Dokončno pa je odteklo šele proti koncu miocena pred približno 12 milijoni let. V tedanje depresije, ki so bile bolj ali manj zalite z vodo, so reke in drugi manjši vodotoki z okoliških reliefno bolj razgibanih območij prinašali ogromne količine prod, peska, glin itd. Zato so se v nastalih depresijah odložile debele skladovnice sedimentov, v katerih je ohranjenih veliko najrazličnejših okamenelih ostankov nekdanjega življenja: od ostankov morskih in jezerskih živali ter rastlin do ostankov kopenskega življenja.

V zadnjem desetletju smo zbiralci mineralov in fosilov veliko raziskovali oligocenske in mlajše miocenske /1/ plasti v okolici Kamnika, predvsem na območju Tunjskega gričevja in Tuhinjske doline. V oligocenu in miocenu se je na tem območju odložilo do več kot 1000 m najrazličnejših sedimentov. Predvsem v Tunjskem gričevju lahko v nekaterih plasteh najdemo mnogo najrazličnejših fosilov. Pogosto se pojavljajo morske školjke, polži, ostanki rakov in rib, ponekod pa so se ohranili tudi ostanki kopenskih rastlin in živali. V zadnjem času je bilo v Tunjskem gričevju in Tuhinjski dolini najdenih veliko novih nahajališč fosilov, na njih pa najdenih tudi mnogo takšnih fosilov, ki jih strokovnjaki s tega območja doslej še niso poznali.

O oligocenskih in miocenskih plasteh pri Kamniku so geologi napisali že mnogo razprav. Veliko so na tem območju raziskovali geologi Državnega geološkega zavoda na Dunaju, predvsem v drugi polovici prejšnjega stoletja. Prvo poročilo o pojavljanju miocenskih sedimentov je objavil Fr. v. Hauser leta 1847. Poročal je o fosilih, ki jih je našel in določil H. Freyer v peščenih plasteh pri Tunjicah in Nevljah. Pozneje so predvsem v Tunjskem gričevju raziskovali tudi drugi nemški geologi, med katerimi so najpomembnejša dela napisali T. Fuchs (1875), V. Hilber (1881, 1883, 1909) in F. Teller (1884, 1898). Večinoma so se posvečali raziskovanju plasti (stratigrafska opazovanja), manj pa so nabirali fosile. Fosile v miocenskih plasteh v okolici Kamnika je v tistem času veliko nabiral le zaslužni slovenski naravoslovec župnik Simon Robič, ki je od leta 1874 do leta 1897 služboval na Šenturški gori. Ko je G. Sajovic leta 1909 uredil seznam Robičevih fosilov, jih je naštel kar 158: od školjk, polžev, ostankov rakov, rib do rastlinskih ostankov kopenskih rastlin. Skupno je Robič

Polž Natica crassatina Lamarck iz spodnjemiocenskih plasti pri Komendi (foto: M. Grm)

nabral (predvsem v okolici krajev Viševca in Vrhovlje) kar 1007 primerkov. Po prvi svetovni vojni je raziskovalna dejavnost v okolici Kamnika za kratek čas zamrla. Šele leta 1932 je bogata nahajališča fosilov ponovno preučil I. Rakovec. V Tunjskem gričevju je našel 4 nove vrste in 2 novi podvrsti polžev in školjk. Rakovec se v svojem delu ni ukvarjal s samimi terciarnimi plastmi, te je že naslednje leto preučil W. Kühnel (1933). Napisal je več deset strani dolgo razpravo, v kateri je terciarne plasti podrobneje opisal, žal pa ni raziskal celotnega Tunjskega gričevja in Tuhinjske doline. W. Kühnel je bil zadnji geolog, ki se je podrobneje posvetil raziskovanju terciarnih plasti pri Kamniku. Pozneje so ozemlje Tunjskega gričevja in Tuhinjske doline sicer pregledali geologi Geološkega zavoda v Ljubljani, ki pa so raziskali le osnovne geološke značilnosti ozemlja, saj je delo potekalo v okviru izdelave Osnovne geološke karte SFRJ, list Ljubljana, ki zavzema 1430 km² ozemlja (U. Premru: 1974, 497). Tako je ostal dobesedno del Tunjskega gričevja in Tuhinjske doline neopisan vse do danes. Geologi, ki so raziskovali na tem območju, so iskali predvsem gospodarsko pomemben premog, ki pa ga niso našli v zadostnih količinah, zato je razumljivo, da so več pozornosti namenili drugim delom Slovenije, kjer se v terciarnih plasteh pojavljajo tudi več 10 m debele plasti premoga. O Tuhinjski dolini in Tunjskem gričevju je tako ostalo veliko odprtih vprašanj predvsem v zvezi z oligocenskimi plastmi, manj pa v zvezi z miocenskimi. Raziskovanja, ki smo jih opravili zbiralci v zadnjih letih, so tako prav na tem področju prinesla veliko novega. Rezultate naših raziskovanj sva leta 1996 objavila J. Žalohar in J. Zevnik v delu Terciarni plasti v Tunjskem gričevju.

OLIGOCENSKE PLASTI

Najstarejše plasti terciarne starosti, ki jih lahko najdemo v Tunjskem gričevju in Tuhinjski dolini, so nastale v oligocenu (oligocen se je začel pred približno 40 milijoni let in je trajal približno 17 milijonov let). Odložene so bile z erozijskim presledkom (diskordanco) na več kot 190 milijonov let starih triasnih plasteh. Oligocen-

ske plasti lahko najlaže opazujemo v severnem delu Tunjskega gričevja, severno od Bistričice, pri Križu in ponekod v Tuhinjski dolini, kjer sestojijo večinoma iz konglomerata in peščenjaka. Plasti, ki jih lahko opazujemo na omenjenih mestih, vsebujejo le malo fosilov, saj so bile odložene na kopnem, kamor so reke, potoki in hudourniki ob poplavih nanosili velike količine peska in proda, ki sta se pozneje sprijela v peščenjak in konglomerat. Nivo, kjer so se plasti usedale, je bil večinoma nad nivojem podtalnice, zato so organski ostanki, ki so naključno prispeli v te sedimente, kmalu propadli. Včasih pa je ponekod prišlo do ojezeritev in nastala so s tropskim rastlinstvom porasla močvirja, ki so dajala osnovo za nastanek premoga. Tega so priložnostno kopali ob potoku Doblič pod Sidražem (S. Robič: 1882, 36), pri Motniku pa so obstajali celo rudniki (U. Premru: 1983).

Tanjša plast premoga je bila v zadnjem času odkopana tudi pri potoku Dobler zahodno od Viševce. Tu smo v plasteh laporja našli tudi številne rastlinske ostanke, in sicer okamnele liste rastlinskih vrst:

- cf. *Platanus aceroides* Gopp.,
- *Eucalyptus oceanica* Unger,
- *Laurus ocoteaefolia* Ettingshausen.

Mnogo več fosilnih ostankov pa smo v oligocenskih plasteh našli v vasi Podgorje jugozahodno od Kamnika. Tu smo na edinem mestu na območju Tunjskega gričevja in Tuhinjske doline našli oligocenske morske plasti. Pri cerkvi sv. Nikolaja so gradbena dela razkrila sivkastorjave apnenice, v katerih so zelo pogoste korale (iz rodov *Antiguastrea*, *Caulastrea*, ? *Colpophyllia*, *Cladocora*(?), *Stylophora*, ? *Mycteroseris* in *Tarbellastrea*), rdeče alge (iz rodov *Lithothamnium*, *Lithophyllum*, *Mesophyllum*), trdoživnjaki, mahovnjaki, ostanki školjk in polžev ter drobne, s prostim očesom komaj vidne foraminifere (miliolide na splošno in *Peneroplis* sp.). Velika množica kolonijjskih koral, ki smo jih našli na posameznih mestih še v legi, v kakršni so živele, dokazuje, da je v Podgorju ohranjen manjši koralni greben.

Pojav koralnega grebena je pomemben za pojasnitev paleoekoloških razmer v srednje- do zgornjeoligocenskem morju (K. Pavla - Anko: 1994, 24). Grebene gradijo le hermatipične vrste koral, ki živijo v simbiozi z algami. Zato je njihovo pojavljanje omejeno z globino, do katere prodre dovolj sončne svetlobe, saj alge za svoj obstoj potrebujejo svetlobo. Koralni grebeni potrebujejo za svoj obstoj okolja z veliko energijo valovanja, ki prinaša koloniji polipov hranilne snovi. Poleg tega mora biti voda precej čista, sicer bi blato prestrezalo svetlobo, potrebno simbiotskim algam, in zaspavalo polipe. Tudi temperatura morja je za koralni greben zelo pomembna, saj se vsaj pri današnjih koralnih grebenih ne sme spustiti pod 18 °C, najustreznejše pa so temperature nad 23 °C. Slanost se verjetno ni spustila pod 75 ‰ običajne, ker je za korale znižana slanost dokaj neugodna.

Številni ostanki koralnih grebenov, ki so jih geologi našli v oligocenskih morskih plasteh tudi v drugih delih Slovenije, ter pogostnost in raznolikost organizmov, ki so ohranjeni na njih, kažejo na izredno ugodno klimo in na izobilje hrane. Podobne razmere opisujejo danes na koralnih grebenih npr. v Rdečem morju, na vzhodni avstralski obali itd. (U. Herlec: 1987, 8).

Od fosilov, ki smo jih našli na fosilnem koralnem grebenu v Podgorju, so najlepše ohranjene foraminifere, trdoživnjaki, mahovnjaki, korale in rdeče alge z apnen-

častimi skorjami, ki obraščajo posamezne koralnjake. Redkeje se pojavljajo polži in školjke, ki pa so zelo slabo ohranjeni. Od školjk se je bolje ohranil le primerjek kamenovrte školjke, verjetno vrste *Lithodomus lithophagus*, ki je vrtil luknje v trde apnenčaste skelete koral in rdečih alg.

Pogrezanje obsežnih območij v Sloveniji je proti koncu oligocena in na meji med oligocenom in miocenom povzročilo postopno preplavljanje tudi mnogih tistih območij, ki so bila prej kopna. V tedanjem morju se je začela odlagati morska glina sivica, katere odlaganje se je nadaljevalo tudi na začetku miocena (G. S. Odin, B. Jelen, K. Drobne et al.: 1994, 203). Na območju Tunjskega gričevja in Tuhinjske doline je to sivkastomodra, pogosto precej peščena, meljasta glina, z redkimi ostanki polžev in školjk:

- ? *Ervilia* sp.,
- *Calyptrea* (*Calyptrea*) *chinensis* (Linné),
- cf. *Melongena deschmanni* Hoernes,
- *Natica* sp.,
- *Ostrea fimbriata* Grateloup,
- cf. *Turritella* (*Haustator*) *turris turris* Basterot,
- *Venus* sp.

V teh plasteh je bil verjetno najden tudi polž *Pleurotomaria carniolica* Hilber, o katerega izvoru so se strokovnjaki spraševali več kot sto let. Najdba polža ?*Pleurotomaria* sp. leta 1994 je nakazala veliko verjetnost, da je bil polž *Pleurotomaria carniolica* Hilber najden v morski glini sivici pri Kamniku.

Našteti fosili kažejo, da se je sedimentacija sivice na območju današnjega Tunjskega gričevja in Tuhinjske doline začela verjetno šele na začetku spodnjega miocena. Najdeni polži in školjke so namreč bolj kot oligocenskim podobni miocenskim oblikam. Točno starost pa bodo pokazale šele raziskave mikrofavne in mikroflоре, ki sta morda ohranjeni v glini.

MIOCENKE PLASTI

V spodnjem miocenu (miocen se je začel pred približno 22 milijoni let in trajal približno 14 milijonov let) je na ozemlju v okolici Kamnika zopet prišlo do močnejših tektonskih aktivnosti. Na nekaterih območjih so bili oligocenski sedimenti dvignjeni nad morsko gladino in podvrženi hitri eroziji, ki je ponekod odstranila skoraj celotno skladovnico sivice. Obseg miocenskega morja se je močno zmanjšal. Odlaganje sedimentov je bilo za kratek čas morda na celotnem območju današnjega Tunjskega gričevja in Tuhinjske doline povsem prekinjeno in tudi pozneje je bilo omejeno na mnogo manjše območje kot prej v oligocenu. Sedimente iz tistega časa smo v okolici Kamnika našli le v jugovzhodnem delu Tunjskega gričevja. To so sivkaste, peščene, meljaste gline s številnimi vložki melja, peska in proda. Pri Komendi smo v njih našli pravo bogastvo najrazličnejših ostankov morskih polžev, školjk in ostankov kopenskih rastlin:

- ? *Cardium* sp.,
- ? *Cerithium* sp.,
- *Buccinum serraticosta* Bronn,
- *Buccinum turbinellus* Brocchi,
- *Canarium* (*Euprotomus*) *schroeckingeri* (M. Hörnes in Hörnes & Auinger),
- *Cardium* cf. *egerense* Roth v. Telegd.,
- *Cardium* cf. *turonicum* Mayer,
- cf. *Cerithium spina* Partsch.,
- *Corbula gibba* Olivi,
- *Dentalium* cf. *entalis* Linné,

- rastlinski ostanki (*Eucalyptus* sp.),
- *Leda nitida* Brocchi,
- mahovnjaki,
- *Natica crassatina* Lamarck,
- *Natica millepunctata* Lamarck,
- ostanki vej in drevesnih debel, ki so navrtani s školjkami iz rodu *Teredo* in *Nototeredo*,
- *Ostrea* sp.,
- *Pholadomya alpina* Matheron,
- *Plastomilthia multilamellata* (Deshayes),
- *Pleurotoma* sp.,
- *Polinices* (*Polinices*) *redempta* (Micht.),
- storži in semena,
- *Turritella* (*Archimediella*) cf. *archimedis* Brongniart,
- *Turritella* (*Haustator*) cf. *pythagoraica minor* Riedberg,
- *Turritella* (*Haustator*) cf. *turris* Basterot,
- *Venus* cf. *umbonaria* Lamarck.

Ti fosili spadajo med najlepše najdbe, ki smo jih našli v Tunjiškem gričevju in Tuhinjski dolini, saj so zelo lepo ohranjeni in imajo pogosto ohranjeno še biserno plast. Nekako v srednjem delu spodnjega miocena se je obseg miocenskega morja zopet povečal. Sledilo je daljše tektonsko mirnejše obdobje, ki je na ozemlju v okolici Kamnika domnevno trajalo približno do sredine srednjega miocena. V tem času se je na območju Tunjiškega gričevja in Tuhinjske doline odložilo do 500 m najrazličnejših sedimentov, predvsem peska, peščenjaka, proda, konglomerata, melja in laporja. Te plasti so razmeroma revne s fosili, saj sta bili le v Tuhinjski dolini najdeni dve nahajališči fosilov. Pri Porebru in pri Rožičnem smo v plasteh našli:

- ? *Chlamys* sp.,
- *Anadara cardiiformis* (Basterot),
- *Anadara diluvii* (Lamarck),
- *Ancilla* (*Baryspira*) *glandiformis* (Lamarck),
- *Chlamys* sp.,
- *Codakia leonina* (Basterot),
- *Conus* sp.,
- *Isocardia* ?*subtransversa* d'Orb.,
- *Leda nitida* Brocchi,
- *Melanopsis* sp.,
- *Natica* sp.,
- *Pecten* sp.,
- *Pholadomya alpina* Matheron,
- *Plastomilthia multilamellata* (Deshayes),
- *Pleurotoma* cf. *tumicola* Brocchi,
- *Tellina* sp.

Zelo pogoste pa so v plasteh rdeče alge iz rodu *Lithothamnium*, ki so ponekod celo kamenotvorne in gradijo t. i. litotamnijski apnenec. Poleg tega apnenca so bili pri Brišah, Buču in ponekod drugod v Tuhinjski dolini (W. Kühnel: 1933, 86) najdeni še t. i. lepidociklinski apneneci, ki vsebujejo poleg rdečih alg zelo veliko foraminifer iz rodu *Lepidocyclina*, *Miogypsina* in *Operculina* (R. Pavlovec: 1995, 279). Ker so lepidocikline ljubile toplo in plitvo morje, sklepamo, da je bilo na območju Slovenije takrat podnebje toplo, morje pa v okolici omenjenih krajev in verjetno tudi v širši okolici dokaj plitvo.

Paleontološko zelo zanimive plasti so se odložile proti koncu srednjega miocena in v zgornjem miocenu. Verjetno nekako v sredini srednjega miocena (spodnji badenij) je bilo na ozemlju v okolici Kamnika še eno tektonsko nemirnejše obdobje, v katerem je ponovno

Polž *Pleurotomaria* sp. iz oligomiocenske morske glin pri Viševci (foto: M. Grm)

prišlo do močnega dvigovanja nekaterih delov sedimentacijskega prostora. Obseg miocenskega morja se je za kratek čas nekoliko zmanjšal, kmalu za tem (proti koncu srednjega miocena) pa je sledila transgresija (preplavljanje). V tistem času so se na ozemlju današnjega Tunjiškega gričevja, Tuhinjske doline in tudi ponekod drugod na ozemlju vzhodne in severovzhodne Slovenije (D. Kuščer: 1967) odložile t. i. laške plasti, ki sestoje v glavnem iz laporjev, ponekod pa tudi iz peskov, glin, proda, konglomerata itd. V celotnem zaporedju miocenskih plasti vsebujejo laške plasti največ fosilov. Med najpogostejšimi fosili v teh plasteh so rdeče alge litotamnije, ki so se v tem času v nekaterih delih Slovenije močno razbohotile. S svojimi apnenčastimi skeleti tvorijo v vzhodni in severovzhodni Sloveniji debele plasti litotamnijskega apnenca. Ta je svetel in vsebuje manjše in večje gomolje litotamnij. Pogosto vsebuje tudi druge fosile, kot so školjke, polži, foraminifere, morski ježki, korale in še kaj bi lahko našli (J. Pavšič, B. Ančič: 1995, 30). Na območju Tunjiškega gričevja in Tuhinjske doline nismo našli pravih litotamnijskih apnenec, so pa v nekaterih plasteh le-te zelo pogosti. Predvsem veliko jih je v zgornjem delu skladovalnice laških plasti, zato smo ta del laških plasti poimenovali "plasti z rdečimi algami". Poleg rdečih alg vsebujejo laške plasti tudi precej drugih fosilov. Predvsem so pogoste školjke, malo manj polži, rame-nonožci, ostanki rakov in rib, morskih ježkov, korale ter rastlinski ostanki. V okolici Tunjic, Viševce, Vrhovlja, Stranj in Soteske smo našli naslednje fosile:

- ? *Chlamys* sp.,
- ? *Lutraria* sp.,
- ? *Turritella* sp.,
- *Anadara diluvii* (Lamarck),
- *Anadara turonica* (Dujardin),
- *Ancilla* (*Baryspira*) *glandiformis dertocallosa* (Sacco),
- *Ancilla* (*Baryspira*) *glandiformis pseudoconus* (Sacco),
- mahovnjaki,
- *Buccinum costulatum* Brocchi,

- *Buccinum* sp.,
- *Cancer* aff. *carinolicus* Bittner,
- *Cardium* (*Bucardium*) *hians* Brocchi,
- *Cardium pectinatum* Hilber,
- *Cardium* sp.,
- *Cerithium rubiginosum* Eichwald,
- *Cerithium* sp.,
- cf. *Cardita rudista* Lamarck,
- cf. *Flabellipecten* sp.,
- cf. *Syndosmya apellina* Ren.,
- *Chlamys* sp.,
- *Chlamys varnensis* Dolroger,
- *Congerina* sp.,
- *Conus* sp.,
- *Corbula carinata* Dujardin,
- *Corbula gibba* Olivi,
- *Cytherea erycina* Lamarck,
- *Ensis* sp.,
- *Erycina letochai* Hörnes,
- *Glycymeris* (*Glycymeris*) *?pilosus* (Linné),
- *Glycymeris* (*Glycymeris*) cf. *pilosus* (Linné),
- *Isocardia cor* Linné,
- *Leda nitida* Brocchi,
- *Lithorina scalcata* Pilk.,
- rdeče alge (*Lithothamnium* sp.),
- *Lucina* cf. *borealis* Linné,
- *Melanopsis* cf. *impressa* Hörnes,
- *Modiola* *?volhynica* Eichwald,
- *Modiola* sp.,
- *Mytilus* (*Mytilus*) *haidingeri* Hörnes,
- *Mytilus* sp.,
- *Natica* sp.,
- *Ostrea* (*Crassostrea*) *crassissima* Lamarck,
- *Ostrea* sp.,
- *Panope menardi* (Deshayes),
- *Pectunculus* sp.,
- *Pholadomya alpina rostrata* Schaffer,
- *Pholadomya* cf. *rectidorsata* Hörnes,
- *Pinna* sp.,
- *Platystrophia multilamellata* (Deshayes),
- *Polinices* (*Euspira*) *catena helicina* (Brocchi),
- *Psammobia* sp.,
- rastlinski ostanki (*Populus* sp., *Pyrus* sp....),
- *Serpula* sp.,
- sledi lazenja,
- *Solen* cf. *subfragilis* Eichwald,
- *Solen* sp.,
- morski ježek (*Spartangus austriacus* Laule),
- *Tellina* (*Peronaea*) *planata* Linné,
- *Tellina crassa reducta* Dolf. & Dautz.,
- *Thracia ventricosa* Philippi,
- *Trochus* cf. *biangulatus* Eichwald,
- *Trochus* cf. *papilla* Eichwald
- *Turritella* (*Haustator*) *cathedralis quadricincta* Schaffer,
- *Turritella* (*Haustator*) *pythagoraica indigena* Eichwald,
- *Turritella* cf. *dertonensis subconica* Sacco,
- *Turritella dertonensis subconica* Sacco,
- *Turritella* sp.,
- *Turritella* (*Haustator*) *tricincta* Borson,
- *Venus aglaurae* Brongniart,
- *Venus* sp.,
- *Vermetus* (*Tylacodes*) *arenarius* Linné,
- *Vermetus* sp.,
- zobje morskih psov.

Med zanimivejšimi fosili iz teh plasti so ostanki rakov *Cancer carinolicus* Bittner, ki so doslej znani le iz okolice Tunjic. Prvi jih je tu našel Robič, A. Bittner pa jih je opisal kot novo vrsto (V. Hilber: 1909, 23). Pogosto imajo zelo lepo ohranjen oklep in klešče, včasih tudi nožice. Tudi glavonožec *Nautilus* sp., najden v bližini cerkve sv. Ane, spada med edinstvene najdbe v okolici Kamnika in celo Sloveniji. Pri nas je to verjetno prva tovrstna najdba.

Na prehodu iz srednjega miocena v zgornji miocen se je verjetno večji del območij današnjega Tunjškega gričevja in Tuhinjske doline nekoliko dvignil. Ponekod na območjih v okolici Kamnika so takrat nastala jezera, v katerih so nastajali večinoma finostrnati sedimenti: gline, glinovci in laporji. V teh sedimentih smo našli le redke ostanke jezerskih školjk in polžev, ki pa so zaradi zelo tanke lupinice večinoma zelo slabo ohranjeni. Več pa je rastlinskih ostankov (najrazličnejših ostankov listov kopenskih rastlin). Pred kratkim smo našli tudi predstavnika kopenskega živalstva, in sicer okamnelo mušico. Taki fosili so v Sloveniji zelo redki, saj so bile doslej pri nas najdene le tri tovrstne najdbe. Mušica je velika okrog pol centimetra in je skoraj v celoti ohranjena. Ohranjeno ima glavo, oprsje, zadek, dva para kril in nožice. Na glavi se pod lupo slabše vidijo celo oči.

Nad jezerskimi plastmi sledijo v Tunjškem gričevju in v zahodnem delu Tuhinjske doline zgornjemiocenske (sarmatske) brakične plasti. Te plasti so nastajale v morski vodi, ki se je mešala s sladko. Očitno je bila takrat med jezeri in morjem vzpostavljena povezava, kar dokazujejo ostanki morskih rib orad (*Chrysophrys aurata*) med številnimi ostanki polžev in školjk, ki so značilni za brakična okolja. V nekaterih plasteh apnenega peščenjaka se je ohranila prav neverjetna množica polžev in školjk:

- *Cardium* cf. *moeschani* Mayer,
- *Cardium* sp.,
- *Cerithium* (*Potamides*) *mitralis* Eichwald,
- *Cerithium pictum* Basterot,
- *Cerithium rubiginosum* Eichwald,
- *Chlamys* sp.,
- *Dorsanum duplicatum major* Friedberg,
- *Dorsanum duplicatum minor* Friedberg,
- *Murex* (*Occenebra*) *caelatus* Grateloup,
- *Murex* (*Occenebra*) *craticulatus* Linné,
- *Murex* (*Occenebra*) *credneri* R. Hörnes & Auinger,
- *Murex* (*Occenebra*) *dertonensis* Mayer,
- *Murex sublavatus* Basterot,
- *Murex sublavatus grundensis* R. Hörnes,
- *Natica* sp.,
- *Pectunculus* sp.,
- *Turritella* sp.

Teh je pri Zadnjem vrhu in nekaterih drugih krajih v Tunjškem gričevju toliko, da jih lahko »kopljemo z lopato«.

Počasno dvigovanje ozemlja je proti koncu spodnjega dela zgornjega miocena (sarmat) povzročilo postopni odmik morja z območja današnje Slovenije. Na ozemlju v okolici Kamnika je bil sedimentacijski bazen ponekod zasut s prodrom in peskom, ki sta se morda odlagala tudi v zgornjem delu zgornjega miocena (panonij). Dolgotrajno odlaganje terciarnih plasti, ki je trajalo približno 15–20 milijonov let od srednjega oligocena do konca miocena, se je tako na območju današnjega Tunjškega gričevja in Tuhinjske doline končalo.

Okamneli storž iz spodnjemiocenskih plasti pri Komendi (foto: M. Grm)

ZBIRANJE FOSILOV IN VAROVANJE GEOLOŠKE DEDIŠČINE

V zadnjem času se je močno povečalo zanimanje za geologijo. Številni ljubitelji mineralov in fosilov raziskujejo geološke zanimivosti in nahajališča fosilov. Tovrstna geološka dejavnost je zelo pomembna za razvoj geologije, saj prav zbiralci – amaterski geologi mnogo prispevajo k novim spoznanjem ter odkrijejo veliko novih najdišč, ki bi v nasprotnem primeru morda ostala skrita. Žal so med njimi tudi taki, ki z nestrokovnim pristopom povzročajo nepopravljivo škodo, nekateri pa fosile in minerale zbirajo zgolj iz pridobitniških nagibov. Tako se mnogo lepih primerkov znajde v zbirkah v tujini. Zato se nama zdi potrebno zapisati nekaj stavkov tudi o pravilih, ki se jih moramo držati pri zbiranju fosilov in geološkem raziskovanju.

Ena najpomembnejših stvari, ki se jih moramo zavdati, je, da *količine fosilov na nahajališčih niso neomejene*, čeprav včasih dobimo tak vtis. Prekomerno odzemanje vzorcev lahko kaj hitro povzroči izropanje ter uničenje najdišča. Zato vedno vzamemo le nekaj *značilnih primerkov, ki jih najdemo v kamnih in skalah odpadlih od plasti*. Če je le mogoče, vzamemo še dobro ohranjene primerke, ki so bili izpostavljeni eroziji, saj jih s tem rešimo pred uničenjem zaradi delovanja erozijskih sil. Hkrati so ti primerki lepo preparirani, saj je narava najboljši preparator. *Fosilov nikoli ne poskušamo odstraniti iz velikih trdnih blokov kamnin* – s tem jih lahko le poškodujemo in uničimo – kajti za to potrebujemo posebno orodje. Vzorce lahko odzevamo iz mehkih plasti, ali razpokanih kamnin, pri tem pa je potrebno *natančno zabeležiti in skicirati njihovo lego glede na obdajajoče plasti kamnin*. Fosile vedno zbiramo skupaj z obdajajočo kamnino, saj z analizo le-te dobimo dodatne podatke o življenjskem okolju organizma ter o procesih pred njegovim odmrtjem in po

njem (npr. o sedimentaciji – odlaganju same kamnine). Vsak primerek po odvzetju skrbno zavijemo v papir, da se pri transportu ne bi poškodoval.

Delo zbiralca fosilov se ne konča z odvzetjem vzorca na terenu, pač pa se najpomembnejši del nadaljuje s prepariranjem, ki zahteva veliko znanja, predvsem pa potrpežljivosti in časa, ter z zbiranjem literature in določanjem fosila. Vsak primerek moramo opremiti z listkom, na katerem so zapisani podatki o določitvi fosila, viru določitve, predvsem pa so pomembni natančni podatki o najdišču, kdaj smo primerek našli ter morebitne pomembne opombe. *Primerki brez naštetih podatkov so brez vrednosti*.

Natančne podatke o lokaciji najdišč skrbno varujemo in jih ne objavljamo, da do njih ne pridejo neodgovorni zbiralci, na terenu pa po končanem delu odstranimo vse odpadke in odvečno kamenje. Pri vsem tem je seveda potrebno paziti, da naravi ne prizadenemo kakršnekoli škode.

Zelo zaželeno je sodelovanje amaterskih geologov s strokovnimi ustanovami (Oddelek za geologijo Univerze v Ljubljani, Slovensko geološko društvo, Prirodoslovni muzej Slovenije), ki jim posredujemo podatke o pomembnih novih odkritjih ter tako prispevamo k širjenju geološkega znanja. Prav tako je koristno, če se za delo na terenu povežemo v skupine in si poiščemo strokovno vodstvo.

POMEMBNEJŠI VIRI IN LITERATURA

1. Bračič, B., Janez, J., Pavlovec, R., Pleničar, M., 1985: K poznavanju miocenskih plasti v okolici Brij pri Kamniku. – Rudarsko-metalurški zbornik 32, str. 11–26, Ljubljana.
2. Bricl, B., 1989: Pogostost nanoplanktona v oligocenski morski glini v Sloveniji – 68 str., Ljubljana (diplomska naloga, Fakulteta za naravoslovje in tehnologijo, VTOZD Montanistika, Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani).
3. Cimerman, F., 1984: *Pleurotomaria camiolica* – kranjski polž, ali res? – *Proteus* 47, str. 51–52, Mladinska knjiga, Ljubljana.
4. Fuchs, T., 1875: *Tertiärbildungen von Stein in Krain*. Verh. der k. k. geol. R.-A., št. 3, str. 18.
5. Hauser, Fr. v., 1847: Bericht über eine Mittheilung Freyer's an Heidingen. Heidingen's Berichte über die Mitth. von Freunden der Naturw. in Wien., str. 109.
6. Hilber, V., 1881: Über das Miocän, insbesondere das Auftreten sarmatischer Schichten bei Stein in Krain – Jahrb. d. k. k. geol. R.-A., str. 473, Wien.
7. Hilber, V., 1883: Über eine neue Fossilsendung aus der Miocänbucht von Stein in Krain, Erwiderung an Herrn T. Fuchs. – Verh. der k. k. geol. R.-A., str. 175, Wien.
8. Hilber, V., 1909: *Pleurotomaria camiolica*. – *Carniola* 2, S. 21–22, 1 tab., Laibach.
9. Herlec, U., 1987: Nova spoznanja o oligocenskih kamninah in fosilih v Bohinju. – *Bohinjski zbornik*, str. 6–11, Radovljica.
10. Hlad, B. & Herlec, U., 1995: Varovanje geološke dediščine. – Uprava Republike Slovenije za varstvo narave, Ljubljana.
11. Kuščer, D., 1967: Zagorski terciar. *Geologija* 10, str. 5–65, Ljubljana.
12. Kühnel, W., 1933: Zur Stratigraphie und Tektonik der Tertiärmulden bei Kamnik (Stein) in Krain. – *Prirodoslovne razprave*, knj. 2., str. 61–124, Ljubljana.
13. Odin, G. S., Jelen, B., Drobne, K., Uhan, J., Skabrne, D., Pavšič, J., Cimerman, F., Cosca, M., Hunziker, C., 1994: Premiers ages géochronologiques de niveaux volcanoclastiques oligocènes de la Région de Zasavje, Slovenie, *Giornale di Geologia*, ser. 3, vol. 56/1, pp. 199–212, Bologna.
14. Pavla, Anko, K., 1994: Gornjegrajske plasti. – 48 str., Ljubljana (Univerza v Ljubljani).
15. Pavlovec, R., 1995: *Lepidocyclini apnenec pri Brijah nad Kamnikom*. – *Proteus* 57, str. 277–279, Ljubljana.
16. Pavšič, J., Ančič, B., 1995: Rdeče alge – graditeljice sedimentov. – *Proteus* 58, str. 26–30, Mladinska knjiga, Ljubljana.
17. Pavšič, J., Kržnar, M., Mikuž, V., 1997: 25 milijonov let stara žuželka. – *Gea* 8, št. 2, str. 65, Mladinska knjiga, Ljubljana.
18. Premru, U., 1974: Osnovna geološka karta SFRJ 1 : 100 000, list Ljubljana. – *Geologija* 17, str. 497–503, Ljubljana.
19. Premru, U., 1983: Osnovna geološka karta SFRJ 1 : 100 000, list Ljubljana. – Zvezni geološki zavod, Beograd.

20. Rakovec, I., 1932: Zur Miozänfauna der Steiner Voralpen. – Prirodoslovne razprave I, str. 263–267, Ljubljana.
 21. Rijavec, L., 1976: Biostratigrafija miocena v Slovenskih gorah. – Geologija 19, str. 53–82, Ljubljana.
 22. Robič, Š., 1882: Kratak popis nekaterih gričev in jarkov v znožju Senturške gore v geološkem in paleontološkem obziru. – Novice, str. 20, 27, 28, 36, Ljubljana.
 23. Sajovic, G., 1909: Ein Beitrag zur Geschichte der Steiner Alpen. – Carniola 2, str. 24–29, Laibach.
 24. Teller, F., 1884: Notizen über das Tertiär von Stein in Krain. – Verh. d. k. k. geol. R.-A., str. 193, Wien.
 25. Teller, F., 1898: Erläuterungen zur Geologischen Karte. – SW-Gruppe Nr. 83 Eisenkapel und Kanker. – K. k. Geologische Reichsanstalt, Wien.
 26. Založar, J., & Zevnik, J., 1996: Terciarni plasti v Tunjskem gričevju. – 139 str., 18 tab., Kranj (raziskovalna naloga, Gimnazija Kranj).

TERTIARY LAYERS IN THE KAMNIK AREA BY JURE ŽALOŽAR AND JAKA ZEVIK

SUMMARY

For about ten years tertiary layers near Kamnik have been objects of geological investigations. In the Oligocene and Miocene period more than 1000 various sediments, scarcely investigated, were deposited in the Tunjice hills and in the Tuhin Valley. The oldest tertiary layers consist mainly of fluvial sandstone and conglomerate. These sediments were deposited on the margin of the onetime Pannonian sea. At the village of Podgorje also the sea Oligocene layers, containing numerous reef organisms, were discovered. In several layers numerous fossils were found as well. Altogether 72 families and 55 species were exactly classified out of Oligocene and Miocene layers. The sedimentation of tertiary sediments was completed by the end of the Miocene period when rising of the whole territory caused flowing off of the Pannonian sea.

OPOMBA

/1/ Oligocenske in miocenske plasti skupaj bomo imenovali kar terciarne plasti, saj sta oligocen in miocen del daljšega obdobja imenovanega terciar, ki zavzema paleocen, eocen, oligocen, miocen in pliocen.

JANEZ MAJCENOVČIČ, prof.,
Kovinarska 23 a,
1240 Kamnik

VIKTOR MIHELČIČ – GLASBENIK, ČASTNI OBČAN OBČINE KAMNIK

*Komur pevski duh sem vdihnil,
z njim sem dal mu pesmi svoje.*

(Orglar, dr. France Prešeren)

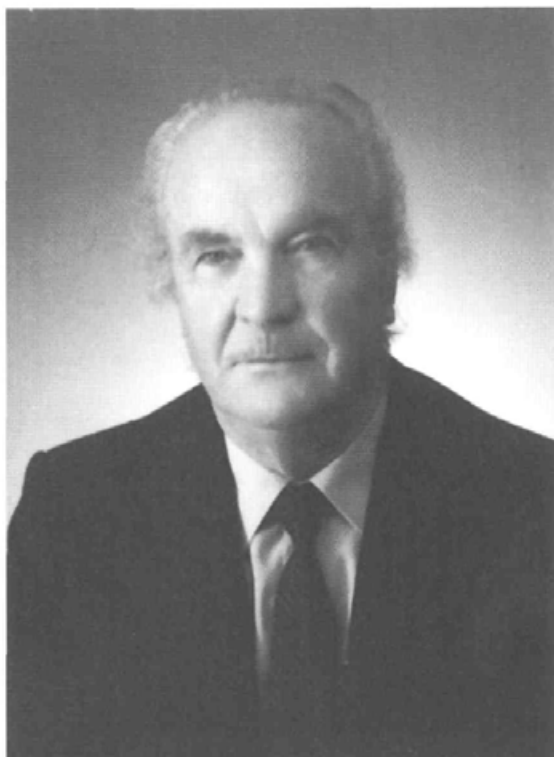
V Kamniku so se glasbeniki rojevali in odhajali v svet, glasbeni genij "mesta v naročju planin" je zaznamoval glasbeno življenje evropskih mest, kjer so se ustavili in delovali glasbeni ustvarjalci z bregov Bistrice.

Kranjec iz Kamnika – Carniolus Lithopolitanus, tako se je podpisoval in pričeval o rodnem mestu Janez Krstnik Dolar (1620–1673), ki je prvo učenost najbrž dobival pri kamniških frančiškanih, nadaljeval izobraževanje, nato mu je tekla življenjska pot med jezuiti, kjer se je razvil v močno glasbeno osebnost srede 17. stoletja. Večji del Dolarjeve glasbene ustvarjalnosti je povezan z njegovim bivanjem na Dunaju. Dolarjeve skladbe občudujejo in izvajajo še danes; v zaprašenih notnih arhivih še vedno odkrivajo skladbe kamniškega rojaka in njegova glasba zveni sveže, živo in mojstrsko. Ta slovenski jezuit, ki je poučeval na jezuitskih gimnazijah različne predmete, je kot glasbeni ustvarjalec in poustvarjalec močno vplival na razvoj cerkvene glasbe. /1/

V prvi polovici 18. stol. je bil med osrednjimi nosilci ljubljanskega glasbenega življenja stolni vikar pri ljubljanski stolnici in kasneje župnik na lgu pri Ljubljani Mihael Omerza (1679–1742). Tudi on je bil Kamničan in se je šolal pri jezuitih. Skladal je oratorije in glasbo za verske drame, ki so jih izvajali člani ljubljanske Akademije filharmonikov (1701–1750). /2/

V samem Kamniku je pustil globoke sledi slovenski poznozbaročni skladatelj Jakob Zupan (1734–1810), ki se je rodil na Gornjem Štajerskem. Pol stoletja je bil učitelj, organist in glasbeni organizator v Kamniku in okolici (Komenda, Žeje). Kot "regens chori" (vodja kora) kamniške župnijske cerkve je Jakob Zupan z dobrimi pevci in instrumentalisti izvajal številne cerkvene in posvetne skladbe. Oče Marko Pohlin je zapisal, da je Jakob Zupan, kamniški učitelj igre in petja, odličen skladatelj in glasbenik, zložil napeve in glasbo za kranjsko opero Belin ... /3/ Besedilo za prvo slovensko opero je napisal in v Pisanicah objavil bosonogi avguštinec Janez Damascen Dev. O uprizoritvi Belina ne vemo ničesar in Zupanova glasba se ni ohranila, vemo le, da so bili v operi recitativi, arije in zbori. Po operi Belin je Jakob Zupan nehal komponirati in vse kaže, da so starega učitelja, skladatelja in organista na Šutni strli revščina, bolezen in šikaniranje takratnih oblasti. Glasba Zupanovega Belina se je izgubila tako, kot je izginil stari Belenus, bog sonca in vseh sokov življenja, ki so ga na naših tleh častili davni predniki – Kelti.

Kamniško glasbeno zgodovino tudi kasneje ustvarjajo znani slovenski glasbeniki. Z delom Prvega slovenskega pevskega društva Lira in Salonskega orkestra

Prof. Viktor Mihelčič

se povezujejo Emil Adamič, Viktor Parma in predvsem kamniška glasbena družina Vremšak. Zelo malo s(m)o doslej obravnavali Josipa Heybala (1882–1940), ki je kot organist in zborovodja na Šutni, vodja orkestra v Kamniškem domu in pri Cecilijanskem društvu mnogo pomenil v kamniškem glasbenem življenju. /4/ Tudi Josip Heybal je imel doma "glasbeno" družino, ki jo je vključeval v svoje delovanje in vsi njegovi otroci so bili deležni glasbene izobrazbe v domači hiši, kjer je oče privatno poučeval violino.

Med obema vojnama je kamniška glasbena dejavnost potekala v številnih društvih, ki so se kljub razglašani nepolitičnosti uvrščala v enega od treh taborov, ki so pomenili klerikalno, liberalno ali delavsko usmeritev. Pri tem meje med temi tabori niso bile najbolj ostro začrtane in običajno so pri večjih projektih sodelovala vsa društva; to je veljalo tudi za večje cerkvene slovesnosti. /5/

Na rojake, ki so se uveljavili v politiki, gospodarstvu, kulturi in drugih dejavnostih, so bili Kamničani zelo ponosni. Zato so radi obiskovali tiste operne predstave v Ljubljani, kjer so se v letih pred drugo svetovno vojno uveljavili "lepi glasovi" iz kamniškega konca. Že kmalu je prišel na operne deske tenorist Jože Gostič (1900–1963), ki je bil kasneje med "prvaki" zagrebške in dunajske opere, njegov junaški tenor so poznali in cenili tudi v Londonu, Parizu, Milanu in drugod. V mekinjski fari sta imeli svoje korenine altistka Franja Golob (1908–1984) in sopranistka Anita Meze (1913–1980). Posnetke Franje Golob so v Ljubljani po letu 1945 "skrbno" pospravili, zato o velikih uspehih te odlične altistke v opernih vlogah govore le kritike in spomini sodobnikov. Kot koncertna pevka se je Franja Golob v emigraciji (v Argentini) prebila v družbo svetovno znanih pevcev in dirigentov. Eden od njih, ki je poznal Josipa Gostiča, Antona Dermoto in Marijana Rusa, ji je rekel: "Ste iz dežele lepih glasov." /6/

Anita Meze se je zapisala v glasbene leksikone kot

"srbska sopranistka slovenskega rodu".

Najbolj "kamniška" pa je bila sopranistka Valerija Heybal (1918–1994), ki je začela svojo pevsko kariero pri očetu Josipu Heybalu na koru kamniške farne cerkve na Šutni. Po pripovedovanju se je že za božič leta 1923 oglasil Valerijin otroški glas v vlogi pastirčka. Spomin na življenje in delo velike kamniške umetnice je zaživel na razstavi, ki je bila posvečena nepozabnemu opernemu glasu Valerije Heybal. /7/ Soavtorica razstave Marjana Mrak je takrat zapisala: "Umetniška osebnost, kakršna je bila Valerija Heybal, ni nikoli popisana knjiga. ... naj bo pričujoča razstava osnova za nadaljnje raziskovalno delo."

Podobno ugotovitev bi lahko zapisali za glasbenika Viktorja Mihelčiča, ki je prišel leta 1938 v Kamnik in ostal temu mestu zvest z življenjem in delom. V šestih desetletjih je kot glasbeni pedagog, zborovodja, organist in skladatelj sooblikoval glasbeno življenje v Kamniku in Sloveniji. Ob imenovanju Viktorja Mihelčiča za častnega občana občine Kamnik je Stane Simšič v Kamniškem občanu zapisal: "Ustvarjalnost na glasbenem področju Viktorja Mihelčiča je tako bogata in plodna, da tega ni mogoče na kratko opisati. Nam Kamničanom in tudi širokemu krogu ljubiteljev zborovske glasbe je znan kot izreden človek, umetnik in humanist." /8/

O Viktorju Mihelčiču so že pisali različni avtorji in še bodo; zlasti bo treba spodbuditi muzikološko raziskovalno delo v zvezi z njim. To pa je tudi eden od namenov tega pisanja!

OD METLIKE DO KAMNIKA

Začelo se je 3. februarja 1913 v Metliki, kjer so belokranjske rojenice položile malemu Viktorju glasbeni talent v zibel, ki mu je tekla v znani družini glasbenikov – Mihelčičev. Lepo je zapisal ob 75-letnici Viktorja Mihelčiča glasbeni pedagog in muzikolog Ovetko Budkovič: *"Vaška belokranjska idila s pašniki, potokom in vitkimi drevesi, prvi izdelki piščali iz muževnih vrb, rogovi iz jelševine z ustnikom in jezički, ki jih je sam urezal, brezskrbno petje ob žrgolenju čričkov so motivirali mlademu Viktorju prve zvočne vtise, dovolj žive, da jih ni mogel pozabiti, ne odgnati. Vračali so se obogateni z drugačnimi barvnimi odtenki; bili so to zvoki iz harmonija in kasneje iz orgel, ki so ga spremljali vse življenje."* /9/

Viktor Mihelčič je v domačem okolju, osnovni šoli in metliški godbi dobival vse tisto, kar je bilo potrebno za njegovo glasbeno rast. V intervjuju vnuku Anžetu Zupanu je "dedi" Viktor rekel takole:

"Moj prvi stik z glasbo se je začel, ko smo Belokranjci na povabilo pesnika Otona Župančiča nastopili s pesmijo in plesom v ljubljanski Operi. Kot 12-leten fant sem vodil kolo in pel. Pesnik mi je poklonil knjižico 'Sto ugank' s posvetilom Belokranjec – Belokranjcu. Na to priznanje sem bil zelo ponosen. Glasbi sem se popolnoma posvetil s 14 leti, ko sem začel igrati flavto pri metliški godbi." /10/

V svet petja in glasbene teorije je Viktorja Mihelčiča uvajal Viktor Kregelj, njegov učitelj v osnovni šoli. Bil je navdušen pevec, tenorist in mnogokrat je prepustil razred svojemu nadarjenemu učencu. Učenci so pod vodstvom svojega sošolca Viktorja navdušeno prepevali. Po osnovni šoli se je Viktor Mihelčič z dvema bratoma vključil v metliško godbo, v njej je igral pikolo in flavto. Pod vodstvom sodnega oficila Ivana Drobnika so metliški godbeniki nastopali po mestih in vaseh od

Novega mesta do Karlovca. /11/

S priporočilom strica Alojzija Mihelčiča, priznanega skladatelja, celjskega župana in senatorja, je bil Viktor Mihelčič sprejet na triletno orglarsko šolo v Celju. To je v dveh letih uspešno dokončal in dobil odlično glasbeno izobrazbo pri priznanih glasbenih pedagogih (Karel Bervar, Karel Sancin in drugi). Glasbeno izobraževanje je kasneje nadaljeval z zasebnim študijem harmonije, kontrapunkta in oblikovanja pri skladatelju in glasbenem pedagogu Srečku Koporcu.

Prav je, da posebej opozorimo na slovenske orglarske šole, ki so bile pomemben element šolskega sistema. Na orglarske šole so prišli nadpovprečno nadarjeni in prizadevni učenci, ki so tam pridobili dobro glasbeno in splošno izobrazbo. Vse to so diplomanti orglarskih šol kasneje posredovali "učencem" vseh starosti na cerkvenih korih, različnih šolah in v kulturno-prosvetnih društvi; mnogi organisti so uspešno nadaljevali s študijem glasbe in se uveljavili, npr. Blaž Arnič, Anton Jobst, Rado Simoniti, Jože Gostič, Anton Dermota, Peter Lipar in še mnogi drugi. Med ta znana imena upravičeno lahko uvrstimo tudi Viktorja Mihelčiča, ki je več kot petdeset let uspešno delal kot organist, glasbeni učitelj, zborovodja, dirigent in član godbe, pianist, član različnih instrumentalnih skupin in ob tem ustvaril lep skladateljski opus.

Po končani orglarski šoli ni mogel dobiti ustrezne službe in je bil nekaj časa doma, v Metliki, na "čakanju". Delo je končno dobil v Šempetru v Savinjski dolini, kjer je opravljal službo organista, zborovodje in občinskega tajnika. Kot diplomant orglarske šole je obvladal tudi knjigovodstvo in druge strokovne zadeve; vse to znanje je bilo treba vsako leto potrjevati pred posebnimi komisijami. Svoje izkušnje iz Metlike je Viktor Mihelčič lahko koristno uporabil pri vodenju godbe na pihala.

Glasba je Viktorja Mihelčiča spremljala tudi pri služenju vojaškega roka v letu 1935; tam je po petih mesecih postal arhivar vojaške godbe, igral je flavto in dobil mesec dni nagradnega dopusta za pesem Oj divna Dalmacija, ki jo je zapel na slovesnosti polka. /12/

Po vrnitvi od vojakov je šel Viktor Mihelčič v Ljubljano za organista k frančiškankam na Vič, kjer je vodil močan mešani pevski zbor, dober moški oktet in spoznal ljubljansko glasbeno življenje. Za to obdobje so pomembni že omenjeni študij kompozicije pri Srečku Koporcu, izpopolnjevanje orgelske igre in dirigiranja, srečanja in sodelovanja z Radom Simonitjem ipd. Na Viču je z Mihelčičevo pomočjo začel svoj pevski pot Slavko Štrukelj, ki je bil v naslednjih desetletjih nepogrešljiv interpret manjših in srednjih vlog na ljubljanskem opernem odru. V tem obdobju je Viktor Mihelčič že komponiral nabožne in posvetne pesmi; v Cerkevem glasbeniku je Mihelčičevo latinsko mašo v As-duru ugodno ocenil Stanko Premrl.

V Kamnik je prišel Viktor Mihelčič leta 1938, ko je bil izbran za profesionalnega organista in zborovodja v župni cerkvi na Šutni. Za to mesto se je potegovalo 30 kandidatov, vendar so sposobnost in perspektivnost mladega Belokranjca ter priporočilo Stanka Premrla vplivali na odločitev, ki je uvrstila Viktorja Mihelčiča med nadaljevalce dela Jakoba Zupana in njegovih naslednikov.

V Kamniku je bilo glasbeno življenje zelo razgibano, tu so delovali pevovodja in skladatelj Ciril Vremšak s Prvim slovenskim pevskim društvom Lira in salonskim orkestrom, pevce Delavskega pevskega društva Soli-

darnost in kamniško godbo je vodil France Vidmar - Ciber, pevovodja in skladatelj Avgust Cerar je delal s pevci in pevkami v Kamniškem domu, v mestu in okolici so bili še drugi cerkveni in posvetni zbori, glasbene skupine ipd. V Kamniku je bilo tudi Cecilijansko društvo, ki je bilo namenjeno cerkveni glasbi, čeprav je v nekaterih obdobjih prevzemalo naloge prepovedanega in razpuščenega prosvetnega društva. /13/ Mladi organist in pevovodja Viktor Mihelčič je resno zagrabil za delo, uspehi so se kmalu pokazali in Kamničani so ga "sprejeli". Za potrdilo kvalitete organista in zbora je poskrbel tudi operni pevec Jože Gostič, ki je večkrat prišel "gostovat" na šutenski kor in zapel kot solist in tudi v duetu (npr. z baritonistom Janezom Škrjancem). Viktor Mihelčič se je kmalu uveljavil kot ustvarjalec in tudi kot komponist glasbenih vložkov (otroške igrice, Miklova Zala, Pri belem konjičku, Rokovnjači idr.). /14/

S PESMIJO SKOZI LETA VOJNE

Lepo zastavljeno delo je prekinila druga svetovna vojna, ki jo je Viktor Mihelčič dočkal na orožnih vajah v Ludbregu. Po razpadu stare jugoslovanske vojske je uspel dobiti civilno obleko in se izogniti vojnemu ujetništvu in nevarnostim, ki so pretile v četniških vaseh in takrat že ustaškem Zagrebu. Nevarna pot je Viktorja Mihelčiča vodila preko Karlovca domov, v Metliko. Po krajšem času je odšel v Kamnik, kjer ga je aretirala gestapo in odpeljal z drugimi Kamničani v begunjske zapore. Mesec dni v Begunjah, nato zbirno taborišče v Šentvidu in mučna pot v pregnanstvo v Smederevsko Palanko; tu je zvedel, da ga iščejo Nemci, ki so imeli Viktorja Mihelčiča na seznamu talcev. Posrečilo se mu je, da je pobegnil v Beograd in se s pomočjo Rdečega križa vrnil v Metliko, kjer so ga tedaj aretirali Italijani ...

Po razpadu Italije se je Viktor Mihelčič vključil v 15. belokranjsko brigado in kmalu doživel bojni krst v Ozalju. V predahih med borbami in pohodi je nadaljeval svoje glasbeno delo in poslanstvo z organiziranjem pevcev, pevskimi vajami in sodeloval na mitingih. Našel je čas tudi za komponiranje in v osmih mesecih napornega življenja v brigadah so nastale nekatere priljubljene partizanske pesmi. Ko so v maju 1944 ustanovili v Črnomlju godbo glavnega štaba NOV in POS pod vodstvom Draga Lorbka, je Bojan Adamič, ki je tudi občasno vodil to godbo, vključil vanjo Viktorja Mihelčiča. Ob igranju flaute in drugih obveznosti je Viktor Mihelčič uglasbil precej pesmi, med katerimi je najbolj znana Domovina naša je svobodna na besedilo Franceta Kosmača. Na posebnem natečaju spomladi leta 1945 je bila ta pesem izbrana za najboljšo, čeprav sta isto besedilo uglasbila tudi Pavel Šivic in Bojan Adamič. O vrednosti te pesmi govori tudi odločba takratne jugoslovanske skladateljske organizacije, ki je dodelila za vsako izvedbo dvojno število točk; posebno priznanje je prišlo nekaj desetletij kasneje, ko je ista pesem prišla v najožji izbor za slovensko himno. /15/

Muzikolog Franc Križnar je objavil v reviji Borec /16/ zanimiv prispevek o slovenski glasbi med drugo svetovno vojno. V seznamu skladateljev /17/, ki so pred začetkom vojne delovali na Slovenskem, je preko petdeset imen in med njimi je tudi Viktor Mihelčič. Avtor v svoji "skici za študijo" govori o levih, desnih, sredinskih, nevtralnih in neodvisnih glasbenikih; za Viktorja Mihelčiča lahko ugotovimo, da ni bil posebej imeno-

van med "levimi" skladatelji, ki so pisali optimistično glasbo. Zanimivo je, da avtor pri obravnavanju glasbene dejavnosti slovenske politične emigracije ugotavlja "spravo" v glasbeni umetnosti druge in tretje generacije, ki brez predsodkov prepeva pesmi Viktorja Mihelčiča, Petra Liparja, Rada Simonitija, Matije Tomca, Toneta Zupana, Vasilija Mirka, Radovana Gobca, Lojzeta Mava idr. /18/

Tej ugotovitvi lahko dodamo še izkušnjo Kamniških kolednikov, ki so že leta 1990 srečevali v slovenskih domovih in cerkvah velikega Buenos Airesa poleg "kamniških pesnikov" Antona Medveda, Rudolfa Maistra in Franceta Balantiča tudi pesmi, ki so jih uglasbili Viktor Mihelčič, p. France Ačko in France Gačnik.

TRI DESETLETJA Z MLADIMI PEVCI

Po demobilizaciji je Viktorja Mihelčiča vleklo nazaj v Kamnik, kjer je novembra 1945 začel delati na novo ustanovljeni nižji gimnaziji kot glasbeni učitelj in pevovodja šolskih zborov. Več tisoč učencev je prepevalo in spoznavalo glasbo pod pevovodsko in pedagoško roko sposobnega, simpatičnega, mladega in priljubljenega učitelja. Tri desetletja sta pionirski in mladinski zbor "obvladovala" šolo, Kamnik in Slovenijo. Mladi pevci so navduševali kamniško publiko na koncertih in akademijah, z nastopi na Radiu Ljubljana in različnih gostovanjih. Zlasti v prvem desetletju je Viktor Mihelčič s svojimi mladimi pevci opravljal tisto vlogo, ki jo je kasneje prevzel radijski mladinski pevski zbor. Posnetki, ki jih hrani radijski arhiv, so dragoceno pričevanje o delu in kvaliteti mladih kamniških pevcev pod vodstvom Viktorja Mihelčiča. Posebno težno je imel nastop "Mihelčičevega" zbora na odru ljubljanske opere; sodelovanje na slavnostni akademiji v družbi mojstrov slovenske besede je bilo priznanje in potrditev kvalitete zbora.

Mladinski pevski zbor kamniške gimnazije je precej nastopal po Sloveniji in tudi na Hrvaškem. Leta 1949 je Viktor Mihelčič z mladinskim pevskim zborom dosegel prvo mesto med tovrstnimi zbori Gorenjske in se kasneje dvakrat lepo uveljavil na celjskem mladinskem festivalu.

Generacijam Mihelčičevih pevcev so se najbolj vtisnili v spomin koncerti v Metliki, ki so bili del vsakoletnega nagradnega izleta "tja, kjer je naš pevovodja doma!" Delo z mladimi pevci je gotovo naporno, treba je imeti mnogo volje, znanja in ljubezni. Ob svoji sedemdesetletnici je Viktor Mihelčič za glasilo tovarne Titan povedal, da je za dirigenta izredno težko začenjati vedno znova, obenem pa je zanj spodbuda, ker mu je užitek spremljati razvoj zbora in iz "nič" ustvariti kakovosten zbor. /19/ To velja zlasti za šolske zборе, kjer se pevci in pevke vsako leto zelo menjajo.

V tehtno izbranih programih je Viktor Mihelčič vedno predvidel nekaj točk za mlade soliste, ki jih je znal polskati in pripraviti z zborom ali ob spremljavi klavirja. Zlasti v prvih letih, ko so bile povojne generacije pevcev in pevk nekoliko starejše, je Viktor Mihelčič z zrejšimi glasovi lahko pripravil zahtevnejše solistične točke, duete idr. Tako so pod vodstvom in spremljavi Viktorja Mihelčiča na proslavah, akademijah in koncertih prepevali Vera Štim, Ada Stele, Lojze Radej, Meta Zihel in drugi. Iz vrste solistov gimnazijskega pevskega zbora je šla Ema Prodink študirat solo petje na srednjo glasbeno šolo in nato na glasbeno akademijo. Ob ansamblu bratov Avsenik je postala ena

najboljših pevk narodno-zabavne glasbe v srednje-evropskem prostoru. Številne zlate plošče in ime "slovenski slavček", kot so Erno Prodnik imenovali v Nemčiji, so prav gotovo povezani s prvimi nastopi ob pomoči Viktorja Mihelčiča.

POJO NAJ – TUDI ODRASLI – LJUDJE!

Delo Viktorja Mihelčiča z odraslimi zbori (s pevci po mutiranju – spremembi glasu v puberteti) se je začelo že takrat, ko je kot šestnajstleten mladenič vodil čitalniški moški zbor v Metliki, nadaljeval v Šempetru v Savinjski dolini in tudi v Ljubljani, na Viču in v Kamniku. Po aretaciji Viktorja Mihelčiča in njegovem izgnanstvu je ostala farna cerkev na Šutni eden od redkih krajev v Kamniku in okolici, kjer se je pod nemško okupacijo ohranjala slovenska beseda. Ob takratnem latinskem obredju so molili slovenske molitve, v slovenščini so bila berila, evangeliji in oznanila; prav posebej pa je zaživela slovenska cerkvena pesem, ki so jo peli pevci na koru in mnogokrat "vsa cerkev". Na šutenskem koru sta delo Viktorja Mihelčiča in njegovih prednikov nadaljevala Avgust Cerar in Ciril Vremšak. /20/

Razmere, ki so sprejele Viktorja Mihelčiča po koncu druge svetovne vojne, so bile bistveno spremenjene. Možnosti za profesionalno opravljanje dela organista in pevovodje cerkvenega zbora ni bilo več, pa tudi ljubiteljsko opravljanje teh del nova revolucionarno-ljudska oblast zlasti prosvetnim delavcem ni dovolila. Vse to je prizadelo tudi Viktorja Mihelčiča, ki je bil dosleden, pokončen in svetovnonazorsko oblikovan človek in svoje vernosti ni nikoli skrival; zato je moral požreti marsikatero kapljo pelina. Bili so časi, ko so ravnatelji neprilagodljivim učiteljem pisali naslednje ocene: "Idealistični svetovni nazor učitelju onemogoča pravilno uresničevanje vzgojnih smotrov v učnem procesu." /21/ Povedati je treba, da so ravnatelji take ocene pisali na podlagi mnenj, ki so jih po partijskih navodilih sprejemale različne "koordinacije".

Življenje je teklo dalje in ljudje so želeli peti v pevskih zbora, ki potrebujejo zborovodje ... O delu Viktorja Mihelčiča z moškimi, ženskimi zbori bo treba napisati posebno razpravo! Vrstijo in prepletajo se moški pevski zbor Delavskega kulturno-prosvetnega društva (DKPD) Solidarnost, Obrtniški pevski zbor, Mešani pevski zbor Planika, Ženski pevski zbor DKPD Solidarnost, Moški pevski zbor Zgornji Tuhinj, Moški pevski zbor Svoboda Črna, Mešani pevski zbor Titan in drugi.

Med delom z vsemi temi zbori je še vodenje pihalne godbe in različnih instrumentalnih skupin ter sodelovanje pri ustanovitvi kamniške glasbene šole (1952), kjer je Viktor Mihelčič nekaj časa poučeval flavto, klarinet in klavir. Le kako je uspel "en sam" Viktor Mihelčič z naštetimi skupinami "absolvirati" preko štirideset koncertnih sezon, ko pri tem lahko število vaj in nastopov ocenimo nad dva tisoč! Pevovodski staž Viktorja Mihelčiča je dolg pol stoletja, bil bi pa še daljši, če bi marsikatero leto šteli dvojno ali trojno.

Največ časa je Viktor Mihelčič vodil Moški pevski zbor DKPD Solidarnost, ki ga je na pobudo Jurija Lemiča in drugih predvojnih "solidarcev" prevzel v decembru 1945 in s tem odločilno sodeloval pri obnovitvi društva z delavsko tradicijo. Pogoji so bili slabi, zbor ni imel niti stalne pevske sobe in zato je bilo precej selitev: od "kaplanije" na Šutni v Polčevo hišo v Maistrovi ulici, sledijo vaje v prostorih sindikata, na občini, bivši osnovni šoli na Glavnem trgu in še kje. Nazadnje se je

DKPD Solidarnost ustalila v prostorih nad kavarno, kjer je bil pravzaprav društveni dom kamniške Narodne čitalnice in Prvega slovenskega pevskega društva Lira od začetka delovanja do leta 1947, ko je oblast Narodno čitalnico dokončno ukinila, liraše pa prisilno preselila.

Viktor Mihelčič je moški zbor DKPD Solidarnost vodil do leta 1959, pripravil vrsto kvalitetnih koncertov in osvojil s svojimi pevci prvo mesto, ko so se v Kranju leta 1949 pomerili gorenjski zbori. O uspehih koncertih od Bele krajine do Štajerske in o težavah in krizah, ki so hromile delo zbora, je prizadeto pisal v brošuri ob 30-letnici delovanja Solidarnosti v svobodi. /22/ Še enkrat (1973–1977) je Viktor Mihelčič prevzel moški zbor DKPD Solidarnost, z njim šel od Slavonske Požege do Koroške, pripravil vrsto nastopov in prispeval k utrditvi zbora za nadaljnje delovanje.

Uspešno, čeprav kratko pot je napravil Viktor Mihelčič z Mešanim pevskim zborom Planika (1951–1953). Ob vrsti pevk, ki so "dokončale" pevske šole v Mihelčičevem gimnazijskem zboru, so se zbrali mladi in perspektivni pevci in pevke; nastal je ubran mešani zbor, ki ga je zborovodja obvladoval in oblikoval, postavil sebi in zboru visoke cilje, ki bi jih v urejenih razmerah lahko realiziral. Kritike in poročila o dveh letnih koncertih in drugih nastopih pričajo, da se je sedemdesetčlanska Planika lepo uveljavila in se približala najboljšim mešanim zborom v Sloveniji. Te ambicije je preprečila nerazumljiva politična odločitev, ki je Mešani pevski zbor Planika enostavno ukinila. Mladim pevcem je ta ukrep zagrenil veselje do zborovskega petja in posledice so še dolgo občutili tudi ostali kamniški zbori.

Minilo je dvajset let in nekatere pevke razpuščene Planike so uspele ustanoviti Ženski pevski zbor v okviru DKPD Solidarnost, ki ga je od začetka v letu 1975 vodil Viktor Mihelčič in ga kmalu pripeljal v vrsto najboljših ženskih pevskih zborov v Sloveniji. V sedmih letih so kamniške pevke z Viktorjem Mihelčičem pripravile vrsto uspehih nastopov od Koroške do Slavonije, svojo kvaliteto so potrjevale tudi na radijskem tekmovalstvu (npr. prvo mesto med ženskimi zbori in v drugi težavnostni skupini 1977/78); ostale so tudi dobre kritike in številni kvalitetni posnetki za radijske oddaje in arhiv RTV Ljubljana. /23/

Ženski zbor DKPD Solidarnost je bil znan po odličnih solistkah, ki jim je Viktor Mihelčič dal pravilno muzikalno in pevsko znanje. Menda so bili odlični posnetki na Radiu "krivi", da so Avseniki povabili pevko Jožico Kališnik v svoj ansambel.

Viktor Mihelčič je bil s svojimi skladbami, dirigiranjem in zbori med protagonisti slovenskih pevskih taborov v Šentvidu pri Stični. Geslo tega tabora: "Pojo naj ljudje!" potrjuje starosta slovenskih zborovodji Viktor Mihelčič s svojim življenjem in delom od osnovnošolskih dni v Metliki do upokojskih v Kamniku.

V času med obema vojnama so bile zelo priljubljene različne "igre s petjem". Ne le v Kamniku, tudi v okoliških krajih (npr. Nevlje, Mekinje) so pripravili precej teh spevoiger, ki so vključevale veliko število igralcev in pevcov. Še vedno je živ spomin na predstavitvi dveh popularnih glasbeno-scenskih del (Mežnarjeva Lizika, Miklova Zala, 1937, 1938), ki jih je v Nevljah pripravil organist France Humar - Cvek, ki ga je skladatelj Blaž Arnič označil za svojega najbolj nadarjenega sošolca v orglarski šoli.

Po koncu druge svetovne vojne je bila edina kamniška

dvorana v prirejeni gimnazijski telovadnici (danes Osnovna šola T. Brejca), kjer je bil na severnem koncu precej velik oder. V tej dvorani so bile proslave, akademije, različne igre, množični sestanki in koncerti, zlasti Viktor Mihelčič in njegovi šolski zbori so bili tam "doma".

Zelo odmevni sta bili predstavitvi spevoiger Mežnarjeva Lizika (1946) in Miklova Zala (1947), ki sta ju pripravila režiser Hubert Bergant st. in Viktor Mihelčič, ki sta morala obvladovati množico (od 90 do 100) nastopajočih igralcev in pevcev ter drugih sodelujočih. Viktor Mihelčič, ki je vse pevske in zborovske točke pripravil na številnih vajah, je tudi na predstavah spremljal nastopajoče z manjšim ansamblom, kjer je bil dirigent in pianist hkrati. Za obe spevolgri je bilo značilno veliko število ponovitev; za publiko je bila to prijetna osvežitev v času, ko so prevladovali sovjetski filmi in sorealistične agitke. Režiser in glasbeni vodja sta opravila zahtevno delo in mnogi igralci, ki so si nabirali odrske izkušnje že pred vojno, so ustvarili (za Kamnik) izjemne igralske in pevske vloge. Pepca Mihelič, Johanca Bergant, Jernej Plahuta, Janez Škrjanec, Štefan Repanšek in mnogi drugi so bili takrat prave zvezde kamniškega odra! Po obeh omenjenih spevolgrah so dobivali posamezniki poleg pohval tudi vabila za nadaljevanje igralske poti v poklicnih gledališčih. Po odlični igralski in pevski kreaciji v Miklovi Zali je odšel na šolanje in kasneje na operne odre doma in po svetu tenorist Jernej Plahuta. Le-ta je začel svojo glasbeno šolo v znani pevski družini Plahutovih na Brišah /24/, jo nadaljeval pri neveljskem organistu Francetu Humarju - Cveku, v Liri pri Cirilu Vremšaku; iz glasbeno-scenske šole Viktorja Mihelčiča je odšel k znanemu učitelju solopetja na glasbeni akademiji v Ljubljani prof. Adu Darianu in po opravljeni operni šoli v mariborsko opero in naprej po svetu.

VIKTOR MIHELČIČ SKLADATELJ

V dosedanjih razmišljanjih smo obravnavali Viktorja Mihelčiča kot glasbenega pedagoga, mentorja in poustvarjalca, le bežno smo se dotaknili njegovega skladateljskega dela. Proučevanje in vrednotenje Mihelčičevega skladateljskega opusa bodo morali opraviti strokovnjaki, glasbeni zgodovinarji in muzikologi; že zdaj pa lahko ugotovimo, da se je Viktor Mihelčič s svojimi zborovskimi skladbami in priredbami uvrstil v železni repertoar slovenskih pevskih zborov.

O Viktorju Mihelčiču, slovenskem "cerkvenem" skladatelju, je glasbeni zborovinar Stanko Trobina napisal naslednje: *"Prof. Viktor Mihelčič je objavil več skladb za cerkev: Marijine pesmi (Lj. 1938), šest Marijinih pesmi za mešani zbor, Slava sv. Hostiji, pet obhajilnih pesmi za mešani zbor (Lj. 1939), Missa Immaculata za orgle in mešani zbor (Lj. 1939; odlična maša, ki jo odlikujejo živahen slog, lepa samostojna orgelska spremljava in dober zborovski slog), štiri postne za mešani zbor in orgle (Lj. 1940) in še druge skladbe. Mihelčič ima v svojih skladbah smisel za lepo obliko, trden izraz in dobro modulacijo. Napisal je tudi več svetnih skladb."* /25/

Za otroške in mladinske pevske zборе je Viktor Mihelčič napisal več kot sedemdeset skladb; bile so zbirke v samozaložbi kot Ringaraja (1968), deset pesmi s klavirsko spremljavo z naslovom Polžev rod, sedem a cappella mladinskih pesmi Tako ni cvetela še naša dežela (1958) in še mnogo pesmi, ki so izšle v mladinski glasbeni reviji Grlica in drugod. Precej pesmi je Viktor

Mihelčič uglasbil po naročilu Radia Ljubljana in jih ohranja arhiv radijske hiše.

Bogata je tudi bera Mihelčičevih skladb za odrasle moške, ženske in mešane zборе; prek petdeset jih je in pesmim mnogih slovenskih pesnikov je skladatelj dal "glasbeno obliko". Pomembno mesto v skladateljskem opusu Viktorja Mihelčiča imajo uglasbitve in priredbe partizanskih pesmi, ki so in bodo z glasbeno govorico pričevale o težkih in prelomnih časih.

Nekaj pesmi s klavirsko spremljavo je Viktor Mihelčič posvetil mlajšim in starejšim solistom. Med uspele uglasbitve Prešernovih pesmi sodi Mihelčičev samospev O Vrba; skladba je bila prirejena za izvedbo s simfoničnim in godalnim orkestrom (prir. Tomaž Habe), zelo intimno zveni Prešernova in Mihelčičeva hvalnica gorenjski vasi v priredbi s spremljavo citer (prir. Tomaž Plahutnik). Pesem Mateja Bora Domov bom šel je Viktor Mihelčič uglasbil za XI. Tabor slovenskih pevskih zborov v Šentvidu pri Stični (1980), tam so jo prvič izvedli basist Ladko Korošec, večti-sočglavi zbor in pihalni orkester; pesem zazveni zelo lepo tudi v komorni zasedbi ob spremljavi klavirja.

Pri obravnavanju skladateljevega opusa Viktorja Mihelčiča so bile omenjene nekatere skladbe, ker pisanje bibliografije glasbenih del tega skladatelja presega okvire sestavka in sposobnosti avtorja. S tem problemom se je leta 1990 spoprijela Jožica Vidic v svoji diplomski nalogi o glasbeni družini Mihelčič (Alojzij, Slavko, Viktor). Viktorja Mihelčiča in njegovo delo bo treba temeljito in strokovno obdelati; kamniška "veja" Mihelčičev je že postala krepko drevo!

NAMESTO ZAKLJUČKA

Ob osnovnih dejavnostih, ki so opisane v šolskih kronikah, različnih publikacijah in drugih zapisih, je Viktor Mihelčič živel in živi polno družinsko življenje. V povojnih letih je bilo vse bolj skromno, zasužnjenosti z avtomobili in televizijo ni bilo, vse sobote so bile delovne in tudi sobotno delo v šoli je bilo nekaj normalnega.

Viktor Mihelčič je z ženo Zdenko zgradil topel dom v Paglavčevi ulici, ta dom živi, diha in poje naprej. Obiskovalce sprejemajo pri vratih vnuki, ki uživajo ob "dediju" Viktorju bogato otroštvo – tudi s pesmijo! Ko je Glasbena šola Kamnik praznovala 45-letnico ustanovitve, so se v zborniku in na slavnostni akademiji (27. novembra 1997) spomnili na prve začetke šole, kjer je sodeloval Viktor Mihelčič. Njegov vnuk Sinan Mihelčič, mladi klarinetist, je ob spremljavi pianistke prof. Martine Golob - Bohte vzorno odigral drugi stavek koncerta v f-molu Carla Marie von Webera. Lepo je, da otroci in vnuki hodijo po poteh svojih očetov in dedov!

Viktor Mihelčič je bil upravičeno deležen hvaležnosti, občudovanja in ljubezni svojih učenk, učencev, pevcev, pevk in navdušene publike. Za svoje delo je dobil tudi mnoga priznanja in odlikovanja, ki krasijo vitrine njegovega doma; naj nekatera posebej omenimo: medalja za hrabrost, red zaslug za narod 3. stopnje (1951), dve nagradi Toma Brejca (1966, 1984), srebrna plaketa občine Kamnik (1973), najvišje priznanje Zveze kulturnih organizacij Slovenije; Gallusova plaketa (1991), 27. marca 1997 so občinski svetniki podelili Viktorju Mihelčiču naziv: častni občan občine Kamnik.

Ob imenovanju Viktorja Mihelčiča je bilo zapisano, da v pesmih Otona Župančiča zveni Bela krajina, ki je

Kamniku podarila moža – glasbenika: "izmeril je daljo in nebeško stran" in se ustavil pred vencem Kamniških planin. Ni se spraševal z besedami pesnik rojaka:

*Če sem kremen se raziskrim,
če jeklo bom pel,
če steklo naj se zdrobim.*

Viktor Mihelčič se ni zdrobil. Raziskril se je in zapel kot bron!
In bron zvoni, zveni in poje – nam in bodočim rodovom!

OPOMBE

- /1/ Stanko Trobina, Slovenski cerkveni skladatelji, Založba Obzorja Maribor, 1972, str. 83–84.
 - /2/ Stanko Trobina, Slovenski cerkveni skladatelji, Založba Obzorja Maribor, 1972, str. 85–86.
 - /3/ Kamniški zbornik 1963, Janez Lovše, Življenjepis Jakoba Zupana, str. 47.
 - /4/ Marjanca Fličar, Društva in prireditve v Kamniku 1914–1941, Kulturni center Kamnik, 1983, str. 28 in 55.
 - /5/ Marjanca Fličar, Društva in prireditve v Kamniku 1914–1941, Kulturni center Kamnik, 1983, str. 55.
 - /6/ Juan Vasle, Pevci so tudi ljudje, Pogovori z opernimi in koncertnimi pevci, TD Ognjišče, Koper 1993, str. 95–103.
 - /7/ Valerija Heybal, Nepozabni operni glas, ... ZKO Kamnik in občina Kamnik, Kamnik 1996.
 - /8/ Stane Simšič, Še enkrat bi šel po isti poti, Kamniški občan, 26. marca 1997, str. 4–5.
 - /9/ Cvetko Budkovič, Petinsedemdeset let Viktorja Mihelčiča, Naši zbori 1–2/88, str. 4–5.
 - /10/ Anže Zupan, Intervju z mojim dedjem, Viktorjem Mihelčičem, Kamniški občan, 27. junij 1991.
 - /11/ Cvetko Budkovič, Petinsedemdeset let Viktorja Mihelčiča, Naši zbori 1–2/88, str. 6–7.
 - /12/ Stane Simšič, Še enkrat bi šel po isti poti, Kamniški občan, 26. marca 1997, str. 4–5.
 - /13/ Marjanca Fličar, Društva in prireditve v Kamniku 1914–1941, Kulturni center Kamnik, 1983, str. 22–57.
 - /14/ Cvetko Budkovič, Petinsedemdeset let Viktorja Mihelčiča, Naši zbori 1–2/88.
 - /15/ Večino podatkov o svojem življenju in delu med vojno je Viktor Mihelčič povedal avtorju že spomladi leta 1997 (priprava predloga za imenovanje za častnega občana občine Kamnik) in tudi v novembru leta 1997; glavna podlaga pa sta že omenjena članka Cvetka Budkoviča in Staneta Simšiča.
 - /16/ Franc Kržnar, Glasba na Slovenskem in druga svetovna vojna, Borec, Revija za zgodovino, literaturo in antropologijo, 555–556, 1997, str. 61–117.
 - /17/ Prav tam, str. 65.
 - /18/ Prav tam, str. 91.
 - /19/ M. M., Ponosni smo na jubilara, Titan, Glasilo delovne organizacije Titan Kamnik, 1/2, 1983, str. 8.
 - /20/ Franc Kržnar, Ciril Vremšak (1900–1968), Kamniški zbornik XIII, 1996, str. 34.
 - /21/ Nekaj originalnih primerkov vprašalnih pol za ocenitev vzgojnega in učnega oseba, kjer je na enem napisana navedena ocena, zelo skrbno hrani avtor.
 - /22/ Viktor Mihelčič, 30 let "Solidarnost" v svobodi, DKPD Solidarnost Kamnik, 30 let v svobodi, 1975, str. 9–10.
 - /23/ Draga Spruk, Ženski pevski zbor, 60 let Solidarnost Kamnik, 1979, str. 33–35.
 - /24/ Briše nad Nevljami so ena od hribovskih vasic v kamniški okolici, kjer se je razvijalo in ohranjalo večglasno petje; pri Plahutovih je Glasbenonarodopisni inštitut posnel precej starih pesmi.
 - /25/ Stanko Trobina, Slovenski cerkveni skladatelji, Založba Obzorja Maribor, 1972, str. 180.
- Navedene vrstice je Stanko Trobina napisal že leta 1972 v knjigi Slovenski cerkveni skladatelji. Viktor Mihelčič je cerkvene skladbe pisal tudi kasneje in zbori so jih prepevali po slovenskih cerkvah. Pri tem ponovno ugotavljamo, da Viktor Mihelčič dolga leta ni smel v cerkvi igrati na orgle, ki so bile njegov najljubši instrument, njegove korenine! Kot zanimivost (ali paradoks) omenimo dejstvo, da so v teh časih Slovenci doma in po svetu poslušali eno najlepših Mihelčičevih pesmi (O Gospa, o Mati moja ... za banton, mešani zbor in orgle), ki so jo pod vodstvom glasbenika in župnika Franceta Gačnika posneli v Stranjah – za Radio Vatikan.

VIRI IN LITERATURA

- Kamniški zborniki, 1955, 1963, 1979, 1996.
 Slavko Trobina, Slovenski cerkveni skladatelji, Založba Obzorja Maribor 1972.
 DKPD Solidarnost Kamnik, 30 let v svobodi, 1975.
 60 let Solidarnost, 1979.
 Marjanca Fličar, Društva in prireditve v Kamniku 1914–1941, Kulturni center Kamnik, 1983.
 Cvetko Budkovič, 75 let Viktorja Mihelčiča, Naši zbori 1–2/88.
 Jožica Vidic, Glasbena družina Mihelčič (diplomska naloga), 1990.
 Tone Fličar, Gradivo za koncert ob 80-letnici Viktorja Mihelčiča, Kamnik 1993.
 Nepozabni operni glas Valerije Heybal, več avtorjev, ZKO Kamnik in občina Kamnik 1996.
 Zbornik ob 45-letnici ustanovitve Glasbene šole Kamnik, Kamnik 1997.
 Janez Majcenovič, Predlog za podelitev naziva častni občan občine Kamnik Viktorju Mihelčiču, 1997.
 Janez Majcenovič, Viktor Mihelčič – častni občan občine Kamnik, Kamniški občan, 26. 3. 1997.
 Stane Simšič, Še enkrat bi šel po isti poti, Kamniški občan, 26. 3. 1997.
 Franc Kržnar, Glasba na Slovenskem in druga svetovna vojna, Revija Borec, 555–556, 1997.
 Koncertni listi, brošure, tovarniški časopisi, Kamniški občani idr.

VIKTOR MIHELČIČ – MUSICIAN, HONORARY CITIZEN OF KAMNIK BY JANEZ MAJCENOVIČ

SUMMARY

Viktor Mihelčič, the music master, organist, choirmaster and composer, was born on 3rd February 1913 in Metlika. In 1938 he came to Kamnik where he took up his post as an organist and a choirleader at the parish church on Šutna.

During the World War II he was imprisoned by Germans, then he was deported to Serbia. He also spent some time in Italian prisons. After Italy had capitulated he joined the partisans of the 15th White Carniola Brigade and became a member of the partisan headquarters brass orchestra.

After his demobilisation he returned to Kamnik and continued to work as a music teacher and a choirleader at the recently established grammar school. He was a very successful choirleader and school choirs, led by him, were among the best in Slovenia for decades long.

Already back in Metlika he started to work with adult choirs and in Kamnik he was the choirleader of several male-voice, female-voice and mixed choirs. He is also one of the founders of Slovenian choir mass meetings in Šentvid near Stična.

Viktor Mihelčič also took a significant part in various operettas and solemn celebrations for he was always welcome as a conductor, a pianist and a music master.

Viktor Mihelčič's collection of music works is overwhelming: more than 70 songs for children and youth choirs, more than 50 songs for male-voice, female-voice and mixed choirs, several solos with piano accompaniment, etc. Among Slovenian composers of sacred music Viktor Mihelčič is highly esteemed. In recognition of his merits several decorations were conferred on him and on 27th 1997 he was granted the freedom of Kamnik by town council.

PETER BEDJANIČ,

glasbeni urednik RTV Slovenija,
Linhartova 102,
1000 Ljubljana

VALERIJA HEYBAL

"Če sem kdajkoli v življenju resnično kaj ljubila, potem je bil to moj poklic! Toda to še ni pomenilo sreče. Njo sem našla šele ob zavesti, da sem ta svoj poklic dostojno izvrševala in z njim opravičila smisel svojega življenja."

(Valerija Heybal v oddaji Ti in opera na Radiu Ljubljana 4. junija 1976)

Valerija Heybal je bila, kolikor mi spomin sega v preteklost, med slovenskimi opemimi pevkami najmočnejša umetniška osebnost. Pa ne samo zaradi tega, ker je imela velik, nenavadno lep in obsežen glas, ker je bila nadpovprečno muzikalna in imela skoraj absolutni posluš, ker je vsako vlogo oblikovala polnokrvno in bila povrh še zelo lepa – izžarevala je namreč, tudi v zasebnem življenju, neko moč in očarljivost, ki se jima ni bilo mogoče upirati. V vsakem nastopu je bilo čutiti radost in hvaležnost, da sme izpolnjevati svoje plemenito poslanstvo. Nesporno je bila nekaj let prva pevka – primadona – ljubljanske opere in še daljše obdobje v Beogradu, a je vseskozi ostala preprosta, prav nič vase zagledana, ljubezniva gospa. Čeprav ji je življenje prineslo marsikatero bridko uro in ga ni jemala z lahke strani, je bila tudi optimistka. Kolegi so jo imeli radi, mlajšim je rada pomagala in svetovala, dirigenti in režiserji pa so jo oboževali, delo s tako nadarjeno pevko je bilo lahko samo užitek. Ljubljanka občinstva je postala na mah in spomin nanjo je med ljubitelji opere pri nas še vedno živ.

Rodila se je v Kamniku 16. januarja 1918 očetu organistu Josipu in materi Ceciliji, rojeni Matičič. Za glasbo se je Valerija navdušila že v otroških letih, kot gimnazijka pa je študirala tudi violino na Državnem konservatoriju v Ljubljani. Še zelo mlada se je – zaradi izjemne nadarjenosti – odločila za študij solopetja pri takrat zelo uglednem pedagogu Franu Župevcu. Po dveh letih študija je 15. februarja leta 1938, torej dan pred svojim dvajsetim rojstnim dnem, debitirala na odru ljubljanske opere kot Djula v Gotovčevi operi Ero z onega sveta. Občinstvo jo je takoj vzljubilo, kritiki pa so bili po vrsti nad njo navdušeni. Ne glede na spol in starost se je naša publika dobesedno zaljubila vanjo in mogoče bi se v vsej zgodovini slovenske opere od pevcev po priljubljenosti z njo lahko primerjal le Rudolf Franci. Ker se je zavedala, da ji v pevskotehničnem smislu še marsikaj manjka, se je po debiju vpisala na Državni konservatorij, postala je študentka profesorja Julija Betetta, ki ji je bil mentor še v letih, ko je že bila angažirana v Beogradu. Djuli je kmalu sledila Marinka v Prodani nevesti Bedriča Smetane, prvo sezono pa je končala z majhno vlogo godbenika v Puccinijevi operi Manon Lescaut. V naslednji sezoni (1938/39) pa je nastopala kar v trinajstih vlogah. Dandanes bi morala biti pri nas angažirana kar nekaj sezon, da bi lahko pela toliko vlog. Med njimi je bila ena njenih najlepših kreacij – Tatjana v operi Jevgenij Onegin Petra Iljiča Čajkovskega. Njen repertoar se je zelo hitro širil. Tatjana je od zanj pomembnih vlog leto za tem sledila

Valerija Heybal

Dvorakova Rusalka, njej pa neizmerno zahtevna naslovna vloga pri krstni uprizoritvi opere Kleopatra Danila Švare. Na začetku sezone 1940/41 je osvojila občinstvo kot Janačkova Jenufa, nova v njenem repertoarju pa je bila tudi Margareta v Gounodovem Faustu. Svečenica v Verdijevi Aidi je bila že v prejšnjih sezonah, sezono 1941/42 pa je začela z veliko in lepo naslovno vlogo te opere. Kot vsak njen nastop v kaki novi vlogi je bil tudi ta pravi praznik zanjo in za občinstvo. Kmalu po Aidi je Heybalova zablestela v eni svojih najboljših vlog, Čo-čo-san v Puccinijevi operi Madame Butterfly. Z njo ni navdušila samo Ljubljančanov, po končani drugi svetovni vojni tudi vso Jugoslavijo in doberšen del Evrope.

Medtem je že prišla okupacija in italijanski zavojevalci so se hoteli pokazati tudi v prijaznejši luči: v Ljubljano so pošiljali svoje najboljše pevce in tako je nekega večera kot Mimi v La Bohème nastopila zelo znana italijanska pevka Musetto, znatno manjšo vlogo pa je pela lepa in očarljiva domačinka Valerija Heybal. Tujo gostjo je naše občinstvo sprejelo olikano, lahko bi rekli z dolžnim spoštovanjem, ko pa je Heybalova odpela kratko arijo v drugem dejanju, je v sicer bolj zadržanem avditoriju nastalo navdušenje, ki gotovo ni imelo samo "umetniške" vrednosti.

V sezoni 1942/43 je Heybalova nastopila v dveh vlogah, ki ju naše najstarejše operno občinstvo še danes ne more pozabiti: to sta Massenetova Thais in Martokle v operi Mrtve oči Eugena d'Alberta. Ne prva opera, še manj pa druga ne sodita po kakovosti med boljša odrsko-glasbena dela, Heybalova pa je obema glavnima ženskima likoma vdihnili toliko življenja in prepričljivosti, da je ostala vsem, ki so jo videli in slišali v teh vlogah, v neizbrisnem spominu!

Za tem – že nekaj časa je pela samo še velike vloge – je nastopila kot Leonora v Verdijevem Trubadurju, Puccinijeva Sestra Angelika, Mimi v La Bohème, Donna Anna v Mozartovem Don Juanu, Massenetova

Valerija Heybal med predstavo

Manon in Elizabeta v Wagnerjevem Tannhäuserju. Bila je prva in najglasnejša med tistimi, ki so se uprli, da bi bil naš ansambel to opero naštudiral v nemščini. Prišel je težko pričakovani konec vojne, ki je naši pevki, milo rečeno, prinesel nekaj neprijetnosti. Ker se med vojno ni držala zapovedanega kulturnega molka, deležna pa je bila tudi nekaj drugih izmišljenih in podlih obtožb, je morala za nekaj tednov celo v zapor. Spricho javnega mnenja, ki je bilo popolnoma na njeni strani, in nesmiselnosti vsega očitaneja pa se je kmalu vrnila tja, kamor je sodila, na operni oder!

V prvih sezonah po vojni so imele prednost v sporedih naših opernih gledališč slovanske opere, tako da je tistim vlogam, ki jih je iz slovanskega repertoarja že pela, Heybalova dodala še Jaroslavo v Borodinovi operi Knez Igor in Lizo v Pikovi dami Petra Iljiča Čajkovskega. Od pomembnih dogodkov iz tega obdobja je treba omeniti njeno sodelovanje v naslovni vlogi pri krstni uprizoritvi Švarove opere Veronika Deseniška.

Šele zdaj, v prvih letih miru, ko je spet bilo mogoče potovati, se je lahko predstavila tudi drugod po Jugoslaviji. Povsod je bila deležna občudovanja in navdušenja. Leta 1949 se je v Ljubljani udeležila pevskega tekmovanja, na katerem je zasedla prvo mesto, leto za tem pa je v belgijskem Verviersu prejela skupno nagrado vseh kategorij in bila seveda tudi prva med sopranistkami. Prešemovo nagrado je prejela kar dvakrat, in sicer za kreacijo Puccinijeve Tosce in Leonore v Beethovnovem Fideliju.

Kljub vsem tem priznanjem pa je nenehno prihajalo do "nesporazumov" med vodstvom ljubljanske opere in njo, sodu pa je izbilo dno njeno sodelovanje na nekem koncertu v ljubljanski frančiškanski cerkvi. Naši pevki

ni preostalo drugega, kot da sredi sezone 1947/48 zapusti Ljubljano. Odšla je v Beograd, kjer jim provincialnih ljubljanskih sporov, pa naj so imeli še tako politično ozadje, ni bilo mar in so Heybalovo sprejeli z odprtimi rokami. Formalno je sicer ostala "stalna gostja" ljubljanske opere, a so njeni nastopi pri nas z leti postajali vse redkejši.

Prva vloga, ki jo je pela kot gostja, in zadnja, ki jo je naštudirala za Ljubljano, je bila Leonora v Beethovnovi operi Fidelio. To je bila gotovo ena najboljših predstav ljubljanskega opernega ansambla: ob njej je kot Florestan blestel Rudolf Franci, vlogo Rocca sta pela Friderik Lupša in pravzaprav pevski učitelj vseh nastopajočih, Julij Betetto, v vlogi Marzeline sta se izmenjavali Nada Vidmar in Maruša Patikova, Pizzaro je bil Vekoslav Janko, Don Fernando Samo Smerkolj, pa tudi dva Jaquina smo imeli: Janeza Lipuščka in Draga Čudna. Režiser predstave je bil Ciril Debevec, ki je že nekaj let bistveno vplival še posebej na igralsko-interpretativni razvoj Valerije Heybal. V beograjski operi je Heybalova – če izvezemo dvoletni angažma v bernski operi (1952–54) – ostala do svoje upokojitve leta 1971. Tam je seveda nastopala predvsem v vlogah, ki jih je osvojila že v Ljubljani, nove pomembne vloge pa so bile: Magdalena v Giordanovi operi André Chénier, Katja Kabanova v operi z istim naslovom Leoša Janačka, Fata Morgana v operi Zaljubljen v tri oranže Sergeja Prokofjeva, Minnie v Puccinijevi operi Dekle z zahoda, Sneguročka Nikolaja Rimskega Korsakova, Leonora v Verdijevi operi Moč usode, Senta v Wagnerjevem Večnem mornarju, Santuzza v Mascagnijevi operi Cavalleria rusticana in naslovna vloga v operi Koštana srbskega skladatelja Petra Konjovića. Vrh umetniške poti Valerije Heybal, če je to med samimi zmagoslavji sploh mogoče, pa je bila njena kreacija Magde Sorel v operi Konzul Giancarla Menottija. Vloga od brezsrčnega birokratskega aparata izmučene mlade žene in matere je bila Heybalovi pisana na kožo. V njej je Heybalova prekosila samo sebe in verjetno ne bi mogli najti pevke, ki bi to vlogo igrala in pela bolje, kot je to storila Heybalova. Imeli smo srečo, da je beograjski operni ansambel s tem delom gostoval tudi v Ljubljani. Podobnega aplavza in navdušenja, kakršno se je razleglo v avditoriju po njenem sedemminutnem prizoru, v zgodovini ljubljanske opere ni bilo slišati ne prej ne pozneje.

V petdesetih letih so najuglednejše jugoslovanske operne hiše uživale velik ugled po vsej Evropi. Posledice tega so bila številna gostovanja, ki jih je največ opravila materialno najboljše podprta beograjska opera. Seveda je pri vseh teh gostovanjih kot primadona sodelovala tudi Heybalova. Ni pa Heybalova potovala po Evropi samo kot članica beograjskega opernega ansambla, samostojne turnee so jo peljale v Izrael, kjer je pela Tosco, ob tem pa je nastopila še na 36 koncertih, slišali in videli pa so jo tudi v Londonu in Bruslju. Kot že rečeno, je v letih 1952 do 1954 sprejela polovični angažma v Bernu. Tam je med drugim pela Leonoro v Verdijevi operi Moč usode in ženo sodnega sluga v operi Proces Gottfrieda von Einema.

V Slovenijo je prihajala občasno in je kar nekajkrat snemala operne arije, ki jih Radio Slovenija seveda skrbno hrani in tudi še predvaja. Zaradi ugleda, ki so ga uživale jugoslovanske operne hiše, naši ansambli niso samo gostovali na tujem, temveč so za najuglednejše tvrdke gramofonskih plošč posneli malo-

dane vse v svetu znane slovanske opere. Tako je beograjska opera med drugim posnela tudi štiri ruske opere z Valerijo Heybalovo: Pikovo damo, Kneza Igorja, Jevgenija Onjegina in Sneguročko. Na vseh je Heybalova pela največje vloge: Lizo, Končakovno, Tatjano in Sneguročko. Na teh posnetkih, še najbolj pri Knezu Igorju, pa so se začeli kazati znaki glasovne utrujenosti, kar so opazili tudi ocenjevalci posnetkov. Glas je izgubljajal prožnost, petje je postalo nekam silovito, zmanjšala se je zmogljivost dinamičnega niansiranja, pevka se je zatekala v pretirano svetljenje vokalov.

Seveda je treba vedeti, da je bilo za našo pevko skoraj dvajset let naporne kariere in Heybalova ni bila tip pevke, ki bi se racionalno razdajala. Prej bi se ji dalo očitati prevehementno uživanje v vloge, k čemur pa naj bi jo bil od vsega začetka vzpodbujal njen mentor in v zadnjih letih svojega življenja tudi njen soprog, režiser Ciril Debevec. Ko so ga kolegi, ko je bila Heybalova še začetnica in sta komaj začela sodelovati, opozorili, da so tako silovite interpretacije, kakršne je vsiljeval mladi pevki, ki mu je seveda popolnoma zapala, lahko škodljive, naj bi bil Debevec odgovoril, da je edino tak način pravi in umetniško pošten, pa naj bo kariera dolga ali kratka. Da bi Heybalova ob bolj zadržanem podajanju dlje ohranila najvišjo raven, je skoraj gotovo, gotovo pa je tudi, da nam ne bi ostala v tako veličastnem spominu.

Po upokojitvi leta 1971 se je vrnila v Ljubljano, opravila

je kak manjši nastop, na predstavah in koncertih pa ni več pela.

Njena zadnja leta so bila žalostna, omračenega uma jih je preždelo v bolnišnici, kjer je 18. septembra leta 1994 umrla.

V teh nekaj letih so nanjo pozabili Slovenija, Ljubljana pa tudi Kamnik. Na njeni zadnji poti se je zbrala le peščica pogrebcev, ni bilo govornika, ki bi se ji bil zahvalil za vse, kar nam je podarila, le s prijazno besedo duhovnika smo se Slovenci poslovili od svoje največje pevke, verjetno celo največje umetnice.

VALERIJA HEYBAL
BY PETER BEDJANIČ

SUMMARY

Valerija Heybal (1918–1994), the Kamnik fellow citizen, was one of the most eminent personalities among Slovenian opera singers.

Not only was she immensely talented, but she also had extremely beautiful and rich voice and she was extremely musical. She was a beautiful woman, a good actress and totally devoted to her work. Her deep devotion led her to the top of music art. She was a frequent and welcome guest to the opera houses of Ljubljana, Belgrade and Zürich.

HELENA MAJČENOVICH, prof.,
Vrhopolje pri Kamniku 144,
1240 Kamnik

GORENJSKE NAREČNE PRVINE V GOVORU KATI TURK Z VRHPOLJA PRI KAMNIKU

UVOD

Slovenski jezik sodi med najmanjše slovanske jezike, saj ga govori le okoli dva milijona ljudi, hkrati pa velja s svojimi štiridesetimi narečji oziroma govori za narečno najbolj raznoliškega v širši baltoslovanski jezikovni skupini. Natančne raziskave specifičnih jezikovnih posebnosti, ki so se še posebej razmahale v času pred drugo svetovno vojno /1/, so pokazale, da na slovenskem jezikovnem področju ločimo v grobem sedem narečnih baz: panonsko, štajersko, koroško, rovtarsko, gorenjsko, dolensko z belokranjskimi narečji in primorsko. Osrednji slovenski prostor, v katerem se nahaja tudi Kamnik z okolico, združuje dve največji skupini: dolensko in gorenjsko.

GORENJSKA NAREČNA SKUPINA

Glede na zgodovinski razvoj se gorenjska narečna skupina povezuje predvsem s koroško in rovtarsko narečno skupino. /2/ Naravna pregrada Karavank in Kamniško-Savinjskih Alp, ki omejuje gorenjsko narečno skupino na severu, je stike med koroško in gorenjsko bazo skoraj popolnoma omejila. Njuno edino stičišče predstavlja zgornja Savska dolina, kjer v območju kranjskogorskega govora, ki je del koroške narečne skupine, najdemo tudi gorenjske jezikovne pojave.

Večje povezave pa je omogočalo področje, kjer gorenjsko narečje meji na rovtarske govore. Tu se je ob vznožju Škofjeloškega hribovja na porečju Selške Sore razvila selška varianta gorenjskega narečja.

Čeprav bi lahko sklepali, da ima podobno genezo tudi vzhodnogorenjski dialekt v Tuhinjski dolini in Črnem grabnu, temu ni tako. /3/

Med naravne omejitve gorenjske narečne skupine sodijo tudi: Julijske Alpe na skrajnem zahodu, kjer se začenja obsoško narečje, močvirmato Ljubljansko barje, ki je oteževalo stike z dolenskim prebivalstvom, gozdnat, hribovit pas ob Savi na vzhodu, ki meji na govor Žagorja in Trbovelj, ter gorski svet Kamniško-Savinjskih Alp, ki je le prek Črnivca in nekaterih gorskih prelazov omogočal stik z gornjesavinjskim in solčavskim narečjem. Področje gorenjske narečne baze je torej na skrajnem vzhodu omejeno s Čemšeniško planino, mejna črta se tu usmeri proti jugu, obide Izlake ter ob Savi poteka do severnega roba Ljubljanskega barja. Na severozahodnem robu Barja se usmeri proti Polhograjskim Dolomitom, kjer na Tošču začne oblikovati širok lok okoli Škofje Loke – vse do Lubnika. Od tu dalje poteka po vrhovih: Blegoš, Poreznu, Črni prsti, Rodici, Voglu, Bogatinu, Ploskem Voglu, Kanjavcu, Triglavu, Razorju in Škrlatici, to je po stari jugoslovansko-italijanski meji. Pri Dovju in Mojstrani se usmeri na sever in poteka po meji z Avstrijo. V Kamniško-Savinjskih Alpah se tik pred Logarsko dolino usmeri preko Velike planine na Črnivec in Menino planino ter nato preko Špitaliča in Trojan na Čemšeniško planino. /4/

KAMNIŠKA VARIANTA VZHODNE GORENJŠČINE

Kamniška varianta vzhodne gorenjščine je že v preteklosti predstavljala v raziskovanju narečne razslojenosti poseben izziv. Te problematike se je v okviru raziskave ujemanja stare deželne meje med Kranjsko in Štajersko z narečno mejo med gorenjskimi in štajerskimi govori dotaknil tudi Štefan Kališnik iz Godiča, takrat študent slavistike. Izvirnost in verodostojnost dela, ki je bilo opravljeno na terenu, sta mu v letu 1952 prinesli študentsko Prešernovo nagrado. Prav tako v petdesetih letih je govore Tuhinjske doline in okolice proučeval Tine Logar. Na njegove izsledke se opira tudi pričujoča analiza govora neveljsko-vrhopoljskega področja. Osebnost me je ta problematika pritegnila iz dveh razlogov. Prvič bi močna povezanost z govori Ljubljane in okolice lahko vplivala na izgubljanje prvin tipičnega gorenjskega narečja, ki se razprostira v predelu severozahodno od trikotnika Kranj – Ljubljana – Kamnik. Drugič pa na narečje Kamnika in okolice lahko vpliva tudi bližina govorov, na katere meji na vzhodu, to je tako imenovani "štajerski substrat" /5/ govorov, ki se nahaja v Tuhinjski dolini in Črnem grabnu. Ta štajerski substrat je po Logarjevi teoriji nastal potem, ko so področje Tuhinjske doline in Črnega grabna najprej naselili Slovenci, ki so se naseljevali iz Celjske kotline v štajerskem naseljitvenem valu. /6/ Ti so prodirali po stari rimski cesti, ki je nekdaj povezovala Rim s Panonijo, preko Trojan in Kozjaka ter se naselili na omenjenem področju. Govor Tuhinjske doline je bil torej prvotno štajerski, sčasoma pa je podlegel vplivom gorenjskega naseljitvenega toka. Ta je bil časovno prvi, vendar šibkejši ter pod vplivom zahodnoslovanskih plemen, s katerimi je bil dalj časa v stikih. Danes na področju Tuhinjske doline govorijo t. i. vzhodno varianto gorenjskega dialekt in ne več štajerske. Hkrati pa so v mnogih govorih na tem področju prisotni elementi, ki pričajo o štajerskem poreklu prvotnih naseljencev. Meja, ki razmejuje tuhinjski štajerski substrat z gorenjskim narečjem, natančneje s kamniško varianto vzhodne gorenjščine, je od Kamnika oddaljena le dobrih deset kilometrov. Po anketah, ki jih je v začetku petdesetih let opravil Tine Logar, "sega tipični gorenjski dialekt v Tuhinjski dolini samo do Lok oziroma Potoka". /7/ Vasi v hribovitem predelu: Ravne, Podbreg, Prapreče in Snovik nad Šmartnom govore že okrnjen gorenjski dialekt brez tonemske intonacije.

PODROČJE VRHPOLJA IN NEVELJ

Dobrih šest kilometrov od meje z vzhodnogorenjskim narečjem, kjer se reliefno zaprta Tuhinjska dolina razširi proti severu, ležita vasi Vrhopolje in Nevlje, ki se povezujeta v enotno naselje. Medtem ko je Vrhopolje mlajše, modernejše naselje, pa sodijo Nevlje (Newel) med najstarejše naselbine v kamniški občini. Prvi dokumenti, ki pričajo, da so tu prebivali ljudje, so iz 12. stoletja. /8/ iz časa starejše kolonizacije. Medtem ko arheološke najdbe, kot so mikrolitsko rezilo, najdeno ob okostju mamuta ob Nevljici, ter negovska čelada in sulica dolenskega bojevnika, najdeni na Romšakovi njivi, dokazujejo, da so bile Nevlje z okolico obljude že davno prej. /9/ Neveljska cerkev sv. Jurija je bila do leta 1232 sedež prve fare v kamniškem okolišu /10/, J. V. Valvasor pa jo po izročilu imenuje Sv. Jurij ob jezeru. /11/ Naselje se je v naslednjih stoletjih zaradi lege ob trgovski poti skozi Tuhinjsko dolino še razvijalo – vse do 17. stoletja, ko so se trgovske poti preusmerile na staro rimsko traso, Kamnik z okolico pa se je znašel v mrtvem kotu.

Danes prebiva na področju Vrhopolja in Nevelj nad tisoč

prebivalcev, predvsem delavcev, kmetov in obrtnikov. Večina je vezana na zaposlitev v Kamniku, Domžalah in Ljubljani, torej v območju, kjer se govori osrednji gorenjski govor. V naselju je nižja osnovna šola, oddelek vrtca, fama cerkev, trgovina, gasilski dom ter sedež krajevne skupnosti. Naselje Vrhpolje se je razširilo šele v drugi polovici tega stoletja, in sicer so ga poselili predvsem neavtohtoni prebivalci. Ti so s seboj prinesli različne govore, včasih tudi mestno pogovorno govorico. Na obravnavanem področju verjetno tudi ni gospodinjstva, ki ne bi bilo opremljeno s sodobnimi komunikacijskimi sredstvi: časopisjem, radijem in televizijo, tudi satelitsko. Pritisk knjižnega jezika vpliva na postopno izpodrinjanje pristnega narečnega govora, ki se umika tako imenovanemu pokrajinskemu pogovornemu jeziku. Prava, "nepoknjižena" narečna govorica je tudi v tem predelu Slovenije postala prava redkost, ki jo je potrebno gojiti in spoštovati. Tak odnos do govorice svojih staršev je imela tudi Kati Turkova z Vrhpolja.

KATI TURKOVA (1928–1995)

Kati Turkova je bila rojena v družini Sprukovih na Hribu nad Kamnikom. Dve leti je obiskovala osnovno šolo, potem pa je bilo srečnega otroštva, ki ga je med petimi sestrmi in tremi brati preživela na Hribu, zaradi revščine, ki je pestila številno družino, kmalu konec. Desetletna Kati je odšla služiti za dekle na Brezje nad Kamnikom. Hrepenenje po domu in domačih jo je razjedalo celih sedem let – šele po koncu vojne se je lahko vrnila k svojim na Hrib. Vendar kljub globoki povezanosti z naravo ni smela ostati doma – povojna oblast jo je z dekretom primorala, da se je zaposlila v kamniškem Utoku. Po petih letih težakega dela so jo zaradi težav z zdravjem 24-letno invalidsko upokojili. Poročila se je na Vrhpolje ter ostala doma. Njena nemirna narava pa ji ni dopustila, da bi jo delo gospodinje zadovoljilo. Odzvala se je vabilu in postala pastirica na Gojski planini nad Kamnikom. Tako se je 30 let vsako poletje za štiri mesece podala v planine. Tam je odkrila mnogo svojih naravnih talentov in se začela uveljavljati kot ljudska umetnica. Polno ustvarjalnih načrtov jo je presenetila bolezen. Od nje smo se poslovili decembra 1995 na neveljskem pokopališču.

Sodobnemu, od preprostega življenja odmaknjenemu človeku, je Kati Turkova znala približati že pozabljene pastirske in vaše navade. Oživila je izdelavo trničev, nabiranje zdravilnih zelišč, prepevanje starih ljudskih napevov, napisala je mnogo pesmi, se naučila slikati na les in kamen ter izvezla nešteto svojih motivov. S svojimi iskričimi in duhovitimi pripovedmi pa je poživila ne le nešteto kulturnih prireditvev, temveč tudi vsakdanje življenje prebivalcev Vrhpolja in Nevelj. Znala je ceniti in gojiti pristno narečno govorico. Za proučevanje te pa je pomemben tudi oris življenjskega prostora, v katerem je živila.

Rojstni Hrib ni daleč od meje, kjer se začenja štajerski substrat govorov Tuhinjske doline, vendar se na Hribu še danes govori gorenjsko z večino značilnostmi tipičnega gorenjskega govora. Ohranjena je tudi tonemska opozicija.

Brezje nad Kamnikom, kjer je Kati Turkova preživela sedem let življenja, se v osnovah že malo razlikuje od govora Hriba. Kati sama je pripovedovala, da so ženske tam govorile "na fanta". Ta maskulinizacija oblik za ženske osebe se je prenesla tudi na lastna imena

(npr. *Majda* ⇒ *Majdek*, *Micka* ⇒ *Micak*, *Rezka* ⇒ *Rezok*). Omenjeni pojav sodi med značilnosti zgornjegorenjskih govorov (Bohinj, Bled, Radovljica).

Kati Turk

Stiki, ki jih je imela kot vaščanka z mestom Kamnikom, so po svoji jezikovni naravi stiki s pokrajinsko pogovorno govorico, včasih pa tudi s knjižnim pogovornim jezikom. **Gojska planina**, kamor je Kati Turkova kot pastirica odhajala vsako poletje v zadnjih treh desetletjih, ni naselje, da bi lahko govorili o narečnem govoru Gojske planine. Po planšarskih stanovih se je v času pašnje govorilo tako kot v krajih, od koder so prihajali pastirji. Bili so iz Stolnika, Vodice pri Brezjah, Stranj, kjer se je govorilo podobno kot na Brezjah. Res pa je, da prav po robu Gojske planine, Marjaninih njiv, Kranjskega Raka in Črničve poteka skrajna vzhodna meja gorenjske narečne skupine. Od tu proti vzhodu se govori zgornjesavinjsko narečje.

FONETIČNI ZAPIS GOVORA TURKOVE KATI /12/

Analiza govora temelji na odlomkih iz zvočnega zapisa, ki je nastajal v maju 1994. Po njem je narejen tudi pričujoči fonetični zapis. /13/

Ja. 'Kwa: neĵ pu'və:m? Du'ma: Səm is 'Xri:ba – 'tə: ĵ 'e:na 'wa:s nət 'Ka:mənkam. Xə'du: vəl'i:k 'nəs je 'bə:. U'trə:k də'vət. 'E:den je u'məru. 'Ku: 'nəs bə 'bə: dəs'ət. 'A:ta pa 'ma:ma pa 'sta:r 'a:ta, 'tə: se pra:u, če bə 'še 'ti:st u'tro:k 'ži:wu, 'nəs bə 'bə: 'tri:najst, 'ku: 'nəs je pa 'dwa:najst u'kə:l 'mi:ze sə'də:u. 'Bə ĵ pa 'bəl 'rə:ušna u'ča:səx. 'Mə:ĵ 'o:če, 'mo:ĵ 'a:ta ĵ 'bi:u zi'da:r, pa se ni 'ku: 'də:wou, kə se 'dej 'də:wa, də so 'tu:t zi'da:rje pu'lə:t in pu'zi:m ux'ka: nə 'ši:xt xu'di:l. 'Sa:m təkət ni 'bə: 'tu:t 'dna:rja, də bə se 'čə:gu 'ku:pu, čə ĵ 'kə:r 'keĵ 'zi:dou, so u'se is 'ka:mna klə'sa:l. 'To: ĵ 'šwə pa 'zwə pu'ča:s. 'Də:wəl so pa – 'kəšne 'šta:le puprou'la:l, 'kəšne svə'na:ke, čə ĵ 'keĵ pər 'xi:š se nə'rə:dwe, 'keĵ pu'dərwe. Pa 'kəšno 'pə:č so 'keĵ kə nə'rə:dwe. 'No:vəx 'xi:š se təkət ni 'də:wou. Zə'to: ĵ 'bwa:, so 'bwə 'sa:m pu'lə:t. Pa nə pwa'ni:no so xu'di:l, 'kəšne ku'ri:ta 'də:wat, pa 'ku:la, čə ĵ 'kəšna 'o:pčina 'kəšne 'ška:rfe 'də:wowa, so 'ti:ste 'ška:rfe

Kati na Gojški planini

'dɛ:wal. 'Tɛx 'ʃka:rf jɛ ʃɛ 'do:nɛs 'ma:m 'lɛ:p spu'mi:n nɛ 'a:ta – nɛ 'Ka:ʊran, nɛt Tɛs'ni:cam, 'kla:t, kɛ sɛ is 'Ka:mɛnka 'go: 'grɛ: pɛ pɛrke 'Ko:rɛlnɛ so u'ča:s 'rɛ:klɛ, 'dɛ:j 'pra:ʊjo pɛrke 'Ka:rot. No, 'tɔ: so ʊ'sɛ 'dɛ:la ʃɛ ut 'mo:iga 'a:ta in 'tɔ: 'jɛ 'dɛj žɛ 'kɛr gu'to:ʊ 'kəʃnɛ, 'kwa: bɛ 'rɛ:kwa, 'kəʃnɛ 'ɔ:sɛmdɛsɛt 'lɛ:t, 'kɛr so 'tɔ: 'dɛ:wal.

Smo 'mɛ:l 'ta:ko u'trɔ:ʃtwo 'lu:ʃtɛn, sɛj tɛ'kɛt pa 'ni:smo 'vɛ:dlɛ, dɛ jɛ 'rɛ:ʊʃna 'bwa:, pa dɛ 'nɛm jɛ 'xra:nɛ 'ma:nkou. Pa kɛ sɛ 'bi:ʊ 'mɛ:ixɛn, pa sɛ nɛ 'pa:ʃo 'ʃu, pa j 'bɔ: 'ku:la jɛ'sɛ:n žɛ 'mres, sɛm pa 'ku:la nɛ 'pa:ʃo 'gna:wa 'kra:ve, kɛ smo 'ɛ:nɛ 'tri: 'kra:ve 'mɛ:l, pa j 'mres 'bɔ:, pa 'sa:m 'ni:s 'mu: ɛn'be:nga 'mo:nɛlna, 'ni:smo 'mɛ:l tɛ'kɛt, u'be:nɛ 'ja:kne, 'tɔ: ni 'bɔ: 'gɔ:wora. 'Po so pa 'rɛ:klɛ 'ku:la 'sta:r 'a:ta, 'mi: smo 'jɛm 'kɛr 'rɛ:klɛ 'o:ta, j pa 'kəʃnɛ 'stɛr 'rɛ:kɛlɛ 'bi:ʊ, 'dɛj 'pra:ʊjo 'rɛ:kɛlɛ, u'ča:s so pa 'rɛ:klɛ 'pru:ʃtax. Sɛm pa 'kɛr 'ɛ:n 'stɛr 'pru:ʃtax u'blɛ:kwa, pa jɛ 'bu: 'ku:la 'pu: 'da:li ru'ka:ʊ. Pa ɛn 'mɛ:ixnɛ 'ma:lɛ so ʊ 'ma:ʊxo mɛ 'da:l, so 'dja:l: 'Bo:ʃ nɛ 'pa:ʃ 'mɛ:wa." 'Po sɛ pa, kɛ jɛ 'bɔ: 'ku: 'ma:l 'kru:xa, 'ti:st žɛ pu 'pɔ:t is 'ma:ʊxɛ 'či:st nɛ 'mɛ:ixnɛ pu'wu:ʃu, nɛ 'pa:ʃ, kɛ bɛ pa 'mɔ:gwa ɛn 'mɛ:ixɛn 'ma:lɛ 'mɛ:t, kɛ sɛ 'bi:ʊ 'wa:čɛn, sɛ pa ʃɛ 'kəʃno dɾu'xi: no du'bi:ʊ. No, pa 'ki:st, kɛ so su'sɛ:doʊ 'tu:t 'pa:slɛ, smo nɛ 'pa:ʃ 'lu:ʃtne 'i:gercɛ sɛ 'ʃlɛ, i'gra:l, 'kəʃnɛ 'li:nčicɛ tɛ'la:l, u'vi:l smo sɛ, 'kdo: bo 'vi:ʃi ʊ 'smrɛ:ko 'zlɛ:zu. 'Po: smo sɛ 'ʃlɛ 'pla:tɛn 'mɛ:rt, 'po: smo 'ʃlɛ ʃɛ 'ko:zla 'zbi:jat, 'slɛ:pe 'mi:ʃ. 'To: so 'blɛ 'ta:ke 'lu:ʃtne u'trɔ:ʃkɛ 'i:gercɛ, kɛ 'do:nɛs 'jɛx u'tro:kɛ 'glɛ:dam 'tla: u'ko:l, nɛ 'zna:jo 'nɛč 've:č 'dru:zga. Ja, u'be:nɛ 'i:gercɛ sɛ nɛ grɛ'jo:, 'sa:m tɛ:pɛjo sɛ. Pa 'kəʃnɛ 'wo:jskɛ sɛ 'grɛ:jo, pa 'či:st 'nɛč

'dru:zga. Pa 'kəʃnɛ 'pa:lɛ pa 'tɔ: so 'pu:ʃɛ, pa 'sa:blɛ pa nɛ 'vɛ:m ku'ga:, pa 'žɔ:ga, dɛ pu 'tu:jɛx vɛr'to:vɛx lɛ'ti:. 'Nɛs jɛ pa dɛ'vɛ:t 'go: 'zra:swɛ 'brɛs ʊ'sa:ke i'gra:čɛ, ʊ'sa:ke 'žɔ:ge. 'Ma:ma so pa 'ki:stlɛ pu'zi:m 'ma:ʊ ʃi'wa:l, so pa 'kəʃnɛ 'fli:kɛ 'stra:n pɛr'ʃlɛ: ʊx 'ti:stga blɛ'ga:, 'mi: smo pa, kɛ smo 'pu:nčkɛ 'blɛ, smo pa is 'ti:stɛx 'cu:in 'pu:nčkɛ 'dɛ:wal – 'tɔ: so 'blɛ ʊ'sɛ i'gra:čɛ. Pa 'ʃpa:jno so 'a:ta na'rɛ:dwɛ, 'ʃpa:jnat smo sɛ 'ʃlɛ. 'Tɔ: ni 'bɔ: 'trɛ:ba 'nɛč 'dru:zga, kɛ 'ɛ:no 'di:lo, 'ti:sto smo zɛ 'skɔ:s 'mɛ:l pa 'ɛ:no 'pɛ:st fɛr'žɔ:wa. 'Tɔ: so 'blɛ 'i:grɛ.

'Pɛ:t 'nɛs jɛ 'su:žɛt 'ʃwɛ. ʊ'sɛ 'tɛlɛ, kɛ 'smo 'ʃlɛ 'su:žɛt. Tɛ 'ma:lɛ so pa du'ma: ubdr'žal, kɛ ni 'bi:ʊ zɛ ɛn'be:no 'ra:bo. 'Jɛs sɛm 'ʃwa nɛ 'Brɛ:zjɛ 'su:žɛt. Sɛ'vɛ:de sɛ j 'mɛn 'zwe vɛ'lik spre'mɛ:nwɛ – du'ma: j 'bɔ: 'lu:ʃtne, pa 'dru:ʃna, 'tɛm pa 'ni:so 'mɛ:l 'nɛč u'tro:k. ɛn pas'tɛ:r jɛ 'bi:ʊ, 'jɛst sɛm 'ba: pa 'po žɛ 'kɛr zɛ 'dɛ:klo, pa zɛ 'xwa:pca – ʊ'sɛ, 'kɛr so mɛ 'nu:cal. 'E:nɛ dɛ'vɛ:t gu'vɛ:det so 'jɛmɛ:l 'žvi:nɛ, 'ti:st sɛm 'po 'jɛst 'fu:trowa, guspo'di:na j pa pɛr'ʃi:čɛ 'mɛ:wa. No, 'po pa pu 'ni:ʊ, pa ʊ 'gma:jn, pa 'či:st ʊ'sɛ 'ki:stla. A'ja:, 'po j pa ʃɛ 'ma:ma ... pɛr ʊ'ra:tɛx swa 'sta:wa, 'ɛ:nɛ 'pu kuʃ'ka: sɛm 'mɛ:wa 'ɛ:nɛx 'ti:stɛx 'cu:nc – 'tɔ: j 'bɔ: ʊ'sɛ, 'kɛr jɛ 'bɔ: u'blɛ:ke, pa 'čɛ:ulɛ. j pa 'ti:st guspo'da:r, 'Ja:ka 'mo: j 'bɔ: j 'mɛ:, pɛr ʊ'ra:tɛx 'sta:wu, j pa 'rɛ:ku: "Ma:ma, kɛ'ko: sɛ 'mo: pa 'zdɛ:j u'wɔ:nal?" A'nɛ, 'tɔ: j 'rɛ:ku, čɛʃ 'kɔ:k 'bɔ: 'mɔ:gu 'mɛn 'dna:rja 'da:t nɛ 'mɛ:sɛc. 'Ma:ma so pa 'dja:l: "Nɛč ni 'trɛ:ba 'dna:rja. 'Jɛ:st j 'dɛj, kɛ 'ra:sɛ, pa 'cu:jno zɛ nɛ 'rɛt, dɛ 'noʊ 'rɛt ka'za:wa." 'Po so pa pɛrti'za:nɛ 'bli:, so pa 'zmɛ:ri 'rɛ:klɛ, kɛ so 'vi:dlɛ, dɛ pɛr tɛ 'xi:ʃ 'ni:majɔ 'nɛč u'tro:k, pa dɛ sɛm 'jɛst 'bwa, pa 'pra:ʊjo: "Ja:, ut 'kɔ:t sɛ pa 'ti:?" Sɛm

'dja:wa: "Est pa 'tla: 'su:žem." "Ze 'kwa: pa 'su:žəš?" so 're:kle pərti'za:nə. "Ja:", səm 're:kwa, "ja: zə'to:, kə i du'ma: 're:u'sna pa 'ni:mamo 'do:st 'kru:xa, səm pa 'su:žet 'šwa. 'Kle: i pa 'do:st 'kru:xa." i pa 'dja:u: "Ve:š ku'ga:, se i bō: 'xma:u swu'bo:da, že ne u'ra:ta 'terka." 'Pra:u, kə bō: pa swu'bo:da, bō: pa pu u'səx 'xi:šax 'do:st 'kru:xa. Pa i 'ku:la is ru'kō: pu'ka:zou – 'tō:kla vi'so:k 'krəx se u pē:ku. Xo, 'jest səm pa 'po 'kō:mi čə'ka:wa, 'kdaj bō: swu'bo:da, dēm 'šwa 'da:m, də 'nō:u 'men 'trē:ba zə'rət 'kru:xa su'žit pər 'dru:gəx əl'də:x. 'Po i 'bwa pa 'rē:s swu'bo:da, səm pa u'twa: 'da:m i'tə, smo pa 'li:x u'ra:l zə pru'su:, nē Snu'žetəx se i pa 're:kwə. i pa u 'Ka:mən k si'rē:na za'tli:wa, pa zwu'no:wə 'so zwu'ni:l, pa u Mē'ki:nax, kə so ta 'bē:l is 'šō:le 'šle, kə so u 'šo:l 'bli:, so 'ne:ki 'o:gən u'kri:l, pa 'ti:sta mu'ni:cja nē 'o:gən zmē'ta:l. Se i pa 'ku: 'go: 'sli:šou, 'po pa 'mi: 'nē:xamo u'ra:t 'go:r, pa 'pra:vəm 'jest: "Ja: ku'ga: i pa zə 'e:na 'rē:č?" 'Po pa 'un wu'le:, kə smo zə vu'ləm u'ra:l, u'sta:u ... e'dən, Bwəš'kō:u 'Sta:no, kə je že 'tu:t pu'kō:jən, i pa u wə'sə 'do:l zou'pō:u: "Ži:ujo, swu'bo:da!" 'Jes səm pa 'e:na mu'ti:ko u 'ro:k 'mē:wa, kə səm uko'pa:wowa, kə i kə'mne 'bi:u, səm pa mu'ti:ko pu 'ni:u 'do:l 'vərgwa, səm 're:kwa: "Ži:ujo, swu'bo:da, 'jest 'grē:m pa 'da:m!"

RAZČLENITEV BESEDIL

V razčlenitvi sem se osredotočila na posebnosti govora na neveljsko-vrhopoljskem področju, izražene v besedilih glede na tipično gorenjske lastnosti, kakor jih pojmuje Tine Logar. /11/

1. GLASOSLOVNI ORIS

PROZODIJA

Za gorenjsko narečje so značilni dolgi in kratki naglašeni samoglasniki: naglas dolgih samoglasnikov je tonemski (intonacijski), naglas kratkih pa je jačinski. Vzhodnogorenjski govor v Tuhinjski dolini pa pod vplivom štajerskih govorov tonemsko opozicijo izgublja. V govoru Kati Turkove se tako kot v gorenjskem govoru tonemska opozicija ohranja. Za ponazoritev sem skušala pravilno tonemsko naglasiti začetek besedila:

Ja. Kwá: nej puvē:m? Dumà: səm is Xrí:ba – tò: i é:na wà:s net Ká:mənkam. Xadù: vəl:k 'nəs i bō: ...

DOLGI SAMOGLASNIŠKI SISTEM

Sistem dolgih samoglasnikov je v govoru Kati Turkove enak kot v gorenjščini in knjižnem jeziku, torej monoftongičen. Njegov nastanek je sekundaren, nastal je potem, ko sta se diftonga *ei* in *ou* za psl. *iat* in cirkumflektirani *o* v slovenskih dolgih zlogih v 14. stoletju monoftongizirala v *e*: in *o*:. Ponazorimo ga takole:

i:			u:
e:		o:	
	e:		+ ə
	a:		

Nekaj gradiva za vsak samoglasnik naj trditev ponazori: i: 'Xri:ba, ve'li:k, 'ti:st, 'ži:wu, 'tri:najst, 'mi:ze, 'bi:u, pu'zi:m, 'ši:xt

e: pu've:m, də've:t, sə'dē:u, 're:u'sna, 'dē:wou, 'lē:p, pu'lē:t, 'rē:kəl

e: 'e:na, 'e:dən, ən'be:nga, u'be:ne, 're:kwa

a: 'kwa:, du'ma:, 'wa:s, Ka:mənkam, 'a:ta, 'ma:ma, pu'ča:s, u'xka:

o: 'o:če, 'no:vəx, 'do:nəs, 'go:, 'mo:ntəlna, 'o:ta,

'go:wora, swu'bo:da

o: u'kō:l, 'mō:i, 'o:pčina, gu'tō:u, 'o:səmdəsət, u'trō:štvo, 'kō:mi

u: xə'du:, 'ku:, 'tu:t, 'ku:pu, 'lu:šten, 'ku:la, 'pru:štax, 'kru:xa, 'su:žet

ə: u'məru, pu'dərwe, 'vərgwa;

KRATKO NAGLAŠENI SAMOGLASNIKI

Kratko naglašeni samoglasniki so se v gorenjskih narečjih močno reducirali. Občutljivo mesto za te vokale je v zadnjem ali edinem zlogu besede. Lahko so ohranjeni, se približujejo polglasniku ali pa so reducirani do ničte stopnje: *miš* ⇒ *məš*; *kup* ⇒ *kəp*; *brat* ⇒ *bret*.

Čeprav se v gorenjskih govorih kot kratko naglašen pojavlja tudi samoglasnik *a*, ga v besedilu nisem našla, v večini primerov je *a* reduciran do polglasnika. Sistem kratko naglašeni samoglasnikov torej izgleda takole:

i		u
	e	o
		+ ə

NENAGLAŠENI SAMOGLASNIKI

Nenaglašeni samoglasniki se v našem govoru enako kot v gorenjskih narečjih v izglasni legi (na koncu besede) reducirajo do ničte stopnje. Nenaglašeni *i* izginja v velelnikih ('pō:jdī ⇒ 'pē:jt) ter posameznih sklonskih morfemih (npr. v dajalniku ednine ž. spola: 'ma:mi ⇒ 'ma:m).

PREGLED PREDNAGLASNIH LEG: Čeprav velja, da se v prednaglasni legi *i* in *u* ter *e* reducirajo do polglasnika ali ničte stopnje, v predstavljenem govoru najdemo tako nereducirane kot tudi reducirane primere, npr.: *zi'da:r in sve'na:ke*. Tudi namesto prednaglasnega *a* govorimo polglasnik: *tə'ke:t, pərti'za:n, tə'la:l*. Prednaglasna *e* in *e* pa ostaneta, redko se reducirata do polglasnika. Zelo opazen pa je pojav ukanja, kjer prednaglasna *o* in *o* običajno preideta v *u* (*pu've:m, du'ma:, xu'di:l, pu'lē:t, pu'zi:m, spu'mi:n*), ne smemo pa tega pojava mešati z refleksom 'u' za skupine 'la, 'no in 'lo (*u'xka:, u'be:ne, u'vi:l*). Manj prisotno je akanje (*guwa'ri*).

PREGLED PONAGLASNIH LEG: V ponaglasnih (izglasnih) legah se kot refleksa pojavljata največkrat *u* kot rezultat asimilacije samoglasnika in soglasnika (predvsem *i* in *v*): 'sta:wu, 'rē:ku, 'ži:wu, 'ku:pu in polglasnik. Polglasnik ima več izvorov: zastopa *u* v položaju za sklopom dveh zvočnikov: 'Ko:ralne (daj./ mest. ed.); nadomešča *i* v položaju za zvočnikom: *pərti'za:nə* (im./or. mn.), *zi'da:rje* (im. mn.), *so 're:kle* (3. os. mn.) ter zastopa *i* in *e* v sklonskih morfemih: 'dru:gəx, 'e:nəx, u'ra:təx.

SOGLASNIŠKI SISTEM

Sistem soglasnikov je v govoru Turkove Kati enak kot v gorenjščini ali v knjižnem jeziku. Izjema je le zvneči pripornik *y* (nastal iz *g*), ki ga tu ni zaslediti. Sicer pa se v seznamu nezvočnikov (*p-b, t-d, k-g, c, č, s-z, š-ž, x*) in zvočnikov (*w/v, m, n, l, r, j*) razlika pojavlja le v razvrstitvi in pogostnosti pojavljanja posameznih soglasnikov.

Čeprav nekateri tipični gorenjski govori (govor Bohinjske Bistrice) švapanja sploh ne poznajo, je to zelo prisotno v našem govoru. Švapanje je prehod /ja/ v položaju pred zadnjimi vokali v *w*, pogostnost *w*ja se tako močno poveča: 'ži:wu, 'dē:wowa, 'zwə, 'šwə, na'rē:dwe, pwa'ni:no, u'ble:kwa, pu'wu:šu, 'wa:čən, 'xwa:pca, u'wō:nat, fər'zo:wa, za'tli:wa. Vpliv knjižnega

jezika je dosegel, da švapanje ni več dosledno:

bi'lo: ⇒ *'bwō*: ⇒ *'bō*:

V govoru neveljsko-vrhopoljskega področja še zasledimo protetični *w* pred vzglasnima dolgima *o*: in *ō*:, vendar ga informatorka ne govori dosledno: *'o:gen*. Pojavi pa se v iz nemščine prevzetem glagolu *'wa:xtat*. Splošno gorenjski pojav je tudi izgubljanje zvonečnosti pri končnih zvonečih nezvočnihih, npr. *dīt* *'tu:t*, *ut*, *net*; *zīs* *'mres*, *is* *'bres*; *gīx* *'prax*.

Spremembe soglasniških sklopov so naslednje: *šč* se poenostavi v *š*: *'rē:ušna*, *pu'wu:šu*, *'dru:šna*; *šk* se poenostavi v *š*: *'pu:še*; *bt/pt* se pred zobnim soglasnikom spremeni v *xt*: *dru:xti:na*, *u'xtergowa*; *km* se spremeni v *xm*: *'xma:u*; *kp* se spremeni v *xp*: *pu'xpi:l*; Sklopa *xk* namesto *tk/dk* (*swa'xka*:) nisem zasledila. Tudi sklop *čre/žre* ni ohranjen: *'čē:ulī*.

Gorenjske palatalizacije v govoru neveljsko-vrhopoljskega področja ni. Sklop *tj* preide v *k*, naprej do *č* pa ne več: *'tja*: ⇒ *'ke:*, *'prō:ti* ⇒ *'pre:ke*. Palatalna *l'* in *n'* sta otrdela: *puprou'la:l*, *'čē:le*, *ē'lē:x*, *'sa:ble*; *svē'na:ke*, *u Me'ki:nax*, *'cu:nc*. Pri *n'* včasih pride do premeta in zato za delno ohranitev palatalnega elementa: *'cu:ina*, *'špa:ina*.

OBLIKOSLOVNI ORIS

NAGLASNI TIPI

Govor pozna vse štiri naglasne tipe, in sicer: nepremičnega na osnovi (*'xwa:pēc-pca-u-a-u-am*, *'dē:kla-e-i-o-i-o*); premičnega na osnovi (*'o:če o'čē:ta-u-a-u-am*); mešanega (*'ko:š ku'ška: ku'šku: 'ko:š ku'šku: ku'ška:m; 'ro:ka ru'kē: 'ro:ki ru'kō: 'ro:ki z ru'kōj*) in končniškega (*'wa:s vē'si: vē'sē 'wa:s vē'sē vē'sjō*).

SPOL IN ŠTEVILO

Zaradi moderne vokalne redukcije se je izvršila maskulinizacija samostalnikov srednjega spola. V ednini v dvojini so se samostalniki srednjega spola spremenili v moške, v množini pa so postali del ženskega spola, pri tem pa so v imenovalniku oz. tožilniku ohranili staro obrazilo *-a*: *'kešne ku'ri:ta* (namesto *kakšna korita*), *'lu:šten u'trō:štvo* (namesto *lušno otroštvo*), *pru'su*: (namesto *proso*).

Govor neveljsko-vrhopoljskega področja enako kot drugi gorenjski govori teži k poenotenju neednine – dvojina se izgublja.

SKLANJANJE

Orodnik ednine ima obrazilo *-am*: *net* *'Ka:mēkam*; dajalnik in orodnik množine imata obrazilo *-em*: *u'trō:kem*. V sklanjatvah pridevnikov ter svojilnih in kazalnih zaimkov so se oblike dajalnika, mestnika in orodnika ednine moškega spola izenačile: *D* *'tmo/ 'tē:mo* (ali *'mo:jmo*, *'sta:rmō*) se izenači z *M* *per* *'tmo/ 'tē:mo* (ali *per* *'mo:jmo*, *'sta:rmō*) in z *O* s *'tmo/ 'tē:mo* (ali z *'mo:jmo*, *'sta:rmō*). Pojavi se tudi sekundarno podaljšana osnova s *-t*: *de'vē:t gu'vē:det*.

SPREGANJE

V govoru Kati Turkove imajo glagoli tipa *'spa:ti* – *'spi:m* v dvojini in množini obliko: *'spe:wa* – *'spe:mo*. Gre za tvorbo z e-jevsko pripono. Pojavlja se tudi dolga oblika nedoločnika: *i'gra:t*, *u'vi:t*.

Glagolske oblike ločijo namenilnik in nedoločnik: *'su:žet* – *su'žit*; ne loči pa se oblik glagolov *'mō:rati*: in *'mo:či*, obliki se zlijeta v *'mō:gu*.

ORIS SKLADNJE

Pogosta so vezalna priredja, kar je za govorni jezik značilno, najpogostejši je veznik *pa*. V podredjih pa se zelo pogosto pojavljajo reducirane oblike veznikov *da*, *če*, *ko* in *ki*. Besedni red sledi pogovornemu jeziku, npr. *pa je* namesto *je pa* in podobno. Pojavlja se tudi določni člen: *tē* *'ma:le*; *ta* *'be:l*.

ORIS BESEDIŠČA

Besedišče gorenjskih govorov je polno nemških izposojenk. Nekaj pa je tudi tipično gorenjskih besed, npr.: *dons* *'danes*, *gun* *'on*, *mem* *'mimo*. Tudi besedje govora Turkove Kati je glede na knjižni jezik močno spremenjeno. Uporablja mnogo prevzetih besed, predvsem nemcizmov, pa tudi besed, katerih podoba je zaradi narečnih glasovnih sprememb skoraj nerazpoznavna.

Med SAMOSTALNIŠKIMI BESEDAMI je največ nemcizmov, pa tudi italijanizmov, prilagojenih narečnemu izgovornemu sistemu. Takšna tujke so *'cē:gu* (*'opeka*) iz nem. *Ziegel* (*'opeka*), *'ši:xt* (*'delo, izmena*) iz nem. *Schicht* (*'delo v izmenah, služba*), *'šta:la* (*'hlev*) iz ital. *stalla* (*'hlev*), *'ška:rfa* (*'zid*) iz ital. *scarpa* (*prvotno 'čevlji*, kasneje *'zid*), *'mo:ntel* (*'plašč*) iz nem. *Mantel* (*'plašč*), *'ja:kna* (*'jopič*) iz nem. *Jacke* (*'jopič*), *'rē:kalc* (*'suknjič*) iz nem. *Rock* (*'suknjič*) ali nar. avstr. *rekkl*, *'pru:štax* (*'suknjič*) iz nem. *Brust* (*'prsa*) *Dach* (*'pokrivalo, streha*), *'gma:ina* (*'gozd*) iz srednje visoke nem. *gemeinde* (*'občinska skupna posest*), *'fli:kce* (*'krpice*) iz nem. *Flicken* (*'krpa*), *'di:la* (*'deska*) iz nem. *Diele* (*'podna deska*), *'ta:berx* (*'dnina*) iz nem. *Tagarbeit* (*'dnina, dnevno delo*), *foyša'ri:ja* (*'nevoščljivost*) iz nem. *Falschheit* (*'hinavščina*).

Besede, ki pa niso izvirno slovenske, vendar so v splošni rabi v večini jezikovnih zvrsti, so izposojenke: *'o:ta* (*stari oče*) psl. *otāca*, *'ma:uxa* (*naprsni žep pri suknji*) iz stare visoke nem. *malha*, *malaha* (*'usnjena torba*), *'dru:šna* (*družba, družčina*), *'špa:ina* (*igra, podobna kot človek ne jezi se*), *'li:nčica* (*'prstan*) iz nem. *Ring* (*'prstan, obroč*).

Med samostalniškimi zaimki sta zanimivi obliki vprašalnega zaimka *kaj* (*ku'ga:*, *'kwa:*), posamostaljeni pridevniški zaimek *kateri* (*'kē:r*), osebna zaimka *on* in *ona* v dajalniku ednine (*mo*, *je* namesto *mu* in *ji*).

Iz nemščine prevzete besede so tudi med GLAGOLI, npr.: *'nu:cat* (*'potrebovati*) iz nem. *nutzen* (*'uporabljati*), *'fu:trat* (*'krmiti*) iz nem. *Futter* (*'hrana*), preko švapanja nastala oblika *u'wō:nat* (*'dogovoriti se za plačilo*) iz nem. *Lohn* (*'plačilo*), *'ta:lat* (*'deliti*) iz nem. *Teil* (*'del*), oblika s protetičnim *w* *'wa:xtat* (*'paziti*) iz nem. *achten* (*'ceniti, paziti*).

Nekateri glagoli so v skladu z narečnimi zakoni skoraj nerazpoznavni: ukanje v prednaglašenem zlogu, švapanje in redukcija spremenijo glagola *poluščil* in *loviti se* v *pu'wu:šu* in *u'vi:t se*. Ženska oblika deležnika *hotela* (*u'twa:*) nastane po ukanju, *x* onemi, po analogiji z moško obliko (*u'tu:*) se naglas premakne na izglasje in e izpade.

Tudi PRISLOVI so prevzeti *'li:x* (*'ravno, pravkar*), nastal iz *gleich* (*'ravno*), več pa je t. i. narečno preobraženih prislovov: *zwə*, nastal iz *zelo* preko švapanja in redukcije, *tu* v oblikah *'kla*: in *'tla*:, *tako*, *takole* v oblikah *'ku:*, *'ku:la*, *'ki:stla*, *'ki:st*, *lahko* v obliki *u'xka:*.

Najmanj posebnosti je pri PRIDEVNIKIH, npr. iz nemščine prevzeti *'lu:šten* (*'prijeten*), in PREDLOGIH *perke* (*'proti*), *per* (*'pri*).

SKLEP

Analiza besedil je pokazala, da govor Kati Turkove ki predstavlja gorenjsko narečje vzhodnokamniškega konca, natančneje neveljsko-vrhopoljskega področja, na vseh jezikovnih ravneh označujejo tipične gorenjske značilnosti. Pozna tonemsko intonacijo; samoglasniški sistem z izjemo kratkega vokalizma je enak kot v gorenjskem narečju nasploh; soglasniški sistem se skoraj v celoti prekriva z gorenjskim (izjema je zveneči pripornik *y*); oblikoslovne, skladenjske in leksikalne značilnosti se prav tako ne razlikujejo od drugih gorenjskih govorov. Pomembno je tudi, da kljub bližini vzhodnogorenjskega govora v raziskovanem narečju ni zaslediti prvin t. i. štajerskega substrata Tuhinjske doline.

OPOMBE

- /1/ Fran Ramovš, *Historična gramatika VII*, Ljubljana 1935.
/2/ Ramovš, n. d., str. 106.
/3/ Več o tem štajerskem substratu kasneje.
/4/ Tine Logar, Jakob Rigler, *Karta slovenskih narečij*, Ljubljana: Univerzum, 1983.
/5/ Tine Logar, *Dialektološke študije*, *Slavistična revija V–VII*, str. 150–153.
/6/ Milko Kos, *Zgodovina Slovencev*, Ljubljana: Jug. knjigarna, 1933.
/7/ Logar, *Dialektološke študije*, str. 151.
/8/ Božo Otorespec, *Iz najstarejše zgodovine krajev v kamniški občini, Kamnik 1229–1979*, *Zbornik razprav*, 1985, str. 33.
/9/ Stane Gabrovec, *Kamniško ozemlje v prazgodovini*, *Kamniški zbornik X*, 1965, str. 89–134. Rezilce sodi v čas paleolitika (pred 50000 leti), oprema bojevnika pa v halštatsko dobo (konec 5. oz. začetek 4. stol. pr. Kr.).
/10/ Božo Otorespec, *Listina iz 1232 in starejša zgodovina Kamnika, Kamnik 1229–1979*, *Zbornik razprav*, 1985, str. 27.
/11/ V Slavi vojvodine Kranjske (Ljubljana, 1969, str. 374). Na področju današnjega Kamnika naj bi bilo jezero, ki naj bi bilo segalo vse do Nevelj.
/12/ Čeprav govor neveljsko-vrhopoljskega področja pozna tonemsko naglaševanje v dolgih zlogih, sem v besedilu označevala le dinamični naglas, brez tonemskih razlik, to pa zato, ker sem se želela izogniti številnim napakam ob prepoznavanju rastoče oz. padajoče intonacije.

/13/ Opuščaj pred besednim zlogom pomeni, da ta zlog nosi naglas. Dvopičje pomeni dolžino. Pika pod e ali o zaznamuje ozkost samoglasnika.

/14/ Tine Logar, *Slovenska narečja*, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1975.

/15/ Beseda med opuščajema zaznamuje pomen.

/16/ Marko Snoj, *Etimološki slovar*, Ljubljana: MK, 1997, str. 319.

DIALECTAL ELEMENTS OF UPPER CARNIOLA IN THE SPEECH OF KATI TURK FROM VRHPOLJE NEAR KAMNIK BY HELENA MAJCENOVIC

SUMMARY

The Kamnik variant of the east Upper Carniola dialect is an interesting challenge to researching of stratification of dialects, being close to the dialects of central Slovenia, e.g. Ljubljana and its vicinity and also because of the so-called "Styrian substratum" in the speech of eastern Tuhinj Valley.

The analysis of the dialect of Kati Turk (1928–1995), of Vrhopolje near Kamnik, shows that the Upper Carniola dialect of east Kamnik area is clearly denoted by characteristics that are typical of Upper Carniola speech. The dialect of Nevlje-Vrhopolje area recognises the tonemic intonation; the vowel system is, except for short vowels, the same as that of extended Upper Carniola dialect; the consonant system, however, does not contain the voiced spirant *y*. As far as the basic dialect is concerned only minor deflections are denoted in morphology, syntax and in vocabulary. All these facts prove that the elements of Styrian dialects, otherwise present in the Tuhinj Valley speech cannot be found in the speech of Nevlje-Vrhopolje area.

DR. Marija Klobčar,

Podgorje 26 d,
1241 Kamnik

MNOGOVRSTNA USTVARJALNOST KATI TURK

Danes, skoraj na pragu 21. stoletja, se je svet nekdanje ljudske kulture že skoraj popolnoma odmaknil od naše vsakdanje resničnosti. Ponekod se delno še ohranja, le redko pa še preseneti s svojo ustvarjalno močjo. Zdi se, kot da sta se prav v osebnosti Kati Turk dediščina materialnega in duhovnega izročila in prodornost njenega osebnega ustvarjalnega duha združila, da sodobnosti še enkrat predstavita vrednote tradicionalno naravnane sveta.

DEKLA, DELAVKA IN PASTIRICA

Kati Turk je bila rojena leta 1928 v družini Sprukovih v vasi Hrib nad Kamnikom. Njena mladost je bila zaznamovana z revščino, vendar njene besede "sem hči bajtarja ..." niso nikoli zvenele trpko. Težo materialnega pomanjkanja je namreč Sprukovi družini lajšalo družinsko sožitje, o katerem Kati skromno pravi: "Ker sta se ata in mama vedno lepo razumela, se tudi otroci nismo sovražili." /1/ Pri Sprukovih so namreč, čeprav je bilo veliko otrok – ali pa prav zato – znali deliti žgance, veselje in pesem.

Ta čas, čas rane mladosti, je zaznamoval njen odnos do sveta. Sveta, razpetega med bogastvom in revščino, med vsakdanjik in praznik, doživeti na otroški način. V svojem spominjanju, vpletenem v opis šeg domačega kraja, je Kati zelo preprosto in neposredno izrazila tisti veliki pomen, ki so ga imeli za majhnega otroka prazniki, v materialnem pogledu tako drugačni od vsakdanjika. V spominu na velikonočni ponedeljek je tako zapisala: "Kar smo ta dan še posebno težko čakali je bilo to ko so nam Jernejčev boter prinesli pirhe. Prinesli so jih vedno v enem velikem košu. In to usem devetim otrokam. Usakemu svoj kolač 2 pirha 2 pomaranče in nekaj jabolk. Use to smo djali usak v svoj peharček in bili srečni da se to neda povedat. Tisti teden je nam otrokam minil večji del pri peharčkih, napolnjenim s pirhi in še pri ostali potici ki so nam jo mama skrbno delili." /2/

Vsakdanjik pa je bil neizprosni. Kati Turk je prvič odšla služiti, ko še ni hodila v šolo. Šla je za družbo – "za drušno" – k sestrični na veliko kmetijo. Mama je vedela, da bo mala Kati sestrično najbolj zabavala, saj so se prav njej vsak večer doma najbolj nasmejali. Kati pa je že kot tako majhna spoznala, da so med ljudmi razločki, ki jih ni znala pojasniti: njena nova gospodinja se je zjokala, ko je videla, kaj je Kati v culici prinesla s sabo.

Živeti pa je pomenilo iskati možnosti za preživetje. Vsak dan. Tega otroci niso tako neposredno čutili, dokler so bili doma. Sprukova družina pa je bila velika in starejši otroci so morali iti služiti, da so si prislužili kruh in obleko. Takrat, ko jih ni več obdajala toplota doma, so šele začutili svojo revščino. To je bil razslojeni svet, marsikje še veliko trši, kot so ga čutili Sprukovi:

Kati Turk

*Se usega zdaj spomnim
ko malo sem zrasu
kako v mladosti
krave sem pasu*

*In mama garala
na njivah use dni
v dežju in soncu
tja do noči*

*Samo da je zame
kruh zaslužila
še obleko in čevlje
stare dobila*

*Na skednju sva spala
prezebla oba
saj mama je moja
za dekle bila*

*Če kerkrat na vasi
v družbi sem biv
jih hitro po glav
in po hrptu dobiv*

*Ti cander beraški
poberi se stran
si strgan umazan
še bolj kot cigan*

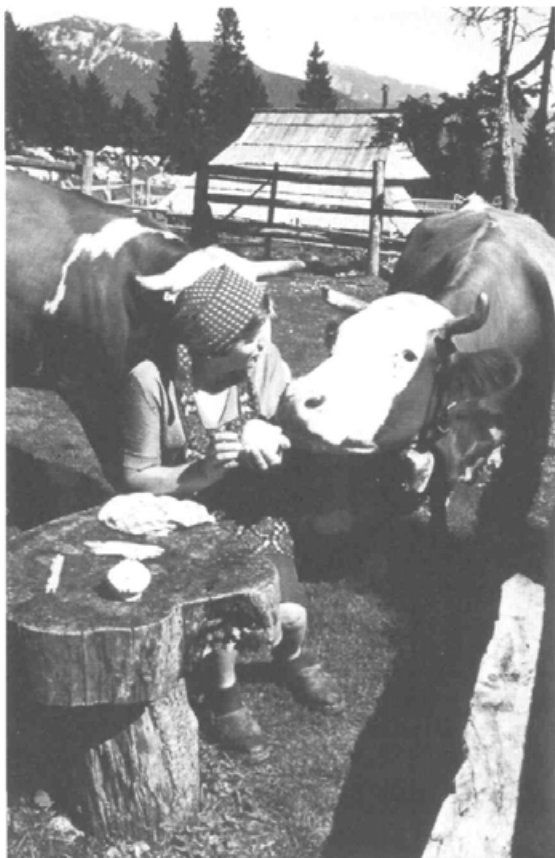
*Tako je minula
moja mladost
in mamice moje
mladost in starost*

*Ko zadne moči
ji zemlja je spila
v noči je temni
prav tiho ugasnila*

*V hiši je stari
na parah ležala
ob krsti sta njeni
dva hlapca jokala*

*Sama sta jo nesla
zagrebla v zemljo
zdaj tukaj počivaj
tu lepši ti bo /3/*

Kaj pomeni v resnici služiti kot dekla, je Kati spoznala v začetku osnovne šole. Za dekle so jo dali na Brezje pri Kamniku, na veliko kmetijo. Za hrano in za ponošeno obleko je služila v hiši, ki je bila veliko premožnejša od njihove skromne bajte, vendar v njej ni bilo ne prijateljstva ne pesmi. Na tej kmetiji se je končalo tudi njeno dvoletno šolanje. Gospodar jo je obdržal doma in je ni pustil v šolo: to je čutil kot svojo pravico, saj je ni dobil za šolanje, temveč za dekle.

V njen trpki spomin, ki ni nikoli pozabil služenja na Brezjah, se je zapisala tudi podoba partizana. Mala Kati ga je srečala na ozarrah, ko je, hiteč za kravami, hrepenela po beli cesti v dolini, ki je peljala domov. To je bil tisti partizan, ki ji je obljubil, da ji takrat, ko bodo oni zmagali, ne bo treba več služiti: v svobodi bo dovolj kruha za vse.

In ko so zvonovi tam daleč v dolini, tam, kjer je izginila bela cesta pred Kamnikom, naznanili svobodo, je Kati daleč vrgla motiko: vedela je, da gre domov. Pa ni bilo tako. Ne takrat, ko jo je gospodar spet nagnal na delo, ne potem, ko se je vrnila na domači Hrib. Začel se je nov čas.

Vasi, tudi Hrib, so so praznile: ljudje so morali v tovarne, s prisilnim odhajanjem na delo v mesto je bila razbita tudi nekdanja idila revščine. To je bil čas, ko so v hribovskih vaseh ugašala ognjišča in ko ljudje niso več mogli dohajati sprememb, ne da bi bili pri tem notranje osiromašeni. Kati je morala na delo v tovarno Utok, k namakanju kož.

Zaposlitev v tovarni, poroka in odhod od doma so tudi v življenju Kati Turk pomenili veliko prelomnico. V hiši v dolini, mimo katere so hodili neznani ljudje, si niti zapeti ni več upala: nezaupljivo so gledali proti njenemu oknu in se menili, da je za to petje najbrž kriva pijača. Življenje med nezaupanjem, tovarno in ljudmi brez pe-

smi jo je utesnjevalo, na to utesnjenost pa se je odzvala z boleznijo.

Zdravja je odšla iskat na Gojško planino; takrat niti slutila ni, da se ji je zavezala za trideset let. Stik z naravo, povezanost z živino, kakršno je doživljala kot otrok na paši, preprosto življenje in nepreračunljivo prijateljstvo med pastirji so bile vrednote, ki jih ni mogla zamenjati s praznim udobjem v dolini. Postala je pastirica.

Na planini je Kati našla marsikaj, kar je imela kot otrok doma, pri Sprukovih: prijateljstvo med pastirji, radodarnost, ki ni pričakovala plačila ali povračila, preprostost, ki je ohranila tesen stik z živino in s planino, in življenjski ritem, kot ga dolina skorajda ni več poznala. Na planino je šla iskat tisto, kar v dolini v novih razmerah ni moglo več živeti. Kot da se je v njej in v ljudeh, ki so ji bili blizu na planini, ponovila tista davna zgodba o staroselcih, o ljudeh, ki so se pred nasiljem novega sveta umaknili nekam med Gradišče in Dovjo raven.

*Noč je bla kratka
ob treh sem ustav
krave pomovzu
na pašo jih gnav*

*Na paši prepevav
me sonček je grev
so ptice mi pele
biv sem vesev*

*Ni lepšga na svetu
kot biti pastir
ni mar ti denarja
samo da imaš mir*

*V dolini je hrup
in smrad te duši
use se za dnarjem
in bogastvam podi*

*Tako nam življenje
usakdanje beži
se dvakrat obrneš
in že te več ni*

*Bom rajši v planini
bolj skromno živem
hodiv za čredo
in pesmi si pev /4/*

In prav v tem umiku je Kati Turk odkrila, kar je bilo zapisano v naravi, v ljudeh in v njej sami. V stiku z Jožefo Humar, Debevčev Zefo, ki je prav tako pasla na Gojški planini, je zaznala nove razsežnosti. Debevčeva Zefa, ki je z rezljanjem "pisav" /5/, raznih nabožnih in uporabnih predmetov znala vdahniti lesu novo življenje, besedam pa v svojih pesmih nove razsežnosti, je Kati Turk odprla vrata v pastirsko izročilo in ustvarjalnost. Ne vrata, lesu v tistem gorskem svetu. In radoživost Kati Turk, ki ji je bila življenjska radost položena v zibelko, se je skoraj tri desetletja povezovala z močrostjo in umirjenostjo Debevčeve Zefe.

USTVARJALNOST KATI TURK

V skladu s svojo veselo naravo je Kati Turk ob teh vzgibih izoblikovala svojo različico umetnosti; ta je zaradi

vračenosti v izročilo, zaradi preprostosti, nešolanosti, barvitosti in sprejetosti med ljudmi že davno dobila naziv ljudska umetnost. Kljub zapletenosti pojma "ljudski" je ustvarjalnost Kati Turk moč povezati s to zvrstjo tudi zato, ker gre pri njej za sinkretičnost, torej za izražanje raznih umetniških zvrsti v eni osebi, to pa je pogosto značilnost ljudske umetnosti.

Ustvarjalno snovanje Kati Turk je namreč večplastno, pri čemer je težko reči, kaj od tega je njej ali ljudem, ki so jo sprejemali, pomenilo več, kaj ima več prvin ljudske umetnosti in kaj večjo težo.

Zelo prepoznavno je njeno likovno izražanje. Motivi z razglednic, ki jih je vrsto let risala pastirjem in turistom, se pojavljajo na raznih uporabnih ali okrasnih predmetih, od krožnikov do kuhinjskih desk in cerkvenih prtov. Tako kot je čutiti, da ji je paša na planini nadomestila neko neizživeto preprosto idilo kmečkega življenja, tako se ob planinskem cvetju pojavljata cvetje z oken njene domače hiše in cvetje s polj, ki so obkrožala njen otroški svet. Slikanje Kati Turk ni barvito zaradi želje po hitrem ali cenemem ugajanju, temveč zato, ker je bilo takšno njeno razumevanje lepote. Hkrati je s slikovitostjo cvetja tudi drugim želela posredovati srečna občutja, ki jih je desetletja doživljala ob stiku z naravo.

Slikovitost njenih likovnih upodobitev se je vsa leta prepletala z besednimi izpovedmi, preliliti v pesem. V njenem doživljajsko preprostem in miselno nezapletenem pesništvu pa ne odmevata samo lepota pastirskega ali kmečkega življenja, temveč se vanj vpletajo spomini na dom, razmišljanja o življenju, naravi, realistične upodobitve pastirskega življenja, šaljivi prikazi človeških slabosti, ljubezenski motivi, med njimi pa je tudi nekaj občutenih pesmi s socialno tematiko.

In kakor želi likovna ustvarjalnost Kati Turk poudariti predvsem lepoto, tako je rdeča nit njene pesniške dejavnosti ljubezen. Ne samo ljubezen med fantom in dekletom, čeprav je ta – včasih šaljiva, včasih občutena in ranljiva – pogost motiv. Tudi ljubezen do doma, narave, do planine. Ljubezen do življenja.

V likovnem in pesniškem izražanju je njena ustvarjalnost včasih odsev življenja, včasih pa njegova protitež. Kati poje o vasovanju in prijaznih kamricah v času, ko v Kamniku odraščala prva generacija, rojena v blokih. To nasprotje med resničnostjo in pesmijo je moč razumeti kot simbolično slikanje ljubezni, ki je brezčasna, ali pa kot oziranje za starimi časi. Pesem olupša resničnost.

Njen odmik od civilizacije je namreč zavesten, kar je ponekod moč čutiti tudi v pesmih:

*Vse mesto je povno
nervoznih ljudi
in avto za avtom
po cesti drvi /6/*

In njene pesmi so več kot klic k spoštovanju narave. Kljub temu pa so pesmi Kati Turk bolj kot razmišljanje pripoved o lepem. Njena pesem je preprost praznik, ki pogosto v ritmu alpske poskočnice govori o velikih malenkostih:

*Si Francelj že misli
bo Micka planvala
ko lan na planini
srce mu je dala /7/*

Njena pesem je praznik tudi zato, ker ni namenjena

sama sebi, temveč je zapisana za javnost in za javno nastopanje. S svojimi pesmimi je Kati večkrat sodelovala na pastirskem prazniku na Veliki planini, kjer je s svetle, humorne in slikovite strani javnosti predstavljala del velikoplaninske kulturne dediščine. V času, ko Kamnik ni znal več prepoznati svojega meščanskega izročila, je Kati s svojimi predstavitvami planine pogosto napolnjevala tudi kamniške folkloristične prireditve, predvsem dneve narodnih noš.

Prav z nastopov pa javnost Kati ne pozna samo po pesmih, temveč tudi po njenem pripovedništvu, ki ga prežemata duhovitost in humor. S tem je dolga leta prikazovala veselo plat paše na planini in oživljala življenje, ki jo je spremljalo. Kati je živela po načelu, da je ljudi treba razveseljevati, pri tem pa njen humor – v prozi in v pripovedih – nikoli ni plehek: življenje je namreč dobro spoznala s trpke strani, preden je začela pisati vesele pesmi in javnosti pripovedovati šaljive zgodbe.

In večina njenih pripovedi je doživetih. Kot tista o prašiču, ki je na planini podrl svinjak in jo ljubosumno primahal za njo z Gojske na Malo planino v Domžalski dom, kjer se je Kati želela povesečiti na plesu – ko se je usedel na prag in ni pustil nikogar ne ven ne noter. Ali tista o trmasti kravi vodnici, ki ji je pred jesensko meglo z vso čredo ušla prek Pasjih pečin proti domu. In tista o žabah, za katere so mama rekli, da imaš greh, če jih gledaš, ker so se bali, da bo kdo od otrok padel v mlako, Kati pa je svoj greh povedala pri spovedi.

OHRANJEVANJE IZROČILA

Njen dom, življenje, ki ga je spoznavala na vasi, in odprtost izročilu so Kati obogatili s preprosto, a globoko življenjsko modrostjo, ki napolnjuje njene pripovedi. Izročilo, ki ga je bila deležna, pa je znala posredovati sodobnosti ne le z življenjskimi nauki, temveč kot posredovalka pesmi, besede in znanja.

Sodelovanje Kati Turk s tedanjo Glasbenonarodopisno sekcijo Slovenske akademije znanosti in umetnosti je bilo izjemno. Etnomuzikologom je posredovala pomemben del ustnega izročila kamniške okolice, pomagala pa jim je dobiti tudi pevce, ki so sodelovali pri snemanjih. Tako se je v torkovih oddajah Slovenska zemlja v pesmi in besedi slišala pesem kamniške okolice, v arhivu inštituta pa so ostali številni bogati zapisi. Ob tem so pomembni tudi njeni neposredni zapisi izročila. Na pobudo ekipe SAZU, s katero je sodelovala, je Kati Turk leta 1962 popisala šege, ki se jih je spominjala iz svojega otroštva, in jih zaokrožila v realistično in zanimivo pripoved o mladosti. Sistematično so obdelane letne ali koledarske šege, šege življenjskega kroga in šege pri kmečkih opravilih. V njenih zapisih šeg so vredni posebne pozornosti spomini na pašo – pastirske šege, kot jih je doživljala v otroštvu. *"Potem je prišla kmalu spomlad in za tem sveti Jurij. To je biv dan ko smo prvič gnali krave na pašo. Ata so privzeli taveliki kravi zvonec, napravili na hlevskem pragu križ iz leskovih žegnanih šip. To so tiste šibe ki so na cvetno nedeljo povezane v žegen. Pa tudi pastirji smo dobili vsak po eno žegnano šibo na začetku. Ko so krave stopile čez prag, so jih ata še poškopili z žegnano vodo za srečno pašo." /8/*

Med opise šeg so vpleteni tudi spomini na to, kako so si otroci na paši krajšali čas: *"Ko smo zvečer zapuščali ogenj smo napravili okoli njega več križov s cveki. Usaki krat ko smo položili en cvek čez drugega smo*

pri tem rekli. Angelčki grejte se hudopcem pa nikar ne pustite. Ker je biv pa naš pašnik v bregu, smo imeli še eno veselje, in to z murnčki, ki jih je bilo v tem bregu vedno dovolj. S slamico smo drezali v njihove luknice in pri tem govorili. Grilček murnček pojdi ven ti bom djav kumat na vrat boma šla na dolgo njivo ajdo sjat." /9/ Zapisi šeg Kati Turk torej niso le zapisi življenja z izročilom, temveč tudi življenja z naravo.

V teh zapisih so predstavljeni odnosi med ljudmi. "Potem je prišev že mesec avgust. V tem mesecu smo imeli v naši fari žegnanje. Po domače smo rekli smajna. To je bila vedno prva nedelja po 24. avgustu. Rekli smo ji tudi Jernejova nedelja. Za to nedeljo so mama vedno napekli štruklov in nacvrli eno rehto bobov. En pleh štruklov so spekli samo za berače, ki so na ta dan vedno prišli na okoli. Usak je dobil štrukel in dva boba. Če sta ata in mama med tednom srečala kakšnega znanca ali prijatla sta mu rekla pridi v nedeljo po štrukel. Tako se jih je nabralo povno hišo. Ponavadi narveč žlahte. Razšli so se še pozno ponoči precej dobre volje. Saj smajna je bila samo enkrat na leto. Za to nedeljo smo se pa tudi otroci dolgo pripravljali posebno pastirji. Ker smo že 14 dni prej vadili s pokanjem s korobači. Korobač je podoben biču samo da je pet krat večji in pleten ko vru. Je od zgoraj zelo debel, potem čedalje tanjši in na koncu s preje napravljena muha ki jo je po večkratnem poku treba zamenjati. Pokali so ponavadi na obe strani. Če sta pokala dva je bilo slišati kot bi šterje mlatili. Pika poka pika pok. Največ pokanja je bilo slišati na smajno zjutraj. Ko smo se pastirji skušali med seboj kedo bo prej gnov krave na pašo. Takoj ko je zapev kravji zvoznec smo začeli upiti na use grlo. Povomana lesa potrta kolesa, podveznen pomenek štrbunk. Je ponu pulizov, je piskr pustrgov, pomije gudov. To je veljalo vedno tistemu ko je prignov zadni krave na pašo. Po smajni ni bilo več slišati pokanja. Če je pa slučajno še kedo počil smo mu rekli da je štruklov lačen." /10/ Med šegami, povezanimi s koledarjem, delom in prelomnicami v življenju, so v Katinih zapisih ohranjene tudi nekatere skorajda nepoznane: "Drugi dan je biv Blaž. Zjutraj ko smo usi ustali smo se usedli na klop okoli peči. Ata so uzeli v roko žegnano prižgano svečo in nas obsvetili. Naj prvo trikrat okoli glave. Nato trikrat okoli trupa, trikrat okoli rok, in še trikrat okoli nog. To so delali v veri da nas čez poletje nebodo pikale kače." /11/

Poleg šeg je Kati v svojih zapisih ohranila tudi podobo ljudskega zdravilstva, nekateri odlomki pa govorijo ne le o zdravilstvu, temveč tudi o ljudskem verovanju v kamniški okolici: "Če otrok nikakor ni mogel shoditi so mu posekali cago, to so delali tako da so otroka za roke vodili po sredin hiše, pred njim je šev nekdo ritensko in s sekiro nauskrš sekal v tla in govoril. Caga beš čne te bom pusekov. /12/ Če se je kdo koga ustrašil so djali v lonec tri rože strašnice od treh pragov po košček lesa in še od dotične osebe ali živali malo las ali pa dlake. In stem pokadili eno deko v to deko so potem zavili prestrašeno osebo." /13/ "Če je prašiče tlačila mora je bilo treba dati v tretjo faro za mašo ali pa v polnoči na križ potju zmoliti roženkranc." /14/ Kati Turk pa izročila ni le zapisovala, temveč je marsikaj ohranjala tudi sama. Tako kot velevala beseda "izročilo": mlajšim je izročala vedenje o zdravilnih rožah, učila jih je izdelovati trniče, bila je ena redkih pastiric, ki so še znale narediti "masovenk".

POSLAVLJANJE

In bila je ena redkih, ki so cenili tudi tradicionalne vrednote, čeprav je znala biti do izročila tudi kritična. Do tistih krivic in do tistih časov, ko so se fantje bolj kot za lepimi dekleti ozirali za tistimi, ki se jim je obetala bogata dota z grunta. Do tistih ljudi in do tistih drugačnih časov, ki so ene vrednote zamenjali z drugimi in nekaterim poteptali grobove. In do tistih stvari in do tistih navad, ki so ne več z nasiljem, temveč s ponujanjem udobja pred televizorjem pozabili na planino, zapustili ozare in ogradili krave z električno žico.

Do svojega tihega poslavljanja od življenja, ki ga je zaključila smrt v mrzlem decembru leta 1995, je Kati Turk živela polno in ustvarjalno. Živela je v nenehnem pogovoru z naravo in z ljudmi, ki so jo obkrožali. V pogovoru, izraženem v pesmi, pripovedih, podobah. In v tistih, nikjer neposredno izraženih pogovorih, ki so odzvanjali v njej, ko ni mogla več na planino, in v tistih slutnjah, ki jih je že davno čutila:

*Bojim se za srečo
ki enkrat bo ušla
in ž žalostjo v srcu
bom ostala doma*

*Spomini pa rajšali
bodo v gore
use do takrat
da me u grob položijo*

Ustvarjalnost in življenje Kati Turk sta bila namreč predvsem zvestoba lepemu.

MANIFOLD CREATIVITY OF KATI TURK BY DR. MARIJA KLOBČAR

SUMMARY

Kati Turk was born in 1928 at the village of Hrib. Her work marked the public life of Kamnik and its vicinity, especially Velika planina, significantly in the past years. She was born into large, poor family which could offer her the bitterness of poverty and warm love at the same time. She escaped the monotony of factory work by going to Gojska planina where she tended cows for 30 years, almost till her death in 1995.

Kati Turk was a highly creative person in the field of traditional cultures. For the Slovene Academy of Sciences and Arts she wrote down traditional customs, beliefs and medicine. Due to her work several traditional songs were recorded for the archives of the Academy. Her own creativity, inspired by traditional ethics and ways of life, took her into poetry, storytelling and painting. Her work was based on traditional art, simple in style and form and often awkward but close to people.

OPOMBE

/1/ Naši kraji in običaji, Zapiske Kati Turk za Glasbenonarodopisno sekcijo SAZU, Vrhpolje 1962.

/2/ Prav tam.

/3/ Kati Turk, Mati in sin. Rokopis, I. zvezek, št. 72.

/4/ Kati Turk, Veseli pastir. Rokopis, II. zvezek, št. 134.
 /5/ "Pisava" je drobna izrezljana deščica za okraševanje trničev, hlebčkov sira, ki so jih izdelovali pastirji.
 /6/ Kati Turk, Lepo je v planinah. Rokopis, II. zvezek, št. 169.
 /7/ Kati Turk, Daj sonček gorkote. Rokopis, II. zvezek, št. 179.
 /8/ Naši kraji in običaji, str. 12.
 /9/ Nav. delo, str. 14.

/10/ Nav. delo, str. 25-28.
 /11/ Nav. delo, str. 48.
 /12/ Nav. delo, str. 101; "caga" iz nem. "zagen"
 - bati se, omahovati. "Caga beš čne te bom pusekov" -
 "Bojazljivost, izgini, sicer te bom posekal."
 /13/ Prav tam.
 /14/ Nav. delo, str. 103.

DUŠAN LIPOVEC, akad. slikar in publicist,
Cankarjeva cesta 7,
1240 Kamnik

FRANJO LIPOVEC (1913–1960), TEKSTILNI STROKOVNJAK, PODJETNIK, IZUMITELJ IN INOVATOR, PROJEKTANT, STROKOVNI PISEC, RISAR IN FOTOGRAF

**OB 85-LETNICI ROJSTVA IN 60-LETNICI
PODJETJA SVILANIT**

Franjo Lipovec se je rodil 30. 11. 1913 očetu Ignacu Lipovcu in materi Uršuli, rojeni Kosi, kot četrti od devetih otrok v kmečki družini na Podgradju pri Ljutomeru. Oče Ignac, kmet in posestnik, je bil poznan tudi kot umen in napreden sadjar, saj je pred drugo svetovno vojno izvažal kakovostno sadje v Avstrijo. Ignaca Lipovca so leta 1944 zverinsko ubili nemški plačanci – ruski Kozaki, po ruskem generalu Vlasovu imenovani vlasovci, domačijo pa so požgali. Do tega tragičnega dogodka je prišlo zaradi izdajstva nekega sosesa, ker je hčerka Marica v hiši skrivala partizane. Poleg Franja Lipovca so bili priznani strokovnjaki na svojih področjih tudi njegovi bratje Janko, sadjarski strokovnjak, pisec več knjig o sadjarstvu, Mirko, vinarski strokovnjak in enolog, ter Nace, kipar in slikar.

Franjo Lipovec se je po petih razredih osnovne šole in štirih razredih srednje meščanske šole z malo maturo v Ljutomeru vpisal v Državno srednjo tehnično tekstilno šolo v Leskovcu v Srbiji in leta 1934 uspešno diplomiral ter dobil strokovni naslov diplomirani tekstilni tehnik. Od leta 1934 do 1935 je bil na specializaciji za predelavo umetne svile in žakardsko designaturo pri Brunu Kretsingerju v podjetju Spitzer & Vermes, Jugosvila v Novem Sadu; od 1935 do 1937 pa zaposlen v tekstilni tovarni svilenih tkanin v Prvi bački tovarni svile Novi Sad kot risar vzorcev (designater) in tehnični vodja tkalnice za svilo. Konec leta 1937 je odšel na služenje vojaškega roka v šolo za rezervne oficirje, kjer je hudo zbolel in bil odpuščen kot stalno nesposoben zaradi kroničnega obolenja ledvic (nephritis cronica), za katero je bolehal vse do prezgodnje smrti. Od leta 1937 do 1939 je kot obratni tehnik vodil celotni obrat, proizvodni oddelek v tovarni svilenih in bombažnih tkanin Artur Kraus v Zagrebu. Leta 1938 se je poročil z Viktorijo Košič iz Ljutomera. Leta 1939 se jima je že v Kamniku rodila hči Janja, leta 1943 hči Vika in 1952 sin Dušan.

SVILANIT

Med službovanjem v Zagrebu je Franjo Lipovec spoznal podjetnika Franja Hrdličko, ki je v Kamniku že ustanovil podjetje za izdelovanje gumbov Modelit. Z njegovo in drugo finančno pomočjo je Lipovec med leti 1939 in 1940 nabavil tekstilne stroje za mehanično

Franjo Lipovec

žakardsko tkalnico, ki je bila registrirana že 14. decembra 1938 pri sreskem načelstvu v Kamniku kot tkalska obrt in se je od leta 1939 vodila kot mehanična tkalnica Svilanit. Obrtno podjetje Svilanit je obratovalo v pritličju poslopja trgovca in podjetnika Miloša Kramarja v Mekinjah št. 90. V prostorih v nadstropju pa sta bili še obrtni podjetji za izdelovanje gumbov Biser Miloša Kramarja in Modelit Franja Hrdličke. Po enoletnem družabništvu sta se s Hrdličko razšla in Franjo Lipovec je samostojno vodil svoje uspešno podjetje Svilanit do nemške okupacije leta 1941. Med okupacijo je podjetje prešlo pod nemško upravo in je poleg tekstilnega blaga proizvajalo tudi sanitetni material. Del tega je na srečo končal v partizanskih rokah, kajti Lipovec se je že leta 1942 povezal z OF in z denarjem, sanitetnim materialom, tekstilom in zdravili podpiral partizansko gibanje, zaradi česar je tvegati tudi življenje, saj ga je gestapo dvakrat aretirati in zapri in le dobro znanje nemščine ga je rešilo smrti. Iz gestapovskega zaporja ga je rešil tudi kamniški trgovec Franc Kimeswenger, ki je pri okupatorju posredoval za številne zaprte in smrti zapisane Kamničane, a so ga po vojne oblasti vseeno izgnale iz Slovenije in mu zaplenile vse imetje. Svoj zadnji mir je končno le našel leta 1997 na kamniških Žalah. Okupatorji so Franju Lipovcu zaplenili tudi osebni avtomobil in radijski sprejemnik, ki v tistih časih nista bila ravno "široko potrošniško blago".

Po osvoboditvi leta 1945 je Franjo Lipovec v sicer materialno in ideološko nenaklonjenih razmerah zopet uspešno nadaljeval s tkanjem tekstila vse do nacionalizacije podjetja 10. aprila 1948, ko je svojo obrtno tkalsko delavnico Svilanit "prostovoljno" predal Mestnemu ljudskemu odboru Kamnik. Moj oče je najbolj

zameril predstavnikom MLO, torej izvrševalcem nacionalizacije, da so prišli na prevzem podjetja oboroženi s puškami, kot da imajo opravka s kakšnim hudodelcem. To je bila "zahvala" za njegovo pokončno držo med okupacijo, ko je sodeloval z NOB in podpiral materialno tudi mnoge družine, ki so imele može in očete v partizanih. Prav tako pa je materialno oskrboval tudi svoje brate, ki so bili kot zavedni Slovenci izseljeni. Tako so zavednega Slovenca, aktivnega simpatizerja NOB, strokovnjaka in malega podjetnika Franja Lipovca leta 1941 najprej "osvobodili materialnih dobrin" nemški okupatorji, leta 1948 pa z nacionalizacijo še domači "osvoboditelji".

Čeprav je moral oblastnikom oddati tkalnico in je bil težek ledvični bolnik, Franjo Lipovec ni klonil in je stopil v državno službo. Ker je bil poznan tekstilni strokovnjak, mu je bilo ponujeno službeno mesto tehničnega vodje Združenih tovarn svile v Mariboru, vendar je moral zaradi bolezni in stalne dietne prehrane to službo zavrniti. Na prigovarjanje predsednika MLO Kamnika Toneta Flereta je prevzel službo tehničnega obratovodje in v. d. upravnika novoustanovljenega podjetja Tkalnice in šivalnice svilenega žakardskega blaga v Mekinjah z nazivom in plačo višjega obratnega tehnika. Poleg poslov tehničnega obratovodje je Franjo Lipovec zaradi pomanjkanja strokovnjakov opravljal še dela designaterja in risarja vzorcev in šablon na žakardski tkanini, tkalskega mojstra ter normiranja in kalkuliranja. Ker ni bilo kvalificiranih mojstrov, je moral opravljati tudi montažo in težja popravila specialnih strojev. Zaradi prevelikih naporov se mu je njegova bolezen močno poslabšala in je moral jeseni 1948 v bolnico. S svojim prizadevnim delom je prihranil najmanj stroške dveh visoko kvalificiranih delavcev in režije podjetja. Z lastno iniciativo je podjetje popolnoma na novo organiziral in povečal s tem, da je priključil ves strojni park bivše tkalnice svilenega žakardskega blaga Jugosvila iz Novega Sada, ki že več let ni obratovala. S tem se je produkcija v letu 1949 povečala za triinpolkrat (358 %). Polletni plan je bil po količini, kvaliteti in raznovrstnosti blaga, kljub objektivnim težavam in na novo pridruženim strokovnim močem, močno presežen. Podjetje je recikliralo tudi veliko različnih ostankov in odpadkov iz drugih tovarn in se je do leta 1950 oskrbovalo z neplanskimi surovinami. Zagotovljena so bila vsa potrebna obratna sredstva za nemoteno obratovanje. Lipovec pa je izboljšal tudi razne tehnične naprave in s tem dosegel prihranek pri investicijah in uvozu. Podjetje je v tem času s svojimi izdelki v dopolnilni preskrbi trga daleč preseglo lokalni pomen in kot edina tovarna te vrste oskrbovalo celotno državo.

ŠIKANE NOVIH OBLASTNIKOV

Kljub nespornim uspehom novega državnega podjetja pod Lipovčevim tehničnim vodstvom (za direktorja podjetja je oblast postavila Toneta Flereta) so hoteli nekateri oblastniki, po letu 1948, Franja Lipovca na razne načine onemogočiti in ga šikanirati kljub njegovemu nesebičnemu strokovnemu razdajanju, tehničnim inovacijam, lojalnosti do oblasti in njegovi kronični bolezni. Ohranjenih je nekaj dokumentov o takšnih žalostnih primerih.

Izvršni odbor MLO Kamnik je z dekretom iz leta 1949 hotel Franju Lipovcu, kljub vsem njegovim zaslugam, odvzeti naziv višjega (obratnega) tehnika in ga nastaviti kot navadnega industrijskega tehnika s skoraj za polovico manjšo mesečno plačo. Na to šikano je Lipo-

vec istega leta vložil prošnjo za razrešitev službenih dolžnosti. Kako se je neljuba zadeva končala, mi sicer ni znano, vendar je oče ostal v Svilanitu še do leta 1953.

Čeprav Franjo Lipovec nikdar ni bil lovec, je imel lovsko puško z veljavnim orožnim listom. Puško je podedoval po svojem očetu Ignacu Lipovcu, ki so ga zverinsko umorili okupatorji, in je bila nekakšen družinski spomin. Kljub požigu Lipovčeve domačije in Lipovčevemu sodelovanju z NOB je ministrstvo za notranje zadeve prepovedalo "posest in nošenje orožja" in spominski predmet leta 1948 odvzelo; verjetno kot "nevarnemu in nezanesljivemu elementu ter bivšemu kapitalistu".

Nagajali so mu tudi drugače. V zgornje nadstropje njegove hiše so mu po direktivi, brez kakršnegakoli vprašanja, naselili "politično zanesljivo družino". Ker pa to še ni bilo dovolj, so mu hoteli oblastniki leta 1949 odvzeti še sobo v družinskem stanovanju in v njo vseliti režimsko pravovernega stanovalca. Kako se je zadeva končala, mi zaradi pomanjkljive dokumentacije ni znano.

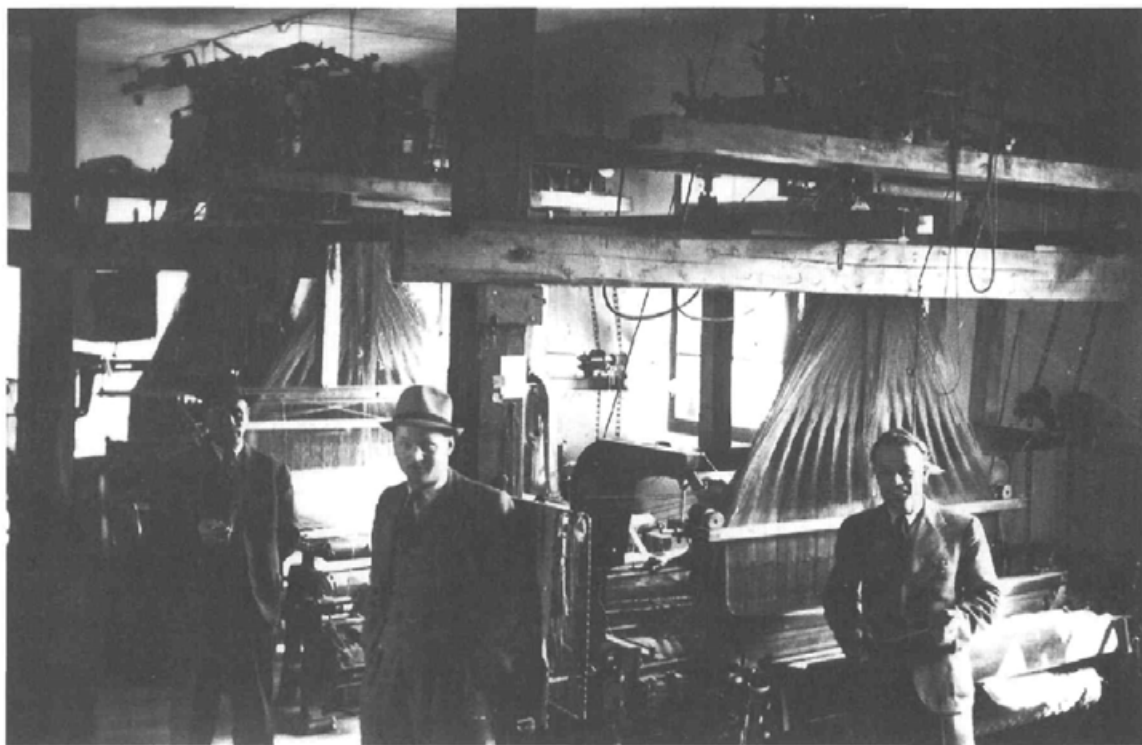
Še leta 1952 je stalna zdravniška komisija pri državnem zavodu za socialno zavarovanje Franju Lipovcu kot težkemu ledvičnemu bolniku, kljub nespornim izvidom in priporočilom lečečih zdravnikov, odklonila predloženo kopališko zdravljenje, tako da si ga je moral plačati sam.

To je le nekaj v dokumentaciji ohranjenih neljubih dogodkov. Verjetno so se zgodile še kakšne druge neprijetnosti, ki pa so odšle z očetom v grob.

NEKAJ URADNIH PODATKOV O PODJETJU SVILANIT OD USTANOVITVE DO LETA 1953, RAZVIDNIH IZ OHRANJENE DOKUMENTACIJE

Iz ohranjene dokumentacije je razvidno, da je bilo podjetje Svilanit ustanovljeno 14. decembra 1938, ko je sresko načelstvo v Kamniku izdalo Franju Lipovcu pooblastilo št. 13076/1, da sme izvrševati tkalsko obrt. Že v letu 1939, ko je podjetje začelo obratovati v Mekinjah št. 90, se na tiskovinah (računi, naročilnice, ipd.) pojavlja ime Svilanit. Zaščitni znak in logotip firme je oblikoval in izrisal Lipovec sam. Točno število strojev in njihovo poreklo (znamka) mi žal nista poznana, vendar nekateri dokumenti kažejo, da so bili stroji uvoženi iz Nemčije, Češke in Švice. Tkali so predvsem žakardsko umetno svilo. Risanje vzorcev, tehnično in poslovno vodstvo je opravljal v glavnem Franjo Lipovec sam. Podjetje je poslovno sodelovalo z domačimi in inozemskimi firmami, kar je razvidno iz delno ohranjene dokumentacije. Podjetje je zaposlovalo okrog deset ljudi.

Z nemško okupacijo je prišlo podjetje pod okupatorsko upravo in je izdelovalo tudi sanitetni material. Podrobna dokumentacija iz tega časa ni ohranjena. Zanimiv in zgovoren pa je popis podjetja v obliki vprašalnika, verjetno iz leta 1945, ki ga je zahtevala takratna lokalna oblast. V dokumentu sta navedena datum in kraj ustanovitve podjetja in lastnikovo sodelovanje z NOB. Premoženjsko stanje podjetja ob inventuri 30. 7. 1945 je bilo ocenjeno na 664.848,85 takratnih dinarjev. Sledijo podatki o vodji podjetja in strokovnem in upravnem osebju. Upravna uradnica je bila Zora Samec, rojena 1916 v Trstu. Izrecno se omenja, da je sodelovala z OF. Podjetje ni zaposlovalo tujcev, bilo je nepoškodovano in je obratovalo. Pogon je bil električen, tok pa je dobavljala Mestna občina Kamnik. Med

Mehanična tkalnica Svilarit v štiridesetih letih

strojnim inventarjem se omenjajo 4 specialne statve za svilo z žakardskimi stroji in 2 tkalska stroja za svilo z listovko z odgovarjajočimi specialnimi podatki. Navajajo se izdelki: blago za kravate, rute, šale, damske obleke itd. s tehničnimi in cenovnimi podatki. Izdelki so večinoma z žakardskimi vzorci. Ta obrat je bil takrat edini te vrste v Sloveniji. V letu 1945 so izdelovali po potrebi tudi drugo tekstilno blago. Sledi popis surovin in obratnega materiala in seznam potrebno potrebnih materialov za šestmesečno obratovanje z naslovi dobaviteljev. Za normalno proizvodnjo bi bilo potrebnih 14 do 15 delavcev, vendar je bilo tedaj zaposlenih le 10 ljudi, od tega 1 nameščenelec in 1 učenec. Vsi delavci so bili priučeni, od tega 1 predelavec, 5 tkalcev, 1 šivilja in 1 pomožna delavka. Zasluzki po kategorijah so bili: obratovodja 4.500, upravna uradnica 2.500 dinarjev mesečno; pomožni mojster 12, tkalci 11, pomožni delavec 10 in vajenec 3 dinarje na uro. Popis proizvodnih sredstev s 15. 5. 1945: 13 večjih in manjših tekstilnih strojev in priprav, različno orodje in 30 šablon za tiskanje blaga.

17. 1. 1946 je bilo zaposlenih 18 ljudi: 7 tkalcev, 3 navijalke, 2 vajenca, 1 predelavec, 2 delavki, 1 šivilja, 1 uradnica in 1 tekstilni tehnik, obratovodja.

Leta 1945 je Franjo Lipovec v okviru Svilarita vodil tudi strokovni tečaj tkalstva in drugih veščin, ki ga je obiskovalo 17 slušateljev.

Izvršni svet Mestnega ljudskega odbora je 28. februarja 1948 ustanovil Mestno podjetje Svilarit. Še istega leta je bilo podjetje razširjeno z odkupom tovarne kravate iz Novega Sada in pozneje s priključitvijo dveh manjših nacionaliziranih tkalnic: Mehanične tkalnice in barvarne Vavpetič Alojzij in drug iz Šmarce in podjetja Jugopamuk Čeh & Nemec iz Kamnika. Pozneje se je podjetje, tudi po zaslugi Franja Lipovca, stalno širilo in leta 1952 zaposlovalo že 145 ljudi. Izdelovali so predvsem svilene in bombažne vzorčne tkanine, frotir, svilene brokate in drugo. Podjetje se je še naprej širilo,

obrti pa so bili v tri in več kilometrov ločenih objektih, kar je resno oteževalo proizvodnjo. Stavbe podjetja so bile neustrezne in prostori pretesni, zato je kolektiv v letu 1952 sklenil, da bo gradil novo tovarno iz lastnih sredstev v okviru splošnih gospodarskih možnosti po najbolj modernih postopkih takratne tehnike. Na priporočilo Tekstilnega inštituta Maribor je delavski svet poslal na ogled najsodobnejše tekstilne tehnologije v Avstrijo direktorja Svilarita Milana Trpinca in Franja Lipovca kot tehnološkega projektanta. Čeprav sta omenjena "tovariša" z ogledom sodobne tehnologije in s tem nastalimi idejnimi projekti za novogradnjo prihranila mnogokrat več, kot je stalo potovanje, se je po vrnitvi iz Avstrije nanju, na upravne organe in na celotni kolektiv usul plaz neupravičenih očitkov. Posledice so bile kadrovske čistke in odstavitev direktorja, Lipovec pa je kot tehnični vodja zaprosil za razrešitev. Pisalo se je namreč leto 1952, ko ni veljala strokovnost, temveč privrženost ideologiji komunistične partije ... Ne vem, kako so stvari dalje potekale, vendar izgleda, da je le prevladal razum, saj se je v petdesetih letih začela izgradnja nove, moderne, današnje tovarne Svilarit. Tudi pri tem projektu je imel Franjo Lipovec, takrat že stalni sodelavec Tekstilnega inštituta, pomembno vlogo. Tako je leta 1953 izdelal idejni tehnološki projekt in idejni projekt za novogradnjo tovarne Svilarit.

INOVATOR IN IZUMITELJ

Med strokovnjaki je bil Franjo Lipovec poznan tudi kot večkratni izumitelj tehničnih rešitev in izboljšav različnih tekstilnih strojev. S tem namenom je že leta 1950 zaprosil okrajni ljudski odbor, poverjenišstvo za lokalno industrijo in obrt v Kamniku, za dovoljenje za ureditev tehničnega laboratorija v študijske namene v lastni stanovanjski hiši v Mekinjah št. 52. Laboratorij mu je bil nujno potreben za realizacijo iznajdb, izdelavo in konstrukcijo prototipov ter preizkušnjo novega načina tkanja. Odločba za odobritev poskusnega tehničnega

laboratorija mu je bila izdana 26. 8. 1950. Ta laboratorij je bil pravzaprav zametek eksperimentalne tkalnice Tekstilnega inštituta, ki jo je Franjo Lipovec ustanovil leta 1954 v Kamniku.

Franjo Lipovec je 25. 1. 1952 Zvezni upravi za izume pri Gospodarskem svetu vlade FLRJ v Beogradu prijavil sledeče izume:

1. elektromagnetne baterijske statve z dopolnilom,
2. pnevmomagnetne statve,
3. elektrostatve z dopolnilom,
4. tkalni avtomat brez čolnička.

V zapuščini Franja Lipovca so ohranjeni tri uradna izumiteljska spričevala:

1. racionalizacijsko spričevalo za inovacijo in izboljšavo z imenom ODBIJAJ ZA ZAVAROVANJE ČOLNIČKOV in s tem pridobljena pravica do naslova RACIONALIZATOR, ki ga je izdal Komite vlade LRS za lokalno industrijo in obrt v Ljubljani 5. 2. 1951;
2. iznajditeljsko spričevalo za iznajdbo z imenom TKALNI AVTOMAT in s tem podeljen naslov IZNAJDITELJ, ki ga je izdala glavna uprava za lokalno industrijo in obrt LRS v Ljubljani 4. 7. 1952;
3. iznajditeljsko spričevalo za iznajdbo z imenom ELEKTROSTATVE AVTOMAT in podeljenim naslovom IZNAJDITELJ, ki ga je izdala Zvezna uprava za iznajdbe v Beogradu 27. 11. 1952.

Franjo Lipovec je velik del svojega prostega časa porabil za proučevanje rešitve konstrukcije statev brez čolnička takrat, ko se pri nas še ni ničesar vedelo o tej možnosti. Med eksperimentiranjem je prišel do dovršene nove ideje, da naj čolniček skače ven samo z ene strani – po principu naboja.

Čeprav je ta izum teoretično rešil, ga zaradi finančnih težav in prezaposlenosti ni uspel praktično realizirati, tako da so ga nazadnje z isto idejo prehiteli v inozemstvu.

Poleg teh, uradno dokumentiranih iznajdb, je Lipovec razvil še številne manjše inovacije in izboljšave, ki so ohranjene v številnih zapisih, elaboratih, člankih in tehničnih načrtih. Zanimivo je, da je pri elektrotehničnih rešitvah sodeloval s kamniškim elektroinženirjem, kasnejšim profesorjem na Univerzi v Ljubljani dr. Albertom Čebuljem.

PROJEKTANT

Med leti 1945 do 1959 je Franjo Lipovec, predvsem v času, ko je postal sodelavec Tekstilnega inštituta, izdelal več idejnih, delnih in celostnih tehnoloških in tehničnih projektov in elaboratov za potrebe izgradnje po vojne tekstilne industrije. Iz delno ohranjene dokumentacije so razvidni sledeči:

1. tehnološki projekt za filmsko tiskarno podjetje Svilanit (1945),
2. idejni tehnološki projekt in idejni projekt za novogradnjo tovarne Svilanit (1953),
3. idejni tehnološki projekt za vzorčni oddelek pri Tekstilnem inštitutu (1953),
4. tehnološki projekt za vzorčno tkalnico pri Tekstilnem inštitutu Maribor (brez datuma),
5. projekt organizacije in program eksperimentalnih delavnic v Kamniku (1953),
6. tehnološki načrt in projekt za rekonstrukcijo industrije bombažnih izdelkov IBI v Kranju (1953),
7. tehnološki projekt za tekstilno zadrugo Otoče pri Podnartu (1954),

8. investicijski program za tkalnico specialnih tkanin Šmarteks, Šmarje pri Jelšah (1956),

9. dispozicijski načrt in program za mehanično tkalnico Volčja Draga, Šempeter pri Novi Gorici (brez datuma).

Verjetno je sodeloval še pri več projektih, vendar je dokumentacija izgubljena.

STROKOVNA PUBLICISTIKA: KNJIGA, ČLANKI, RAZPRAVE, EKSPERTIZE, REFERATI

Franjo Lipovec je svoje strokovno znanje posredoval drugim tudi v pisni obliki, saj je bil več in pronicljiv pisec. Vsekakor je njegovo najvažnejše delo strokovna knjiga, ki je služila tudi kot učbenik: Tehnologija umetne svile – s posebnim odnosom v izdelavi tkanin (1951), kjer je strnil vse svoje strokovno znanje. Strokovne razprave in članke je objavljali v vseh strokovnih revijah in časopisih, kot so bili: zvezni jugoslovanski časopis Tekstil, revija Tekstilec, Letni almanah TIM in druge publikacije. Navajam nekaj naslovov v tipkopisu in rokopisu ohranjenih člankov, razprav in referatov, ki so razvidni iz delno ohranjene dokumentacije:

1. Modno vzorčenje tekstilnega blaga,
2. Tkalske utensilije in njihova problematika,
3. Modno desiniranje tekstila,
4. Naša tekstilna industrija in strokovni kader,
5. Umetna svila – važna surovina v tekstilni industriji,
6. Strokovna ocena novega tkalskega stroja,
7. Vzorčenje tekstilij,
8. Referat o obisku moderne tkalnice svile v Silzu na Tirolskem in novem načinu gradenj zaprtih obratov z umetno fluorescenčno razsvetljavo, njegove prednosti v pogojih dela in proizvodnje,
9. Statve brez lučal,
10. Tehnični opis iznajdbe: Tkalski stroj Victoria tip PS,
11. Nekaj o predelavi umetne svile,
12. Valj za svilene osnove.

Franjo Lipovec je tudi za Kamniški zbornik iz leta 1955 napisal razpravo Kamniška tekstilna industrija.

Kot zanimivost naj povem, da je moj oče kot človek, ki je dobro in veliko strokovno pisal, razpravljati tudi o drugih stvareh, ki so ga vznemirjale. Tako je v tipkopisu ohranjen članek, ki ga je poslal uredništvu Slovenskega poročevalca z naslovom So res slabosti v sedanjem sistemu dodatkov za otroke? V članku, namenjenemu rubriki Naši problemi, odgovarja oziroma polemizira s tov. Hafnerjem (!?) o problematiki otroških dodatkov. Kdo ve, ali je bil članek, ki sicer ni datiran, verjetno pa je bil napisan v začetku petdesetih let, sploh objavljen? Verjetno nikoli ...

SLUŽBOVANJA, IMENOVANJA IN PRIZNANJA OD LETA 1948 DO 1960

Podatki o življenju, šolanju, službah in uspehih, ustanovitvi Svilanita in delovanju do nacionalizacije podjetja leta 1948 so v tej razpravi že opisani, zato želim po ohranjeni dokumentaciji osvetliti važnejše dogodke v službenem, strokovnem in družbenem delovanju Franja Lipovca od leta 1948 do smrti.

1948–52

Od 10. 4. 1948 do 30. 9. 1948 je bil zaposlen kot v. d. upravnika podjetja, do 31. 12. 1952 pa kot tehnični vodja v podjetju Svilanit.

1951

16. 5. 1951 je dobil brez opravljanja strokovnih in do-

Družina Lipovec kmalu po ustanovitvi Svilarita v Mekinjah

polnilnih izpitov naziv višji obratni tehnik.

8. 5. 1951 je bil imenovan za zunanjega sodelavca v vprašanih svilarskega tkalstva Tekstilnega inštituta Maribor.

1953

1953 se je zaposlil pri Tekstilnem inštitutu Maribor in začel ustanavljati Eksperimentalno tkalnico v Kamniku. V avgustu 1953 postane član Združenja podjetij tekstilne industrije FLRJ.

18. 7. 1953 prejme pohvalo in denarno nagrado za uspešno delo pri konstrukciji strojev in projektantskem delu.

1954

V aprilu 1954 postane tajnik upravnega odbora Združenja podjetij tekstilne industrije Slovenije.

26. 8. 1954 ga uprava Tekstilnega inštituta Maribor imenuje za šefa (direktorja) tehnično-eksperimentalne tkalnice.

1954 je imenovan za sekretarja Združenja tekstilnih proizvajalcev FLRJ, Poslovalnica za Slovenijo.

1955

9. 9. 1955 prejme kot uslužbenec Tekstilnega inštituta naziv samostojni strokovni uslužbenec.

1958

Že hudo bolan se v semestru 1958/59, leto dni pred smrtjo, vpiše na Oddelek za tekstilno tehnologijo Fakultete za naravoslovje in tehnologijo Univerze v Ljubljani.

1960

Eksperimentalno tkalnico v Kamniku vodi do smrti 13. 1. 1960 kot direktor podjetja. Pokopan je na kamniških Žalah.

Po smrti je bil Franjo Lipovec odlikovan z medaljo za zasluge za narod.

Franjo Lipovec je bil, poleg vseh svojih obveznosti, tudi aktivni član raznih stanovskih in strokovnih društev in združenj, aktivno pa je deloval tudi v sindikatu in nekaterih državnih organih. Poznan mi je tudi podatek, da je bil leta 1949 predsednik Telovadnega društva Mekinje - Godič. Kot zanimivost povejmo še, da je bil Franjo Lipovec verjetno edini direktor na Kamniškem v tistem času, ki ni nikdar, četudi so ga vabili, vstopil v Komunistično partijo. Tovariši partiji so pač potrebovali tudi kakšnega strokovnjaka ...

EKSPERIMENTALNA TKALNICA

Franjo Lipovec se je leta 1953 zaposlil v Tekstilnem inštitutu v Mariboru in še istega leta pripravil idejni tehnološki projekt za ureditev manjše poizkusne tkalnice, ki bi zadovoljila potrebe po novih artiklih in vzorcih več-

jega dela tkalnic v državi. Vendar pa vodstva podjetij v Sloveniji niso kazala zanimanja za centralno vzorčno tkalnico in so z nezaupanjem spremljala za razvoj tekstilne industrije prepotrebni projekt. Tudi tokrat se Lipovec ni vdal. Njegova "borba" za ustanovitev tkalnice je bila kronana z uspehom in leta 1954 so bile v Kamniku ustanovljene eksperimentalne delavnice tehnično-eksperimentalnega oddelka Tekstilnega inštituta Maribor. Namen tkalnice v Kamniku je bil preizkušnja in izvedba strokovnih raziskovanj, iznajdb, konstrukcij in zamisli Tekstilnega inštituta. Leta 1954, ko je tkalnica začela s proizvodnjo, je izdelovala predvsem vzorce, vzorčne tkanine in kompletne vzorčne kolekcije po osnutkih lastne risalnice in kasneje po vzorcih Vzorčnega ateljeja v Ljubljani, po naročilih podjetij in trgovine. Z vzorci so naročnikom posredovali vse tehnične podatke o sestavi tkanin in o tehnološkem postopku izdelave ter opravljali vse potrebne preizkušnje s področja tkalstva. Preizkušali in raziskovali so domače in uvožene preje ter naravna in umetna vlakna. Franjo Lipovec je izvedel organizacijski program eksperimentalnih delavnic v Kamniku z minimalnimi stroški takratnih 200.000 dinarjev tako, da je v proizvodnjo vključil rabljene stroje, ki so bili pripeljani iz Kranja in Maribora. V začetku šestdesetih let je imela tkalnica 15 bombažnih in svilarskih stavev raznih tipov in širin, pripravljajnico, prototipno delavnico, filmsko tiskarno s štirimi tiskarskimi mizami in izdelovalnico šablon. Podjetje je zaposlovalo okrog 30 ljudi. Tkalnica je takratne finančne probleme premagovala tako, da je poleg vzorčnega tkanja v omejenih količinah proizvajala tudi razne artikle, ki so še primanjkovali na tržišču. Tkalnica se je tako pravzaprav sama financirala s proizvodnjo po naročilih za trgovsko mrežo in po naročilih drugih proizvajalcev. V petdesetih in šestdesetih letih so tkali znane in priljubljene bombažne in lanene prte z različnimi vzorci po folklornih motivih. V načrtu je bila tudi poizkusna predilnica za bombaž in sukančarna, ki pa žal ni bila izpeljana, verjetno zaradi prezgodnje Lipovečeve smrti. Realizirana pa je bila eksperimentalna filmska tiskarna, ki je preizkušala in proizvajala potiskano blago in različne rute. Leta 1958 je Lipovec s sodelavci iz inštituta potoval v Nemčijo in Belgijo, kjer so kupili najsodobnejše belgijske statve Picarol.

Eksperimentalna tkalnica Kamnik je že od konca petdesetih let sodelovala na modnih sejmihi in revijah, predvsem na Gospodarskem razstavišču v Ljubljani. Eden izmed pobudnikov in ustanoviteljev teh dejavnosti je bil tudi Franjo Lipovec. Le nekaj dni preden je umrl, je na modni reviji v Ljubljani kot manekenka nastopila tudi njegova sedemnajstletna hči Vikica ...

Po očetovi smrti je Eksperimentalno tkalnico najprej vodil tekstilni tehnik Marjan Novak in je delovala še nekaj let. Kasneje, v času tako imenovanega "tozdiranja", se je podjetje osamosvojilo in se preimenovalo v Ideja Kamnik. Svoj čas dokaj uspešno Ideja pa je žal "pokopal" prejšnji samoupravni socialistični režim ...

RISAR

Franjo Lipovec se je vse svoje življenje profesionalno ukvarjal z designaturo, risanjem tekstilnih vzorcev. Kot strokovnjak na tem področju je imel velik smisel za likovno oblikovanje in barvne odnose. Le malokdo pa je vedel, da se je v redkih trenutkih prostega časa resno posvečal tudi risanju in celo slikanju. Ohranjenih je nekaj izrednih portretov in aktov, risanih z grafitom, ki po svoji likovni kvaliteti v ničemer ne zaostajajo za deli

Franjo Lipovec: Predvojna veduta Kamnika

študentov likovnih akademij. Prepričan sem, da bi oče, če bi se bil v mladosti odločil za slikarski poklic, postal dober slikar, ker je imel dobršno mero talenta. Še posebno sta risarsko odlična in akademsko dovršena portreta njegove matere Uršule in očeta Ignaca, oboje risano z grafitom. Povsem risarsko korektno je zastavljena, žal nedokončana, figuralna risba hčerk Janje in Vike. Ohranjena sta tudi dva dovršena ženska akta, eden v tehniki grafita, drugi v barvah, v akvarelu. Ohranjene so še manjše risbe in razni risarski fragmenti. Zanimive so tudi razne "konstruktivistične" risbe, ki so nastale kot bežne skice ob konstruiranju raznih tekstilnih naprav in strojev in so same na sebi zanimivi likovni zapisi.

Franjo Lipovec je bil tudi zbiratelj umetniških del, saj je, kolikor so mu finance dopuščale, zbral lepo zbirko umetnin, predvsem kamniških likovnih umetnikov in pa nekaj del znanega mariborskega akademskega slikarja, svojega sorodnika Anteja Trstenjaka, ki ga je pred vojno tudi obiskoval, ko je slikar še živel v Pragi. Oče je osebno prijateljeval s kamniškimi likovnimi umetniki, še posebej z akademskim kiparjem Leonom Homarjem in slikarjem Lojzetom Perkorn.

FOTOGRAF

Franjo Lipovec se je, predvsem med leti 1938 do 1950, bolj ali manj intenzivno ukvarjal s fotografijo. V ta namen si je kupil manjši amaterski laboratorij, kar konec tridesetih let ni bil prav pogost pojav, imel pa je tudi nekaj fotografskih aparatov. V zapuščini je ohranjenih okrog 100 črno-belih filmov, ki jih je sam razvijal. Sam je izdelal tudi precejšnje število fotografij različnih formatov, tudi velike povečave. To niso bili le posnetki ožje in širše Lipovčeve družine, temveč tudi žanrski in dokumentarni motivi. Nekatere fotografije, predvsem portreti, akti, tihožitja in krajine imajo ambicije umetniške fotografije. Nekateri posnetki imajo danes že dokumentarno vrednost, kot denimo panoramski in vedutni motivi Kamnika, Mekinj in med vojno požgane Lipovčeve domačije na Podgradju pri Ljutomeru. Zanimive so tudi fotografije iz predvojne Prage in Dunaja, še posebej interierji dvorca Schönbrunn. Dokumentarno vrednost imata tudi dva filma, posneta ob prihodu partizanov v Kamnik maja 1945. Kot kurioziteteta so ohranjeni tudi barvni diapozitivi z začetka štiridesetih let firme Agfa. Poleg družinskih motivov so na njih tudi panoramski posnetki, ki so po vsej verjetnosti prvi obstoječi barvni posnetki Mekinj in Kamniških planin. Moj oče je imel tudi 8-milimetrsko filmsko kamero. Ohranjenih je nekaj neposnetih filmov. Verjetno je kak-

šnega tudi posnel, a je, žal, izgubljen. V filmski zapuščini je ohranjena filmoteka, ki obsega okrog 10 kolutov tujih nemih filmov. To so animirani filmi za otroke, risanke, prirodoslovni filmi in igrane pravljice. Lipovec je te filme predvajal svojim in vsem otrokom v soseščini v času, ko še ni bilo televizije. Med ohranjenimi filmi je zanimiv tudi dokumentarni film o nacističnem napadu na Poljsko, ki bi bil verjetno zanimiv tudi za filmske strokovnjake. Ohranjena sta dva filmska projektorja: eden za 8- in drugi za 16-milimetrske filme.

Risarsko, slikarsko in fotografsko dejavnost Franja Lipovca bi bilo zanimivo predstaviti tudi na samostojni likovni razstavi.

Franjo Lipovec je v svojem kratkem, a plodovitem življenju ustvaril mnogo: dve tekstilni podjetji in veliko na tekstilnem tehnološkem in tehničnem področju. Žal pa mu takratna medicinska tehnika kot težkemu kroničnemu ledvičnemu bolniku ni mogla rešiti življenja. Deset let po njegovi smrti je bila v ljubljanskih bolnišnicah izvedena prva dializa, kmalu za tem pa tudi prva uspešna presaditev ledvice ...

**FRANJO LIPOVEC (1913–1960),
EXPERT ON TEXTILE, ENTREPRENEUR, INVENTOR, INNOVATOR, AUTHOR OF EXPERT WORKS,
DESIGNER AND PHOTOGRAPHER
BY DUŠAN LIPOVEC**

SUMMARY

Franjo Lipovec was born in 1913 into the family of a farmer at the village of Podgradje near Ljutomer. He got his basic education at secondary school in Ljutomer and graduated from the professional school of textile in Leskovec (Serbia) in 1934. He took some expert advanced study courses in Novi Sad and Zagreb, worked there as well and in 1939 was settled in Kamnik together with his wife Viktorija. He set up a Jacquard silk mill named Svilaniit. During the World War II the German occupation management took the firm. Between 1945 and 1948 the company was managed by Franjo Lipovec. The government nationalized it, but Franjo Lipovec was employed at the position of technical director of the Svilaniit textile mill. In those years he took out a patent of several technical inventions, such as: security buffers for weaver's shuttles, weaving automatic machine, electromagnetic loom and other inventions. In 1953 he got a job at the Maribor Textile Institute and carried out a several technical and technological projects for various textile mills and for the new structures of Svilaniit as well.

In 1951 he wrote a book Technology of Artificial Silk. Several of his articles were published in professional magazines and newspapers. He was also an active member of numerous professional associations and societies. In 1954 he established the Experimental Weaving Mill of the Maribor Textile Institute in Kamnik and managed it till his death in 1960. In rare moments of his freetime Franjo Lipovec loved to draw and take photographs which were of considerable artistic value.

ANDREJA POGAČAR ŠPENKO, dipl. inž. agr.,
Žebljarska pot 6,
1240 Kamnik

OB STOLETNICI ROJSTVA CIRILA JEGLIČA

V letu, ki smo ga že zapisali preteklosti, je mimo Kamničanov skoraj neopazno zdrsnila stoletnica rojstva prof. Cirila Jegliča. Ob misli, da Arboretum dolguje velik del svojega bogastva, znanja in poznanosti v Sloveniji kot tudi zunaj naših meja predvsem prof. Cirilu Jegliču, je popolnoma samoumevno, da v nadaljevanje tematike o Arboretumu uvrstim življenjepis njegovega ustanovitelja in kustosa. S svojim znanjem je posredno vplival tudi na Kamnik, saj mnogi vedenje o Kamniku tesno povezujejo z Arboretumom. Starejši bralci Kamniškega zbornika pa se ga bodo spomnili kot avtorja naravoslovnih člankov. V spomin in zahvalo je bila ob stoletnici njegovega rojstva odkrita spominska plošča na upravni zgradbi Arboretuma. Narava je obdarila Cirila Jegliča z mnogoterimi darovi. Poleg čuta za naravoslovje mu tudi leposlovje in estetika nista bila tuja.

ŽIVLJENJSKA POT CIRILA JEGLIČA

Luč sveta je zagledal 27. januarja 1897 v Sv. Križu pri Litiji – današnji Gabrovki. Rodil se je kot tretji od osmih otrok v učiteljski družini. Usoda takratnih učiteljskih družin je zahtevala večkratne selitve iz kraja v kraj zaradi prestavitve učiteljev na druga delovna mesta. Tako so se leta 1900 preselili na Rakek. Otroška leta je prebil v bližnji okolici z drugimi fantiči in kot pastir s kravo edinko. Oče ga je uvedel tudi v prve skrivnosti čebelarjenja in cepljenja divjakov v šolski drevesnici. Na Rakeku je tudi prvič zakorakal v šolo. Tretji razred osnovne šole pa je moral obiskovati že na Grabnu v Ljubljani. Leta 1904 so se preselili v starinsko hišo na Starem trgu. Tudi pri tokratni selitvi je bila posredi očetova služba. To življenje Cirilu Jegliču ni bilo najbolj pogodu, saj se je lahko gibal le po poti, ki je vodila do šole in nazaj.

Med glavnimi šolskimi počitnicami je mati odpeljala otroke na svoj rojstni dom na Pretrže pri Pečah. Takrat se je zaljubil v življenje na kmetih. Vsa gimnazijska leta pred svetovno vojno se je z veseljem vračal v to majhno in staro vasico, zagozdeno v gričevnati svet med Limbarsko goro in Slivno. Tu je spoznaval in občudoval delo in skrbnost kmečkih ljudi, njihovo skromnost, pa tudi ponos in zadovoljnost. Seveda pa je moral na Korantovini včasih tudi pomagati pri težkih opravilih. Tako je že kmalu izkusil na svojih ramah reklo: brez dela ni jela.

V gimnaziji je kot odličnjak od konca prve šole naprej inštruiral sošolce in mlajše pogosto po več ur dnevno. S plačanimi inštrukcijami si je kupoval knjige in videl prenekatere gledališko predstavo. V prvih mladostnih letih so nastali tudi njegovi prvi verzi in črtice, iz katerih je vela kriza osamljenosti in stiske.

Prva publicistična dela Cirila Jegliča so bila objavljena v Domu in svetu, kjer je izšla socialna pesem Tragedija (1914), nato dramatične slike v štirih dejanjih Ljudje (1915), sledile pa so črtice Obrazi. Iz njegovega mladostnega leposlovja izvira tudi spoznanje lepote jezikovnega izraza, ki jo je kot avtor dosledno gojil tudi kasneje v strokovnem jeziku.

Portret prof. Cirila Jegliča, avtor neznan.

Leta 1917 se je v vojaškem okrevališču na Zgornjem Štajerskem pri čakanju na odpust iz vojske odločil za študij agronomije na Dunaju. In res je že jeseni istega leta prišel s trdim in siromašnim študijem na dunajskem Hochschule für Bodenkultur. Študij agronomije pa je zaključil kot diplomant zagrebške univerze v marcu 1922.

V času študija se je z dušo in telesom predal iskanju prave poti, v kateri bi z veseljem deloval kot vrtnar ali naravoslovec posebne vrste. Fakulteta tistega časa študentom ni dala možnosti, da bi se seznanili z vrtovi in parki ali pa s kulturnim urejanjem krajine. Izhod je našel v strokovni literaturi, ki mu je začela odgrinjati zgodovino parkovnega oblikovanja in naloge ozelenjevalne politike. Iz strokovne literature je prvič izvedel za opise slovitih parkov na Francoskem in v Italiji, iz knjig pa se mu je približalo rastlinsko bogastvo Kew Gardensa ob londonski Temzi, dobil je stvarnejšo predstavo o razvoju vrtnarstva na Holandskem ter o šolstvu v Nemčiji ...

Med študijem agronomije je opravljal počitniško prakso v Vinici pri Varaždinu na posestvu zagorskega graščaka. Posestvo je obsegalo lepo polje, sadovnjak, okrasni vrt, gozd in vinske gorice. Ob nedeljah in praznikih pa je rad zahajal v znameniti park v Opeki, kjer je ohranjena najlepša zbirka redkih in starih parkovnih dreves.

Po končanem študiju v Sloveniji ni našel, kljub odličnim spričevalom iz gimnazije in visoke šole, primerne službe. Menili so, da Slovenija zaradi svoje majhnosti ne potrebuje novih inženirjev. Tako je svoje delovno mesto nastopil na neki obrobni pristavi državnega posestva Belje v Baranji. Kmalu po prihodu pa se je moral zaradi bolezni in hude oslabelosti vrniti v Slovenijo. Spotoma prebrani oglas ga je napotil h graščaku Pongratzu v Dornavo pri Ptuj. Dodeljeno mu je bilo mesto pomočnika za parkovno vrtnarstvo – adjunkta, in sčasno mesto domačega učitelja Pongratzovemu sinu.

Že prvi vtisi ob pogledu na graščino in grajski park so mu dali novih moči za delo. Pomagal je pri oskrbovanju grajskega parka s kilometer dolgo vodilno osjo francoskega tipa, preostali zajetni pas pa je bil izoblikovan v sproščenem stilu angleškega parka. S češkim grajskim vrtnarjem Vaclavom Vavro sta dobro sodelovala tudi pri gojitvi in saditvi novih rastlin, pri aranžiranju cvetličnih dekoracij, pa tudi zelenjadnega vrta nista opustila. Ob večerih mu je sicer šolani vrtnar pravil razne dogodivščine, kazal stare slike iz albuma, pripovedoval spomine in razkazoval ilustrirane vrtnarske kataloge. Pongratzovi pa so Cirila Jegliča večkrat peljali s seboj. Tako si je lahko ogledal v Maruševcu steklenike z obilico redkega eksotičnega rastlinja, predvsem pa so ga privlačila veličastna drevesa; v Jalovcu je dr. Leitner vneto zbiral rastlinske novosti in z njim si je kasneje tudi dopisoval; v Šeneku pri Polzeli si je lahko ogledal novosti, ki jih je milijonar Pahta prinesel iz tujine. Ti izleti so zanj predstavljali ekskurzije po gosposkih parkih štajerske dežele.

Poleti 1923 je zaključil poučevanje Pongratzovega sina. Medtem se je v Mariboru seznanil z Djurom Džamonjo, ki je skupaj z dvema družabnikoma ustanovil "Velevrtnarsko podjetje Vrt, Džamonja in dr.". Podjetje je obsegalo steklenike, razmnoževalne grede, zaloge vrtnic in drugih sadik, nekaj semenarstva in prodajno centralo na Vinarski ulici ter veliko drevesnico in gojitev peren v predmestju na Tezmem. Džamonja ga je tako navdušil za program dela, da se jim je 1. avgusta 1923 res pridružil. Dodeljeno mu je bilo mesto gojitve in registracije peren in vzdrževanje zelo številnega sortimenta dalij, ki so bile v tistem času na pohodu. Le-te so ga očarale s svojimi variacijami cvetnih oblik in barvitostjo. Ciril Jeglič je s križanji odbral nekaj obetavnih posebnosti. Vendar pa je svoje delo zaključil, predvsem na očetovo zahtevo, že po stotih dneh.

Novembra 1923 je pričel z delom v Ljubljani na magistratu. Pisarniško delo je bilo zanj moreče in strokovno nespodbudno. Svojo željo po strokovni radevednosti je tešil z ljudmi enakega kova. V tem času je bilo malo ali skoraj nič slovenskih vrtnarjev. Vodilni so bili v glavnem Čehi, drugod po Jugoslaviji pa tudi Nemci. Vsi ti pa niso imeli posluha za izobraževanje naraščaja. Tedaj se je pričela kazati želja, da bi načrtno izobraževali domačine. Ker Ciril Jeglič ni bil zadovoljen s službo na magistratu, je želel dobiti mesto na kakšni kmetijski šoli.

Jeseni leta 1924 se mu je želja izpolnila in tako je postal suplent na kmetijski šoli na Grmu. Poln elana je z veseljem poučeval mlade in jih vodil po terenu. Poleg tega pa je poučeval še vrtnarstvo na gospodinj-ski šoli v Šmihelu. V letu 1926 je opravil profesorski izpit za srednje kmetijske šole in si tako pridobil več časa za vrtnarstvo ter nočno poglobljanje v strokovno literaturo. Med dopustom pa je prvič dobil možnost, da obiše veliko mednarodno vrtno razstavo v Dresdnu. Sama razstava kot tudi vrtnarje in drevesnice v okolici Dresdna so se mu neizbrisno vtisnile v spomin, saj je videl marsikaj za tiste čase nedosegljivega, po čemer je lahko potem hrepenel.

Po smrti ravnatelja Skalickyja je njegovo mesto zasedel Ciril Jeglič. V februarju 1928 pa je bil premeščen na srednjo kmetijsko šolo v Maribor. Poučeval je vrtnarstvo, vendar ne dolgo, ker se je morala šola zaradi političnega spletkarjenja že jeseni 1928 preseliti v Bukovo pri Negotinu. Tu ni bilo nobenega upanja za kakršen koli vrtnarski uspeh, zato se je poslovil od

službe in vrnil v Ljubljano.

Spet je sprejel službo na ljubljanskem magistratu, kjer je prevzel dolžnost mestnega agronoma in gozdarja, skrbel pa je tudi za parkovni del Rožnika. Delo bi moral biti terensko, vendar mu je neposredni šef navrgel še dolžnost referenta za pasje takse in tako je ostal nezadovoljen, ukleščen v pisarni.

Zaradi velike želje in zagretosti za agronomski poklic ter razglabljanja o tem tudi s profesorji v času študija se je mnogim vtisnil v spomin. Tako se ga je dr. Fran-geš, ki je bil z agronomske fakultete postavljen za kmetijskega ministra, spomnil in ga predlagal za prvo specializacijo iz vrtnarstva in krajinarstva v Nemčiji.

V Berlinu se je v Dahlemu vpisal na Lehr- und Forschungsanstalt f. Gartenbau (učni in raziskovalni zavod) in kmalu za tem še na tehniško visoko šolo v Berlin-Charlottenburgu. Čeprav je Dahlem užival sloves vodilnega evropskega (100 let starega) učnega zavoda na področju vrtnarstva in parkovnega oblikovanja, Cirila Jegliča ni zadovoljil in mu je dajal vtis starikavega in nespremenljivega znanja. Bolj kot predavanja na učilišču so mu koristili številni ogledi, seminarska dela in trajna spremljanja gojitvenih raziskav, saj so bili poskusni in raziskovalni sistemi v Dahlemu vzorno urejeni. Pogosto je zahajal v bližnji botanični vrt, kjer so bile zelo slikovite geografsko izbrane rastlinske družbe in nič manj zanimive ekološke skupine, v katerih so bile združene rastline različnih dežel, toda z enakimi življenjskimi razmerami.

V prostem času si je ogledoval napredne vrtnarje in navezoval stike z njihovimi lastniki, udeleževal se je tudi dendroloških ekskurzij. V slavni drevesnici L. Spatha je prakticiral v razmnoževalnici in pri kulturah. V samem procesu študija so bili zaobjeti ogledi številnih starih in tudi na novo oblikovanih parkov. Prof. Barth jim je s svojimi prodornimi, slikovitimi in nazornimi predavanji odprl oči za življenjsko resnico o parkovni umetnosti. Naučil jih je opazovati, primerjati, spoznavati bistveno. Poudarjal je, da so načrti, narejeni v risalnici, često varljivi, da dajo boljše predstavo o resničnem razmerju parkovnih prostorov modeli in da mora načrtovalec videti vsako drevo, kako se bo čez dolga leta razvilo. S parkovno umetnostjo krajinar ustvarja nekaj živo rastočega, tako rekoč le nekaj genetsko trdno usmerjenega, čemur pa v nadaljnjih letih da popolnejšo obliko še narava.

Ti dve kratki leti (1929–1930) študija Cirila Jegliča v Nemčiji sta pripomogli k izoblikovanju njegovih lastnih spoznanj o vrtnem oblikovanju in urbanističnih nazorov. Prišel je do zaključka, da je dobra tista vrtna umetnost, ki sploh ne skuša posnemati tega ali onega umetnostnega stila iz minulih dob, ampak ustvarja iz življenjske nuje; tista, ki ima izrazit posluš za resnične potrebe sodobnikov in ki je pri svojem ustvarjanju temeljito prepoznala vse krajevne razmere ter hoče dati človekovemu okolju spodbudnejšo vsebino in plemenitejši obraz. Prelomno spoznanje je bilo, da morata ljudski park in urbanistična kultura dobiti novo, socialno navdahnjeno vsebino. Iz tega je zavel nov oblikovalni duh hortikulture humanizma.

PUBLICISTIČNO DELO CIRILA JEGLIČA

Njegovo ustvarjanje lahko razdelimo na mladostno leposlovje in v zrelejšem obdobju na strokovno pisanje. Že od malega je zelo rad segal po knjigah. V prebiranju leposlovnih knjig je iskal vznemirljivost, iz njih je črpal moč za notranjo rast. Kot otrok se je rad igral z

besedami. Začel jih je uporabljati po zgledu okolice, nato pa se mu je zdelo imenitno, če je naredil kakšno sestavljenko čisto po svoje. Ko je bil star enajst let, je začel verzificirati za Vrtec. Tudi čut za branje je imel že razvit, tako da je bral vsevprek, kar mu je bilo dosegljivo. Včasih se mu je zgodilo, da ga je kakšen doživljaj tiščal toliko časa, dokler ni sam zase v tišini poskusil to izraziti z besedami. Tedaj ga je šele prevzel občutek sprostitev in odrešenja. Tako so nastajale prve pesmi, ki jih je začel objavljati v Domu in svetu. Leta 1910 ga je Izidor Cajnkar pritegnil k literarnim sestankom in mu postal mentor ter mu na ta način krepil voljo po izobrazbi samostojnega mišljenja, poglobil estetsko dojemljivost in mu usmerjal odnos do literature. Leta 1914 je napisal socialno pripoved v verzih Tragedija. Spisal jo je večer po smrtni nesreči delavca ob stroju v bližnji tovarni.

Cajnkar ga je začel vzpodbujati, naj se ozre tudi na vedre strani življenja. Tako je pričel pisati črtice, ki so izšle v zbirki Obrazi, za katere je Anton Vodnik v kritiki napisal, da "Njih neprisljenost in svežost vedno znova zavabi in čudno dobro dene." V času, ko je bil Cajnkar urednik Slovenca, je Jeglič napisal kakšno lahкотno črtico tudi zanj. V obdobju vojaščine je pisanje malce opustil, k njemu se je zopet povrnil v Domavi. Nekoliko se je še ukvarjal z leposlovjem, napisal pa je že tudi veliko strokovnih člankov.

V gimnazijskih letih je Jeglič sanjaril, da bi študiral književnost in umetnost. Ker pa se mu to ni izpolnilo, je kot agronom pričel pisati v okviru stroke. Kot študent v Zagrebu je napisal svojo prvo reportažo o vzornih kmetih zadružnikih iz Šumadije, objavljeno v Slovenskem narodu. Nadaljeval je s pisanjem v Kmetovalca. Ob izidu Sadjarja in vrtnarja pa je začel pisati tudi vanj.

Prispevke o življenju in cvetenju sobnih rastlin je mesečno pisal za Mladiko v letih 1926–27 in tako pričel sodelovati s Finžgarjem. V Mladiki objavljene opise je Mohorjeva družba leta 1928 ponatisnila v posebni knjigi z naslovom Naše prijateljice. Na podoben način je opisoval tudi okrasne popenjavke za vrt in dom prav tako najprej v Mladiki, nato pa so zbirko teh opisov ponatisnili v posebni izdaji. Naslov knjige je bil Okrasne popenjavke za vrt in dom (MD Celje, 1931).

Zaradi prehrabne stiske v vojnih letih je po naročilu Kmetijske zbornice v Ljubljani napisal knjigo Pride-lujmo več dobre zelenjadi. Izšla je v Ljubljani v dveh izdajah, leta 1941 in 1944.

Med vojno leta 1943 je izpovedal svoje hortikulture nazor v spisu O vrtovih in vrtni umetnosti (Ljubljana 1943). To je bila pri nas prva knjiga, ki je jasno prikazovala zgodovino in oblikovalne elemente vrta, značaj in naloge sodobne hortikulture.

Med organiziranjem pouka na novo ustanovljeni srednji vrtnarski šoli leta 1948 je spisal učbenik Kako prepoznamo golo drevje (Ljubljana 1948). Brošura Domači vrt (Ljubljana 1953) je nastala na željo Slovenskega knjižnega zavoda, naj napiše o tem nekaj kratkega in spodbudnega.

Leta 1955 pa je bil v polnem zagonu pri urejanju Arboretuma. Tako je le v nočnih urah in ob nedeljah spisal knjigo Arboretum Volčji Potok (Ljubljana 1956).

Dr. Angela Piskernik, ravnateljica Prirodoslovnega muzeja, ga je spodbudila k prevzetju obnove alpskega vrta in preureditve prvotne zamisli. Tako je nastal vodnik po vrtu Alpinum Juliana (Ljubljana 1963).

Njegova zadnja knjiga Med ljudmi in rastlinjem (PD,

Ljubljana 1979) predstavlja zaključek njegovega dela v stroki. V njej je skušal orisati svoje življenje in delo, predstaviti ljudi in se jim s tem oddolžiti za sodelovanje in usmerjanje pri njegovem ustvarjanju, kakor tudi opisati začetke preporeda vrtnarstva in uveljavljanja krajinskega načrtovanja pri nas, kot tudi nove miselnosti o krajinarstvu v svetu, saj je v tem obdobju prišlo do prelomnih idej. Vesel je bil, da je pri tem deloval v pionirskih vrstah.

Poleg navedenega pa je napisal še precej več kot tisoč člankov, strokovnih obravnav, fragmentarnih razlag in prigradnih zapisov, ocen in opomb, kar je bilo objavljeno v revijah, tednikih in dnevnem časopisju, marsikaj pa tudi v posebnih zbornikih. Članki so se dotikali vrtnarskega šolstva, politike urbanističnega ozelenjevanja, sodobnega urejanja pokopališč, biološkega zdravja krajin, ureditve ranjene okolice ob novih cestah, nalog in vsebin alpskih vrtov ... Poročal je tudi o mednarodnih kongresih. V nemščini sta izšli razpravi: Über den Zustand und die Entwicklung des öffentlichen Grünwesens in Jugoslawien (XII. Internationaler Gartenbaukongress, Sektion Gartengestaltung, 1938) in Dendrologische Sehenswürdigkeiten in Jugoslawien (Deutsche Baumschule, 1955). Med študijem v Berlinu je napisal za tamkajšnji časopis drobne prispevke. Objavljal je tudi v hrvaških časopisih in reviji Naš vrt.

Leta 1955 je napisal razpravo Hortikultura vprašanja urbanistične ureditve slovenskega Primorja in razpravo o Panovcu.

V Ljubljani je pričel z urejanjem zbornika Hortikulturni razgledi (1957–58). V njem je opozarjal na pomembnost slovenskih rastlinskih imen. S terminološkim delom na področju vrtnarstva se je ukvarjal že pred tem. Vpeljal je nove strokovne izraze: zaprta greda, vrtnina, brstnati kapus, oljnice, plovke ... Razčistil je pojmovne razlike med besedami vrtnar, vrtnik, vrtninar. Opreديل rabo besed škroplnica in škroplnik ... Več terminološkega gradiva pa je obdelal kasneje in ga v Prispevkih za vrtnarsko besedišče objavil v ljubljanskem Našem vrtu leta 1966. V zborniku Varstvo narave pa je pojasnil, v kakšnem smislu uporabljata besedo krajina današnji ekolog in urbanistični oblikovalec. V mesečniku Moj mali svet je pod naslovom Kakšno ime za novo rastlino? izpostavil problem nezrelih imenskih novosti.

Ciril Jeglič je v letih 1958–65 pisal tudi za Kamniški zbornik. Tema njegovih razprav je bil predvsem Arboretum Volčji Potok.

NAJPLODNEJŠA LETA CIRILA JEGLIČA

V predvojnem času so se vsa prizadevanja za slovensko vrtnarsko šolo izjalovila. Tako se je Ciril Jeglič začel ozirati po Hrvaški. Tudi tu je bilo potrebno izbrati primerno mesto in sredstva za izgradnjo nove vrtnarske šole. Primerno mesto je našel na banovinskem posestvu v Božjakovini, kjer je postal njen vodja in glavni učitelj strokovnih predmetov. Uvedel je tesno povezavo teoretičnega pouka s prakso in ju dopolnil s številnimi ogledi.

Kasneje so ga povabili v Zagreb. Prevzel je popolno vodstvo nad mestnimi nasadi. Kot prvo nalogo si je postavil ugotoviti pereča vprašanja komunalnega vrtnarstva, ustvariti novo drevesnico ter načrtno predrugačiti in okrepiti dejavnost na področju urbanističnega ozelenjevanja. Plod njegovega dela so žive stvaritve: ureditev prostranega cestnega prostora na

Medveščaku, park okoli Strossmayerjevega spomenika v središču mesta, ureditev Krešimirovega trga ... Vsem parkom je pridal zasnovano ljudskega parka in vanje vključil otroška igrišča. S tem jim je dal socialno vsebino.

Politika se je vmešala tudi v to delovno mesto in ga dodelila drugemu. Ciril Jeglič ni imel druge možnosti, kot da zaradi hudih pritiskov sredi maja 1940 prostovoljno odstopi. Vendar pa s svojim delom v Zagrebu še ni zaključil. Vračal se je predvsem na željo arhitekta Iva Zemljaka. Tako je uredil Zvonimirovo ulico, Mirogojsko pokopališče ter izdelal načrt celotne ureditve Maksimirovega ozemlja in oživitve starega parka. Po vojni mu je mestno poglavarstvo Zagreba poslalo uradno povabilo za vodstvo javnih nasadov, vendar je sklenil dokončno ostati v Sloveniji.

Narodna vlada Slovenije mu je dodelila službo v kmetijskem ministrstvu Slovenije. Kot referent za vrtnarstvo je najprej pripravil petmesečni zimski tečaj za pridelovanje zelenjave v Šentjurju. Začel se je v oktobru 1945 pod vodstvom Franceta Vardjana. Z Ivanom Šporarjem, načelnikom uprave državnih posestev v Sloveniji, sta v oktobru istega leta začela iskati po posestvih primerno mesto za sedež vrtnarskega zavoda. Izbrala sta vilo Široko v Šoštanju, saj je posedovala 14 ha zaokroženega zemljišča, od tega 8 ha obdelane površine brez gozda, ostali pas okrog vile s parkom in novim steklenikom pa je bil ograjen. Ciril Jeglič je bil imenovan za ravnatelja vrtnarskega inštituta Slovenije. Njegova naloga je bila, da z znanstvenim raziskovanjem, praktičnimi zgledi in organizacijo pouka pospešuje vse vrtnarske stroke. Tako je z letom 1946 stekel pouk na dveh posestvih: v Medlogu pri Celju se je razvijalo zelenjadarstvo, cvetličarstvo in semenarstvo pod vodstvom Franceta Vardjana, v Šoštanju pa je prevzel dendrologijo, drevesničarstvo ter agende parkovnega in krajinskega oblikovanja Ciril Jeglič. Osnovne učne načrte in predmetnike za obe šoli je pripravil še pri vrtnarskem inštitutu in se pri tem opiral na izkušnje iz Božjakovine.

V prvem povojnem desetletju je moral pomagati po vsej Jugoslaviji. Klicali so ga na Brione, v Beograd, Makedonijo (Prilep, Bitola, Struga, Ohrid in Ohridsko jezero), v Split (vila Dalmacija), v črnogorsko primorje (Sv. Štefan), na Fruško goro, k svetovanju pri urejanju avtoceste Bratstvo i jedinstvo ...

Svoje poučevanje na srednji vrtnarski šoli je končal in s 1. marcem 1950 postal izredni profesor na novi agronomsko-gozdarski fakulteti v Ljubljani. Predaval je vrtnarstvo in pejsažno dendrologijo tako agronomom kot gozdarjem, študentom arhitekture pa je razlagal pejsažno dendrologijo v povezavi z urbanizacijo.

Ob vsem delu je ves povojni čas sodeloval pri spomeniškem varstvu in se zavzemal za naravno dediščino.

Fakultetni svet biotehniške fakultete mu je leta 1976 podelil Jesenkovo priznanje "za življenjsko delo in pionirske prispevke na področju krajinskega oblikovanja in vrtnarstva, za uveljavljanje krajinske kulture v urbanistični praksi in varstvu okolja, za dolgoletno in mnogostransko pedagoško dejavnost, še posebej kot matičarju ustreznih strok na ljubljanski univerzi, za tvorno strokovno pisateljsko in terminološko delo ..."

ARBORETUM V OČEH CIRILA JEGLIČA

Ciril Jeglič je pogosto obiskoval sloveče parke in velike botanične vrtove: v Münchnu Nymphenburg, pri

Pragi Pruhonice, v Berlinu dahlemski botanični vrt, v Hannovru Berggarten, v Londonu Kewgardens in Wisley Gardens, park Benmore in še druge arboretske prizore na zahodni strani južne Škotske, kakor tudi odlični botanični vrt v Edinburgu, na Holandskem Gimbornov arboretum, ob Lago Maggiore veliki park vile Taranto ...

Tako se mu je zamisel o sodobnem arboretumu porodila že pred vojno, uresničevati pa se je lahko pričela šele v tesni povezavi z biotehniško fakulteto ljubljanske univerze. V času agrarne reforme je služboval na ministrstvu in tako je s podporo fakultete dosegel, da sta se park in parkovni gozd v Volčjem Potoku zaščitila. Dokončni uspeh so dosegli 24. 6. 1952 z izdajo odločbe Sveta za prosveto in kulturo LRS o ustanovitvi arboretuma v Volčjem Potoku. Za fakulteto je bila lokacija pomembna, ker v bližini Ljubljane ni bilo primernejše s tako raznovrstnimi razmerami.

Ciril Jeglič je kot pionir urejanja krajine s socialno naravnanim čutom in očmi, zazrtimi v prihodnost, razvil povsem samosvojo definicijo o arboretumu in se je je tudi dosledno držal. Zanj sodobni arboretum ni bil samo zbirališče zanimivih drevesnih vrst, njegova bistvena značilnost izhaja iz več načrtno usmerjenih raziskovalnih dejavnosti. Vse prikazovanje raznoterega rastlinstva naj bi imelo hortikulturni navdih. Njegove najvažnejše naloge so: sodobni arboretum mora biti študijsko in informacijsko središče za uporabno dendrologijo: preizkuševališče že znanega rastlinstva in novosti mora pomagati načrtovalcem in izvajalcem ozelenitvene politike na področju urbanizma in krajinarstva, obenem pa naj bo kulturnoprosvetna ustanova, ki naj daje vsakemu obiskovalcu kako koristno spodbudo. Mora torej širiti tudi razumevanje za harmonijo naravnih danosti in za estetske osnove umetno sestavljenih rastlinskih formacij. Tudi preprosti obiskovalci morajo v organsko koncentriranih prizorih arboretuma videti in spoznavati obraz žive krajine, saj povzema izraze in motive prirodne krajine.

Ciril Jeglič se je odločil za Volčji Potok na podlagi naslednjih naravnih danosti: živahno razgiban teren, sredi ozemlja se vzpenja sedlast, z gozdom obrasel hrib, presenetljive pedološke menjave in raznoterost vseh drugih ekoloških dejavnikov, ki omogočajo nenavadno pestrost vegetacije.

Ciril Jeglič je začel izdelovati generalni ureditveni načrt za Volčji Potok že leta 1952. V njem je odkril kar pet različnih prirodnih gozdnih združb in predvidel, da se te združbe vsaj deloma ohranijo. Združba *Bazzanieto-Abietetum praealpinum*, gozd jelke in trokrpega mahu, je po izvidu dr. M. Wraberja na tem področju edinstvena zanimivost in naravna redkost. V načrtu je bil do potankosti obdelan vsak košček zemlje, tako da je zelo malo možnosti, da bi arboretum v celoti zaživel tako, kot si je bil zamislil. Vsak obsežnejši projekt se lahko izvede nespremenjeno le, če ga spremljajo tudi zadostna sredstva.

Najprej so začeli s terenskimi deli. Pripravili so prostrano zapuščeno zemljišče za drevesnico, uredili razmnoževališče, očistili in povsem nanovo zasadili več zanemarjenih parkovnih predelov, izkopali in preoblikovali skoraj nepristopno, s trstičjem in robido zaraslo kotlino za novo jezero. V Jelovi dragi so našle svoje novo rastišče magnolije, taksodiji, metasekvoja in druge. Pridružile pa so se jim še številne trajne zeli, zlasti množica barvito cvetočih azijskih prmul. Blizu omenjenega jezera, v strmem bregu, je iz

opuščenega peskokopa, koder se je razdivjalo samo robidovje, nastal skalnjak, od katerega vodijo stopnice in pot do razvalin prvotnega gradu. Ob drugem jezeru v Jelovi dragi pa je prišel ob iglavcih do prave veljave cercidifil. Seveda so preuredili in dopolnili tudi obstoječo komunikacijsko mrežo; poti so dobile ime na po zaslužnih raziskovalcih rastlinstva. Že novi nasadi in terenske preureditve, opravljene v prvih letih, so pokazali, da od prej podedovana podoba parka marsikje ni bila še čisto nič arboretska. Ciril Jeglič je zapisal, da so bili trdi tisti prvi časi, dokler niso novosti postale vsakemu očitne, takrat pa je novorojeno utišalo vso godrnjavost črnogledcev.

Ob prevzemu Volčjega Potoka leta 1952 so našli 160 različnih lesnatih iglavcev (62 domačih vrst in 98 eksot) ter 28 različnih iglavcev (med njimi 20 eksot). V štirih letih se je to število povečalo za več kot 1000 sistematskih enot lesnatega rastlinja, hkrati pa je prav tako hitro naraščal sortiment izbranih trajnih zelik.

Ciril Jeglič je želel dopolniti arhitektonsko oblikovani "francoski park" kot osno zgrajeni parkovni kompoziciji z manjkajočim point de vue na zgornji terasi s Kozlerjevim dvorcem iz Ljubljane. Ta ideja ne bo nikoli zaživela, saj so se mnogi gradbeni elementi porazgubili.

ALPNUM TUDI NA VELIKI PLANINI?

Prvi alpski vrt ali alpinum, ki je zrasel na slovenskem ozemlju iz dovolj ohranjenega prirodnega okolja, je Juliana v Trenti. Leta 1927 ga je začel ustvarjati Kugyjev planinski prijatelj Bois de Chesne, gozdarski inženir, po rodu Francoz iz Švice.

Ciril Jeglič je začel obnavljati Juliano leta 1959. Spoštoval je prvotno zasnovo v alpinumu, vendar je poudaril, da bi bilo potrebno prikazati več ekološko in sociološko utemeljenih rastlinskih združb kot značilne podobe iz naše gorske narave. Menil je, da se florni sestav alpske vegetacije razvija in spreminja vzporedno s kakovostjo tal. Zato naj bi pravi alpinum v umetno zgoščenih prizorih vsaj deloma in kolikor mogoče nazorno prikazal ves ta kompleks: podnebje, tla, vegetacija, kar je tako odločilno za uspevanje alpskih rastlin.

Že večkrat so se pojavile pobude za ureditev alpinuma ob nekaterih močno obiskanih gorskih postojankah. Tudi Triglavsko jezero še čakajo. Ciril Jeglič je odkril, da bi vsebinsko in oblikovno samosvoj alpinum in precej drugačen, kot na višavah Julijcev, lahko nastal na Veliki planini. Primerno mesto zanj bi bila kraška Veternica, kjer je narava na majhnem prostoru že sama ustvarila zelo raznovrstne razmere, potrebne za različne biološke prizore, ki naj bi prikazovali bogastvo alpske flore v Kamniških planinah; za alpinum pa dajejo posebno spodbudo še dobro ohranjeni ostanki samonikle planinske flore. Vendar pa je bil Ciril Jeglič razočaran, saj ni dobil podpore investorjev na Veliki planini. Slednji so gledali turizem skozi drugačna očala.

MOTO JEGLIČEVEGA USTVARJANJA

Njegovo reklo je bilo: "Človek mora tudi sanjati, da lahko pogumno ustvarja. Mora vse jasno videti v domišljiji, česar danes še ni. Mora z ljubeznijo negovati, kar se mu komaj poraja in je še nebogljenost. Često se bomo morali spomniti na privide iz naše arboretske vizije. In res bo marsikaj potrebno, tudi mnogo čapkovske vedrine in potrpežljivosti, da bodo

pozabljene vse naše začetne težave."

LITERATURA

Ciril Jeglič, *Arboretum Volčji Potok*, 1956.
Ciril Jeglič, *Alpski vrt Juliana v Trenti*, 1963.
Ciril Jeglič, *Med ljudmi in rastlinjem*, 1979.
France Adamič, *Moj mali svet*, 1997.

THE CENTENARY OF CIRIL JEGLIČ BY ANDREJA POGAČAR ŠPENKO

SUMMARY

Ciril Jeglič was born on 27th January 1897 in Gabrovka near Križ. He was a person of several talents which helped him to become a creative and industrious expert. He was born into teacher's family which meant frequent moving from place to place. From his father he inherited consistency, accuracy and craving for knowledge and from his mother he got his diligence and honesty.

At school he was an excellent student so he had time to work as a private teacher and he wrote prose, too. Some of his pieces were published when he was still a junior school boy.

He wrote literature at the beginning, but as a student of agronomy he published expert works. Beside studying he also read a lot and visited several places, significant for agronomy. Meeting people was a constant source of knowledge to him.

In Ciril Jeglič's time the horticulture in Slovenia was rather undeveloped so he had to find his job elsewhere. Wherever he worked he was doing a pioneering work. He established the school in Božjakovina and introduced new approaches to creating horticultural masterpieces in Zagreb and later in other parts of Yugoslavia. When situation in the field of Slovenian horticulture improved he got a job at the Ministry as a referee. His main task there was preparing the plans for the first Horticulture Institute of Slovenia. For some time he was its principal. He also helped in the establishing of secondary schools of horticulture. In 1950 he was appointed the senior lecturer at the Department of Agronomy and Forestry, University of Ljubljana. He lectured on agronomy and dendrology, as well as on practical dendrology and horticulture at the Department of Architecture. For several years he was doing his best to establish the arboretum at Volčji Potok and in 1952 he became the first curator of arboretum, made a general scheme of arboretum and wrote a book about the Arboretum of Volčji Potok.

Thanks to his fresh and advanced ideas, Arboretum and Kamnik as well became well known in Slovenia and farther.

FRANCE PIBERNIK, prof.,

Kidričeva cesta 47 a,
4000 Kranj

JANEZ TOMINC IN NJEGOVA TRAGIČNA ZGODBA

*"Zdi se mi včasih, da bi bilo zelo lepo umreti
za kako resnično vrednoto."*

(Janez Tominc, dnevnik 18. 7. 1940)

Neskončna je vrsta zgodb iz polpretekle, vojno-okupacijske dobe in iz let neposredno po njej. Vsakdo izmed stotisočev bi lahko napisal svojo pripoved in vsaka izmed njih bi bila doživetje in resnica zase. Večina jih bo ostala znanih zgolj v ožjih krogih sorodnikov in prijateljev, samo del popisanih ali zapisanih ob najrazličnejših priložnostih. Na tej in oni strani, pravzaprav na vseh straneh. Tiste najintimnejše bodo ostale za vedno skrite v globinah posameznikov, zakaj tistega najstrašnejšega ne morejo deliti z nikomer.

A te zgodbe, ki prihajajo do nas v različnih oblikah in po različnih poteh, so že same po sebi podobe krutega časa, ki je posameznika izpostavljal v vseh skrajnostih telesnega in duševnega nasilja. Težko je soditi, kje je bilo težje posamezniku: tostran ali onstran smrti. Pesnik je zapisal: "... kdor mori, je mrtev, a mrtvi ostane živ."

Naj tudi tragična zgodba Janeza Tominca ostane živa med nami, naj nas po eni strani spominja na čase, ki smo jih po neki milosti uspeli preživeti, po drugi pa naj nas opozarja na našo dolžnost, da ohranjamo spomin na tiste, ki so padli za nas in namesto nas. Vsi vemo: to je bridkost spomina.

I
Kratko življenje Janeza Tominca se je začelo v Kamniku 24. maja 1921. Njegov oče Jakob Tominc je izhajal s Krasa, iz Potoč pri Senožečah, rojen 1877. Kot delavec je pomagal pri prvih delih na Brionih, potem se je v Trstu aktiviral kot avstrijski orožnik, po prvi vojni pa v Kamniku prevzel službo sodnega sluga. Mati Jožefa, rojena (1886) Šmid, je bila doma iz Tržiča. Družina je v Kamniku stanovala v pritličju zgradbe, kjer je sedaj kamniška občina. Z veliko prizadevnostjo sta si starša tik pred vojno uspela zgraditi lastno hišo v Mekinjah, kamor so se preselili, ko je bil oče upokojen. Smemo pravzaprav zapisati, da sta Tominčevo otroštvo in njegova mladost v bistvu vezana na stari Kamnik.

Osnovno šolo je imel blizu doma, takorekoč v sosednji hiši, med sošolci moremo odkriti Jakoba Savinška, je pa veliko zahajal v bližnji frančiškanski samostan, kjer je bil ministrant in ga je v četrtem razredu osnovne šole poučeval latinščino in ga seznanjal z umetnostjo p. Karel, ki je bil sicer njegov katehet. Morda je prav on kakorkoli vplival na starše, da so kljub skromnim materialnim razmeram sina edince dali v gimnazijo, in sicer v elitne Škofove zavode. Iz nižje gimnazije se je rad spominjal prefekta Jožeta Gregoriča in profesorja Janka Severja, ki sta nižješolce navdušila, da so izdajali svoj list Utrinki, kamor so zavzeto "pisali svoje pesmi, povesti in črtice".

Tominčev razvoj ni šel direktno v literarno smer, čera-

Janez Tominc jeseni 1941

vno so ga te stvari mikale, imel pa je v višjih gimnazijskih razredih imenitne, literarno nadarjene sošolce, med njimi zlasti Jožeta Brejca (kasnejši Javoršek), Janeza Klariča in Janeza Remica. Tominca je namreč v večji meri pritegnila zgodovina, bržkone pod vplivom profesorja Maksa Miklavčiča, s katerim ga je po končani gimnaziji vezalo iskreno prijateljstvo.

Iz tega razloga v rokopisnem zborniku Domače vaje ni sodeloval z leposlovnimi prispevki, ampak z zgodovinskimi in sociološkimi razpravami, predvsem z razmišljanji o zgodovinskem trenutku, v katerem smo se Slovenci znašli v letih pred drugo svetovno vojno. Kot sedmošolec je v Domačih vajah objavil članka Nekaj o Judih in Naša narodna meja, v naslednjem šolskem letu 1939-40 pa še razpravi Današnji pogledi in Bodoča Evropa. V osmem razredu je prevzel celo predsedstvo internega kulturnega društva Palestra in tako pomagal reševati različne organizacijske probleme, ki so se pojavljali med gimnazijci tudi v Škofovih zavodih. Tominc se je pod Miklavčičevim in Šolarjevim vplivom zagotovo že takrat nagibal h Kocbeku.

V juniju je brez posebnih težav opravil maturo in se poslovil od Škofovih zavodov, kjer je preživel osem let in zrastel v katoliško usmerjenega mladega izobraženca.

V Kamniku se je v poletnih počitnicah 1940 pridružil članom društva Bistrica na izletu v Kamniško Bistrico. Med potjo jih je s kitaro razveseljeval Cene Matičič, nazaj grede pa so se ustavili v Stahovici pri Prodniku in tam opravili društveni zbor, ki ga je vodil predsednik France Škofic. Sklenili so, da bodo izdajali svoj list.

Po zaslugi Staneta Gabrovca in Milana Matjašiča so še v tistih počitnicah izdali tipkopijsni zbornik Bistrica (Izpoved mlade volje). V njem so objavili prispevke France Balantič, Vinko Bernot, Emilijan Cevc, Stane Gabrovec, Milan Matjašič in Janez Tominc. Njegov sestavek je imel naslov Slovenska narodna zavest v preteklosti, v njem pa je pokazal na razvoj narodne zavesti skozi zgodovino do Kreka in majske deklaracije, skle-

Družina Tominc

nil pa z besedami:

"Prelepa bi bila podoba, če bi sedaj končal. To je bilo pred dvajsetimi leti. Danes je drugače. Notranjepolitični spori so nam v precejšnji meri ubili idealizem. Prijateljstva s Srbi in Hrvati je malo. Naši ljudje se drže pravila: Ubi bene, ibi patria. Naš človek pozna domovino le z davkanje in iz vojašnice.

Zato je naša dolžnost, da vcepimo ljudstvu misel, da je od njih odvisna bodočnost in sreča naroda. Vsaka žrtev rodi sadove, takrat ko se zavemo te žrtve in ko sami spoznamo in sami iščemo novih poti, ki so izhod iz trpljenja slehernika, ki pripada k slovenski narodni družini."

V društvu Bistrica je Tominc skrbel za malo Bistrico, se pravi za najmlajši naraščaj, ki so ga sestavljali nastopni srednješolci, med katerimi so bili tudi Blatnikov Drago, Vebrov Milček, Abramovičeva Jožko in Pavel, Žargijev Zlato, Žvokijev Janez, Pogačarjev France, bratranec Franc Šmid in drugi. Zanje je pripravljaval posebna srečanja.

Med počitnicami je prevzel precej zahtevno inštrukcijo, da bi si prislužil kak dinar za knjige in osebne malenkosti. Privoščil si je tudi tedenski oddih v Bohinju, kjer je drugoval s sošolcem Francetom Riglerjem. V dnevnik si je ob sklepu bohinjskih dni zapisal:

"Zadnji večer sem v Bohinju. Ves teden, vsi vtisi in doživljaji se zrcalijo v jezeru. Prihod z avtobusom, prvi pogledi na jezero, prvi koraki po bohinjskem tlaku. Zdaj se mi zdi, da veslam v sandolini okrog jezera, zavijam v vse zalivčke in hočem zgrabiti vso lepoto obale in gladine, v kateri odsevajo drevesa in hribi ter nebo. V čolnu ležim v kopalnih hlačkah in se ves zagorel sončim. Valčki nalahno pozibavajo čoln in ga obračajo. Prej sem gledal Komno, zdaj gledam Studor in cerkev sv. Janeza. Zdaj veslam v čolnu, gledam obalo,

Sv. duha, mišice mi podrhtavajo in vesel sem mladosti in njene moči.

Že je večer in z Riglerjevim Francetom greva proti Sv. Janezu. Na mostu tukaj sedimo in nalahno pojemo. Lepo jutro je, človek tako lahko vstane. Pri Sv. duhu zvonijo, maša bo, Munda, dravograjski proš, bo maševal in jaz stregel. V sandalah, v kratkih hlačah in v črnem sukniču z odpeto srajco, s prekrizanimi rokami, s pogledom, uprtim v tla, se vračam vesel od oltarja in obhajilne mize. Zvečer smo v hotelu skupaj z Mundo, se pogovarjamo o Cajnkarju, ki je njegov bratranec. Kramljamo prijetno ob kapljici silvanca. Ura bije deset. Počasi krenemo proti domu, zelo dobro razpoloženi."

Bohinjski počitniški dnevi pa vendarle niso bili povsem brezskrbni. Nad njim je visela še vedno ne povsem dognana odločitev glede poklica, čeprav vemo, da je bil ves predan zgodovini. Pa še zdaleč ni bilo tako:

"Ves teden mi je pred očmi kakor film. Treba bo oditi iz tega raja. Temne so misli, ki prihajajo, in zazebe me, če se jih spomnim. Odločitev bo morala priti, kam naj grem. Teden brez misli na to, sedaj pa te nenadoma zgrabijo z vso silo. Ne vidim mimoidočih, ki se sprehajajo, le njihovo hojo, udarjanje peta ob tlak mi bije v ušesa. Ne vem, ali me opozarjajo ali ne. Sem nepremičen kakor kip, ne menim se za ničesar. Od vsega, od jezera, od gora, od sv. Janeza od nebes in od zvezd pričakujem odgovora, kam naj grem, komu naj žrtvujem mlade moči, svoje življenje."

Tominc je bil vzgojen v idealističnem življenjskem nazoru in je bil prepričan, da mora svoje življenje nečemu darovati:

"Tako dolgujem vse, kar imam, Bogu, staršem, narodu in vsem, ki so se zame trudili. Nič več me ne briga odločitev. Teži me drugo vprašanje, ob katerem so si mnogi razbijali glave: človeško hrepenenje po večni sreči, po večnem življenju, po večni mladosti. Zakaj moram biti čez trideset, štirideset let star, zakaj se morajo te zarjavele roke in noge posušiti, zakaj se morajo žile napeti in otrditi, zakaj morajo vroče prsi in srce leči v grob in segniti. Končno me smrti ni strah, kaj mi je umreti. Zdi se mi včasih, da bi bilo zelo lepo umreti za kako resnično vrednoto."

Te misli do neke mere dopuščajo domnevo, da odločitve zastran lemenata še ni povsem izključil. V duhovniškem poklicu je videl veliko možnosti, da se žrtvuje za druge, je pa tudi v osebi profesorja Maksa Miklavčiča mogel videti združitev dveh: biti duhovnik in hkrati zgodovinar.

Precej hud pritisk glede duhovniškega poklica je čutil s strani sorodnikov, ki so bili prepričani, da bo na zunaj zelo umirjen abiturient šel študirat bogoslovje. Bržkone je tudi mati gojila iste želje. Celo več. Ohranila se je materina pripoved, da je resnično pričakovala, da bo sin duhovnik. Janez je bil edini sin in ker se je ta edinec rodil sorazmerno pozno in s težavo, naj bi ga mama zaobljubila oltarju. Ne vemo, ali je Tominc kdaj o tem razpravljal z mamo, zagotovo pa je z odločitvijo odlašal na konec počitnic.

Počitniški dnevi so minevali ob različnih dogodkih. Z Janezom Matjašičem sta peš obiskala Souvanovo graščino v Volčjem Potoku, 25. julija se je udeležil odkritja spominske plošče pisatelju Janku Kersniku na Brdu pri Lukovici. Poslušal je Finžgarjev slavnostni govor, po slavnosti pa so člani Bistrice nadaljevali svoj delovni program, v katerem je sodeloval tudi profesor Miklavčič.

Osmošolci Škofjske klasične gimnazije v Št. Vidu nad Ljubljano (1939/40) v svojem razredu (z leve): prva vrsta: Janez Tominc, France Rigler, Jože Doganoc, Franc Krašovec, Janez Remic, Alojzij Groznik; druga vrsta: Jože Kregar, Alojzij Šušteršič, Alojzij Šuštar, Jože Mehle, pred njim Alojzij Trdan, Janez Klarič, Aleksander Javornik, Ludvik Jerman, Anton Erman, Blaž Klinar, Janez Homan; tretja vrsta: Aleksander Štempihar, Vincencij Štirn, Janez Kapus, Jože Čopar, Jakob Jerman, Milan Capuder

Tominc je ugotavljal, da mora še marsikaj prebrati, zato je predihal marsikaterega avtorja, še posebej pa se je lotil filozofa Berdjajeva in skrbno predeloval njegovo knjigo *Das Schicksal des Menschen in unserer Zeit*. Od časa do časa ga je popadla želja po literarnem ustvarjanju:

"Rad bi včasih napisal kako črtico, da bi zadostil notranjemu gonu, ki me včasih kar žene, da bi svoje misli izrazil v lepi obliki. Tudi ta dnevnik sem začel pisati iz tega razloga, da bi se mislim navadil dajati dostojno obliko. Seveda sem poleg tega imel več namenov. Tudi spoznavanje samega sebe in samovzgoja je bila velik razlog."

Jeseni, tako se je vsaj zdelo, je bilo glede študija vse odločeno, kajti 26. septembra je vpisal občo zgodovino na ljubljanski univerzi. Prvi stik z univerzo zanj ni bil posebno spodbuden, saj vpis ni potekal po njegovih predvidevanjih. Nekam nejevoljen je bil nad tistim dnem:

"Ljubljana, vlak je že zavil na kolodvor in promet po Tyrševi se je nadaljeval. Izstopim in korakam do Zvezde. Kar malo treme bi skoraj dobil, ko sem prvič zazrl Almo Mater. Rad bi srečal kakega sošolca, da bi mi ne bilo vse tako tuje, zakaj zidovi te hiše so tako čudno temni, avstrijski. Hvala Bogu, nekaj jih stoji zunaj. Hitro si podamo roke in se malo pomenimo. France (Rigler, o. p.) je pripovedoval, kako je včeraj v Dravljah zalil abiturienturo. Povedo, da so se že vpisali. Le z Remicem jo mahneva v avlo, ponosno mimo vseh agitatorjev, ki so med bruce delili letake. Tako ponosno sva šla, da naju kar niso imeli za bruca. Pri vratarju dobiva ogromno papirjev. Vse je treba izpolniti, priložiti fotografijo, kolkovati. Moja uboga de-

namica, suši se kakor pivnik. Ti prokleti koleki: tam dvajset, tam zopet petindvajset. Po preteku pol ure popiševa, jaz svoje, on svoje. Greva pred dekanat filozofske fakultete. Uradijejo le od enajstih do dvanajstih. Ura je pravkar odbila deset, časa dovolj, hajd po mestu. Ob enajstih se vrneva. Dekana ni, ura pol dvanajstih, dekana ni. Ura dvanajst, dekana ni. Končno le pride in podpiše listine in indeks. Greva na kvesturo. Danes ne sprejemajo več. Jutri. Ja, figo, mene že ne bo. Remica prosim, da bi me jutri vpisal, in odideva. Prvi dan na univerzi mi je ostal res v slabem spominu. Uradniki in uslužbenci so predrzni, leni, za nobeno rabo. Človek leta sem in tja, vedno manjka tam podpis, tukaj kolek. Mož gleda vse skupaj. Nejevoljen sem bil, ko sva šla mimo pošte. Remica je še policaj okregal, ker kolesa ni vodil na pravi strani. Kar zadovoljen sem bil, ko jo je vlak sekal proti Ježici."

Pa ni bilo samo to. Doma vsaj mama ni bila zadovoljna z njegovim korakom. Tako je moral prestati vsaj še en večji vihar, ki ga je prisilil, da je poskusil zamenjati študijsko smer. Tri dni po vpisu na zgodovino je namreč napisal prošnjo za sprejem v bogoslovno semenišče:

"Škofjskemu ordinariatu v Ljubljani.

Podpisani prosi za vstop v škofjsko duhovno semenišče v Ljubljani, ker bi se rad posvetil duhovskemu stanu. K prošnji prilagam ostale potrebne listine: krstni in birmanski list, maturitetno, zdravniško in npravstveno spričevalo.

Mekinja pri Kamniku, 29. septembra 1940."

Tominc je komaj še ujel zadnji dan, saj je prošnjo oddal

30. septembra in jo je ravnatelj dr. Ignacij Nadrah še isti dan ugodno rešil s pripisom:

"Sprejem se priporoča z ozirom na to, da je bil prosilec gojenec Zavoda sv. Stanislava in da ga bo mogoče za silo nastaniti v eni večjih semeniških sob kot petega stanovanca."

Po vsem videzu je bil Tominc sprejet v semenišče, saj ga na seznamu bogoslovcev za leto 1940/41 najdemo pod zaporedno številko 19, prav tako je po stanovanjskem redu bil določen v sobo 24 skupaj s Stankom Mehletom, Rafaelom Oražmom in Antonom Smerkoljem, toda njegovo ime je bilo pozneje prečrtano.

Kaj se je pravzaprav dogajalo v tistem kratkem času, ni mogoče ugotoviti, kajti teh kritičnih dni Tominc ni omenjal niti v svojem dnevniku. Zagotovo vemo, da se v semenišču ni pojavil in da je ostal pri prvotnem vpisu na zgodovino.

Spričo skromnih domačih razmer se je odločil, da se bo vsak dan vozil v Ljubljano in tako zmanjšal stroške svojega študija. Kupil si je mesečno vozovnico za vlak in si pri tem dovolil majhno ekstravaganco, ki tudi kaže na njegov značaj in splošno obnašanje. Tominc je bil nekoliko zadržan v družbi, rad je bil sam in motil ga je vsesplošni študentski hrup na vlaku. Zato si je kupil karto za drugi razred in se tako v miru vozil in med vožnjo bral ali študiral.

V društveno zelo razgibanem študentskem življenju ga je pritegnilo društvo Zarja, v katerem so bili včlanjeni somišljeniki tako imenovane tretje katoliške skupine (ob Ehrlichovih stražarjih in Tomčevih mladcih), tisti čas že močno povezane s Kocbekom in njegovo revijo Dejanje.

Na univerzi je imel zelo solidno predavateljskoasedbo: dr. Milko Kos, dr. Fran Zwitter, dr. Anton Melik, dr. Valter Bohinc, dr. Svetozar Ilešič, dr. Nikola Radojčić, dr. Balduin Saria. Tudi študentska družčina je bila pisana, saj so se srečevali slušatelji zgodovine, zemljepisa in umetnostne zgodovine, a tudi klasične filologije, med katerimi sta bila Stane Gabrovec in Janez Remic.

V začetku decembra je moral na operacijo slepiča. Za Tomince so bili dnevi, prebiti v ljubljanski bolnišnici, nad vse zopni in spet se je hudoval nad razmerami v tej osrednji slovenski zdravstveni ustanovi, v kateri je pogrešal nekaj osnovne higiene, predvsem pa protestiral, da je moral po operaciji deliti posteljo še z enim bolnikom. Jezil se je, da banovina daje denar za razne nepotrebnosti, med katere je štel tudi spomenik kralju Aleksandru I., in dodal, da bi bil najlepši spomenik dobra bolnišnica, *"ki ga ne bi vzel noben prevrat in nobena revolucija."*

Tominc je bil izredno občutljiv za socialne probleme, ker je izhajal iz nižjega sloja, zlasti je kritiziral kapitalistično meščanstvo. Vseskozi pa ga je obremenjevala zavest, da nima dovolj moči, da bi se temu uprl. Znova in znova ga je vleko tudi v literaturo, kakor je razvidno iz vpisov v dnevnik:

"29. 3. 1941:

Berem Pascala in Mauriaca. Loteva se me včasih tolika želja, da bi pisal, da bi mogel izraziti svoje misli, ki se mi pletejo ob branju. Rad bi izpovedal, pa se mi zdi, da nimam za to sposobnosti. Sem tako neokreten. Beseda mi ne teče. Ne morem zadeti pravega bistva. Misel mi uide prej, preden jo morem prav oblikovati. Površen sem, to priča moja pisava, vse moje delovan-

je. Ne vem, kdaj se bom poboljšal ...

Kako rad bi napisal črtico ali novelo. Včasih mislim celo na roman in dramo. Iščem osebe in jih postavljam skupaj, iščem ideje in momente, kjer bi moglo priti do tragičnega spora, pa mi ne gre in ne gre ... Kolikokrat se vozim v vlaku molče do Ljubljane in nazaj in nič ne morem prav povedati, kar bi rad. Čudno je, skoraj se ne da ustvarjati. Obupavam in upam in zopet obupavam nad svojimi zmoglostmi. Pravzaprav je na dnu te nevere in nezaupanja le živo prepričanje, da bom povedal, da bom nekoč zakričal vsemu svetu, kar je skrito v meni, česar je polna moja kri, moje meso, kar je bilo porojeno v samoti, toda ne za samoto, ki išče človeka ali vsaj živo bitje, da bi ga poslušalo. Manjka mi korajže in iskrenosti, čeprav se trudim in prizadevam, da bi se obe lastnosti v obilni meri pridobil. Vem, za čem boleham, in upam, da je to prava pot k mojemu ustvarjanju."

Kaj je leposlovnega snoval in v kolikšnem obsegu se mu je posrečilo kakšne zamisli vreči na papir, žal ne vemo, ker je vsa zapuščina domala uničena. Sicer pa so prvi meseci v letu 1941 prinesli toliko prelomnih dogodkov, da je leposlovno delo stopilo povsem v ozadje. Zlasti ga je vznemiril pristop Jugoslavije k trojnemu paktu. Dnevniški zapisi so postali dramatični:

30. 3. 1941:

"Pretekli teden je bil obupen. Še nekaj takih, pa bo po meni. V soboto sem bil že tako utrujen, da bi najraje legel in zaspal za tristo let. Ponedeljek. Ali bosta šla Cvetkovič in Cincar-Markovič v Berlin ali ne? Najbolj bedaste in neresnične novice se mešajo z najbolj bedastimi pa resničnimi poročili. Drugi dan, torek, Jugoslavija vstopa v trozvezo. Z Brejcem, Remicem, Štempiharjem in Krašovcem sedimo v Brejčevem stanovanju in pijemo pereat Hitlerju in vsem Nemcem, vsej jugoslovanski realni politiki. Od danes naprej smo hlapci, smo priznali, da je prav, da so Nemci 'Herrenvolk', ki naj gospoduje nad svetom. Izražam rahel dvom, ali bo generaliteta mogla to prenesti, ali bodo to prenesli tisti generali, ki so videli pred seboj bežati nemško armado. Ta dvom sem izrazil Klariču, ki sem ga srečal, ko se je vračal z bogoslovci s sprehoda."

Nadaljnji dogodki so ga potegnili za seboj: *"Sreda. Univerza zaprta zaradi včerajšnjih demonstracij. Opol dne sodelujem pri novih. Vpijemo. Pride policija, debelušen komendant jih vodi. Že na zunaj se mu vidi, da je moral napredovati, majhna žaba, sabljo mora privzdigovati, da se mu ne vleče za njim. Izraz skoro musolinijevski, kriči 'Razhod!'. Masa študentov vzklika kralju in svobodni domovini, se pred udarci pendrekov zateče pod Aleksandrov spomenik, prepevajoč državno himno. Končno se jim posreči razgnati nas. Popoldne greva s Štempiharjem obiskat v šempetrski policijski zapor tovariša Maksa Jezo, ki so ga včeraj lepo zaprli naši vestni in medalj željni detektivji. K njemu ne smeva, le nekaj okrepcila smeva dati ječarju, ki ga bo izročil jetniku."*

V zarjanskem lokalu je kakor v generalštabnem stanu pred ofenzivo. Udovič in Prijatelj odhajata h Kacinu, da izpuste Jeza.

Odhajam iz Ljubljane: Univerza je zastražena s celo kompanijo policajev, v Zvezdi policaji na konjih, v Šelenburgovi ulici policaji na motorjih. Med Batovo palačo in Emono kordon policajev dopoveduje deklamacij in gospodom, da ni promenade. Moj Bog, menda cela stara Avstrija ni imela toliko policajev, kolikor jih

- 13 -

priznava, odgovor, kam naj grem, komu naj živim mlade muči,
svoje življenje? Kdo je vreden te cene? Takoj me je smrt takega
vprašanje. Kdo me? Kdo ti je dal življenje, kdo ti je dal tolo, kdo
ti je dal dušo, tisti ki se ne more leki izganati. Takrat dolgem vse
kot imam. Bogu, stariš, materu in vsem, ki se ne more truditi.
Nič več me ne briga odločitev. Teki me dolgo vprašanje, ob katerem
se ne morem razpeli glave. Človeške življenja po večini smrti, po
večini življenju, po večini mladosti. Takoj moram biti več trideset
štiri deset let star, takoj morajo te konjale niti in niti ploviti,
takoj se morajo zle napeti in strditi, takoj morajo vnašati
in vse bati in gnetiti in segniti. Morajo me smrti in strah, kaj
mi je umreti. Kdo se mi rešiti, da bi bila zelo lepo umreti za
kake rešitve mednate. Toda strah me je starosti, idoli je ta
znanilke smrti. Morati in tpeti iz dneva v dan za kake mednate
je brez dvoma huj, kakor kaj umreti.

Vesel sem, če bližim lepo pravo ali goslo. Vse mi kaže
svojo pot in me reši mekom, obrop in drug svet. Vendar mi pravo
melodija da meho potrdila, da ona mi ne, da me ne more utišati, se.

Tominčev dnevnik, 18. 7. 1940 v Bohinju

ima danes bela Ljubljana ...

Četrtek. Generali so postavili Petra za kralja. Vojaška
vlada. Hvala Bogu. Kako veseli so današnji časopisi v
primeri z včerajšnjimi. Velike manifestacije. Prvi seveda
stražarji (koritarji). Lepo vihrajo trobojnice, tako lepo,
kakor so vihrale nekoč, ko smo hodili še v osnovno
šolo, takrat na Vidovdan. Konec je s tisto moro, ki je že
toliko časa ležala nad nami. Ni še čisto jasno, še so
oblaki tam za Starim gradom in za planinami, toda
sonce je posvetilo in upamo, da bo svetilo, čeprav se
bo še izlila ploha, katere nas je nekoliko strah. Kar
čutim, da se ne smem tako veseliti, četudi bi se rad.
Zadnje dneve kraljevine Jugoslavije je preživel v Kam-
niku. Tam je doživel nemški napad in z Zapric opazoval
bombardiranje radijskega oddajnika v Domžalah. Na
poziv patra Franceta Ačka, ki je v mestu organiziral
zaščitne skupine, se je takoj javil in bil dodeljen med
obveščevalce. Gabrovec jih je iz Ljubljane obvestil, da
so med prostovoljce proti Zagrebu odšli sošolci Štem-

pihar, Javornik in Remic. Tominč je ostal v Kamniku in
pomagal pri splošni zaščiti, marsikdaj dežural tudi
ponoči, spremljal razpad jugoslovanske vojske.
Njegovi dnevniški zapisi so polni otožnih vtisov neke-
ga razpadanja:

"Večer se je naredil. Na občini se potrti pogovarjamo z
županom, ki graja vojaški sistem naše države kot ne-
uporabnega. Ljudje se vračajo z vojske. Ne odlagajo
orožja. Po Šutni se sliši streljanje. Dvema pijanima vo-
jakoma vzamejo na skrivaj puške z bajonetoma in mu-
nicijo. To je bila vsa oborožena sila občine, edinega
urada, ki še funkcionira. Slišim peketaže ukradenih
konj in pritajeno govorico tatov, ki jih podijo skozi mes-
to. Odidemo na trg stražit. Kako bom ravnal s puško,
če jo imam prvič v rokah. S patrom Francetom, ki se je
preoblekel v civil, hodiva po Kamniku ob luninem svitu.
Tu pa tam se ob svitu plazi postava in izgine v stransko
ulico ... P. France me uči streljati in nasajati bajonet na
puško na poti, ki gre od Podgore proti Mekinjam in

nazaj proti Kamniku ... Luna plove kakor križarka in se skriva za oblak. Ura bije dvanajst. Veliki Petek. Bog je umrl na ta dan.

Iščeva smisla vsega tega in ga kar ne moreva zadeti. Iz premisslavljanja naju zbudijo eksplozije v daljavi. Gotovo je kje zletel v zrak most. Srečava Milana Matjašiča, ki gre oborožen prevzet stražo na barutanskem jezu." Potem so tudi v Kamnik vkorakali nemški vojaki. 24. aprila so morali zapustiti samostan frančiškani, Tominčevi vzgojitelji in prijatelji. Slovo od njih je bilo slovo od nekega življenja. S tistim dnem je ugasnil tudi njegov dnevnik.

Sledili so dnevi negotovosti. Ko je bila postavljena meja med nemško in italijansko okupacijsko cono, se je moral odločiti, kam bo šel. Marsikdo je ostal v Kamniku in ga je zadela nemška mobilizacija, recimo prijatelja Janeza Matjašiča, nekateri so se zatekli v Ljubljano, tako tudi Stane Gabrovec in France Balantič. Tudi Tominc je odšel v Ljubljano, da bi tam nadaljeval študij. Domači mu niso mogli dosti pomagati, pač pa se je poleti 1941 odpravil k sorodnikom v Potoče pri Senožečah in v Trst, medtem ko je poslej stanoval v Jegličevem domu na Novem trgu.

Redno je študiral, bil pa že od vsega začetka vključen v odporiško gibanje. Nadaljnji dogodki omogočajo domneve, da je imel preko Brejca zveze s Kocbekom, podobno kot Janez Klarič. Zanj je bilo v načelu vse jasno zastran sodelovanja pri narodnem odporu, češ, Slovenec sem in kristjan in moja dolžnost je, da grem zraven, da ne bodo samo komunisti. Marca 1942 se je še redno vpisal v 4. semester, potem pa so se njegovi študijski dnevi iztekli. Izognil se je dotedanjim aretacijam, ko so Italijani iz njihove skupine odpeljali sošolca Saša Štampiharja pa pesnika Dušana Ludvika in Jožeta Udoviča.

Povečan pritisk na ilegalce, vse pogostejše racije so najbrže zahtevale umik iz Ljubljane v Suho krajino. S Klaričem sta odšla iz Ljubljane okrog 15. maja. Tominc pod partizanskim imenom Tomaž Slivnik. Umik je bil res še pravočasen, kajti 20. maja 1942 je bila v Jegličevem domu splošna racija in so Italijani odpeljali vse, tudi Tominčevega znanca Kamničana Staneta Gabrovca. Tik pred odhodom je svoje stvari izročil v varstvo študentki umetnostne zgodovine Asti Žnidarčič.

Tominčev odhod iz Ljubljane je bil v nekem smislu povezan s Kocbekovim. Ta je iz Ljubljane odšel 17. maja in se preko Pugleda, Muljave, Krke in Ambrusa prebil do Čreteža in se ustavil na Tisovcu, kjer sta taborila Izvršni odbor osvobodilne fronte in Glavni štab partizanskih odredov. Tu neke v bližini se je gibal Tominc, ki je spočetka opravljal kurirska pota za Kocbeka, vzdrževal stike z Ljubljano. Kocbek je namreč v svojem dnevniku 30. maja zabeležil:

"Janez Tominc - Tomaž se je vrnil iz Ljubljane v vznemirljivimi sporočili. Med njimi nas je prizadela vest, da so Italijani dobili v roke Aleša Stanovnika. Nekdo ga je moral izdati, ko je prenočeval pri prijatelju, to je naše soglasno mnenje."

Tominc je moral kmalu spet na pot, kajti 3. junija si je Kocbek v dnevniku notiral:

"Nocoj smo Tominca - Tomaža nestrpno pričakovali iz Ljubljane. Prišel je proti večeru, ko nam je kuharica Ančka delila večerjo. Sonce, ki se je pokazalo pozno popoldne, je krvavo obžarilo zahodno stran. Tomaž je bil utrujen, prehodil je velikansko razdaljo. Ko sem ga zagledal, sem zaslutl nesrečo. Dal mi je roko in ni

mogel spregovoriti. Nazadnje je izjekljal strašno novico: 'Aleša so ubili!'"

V Suhi krajini je Tominc deloval kot predstavnik krščanskih socialistov in se gibal na širšem območju. Formalno je bil vključen v Okrožni odbor Osvobodilne fronte za področje Stična - Struge, medtem ko se je v glavnem zadrževal v Ambrusu, kamor ga je pripeljal Brejc. Zatočišče je imel v hiši pri Vidmarjevih. V Ambrusu se je julija nepričakovano srečal z Emilijanom Cevcem, ki je deloval v gledališki skupini Jasa, potem ko so ga partizani rešili z vlaka pri Verdu konec junija. Tominc in Cevc sta si ob priložnosti ogledala znamenito gotško cerkev Kamni vrh nad Ambrusom.

Tominc je med prebivalstvom opravljal propagandno delo, se udeleževal različnih sestankov in se s svojim odkritim nastopom priljubil domačinom. V Ambrusu se je veliko zadrževal tudi pri terencu Peregrinu, sicer pa je bil prek okrožnega odbora OF povezan tudi z Edom Turnherom Primožem in imel redne stike s terenci v Primči vasi. Še vedno je vzdrževal tesne stike s Kocbekom in kdaj z njim tudi nastopil. Tako se je 3. avgusta v Žužemberku udeležil srečanja s tamkajšnjimi dekanjskimi duhovniki in ob Kocbeku ter Brleju spregovoril udeležencem.

Tominc je bil ves čas v civilu. Premogel je nahrbtnik, v katerem je imel nekaj osebnih stvari in dve odeji za vsakršno prenočevanje, kjerkoli je že nanese. Ponašal je preko rame nosil značilno usnjeno torbico s potrebnim propagandnim gradivom.

Njegovo dovolj dobro vpeljana delo predstavnika krščanske skupine je prekinila roška ofenziva, ki so jo sredi avgusta v velikem obsegu zastavili Italijani. Valovi italijanskih formacij v tem predelu Suhe krajine niso posebno česali. Tominc se je reševal individualno. Predlagali so mu, naj se z borci umakne v Belo krajino, pa je raje ostal na svojem mestu. Dobro zavarovano skrivališče so mu odstopili Vidmarjevi v skalnatem kraškem predelu jugozahodno od Ambrusa v smeri proti Žvirčam. Hrano mu je nosila znanka iz vasi, pravzaprav srednješolka begunka, ki je začasno živela v Ambrusu. Tominc jo je vedno počakal v določenem času ob cesti, dober kilometer od Ambrusa. Konec avgusta, ko je bila ofenziva mimo, se je spet pojavil med znanci v Ambrusu, toda položaj se je zanj v tem času močno spremenil.

V Suhi krajini je po roški ofenzivi že prišlo do ostre ločitve med simpatizerji partizanskega gibanja in nasprotniki vedno ostrejšega partijskega obračunavanja z nazorskimi nasprotniki, kar je bilo po mnogih pobojih vaških veljakov, ponavadi županov in posameznih duhovnikov, več kot očitno. Začelo se je ustanavljanje vaških straž.

V dneh po roški ofenzivi v Suhi krajini sicer še ni bilo organiziranih vaških straž, so se pa pripravljale. Predvsem pa so na tem področju delovale italijanske posadke, za ožje področje Ambrusa tista na Krki (Poveljstvo 105. legije črni srjci). Italijani so vsekakor prišli do seznama najagilnejših terencev in začeli nanje pritiskati z različnimi sredstvi. Bržkone je šlo tudi za to, da so morali nekateri močno obremenjeni posamezniki svojo lojalnost izkazovati s kakšnimi dejanji. Tako je vodstvo italijanske posadke v Zagradcu naročilo pobj Janeza Tominca in za to dejanje določilo bivšega vodilnega terenca iz Primče vasi, s katerim je Tominc poprej redno sodeloval.

Kakor je mogoče razbrati iz poročil komandanta Giuseppe Fosse, so Italijani zvedeli, da je Tominc za 3.

september napovedal sestanek zaupnikov v bližini Primče vasi. Fossa je o dogodku poročal 4. septembra sledeče: "Ob 22. uri je neki partizan na cesti Ambrus-Primča vas hotel imeti sestanek s prebivalci dveh vasi, da bi jih spodbudil k ubijanju tistih, ki podpirajo Italijane, in da bi osvobodili cono. Na kraju sestanka je bilo nekaj prebivalcev Ambrusa in Primče vasi, ki so imeli od našega poveljstva natančna navodila, kako naj se vedejo. Blizu kraja sestanka (ok. 300 m) je bilo devet komunističnih razbojnikov, razdeljenih v skupine po tri ljudi, ko se je Tomaž Slivnik pripravljal, da začne govoriti. Tisti, ki jih je organiziralo to poveljstvo, so v določenem trenutku naskočili Slivniku in ga zadavili. Kljub temu da je dvakrat zakričal, se partizani na straži niso zganili in so najbrž zbežali."

Tominc se je po italijanski ofenzivi najprej oglašil v Ambrusu pri terencu Peregrinu, v hiši na južnem koncu vasi. Potem se je odpravil v bližnjo Primčo vas, ki je od Ambrusa oddaljena morda poldrug kilometer. Tam se je dogovoril za sestanek in nato počival na Ferfuljevem kozolcu dvojniku. Ob določeni uri se je odpravil v največjo vrtačo med Ambrusom in Primčo vasjo. Mesto sestanka je bilo od ceste oddaljeno kakih 200 m. Nič hudega sluteči Tominc se je usedel na rob vrtače, ko pa je hotel začeti s svojim pogovorom, ga je nekdanji vodilni terencec s kamnom udaril po glavi, to pa je bil znak za splošni napad nanj. Tominc, ki je zaslutil nevarnost, je zakričal in med udarci s kamni še izdahnul: "Kaj bo rekla moja mama v Kamniku!?" Nato je z razbito glavo obležal. Šest domnevnih morilcev ga je potem odvedlo v smeri proti Ambrusu in ga pustilo na njivi ne daleč od Vidmarjeve žage, blizu ceste, ki iz Ambrusa pelje v Žvirče. Ubijalci so mu pobrali nekaj vrednih stvari (uro, čevlje).

Mrtvega Tominca je zjutraj opazilo neko dekle iz Ambrusa in obvestilo domačine. Dva sta na hitro pregledala nahrbtnik, rešila denarnico in seznam simpatizerjev Osvobodilne fronte, da ne bi prišel v roke Italijanom. Nato so ga naložili na voz, odpeljali na ambruško pokopališče, krsto postavili v mrtvašnico, kjer je ležal do prihodnjega dopoldneva, ko so ga ob majhnem številu domačinov in ob prisotnosti begunskega duhovnika Križana pokopali v nekoliko oddaljenem prostoru ob mrtvašnici.

Kocbek je za njegovo smrt zvedel 19. septembra: "Znova pretresljiva vest! Šele danes smo zvedeli za tragično smrt Janeza Tominca - Tomaža. Ko se je sredi italijanske ofenzive razpršila ena naših skupin, ki so se prebijale iz obroča, se je Tomaž, ko so mu rekli, naj gre v vojsko ali na teren, odločil za drugo. To je bilo zanj junaško dejanje, kajti odločil se je prav za Suho krajino. Ubogi fant je preveč zaupal svojim nekdanjim znancem. V neki vasi blizu Ambrusa je zbral ljudi in jim hotel razložiti škodljivost bele garde. Sredi govora ga je eden izmed kmetov, ki je bil v dobi osvobojenega ozemlja izvoljen za predsednika narodnoosvobodilnega odbora, od zadaj z vso silo udaril s kamnom po glavi. To je bil signal, kajti tisti hip se je vanj usula toča kamenja, poneumljeni Suhokrajinci so ga kamenjali kakor prvega krščanskega mučenika Štefana. Odvlekli so ga v Ambrus na kovačevo njivo. Zgodilo se je celo, da ga župnik ni hotel pokopati po krščansko. Tako strahotno je končal eden mojih najplemenitejših in najbistrejših mladih prijateljev."

Potem ko je Kocbek zvedel za smrt štirih svojih zvestih sodelavcev, poleg Tominca sta v širšem časovnem okviru italijanske ofenzive umrli še Ivan Klarič (Janez)

in Vinko Paderšič (Batreja), medtem ko je bil Aleš Stanovnik že poprej v Ljubljani ustreljen kot talec, je zasnoval pesem Veliki petek in v njej med drugimi zapisal tudi tele verze:

*Ko bo zemljo varna noč prekrila,
se bo zbral učencev zvesti krog,
nemo se bo družba napotila
v dupljo, kjer počiva mrtvi Bog.
Glej, že štiri svetle sence grejo,
pot se jim odpira do neba,
Janez in Tomaž, Aleš z Batrejo
skrivajo skrivnostnega Boga.*

Tominčevi starši v Kamniku ves čas niso imeli nobenih vesti od sina in so samo slutili, da je nekaj narobe, ker se ves čas ni nič oglašil, medtem ko je Stane Gabrovec za Tominčevo smrt zvedel v taborišču Gonars. Spominsko slovesnost za Tomincem so prijatelji opravili dobro leto kasneje, ko so po italijanski kapitulaciji partizanske enote zasedle tudi Ambrus. V cerkvi naj bi bila maša zadušnica, med katero je Nada Vidmarjeva zapela Gounodovo Ave Marijo, sošolec Jože Brejc pa je ob koncu prebral pesem Tovarišu Tomažu - Janezu Tomincu - v spomin, katere prva kitica se glasi:

*V Ambrusu na pokopališču leži
mlad fant, ki bil je rožam brat,
vesel, brezgrešen, soncu tihi svat,
za njim bi jokal žalosten vse dni.*

Smrt Janeza Tominca je ena izmed tistih, ki ji ne bomo nikoli odkrili neposrednega razloga, vsekakor pa je bila splet različnih okoliščin, med njimi zagotovo štirje: zahtevnost italijanskega okupatorja, osebne stiske posameznikov in notranja trenja v narodnoosvobodilnem boju v prelomnem času leta 1942.

Edvard Kocbek se je njegove smrti spomnil v listu Slovenska revolucija decembra 1942, kjer je pod naslovom Našim padlim tovarišem (= Vseh svetih 1942) med drugimi omenil tudi dr. Aleša Stanovnika, dr. Mirka Pokorna, Ivana Klariča, Janeza Tominca in Vinka Paderšiča. Tominčeve smrti se je ponovno spomnil v dnevniških zapisnikih 4. junija 1943 in posebej poudaril, da je za hudodelstvo odgovorna predvsem fašistična posadka na Krki in da sta si nad Tomažem, socialističnim kristjanom, "družno okrvavila roke klerikalizirani plebejec in pogansko-rimski potentat".

Po osvoboditvi maja 1945 se je kmalu začelo s prepajanjem vojnih žrtev, v prvi vrsti partizanskih borcev, ki so padli med vojno in so bili grobovi znani. Za Tominčev prekop sta poskrbela zarjana Slavko Osterc, ki se je po vojni vrnil iz nemškega taborišča, in Stane Gabrovec, ki se je vrnil iz begunstva v Švici, kamor se je iz italijanskega taborišča umaknil ob kapitulaciji septembra 1943. S kamionom sta se odpeljala v Ambrus, kar v tistih časih ni bilo tako preprosto, in opravila izkop.

Pokop na pokopališču v Mekinjah so opravili v nedeljo, 21. oktobra 1945. Ob tej priložnosti je bil natisnjen naslednji parte:

"V nedeljo, 21. oktobra, ob 9. uri bo pokopan na domačem pokopališču v Mekinjah pri Kamniku junaški borec za svobodo svojega naroda JANKO TOMINC - TOMAŽ, član Okrožnega odbora Stična - Struge.

Domači izdajalci so ga zahrbtno kamenjali v začetku septembra leta 1942. 3. septembra 1942 je bilo njegovo junaško truplo položeno v suhokrajinsko zemljo, na kateri je več mesecev deloval kot vodnik in učitelj osvobodilnega boja. Zdaj bo pokopan v domači zemlji, ovenčan s slavo narodnega mučenika.

*V Mekinjah, dne 18. oktobra 1945.**

Mašo zadušnico je daroval Tominčev profesor dr. Maks Miklavčič ob navzočnosti številnih prijateljev in članov Zarje, med njimi je bil tudi pesnik Jože Udovič. Ob novem grobu je o pokojniku spregovoril Stane Gabrovec, medtem ko je Jože Brejc prebral priložnostno pesem. Tominčeva mati je na nagrobno ploščo dala iz nje vklesati štiri verze:

*Tvoj grob je zibka
naših dni,
ves svet neba
nad njim bedi.*

Ožja družba zarjanov se je po spominski slovesnosti odpravila v gostišče nekdanjega Prosvetnega doma v Mekinjah in obujala spomine na skupne študentske dni s Tomincem, porodila pa se je tudi misel, da bi obnovili nekdanje delo krščanskih socialistov, ki je bilo z vojno prekinjeno in onemogočeno z dolomitsko izjavo. Pa ni bilo nič iz tega, kajti namesto obnove porušene domovine, je nova oblast utrjevala trdo obliko diktature proletariata, pokopavala ideje, za katere je padel Tominc, in zdelo se je, kot da je padel zaman. Njegovo ime se je pojavilo na plošči v avli univerze, kjer so bila izpisana imena padlih študentov ljubljanske univerze. Njegovo ime je omenjal Kocbek na straneh vojnega dnevnika *Tovarišija*, natisnjenega leta 1949, in v *Listini*, izšli 1967. Omenjal ga je Francšek Saje v svoji knjigi *Belogardizem* (1951), kjer so prvič navedeni italijanski viri v zvezi s Tominčevimi usodnimi dogodki v Ambrusu.

V literarnem smislu je Tominčev primer umetniško upodobil Alojz Rebula v noveli *Balada na vrtu*. Spodbudo zanj je dobil ob obisku pri pesniku Jožetu Udoviču in njegovi ženi Pepci v Piranu. Onadva sta mu posredovala snov o Tomincu iz osebnih doživetij, saj je Udovič Tomınca srečeval med zarjani in kasneje med aktivisti krščanskimi socialisti, medtem ko je njegova žena Tomınca srečevala na sestankih okrožja Stična - Struge, kjer je delala kot aktivistka.

V svojih *Spominih na Slovence III* (1990) ga je omenjal

Jože Javoršek. S kratkim biografskim zapisom in po-natisom razprav Slovenska narodna zavest ter Bodoča Evropa je bil uvrščen v antologijo *Jutro pozabljenih* (1991), medtem ko je ob 50-letnici njegove smrti izšel članek izpod peresa mag. Franca Šmida v *Kamniškem občanu*.

VIRI IN LITERATURA

Matrike župnijskega urada Senožeče in Tržiča.
Letna poročila Škofijske klasične gimnazije v Sentvidu nad Ljubljano (1932/33–1939/40).
Vestnik društva Jeglič, 1939.
Domače vaje (1938/39–1939/40). Nadškofijski arhiv v Ljubljani.
Bistrica. Izpoved mlade volje. Zbornik kamniškega dijaštva. 1940.
Matrike filozofske fakultete v Ljubljani (1940–1942). Arhiv Univerze v Ljubljani.
Arhivsko gradivo Nadškofijskega arhiva in arhivsko gradivo Bogoslovnega semenišča v Ljubljani za študijsko leto 1940/41.
Janez Tominc, Dnevnik (17. 6. 1940–24. 4. 1941). Hrani dr. Stane Grabovec, Ljubljana.
Slovenska revolucija (Glasilo krščanske skupine v Osvobodilni fronti), dec. 1942, št. 4, str. 7–8. Arhiv Slovenije, Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana.
Edvard Kocbek, Tovarišja, 1949, 28, 32, 166, 172.
Franček Saje, Belogardizem, 1951, 587.
Edvard Kocbek, Listina, 1967, 71–72.
Alojz Rebula, Snegovi Edena, 1977, 172–177.
Dr. Tone Ferenc, Zaplenjeno poročilo iz stiškega okrožja. Borec, 1988, 5, 445–450.
Jože Javoršek, Spomini na Slovence III, 1990, 126, 155, 185–186.
France Pibernik, Jutro pozabljenih, 1991, 238–249.
Franč Šmid, Ob petdesetletnici smrti Janeza Tomınca. Kamniški občan, 7. 10. 1992.
Jože Dolenc, Zaplenjene Kocbekove pesmi, Koledar Mohorjeve družbe, 1992, 66–69.

JANEZ TOMINC BY FRANCE PIBERNIK

SUMMARY

Janez Tominc belonged to the youngest generation of the pre-war Christian Socialists who shared Edvard Kocbek's ideas. After the Italians had occupied the Ljubljana region he joined the national resistance, leaving his study of history behind. In spring of 1942 he went to the liberated territory and worked as the representative of Christian Socialists within the Slovene Liberation Front (OF) in Suha krajina. After Italian offensive to Rog Janez Tominc became a tragic victim of the unreasonable confrontation between revolution and counterrevolution near Ambrus in the early days of September of 1942.

Dr. MARIJA STANONIK,

Kunaverjeva ulica 6,
1000 Ljubljana

FOLKLORISTIČNI PORTRET GAŠPERJA KRIŽNIKA

Gašper Križnik se je rodil 5. /1/ 1.1848 v Motniku in umrl 26. 11. 1904 v Motniku. Sin revnih staršev se je izučil za čevljarja, potem pa si je, da bi imel več možnosti za svoje življenjsko poslanstvo, z gospodarstvom in iznajdljivostjo omislil trgovino. Toda pridobitništvo ni bilo zanj! Da mu res ni bilo za denar, imamo dokaz črno na belem, ko ob eni svojih pošiljk gradiva /2/ v Zagreb zatrjuje: zanj "ne zahtevam nikakršne nagrade" /3/, zelo pa se priporoča, da bi ga tamkajšnje društvo za jugoslovansko zgodovino sprejelo med svoje člane in ga o tem tudi obvestilo. To dokazuje njegov zdravi občutek za osebno dostojanstvo in željo po širjenju njegovega obzora z navezovanjem ustreznih strokovnih stikov. Svoj poklic je odkril, lahko bi pogojno dejali, v filologiji /4/; ker mu je zanj manjkalo izobrazbe, nikakor pa ne nadarjenosti, je le-to usmeril v velikopotezno zbiranje. Težišče le-tega je bilo na *folklornem pripovedništvu iz Križnikovega domačega okolja*, s čimer se je predvsem odzival pobudam ruskega jezikoslovca poljskega rodu in francoskega imena Jana Baudouina de Courtenayja, s katerim si je dopisoval in mu pošiljal svoje zapise kot gradivo za študij slovanskega jezikoslovja, a tudi z upanjem na objavo. Zato velik del Križnikovega gradiva hrani ruska Akademija znanosti, oddelek v Sankt Peterburgu. Z enakim namenom je Križnik pošiljal svoje zapise tedanji Jugoslovanski akademiji znanosti in umetnosti v Zagrebu, kjer so z njim še najbolj dostojno ravnali, saj so mu ga vsaj deloma objavili v Zborniku za narodni život i običaje (1900, 1902, 1903), in to brez popravkov. Žal so Križnikove tovrstne pošiljke Slovenski matici ostale popolnoma neizkoriščene, saj čakajo na beli dan do današnjega dne. /5/

Več sreče je imel Gašper Križnik z vsakovrstnim terenskim gradivom, ki je zajemalo: *domoznansko snov iz njegovega rojstnega kraja*, trga Motnika, in le-tega bližnje in daljne okolice. Tedanje strokovne publikacije v časopisni ali knjižni obliki so mu ga rade objavljale kot znamenje sodelovanja na nekatere njihove pobude. Gašperja Križnika sta se ob njegovi smrti spomnila Ljubljanski zvon /6/ in Dom in svet /7/, ki je priobčil tudi pokojnikovo fotografijo. Svoje geslo si je prislužil v Slovenskem biografskem leksikonu v času 1925–1932 /8/, vendar se zdi, da s premajhnim vedenjem o njem, saj med drugim ni omenjeno Križnikovo sodelovanje niti z J. B. de Courtenayjem niti z Zbornikom za narodni život i običaje iz Zagreba. Ravno v njem je Gašper Križnik leta 1903 – malo pred smrtjo mu je to moglo biti v nemajhno zadoščenje! – poleg vnovične objave gradiva doživel najbolj celostno predstavitev, ki bi lahko bila Slovenskemu biografskemu leksikonu za zgled. Če bi jo seveda poznali! /9/ Od tam črpamo podatke, da je bil sin revnih kmečkih staršev, da je začel zbirati slovstveno folkloro leta 1869, posebno pesmi, ki so v času tega pisanja izhajale v znameniti Štrekljevi zbirki, navaja več mest objav kakor pozneje SBL; dodaja, da je za dialek-

Gašper Križnik

tološke študije J. B. de Courtenayja poslal veliko gradiva, kakor tudi trem hrvaškim središčem, ki so bila zanj zainteresirana: V. Bogišiću za raziskovanje pravnih šeg, Društvu za povjestnicu jugoslovansku na vprašanja o šegah in gradivo z različnih področij folklorne, Jugoslovanski akademiji, kar je bilo v Zborniku za narodni život i običaje objavljeno le manjši del. Urednik poudarja, da je Križnik "vredni" in "prvi naš prinosnik iz slovenskih krajev" – torej omenjenega Zbornika pomemben in prvi sodelavec, ki "kaže redek smisel in ljubezen za stvaritve ljudskega duha". /10/

Glede na to, da se je Motnik v preteklem letu (1997) s postavitvijo spomenika – rečeno brez patetike in upravičeno – velikemu rojaku oddolžil s primernim spoštovanjem, je pravšnja priložnost za pregled, kaj vse je pred sto leti in nekaj več ali manj Gašper Križnik pisal in zapisoval o njem. Kako je predstavil svoje domače okolje?

S svojimi podatki sega v čas, ko zagotovo še ni bilo niti imen krajev, od koder so nahajališča znamenitih okamnin, ki so davne priče utrjevanja tal v geoloških obdobjih Zemlje in so zbudile pozornost dunajske Geološke družbe. /11/ Divje in kulturne rastline, ki rastejo ob potih ali v močvirju, poimenuje v narečju, našteva vrtno pridelke in sadje, kaj se nabira za svinjsko kuho. S tem smo že prišli do živali. Skrbno popisuje, kaj vse redijo od domačih živali, kako jih zdravijo, kličejo; s kakšnimi izrazi vpregajo in poganjajo vprežne živali, s kakšnimi glagoli označujejo njihov čas za zarod. Od divjih našteva ptice po abecedi. Ne pozabi zajedalcev na polju niti hišnih škodljivcev, za katere tudi pojasnjuje, kako jih preganjajo. /12/ Polže da nabirajo za kapucine v Celju. /13/ Pozornost do polžev je ne le geološko /14/ in folkloristično /15/.

ampak tudi zgodovinopisno utemeljena, saj je bil nekaj požirek iz lupine morskega polža ali školjke znamenje potrditve mojstrskih pravic v motniškem usnjarskem cehu. /16/ Tako smo že pri naslednjem, zelo pomembnem poglavju Križnikovega popisovanja. V Kmetijskih in rokodelskih novicah leta 1879 sam poroča, kaj ("shod zgodovinarjev in arheologov v Ljubljani") ga je navedlo k zanimanju za Rimljane v "tuhinjsko-motniški dolini" in za dokaz njihovega bivanja le-tod navaja nekatera hišna in ledinska imena: "pri Cestnem vrbacu", "Cestnik", "Tabor", "Za Gradišem", "V Gomilah". /17/ V svojem navdušenju nad rimsko obljudenostjo je sledil Davorinu Trstenjaku, kar ga je stalo javni zagovor zgodovinarju Francu Šumiju. /18/ Na krščanstvo se navezuje izročilo o razvalinah cerkve, posvečene Svetim trem kraljem, na čas pred njim pa o "ajdovskem templu". /19/ Leta 1881 mu je Janez Bleiweis - Trsteniški objavil seznam tiskovin iz nekdanjega arhiva trškega motniškega magistrata, ki je prenehal delovati leta 1810. Dokumenti so predstavljeni kronološko: prvi je iz leta 1784 in zadnji iz leta 1830. "Red o predaji tobaka" in "Poselski red na kmetih v notranji Avstriji" sta pomembna ne le lokalno, ampak tudi za širše pravno zgodovinopisje; nekaj dokumentov se nanaša na menjavo denarja in odpor do Francozov. /20/ Izredno prednost, po izročilu že iz časa Celjskih grofov, je imel Motnik v tem, da so tujci na njegovem ozemlju uživali azil in v času "Francozskih bojev niso bili vojaščini podverženi". /21/ Z zadnjima dvema najdbama ("Kako se ima sejati lan", 1805; "Veliki katekizem za c. kr. slovenske šole na deželi" /brez letnice/. Na koncu ima dodan "abecednik".) Križnik posebej poudarja, da je "notranje-avstrijska vlada skrbela tudi o dušni in materialni povzdigi dolence-štajerskih Slovencev na podlagi slovenščine". /22/ Podobno spoštljivost do oblasti želi Križnik izkazati tudi s poročilom ob poroki cesarjeviča Rudolfa, ker da je to pravišnji čas za spomin, "kako je bila habsburška dinastija našemu staremu motniškemu slovenskemu trgu pravična": "Uže leta 1423 na cvetni petek je notranje-avstrijski vojvoda Ernest Železni povzdignil Motnik med trge in mu potrdil stare in trške pravice, kar so ponavljali vsi poznejši vladarji, poudarjaje motniško lojalnost. To pričajo trške privilegije, ki jih hrani tukajšnji trški predstojnik, kjer čakajo, da bi jih kak veščak obelodanil in pojasnjenje domače zgodovine in na čast Slovincem. Cvetele pa so tukaj obrtnje, zlasti usnjarstvo, ko jim je Ferdinand II. leta 1640 dne 9. avgusta podelil nove pravice, ko so jim bila stara pisma po nekem požaru zgorela..." /23/ Te dokumente imenuje Križnik že prej za Kukuljevičev Arkiv /24/ in tedaj omenja tudi prve naseljence v Motniku: "Polotevi, Sajovic in Glavac". /25/ Kot odgovor na vprašalnico Ant. Radiča v Zborniku za narodni život i običaje leta 1900 G. Križnik trg, ob-čino in faro Motnik administrativno umesti na mejo Štajerske in Kranjske, skrbno opiše meje omenjene upravne enote, z veliko pozornostjo do krajevnih in ledinskih imen ter narečnih poimenovanj posameznih zemljepisnih delov, kot so "gore in vode", našteje naravna bogastva v zemlji (premog, apnenec, železna ruda), opiše podnebje. /26/ Njegovo občutljivost za jezikovno in folklorno domiselnost izpričuje posebna rubrika, kako so se imena nekaterih vasi začela "po narodnih pripovedkah" /27/ in s kakšnimi vzdevki se prebivalci posameznih vasi zmerjajo med seboj. /28/ Po tej prvi predstavitvi je čas za etnološko snov Kri-

žnikovega gradiva. Klasično je razvrščena v tri razdelke.

I. MATERIALNA KULTURA

Temelj gospodarstva je bilo nekaj kmetijstvo. Z njim v zvezi so opisi stavb, dvorišč, vrtov, plotov. Seveda ni naključje, da mu Križnik posveča primerno pozornost, ko opisuje delo v letnih časih. S posebno pazljivostjo zapisuje samostalniško in glagolsko leksiko kmečkih del na polju in ženskih opravil pri hiši, kako zajemajo vodo za gospodinjstvo rabo in besedilo posebnih zadolžitev na domačiji, kot je bila nekaj paša; ne gre mimo prometa in trgovine ter posameznih obrti: lončarstvo, usnjarstvo /29/, verjetno iz lastne skušnje obuja spomine čevljarjevega dela na domu /30/, opiše postopek kuhanja oglja /31/, žganja apna, lov in ribolov /32/. Na široko se razpiše, kako si svetijo in grejejo /33/, medtem ko komaj še sodi sem opis, kako dobi fant na kmetih pravico do tobaka in kajenja /34/. S tem smo prišli na rob socialne kulture.

II. SOCIALNA KULTURA

Čeprav navaja vraže v zvezi z zdravljenjem /35/, zanje pravi, da jih je "propodila kristjanska omika" in da v petih letih ne bo več "nobeniga babjoverca in vražovika med ljudmi" /36/. da pa imajo nekatere lepe navade, kar dokazuje s popisom letnih šeg od božiča do praznika vseh svetih. Enako registrira coprnije, vendar tudi s pripombo, da jim verjame le še malo ljudi. /37/ Križnik dobro sklepa: "Rimsko katoliške vere se deržijo, ker nimajo sosedšne z drugim veram, trdno. Nekako iz strahom in pisano gledajo človeka druge vere. Pravjo: de l'dje u drugih bolj po svojih verah živijo in vestno Boga častjo koker mi kristjani." Prav tako dobro loči videz od bistva, češ: "Urajma se, da je kdo posebno pobožen, posebno tedaj, ko ga vidijo ljudje. Pravijo pa, da ni tako svet in pobožen kot se dela." /38/ Prepiše latinske napise z zvonov iz farne cerkve. /39/ O sosedih pravi, da se največkrat začnejo pričakati zaradi poti. /40/ Posebno poglavje so življenjski mejniki: nosečnost (ne zamolči, kako jo pojasnjujejo otrokom), porod, krst, vpeljevanje, botri - krstni in birmanski, praznovanje godu /41/ in zelo natančno so opisane navade in šege ob smrti. /42/ Križnikova zasluga je, da vemo, kakšne igre so kratkočasile otroke v njegovem času /43/ in kako se zabava mladina s plesom in orglicami. /44/ Razlike med Štajerci in Kranjci slikovito ilustrira z njihovo govorico: "Kranjci korenje, repo in turšk(?) rujejo, Štajarc' pa piplejo. Na Kranjskem imamo za plet palce, Štajarc' pa prelce. Gorenjci imamo za pretakanje vina trahtarje, Dolenci pa lakovnico. Kranjci drobimo nastu, Štajarc' pa steljo sekajo. Kranjci imamo fante, Štajarc' pa pobe in tudi peibe. Dekletam pravijo po celjski okolici peze, Kranjci pravijo: kje noter, Štajarc' pa: tej nater, Vrhovci u Gornem Motniku: ta nater. Korenje na Kranjskem obrezavajo, na Štajarskem obtrgavajo. Ko Kranjc pride k žnidarji po gvont, prav': »Je že narejen?«, Štajarc' pa: »Je že naret?« /45/ Kranjci imenujejo svojo špraho kranjsko, Štajarc' pa pravjo, da slovensko govorijo." /46/ Tako smo stopili na prag duhovne kulture.

III. DUHOVNA KULTURA

Da Gašper Križnik ni bil zgolj na uslugo strokovnjakom, ki so se potegovali za njegovo gradivo, ampak tudi samostojno razmišljujoč človek, se vidi tudi iz komentarja k zgodbam "o umnem gospodarstvu", ob katerih obžaluje, da jih ima "sedanji svet" le za "ma-

lovredne marnje": v prvi oče preizkusi svoje tri sinove, kdo bi bil njegov vredni naslednik na domačiji, v drugi pa župnik pouči ubožnega kmeta, kako si lahko opomore z blagoslovom: "Gnoj na njivo, kamenje z njive!" /47/ Da kljub svoji prikrajšanosti za "tujo učenost" ni zavidal zanj nedostopnemu stanu in enostransko poveličeval kmeta, se vidi iz Križnikovega uvoda k pravljici Kmet-čarovnik, češ: "Njegova kmetiška glava pač ne ve, da stanu ni soditi samo po težkem delu, ampak še bolj po odgovornosti, ktero naklada in da ima tudi gospod z mehko roko in črno suknjo mnogokrat prav težavno duševno delo opravljati, dasi ne orje in ne seka drva." /48/

Posebno ga privlači imenoslovje, saj navaja po cele strani jezikovnega gradiva, ki je posebej dragoceno za dialektologijo ali po drugi strani že tudi slovstveno folkloristiko in etnologijo, kakor npr. imena za zvezde v njegovem domačem kraju. /49/ Za že omenjenega ruskega jezikoslovca je v narečju zapisal svoj domači motniški govor in ga označil kot prehodnega. /50/ Poskusil se je tudi z narečnim slovarjem za tuhinjski govor. /51/ Njegovi etnološki zapisi so leksikalno še in še bogati. /52/ Ruskemu profesorju pojasnjuje svoj način zapisovanja in kakšne razločke opaža med domačim in sosednjimi govori. Iz drugega pisma o eni od pravljič se vidi, kako zrelo je znal povezovati jezikoslovni in folkloristični vidik svojega terenskega dela, a da mu pri njem kljub temu ni šlo vse gladko. Pove, kdo mu je zgodbo povedal in kdaj, da jo je zapisal dobesedno, toži nad "tujščino", ki vdira v domači govor. Duhovniki bi negodovali nad njeno vsebino, zato je ni ponudil domačemu časopisu. /53/ Razen pregovorov /54/ in "uganalk" (= ugank) /55/ je prestregel tudi vsaj sedem zagovorov /56/, do katerih je najtežje priti, saj so njihovi uporabniki prepričani, da ne učinkujejo več, da pridejo v javnost. Toda Križnik sam pripoveduje, da je začel najprej nabirati pesmi, kar so posebno priporočale Novice in stari letniki Slovenske bčele, pa tudi preveč zamudno ni bilo, je praktičen. /57/ Zbral je okrog dvesto pesmi /58/, od katerih jih je večino objavil Karel Štrekelj v svoji znameniti zbirki. Poseben dokument je drugi zvezek od treh: velik 11,5 x 19 cm + platnice in sešit z navadno dreto, ki je bila čevljarju pač najbolj pri roki. /59/ Z nabiranjem ljudskih pesmi se je Križnik le pridružil zglednemu številu enakih pred njim, medtem ko poseben sloves uživa v slovstveni folkloristiki zaradi zbiranja slovstvene folklores v prozi. V domačem trgu in okoliških krajih je zapisal čez dvesto pripovedi, večinoma pravljič (po AaTh klasifikaciji spadajo k tipom 300, 301, 303, 314, 326, 400, 402, 403, 441, 461, 470, 510, 516, 518, 531, 536, 550, 551, 552, 571, 613, 650, 652, 700, 706, 750, 756, 811, 812, 822, 826, 851, 890, 901, 922, 939, 940, 955, 956, 1000, 1081, 1526, 1535, 1440, 1650, 1697), nekaj pa tudi povedk, legend in šal. V prepričanju, da njegovo okolje zna ceniti trud njegovega dela, je kmalu po začetku svojega zapisovanja izdal osem pripovedi kar v samozaložbi s psevdonimom Podšavniški in naslovom Slovenske pripovedke iz Motnika, Celovec 1874. O njih je poročal le Slovenski narod s pomembnim poudarkom, da so pisane v narečju. /60/ Vendar sta ga slab odziv nanje pri kupcih in molk kritike odvrnila od nadaljnjih podvigov te vrste. Preusmeril se je na objavljjanje v periodiki (kakor kronološko sledi: Arkiv za povjestnico jugoslovensku, Zagreb 1872, 1875; Slavjan, Celovec 1874; Popotnik, list za šolo in

dom, Celje 1880; Koroške bukvice, Celovec 1887; Slovenske večernice, Celovec, 1887; Koledar Mohorjeve družbe, Celovec 1891, 1895; Dom in svet, Ljubljana 1990, Ljubljanski zvon 1884, 1887, 1890, 1891, 1895, 1896), a je vanjo spravil komaj desetino nabranega gradiva. In še tega so mu uredniki jezikovno in stilistično popravljali.

Le zelo obširna in temeljita razprava bi pokazala snovno in narečno bogastvo Križnikovih pravljič: njihovo sporočilo in oblikovno umetnost, pripetost na domača tla in vendar svetovljansko razsežnost, ki se kaže iz njihovih mednarodno znanih motivov. Svetovno znana Lenora dobi slovensko sestro Mimo /61/, enako je s Pepelko, ki v njegovi varianti izbira iz pepela sol. /62/ Tudi časovna globina motivov v Križnikovih zapisih je izjemno pomembna, saj v njih odkrivamo različice, znane npr. iz Trubarja /63/ in Svetokriškega. /64/

G. Križniku delajo krivico tisti, ki mislijo, da je bil zgolj vnet, a naiven zbiralec gradiva. Nikakor ne. Do snovi je imel živo razmerje in ga je vrednotil glede na splošni družbeni razvoj obdobja, v katerem je deloval. Od vraž se ograjuje z napovedjo, da bodo vsak čas ponehale /65/, vendar ne meče vsega v en koš in v tradiciji tenkočutno prepozna tudi njene pozitivne sestavine. /66/ Svojega položaja se predobro zaveda, vendar zato ni zagrenjen, ampak velikodušno pričakuje, da bodo njegovi zapiski in zbrane stare listine prišle prav, kdor se bo lotil "obširne kronike motniškega trga". /67/ Uredništvu Slavjana v Celovcu pojasnjuje, da nima časa pisati zanj; kar mu ostane časa od dela za preživetje, ga porabi za zbiranje "narodnega blaga: pripovedk, jiger, običajev i tako daleje". /68/ Ne enkrat se zahvaljuje za poslano knjigo in "Arkivu" v znak hvaležnosti pošilja "zopet snopek starinskih stvari, ko sem jih nabral v motniški okolici". /69/ V nedatiranem pismu J. B. de Courtenayju se enako zahvaljuje za knjigo /70/ in pet gol(dinarjev), "prav dobro so mi došli, ko je pri čevlariji pičel zaslužek". /71/ Izredno pomembno je Križnikovo Poročilo o naberanu narodnih reči, saj nam zelo nazorno predstavi njegov položaj kakor v gluhi lozi: "Podučen po Novicah in starim letniku »Slovenska bučela« /72/ sem začel zapisovati najpred pesmi, za to, ker so bile pesni posebno priporočene in ko jih tudi ni bilo preveč zamudno zapisovati. Naprosil sem rajnega Antona Glovaca, nekdanjega usnjarka v Motniku, star 80 let, de mi je nekaj pesn povedal, za kar sem mu mogel tudi nekaj plačati. Zapel mi je zdravičko ali bolje da rečem deklamoval. Ko tadej še nisem znal metrike, jih tudi nisem zapisal, de bi bile za rabo. Ljudje so pa djali, de bom zblaznil, to je bilo 1868. Poznej sem se obrnil na pravlice, Miha Goste, hlapec 20 let star mi jih je sam zapisoval, de sem mu le poper dal. Kar je bilo falenga, sem sam popravil. Jakob Korenta, 17 let stari čevlarski učenc, ko je šival pri meni, sem ga prosil, de mi jeh je narekval. Z njim sem se stavil en goldinar, če jih ve deset povedat. Pa jih je vedel, a 11 mi jih je povedal, za te otel imeti od vsake posebej plačil. Janez Bervar, 18 let star prosilec, ko je mladost ob desno roko paršū, mi jih je narekval, od ribča v »Slovenskih pripovedkah iz Motnika« in več drugih, za to je hotel biti dober plačan. Lovren Sajovic, usnjarsk pomagac na Vranskem, doma v Motniku; njega sem naprosu, de je zaslišu pripovedke na Vranskem, de mi jih je potlej narekval od Zdravjetove vode, in od dvanajst bratov in sester; te do druge je pa sam zapisal, in le

prepisal sem jih jas potlej, z želo, da bo dobil knigo, kadar bodo na svetlo prišle. Več ko polovico narodnih reči sem izročil Slovenski Matici." /73/ V dostavku k Istorji od kresala no od kamna se že vnaprej opravičuje zaradi vsebine, kar je bil posreden vzrok, da na slovenskih tleh Križ-nikova vnema ni dobila zaželenih podpore. Takole piše: "Nekaj je, koker rečemo po domač preveč klangarsko /74/, u domačih časopisih se jo nisem upal razglasiti, ker bi bili duhovni nejevolni, upam, da se u Vašem Zborniku bo smela objaviti. Imam še več tako dolgih in klangarskih, jih smem Vam poslati za Zbornik?" /75/

Križnik skrbno zaznamuje, kdaj jo je zapisal in kdo mu je posamezno pravljico ali druge vrste zgodbo povedal: "stara ženica na Srebotni" /76/, "Janez Bervar, prosilec, 20 let star, brez roke", "Lovre Sajovic, Motniččan in v Braslovčah izučen usnarsk pomagač, star 20 let" /77/, "Jožefa Pečnikova, gospodina", "pripovedovalec iz Tuhina", "dijak A. Mejač", "Narekoval iz Blagovice 60 let stari tesar in berač", "Pripovedovala lončarica iz Kokarje pri Mozirje", "Jaka Korenta 20 letni rojenec (= rejnec, op. M. S.) in čevljarški pomagač v Motniku", "Šent Ožbolt pri Trojanah, 18 letni mladenič", "Zefa Tomnišek, 10 letna kmetijska hči na Verhu na Štajerskem pol ure od Motnika", "Janez Kenšek, 10 letni deček v Motniku", "Beraška iz Šentgotrta", "Pripovedovalec neznan, sploh se odlomki pripovedujejo v motniški okolici", "Doroteja Svetič, kramarica v Motniku, nekda v Kamniku doma", "Motnik, povedali moja mama", "To historijo mi je povedal osemnajstletni mladenič, kmetijski hlapec ka ga je jo njegovi oče navučil. Oče je bil pa vojak, o mladih letih.", "F. Kočar, 19 let star delavec, Motnik", "Pripovedoval vojaški odpustnik, star 24/25", "Pripovedoval berač iz Blagovice", "18 letni dečko iz Šentožbolta pri Trojanah", "Fr. Kočar, vojak, Motnik", drugod dodaja: "vojač in restant ali je-tnik v Celju". /78/ Razen omenjenih krajev so navedeni še Češnjice pri Tuhinju, Špital in morda še kaj.

V pismu z dne 20. 7. 1874 potoži, da se njegova zbirčica slabo prodaja in kako sta ga Gregor Krek in Matica pustila na cedilu. /79/ V nedatiranem pismu ruskemu učenjaku odkritosrčno poroča, kako je zaradi slabega poslovanja banke Slovenija prišel ob zaslužek in prihranke za osem let nazaj; zato namerava odpreti trgovino, da bi se osamosvojil. Zakaj? Oče ga strašno težko gleda, kadar piše in ga zmerja, da doma ne potrebuje notarja. Zato poleti piše kje zunaj, pozimi pa ponoči ali pa bolj zgodaj vstane. "Bog vari, da bi vedeli, da sem pripovedovalce koperal (= posnema), zapisoval njihovo pripovedovanje, op. M. S.), in tudi nič ne vedo, da sem po tej poti kaj dobil. Zato bi pa rad štacuno napravil, in bi sobo nalašč za to našel, potlej bi lahko svoje reči po svojim tiral ... V šolo nisem hodil, sem le samouk, časopisi in knjige so me razvedrile" (= učile, razsvetlile, op. ms). /80/ V tem in še v enem pismu mu, da bi dokazal svojo delavoljnost, pripoveduje, kaj vse ima v delu, vendar pa od tega ne more živeti in ga naravnost prosi za denarno podporo. /81/ Posebno pomembno za duhovni obraz G. Križnika je naslednje pismo. Ob njem doživljamo podobo uklenjenega orla, ki bi rad zletel, a ga jeklena verižica zmeraj znova potegne nazaj, da nikamor ne more. Tako tudi Gašper Križnik. Z veseljem odgovarja J. B. de Courtenayju, "da je prav spešno deloval na polju narodnega slovstva": "Imam nabraniga čez 60 pisanih pól na porvo (= prvo) roko zapisanih, veči del pravic, pa tudi precej me stanejo /čez 20 goldinarjev. Vsled

pozivov po časnikih in lastnem prizadevanju sem poizvedel za mnogo izvrstnih pripovedovalcev po Slovenskem, kateri vedo za celo knigo dolge pravice. Pa denarja mi manka, da ne morem (se k njim, op. M. S.) napotiti in jih primerno nagraditi za pripovedovanje. Ko bi imel le okoli 30 goldinarjev na razpolaganje, dobim jih več ko za 100 pól." /82/ Ruskemu mentorju se znova priporoča za denarno pomoč, mu sporoča, kaj vse mu je bil poslal "mesca maja pred enim letom" (!) in mu obljublja novo gradivo. /83/ Kljub temu da še prve knjižice ni spravil v promet, misli na izdajo nove knjige na svojo roko, namiguje pa tudi slavnemu jezikoslovcu, ali bi mu pomagal pridobivati občinstvo za njegove zapise: "Upam, da bote še imeli čas od mene nabrano tvarino urediti. Kaj pa, ko bi se posudile (= povabile) ondotno občinstvo, bi se nadjal, de jih bo radovedno čitalo. Narodnega blaga imam mnogo za zapisovati, kar me prav veseli, menim pa zbrati nekaj lepših narodnih rečij in sam v knjigi 4 pól /nečitljivo/ na svetlo dati." /84/

Gašper Križnik je pri svojem delu vztrajal, čeprav zanj ni prejemal ustreznega odziva. Tudi na njem se je uresničevalo že v Svetem pismu izpričano pravilo: Nemo profeta in patria (Nihče ni prerok v domačem kraju.). Bolj kot doma so cenili njegovo delo na tujem: v Rusiji, Zagrebu, Celovcu. Najslabše se je do njega obnašala Ljubljana. Njegove zapise sta z notranjih strani, dokler sploh, reviji Dom in svet /85/ in Ljubljanski zvon /86/ potiskali na platnice. Boris Merhar se je doslej najbolj poglobil v razmerje G. Križnik : Slovenska matica. Ta je Križnikove "pošiljke pravic le prevzemala (in deloma odkupovala) kot gradivo za svojo programirano izdajo, prav za objavo v Letopisu ponujeno manjšo zbirko pa mu je leta 1885 celo vrnila. Zaradi tega je Križnik tudi opustil še prejšnje leto Odboru sporočeno misel, da bi mu Matica izdala posebno, okrog 400 strani obsegajočo knjigo pravic. Pozneje, leta 1900, je Križnik spet poskusil srečo ter predsedniku Levcu poslal "večo zbirko" pravic za izdajo v Knezovi knjižnici ali pa v "zabavni". Po Križnikovih besedah bi bil Levec stvar rad objavil, če bodo "drugi gospodi kontent", neuspeh ponudbe pa si je Križnik spričo že izhajajočih Slovenskih narodnih pesmi razlagal s tem, da pač "najbolje kaže Matici, vso zbirko skupno, znanstveno izdati", kar je bila morda Odborova utemeljitev zavrnitve. /87/ Iz Križnikovega dopisovanja z J. B. de Courtenajem je zaznati njegovo razočaranje nad slovensko najvišjo znanstveno ustanovo v njegovem času. /88/ Merhar prihaja do sklepa, da so za opisano ravnanje Matice obstajali subjektivni vzroki, saj je bilo za druge vrste folklornega gradiva v njenih Letopisih nesorazmerno več prostora.

Križnika omenjajo v svojih razpravah raziskovalci slovenske literature in slovstvene folklorne: Gregor Krek /89/, Ivan Grafenauer /90/, France Kotnik /91/, etnolog Rajko Ložar /92/ in pravni zgodovinar Sergij Vilfan. /93/ Križnikovo folkloristično in etnološko delo še ni prav ovrednoteno niti v slovenski kulturni zavesti, saj njegova zapuščina še čaka na znanstveno-kritično izdajo, za kar je doslej največ – a še vedno veliko premalo! – storil Milko Matičetov, ki pravi: "Samo ambicioznemu čevljarju iz Motnika se imamo zahvaliti za ohranjeno nepopačeno obliko ljudske pravljice v osrednji Sloveniji konec 19. stoletja. Ohranil je živo ljudsko pravljico za odrasle z vsemi možnimi epi-

zodami, ki so jih šolani zbirali zaradi nekakšnih pedagoško-moralnih načel na široko obšli, drugi pa jih menda niti slišali niso. Ne le s tega vidika, tudi za študij mitologije na slovenskih tleh in slovanske mitologije sploh so Križnikovi zapisi izredno dragocen, doslej še neizkoriščen vir." /94/

OPOMBE

- /1/ P. Urnkar navaja kot datum Križnikovega rojstva 4. 1. 1848.
- /2/ Odgovor na pitanja druž. jugosl. poviest i starine, Gašpara Križnika čevljar u Motniku. Arhiv za povjestnicu Jugoslavensku, Knjiga XI, Ur. Ivan Kukuljević Sakcinski, Zagreb 1872, 244-249.
- /3/ Odgovor na pitanja, ... 1872, 244.
- /4/ Da so ga tako jemali tudi njegovi sodobniki, dokazuje napis na njegovem nagrobniku, ki pa menda ne stoji več, kjer je pisalo: "Tu počiva Gašper Križnik, roj. 4. 1. 1848., umrl 26. XI. 1904, kot trgovec in vrli podpisatelj slovenske književnosti." Pavle Urnkar, Zgodovina trga Motnika in okraja, Ljubljana 1940, 94. - Vtis imam, da gre pri besedi podpisatelj za pomoto, ali bi bilo prav popisatelj, kar bi pomenilo zbiralca in bi ustrezalo dejstvu, ali pa za podpisatelj, kar tudi po svoje drži in velja. Ali je imel vmes prste tiskarski škrt ali je bila napaka storjena res že na spomeniku, ne morem reči.
- /5/ Resnici na ljubo je treba povedati, da se v tako imenovani Streklejvi zapuščini zdaj hranijo na Inštitutu za slovensko narodopisje pri ZRC SAZU v Ljubljani.
- /6/ Gašper Križnik, znani nabiratelj narodnega blaga, ki ga je svoje dni priobčeval tudi na platnicah "Ljubljanskega zvona", je umrl nedavno v svojem domačem kraju, v Motniku na štajerski meji. Ljubljanski zvon 25, 1905, 62.
- /7/ Med našimi slikami vidijo čitatelji podoba Gašperja Križnika (str. 55). Bil je priden nabiravec narodnega blaga, tudi sodrnik našega lista. Po stanu je bil trgovec v Motniku. O priliki kaj več o njem. Dom in svet 18, 1905, 55, 56.
- /8/ Poleg rojstnih podatkov piše: "Po poklicu je bil čevljar in trgovec, nabiral je narodno blago, ki ga je objavil v LZ (1884, 1887, 1890-1, 1895-6) in je izročil tudi K. Strekleju za Slovenske narodne pesmi več pesmi in pravljic. V LMS 1881 je objavil Donešek zgodovini slovenskega knjigoznanstva, v Kukuljevičevem Arhivu (XI 251, XII 142) Odgovor na pitanja ... in samostojno izdal v izvirnem jeziku Slovenske pripovedke iz Motnika ... (Celovec 1874). Psevd. Podšavniški. - Prim. DS 1905,55-6 s sliko, LZ 1905, 62, Simonič 249, 425.
- /9/ Tam je bila še pred objavo v Domu in svetu objavljena edino znanja fotografija Gašperja Križnika. Zanjo pravi avtor članka, urednik ZNŽO, da je iz leta 1876.
- /10/ D. Boranič, Kašper Križnik, Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, JAZU, knj. VIII, zv. 1, ur. T. Maretič in D. Boranič, Zagreb 1903, 139.
- /11/ G. Križnik, Odgovor na pitanja, ... 1872, 246.
- /12/ Prim. Streklejva zapuščina (dalje SZ) 1/40, 41, 43.
- /13/ G. Križnik, SZ 5/44.
- /14/ G. Križnik, Odgovor na pitanja ... 1872, 246.
- /15/ G. Križnik: "Motniški polj je zelo sloveči, tuje i Motničane z nimi dražijo, kje imajo priklenenega. - Motničani pa pravijo o njegovih moči in kaj dobrih in hudih je učinil, pravijo tujcam ..." Odgovor na pitanja ... 1872, 247.
- /16/ Prim. P. Urnkar, n. d., 28.
- /17/ Motnik, 21. sept., Novice 38, 24. sept. 1879, 311.
- /18/ Iz Motnika, 27. nov. Novice 1879, 39, št. 49, 1879, 393.
- /19/ G. Križnik, Odgovor na pitanja ... 1872, 248.
- /20/ G. Križnik, Donešek zgodovini slovenskega knjigoznanstva, Letopis Matice slovenske za leto 1881.
- /21/ G. Križnik, Odgovor na pitanja ... 1872, 247.
- /22/ G. Križnik, Seznam ... 12, 13.
- /23/ G. Križnik, Motnik, 20. maja: Novice 39, 25. maja 1881, 170-171.
- /24/ G. Križnik, Odgovor na pitanja ... 1872, 148.
- /25/ G. Križnik, Odgovor na pitanja ... 1872, 244, 246.
- /26/ Iz Motnika (u Kranjskoj). Napisao Kašper Križnik. Zbornik za narodni život i običaje V/1, JAZU, ur. Ant. Radić, Zagreb 1900, 148-154.
- /27/ Odgovor na društvena pitanja od Gašpara Križnika čevljarja. Arhiv za povjestnicu Jugoslavensku, knjiga XII, ur. Ivan Kukuljević Sakcinski, Zagreb 1875, 147.
- /28/ G. Križnik, SZ 1/1; 3/124.
- /29/ G. Križnik, SZ 1/32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 43.
- /30/ G. Križnik, SZ 1/21.
- /31/ G. Križnik, SZ 1/16.
- /32/ G. Križnik, SZ 1/26, 27.
- /33/ G. Križnik, Iz Motnika ... ZNŽO 1900, 153-154.
- /34/ G. Križnik, Iz Motnika ... ZNŽO 1900, 155.
- /35/ Fonda 102 Arhiv Akademii nauk SSSR, No opisi 1 Ed. hr. 6. Fon B de Kurtene/Ivan Aleksandrovič. Obrazcy Motnikskogo govora, zapisan' Gašparom Križnikom Podšavniškim, zvezek 8. Kopije v ISN, ZRC SAZU, Ljubljana.
- /36/ G. Križnik, Odgovor na pitanja ... 1872, 244.
- /37/ G. Križnik, SZ 1/15.
- /38/ G. Križnik, SZ 1/2.
- /39/ G. Križnik, Odgovor na pitanja ... 1872, 148.
- /40/ G. Križnik, SZ 1/19.
- /41/ G. Križnik, SZ 1/28, 30, 31.
- /42/ Običaji u Motniku (u Kranjskoj). Napisao Kašper Križnik, Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, JAZU, knjiga VIII/1, ur. T. Maretič in D. Boranič, Zagreb 1902, 389-393.
- /43/ Odgovor na slovstvena pitanja "Slavjana" podal je g. Gašpar Križnik iz Motnika v Kranjskoj. Slavjan II, časnik slovstven /uzajemen/ za Slavjane književne i prosvetljene, ur. Matija Majar, Celovec 1874, 78-80. Arhiv akademii nauk SSSR, Fond B. de Courtenay. Križnik Gaspar, Pis'ma ego k l. A. Boduenu de Kurtene. Krajine dat' 1874 g. 1876. - Fond 102, No opisi 2, Ed. hr. 163 /33-36, 274-277, 282-284. Kopije v ISN, ZRC SAZU, Ljubljana.
- /44/ Odgovori na prašanja povestnična. Naš verli prijatelj g. Gašpar Križnik nam piše iz Motnika v Štajerskoj. Slavjan II. Časnik slovstven, uzajamen za Slavjane književne i prosvetljene, ur. Matija Majar, Celovec 1874, 11.
- /45/ G. Križnik, Iz Motnika ... ZNŽO 1900, 153.
- /46/ Arhiv Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti, Zagreb. Kopija v ISN, ZRC SAZU, Ljubljana.
- /47/ G. Križnik, Narodne pravljice o umnem gospodarstvu, Novice 38, 1880, 85.
- /48/ Kmet-čarovnik. Narodna povedka, zapisal Gašpar Križnik, Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1891, rubrika Za smeh in kratek čas, 120-121.
- /49/ G. Križnik, Odgovor na slovstvena pitanja ... Slavjan 1874, 78.
- /50/ Arhiv akademii nauk SSSR, Fond 102, No opisi 1 Ed. hr. 6. Obrazcy Motnikskogo govora, zapisan' Gašparom Križnikom Podšavniškim, zvezek 8. Kopije v ISN, ZRC SAZU, Ljubljana.
- /51/ Arhiv Akademii nauk SSSR, filiala Leningrad, f. 102/ op. 1/ No 6/. Teksti, zapisani G. Križnika Podšavniškega. Kopije v ISN, ZRC SAZU, Ljubljana.
- /52/ Prim. G. Križnik, SZ 1/36, 37, 40.
- /53/ G. Križnik, Arhiv JAZU, Zagreb. Kopija v ISN, ZRC SAZU, Ljubljana.
- /54/ G. Križnik, Narodni pregovori, Koledar Družbe svetega Mohorja za navadno leto 1895, 128 (izpiski 75).
- /55/ Arhiv akademii nauk SSSR, filiala Leningrad, Fond 102, No Opisi 1 Ed. hr. 6. Arhiv JAZU, Zagreb. - Kopije v ISN, ZRC SAZU, Ljubljana.
- /56/ G. Križnik, SZ 1/25.
- /57/ G. Križnik, Poročilo o naberanu narodnih reči. Arhiv akademii nauk SSSR, Fond 102, filiala Leningrad. - Kopija v ISN, ZRC SAZU, Ljubljana.
- /58/ Slovenske ljudske pesmi, Gašper Križnik I, Motnik; Narodne pesni - zbral okrog Motnika; GNI, ZRC SAZU, 79, 80.
- /59/ Prim. Arhiv GNI, ZRC SAZU, Ljubljana.
- /60/ Slovenske pripovedke iz Motnika. Slovenski narod VIII, 1874, št. 85, 16. 4. 1874, 3.
- /61/ Prim. Arhiv Akademije nauk, SSSR, fond 102, No opisi 2 Ed. hr. 44.
- /62/ G. Križnik, SZ 3/19.
- /63/ G. Križnik, SZ 2/21.
- /64/ G. Križnik, SZ 2/5.
- /65/ Odgovor na pitanja ... 1872, 244.
- /66/ G. Križnik, Narodne pravljice o umnem gospodarstvu, Novice 38, 1880, 85.
- /67/ Odgovor na pitanja ... 1872, 248.
- /68/ G. Križnik, n. d. Slavjan 1874, 11. - Verjetno je urednik Matija Majar posegal v Križnikovo besedilo s svojo liščino.
- /69/ Odgovor na društvena pitanja ... 1875, 142, 143.
- /70/ Dvakrat omenja celo njun naslov: "Rezijski katehizem" in "Opit fonetiki rezianskih govorov", (prim. pismi z dne 23. julija (leto?) in 20. septembra 1876), za katero avtorja prosi sam. To kaže na Križnikov velik trud, širiti svoje lastno obzorje z branjem, kakor se mu predstavlja v enem prvih pisem v njunem dopisovanju.
- /71/ Arhiv Akademije nauk SSSR, Fond 102, No opisi 2 Ed. hr. 44/ 165.
- /72/ Treba bi bilo preveriti, ali gre za Slovensko bčelo, ki jo je izdajal A. Janežič v Celovcu ali Slovensko čbelo, ki je izhajala v Celju.
- /73/ Poročilo o naberani narodnih reči. Arhiv akademii nauk SSSR, Fond 102, No opisi 1 Ed. hr. 6.
- /74/ Danes bi rekli: klamfarsko, kosmato.
- /75/ Arhiv JAZU, Zagreb. - Kopija v ISN, ZRC SAZU, Ljubljana.
- /76/ Prim. Drobntine 21, Ljubljana 1887, 291.
- /77/ Prim. gradivo v Arhivu Akademii nauk SSSR, Fond 102, No opisi 2 Ed. hr. 44/151-156, 157-161.
- /78/ Prim. Arhiv Akademii nauk SSSR, Fond 102, No opisi 2, Ed. hr. 190-191, 248-253. G. Križnik, SZ 2/11, 15, 16, 18, 20; 3/15,

- 16, 25, 29, 33, 48, 50, 52, 65, 77, 84, 87, 90.
/79/ Arhiv Akademii nauk SSSR, Fond 102, No opisi 2, Ed hr, 163/ pismo 1.
/80/ Arhiv akademii nauk SSSR, n. d., pismo 2, brez datuma.
/81/ Arhiv akademii nauk SSSR, n. d., pismo 3, 9. avgusta (leto?). – Kopija v ISN, ZRC SAZU, Ljubljana.
/82/ Arhiv akademii nauk SSSR, n. d., pismo, v Motniku, 23. julija (leto?). – Kopija v ISN, ZRC SAZU, Ljubljana.
/83/ Akademija nauk SSSR, n. d., ... pismo z dne 23. julija (leto?).
/84/ Akademija nauk SSSR, n. d., v Motniku 20. septembra 1876.
/85/ Prim. Dom in svet 13, št. 5, Ljubljana 1900. Ur. Francišek Lampe.
/86/ Prim. Ljubljanski zvon 15, 16, Ljubljana 1895, 1896. Ur. Viktor Bežek in Fran Tekavčič.
/87/ Boris Merhar, Folklor in narodopisje, Slovenska matica 1864–1964, Ljubljana 1964, 129–130.
/88/ "Nikakor mi ni postopanje Matice všeč." Prim. pismo, Motnik, 20. 7. 74 (= 1874). Prim. pismo, Motnik, 9. avgusta (leto?). Arhiv Akademii nauk SSSR, fond 102. – Kopija v ISN, ZRC SAZU, Ljubljana.
/89/ G. Krek, Nekoliko opazek o izdaji slovenskih narodnih pesni, Listki IV, Ljubljana 1873, 127–130.
/90/ I. Grafenauer, Narodne povestice, Narodopisje Slovencev II, Ljubljana 1952, ...
/91/ France Kotnik, Naši bukovniki, ljudski pesniki in pevci, Narodopisje Slovencev II, Lj. 1952, 99. Isti, Verske ljudske igre, n. d., 103.
/92/ R. Ložar ga v razpravi Ljudska hrana v Narodopisju Slovencev I citira med literaturo.
/93/ S. Vilfan, Očrt slovenskega pravnega narodopisja, Narodopisje Slovencev I, 1944, 217, 223, 228, 230, 234, 238, 257.
/94/ Milko Matičetov, Dva južnoslovenski folkloristi samouci: Marko Čepenkovič i Gašper Križnik. Simpozij posveten na životu i delu

na Marko Čepenkovič, Makedonska akademija na naukite i umetnostite, Skopje 1991, 129–134.

THE FOLKLORISTIC PORTRAIT OF GAŠPER KRIŽNIK

BY Dr. Marija Stanonik

SUMMARY

After Gašper Križnik (1848–1904) had completed his apprenticeship and become a shoemaker, he was resourceful and economical enough to become owner of a shop. In this way he could collect and publish literary folklore. He was a keen collector of all genres of literary folklore and of various ethnologic materials, but the focus of his work was on folk narrative. In his home town and its surroundings he found and wrote down more than 200 narratives, mostly fairy tales, but also some fables and jokes. Only one tenth of all materials was published, but severely corrected, both linguistically and statistically. Križnik wrote all his materials in straight dialect which was complete novelty in his time. He followed instructions of the Polish linguist Jan Baudouin de Courtenay whom he sent his notes which were quite a useful material for the linguist's study of Slovenian Language.

Therefore the large part of Križnik's materials are in the keeping of the Russian Academy of Sciences, the St. Petersburg department. For the same purpose Križnik also sent his notes to the present Croatian Academy of Sciences and Arts in Zagreb where his work was treated correctly. Some of his notes were published in the Zbornik za narodni život i običaje. In 1874 the author who used the pen name Podšavniški published eight of his narratives. Critics and readers ignored the book, both and it was definitely the last author's attempt to publish anything. Thus his heritage is still waiting for scientific and critical approach to the materials. And the 19th century most deserving collector of Slovenian folk narratives is still waiting for the proper evaluation of his work in the field of literary folklore and in the cultural sphere of Slovenian nation as well.

VLADO MOTNIKAR, prof.,
Ljubljanska 25,
1000 Ljubljana

LUKA SVETEC – KNJIŽEVNIK, JEZIKOSLOVEC, POLITIK

"Luka Svetec se je rodil v Podgorju, ki je spadalo pod mengeško faro, pa se je leta 1848 spuntalo in združilo s kamniško. V šolah je bil med součenci v naukih prvi, že pred 1848. letom se je pridružil slovenskim patriotom, se izuril temeljito iz svoje volje v materinščini, začel po domače pisati in spodbujati tudi součence na domoljubne misli in slovensko pisanje. ... Nove oblike so zmagale najbolj po njegovih nekoliko zofističnih, ali vendar dokazujočih, v mnogih rečeh zares znanstvenih sestavkih. ... Uvrstil se je bil tudi med domače pesnike, ne da se tajiti, da je zadel zares prav lepo poetični jezik in slog. Kritika je opazila sem ter tja neko pomanjkanje pesniških idej, ali tega mu ne šteje nihče za greh, kaj more za to, da ga Bog ni ustvaril za velikega pesnika. ... Tudi v umetnosti govora in dokazovanja, v bistri, nepobitni logiki je zmagal ne le mene, ampak še mnoge starejše in bolj skušene gospode našega in drugih narodov."

S temi besedami je študenta Luko Svetca v *Spominih* (1868) opisal Janez Trdina. Dodajmo, da se je rodil 8. oktobra 1826, po končani ljudski šoli pri kamniških frančiškanih je v Ljubljani obiskoval licej in filozofijo, v letih 1848 in 1849 poslušal predavanja na ljubljanski pravni akademiji, po njeni razpustitvi pa nadaljeval študij na Dunaju. V študentskih letih je v slovenskih glasilih objavil in prevajal pesmi in prozo. Kot praktikant se je zaposlil v Ljubljani, leta 1854 pa so ga za šest let poslali v sodno službo na Hrvaško. Krožil je po okrajnih sodiščih in napredoval do samostojnega sodnika. Po zlomu Bachovega absolutizma se je vrnil na Kranjsko in se zaposlil kot adjunkt v Mokronogu, a je bil zaradi slovenskega uradovanja kmalu premeščen v Kočevje. Bil je sodnik na Brdu pri Lukovici, nato policijski komisar pri ljubljanskem mestnem magistratu. Ko so Slovenci leta 1868 bojkotirali občinske volitve v Ljubljani, so oblast prevzeli Nemci in že naslednje leto so komaj 43-letnega Svetca upokojili. Poslej je bil notar, najprej dve leti v Idriji, nato pa je do smrti 21. januarja 1921 živel v Litiji. Poslanec v deželnem zboru je bil skoraj trideset let in sodeloval je pri večini uspehov in padcev uradne slovenske politike po Bachovem obdobju do konca stoletja.

PESNIK IN PISATELJ

Slovensko književnost prve polovice 19. stoletja so zaznamovali Valentin Vodnik, posredno Matija Čop in predvsem Franc Prešeren. Meščansko gledališče je že pred tem postavil Anton Tomaž Linhart, pesništvo je s Prešernom doseglo svetovno raven, pripovedništvo pa je bilo dolgo precej neoglajeno, na meji med leposlovjem in učno-vzgojnim berilom. Prvo povest *Sreča v nesreči* je leta 1836 objavil Janez Cigler, na Štajerskem so se ob Slomškovem literariziranem učbeniku *Blaže in Nežica v nedeljski šoli* učile brati množice Slovencev, v štiridesetih letih sta se v prozi poskušala Franc Malavašič in Matevž Ravnikar Požena-

Luka Svetec

čan – in to bi bilo do leta 1848 skoraj vse.

Revolucionarno leto je prineslo vrsto daljnosežnih sprememb. Uveljavljati in širiti se je začela narodna zavest, ustanovljena so bila številna društva in poleg dotlej edinega časnika, Bleiweisovih Kmetijskih in rokodelskih novic, so v Ljubljani, Celju, Trstu in Celovcu začeli izhajati še številni drugi in marsikateri je namenjal precej prostora tudi slovstvu. Kakor vsak nacionalizem, pozitiven in negativen, se je tudi slovenski napačal pri ljudskem izročilu, mitih in zgodovini.

Luka Svetec - Podgorski se je kot pisec prvič pojavil leta 1848 v časniku *Slovenija*, in sicer s spisom *Radovednost kaznovana*. Pripovedka temelji na ljudskem izročilu, po katerem je na sveti večer točno polnoči mogoče v tolmunu ugledati obraz bodočega ženina oziroma neveste. Prizor je postavljen v Volčji Potok: na županovi domačiji zbrano poslušalstvo z vražami in pripovedkami zabava stari Aleš, nekakšen prednik Krjavlja. Županova edinka Micika, ki so jo bile spodbudile Aleševe besede, bi rada preverila, ali ji je sosedov Tine res usojen, in je pregovorila še prijateljico Jerico, da jo pospremi.

"Tako sta sklenile obe, in ko se potem polnočni čas približuje, nastopile radovedno strašen pot. Počasi in plaho greste proti produ Bistrice. Luna se v oblake zavija, in skopo lije svojo luč na blede zemljo; gole drevesa pa mrzli veter previhrava.

'Jerica' krikne Micika v tistem hipu, 'ali ne slišiš nič po grmovju šumeti?'

Jer. 'Veter piše.'

Mic. 'Vidiš li? Bela žena tam-le stoji!'

Jer. 'Ali se mešaš? Štor je, od mesca razsvetljen.'

Mic. 'O Jerica! meni je tako tesno, tako bridko pri sercu; slabost mi preletava ude, kot svinec so noge težke! Jerica, meni se dozdeva, da je to moja zadnja pot ...'

Njena predrznost je seveda kaznovana. Tine je prislu-

škoval njunemu pogovoru, ju prehitel in splezal na vejo nad tolmunom, ta pa se je prav ob njunem prihodu zlomila. Micika se je zgrudila od strahu, ob njenem trupu se je srce zlomilo še Tinetu. Zanimivo je, da se je pisec razumsko sicer distanciral od praznoverja, a v skladu z romantično usodnostjo po daljši bolezni vendarle pokopal še Micikino družico. Že v tem prvem Svetčevem spisu je jezik bogat in za tiste čase presenetljivo gibčen. Dramatičnost ves čas raste, opiši so slikoviti. Zgodba je preprosta, dogajanje premočrtno, konec pa prenatrzan in neizdelan. Prav Svetčev pripovedni postopek – predelava folklornega motiva – pa je imel v zgodnjem slovenskem pripovedništvu veliko vlogo, uporabljali so ga Trdina, Levstik, Jurčič in drugi.

Luka Svetec je objavil še nekaj črtic in povesti. *Misli o prehodu (Slovenija, 1849)* so na meji med lepovslovjem in politično budnico. Pripovedujejo o pesniku, ki se zamišljen odpravi v naravo. Dohitijo ga trije meščani in ga zmerjajo s Slovincem, v dobro voljo pa ga spet spravi pogled na zdravega in vedrega kmeta – simbol duhovne in telesne premoči svojega naroda. Posledica Svetčeve razgledanosti po slovanskem svetu sta po Karamzinu povzeta poučna zgodba *Piščalka (Vedež, 1850)* in njegovo najdaljše delo, povest *Vladimir in Kosara*. Poslal jo je na Janežičev razpis za slovensko pripovedno delo, objavljen v celovski *Slovenski bčeli*, in si s Trdinovo pripovedko *Arov in Zman* razdelil nagrado. Po snov je segel daleč v južnoslovnsko zgodovino, v boje med Hrvati in Bolgari v enajstem stoletju: Bolgari po hudih bojih zajamejo hrvaškega princa Vladimira, v ujetnika pa se na prvi pogled zaljubi edinka bolgarskega carja Kosara. Njuna zveza bi ostala neuresničena, če ne bi preroški menih ob razlaganju sanj pozval carja, naj slovanska ljudstva končajo medsebojne spopade in združijo svoje moči. V povesti se torej prepletata pripoved o junaških bojih in ljubezenska zgodba. Svetec je snov za povest vzel iz Kačič-Miošičeve pesmi *Pisma od kralja Vladimira* in to se pozna tudi na jeziku. V ospredju mu je bila predvsem ideja, pot do nje pa si je večkrat poenostavil in na primer za Vladimirjev nagovor pred odločilnim spopadom povzel kar Črtomirjeve besede iz *Krsta pri Savici*:

"Bratje i tovarši! strašna nesreča nas goni. Vse junaštvo, ves trud, vse terpienje je bilo zastoni. Kakor sneg kopnimo. Kar nas je pustil meč, morita sedaj lakota in žeja ... Al za menoj junaci! še ni vse zgubljeno; še znajo sekati naši meči; še je Bulgar iz mesa i kervi, i hrabrosti vsaka pot odprta. Solnce bo zašlo, tema pokrila zemljo i ljudi i sladki sen oklenul ude sovražnikov. Tolikokrat smo čule tirali, pri belem dnevu celo vojsko uzbismo: proderimo sedaj skozi tabbor spijočih. Luna bo pot kazala. Ako tudi svojih ne dojdemo, znamo vsaj vodo dobiti, i srečnejša gora nas zna pod svoje krilo vzeti. Če pa nas čaka smert, naj nas objame! Bolj častna, bolj sladka je od meča, kakor lakote ali žeje. Sej junakov slava nikdar ne mine!"

Domoljubne ideje je Luka Svetec izražal tudi s poezijo – objavljajo jo je v letih 1849 do 1851 v časopisih *Slovenija*, *Slovenska bčela* in *Novice*. V pesmih, kot so *Sebi*, *Lipi* ali *Rojakom*, objavlja zvestobo Slavi (slovanstvu), izraža vero v lepšo prihodnost:

Vidim trume, vidim roje

Čisla jim, števila ni:

Kako vrejo v krilo tvoje,

Tu in tam, iz mest, vasi. (Lipi)

in poziva in k delu za narod in k prosveti:

*Ko novino obdeluje
Mnogo pretrpi ratar
Roka žuljev zatekuje
Čelo taja vroči žar.*

...

*In nobena noč imena
Rodomila ne vtamni,
Večna bode Samu cena
Vekoma Prešern živi. (Rojakom)*

Celo priložnostne pesmi, kakršni sta *Kolednica in Slovenija svojim bralcem o začetku drugega tečaja*, se spreminjajo v zanosno nadčasovno budnico:

*Koder me steza popelje, kjerkoli mi duri odprejo,
Besedovala povsod bodem v naroda korist,
Dramila bodem zavest, da Slave smo porod, de svojo
Slehermik mater spozna, kratjeno dade jej čast.*

...

*Narod smo čverst, in čutimo v žilah zmagavno krepoto,
svete so naše reči, pravo podpora je Bog. (Slovenija svojim bralcem)*

Pesnil je tudi o naravi (*Svečan in cvetica*, *Pomladanska in Vinski trti*) in dosegal učinek s preprostimi, a učinkovitimi, danes malce smešnimi primerami:

*Starček kakor serna skaka,
Ti ga terta, pomladiš!
Reva mine siromaka,
Sanja si kraljevi bliš. (Oda vinski terti)*

V skladu s tedanjimi težnjami, da bi morali tudi Slovenci dobiti ep, je leta 1853 napisal junaško romanco s tragičnim koncem *Klepec*, verzificirano pripoved o lepi Zlati z Grobniškega gradu. Obletavajo jo snubci in zahoče se je celo silnemu turškemu agi. Zavzame grad in jo ugrabi, kot za šalo opravi z njenima bratoma in očetom, ki jo skušajo rešiti, dokler ga ne premaga ljudski junak Klepec. Toda lepota mu ni usojena, ampak po celoletnem hiranju izdihne, Klepec pa se z vso silo spet vrže na Turke. Jože Pogačnik opozarja na idejo *"o plebejski veličini, ki je v petdesetih letih krepila srce slovenskega človeka"*, podobno kot na primer Levstikov Martin Krpan. Pesnitev se delno zgleduje po ljudski pesmi Pegam in Lambergar, tragični konec pa je morebiti prispodoba za nenehen boj proti tujcem, ki ne dovoli počitka.

Luka Svetec je tudi prevajal – iz češčine, poljščine, ruščine in srbsčine. Prevedel je na primer odlomek iz *Kraljedvorskega rokopisa*, nekaj srbskih ljudskih pesmi o kraljeviču Marku, besedila za Bleiweisova *Slovenska berila I–IV* itd. Ob Janezu Trdini se je uveljavil kot najpomembnejši pripovednik pred nastopom vajevcev (Erjavca, Jenka ...) in Levstika. Kot književnik je bil izrazito razumski, najpomembnejše mu je bilo sporočilo: buditi narodno zavest. Jezikovno je bil spreten, a v pesništvu precej dolgovezen, njegove pesmi štejejo do 18, 22 in celo 34 kitic. Po Trdinovih besedah je *"njegova poglobljena prednost natančna logika, ki se nam v vseh pesmih razodeva"* (*Pretnosti slovenskih pesnikov, 1850*) in *"je imel dosti pesniškega duha in spretno pero"* (*Moji spomini, 1905*). Svetčeva pripoved je premočrtna, pomanjkanje izvir-

nih idej pa je prikrival z izbiranjem snovi iz ljudskega izročila in zgodovine. Kljub vsemu se je od v tem obdobju pričakovane namenskosti leposlovnega dela tudi odklinal, na primer k ljubezenski zgodbi v *Vladimiru in Kosari*, prizadeval si je za estetski učinek in poskušal celo psihološko utemeljiti junakova dejanja. Kot opazja Gregor Kocijan, je "stilno-oblikovalne značilnosti prenašal iz retorike", "dialog je prepleten z najrazličnejšimi inverzijami, nagovori, retoričnimi vprašanji, tudi s hiperbolo in komparacijami, z vrsto vzklikov in ne nazadnje s šablonsko epitetonezo (srebrna solza, kipeče prsi itd.). Očitno je, da je Svetčev dialog napisan pod bremenom retorike in letopisne okrašenosti."

Svetčevo slovstveno delovanje je bilo kratko, čeprav ga je vrstnik France Cegnar s pesmijo *Podgorskemu* še leta 1858 klical nazaj k literaturi. Objavljal je v letih 1848 do 1853, prevode še kakšni dve leti dlje, potem pa je kot književnik utihnil. Pač pa je napisal uničujočo kritiko Jenkovih *Pesmi* (Novice, 1865), češ da so malodušne in bolne, in sicer zaradi nespoštovanja narodnoafirmativnega načela. Anton Slodnjak ob tem ugotavlja: "Leta 1965 je vzela Svetčeva morebiti bolj slepa kakor zlohotna kritika *Pesmi* ponosnemu Jenku zadnje veselje do lirskega pesnjenja." Svetčeva estetska načela so se namreč v teh letih še bolj približala Bleiweisovim, po katerih naj bi bila književnost preprosta in razumljiva slehernemu Slovencu, služila naj bi tudi drugim namenom (narodnim, vzgojnim ...), vsako višjo, romantično ali realistično literaturo pa je zavračal. "Očetu naroda" Bleiweisu je menda pomagal tudi pri negativni oceni *Klasja*, v katerem je Stritar Prešernu povrnil nekdanjo veljavo, Koseskemu pa odzvel pesniško prvenstvo.

JEZIKOSLOVEC

Sredi XIX. stoletja so na Slovenskem potekale burne razprave o knjižnem jeziku. Komaj se je plegla črkopisna vojna med zagovorniki bohoričice, metelčice, dajničice in gajice, že je bilo treba poenotiti knjižni izraz. Prevladujočim kranjskim oblikam se je postavila po robu koroško-štajerska različica, poleg tega pa so se pojavljali tudi predlogi o združevanju z drugimi slovanskimi jeziki – o "vseslovanščini" in ilirščini. Luka Svetec je jeziku vedno posvečal veliko pozornosti. Kot pisatelj je sodil, da je ljudska govorica prava podlaga za knjižni jezik, in to se pozna tudi v njegovih delih. Z nekaterimi dunajskimi Slovenci se je zavzel za nekaj oblikoslovnih sprememb in v članku *Nove oblike* (Slovenija, 1850) predlagal, naj bi v knjižnem jeziku opustili nekatere gorenjske končnice in oblike in se s tem približali drugim slovenskim narečjem, pa tudi "bratom na jugu in severju". Pri samostalniki moškega in srednjega spola je v dajalniku in orodniku namesto končnice -am predlagal končnico -om (torej: z Bogom namesto z Bogam); pridevniške končnice -iga, -imu, -im je preoblikoval v -ega, -emu, -em (lepega, lepemu, lepem); primernik in presežnik, ki je bil dotlej enak za vse tri spole, je ločil po spolih (lepši, -a, -e); glagole na -niti, -nil je nameraval preoblikovati v -nuti, -nul (mahnuti, mahnul); glas š je spet razvezal v šč, kjer je bilo potrebno (klešče namesto kleše); in namesto veznika de je zapisal da. Predlagal je še nekaj manjših popravkov, ki pa se pozneje niso prijeli. Pobude za te spremembe so bile pravzaprav že stare, nekatere je že pred njim oblikoval Matija Majar Ziljski, nihče pa jih ni utemeljil in

uveljavil. Literarni zgodovinar Ivan Prijatelj je čez desetletja v eseju *Duševni profili slovenskih prepovediteljev* razmišljal, da bi Stanko Vraz morebiti ostal pri slovenščini, namesto da je prestopil k ilircem, če bi Prešeren privolil v te štajerske oblike.

V *Pomenkih o Zori* (Novice, 1852) je Svetec v več nadaljevanjih odločno zavrnil Razlagovo "vseslovanščino" in ilirščino, češ da bi z njima nastala le zmeda, pisci bi se oddaljili od svojega naroda, drugim pa se ne bi približali: "Po dveh, treh ali četverih slovnica se ne more pisati, ampak le po jednej. ... Doklej se bomo z Zoro bližali. Ona je nastavila pot proti jugu, – ali na jugu se, kolikor po skušnjah vemo, le smeja, med tem ko se Slovenci jezimo. Na sredi pota ostajati, ako oni na proti ne pridejo, bi bilo, se zna, nespametno, ker bi bil ves prejšnji trud zastonj storjen. ... Pa imamo vendar že dela, katerih slava nikdar ne bo potamnela, ki jih bodo še takrat visoko spoštovali, kadar se bo občni slavenski jezik po naših mestih in tergi glasil. ... Dokler pa oni čakajo, postojmo tudi mi, pisaje med tem, kar narodu koristi, po domače, čisto i složno. Izobrazujmo besedo ko doslej po narodu, z obzirom na stari jezik in narečja bratov, toda derže se pravih mej."

O jeziku je pisal tudi po vrnitvi s Hrvaške. Po obuditvi političnih institucij je posebno pozornost posvetil parlamentarnemu oziroma pogovornemu jeziku (Novice 1861). Zavračal je "imenitnost" nemščine, čeprav jo je v mestih večina tako rada uporabljala, a le malokdo res obvladal. Opozarjal je, da se vpliv nemščine ne kaže le v besedah, ampak tudi v besednem redu, pri tem pa včasih zahajal v drugo skrajnost, ko se je preveč zgledoval po drugih slovanskih narodih. Poudarjal je, da mora biti tudi govor enoten, ne pa da napisano vsak bere po svojem narečju, zavrnil je vokalno redukcijo in zahteval izgovorjavo polglasnika in čistih samoglasnikov. Postavil je geslo, naj govorimo, kakor pišemo, le zlogotvorni l naj izgovarjamo kot v (elkanju se je z vzklikom "jedelj pomaranča" posmehoval še Cankar). Hitro se je navdušil tudi za pisavo samoglasniškega r. V poznejših razpravah se je posvečal pravi podrobnostim, ločeval je med predponama v- in u-, vz- in s-, opozarjal na težave s predlogi s, v in k, pisal o členkih (veznikih in zaimkih) in se izredno natančno lotil slovenskega naglasa (stavčnega in besednega, dolžine in kračine, jakostnega in tonemskega naglaševanja, premičnega naglasnega tipa itd.). Med njegovimi predlogi se sicer najde tudi kakšna za današnje pojme nenavadna pobuda, večina pa jih je presenetljivo natančnih.

POLITIK

Leta 1848 je po vsej Evropi izbruhnila vrsta uporov in revolucij. Sprožile so jih zaporedne slabe letine in gospodarska kriza, ki se je iz Anglije hitro razširila na celino, prava vzroka pa sta bila splošno nezadovoljstvo z družbenim sistemom in vse večja narodna zavest. V mnogonarodni Avstriji je bila ta še posebej izrazita. Nemci so se vse bolj ozirali k svojim severozahodnim bratom, Madžari so ustanavljali neodvisno vlado, več pravic so zahtevali Čehi, Poljaki, Hrvati, Italijani ... Prvič smo se organizirano postavili pokonci tudi Slovenci ter 20. aprila 1848 v peticiji o zedinjeni Sloveniji zahtevali odpravo deželnih meja, združitve vseh Slovencev v okviru avstrijskega cesarstva in enakopravnost slovenščine v šolah in uradih. Ker se nismo mogli opreti ne na tradicijo ne na silo ali

množičnost, je zedinjena Slovenija ostala le program, sprejete pa so bile nekatere skupne zahteve. Aprila je dunajska vlada izdala tako imenovano oktroirano ustavo, pozneje je bila razglašena tudi zemljiška odveza. Obdobje sorazmernih svoboščin pa je trajalo le štiri leta, saj so bila tudi petdeseta leta v znamenju absolutizma, tokrat pod ministrom A. Bachom.

Domoljubno delo, ki ga je Luka Svetec konec štiri-desetih in v petdesetih letih opravljal v literaturi, je v šestdesetih letih prenesel na politično področje. Že prej je napisal tudi vrsto kulturno-političnih člankov, javno je razgrnil svoj politični program, za deželnega poslanca pa je bil prvič izvoljen leta 1863 v kočevsko-ribniškem okraju. Pozneje je zastopal še kamniško-brdski in trebanjski okraj, poslanec pa je bil (z nekajletnim presledkom od 1873 do 1877) vse do leta 1895. Že prvo leto po izvolitvi so nemški časniki ogorčeno pisali o njegovih slovenskih nastopih v kranjskem deželnem zboru in tudi pozneje si je aktivno prizadeval za uporabo slovenščine v političnih institucijah, šolstvu (tudi visokem), sodstvu in upravi. Zavzemal se je za enakopravnost vseh narodov v monarhiji in za deželno avtonomijo.

Šestdeseta leta so bila za mogočno cesarstvo prelomna, narodi so vse bolj dvigali glave. Čehi, Poljaki, Hrvati so se sklicevali na zgodovinsko pravo in zahtevali svoje kraljevine, slovenski politiki pa naj bi jih solidarnostno podprli, čeprav se sami niso mogli sklicevati na svojo državo, kvečjemu na Ilirijo in na skupino dežel, imenovano Notranja Avstrija. Slednja za Slovence kljub vsemu ne bi bila ugodna, ker bi bili še vedno v manjšini. Luka Svetec je septembra 1865 odločno postavil narodne pravice pred zgodovinske. Še istega meseca je minister Belcredi pripravil načrt, da bi državo federalizirali in razdelili na pet enot: Avstrijo (v kateri bi Slovenci ostali sami med Nemci in Italijani), Ogrsko, Češko, Galicijo in Hrvaško. Predlog je propadel, vlada je začela pripravljati avstrijsko-ogrski dualizem in slovenski politiki so se morali odločiti med (hipotetičnim) "zgodovinskim" federalizmom in dualizmom. Svetec je naslednje leto v časniku *Slovenec* zapisal misel o zvezni enoti južnoslovanskih plemen, v razpravi o novi ustavi je še odločno nastopil proti dualizmu, ob decembrskem glasovanju pa so trije izmed sedmih slovenskih poslancev v državnem zboru (med njimi tudi on) glasovali za ustavo in z njo za dualizem. Ustava je namreč v 19. členu obljubljala narodno enakopravnost. V tem členu je Svetec videl jamstvo za izpolnitev slovenskih zahtev: slovenščino v šolstvu, sodstvu in upravi, a se je izkazalo, da je bila enakopravnost le puhla fraza.

Takšno glasovanje je na Slovenskem sprožilo glasno nasprotovanje. Mladoslovenci, ki so bili s staroslovenci že prej v sporu zaradi literarno-estetskih stališč, so v njem videli izdajo slovanskih interesov (čeprav so tudi Poljaki glasovali za) ter nepotrebno omahljivost, prilagodljivost in previdnost. Protesti so dosegli vrhunec aprila 1868, ko je v treh številkah *Slovenskega naroda* izhajal članek *Vademecum poslancu L. Svetcu!*, Fran Levstik, ki se je še pred petimi leti pred volitvami zavzemal za Svetca, češ da je "poleg svojega bistrega uma in poleg svoje učenosti tako pravičnega srca," da se je nanj mogoče zanesti "kakor na trdo skalo", je zdaj s člankom hotel prisiliti slovenske poslance, naj po češkem zgledu zapustijo državni zbor. Po vrsti je zavračal vse Svetčeve razloge za njegovo ravnanje, na primer:

"Dalje se je reklo: 'Slovenci imamo za zdaj samo to nalogo, da skrbimo ohraniti si narodnost, in po tem pravilu nam je sukat plašček.' Sveta resnica je, da smo to skrb dolžni svoji in slovenski bodočnosti, ali kaj smo zdanje čase storili za to nalogo. Nič zanjo, vse proti njej! Delali smo in delamo ne kakor tisti, ki se hoče oteti, ampak kakor tisti, ki hiti sam sebe pogubiti. Naša usta so skozi poslance na Dunaju res govorile zoper dualizem, ali glasovale so vendar za dualizem, akoravno vsi dobro vemo, da dualizem ni drugo, nego nemško-madžarska zveza zoper Slovane, katere je tedaj tukaj treba ponemčiti, tamkaj pomadžariti. Naši zastopniki so se vedli kakor tisti prekrasni, ljubeznivi boritelji, kateri pred bojem na ulici z orožjem ropotajo, ali kadar pride razsodilni hip, pobegnejo v nasprotnikove vrste in mahajo na svoje brate. ... Ali ni po vsem tem res, da je bila Slovincem sveta dolžnost, svojim poslancem precej v začetku poslati krepko nezaupnico?"

Hladni odnosi med mlado- in staroslovenci so se nadaljevali še v obdobju množično obiskovanih slovenskih taborov vse do odhoda slovenskih poslancev iz državnega zbora dve leti pozneje. Nastopilo je obdobje navidezne enotnosti in sloge, čeprav se je na Slovenskem že začelo ideološko razhajanje. V devetdesetih letih, ko je bil razdor najhujši in so strankarske zamere postale celo pomembnejše od slovensko-nemških odnosov, je Svetec spet skušal pomiriti nasprotni strani, a takrat že brez uspeha. Toda vrnimo se v obdobje pred volitvami leta 1883. V kamniško-brdskem kmetiškem okraju (meščani so volili posebej) sta se za slovensko kandidaturu potegovala pomembna moža: Luka Svetec in Janko Kersnik. Centralni volilni odbor v Ljubljani je za kandidata že imenoval Svetca in Kersniku bi zagotovo trda predla, če njegovim prijateljem ne bi bilo uspelo pregovoriti Svetca, naj kandidira v Trebnjem. Odmev tega dogajanja pa se je dve leti pozneje pojavil v Kersnikovem *Agitatorju* – podobno kot na kamniškem resnične osebnosti se v romanu v predvolilni tekmi spopadejo Hrastovi in Medenovi privrženci v izmišljenem Borju.

DRUŽBENO DELOVANJE

Za jezik in narod se je Svetec zavzemal na vseh področjih. Že leta 1861, takoj po vrnitvi na Kranjsko, je bil med ustanovitelji Pravoznanskega društva in ljubljanske čitalnice, leta 1867 je postal prvi predsednik Dramatičnega društva, odbornik Slovenske matice (ust. 1864) je bil od njenega tretjega leta do leta 1907. Bil je pobudnik političnega dnevnika *Slovenski narod* (ust. l. 1868), v letih 1884–85 pa je vse sile posvetil pripravi na ustanovitev Družbe svetega Cirila in Metoda, organizacije, ki naj bi bila obramba pred napadalnimi nemškimi in italijanskimi šolskimi društvi. Njen podpredsednik je bil od ustanovitve do leta 1908. Skratka: "Svetec je zgled staroslovenskega rodoljuba, ki je v teoriji in praksi izpolnjeval in vzdrževal kulturni in slovstveni vzorec, zgrajen za časa marčne revolucije," je zapisal literarni zgodovinar Jože Pogačnik.

Staroslovenci, čeprav generacijsko in tudi miselno enotna skupina, imajo v slovenski zgodovini in literaturi sloves okorelih konservativcev, ki so s svojo avtoritarnostjo zadrževali razvoj slovstva in s pretrano previdnostjo morda premalo iztržili v politiki. V temeljih pa so se zavzemali za isto kot večina drugih zavednih Slovencev v tem obdobju – za osveščanje ljudstva,

uveljavljanje slovenščine in narodno enakopravnost. Luka Svetec ima pri tem veliko zaslug. Končajmo z odlomkom iz 150-vrstične hvalnice, ki mu jo je ob sedemdesetletnici posvetil Simon Gregorčič:

*Ti delaš, kot si deloval,
bojuješ, kot si bojeval,
boriš se, svetli meč vihteč,
zdaj jezik, zdaj pero je meč.
Pod staro se boriš zastavo
za doma čast, korist in slavo,
zastavi tej si zvest ostal.*

LITERATURA

Anton Breznik: *Razvoj novejšje slovenske pisave pa Levčev pravopis, Dom in svet*, 1913–1915.

Fran Detela: *Luka Svetec, Koledar Mohorjeve družbe za leto 1922*, Karol Glaser: *Zgodovina slovenskega slovstva*, III. zvezek, Slovenska matica, 1896.

Simon Gregorčič: *Luki Svetcu ob sedemdesetletnici*, Slovenski narod, 1896.

Dušan Kermavner: *Slovenska politika v letih 1879 do 1895*, Državna založba Slovenije, 1966 (kot opombe k Prijateljevi Slovenski kulturnopolitični in slovstveni zgodovini).

Janko Kersnik: *pisma Franu Levcu (Zbrano delo VI, Državna založba Slovenije, 1984, ur. Anton Ocvirk)*.

Gregor Kocijan: *Kratka pripovedna proza od Trdine do Levstika*, Državna založba Slovenije, 1983.

Fran Levstik: *Vademecum poslancu L. Svetcu*, Slovenski narod 9., 11. in 14. aprila 1868.

Vasilij Melik: *Volltve na Slovenskem 1861–1918*, Slovenska matica, 1965.

Anton Ocvirk: *Literarna teorija med zgodovino in teorijo*, 1978–79.

Ivan Prijatelj: *Književnost mladostovencev*, Mladinska knjiga, 1962.

Ivan Prijatelj: *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina I–VI*, Državna založba Slovenije, 1955–66, 85 (ur. A. Ocvirk, J. Munda).

Anton Slodnjak: *Zgodovina slovenskega slovstva II*, Slovenska matica, 1959.

Slovenski biografski leksikon (France Koblar), SAZU, 1960–71.

Fran Šuklje: *Iz mojih spominov I*, Slovenska matica, 1988.

Janez Trdina: *Moje življenje (Zbrano delo III, Državna založba Slovenije, 1948, ur. Janez Logar)*.

Janez Trdina: *Pretres slovenskih pesnikov (ZD IV)*.

Janez Trdina: *Spomini (Zbrano delo II)*.

LUKA SVETEC – LITERARY MAN, LINGUIST, POLITICIAN

BY VLADO MOTNIKAR

SUMMARY

Luka Svetec, the poet, writer, linguist and politician, was born on 8th October 1826 at Podgorje near Kamnik. He was a lawyer by profession, but he came into history as one of the first Slovenian prose writers. He was also a devoted patriot and a determined supporter of universal Slovenian language. For some decades he was the member of the County Assembly and also its representative in the Austro-Hungarian Parliament in Vienna. He was the founder-member and the committeeman of several societies and clubs, e.g. Drama Club, Slovenian Literary Society, Cyril and Method Society.

His poems reflected patriotic feelings and the leading themes of his prose were love and history. He also translated Czech, Serbian, Russian and Polish literary works into Slovenian language. He put forward some Carinthian and Styrian language forms into Slovenian language and thus contributed to the use of the one Slovenian literary language in all Slovenian territories. He was strongly opposed to the Illyrian and Pan-Slavic language. As the member of Parliament he strove eagerly for Slovenian autonomy as well as equality of all nations within the Austro-Hungarian monarchy. He was convinced that Slovenian language should be used in political institutions, schools, administration of justice and in government offices. He encouraged a peaceful settlement of disputes among political parties which were mainly caused by ideological differences.

He died on 21st January 1921 in Litija, nearly 95 years old.

Mag. ZORA TORKAR,

Jurčičeva ulica 22,

1241 Kamnik

VSE ZA ČAST IN OBLAST

ORIS KAMNIŠKEGA TRGOVCA, ŽUPANA IN
DEŽELNEGA POSLANCA JANEZA KECLA

Janez Kecel se je rodil 15. junija 1839 v Kamniku (Mesto 34) priseljenemu Mengšanu Mihaelu Kecu in njegovi ženi Mariji. /1/ Bil je izredno podjeten mož, ki si je z raznovrstnimi gospodarskimi dejavnostmi močno izboljšal gospodarski položaj. Iz njegovega izredno dobrega premoženjskega stanja pa izvirajo tudi vse pomembne vloge, ki jih je dosegel v ožjem – kamniškem – in širšem – kranjskodeželnem – območju.

Kot je znano, je celotni volilni sistem v avstrijski monarhiji in kasneje tudi v Avstro-Ogrski, od občinskega, deželnozborskega in kasneje državnozbornskega, temeljil na plačilu določenega direktnega davka (davčna volilna pravica) in na izobrazbi oziroma poklicu (inteligentna volilna pravica). Ker se Kecel prav gotovo ni mogel uveljaviti z izobrazbo (po člankih sodeč ni končal niti vseh razredov glavne šole v Kamniku), se je uvrstil v sam cvet kamniškega meščanstva s premoženjem. Premoženje si je pridobil z opravljanjem številnih trgovskih in drugih obrtnih dejavnosti, z nakupom zemljiških posesti in hiš, nenazadnje pa tudi s primerno poroko.

V davčnih katastrofi za okrožje Kamnik in Brdo - Kamnik sta imela z ženo Marijo istočasno prijavljenih kar sedem gospodarskih dejavnosti. Janez Kecel je imel od srede 1864. leta prijavljeno izdelovanje mila in trgovino z mešanim blagom. Od leta 1865 je od slednje plačeval že 31 goldinarjev 50 krajcarjev davka. V začetku leta 1870 oziroma 1872 pa je prijavil še specialno trgovino z barvami in opekarno, kar mu je sicer prinašalo majhen dodatni dohodek. Po smrti Janeza Kecela je vse prijavljene dejavnosti nadaljevala vdova Marija, ki pa se je po letu 1890 specializirala še za prodajo merkantilnega lesa in premoga. Tako kot veliki večini ostalih najpremožnejših kamniških meščanov je tudi Keclovima prinašala najlepše dohodke raznovrstna trgovina. Posebej ugodno lego je imela njuna trgovina na Glavnem trgu, ki je prinašala lep zaslužek tudi v času mestnih tedenskih in letnih sejmov.

Najbolj odmevno pa je bilo vsekakor odprtje zdravilišča in kopališča v Mekinjah, ki so ga v drugi polovici leta 1880 prijavili brata Alojz in Franc Prašnikar ter zet Janez Kecel. Za to dejavnost je vsak posebej plačeval okoli dva goldinarja davka. Obenem pa so poleg zdravilišča in kopališča odprli še gostilno oziroma restavracijo, ki jo je vodila Marija Kecel, rojena Prašnikar. /2/ Olga Janša - Zorn v svojem Prispevku k zgodovini turizma v Kamniku omenja pomanjkanje virov o prvih omembah tako imenovanega Prašnikarjevega zdravilišča. Tako je najpogostejše omenjena začetna letnica 1876, čeprav so prve časopisne vesti o toplicah v Novicah leta 1877, ko so omenjene "še ne popolnoma dodelane, a za rabo vendar že". V davčnem katastru so prijavljene šele leta 1880. Janševa zelo natančno popisuje ponudbo zdravilišča, na primer številne izlete v okolico, lep zdraviliški salon in urejen park, zdravniško pomoč in nasvete. /3/

Portret Janeza Kecela (1839–1888), kamniškega trgovca, župana in poslanca v kranjskem deželnem zboru, Muzej Kamnik, inv. št. Z 134

Drugi najpomembnejši vir za dodatno krepitev oziroma za vzdrževanje že pridobljenega premoženja je bil vsekakor nakup zemljiških posesti. Zanimivo je, da so imeli kamniški meščani do približno leta 1880 (v primerjavi s kasnejšim meščanstvom) veliko več zemljiških posesti. Tako je vsaj ena tretjina med njimi imela nad trideset goldinarjev čistega zemljiškega dohodka, kar pa je bilo seveda odvisno od kvantitete in kvalitete zemljišča. Zopet je med njimi izstopal trgovec Janez Kecel, ki je imel skupno 52 oralov 580 klafter posesti in je od tega imel kar 222 goldinarjev 83 krajcarjev čistega dohodka. Od vseh vpisanih zemljiških posesti so prevladovali mešani gozdovi in njive. Kecel je imel največ mešanega gozda na Dobravi, Kosmaču, Pijavšniku, Mestnem lesu, Lancerju, Suhem potoku in na Tovsti gori, in sicer kar 28 oralov 962 klafter. To je bil gozd III. in IV. cenovnega razreda. Poleg gozda je imel še 12 oralov 1509 klafter njiv II. kvalitete na Zapriskem polju in na Grabnu, kjer je bila kvaliteta slabša, ter 9 oralov 80 klafter travnikov na Grabnu. Da pa sta Janez in Marija Kecel znala izkoristiti vsako ped zemlje, nam pove podatek, da sta imela v Mestu 39 poleg hiše z dvoriščem še "vrt za zelenje in kuho", kajti za kaj več niti ni bilo prostora. /4/ Gospodarska poslopja so bila zgrajena na pristavah, na Grabnu in Zapricah. Vse te navedene vrste posesti potrjujejo, da se je večina meščanov, ob prevladujoči trgovski ali kakšni drugi obrtni dejavnosti, ukvarjala tudi s poljedelstvom, živinorejo, vrtnarjenjem in z gozdarstvom, čeprav verjetno le za zadovoljevanje domačih družinskih potreb. Vsekakor pa je ta mešani način gospodarjenja še dolgo v 19. stoletje dajal slovenskim podeželskim mestom precej kmečki značaj. In ne moremo mimo tega, da so

ženske krinoline marsikje dišale po hlevskem gnoju. Eno izmed temeljnih meščanskih načel (od dunajskega, ljubljanskega do kamniškega) je bilo pridobiti trdno materialno osnovo in s tem povezano pametno vlaganje kapitala v nepremičnine ali druge oblike naložb. Kamničani pač niso vlagali kapitala v banke ali delnice, pač pa so si preprosto zagotavljali varnost z nakupom zemljiških posesti in hiš. Predvsem so bile pomembne tako imenovane korporacijske hiše, ker so prinašale lastnikom posebne pravice do vsakoletne določene količine drv in lesa iz gozdov meščanske korporacije v dolini Kamniške Bistrice. Med največjimi hišnimi posestniki sta bila trgovec Janez Kecel in njegova žena Marija Prašnikar. Z dedovanji, nakupi in "pravičnimi" prodajami sta prišla kar do lepega števila hiš. Poleg nakupa hiš na Grabnu 27 in 28 (leta 1868) je po trgovcu Janezu Kühnlu žena Marija Kecel podedovala (z ženitno pogodbo leta 1867 tudi Janez Kecel) dve hiši v Mestu, št. 39 in 51. Janez Kecel je leta 1863 na dražbi kupil hišo na Šutni 5, njegova žena Marija pa jo je leta 1897 prodala c. kr. okrajnemu zdravniku Antonu Binterju. Z ženo Marijo sta kupila leta 1874 še hišo na Šutni 52, vendar sta jo že čez štiri leta prodala. Žena Marija je imela še nekorporacijsko hišo na Zapricah 14. /5/ Družina Kecel je stanovala v Mestu 39 – Na trgu, ostale hiše pa so oddajali v najem, kar nam povedo statusi in popisnice ljudskega štetja iz leta 1900. /6/ Po smrti Janeza Kecela je s hišami še naprej gospodarno ravnala vdova Marija, po njeni smrti pa je dedovala edinka Terezija, ki se je poročila z Jožefom Hermanom.

Po pregledu različnih virov bogatenja si natančneje poglejmo še skupne letne davke Janeza in Marije Kecel po posameznih letih. Letni davki nam namreč lahko služijo za ugotavljanje gospodarske uspešnosti, razcveta in propada in podobno. Glavno orientacijo o letnih davkih dajejo volilni imeniki za volitve v kranjski deželni zbor od leta 1861 do 1901. Za mestno kurijo Kamnik so ohranjeni sezname za deželne volitve 1861, 1867, 1871, 1877, 1883, 1889, 1901, 1908, 1913.

Kecel Janez

Naslov:	Mesto 39/51 Šutna 5
Poklic:	trgovec opekar milar
Davki 1867:	275 gld 11 kr
Davki 1871:	128 gld 90 kr
Davki 1877:	159 gld 56 kr
Davki 1883:	258 gld 68 kr
Davki 1889:	
Davki 1895:	

Za volitve leta 1861 v volilnih imenikih ni pripisanih davkov, izdelani so le sezname z volilnimi upravičenci, za katere lahko domnevamo, da so jih vpisovali po višini davkov. Na vrhu seznama se tako pojavljajo Jožef Rode, Janez Benkovič, Gašper Hostnik, Janez Žebovc, Jurij Golenver, Alojz Humer, Anton Fröhlich, Marija Kecel, Ignac Stamcar, Valentin Dralka, Jakob Šuster, Adolf Jahn, Janez Debevc, Marija Svetic in nekateri drugi. Večina teh prvih najpremožnejših meščanov doživi krizo ali celo propad v sedemdesetih letih 19. stoletja. Za volitve v deželni zbor marca 1867 je ostalo ohranjeno gradivo s pripisom davčnih obveznosti za volilne upravičence davčne skupine. Največ davka v tem letu je plačal trgovec Janez Kecel,

in sicer kar 275 goldinarjev 11 krajcarjev. Skoraj polovico manj je plačal kamniški mestni dominij, 148 goldinarjev 59 krajcarjev. Leta 1871 je bilo stanje na vrhu seznama približno enako, le da je vodstvo prevzela meščanska korporacija s 139 goldinarji 87 krajcarji. Vsi ostali imajo v primerjavi z letom 1867 nekoliko nižje davke, na primer Janez Kecel 128 goldinarjev 90 krajcarjev, Jožef Rode 103 goldinarjev 99 krajcarjev. Tudi leta 1877 najvišje davčne obveznosti še vedno plačuje Janez Kecel. Volilni sezname iz leta 1883 zopet prinesejo nekaj novosti: najvišje davke še vedno plačuje trgovec Janez Kecel, sledi mu podjetnik Julij Stare, oba z nad 200 goldinarji davka. Leta 1889 v volilnem imeniku ne najdemo več trgovca Janeza Kecela, prav tako tudi ne njegove žene Marije. /7/ Če na kratko povzamemo, je Janez Kecel v letih 1867 do 1883 plačeval med 100 in 200 goldinarjev letnih davkov, in sicer med raznimi davki največ obrtnega in zemljiškega. Njegovi davki so dosegali izredne vsote, skoraj neprimerljive z davki ostalih meščanov, po njegovi smrti pa je družinsko gospodarstvo začelo počasi nazadovati.

Kecel je s svojim lepim premoženjem dosegal imenitne funkcije v javnem življenju. Tako je vsekakor dosegel največjo čast leta 1877, ko je bil izvoljen za deželnega poslanca mestne kurije Tržič-Radovljica-Kamnik v kranjskem deželnem zboru. Kranjski deželni zbor je bil sestavljen iz petih skupin članov: virilisti, poslanci posestva, trgovsko-obrtnih zbornic, mest in podeželja. V letih 1861 do 1908 je štel 37 članov, ki so bili voljeni za dobo šestih let. Kamnik je skupaj s Tržičem in Radovljico spadal v eno mestno kurijo ali mestni volilni okraj, ki je volil enega poslanca za deželni zbor.

Keclova izvolitev je bila ena izmed najbolj odmevnih. Vse do deželnih volitev leta 1889, ko so bili znani javni podatki o glasovanju volilcev, je bil Kamnik trdno slovensko mesto. Izjema so bile torej le volitve leta 1877, ko je zmagal nemški kandidat Janez Kecel. Leta 1867 je bilo na primer razmerje glasov v kamniški davčni skupini 42 : 0 in 58 : 2 za slovensko stranko. Podobno močno slovensko zaledje so dajala le še mesta Kranj, Postojna, Lož. Zanimivo je, da je davčna skupina glasovala precej enotno – v glavnem za slovenske kandidate. Če se zanj niso odločili, se volitev niso udeležili. Tudi med najpremožnejšimi Kamničani nemška stranka ni imela večje podpore. Iz ohranjenih podatkov je razvidno, da so na volitvah za deželni zbor marca 1867 vsi prisotni volilci prvega in drugega volilnega razreda volili slovenskega kandidata, ostali se volitev niso udeležili. Prav tako je bilo leta 1871: vsi prisotni volilci (razen enega) so glasovali za slovenskega kandidata Janeza Murnika.

Izredno zanimivi so volilni rezultati upravičencev mestne kurije Kamnik na deželnih volitvah 7. julija 1877 (zapisnik izdelan 10. julija). Kandidirala sta torej trgovec, hišni in zemljiški posestnik in tedaj najbogatejši kamniški meščan Janez Kecel kot kandidat nemške stranke (kot je razvidno iz rezultatov dotedanjih volitev, se jih sploh ni udeleževal) in Mihael Stare, mengeški graščak, zemljiški posestnik, gostilničar, pivovar, kot kandidat slovenske stranke. Od 122 volilnih upravičencev mestne kurije Kamnik (trije volilni razredi in inteligenčna skupina) je glasovalo 90 volilcev. Udeležba na volitvah je bila 73,8 %. Rezultati inteligenčne skupine nas ne presenečajo, saj je kar 70,4 % volilcev glasovalo za nemškega

kandidata Janeza Kecla, sicer tedaj tudi kamniškega župana: od c. kr. okrajnega glavarja do sodnih in davčnih uradnikov. Le štirje so se odločili za Mihaela Stareta: oba kaplana Jurij Križaj in Blaž Muhovec, zdravnik Maks Samec in učitelj Jernej Cenčič. Udeležba volilcev iz te skupine je bila zelo visoka (85,2 %), saj se le štirje niso udeležili volitev.

Še bolj presenetljiva so glasovanja volilcev prvega volilnega razreda. Od devetih se volitev ni udeležil eden – Gašper Hostnik. Le dva sta glasovala za nemškega kandidata Janeza Kecla, poleg samega Kecla še kavarnar in posestnik Jožef Vanos. Vsi ostali, torej šest, so glasovali za slovenskega kandidata Stareta (66,7 %): Jožef Rode st., predstavnik meščanske korporacije, Julij Stare, Janez Murnik, Valentin Benkovič in Janez Podrekar. Zanimiva je ugotovitev, da sloj najpremožnejših ni glasoval za sebi enakega, kamniškega meščana in župana, temveč za slovenskega kandidata iz Mengša. Ali je na njihovo odločitev tako močno vplivala že izoblikovana slovenska nacionalna zavest ali je bilo v tem tudi nekaj konkurenčnosti in nerazumevanja do Keclovih političnih ambicij?

V drugem volilnem razredu (31 upravičencev) je bil razplet glasovanja ravno obraten, velika pa je bila tudi volilna abstinenca. Od 31 jih je glasovalo za nemškega kandidata Janeza Kecla 13 (41,9 %), na primer: predstavnik mestne občine, Blaž Šnabl, Janez Ferlinc, Anton Kronabethvogel, Marija Svetic, Helena Iglič, Jera Humer, Mihael Šinkovec. Nekateri izmed njih so na prejšnjih volitvah glasovali za slovenskega kandidata Murnika. Ali je bila na teh volitvah pomembnejša odločitev za poznano kamniško osebo kot za politično usmeritev? Osem volilcev drugega razreda (25,8 %) se je odločilo za slovenskega kandidata Mihaela Stareta, na primer Jožef Polak, predstavnik frančiškanskega samostana, Jurij Golenver, Jožef Rode ml., Anton Janežič, Alojz Peterlin in drugi. Kot smo omenili na začetku, se veliko upravičencev iz davčne skupine volitev ni udeležilo: deset oziroma kar 32,3 % (na primer Jernej Grašek, Franc Prašnikar, Edmund Zangger, Janez Debevc, Janez Šlakar). Odstotek odsotnosti je bil v primerjavi z drugimi volilnimi skupinami najvišji.

V celotni mestni kuriji Tržič-Radovljica-Kamnik je na volitvah za deželni zbor zmagal Janez Kecel s kar veliko prednostjo 129 glasov pred slovenskim kandidatom Mihaelom Staretom z 80 glasovi. Na teh volitvah je zmagal slovenski kandidat le v kranjskem volilnem okraju. /8/ Vsekakor je bila Keclove zmage najbolj vesela njegova žena Marija.

"Jezes, Jezes, Johan, ai's' res abgeordneter?" Tako je na večer pomenljivega dne, 10. julija 1877, zaklicala še precej čedna, malo obila, a sicer huda ženka na trgu velikega mesta, kranjsko-slovenskega Kamnika, ko se je ustavil pred njo z bršlinom in srobotom okičani voz ter se je iz njega in iz obile zelenjadi privallil počasi na dan majhen, a debel mož, na čigar kipečih prsih se je svetil papežev viteški red 'vom heiligen Grabe', kupljen pred par leti za nekaj stotakov. Kakor se je pred mnogo tisočletji slavni črni egipčanski bik z belo liso na glavi, imenovan Apis, ustavljal leto za letom po končanih svečanostih pred templjem Ozirisinim, okičenim s klasjem, cveticami in drugo zelenjavo, tako se je pripeljal na večer slavnega 10. julija 1877 trebušasti 'Ritter vom heiligen Grabe' domov na kamniški trg ter je svetlega bleščečega lica, in počasi pomikaje težo svojega telesa v naročje preljubljene in presrečne ženice, odgovoril z generalskim ponosom:

'Da, jaz sem zmagal!' 'Oh, Johan, kako sem jaz srečna; kako me bodo druge kamniške žene zavidljivo po strani gledale, sedaj ko si ti abgeordneter. In moj ljubi Johanček, sedaj boš tudi katerikrat k stotholterju na kosilo povabljen, kajne? Pa da si mi zapomniš, kaj da boste tam jedli, to ti povem! Ali boš imel tudi uniformo novo?'

Tako je šlo iz ust radovedne in ponosne ženke; pa je prav zadnje vprašanje zbudilo zmagovitega junaka iz flegmatične lenobnosti. 'Kaj praviš, uniformo? Seveda jo moram imeti. Pa sedaj še ne vem, kakšna je. Zlata mora biti, močno zlata in rdeča, kajne? Takoj bom pisal Dežmanu ali Šafarčku, kakšna mora biti. Ali pa ti piši, saj bolje znaš ko jaz!' In po tem važnem pogovoru sta stopila v hišo, srečna in zadovoljna.

In to veselje v hiši kamniškega poslanca – ali ni bilo zasluženo? Koliko se je pa mož trudil za to? Pravijo, da v šestih letih županovanja ni podpisal tolikrat svojega slavnega imena nego v zadnjih štirih tednih pred volitvijo pod pisma, ki mu jih je napisala pridna ženka v sladki nadi, da bode vendar enkrat izvedela, kaj se pri stotholterju kuha." /9/ Tako je opisal veselje in zadovoljstvo v domači hiši nad izvolitvijo Janeza Kecla pisatelj Janko Kersnik v podlistku V Kamniku.

S kandidaturo in agitacijo Janeza Kecla kot deželnega poslanca so bile povezane različne zgodbe, ki kažejo na domiselne in raznovrstne načine pridobivanja volilnih glasov. O tem so se razpisali zlasti v Slovenskem narodu, zanimiv pa je tudi podlistek Janka Kersnika. Kersnik piše, *"da se je Kecel ves udingal nemški ustavovorni stranki in bil pri volitvah julija 1877 izbran za deželnega poslanca. Mož, dokaj neznatne izobrazbe, a petičen, je kar gorel za nemškutarske ideje in si znal na volitvah utrditi svojo kandidaturo z obljubami in še posebno z denarjem." /10/ Tudi Slovenski narod je v juniju in juliju 1877 večkrat napadel Keclo in svaril volilce, "naj se ne dajo premamiti ne s sladkimi besedami, pijačo ne z denarjem, češ da taka sredstva igrajo pri vseh agitacijah Kecelovih prvo rolo." /11/ Takoj po volitvah je poročal dopisnik Slovenskega naroda iz Tržiča, da je *"Keclo pripomogel k uspehu denar, ki ga je trosil z obema rokama. Dan pred volitvijo se je zvečer pripeljalo 45 Keclovih kamniških volilcev. V krčmi pri Železnikarju so imeli svoj glavni kvartir in Kecel je skrbel, da nij zmanjkalo niti jedi niti pijače. Narodni volilci iz Kamnika (kakih 41) pripeljali so se v Tržič v jutro pred volitvijo. Povedala sta dva moža, volilca iz Radovljice, da se jima je ponujalo po 5 gld, če volita kamniškega Keclo." /12/ Vsekakor je župan Kecel dosegel svojo izvolitev za deželnega poslanca in je 12. septembra 1878 "uže v culo zavil frak in videli ga boste v Ljubljani na deželnem zborišču. Ves nov bo, in križec bo nosil od jeruzalemskega božjega groba! Saj to mi verjamite: g. Kecel res nij narodnjak pa tudi nij nemškutar. Dobra duša je, ki nikomur ne škodi ne koristi, kakor Blažev zegen." "Kaj pomaga, če mi kmetje še tako dobro volimo, ker gospoda in tisti, ki se mej gospodo štejejo, nam narobe volijo in ker ima gospoda več poslancev nego mi. Posebno se pa zdi čudno, kako so mogli 'študirani' Kamničani Kecelna voliti, ki še kamniških razredov nij dovršil. Meni je nek prost kmet rekel, da bi bil Kecel boljši za dunajski, nego za ljubljanski zbor, ker dunajskih gospodov bi ne razumel in zagadatelj bi ne mogel nam Slovencem tam skaze delati." /13/ Na take in podobne ocene smo naleteli še v drugih časopisih, tudi v satiričnem časopisu Brenclaj, ki ga je urejal**

Glavni trg v Kamniku (Ok. 1880) – na levi strani hiša z balkonom, last Janeza in Marije Kecel, Muzej Kamnik, inv. št. Z 75

Jakob Alešovec.

Poleg tega so imeli trgovci, industrialci, obrtniki ter lastniki rudnikov tudi pravico voliti v trgovsko-obrtni zbornici za Kranjsko, ki naj bi zastopala njihove interese v deželni zbor z dvema poslancema. Leta 1874 je v okraju Kamnik, po izjavah dopisnika Slovenca, izdelala zapisnik volilcev nemškutarska komisija. Med ostalimi so imeli volilno pravico naslednji najpremožnejši Kamničani: pivovarnarica Marija Stare, lastnik tovarne cementa Alojz Prašnikar, trgovec Janez Kecel, trgovec Janez Murnik, trgovec Anton Janežič, trgovec Josip Suchy, trgovka Marija Podrekar, trgovec Janez Ferlinc, trgovec in jermenar Jožef Prelesnik, kramar Janez Šliber, kramar Mihael Šinkovec, kramar Franc Mejač, kramarica Helena Natlačen, branjevec Luka Dornik in lekarnar Adolf Jahn. /14/

Posledice marčne revolucije so se pokazale tudi na kazenskem področju, vendar jih je za kratek čas prekinil Bachov absolutizem. Kazenski postopek so urejala navodila za kazenska sodišča 16. junija 1854, ki so vsebovala tudi določila o izvrševanju kazni. Ob vrnitvi ustavnosti 1869 so bila najprej uvedena porotna sodišča za težje tiskovne delikte. Temeljno spremembo postopka pa je pomenil 23. maja 1873 uzakonjeni kazenskopравни red. Uvedena so bila glavna načela modernega kazenskega postopka. Prav tako so se tudi na osnovi tega zakona obnovila porotna sodišča, ki so delovala do prve svetovne vojne. Bila so pristojna za 25 točno navedenih težjih kaznivih dejanj in so delovala pri deželnih in okrožnih sodiščih. Porotniki so bili lahko samo moški, ki so jih po davčnem in izobrazbenem cenzusu predlagali okrajni glavarji, postavljale pa komisije sodnikov deželnega ali okrožnega sodišča, same brez kakršnihkoli volitev. Porotna sodišča so zasedala vsake tri mesece. Sestavljena so bila iz senata treh sodnikov in 12 porotnikov, ki so jih z žrebom in izločanjem pred razpravo izbrali iz večjega števila kandidatov. Porotniki so imeli dolžnost odgovoriti na točno določena vprašanja in so glasovali tako, da

je obveljal odgovor, ki sta ga dali vsaj dve tretjini porote. Na podlagi tega je senat izvedel pravno oceno in izrekel sodbo, medtem ko so pri okrajnih sodiščih sodili o prestopkih sodniki posamezniki. /15/ Nekaj ohranjenih seznamov za porotnike je tudi iz okrajnega glavarstva Kamnik in na njih je vedno predlagan za porotnika tudi premožni trgovec Janez Kecel. /16/ Pomembno vlogo je imel Kecel tudi v kamniški občinski upravi. Kamniški občinski zastop je bil sestavljen iz tako imenovanega občinskega odbora (Ausschuss) in občinskega sveta (Gemeinderath) z županom (Bürgermeister). Volitve kamniškega občinskega odbora so opravljali na tri leta. Znani so podatki za volitve 1867, 1870, januarja 1873, decembra 1876, aprila 1880, maja 1883, junija 1886, 1889, februarja 1893, 1896, 1899, 1902 in aprila 1905. Vse do svoje smrti, leta 1888, je bil član občinskih odborov in svetov (leta 1880 kot virilist, ker je imel najvišje davke). Med leti 1870 in 1879 pa je celo opravljal županske posle.

Tudi kot župan Janez Kecel svoje politične usmeritve ni preveč jasno kazal, saj se volitev ni udeleževal, razen tistih leta 1877, ko je sam kandidiral za nemškega poslanca v deželnozborni mestni kuriji Tržič-Radovljica-Kamnik. Za njegovo nemško usmeritev izvemo iz časopisnih virov in spominske literature. Tudi njegovo županovanje je bilo zelo odmevno, predvsem v negativnem smislu, vsaj če verjamemo časopisnim virom. Je pa tudi res, da je v času županovanja začel urejati kanalizacijo mestnih ulic, ki jo je dokončal šele župan Maks Samec v osemdesetih letih 19. stoletja. Mnogo bolj odmevni so časopisni članki o njegovem slabem županovanju. Že po koncu prvega županskega mandata so se v časopisju pojavljale kritike na račun njegovega vodenja, češ, "da je nemškutarski župan Kecel naredil vse in nič za Kamnik v treh letih." /17/ Pa vendar je bil na občinskih volitvah leta 1873 ponovno izvoljen za župana. Pisec v Slovenskem narodu je pred tem opozarjal (6. julija

1873): "Ganite se vendar, da ne doživimo na zadnje še te blamaže, da nam vrnejo zopet Anzelma, kateri je, kakor se je nekdo izrazil, po njegovem mnenju najbolji za županstvo, ker je volilcem svojim pri zadnjih volitvah kupil vedro vina, kar bi drugi gotovo ne storil!" /18/ Predvsem so mu oponašali slabo gospodarjenje in nadzor nad mestnim premoženjem, nezanimanje za popravilo cest, slabo žandarsko službo in še marsikaj drugega. /19/ Decembra 1876 so bile nove volitve kamniškega občinskega odbora in župana. Že celo leto so se pojavljali v Slovenskem narodu in Brenclju številni članki, ki so kritizirali in smešili podobo Janeza Kecla. Če verjamemo članku v Slovenskem narodu, se je tokrat prikupil volilcem s tem, da je daroval nekaj sto goldinarjev za izdelavo novih orgel v frančiškanski cerkvi v Kamniku, vodil pa je tudi pobiranje darov za orgle. Medtem je v mestu slabo vodil gospodarstvo, zelo redko skliceval seje, godile pa so se še druge nerednosti in nesnaga. Kot izvemo iz Slovenca, se je župan Kecel navduševal tudi nad uvedbo nemškega jezika kot učnega jezika v tretjem in četrtem razredu glavne šole. /20/ Ne vemo, ali so volilce res premamile njegove obljube, podarjena pijača in hrana ali je zgolj prevladalo nezanimanje za volitve, "kajti povsod se energično odpravljajo nemškutarski župani in občinski odbori, le pri nas ne; samo pri nas se nobeden uplivnejših mož neče žrtvovati, da bi se vendar postavil na čelo agitacije, marveč le gre po svojem opravi in dobičku, občin blagor in nemar puščaje nesposobnim." /21/ Verjetno je vse skupaj nekoliko pripomoglo k tretji izvolitvi Janeza Kecla za kamniškega župana. Vendar pa tega tretjega mandata županovanja ni dokončal. Nepravilnosti pri vodenju in upravljanju občine je bilo preveč, tako da je po nasvetu občinskega odbora sredi leta 1879 odstopil. /22/ "Koliko vina, rac in drugih dobrih rečij je daroval v ta namen, da je postal ad majorem nemškutarije gloriám glavar in potem deželni poslanec. Naš Johan je bil tudi prebrisan kmetovalec ud cenilne komisije. V potu svojega obraza je hodil po hribih ali pa sedel v hiši in prepustil drugim, da so zemljišča cenili. Pri teh komisijah si je zaslužil okoli 2000 gld." /23/ Tudi Janko Kersnik v podlistku piše, da je gospod Johan stroške zadnjega streljanja zapisal po stari navadi v rubriko "für Gemeindefeierlichkeiten". O županu pa so se sploh širili čudni glasovi, da je županoval brez sklicevanja sej občinskega odbora, saj naj bi bila zadnja tri leta le ena seja, pa še pri tej ni položil občinskih računov. /24/ Je pa vsekakor zanimiva mentaliteta kamniških volilcev, ki so volili Kecla trikrat zapored za župana (1870–1879), čeprav so mu obenem očitali toliko slabosti. Tako je imel poleg župana Antona Hafnerja Kecel najdaljši staž županovanja v drugi polovici 19. stoletja. Janez Kecel je po svojih besedah ponudil odstop zato, da ne bi bil še naprej vzrok spora med Kamničani. 13. avgusta 1879 so izvolili nadomestnega župana, dotedanjega občinskega svetnika Franca Ekslerja. /25/ Kecel je še naprej opravljal naloge deželnega poslanca (izvoljen leta 1877), kot najpremožnejši meščan pa je imel leta 1880 virilni glas v novoizvoljenem občinskem odboru. Torej se politiki tudi po porazu ni popolnoma odrekel. /26/

Ne samo na političnem, tudi na lokalnem gospodarskem, šolskem in društvenem življenju so imeli najpremožnejši kamniški meščani, med katere vsekakor štejemo tudi Janeza Kecla, pomembno vlogo. Na gospodarskem področju je bilo zelo zanimivo

delovanje tako imenovane meščanske korporacije, skupnosti meščanov, ki je upravljala z gozdovi in ostalim premoženjem v dolini Kamniške Bistrice. Od leta 1849 do ustanovitve meščanske korporacije leta 1866 so vodili te zadeve občinski odbori z župani na čelu. Iz časopisnih člankov je razvidno, da je po ustanovitvi korporacije prihajalo do večjih in manjših sporov z občinskim odborom in županom. Ne le zaradi vrste lastnine, temveč tudi zaradi tega, ker je občinski odbor izgubil nadzor nad upravljanjem premoženja. Tako naj bi se zlasti razburjal župan Janez Kecel. "Po leg občinskega odbora imamo še drug odbor za gospodarjenje z mestnim premoženjem, ki je vredno kacic 300.000 gld. Temu upravnemu odboru stoji na čelu g. Samec. Da tega premoženja nij dobil naš Kecel v roke, ga je že od nekdaj neusmiljeno peklo in akoravno je bil tudi on deležnik, vendar je ščuval zoper ta odbor." /27/ Po ustanovitvi meščanske korporacije sta bili namreč obe funkciji ločeni in korporacija je vodil voljeni načelnik z gospodarskim in pomnoženim odborom. /28/ V gospodarskih odborih meščanske korporacije so prav tako imeli odločilno vlogo najpremožnejši meščani. Že voljeni načelniki so bili vsi zelo premožni. Tudi ostali odborniki so spadali v obravnavani sloj. Med večletnimi odborniki je bil seveda tudi Janez Kecel. Torej prevlada najpremožnejših ni bila le na lokalnem političnem področju, temveč tudi na gospodarskem, kjer so si z ugodno pozicijo prej v občinskem odboru in nato v gospodarskem odboru meščanske korporacije ustvarjali dobre pogoje za uspešno gospodarjenje in predvsem za pridobivanje ugodnosti, ki jim jih je dajala korporacijsko premoženje. V glavnem pa je meščanska korporacija s svojim elitizmom, zaprtostjo in sistemom razdeljevanja dobrin zlasti ščitila interese premožnejših meščanov. /29/

Člane okrajnega šolskega sveta, ki se je prav tako sestajal v Kamniku, je imenoval deželni odbor. V šolskem letu 1882/83 so v njem delovali graščak iz Moravč Jurij Wurzbach, trgovec Janez Kecel in kamniški dekan Janez Oblak. Ta svet je imenoval za krajevnega šolskega nadzornika doktorja Maksa Samca. Ne samo, da so bile te naloge častne, pametno je bilo izbrati tudi čim bolj premožne člane, saj je to pomenilo nekakšen patronat nad šolo. Tako je na primer dekan Oblak nakupil revnim učencem več šolskih knjig, predsednik krajevnega šolskega sveta Janez Murnik je daroval štiri razpela, poštar Janez Debevc je daroval štiri knjige za učiteljevo knjižnico. Prav tako so premožnejši meščani dajali brezplačno hrano revnejšim učencem, na primer trgovec Janez Kecel, pivovarnar Julij Stare, trgovec Luka Bergant, dekan Janez Oblak, frančiškani, gostilničar in hotelir Franc Fišer, gostilničar Anton Fröhlich, pek Janez Karolinik, trgovka Marija Podrekar, poštarjeva vdova Helena Debevc, klobučar Franc Eksler, gostilničarja Jernej Grašek in Franc Prašnikar, trgovca Mihael Šinkovec in Fran Seničar in drugi. /30/

Zunanji znaki dobrega premoženjskega stanja so bili tako tudi različni življenjski obredi, od primerne izbire krstnih botrov, "dobre" poroke do smrti in obredov, povezanih z njo (pogreb, sedmine, nagrobniki), in do samega načina življenja, ki se je odražal v navadah družjenja, prehrani, stanovanjski in oblačilni kulturi. Izbira krstnih botrov je bila že eden izmed prvih pomembnih korakov. Najbolj pogoste so bile izbire botrov med trgovci in obrtniki, katerim so pripadali tudi

Priprave na lov: Ignac Smrekar, Janez Kecel in Jožef Stele, ok. 1880, Muzej Kamnik, inv. št. Z 65

sami starši, vedno pa so težili po najpremožnejših predstavnikih ali celo najplemenitejših. S tem so si predvsem okrepili prijateljske, sorodstvene, pa tudi poslovne vezi. Tako sta bila na primer krstna botra Keclovi edinki Tereziji Mariji Alojziji 21. oktobra 1865 izbrana med bližnjim sorodstvom. Botra sta bila njen ded Alojz Prašnikar, sicer veleposestnik in lastnik večjih obratov cementa in čistilnega praška v Mekinjah ter solastnik kopališča in zdravilišča, in Marija Kecel, tudi hišna posestnica in gostilničarka. /31/ Zaradi izrednega bogastva in velike veljave v lokalnem življenju sta bila najbolj zaželeni krstna in birmanska botra prav trgovec Janez Kecel in njegova žena Marija. Kot navaja Josip Suchy v svojih spominih: *"Kecel je bil mecen, to se pravi birmanski boter skoraj vsega takratnega boljšega zaroda. Vsak birmanec ali birmanka, kateri je kumovala Kecljeva Zinka, vsak je od mecenarja dobil srebrno uro, tolar in culo piškotov. Pri obedu nam je Zinka osebno stregla. To ni bilo kar meni nič, tebi nič, kajti Kecelji so sloveli kot stebri nemštva, odnosno države. V njihovi senci so se naslajali vsi takratni kamniški pijomtarji."* /32/

Najodločilnejšo vlogo v karieri bodočih premožnih meščanov je imela primerna, velikokrat kar "gospodarska" poroka. Največkrat so se med seboj poročali partnerji enakega socialnega stanu, pri tako imenovanih gospodarskih porokah pa je prihajalo še do prevzema in združevanja premoženja, znanj, utečenih gospodarskih dejavnosti. Tako se je 25-letni posestnik in trgovec Janez Kecel poročil 21. novembra 1864 s 23-letno Frančiško Marijo Prašnikar, vpisano v poročno knjigo kot hči posestnika iz Mekinj. /33/ Tudi v tem primeru lahko govorimo o dobri "gospodarski" poroki, saj si je Kecel z njo okrepil ne samo svoje "pridelano" premoženje, pač pa je pridobil predvsem številne možnosti za uveljavitev na lokalnem in širšem

gospodarskem, finančnem, političnem področju, ki mu jih je ponujal njegov tast Alojz Prašnikar. Te pa je znal podjetni in verjetno tudi precej ambiciozni Kecel dodobra izkoristiti.

Keclovi pa so se močno dvignili na družbeni lestevici tudi s poroko svoje edinke. Zakonca sta imela v zakoncu le hčer Terezijo, ki se je 3. marca 1886 poročila v Kamniku z Jožefom Hermanom. Ob tej priliki se je iz meseca februarja 1886 ohranilo tudi dvojno pisno obvestilo o bližajoči se poroki, ki so ga pošiljali vsem povabljenim. Na eni strani vabita na poroko njune hčere Janez in Marija Kecel in pri tem ne pozabita navesti vse čine bodočega ženina. Na drugi strani počašča z obvestilom na bodočo poroko z gospodično Terezino Jožef Herman, c. kr. polkovnik artilerijskega štaba in načelnik 7. oddelka državnega vojnega ministrstva na Dunaju. /34/ Ta poroka je bila vsekakor izpolnitev njihovih večnih želja. Kljub precejšnji starostni razliki (nevesta stara 20 let in ženin 49 – rojen 17. 6. 1837 v Gradcu) je bil ženin dovolj pomembna osebnost tudi za Kecle, ob poroki je bil polkovnik artilerijskega štaba, kasneje je napredoval do feldmaršala. Sicer pa je vojaško službo opravljal že ženinov oče Jožef Herman, ki je bil c. kr. nadporočnik. Zakonca sta stanovala v Gradcu, v Kamniku pa sta imela v hiši v Mestu 39 leta 1900 podnajemnike. /35/ Žena Terezija je leta 1908 podedovala hišo v Mestu 39, kjer je po smrti moža tudi stanovala. Leta 1919 pa je še to hišo prodala trgovcu Ivanu Petku. Vse premoženje, ki sta si ga v dvajsetih letih ustvarila zakonca Kecel, po njuni smrti tako ni imelo naslednikov, ki bi umno gospodarili s pridobljenimi dobrinami.

Tudi izbor poročnih prič je bil vsaj tako pomemben kot izbor krstnih botrov. Po podatkih sodeč so pri tem vedno gledali na to, da so bile priče vsaj statusno enakovredne mladoporočencem ali njihovim staršem, nikakor pa ne revnejše. Janezu in Mariji Kecel sta bila poročni priči gostilničar Jožef Dralka in poštar Janez Debevec, oba seveda tudi hišna in zemljiška posestnika. /36/

S pogrebom so se sorodniki in ostali meščani poslovili od pokojnika. Slovo od umrlega pa nikakor ni bila le družinska zadeva, temveč zadeva celega mesta oziroma predvsem stanu, ki mu je pokojnik pripadal. Zato so seveda premožnejši meščani posvečali veliko skrb pogrebnim obredom, s katerimi so se še zadnjič pokazali pred someščani. Opise posameznih pogrebov najdemo tudi v časopisnih člankih, zlasti v lokalni prilogi Naš list, Kamničan, kakor tudi v dnevnikih Slovenec in Slovenski narod. V Kamničanu s 17. avgusta 1907 je bil opisan pogreb Marije Kecel, posestnice, trgovke in bogate meščanke. V njem je omenjeno, da so se hoteli njeni sorodniki še posebej izkazati in so naročili pogrebni zavod iz Ljubljane (drugače je vodil pogrebne zadeve Franc Molka s Šutne 10): *"Ne glede na to, da imamo v Kamniku pogrebni zavod, ki je oskrbel že najboljše pogrebe tudi bogatih Kamničanov gotovo tako dobro kot kaka druga velika mestna tvrdka in je poleg tega tudi ceneji, že zaradi tega, ker odpade draga voznina in ne glede na to, da je rodbina pokojničina ravno iz kamniških razmer kovala tisočake, so se z rečenim pogrebom dokaj osmešili – kdo, ni znano, a misli si vsakdo lahko. Kaj tacega v Kamniku nobeden ne pomni, da bi bili bosonogi in raztrgani paglovci, polovljeni po kamniških ulicah, nosili vence z elegantnimi in deloma dragocenimi trakovi pred pogrebnim sprevedom, za kojim je šla*

najvišja kamniška inteligenca v črnih suknjah in cilindrih. S tem se je osmešila ne le tvrdka, 'ampak mnogo bolj povzročitelj tega 'smešnega' prizora.' /37/

Še posebno imenitni pa so bili pogrebi tistih kamniških meščanov, ki so bili zelo dejavni in vplivni v javnem življenju, na primer župani, občinski svetniki in odborniki, člani različnih društev. Prav gotovo je bil takih časti deležen na poslednji poti 31. maja 1888 tudi kamniški posestnik, trgovec, nekdanji župan in deželni poslanec Janez Kecel. V slovo si je dal postaviti eno najlepših in največjih grobnic na kamniških Žalah.

Ne samo urejeno družinsko življenje, tudi uspešno in aktivno društveno in družabno življenje je bilo sestavni del idealne podobe podeželskega meščanstva. Kecel je bil eden izmed redkih kamniških meščanov, ki je tudi navzven kazal pronemško usmeritev. Ne toliko na deželnih in kasneje državnozborskih volitvah, ker se teh v glavnem ni udeleževal, razen, seveda, če ni sam kandidiral (kot na primer leta 1877 za krajski deželni zbor), temveč bolj pri podpori nemško usmerjenih društev, v družbi enako mislečih pri kapljici vina. Tako je verjetno sodeloval tudi v letu 1859 ustanovljenem nemškem bralnem društvu Leseverein, ki naj bi bilo nudilo svojim članom primerno politično in literarno branje, dodatno izobrazbo in zabavo. Tako so na primer prirejali zabavne večere s petjem, glasbo in gledališkimi igrami v nemškem jeziku. Predsednik društva naj bi bil trgovec Koprivar, vendar je bil verjetno to le psevdonim, ki se je ohranil iz podlistka iz preteklih dni, ki je izhajal v Kamničanu. Društvo je delovalo do leta 1882. V času svojega županovanja pa si je Kecel zlasti prizadeval (predvsem leta 1873), da bi bili ukinili kamniško Narodno čitalnico oziroma jo povezali z društvom Leseverein in tako imenovani Bürgerverein, ki bi tako povezoval in združeval vse meščanstvo in ne samo nemško usmerjenega. Takšni pritiski župana in celotnega mestnega vodstva so sicer povzročili izstop mnogih premožnih in uglednih meščanov iz čitalnice, do ustanovitve zelenega društva pa kljub vsemu ni prišlo. /38/

Kecel je želel imeti odločilno vlogo tudi v novo-ustanovljeni Prostovoljni požarni brambli. Ustanovnega občnega zbora 14. avgusta 1882 se je udeležilo osem podpornikov: hotelir Franc Fišer, mesar Franc Hrastnik, lekarnar Josip Močnik, zdravnik doktor Maks Samec, posestnik Alojz Stadler, podjetnik Julij Stare, občinski tajnik Alojz Vremšak in posestnik Maks Veršič. Pristopilo pa je 14 delovnih članov. V prvem odboru je bil izvoljen za načelnika Josip Močnik, medtem ko so enega izmed prvih pobudnikov Julija Stareta imenovali za častnega člana. Iz Novic 7. julija 1882 izvemo, da je prihajalo tudi do zapletov ob imenovanju načelnika: *"V dobro znamenje naj bo izvoljen poveljnikom narodnjak g. Julij Stare in ne g. Kecel, kakor se je baje nameravalo in oddahniti se sme ta gospod, da se to ne bo zgodilo, ker je, kakor smo postrani čuli, sklenil, ako mu bogovi naklone to čast, zaklati, se ve na veliko materialno svojo škodo – celega vola."* /39/

Pač pa je Janezu Keclu uspelo, da je bil leta 1877 imenovan za načelnika vojaškega veteranskega društva v Kamniku, bil pa je tudi častni poveljnik veteranskih društev po drugih mestih in trgih, na primer v Domžalah, in častni stotnik narodne garde v Varaždinu. /40/

Gostilno Pri nebeškem očetu so obiskovali bolj narodno usmerjeni najpremožnejši meščani, gostilna Pri

Krištofu na Šutni 22, last Ivan in Gašperja Hostnika, pa je bila v osemdesetih letih 19. stoletja shajališče nemškutarske kamniške inteligence, predvsem občinskih in okrajnih uradnikov. Kot omenja Janko Kersnik, je sem večkrat zahajal Janez Kecel s svojimi pristaši. *"katero reprezentira v prvi vrsti debeloglavi oče znane izreka: Tri sto hudičev."* (Opomba: To je bil c. kr. okrajni davčni nadzornik Franc Kavčnik.) Kersnik nadalje opisuje svoj obisk v omenjeni gostilni: *"Krištofova mati in njih hči sta me hodili po strani opazovat, ko sem pokušal njihov cviček; in ko sem jih jel po kamniških nemških matadorjih povpraševati, umaknili so se celo iz druge sobe ven v vežo. Bali so se me, reva – saj so menda tudi za 'Johana' glasovali. Natararica pak je malo drugo dekle; ko sem jo povprašal, ali tudi kaj politike ume, prikimala je vesela in, ko sem jo prijel, dejala je, da gospod 'Johan' tudi včasih tako naredi, kadar so sami tukaj, in potem pravijo: 'Man muss politisch sein.' In naposled mi je izdala veliko politično skrivnost, da so gospod 'Johan', gospod 'tri sto hudičev' in gospod 'padar' enkrat reševali, ali bi ne bilo vendar dobro v deželnem zboru potegovati se za norišnico; potem pa so po predlogu gospoda 'Johana' uganili, da bode bolj prijetno in koristno delati za kakov 'Findelhaus' (Opomba: najdrišnica). "Predlog je bil sprejet," dejala je natararica, "in potem so gospodje spili še deset litrov naše starine. Pri osmem pa so bili že tako sitni, da sem pri devetem litru ušla. Desetega pa jim je prinesel naš Janez in gospod 'Johan' so se tako zmotili, da so mu dejali: 'Nežka, pojdi no k meni!' To vam je zlato dekle in ko bi ne bila v tistem trenutku cela vrsta kamniških gospodov stopila v sobo, bi jo jel po drugih manj 'političnih' rečeh izpraševati."* /41/

Meščansko vedenje je, kot smo videli, zahtevalo neprestano utrjevanje in zagotavljanje družbenih vezi med pripadniki istega razreda. Najbolj eminentna in najstarejša četrt Kamnika je bil predel Mesta in pa predvsem njegov Glavni trg. Hiše so bile tu korporacijske, zaradi ugodnega položaja pa so bili tudi trgovski lokali donosnejši, zlasti v sejemskih dnevih. Zato je razumljivo, da so se tudi Keclovi naselili v eni izmed svojih najboljših hiš, v Mestu 39, to je na Glavnem trgu. V pritličju so imeli trgovino, prostore za posle in vajence ter druge delovne prostore, v prvem nadstropju je bilo kvalitetnejše stanovanje za družino. Za hišo z dvoriščem je bil še *"vrt za zelenje in kuho"*, gospodarska poslopja pa so imeli na pristavi na Grabnu in na Zapricah. Vse ostale hiše, ki so bile še v njihovi lasti, na Šutni, Grabnu in Zapricah, so oddajali v najem. /42/ Premožni kamniški meščani so imeli v povprečju pet do šest otrok, v skupnem gospodinjstvu jih je bilo v povprečju osem. Tudi v teh pogledih so Keclovi odstopali od povprečja. Imeli so le eno hčer Terezijo Marijo Alojzijo, rojeno 1865. leta, v gospodinjstvu so bili le trije. Pač pa so imeli več poslov in pomočnikov, ki so kot najemniki stanovali v njihovih hišah. Tako so v popisu prebivalstva leta 1900, ko je gospodarila vdova Marija Kecel, v hiši v Mestu 39 naslednji najemniki: trgovec Tone Pinter iz Gornjega Grada, trgovski učenec Alojz Cerar iz Šentožbolta, milar Miha Kitler iz Karlovca, hlapci Miha Habat iz Vodice, Jože Lužar s Klanca, Valentin Štrukelj iz Palovč, Jože Kuhar, Janez Svetel iz Podgorja, Osvald Tomšič iz Volčjega Potoka, Franc Lužovec iz Rafolč ter dve dekli Franciška Iglič iz Kamnika in Jožefa Lemut iz Budanje. /43/

Keclovi so, tako kot tudi drugi premožni meščani s svojim premoženjem, uglednimi porokami, častnimi funkcijami, sprožali med someščani zavist, med revnejšim okoliškim kmečkim prebivalstvom pa razne zabavljice o "z močnikom popackanih kamniških purgarjih", ki so smešile zlasti "meščanske" lastnosti, kot so prevzetnost, vzvišenost, samovšečnost, pretirano "šparovnost" in podobno. Pa tudi v časopisnih in spominskih virih večkrat naletimo na precej kritične ocene junakov. Tako je pisec v lokalni prilogi Našega lista Kamničan 17. avgusta 1907 zapisal tudi o umrli posestnici in trgovki Mariji Kecel, "ki je bila silno štedljiva (in še več kot to)." /44/ Precej hudomušne opise meščanov je naredil tudi Josip Suchy: "Vsem v spominu je ostal trgovec in župan v letih 1870 do 1879, Janez Kecel. Bil je debelušast možakar, ki je slovel kot sladkosnednež in v čigar razsežnih sobanah so se ob posebnih prilikah kretale vse višje glave, počenši od okrajnega glavarja pa vse do zadnjega veterinarja. To ni bilo kar meni nič, tebi nič, kajti Keceljevi so sloveli kot stebri nemštva, odnosno države. V njihovi senci so se naslajali vsi takratni kamniški pijomtarji." /45/ Kecel je bil obenem tudi zelo častihlepen mož, saj je bil vesel vsakega odlikovanja in časti, kot piše v Slovenskem narodu. "Oče župan je dosegel svojo najiskrenejšo željo. Prazna ljukna na fraku napolnila se je s križcem, zlatnim križanskim križcem. Prsa niso več prazna in zlata verižica na trebuhu dobila je konkurenta na prsih!" Ta križec naj bi dobil zaradi številnih darov za frančiškansko cerkev. Kot zahvalo za to je gvardijan samostana dosegel, da so mu iz Rima podelili naslov "vitez božjega groba". /46/ Prav njegova podjetnost in ambicioznost sta povzročili, da je postal Kecel znamenita osebnost kamniškega dogajanja v preteklosti in prav gotovo bi bilo pisanje zgodovine dosti bolj suhoparno brez tega "moža, dokaj neznatne izobrazbe, a petičnega, ki je kar gorel za nemškutarske ideale in zelo cenil odlikovanja, razne časti in visoke obiske". /47/

Opombe:

- /1/ ŠAL, Župnija Kamnik, Status – Mesto, predmestja 1793–1872.
- /2/ ARS, TOI, Davčni katastri za okrožje Kamnik, knjiga št. 304; ARS, TOI, Davčni katastri za okrožje Brdo - Kamnik, knjiga št. 305.
- /3/ Olga Janša - Zorn, Prispevek k zgodovini turizma v Kamniku. Kamnik 1229–1979, Zbornik razprav s simpozija ob 750-letnici mesta. Kamnik 1995, str. 111–120.
- /4/ ARS, Franciscejski kataster. Reambulantna mapa in protokoli, Kamnik L 269; ARS, Zemljiške knjige za sodni okraj Kamnik (1769–1880).
- /5/ Janko Polec, Kamniške meščanske hiše in njihovi lastniki v dvesto letih. Kamniški zbornik 1955, str. 51–110.
- /6/ ŠAL, Župnija Kamnik, Status 1818–1890; ZAL, KAM-102. Občina Kamnik, fasc. 76. Ljudsko štetje 1900.
- /7/ ARS, Deželno predsedstvo za Kranjsko, fasc. 36. Volilni spisi. Mestna kurija Tržič, Radovljica, Kamnik.
- /8/ ARS, Deželno predsedstvo za Kranjsko, Deželnozbornske volitve. Mestna kurija Tržič, Radovljica, Kamnik. Volilni spisi, fasc. 35. Kamnik, mestna kurija, 10. 7. 1877; Vasilij Melik, Volitve na Slovenskem, Ljubljana 1965, str. 347, 215.
- /9/ Janko Kersnik, Zbrano delo, V. knjiga, Podlistki, članki, ocene. V Kamniku, str. 96–100.
- /10/ Janko Kersnik, Zbrano delo, V. knjiga, Podlistki, članki, ocene. Ljubljana 1952, str. 516–518.
- /11/ Slovenski narod, 29. 6. 1877.
- /12/ Slovenski narod, 12. 7. 1877, št. 156.
- /13/ Slovenski narod, 8. 9. 1878, št. 206; Slovenski narod, 31. 7. 1877, št. 172.
- /14/ Slovenec, 8. 12. 1874, št. 145.
- /15/ Sergej Vilfan: Pravna zgodovina Slovencev. Kazensko pravo, Ljubljana 1961, str. 520–521.

- /16/ ZAL, KAM-102, Občina Kamnik, fasc. 72. Porotniki.
- /17/ Slovenski narod, 1. 5. 1873, št. 99; Slovenski narod, 10. 5. 1873, št. 107; Slovenski narod, 8. 6. 1873, št. 130; Slovenec, 19. 9. 1874, št. 102.
- /18/ Slovenski narod, 6. 7. 1873, št. 153.
- /19/ Slovenski narod, 1. 7. 1874, št. 146; Slovenec, 2. 4. 1874, št. 39.
- /20/ Slovenski narod, 8. 3. 1876, št. 55; Slovenski narod, 20. 8. 1876, št. 190; Slovenec, 19. 9. 1874, št. 111.
- /21/ Slovenski narod, 20. 8. 1876, št. 190.
- /22/ Slovenski narod, 6. 6. 1879, št. 128.
- /23/ Slovenski narod, 13. 3. 1879, št. 60.
- /24/ Janko Kersnik, Zbrano delo, V. del, Podlistki, članki, ocene, Ljubljana 1952, str. 100.
- /25/ Novica, 27. 8. 1879, št. 35.
- /26/ Slovenski narod, 23. 5. 1880, št. 116.
- /27/ Slovenski narod, 8. 6. 1879, št. 130.
- /28/ Ljudevit Stiasny, Kamnik. Zemljepisno-zgodovinski oris, Ljubljana 1894, str. 64; ARS, Kamniška korporacija, fasc. 1.
- /29/ ARS, Kamniška korporacija, fasc. 2; Vlado Valenčič, Bistriški gozd in kamniški meščani, Kamniški zbornik III/ 1957, str. 69–113.
- /30/ ZAL, KAM-102, Občina Kamnik, fasc. 92. Šolstvo 1889–1940. Šolski odbori 1889–1937.
- /31/ ARS, Matične knjige župnije Kamnik – originali, škatla 162 a. Rojstne in krstne knjige 1805–1851 in Indeks 1827–1907.
- /32/ Josip Suchy, Spomini Kristofovega Pepčka, Ljubljana 1928, str. 9.
- /33/ ARS, Matične knjige – originali. Župnija Kamnik, škatla 163. Poročna knjiga 1816–1871; informator Niko Sadnikar, Kamnik.
- /34/ Originalno vabilo hrani Tone Stele, Kamnik.
- /35/ Župnijski urad Kamnik, Poročna knjiga župnije Kamnik 1878–1899; ZAL, Občina Kamnik, KAM-102. Splošni spisi, fasc. 76. Ljudsko štetje 1900.
- /36/ ARS, Matične knjige – originali, škatla 163. Župnija Kamnik, Poročne knjige 1816–1871; Janko Polec, Kamniške meščanske hiše in njihovi lastniki v dvesto letih. Kamniški zbornik 1955, str. 51–110.
- /37/ Kamničan, priloga Našega lista, 17. 8. 1907, št. 39.
- /38/ Zora Torkar, Narodna čitalnica v Kamniku od šestdesetih let 19. stoletja do prve svetovne vojne, Kulturni center Kamnik, Kamnik 1991, str. 13, 34.
- /39/ Jože Berlec, Kronika ob 100-letnici Gasilskega društva Kamnik 1882–1982, Kamnik 1982, str. 7–31.
- /40/ Janko Kersnik, Zbrano delo, V. knjiga, Ljubljana 1952, str. 516–518.
- /41/ Janko Kersnik, navedeno delo, str. 98–100.
- /42/ Josip Suchy, navedeno delo, str. 18; ARS, Zemljiške knjige za sodni okraj Kamnik; Angelos Baš, Stavbni značaj Kamnika v franciscejskem katastru, Kamniški zbornik 1957, str. 62–68.
- /43/ ZAL, KAM-102, Občina Kamnik, fasc. 76. Ljudsko štetje 1900.
- /44/ Kamničan, priloga Našega lista, 17. 8. 1907, št. 39.
- /45/ Josip Suchy, navedeno delo, str. 9.
- /46/ Slovenski narod, 9. 3. 1876, št. 56.
- /47/ Janko Kersnik, Zbrano delo, V. knjiga, Ljubljana 1952, str. 516–518.

ALL FOR HONOUR AND POWER-AN OUTLINE OF JANEZ KECCEL, THE KAMNIK MERCHANT, MAYOR AND MEMBER OF THE COUNTY ASSEMBLY BY ZORA TORKAR

SUMMARY

Janez Kecel was born on 15th June 1839 in Kamnik (Mesto 34) into the family of ex-resident of Mengeš Mihael Kecel and his wife Marija. He became an extremely enterprising man who improved his economic position considerably by doing various kinds of business. Trading was the most profitable one, but being the share holder of the baths and the spa was much more important in public. The inhabitants of Kamnik did not invest their money into banks or shares. They considered buying of land and houses to be much safer. Janez Kecel was the first in this business, too. He owned 52 acres and 580 fathoms of land which also brought considerable income. The largest part of

his land tenure consisted of woods and fields. The purchase of the so-called corporate houses was also a sort of property insurance because the owners of such houses were entitled to a certain quantity of wood from the civic corporation forests in the valley of the Kamniška Bistrica. Janez Kecel and his wife Marija Prašnikar owned a large number of houses, acquired by inheriting, buying and careful selling. The family Kecel lived at Mesto 39, in the most eminent part of Kamnik. The rest of their houses were let out on lease. From 1867 to 1883 Janez Kecel paid between 100 and 200 florins of income taxes per year. He was often on the top of the list of taxpayers. After he died, his property was in gradual regression. His considerable fortune enabled him to build quite a respectable political career. It was a great honour for him to be elected the member of the county assembly by the Tržič, Radovljica and Kamnik town curia in 1877. He was the candidate of the German Party. Several anecdotes, regarding his candidature, reveal some peculiar ways of acquiring votes. Janez Kecel, being a wealthy man, had a privilege to be the elector for the Chamber of Commerce, he was proposed for the member of a jury at the Provincial Court in Ljubljana more than once and he was the honorary member of several committees, boards and civic corporations. He also had a significant part in the local government.

Until his death in 1888 he was the member of city councils and committees (in 1880 on the account of being the first rate taxpayer). Between 1870 and 1879 he was the mayor of Kamnik.

His life style was adequate to his position in society and his wealth. The godparents had to be the right people, the weddings were prearranged, even the funerals had to be proper. Clothes, food, residence and socialising-everything reflected wealth and social position. Proper marriages were often very important in the lives of the future wealthy. Janez Kecel married Frančiška Marija Prašnikar, land owner's daughter from Mekinje. The marriage brought more wealth and power to Janez Kecel who was ambitious enough to use his father-in law's political, economic and social influence to help himself to more power. Janez Kecel died on 31st May 1888 and his funeral was one of those grand events that only powerful and rich citizens of Kamnik could expect. Before he died, Janez Kecel had built for himself one of the biggest and most beautiful vaults at the Kamnik cemetery Žale.

Kecel's enterprising spirit, ambitiousness, sublimity and even complacency led him to the top of the Kamnik society of the past and writing the history would be much more boring and dull without such an extraordinary person.

ELKA PODBEVŠEK

Pesnica Elka Podbevšek se je rodila leta 1922 v Velikem Jelniku pri Blagovici. V Kamnik je prišla 1949. Vse do upokojitve je poučevala na Osnovni šoli Frana Albrehta. Pesniti je začela s šestnajstimi leti. Izdala je dve pesniški zbirki: *Dišeči kruh* in *Moj brezov gaj*.

MACESNI

*Nekoč sem pletla vence iz macesna
bogu na čast, za cerkev, za bandera.
Potem so zapustili me bogovi,
umrla sta zaupanje in vera.*

*Nekoč sem pletla vence iz macesna
za mitinge, proslave, za volitve.
To bil je čas zanosa, čas svobode
in upanja v pravičnejše rešitve.*

*Zdaj ne pleto več moje bolne roke,
tja grem, kjer so macesni že spleteni,
pod veje, pod preraščene oboke,
tam so prestoli skriti pred bogovi.*

BREZE

*Breze, breze,
drobne breze,
kamor seže mi oko,
nežno na zeleno
praprot
rahlo sejete
zlato.
Breze vitke,
trepetave,
listi dan in noč
drhte,
dan in noč
v zelenih barkah
v daljo sapice
hite.
Breze, breze,
bele breze,
v vašem gaju
je lepo
tiho zbrano poslušati,
kaj vetrovi
nam pojo.*

VŠEČ SO MI ROKE KMEČKIH ŽENA

*Všeč so mi roke kmečkih žena,
raskave, močne, razpokane,
so kakor klasje zorečih žit,
dišijo po moki in kruhu.*

*Boža jih jutranja rosa,
sonce ogreva, veter hladi,
na njih se zrcali podoba
minulih pregaranih dni.*

*Všeč so mi roke kmečkih žena,
nudijo varnost, dobroto,
lepšajo tihe, daljne vasi,
oživljajo skrito samoto.*

MAJHEN KOŠČEK SVETA

*Le majhen košček sveta
je moj,
da ga gledam,
da ga občudujem,
da v njem gnezdijo
ptice mojih sanj.*

*Le majhen košček sveta
je moj,
moj dom,
moja pravljica,
tiho upanje,
skrta bolečina
in edina postaja
na poti
iz večnosti
v večnost.*

NEURESNIČLJIVA ŽELJA

*Ustaviti čas,
ki polzi
neprestano,
ki se dan
in noč
izgublja
v neznano!*

*Ustaviti čas,
da doživim
še nedoživeto,
da slišim,
da vidim,
kar mi je bilo
vzeto!*

NOSTALGIJA

*Misli tihe,
pohitite,
kamor mi
srce želi,
in za hipec
povasujte
v hiški mojih
davnih dni.
Naj v večerni
tihuri
preživeto oživi,
naj bo stara
domaćija,
kot bila je
tiste dni.
Slišim smeh
in vidim solze
lepih in
temačnih dni.
Tam je rojstvo,
je začetek
mojih misli
in poti.*

KADAR SPOZNAŠ

*Kadar dokončno spoznaš
da si sam, večno sam,
ti zakrvari srce,
zakrvice solze,
zakrvice stopinje,*

*Potem greš k njim,
ki so večno tvoji:
k rožam
k travam
na polja
na ceste
v gozdove
v gore
na morje
med nemirne valove.*

*Kadar dokončno spoznaš
da si sam, večno sam,
govoriš samo še z njimi,
ki so večno tvoji,
gledaš le še njihovo lepoto.*

ANDREJ RIFEL - FELAN

Rojen je bil leta 1965, živi na Podjelšah pri Kamniku. Srednjo šolo je končal na kamniški gimnaziji, zaposlen je v Ljubljani v Stanovanjsko-komunalni banki. Piše od svojega petnajstega leta. Pesmi in zgodbe objavlja v vseh pomembnejših slovenskih literarnih revijah (Mentor, Primorska srečanja, Sejalec, Literatura, Srce in oko, Razgledi, Mladina ...), pa tudi v tržaški Mladiki, kjer je leta 1994 prejel tretjo nagrado na literarnem natečaju za poezijo. V drugi polovici osemdesetih let je sodeloval v dveh zbornikih kamniške mlade literarne ustvarjalnosti z naslovom Tempora mutantur. Leta 1995 je pri Dolenjski založbi izdal svoj pesniški prvenec Pepel in preprih.

TRAVA

*bilo je zgodnje dopoldne
sonce je grelo belino peska pred hišo
morda so ptiči sedeli na pojočih vejah
morda so švigali za žarki nad dvoriščem
trava je svetlo zelenela okrog dreves
in ti si jo gledal z odprtimi očmi
morda si jo slišal
videl je nisi*

*bilo je zgodnje dopoldne in nič nisi naredil za to
da bi odnesel del lepote
v prihodnost*

VRTOVI

*pozni avgust poln dežja je bil
gostilničarji so podirali široke senčnike
izza vetrovnih ograjenih vrtov
pometali nasmetene luže izpod okroglih miz
morda so tožili nad nepriročnim vremenom
morda sploh niso premišljevali med delovnim časom
božala te je po goli roki
po neobčutljivi nemi koži
njene oči in dolge besede
si izgubil že mnogo prej*

*pozni avgust poln dežja je bil
škoda je
da si ga pozabil*

RAVNICA

*padla je gosta tema
mehak neslišen padec
soba se je tresla od nočnih ritmov
dih na dihanje in izdih utrujenih ustnic
skozi odprto okno so plavali
brodolomi izgubljenih misli
nekateri ven drugi noter
nihče ti ni zmotil sanj
o pobeglem konju z belo grivo
o zvoku splašenih kopit
o strahu sredi ravnice*

*padla je gosta tema
nisi sanjal
pokrival si spomin
s težko odejo*

HUDOURNIK

*koliko si bil že star
ni pomembno koliko let
po ozkih hudournih strugah
je drla kri osvobodjena
valila je skale pred seboj
kamne premalo vkopane
kar je besno zrušila
se kot vedno
ni nikdar več postavilo nazaj*

*koliko si bil že star
vsekakor mnogo premalo
še danes ne moreš prositi
odpuščanja*

IGOR GROŠELJ

Igor Grošelj se je rodil leta 1966. Želel je postati pesnik, vendar je kmalu ugotovil, da se s pesnjenjem ne bo mogel preživljati. Postal je kontrolor vzdrževanja električnih lokomotiv. V DZS, d. d., je nekaj časa delal kot koordinator prodaje mladinskega časopisa Kratkočasnik in revij Sodobnost ter Otrok in družina, bil je tudi urednik magazina Ugankarski adut. Zdaj se ukvarja s trženjem oglasnega prostora za oglaševalsko prilogo Ljubljanskega dnevnika. Je ritmikitarist in pevec rockskupine Privatno sonce.

Piše poezijo. Objavljal je v Mladini, Mentorju, Sodobnosti, zborniku kamniške poezije Tempora mutantur in Stranjskih novicah.

EVA

*eva je strašno iznajdljiva punca
eva je mlado dekle
eva ima svetlolasega fanta
njen fant je miren
njen fant občuduje naravo
njen fant je čudak
njen fant ne mara otrok
eva se včasih zjoče
eva je naredila splav
z njim se vozita po savi*

PIVO

*zgodí se da koga užalim
potem mi je žal*

opravičujem se in obžalujem
a zgodi se
da mi užajjeni noče odpustiti
potem se obesim
na pol droga pred najbližjo gostilno
tako ga prepričam
pa še pivo mi plača

MIMOGREDE

menda so nekoč na to mesto prihajale zebre
potem so prišli ljudje
iz zeber so delali prehode za pešce
zdaj na prehodih vsakodnevno najdemo kakšnega
mrtvega pešca
tako se zebre maščujejo

PRAVLJICA

življenje veš je taka čudna čudna zgodba
dvakrat zaklenjena skrivnost
igra je v kateri vedno nekaj iščeš
pa kaj iščeš izveš šele ko najdeš

sploh pa saj ne najdeš

TARČA

ciljajo me s težkim tomahavkom
jaz pa zamižim
da me ne morejo zadeti
zaokrožim okrog svoje glave
in pobijem vse udarce
splezam na visoko goro in zakrulim
jaz sem najmočnejši
samo oči ne smem odpreti

ŽEJA

preko šutne grem in vroče je
tako sem žejen da bom crknil
potem sem crknil
nisem bil več žejen

SKUPAJ

jaz sem mrtev otrok
moj smeh je mrtev
moje roke so mrtve
v mrtvih rokah stiskam mrtvo rožo
otroci in rože umirajo skupaj
mrtvi otroci rož
rože mrtve od orožja

Dr. MIRKO JUTERŠEK,

Martinova pot 13,
1000 Ljubljana

TOMAŽ PERKO, slikar pri petdesetih

Tomaž Perko je kamniško-cerkniški slikar v polnem pomenu krajeve označitve njegovega umetniškega porekla (sicer je rojen v porodnišnici v Ljubljani 2. novembra 1947). Mladost je preživel v Kamniku v družini slikarja Lojzeta Perka. V Kamniku je opravil tudi šolanje (1954–1966) do gimnazijske mature. Slikarstvo je študiral na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani, kjer je diplomiral 1971 in nato prav tam opravil (z diplomom 1973) še postdiplomski študij iz restavracije in konservatorstva. Sprva je živel v Ljubljani, od 1981 ima dom v Dolenji vasi pri Cerknici.

Od časa, ko je dr. France Stelè leta 1938, do takrat še kot edini konservator za Slovenijo, toda tik pred tem, da za Izidorjem Cankarjem prevzame stolico za umetnostno zgodovino na ljubljanski univerzi, v zborniku Na bregovih Bistrice (Kamnik 1938, str. 135–158) predstavi pregledni spis Umetnost v kamniškem okraju in v njem tudi umetnike – od prvih navedb do vključno njegovih sodobnikov – se je njih število povečevalo do precejšnje nepreglednosti. Tako je že naslednji priložnostni oris kamniških umetnikov predvojnega in povojnega obdobja, ki je nastal v zvezi s proslavljanjem 750-letnice obstoja mesta Kamnika, opozoril, da delež mesta pod Kamniškimi Alpami tudi v umetnostni podobi Slovenije 20. stoletja ni ravno zanemarljiv. Ker se je izoblikovalo strokovno pravilo, da si umetnike po pripadnosti lahko deli več dežel in krajev, tako glede na njihovo rojstvo kot tudi glede na delovanje in prebivanje, bi sedaj sestavljeni (prepotrebni) pregled kamniških oz. z mestom Kamnikom kakorkoli povezanih umetnikov po obsegu verjetno presegel vsa pričakovanja.

Povezanost slikarja Tomaža Perka z dvema krajema, s Kamnikom in Cerknico, je še toliko bolj izstopajoče dejstvo, ki dodatno bistveno, zgodovinsko pomembno določa vsebino njegovi umetnosti in s tem tudi njeno pripadnost. V tem primeru ni nepomembno, da je v zgodovinskih pregledih umetnosti, posebno v pregledih posameznih dežel kot tudi v monografskih predstavitev posameznih umetnikov, ob poudarjanju njihove individualnosti, v mnogih primerih odločujoče za specifičnost in izhodišče te umetnosti prav okolje delovanja. In če je ta umetnost ukoreninjena v kraju, kjer je nastajala, kot je to v primeru Tomaža Perka, je toliko dragocenejša, saj daje prav zaledje umetninam trajno vrednost in vselej tudi največ šteje.

Slikarstvo Tomaža Perka je produkt klasičnega, se pravi tradicionalnega razmerja umetnika do kraja in okolja, v katerem živi in deluje, in je torej z vsem dobrim in vsem slabim povezano z naročnikom. Takoj je potrebno pojasniti, da mnogi sodobni umetniki naročnika ne poznajo. Večina jih namreč ustvarja, slika in kipari na zalogo, delajo nekako »svobodno«, po svoji volji, kar se jim zahoče. Pri srečnejših (t. i. uspešnih umetnikih) pa prevzamejo vlogo sicer nujne ponudbe predvsem razstave, učinkovito le redko v privatnih galerijah, pač pa v državnih. Pri tem je pomemben odkup razstavljenih umetniških del, če ne

takojšnji, pa poznejši. Seveda se je tudi Tomaž Perko, posebno v času svojih začetkov, uspešno vključil v takšen način uveljavljanja in po predvidevanjih bi bile še danes takšne razstave zanj smiselne, predvsem pa zelo odmevne.

Z razstavo Tomaž Perko, slikar pri petdesetih, prirejeno v uglednem Narodnem muzeju v Ljubljani v novembru 1997, je umetnik vzbudil tolikšno zanimanje in je privabil že na sami otvoritvi toliko obiskovalcev – ljubiteljev umetnosti, da smemo prireditelji glede na množičnost primerjati samo še z največjimi, predvsem zgodovinskimi tovrstnimi dogodki v Sloveniji. Vendar razstava glede na njen jubilejni značaj ni bila prodajna in tudi ne bi mogla biti, saj je bila glede na retrospektivno zasnovano zadnjih desetih let v večini sestavljena iz del, ki so v zasebni oziroma javni lasti.

Zanimanje, posebno naročila, določa način uveljavljanja in ne nazadnje tudi značaj slikarstva Tomaža Perka. Niz večinoma zelo velikih slik, ki je bil na omenjeni razstavi v Narodnem muzeju in tudi ob tej priložnosti izdani monografski predstaviti Tomaža Perka urejen na štiri vsebinsko različna, povsem klasična slikarska področja, je jasno nakazal širino, sposobnost in zmogljivost umetnika. Deli se na portretno slikarstvo, figuralno slikarstvo, tihožitja in krajinarstvo. Skupna rdeča nit ni samo iz realizma izhajajoči slikarski način, poudarjajoč jasnost, plastičnost, prostor z zračnostjo in osvetljavo, ki je na meji magičnosti, dela družijo tudi njihova vsebinska naglašenost z neproblematično srčnostjo, s plemenitim humorjem in optimistično življenjsko silo umetnika. Njegovo slikarstvo je dragocen plod tenkočutnega spremljanja življenja.

Najbolj izstopa danes že dokaj redka slikarska vrsta – figuralno slikarstvo, ki je kakorkoli še vezano na naročnika. To je tisto področje upodabljačo umetnosti, ki je bilo v evropskem slikarstvu in tudi v okviru akademskega študija še v 19. stoletju najbolj pomembno in cenjeno. Tomaž Perko s svojo figuraliko glede izpolnjevanja tradicionalnih slikarskih naročil po obsegu gotovo vidno presega druge slovenske umetnike. Naslikal pa je tudi lepo število portretov, otrok, mladih in raznih znanih in manj znanih oseb.

Najbolj sproščene in privlačno zanimive so prav gotovo umetnikove lastne podobe. Kot pravi virtuoz se slikarsko s seboj igra, se postavlja takorekoč na glavo, leta z zmajem nevarno visoko po nebu samo zato, da bi svet in sebe čim bolj videl in spoznal z vseh možnih strani. Kot so avtoportreti slikoviti in presenetljivi zaradi druženja z okostnjakom, zaradi gledanja z vrha na vse bolj plešasto glavo, v umazano zrcalo v hudo zanemarjenem prostoru, ki se mu ponavadi izogibamo, ali kot je vznemirljivo lovljenje lastne sence izza slikarskega stojala, naročeni portreti slikarju kaj podobnega ne dopuščajo, nakazujejo pa njegovo iskanje.

Zanimivo, da ima slikar Tomaž Perko bolj proste roke kot pri portretih, vsaj tako se zdi, pri izpolnjevanju cerkvenih naročil, pri slikanju nabožnih slik, ki so številčno narasle do zdaj že v impozanten slikarski opus. Spoštljiva sproščenost, ki si jo slikar dovoli le sem in tja pri slikanju prijateljskih portretov, preseneča v njegovi nabožni tematiki s prijetnim spoznanjem širine in odprtosti naročnikov, tako glede dragocenega ohranjanja tradicije kot tudi vraščanja v sedanost življenja z mislijo na prihodnost. Slikar vključuje portrete znanih ljudi, predvsem pa okoličanov, v oltarne podobe, posebno v številna in včasih prav inovatorska

križeva pota, od križevega pota v kapeli v Stranjah, križevega pota v cerkvi Marije Pomočnice na Rakovniku do križevega pota v Ivančni Gorici ter do velike oltarne slike v obnovljeni žužemberški župni cerkvi in drugih. Svetost življenja v navedenih slikarjevih primerih ni prazna lupina, temveč preprosta spoštljiva resnica, kot je resnična tudi misel.

Lepote in plemenitosti pa slikar ne išče samo v obličju človeka, smisel življenja, enakovrednost odkriva v celoti sveta, v prostranstvu narave. Tako kot portretira človeka kot sestavni del neke pomembnejše celote, z enako pozornostjo portretista upodablja tudi ostali svet kot delčke narave. Podobno kot znamenita cvetlična tihožitja zlate dobe holandskega slikarstva 17. stoletja so tudi Perkovi barvno živahno naslikani šopki priklicani iz teme na razne načine, predvsem s plastično modelacijo, ki se izrisuje v za njegovo slikarstvo značilni umetni – magični osvetljavi. Slikar, ki uživa v prikazovanju snovnosti predmetov, tako raznih tkanin kot tudi v kompozicije vključenih glasbil, zajame v slikarsko polje sem in tja tudi povsem slučajen, sicer namerno izbran, ne nameščen izsek iz vsakdanjega življenja doma ali v naravi.

Pri slikanju krajine v okolici Dolenje vasi pri Cerknici si mora slikar največ prizadevati, da jo po svoje prikaže, kajti tako kot mnogi nosi sam še toliko bolj v sebi podobe, ki jih je enkratno ustvaril prav ob Cerkniskem jezeru njegov oče Lojze Perko. Z drugačnim rokopišom in namesto ljudi na polju slika tako kot nekoč njegov oče vse tisto, kar je zanj najbolj zanimivo in času primerno, tako so to zdaj konji, sem in tja tudi kaka krava, glede na strese morda tudi kako nenavadno strašilo, namesto visokih senenih kopic, ostrnic, pa opozarja v miselno poglobljenem slikarskem jeziku na spreminjanje življenja s slikanjem plastičnih senenih bal, ki jih mimogrede lahko zamenjamo s kakimi zločestimi kokoni žuželk velikank.

V slikarskem svetu Tomaža Perka vseskozi in še vedno prevladuje občutje domačnosti in znanega. V slikah izražena toplina, zanimanje za snovnost in vsakdanja preprostost, ki je dvignjena v nekakšno praznično razpoloženje, ustvarjajo vtis optimizma in dopuščajo tako kot slikarju tudi fantaziji drugih prosto pot. Slikar razkriva, da je resničnost pomembna, da pa je občutje odločujoče, ko sprejemamo in živimo življenje. Veliko življenja in torej vsebine je v podobah slikarja pri petdesetih!

Slikarjeva senca, olje na platnu, 50 x 70, 1991

Miklavž, olje na platnu, 90 x 130, 1993

Čas, olje na platnu, 90 x 110, 1989

Vanitas, olje na platnu, 160 x 120, 1993

Dr. MIRKO JUTERŠEK,

Martinova pot 13,
1000 Ljubljana

DUŠAN LIPOVEC

Dušan Lipovec se je rodil 13. februarja 1952 v Kamniku. Slikarstvo je študiral na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani in diplomiral leta 1977 pri prof. Andreju Jemcu. Takoj zatem, še istega leta, je bil na študijskem izpopolnjevanju v Montrealu v Kanadi. Z razstavljanjem je pričel še kot študent akademije in tudi prvo samostojno razstavo je imel že leta 1977. Razen na samostojnih veliko sodeluje na skupinskih, tudi selekcioniranih, razstavah. Za svoja slikarska dela je prejel več priznanj. Pogoje za delo si je ustvaril v Kamniku, Ljubljani in na Dolenjskem.

Ob prvi razstavi (3. marca 1977) v kamniški Veroniki sem o mladem kamniškem slikarju zapisal: *"Dušan Lipovec je absolvent likovne akademije – slikarske smeri – in mu je danes 25 let. Trda in nedvomno lepa leta šolskega študija so praktično za njim, pridobitve akademije in namen njenega učenja mora biti v njegovem doslej nastalem slikarskem delu že jasno videti. Eno je gotovo: vse, kar je Lipovec napravil, je bilo bolj ali manj miselno vezano na študij.*

Manjši obračun v obliki razstave je tako zanimiv za samega avtorja kot tudi zgovorno opozorilo javnosti: prisili nas k spoznanju, da imamo na vratih novega likovnega ustvarjalca, ki je vsa leta študija zorel v pravilnost svoje odločitve in želi zdaj z vpogledom v svoje učenje in delo pridobiti tudi zaupanje drugih.

Kmalu ne bo več odvisno samo od Lipovca, kako se bo obrestovalo in razvijalo njegovo pridobljeno znanje in koliko bo drugim v dobro njegov talent. Razpon možnosti in sprememb, ki jih da slutiti razstava, od bolj ali manj krajinskemu modelu (Kamnikul) zvestih podob do njenih študijskih tonskih preoblikovanj ali razpoloženijsko uglasenih kompozicij modernega vizionarnega prodiranja v prostor slike ali razgledovanja v grafičnih tehnikah, se mlademu avtorju od danes naprej samo še večja. Kje bo trdno zastavil svojo samostojno pot, pa bomo mogli ugotoviti šele jutri."

Tej moji prvi predstavitvi slikarja Dušana Lipovca je sledilo še več zapisov o njem, največkrat v povezavi z novo razstavo. Glede na aktualnost Lipovčeve dosežanje ustvarjalnosti pa so o njegovi umetnosti hitro prevladala številna nova strokovna in splošna, sodobno umetnost spremljajoča mnenja, ki so vrednostno samo še stopnjevala pomembnost njegovega slikarstva. Vsi dozdejšnji kritični zapisi o slikarstvu Dušana Lipovca, vsa poglobljena analiziranja njegovih likovnih del kot tudi zgolj odsevi splošnega mnenja o njegovih slikah potrjujejo smiselnost in sprejemljivost njegove likovne usmerjenosti v zanj značilnem osebno poglobljenem navezovanju na tradicijo.

Lipovčeva že v samih začetkih nakazana širina ustvarjalnega zanimanja in sposobnosti se je ob njegovi nesebični prizadevnosti zelo uspešno postopoma razmahnila na razna področja, tako, da vidimo danes v njem slikarja, grafika, kiparja, umetniškega fotografa, oblikovalca in publicistično širše angažiranega likovnega kritika.

Spomnimo naj, da je likovno dogajanje v Kamniku z okolico spremljal tudi po organizacijski strani. Tako je svojčas skrbel za privlačno in likovno dostojno opre-

mo Interiera – občasne razstave in končno tudi stalna likovna podoba – razstavnih prostorov tovarne Stol. S svojo pisano besedo, posluhom za velike in majhne stvari, z objektivnim poročanjem in približevanjem umetnosti najširšemu občinstvu ne deluje vzpodbudno samo na likovno dogajanje v Kamniku, temveč ohranja že v preteklosti doseženo visoko umetniško raven tega dogajanja v starem mestu pod Alpami. Seveda je to samo ena dobrih lastnosti slikarja Dušana Lipovca. Tudi kot likovnega publicista ga ne srečujemo le v časopisih in revijah, kot so Delo, Dnevnik, Gorenjski glas, Kmečki glas, Kamniški občan, Mladina, Družina, Razgledi, Planinski vestnik, v Likovnih besedah, ali dokler so še izhajali v Slovincu, Republiki in Lucasu. Spoznavamo ga tudi iz publikacij, po njegovih kritičnih sestavkih, zbranih in objavljenih v knjigi Likovna pričevanja in razmišljanja o kulturi (1992). Najbolj izčrpno pa je predstavljen v dveh bogato ilustriranih monografskih predstavitvah: Dušan Lipovec. Slikarski pesnik narave (1994 – s teksti in citati Milčka Komelja, Franca Zalarja, Brede Ilich - Klančnikove, Boruta Rovšnika, Leva Menašaja, Janeza Mesesnela, Luke Matijevića, Tomaža Boleta, Ceneta Avgušтина, Mirka Juterška, Milojke Kline, Milene Koren - Božičkove, Aleksandra Bassina, Marlen Premšak, Nives Marvin) in Dušan Lipovec. Impresije slovenske pokrajine (1996 – uvodno besedilo Milček Komelj). Informacije o njem nudijo tudi leksikoni, razstavniki, katalogi in zloženki, npr. katalog Galerije Zala (Komenda - Ljubljana 1993).

Najpomembnejša dejavnost Dušana Lipovca je slikarstvo. Lipovec je vsekakor eden tistih sodobnih slovenskih slikarjev, ki dejansko že od samega začetka ve kaj slikati in zakaj. Seveda to ni tako enostavno. Nekje je bilo nujno treba začeti in tudi nadalje izpopolnjevati dragoceno znanje, pridobljeno na akademiji. Predvsem s sproščenim poglobljanjem v smisel slikarstva je s svojo tenkočutnostjo do zastavljenih vprašanj in s teoretičnim študijem pridobljeno razgledanostjo brez nepotrebnih dramatičnih preskokov hitro vzpostavil sodobnemu občutenju likovnosti ustrezno in nedvoumno prepoznaven slikarski rokopis, ki ga ohranja iz slike v sliko, ne da bi pri tem postal dolgočasen.

Lipovec je bil že od samega akademskega začetka usmerjen v iskanje takšnih pomenov, v takšen predmet slikarstva, k tistemu, kar vidimo in prepoznavamo kot sliko. Z naslonitvijo na podobo mesta Kamnika je ostal blizu predmetnemu svetu, zvest dimenzijam realnega tudi v povsem eksperimentalno, geometrijsko naravnanih kompozicijah, barvno intenzivnih in pisanih, zunanje grobo strukturiranih, sicer urejenih trikotnikov in kvadratov. Vzoredno pa je že tedaj vztrajal pri slikarstvu, ki mu je dovoljevalo z novo pridobljenimi izkušnjami počasi, toda vidno in nezadržno nadgrajevati izhodišča tradicionalnih umetniških zapisov. Z ohranjanjem jasne podobe narave kot pobude za nastanek slike, krajine, se slikar nedvomno uspešno izogiba miselnemu zapletu in ločevanju načrtovanega z nenačrtovanim. Slikarjeva subjektivna predstava spontano odloča o motivu, ki si ga je bil izbral. Videnje in izkušnje preteklosti se dopolnjujejo ter mešajo z novimi pogledi, z znanjem in torej željami ter možnostmi individualno doživetega upodabljanja. Menjavanje slikarskih tehnik – od zelo priljubljenega akvarela do klasičnega oljnega slikarstva, slikanja s tempernimi barvami ali v modernejšem akrilu – omogoča slikarju bolj

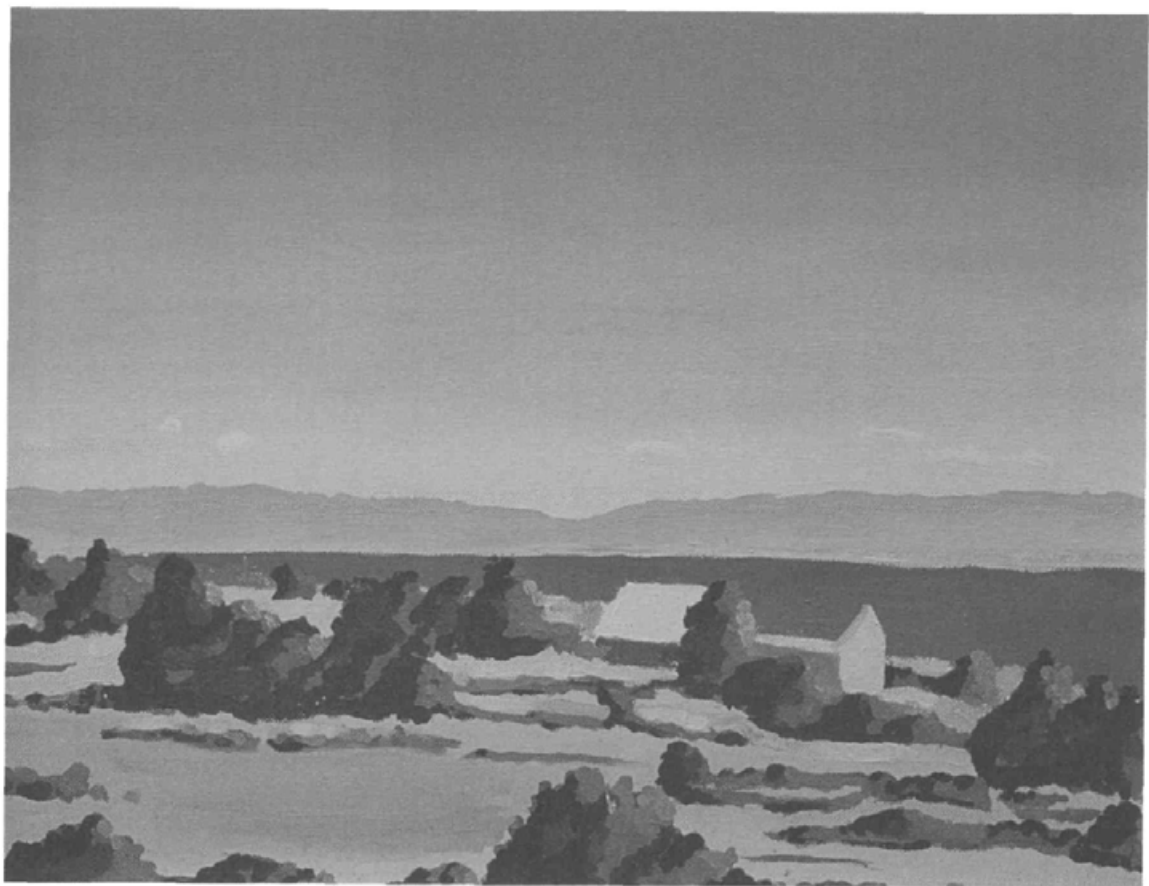
senzibilno upodabljanje krajinskih razpoloženj. Namesto skromne, odslikujoče realistične interpretacije se tako slikar pogloblja v enkratno, samosvoje sproščeno podajanje narave z umiranjem barvnih površin, predvsem z urejanjem oblikovno in barvno razgibanih detajlov. Ekspresivna črna risba ni toliko bistvena za izrisovanje motiva, kot je odločujoča za določanje trdnosti kompozicije.

S spontano izpovednimi, dovršenimi slikami sooblikuje slikar Dušan Lipovec v trenutno dopuščenih možnostih sodobno slikarstvo, ne da bi kakorkoli prekrival svoje motivno izhodišče ali svojo navezanost na izkušnje preteklosti in tradicionalizem. Krajinarstvu vdihuje novega duha, novo verjetnost iluzije, inačico, kakršne doslej slikarstvo ni poznalo. Po večkratnosti upodobitve istega motiva prednjači prav z Lipovčevim ponavljajočim slikarstvom uveljavljena stereotipna podoba mesta Kamnika z mogočno temno gmoto Starega gradu v ozadju. Vsekakor je vedutna podoba mesta Kamnika trdna razvojna vez njegovega krajinarstva, spoznavni znak umetnikove prisotnosti. Na videz

grobe in vehementne so pri njem tudi podobe Kamniških planin, toda samo navidezno, v resnici so enkratno ujete z zanj avtentično in že dolgo značilno skicozno črtno mrežo v povsem prepoznavno barvno pesnitev. Kamnik je dobil z Dušanom Lipovcem končno svojega pomembnega slikarskega interpreta, saj ga je slikar na samosvoj način postavil v zgodovino slikarstva.

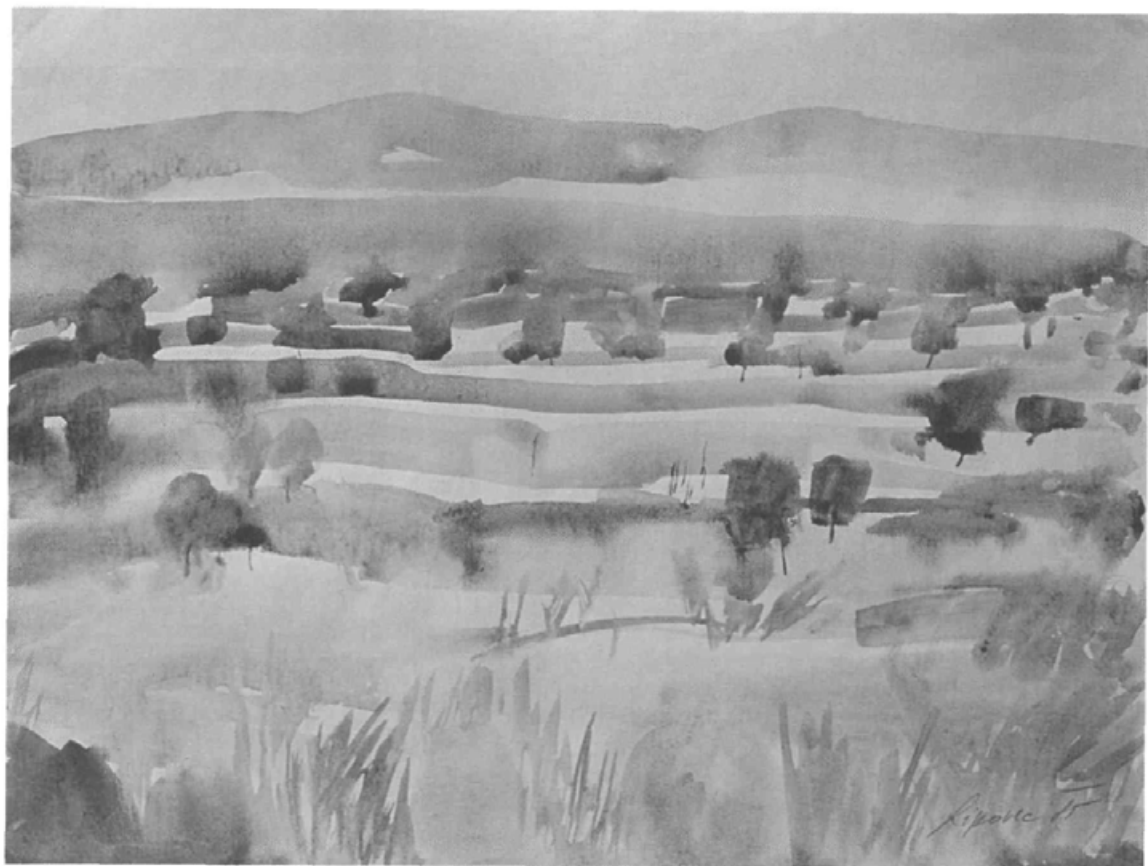
Postopne slikarske spremembe pa se odražajo tudi na ostali bogati krajinski motiviki, ki je v veliki meri povezana tako z umetnikovo zdajšnjo vraščenostjo v mehkobnost Dolenjske kot tudi s slikarjevimi udeležbami na številnih slikarskih kolonijah po raznih krajih Slovenije. Oris osebnosti Dušana Lipovca vsekakor lahko zaključimo z mislijo, da slikar sledi in nadaljuje, s širino in intenzivnostjo svojega umetniškega delovanja, za slovensko umetnost 20. stoletja izjemno pomembno izročilo že pokojnega kamniškega umetnika Mihe Maleša s tem, da se pojavlja ob njem kot povsem samosvoja slikarska osebnost.

Dolenjski motiv, akvarel, 1993

Obmorski motiv, akvarel, 1978

JOŽE PAVLIČ, dipl. teol.,
Suhadole 61 g,
1218 Komenda

ISKANJA IN ODKRIVANJA

POGOVOR S PESNIKOM IN LITERARNIM
RAZISKOVALCEM
PROF. FRANCETOM PIBERNIKOM

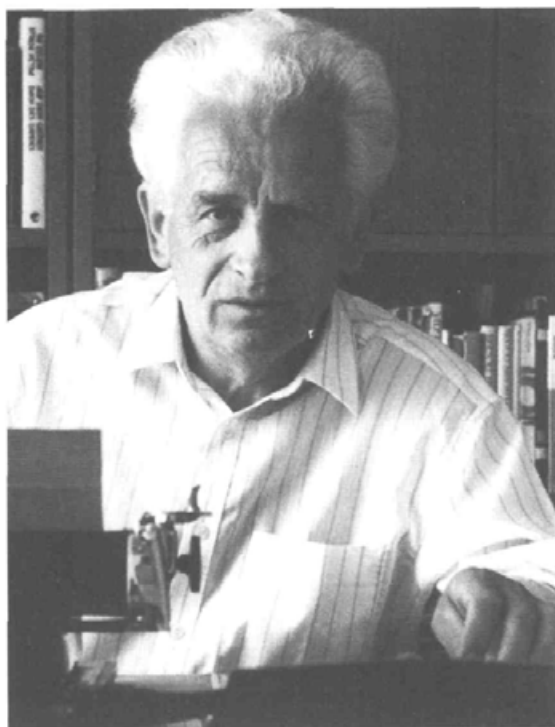
Prof. France Pibernik je od mladih let odkrivalec lepega, prvinskega, predvsem pa bistvenega, naj bo to v pesmih, književnih ocenah, pogovorih z literarnimi ustvarjalci, spremnih besedah h knjigam, odkrivanju zamolčane književnosti, v pisanju monografij ali pri urejanju zbranih del. Vse to in še marsikaj drugega, kar daje človekovemu življenju pravi namen, pomen in smisel, je odkrival od svoje prve pesmi do Zbranega dela pesnika Antona Vodnika. Zanj je navduševal svoje številne dijake ali udeležence literarnih in drugih nastopov. Dajal je od tistega, kar je prejel, obogatil in prečistil v svoji umetniški duši in besedi. Naj tudi nam spregovori, najprej o življenjski, potem še o ustvarjalni poti.

Rodili ste se 2. septembra 1928 v Suhadolah pri Komendi v kmečki družini. Grunt je dal človeku določen ponos, materina in očetova roka pa sta novorojenca počasi uvajala v skrivnosti in zakonitosti življenja, dokler ni zapustil varnega družinskega okolja. Kako ste se počutili doma?

Ne glede na to, da svoja detinska leta opazujem z velike časovne razdalje, lahko rečem, da sem imel lepo otroštvo. Njegove okvire je določalo še močno patriarhalno življenje številne kmečke družine, ki je bila povezana predvsem zavzetemu vsakdanjemu delu na zemlji in mnogim nenapisanim pravilom družbenega življenja v predvojnem času. Mati je bila tiha, delavna, globoko čuteča in zdaj vem, da sem prav od nje prejel nekaj tistih značilnosti, ki so me kasneje določale v mojem življenju. Oče je bil napreden razumnik, znal je gospodarno usmerjati našo kmetijo in jo skušal čim bolj približati modernemu načinu obdelovanja bodisi z nakupom posameznih kmečkih strojev, ki so nam lajšali naporno delo, bodisi z arondacijo njivskih in travniških površin, da je obdelovanje s stroji potekalo smotrneje.

Seveda sem bil zgodaj potegnen v kmečka opravila, toda ostajalo je še dovolj časa za vse mogoče otroške igre in pustolovščine, ki smo jih uganjali sovrstniki na bregovih potoka Pšate. Otroku se že v najzgodnejših letih vtisnejo v dušo najznačilnejše stvari lastnega okolja. Tu je domače in sosedovo dvorišče, tu je vas s svojimi ljudmi, tu je pisano življenje v vseh letnih obdobjih. Tu so praznični dnevi in so slovesnosti, so pa tudi otožnosti in nesreče, ki jim zreš v oči. Vsega je bilo v mojem otroštvu, a v razkošnem obilju zagotovo sonca in srečnih dni, ko sem z začudenimi očmi odkrival prvinskost življenja sredi narave, ki je ostala v meni za vedno. Nesporno svojemu doživljajsko bogatemu detinstvu dolgujem ogromno, morda celo največ.

Potem je bilo treba v šolo: kaj vas je speljalo na pot učenosti, kako so se v vas vtisnile posamezne postaje

Prof. France Pibernik

na tej poti in kaj vas je na njej najbolj zaznamovalo?

Bržkone je eden od glavnih razlogov, da sem po petih razredih osnovne šole v Komendi odšel študirat, v tem, ker je tudi na podeželje prodirala zavest o potrebi višjega šolanja, še posebej pa je moj oče skušal poskrbeti za naše nadaljnje izobraževanje. Moj najstarejši brat Avguštin je odlično končal klasično gimnazijo v Ljubljani in potem študiral teologijo, starejši brat Ciril je obiskoval meščansko šolo v Kamniku, sam pa sem jeseni 1940 odšel na klasično gimnazijo v Ljubljani. Imel sem imenitne sošolce, kakor so bili Anton Drobnič, Tine Velikonja, Taras Kermauner, Primož Kozak, Tone Natlaččen, medtem ko sta bila med sestanovalci v Marjanišču tudi Kamničan Milan Windschnurer in kasnejši dramski igralec Cerkničan Boris Kralj.

Žal je bilo mojega šolanja na klasični gimnaziji z okupacijo konec. Vrnil sem se na Gorenjsko in 1942 z drugimi gorenjskimi dijaki pol leta obiskoval nemško gimnazijo v Kranju. Ko je bila ta ukinjena, pa sem dve leti hodil v nemško Hauptschule v Kamnik, kjer se iz razreda dobro spominjam Franceta Balantiča, Dolfeta Čebulja, Štefana Kališnika, Janeza Steleta, Marjana Kordaša, Dušana Osredkarja, Alberta Štuparja, na poti v šolo pa sem srečeval nekaj mlajšega Mirka Jutrška. Po vojni me je pot zanesla na kranjsko gimnazijo, od tam pa sem odšel študirat slavistiko na ljubljansko univerzo.

Čeprav moje šolanje ni bilo najbolj redno, potekalo je namreč v nenormalnih vojnih časih in v tegobnem povojnem komunističnem obdobju, mi je dalo tisto osnovo, da sem lahko samostojno nadaljeval delo, ki me je zanimalo. Sorazmerno zgodaj sem se odločil za profesorski poklic, hkrati pa sem si izoblikoval izhodišča za literarno in raziskovalno delo. Najtežje, kar sem kot študent doživel, je bilo srečevanje z brezobzirnim vojnim nasiljem, srečevanje s smrtjo in strahotno izpostavljenostjo posameznika, ki se ni končala niti s koncem vojne, ampak se je v različnih oblikah nadaljevala v socialistični čas.

Službo gimnazijskega profesorja ste začeli na nižji gimnaziji Dobrovo v Goriških Brdih, po treh letih prestopili na gimnazijo v Kranju, kjer ste ostali do konca službenih let. Kakšnega okusa je bil profesorski kruh in kako ste preživljali burno povojno obdobje?

Če postavim za izhodišče znano dejstvo, da je povojni režim v prvi vrsti hotel onemogočiti kmeta, drugače mislečega izobraženca in Cerkev, potem sem moral, ker sem v določeni meri pripadal vsem trem, računati na splošni pritisk nase. To sem izkusil že kot študent – v tistem času so našo kmetijo pogнали v zadrugo, ko pa sem zaprosil za štipendijo, so s kamniškega okraja poslali negativno karakteristiko, da je nisem dobil – stvari so se potem nadaljevale, kajti kot prosvetni delavec sem bil zlasti na kranjski gimnaziji pod stalno kontrolo, dodatno še zaradi svojega javnega literarnega nastopanja. Da ne govorim o težavah s stanovanjem in podobnim. Na srečo marsičesa človek ne ve in se ravna, kot da vsega tega ni, res pa je, da v načinu dela nisem izzivalen, prej zadržan, pa morda tudi zaradi tega ni bilo treba proti meni izvajati kakšnih hujših ukrepov. Seveda sem zaradi takega vzdušja porabil dosti energije za premagovanje številnih težav, ki so bile povezane z mojim statusom drugorazrednega državljana. Vse te stvari so v meni gotovo puščale določene posledice, imel sem pa občutek, da me je pred kakšnimi hudimi osebnimi pretresi varovalo moje literarno delo, v katerem sem se počutil svobodnega, suverenega.

Kdaj vas je pritegnila umetnost?

Sprašujete za nekaj, kar je pravzaprav zunaj razumskega, kar je domala nerazložljivo. Seveda je pa mogoče navesti kakšno zunanjo manifestacijo, ki me spominja na prvo zavestno srečanje z umetnostjo. Te stvari so v človeku, pravzaprav je samo vprašanje časa in okoliščin, ki lahko sprožijo nadaljnje postopke za vstopanje v območje ustvarjanja.

Zase lahko rečem, da me je najprej – bilo je med vojno, star sem bil petnajst let – pritegnilo slikarstvo, ki sem ga naključno srečeval. Občudoval sem človeka, ki zmore na platno poustvariti določen izsek iz sveta, hkrati pa sem si že takrat zastavljal vprašanje, kakšen mora biti umetnik, da zmore tako imenitno delo. Tudi sam sem se poizkušal v risanju in slikanju, toda brez slehernega tehničnega znanja nisem mogel napredovati, vsekakor pa me je neposredno zatem že zagrabil poezija in je slikarstvo ostalo ob strani, vendar tako, da sem vsekoli intenzivno spremljal likovno življenje doma in si z zanimanjem ogledal posamezne razstave tudi zunaj, če je le bila priložnost (Italija, Francija, Rusija, Holandija). Na srečo je bilo tega kar nekaj.

Koliko je na vas vplival starejši brat Avguštin, študent?

Avguštin je bil osem let starejši od mene in se z njim v svoji zgodnji dobi nisem mogel kaj dosti pogovarjati, saj sem ga redko videval, pravzaprav samo med počitnicami, pa še takrat je on imel svoja pota. Tudi v času, ko sem že bil v Ljubljani, sva se redko in samo bežno srečevala, do kakšnih resnejših pogovorov pa nisva prišla. Bil pa mi je ves čas najboljši zgled resnega študenta in priznati moram, da sem na klasični gimnaziji in zavodu v dobršni meri užival naklonjenost predpostavljanih, saj je pri njih še vedno odmeval bratov sloves izjemnega dijaka.

V času, ko bi se bil že mogel z njim spuščati v razglabljanja o težjih problemih, pa sva bila štiri leta ločena, ker je on ostal med vojno v Ljubljani. Pravzaprav nikoli nisem imel priložnosti za neposredne pogovore z njim,

kajti po vojni je odšel na Koroško in služboval na Vzho-dnem Tirolskem, vmes pa nadaljeval študije na univerzi v Innsbrucku. V tistih letih sva si veliko dopisovala, pošiljal mi je knjige, ki so me zanimale, predvsem nemško poezijo. Težka bratova bolezen in smrt leta 1956 sta najino utečeno zvezo za vedno prekinili. Za njim je ostala praznina do danes in vse, kar sem mogel storiti zanj, je bilo to, da sem na srečo lahko dobro desetletje pozneje uredil prekop na domače pokopališče v Komendi.

Začeli ste s poezijo. Kako se je sproščal in zgoščal ta ustvarjalni napon v vas, kako se je v vas zarisoval svet in vse v njem kot mlademu pesniku do prve zbirke Bre-govi ulice leta 1960?

V izhodišču je bržkone čustveni naboj, ki ga sproži lju-bezensko prebujenje, to je že treba priznati. Temu je sledila velika razklanost med domačim, kmečkim svetom in mestnim okoljem, v katerem sem se znašel. Stvari sem postavljaval preveč radikalno, vzporedno so v moj svet vdiral družbena nasprotja, ki so izvirala iz povojnega, nepravilno imenovanega socializma. Tako sem imel zoper sebe dvoje nasprotij: odtujevalni mestni svet in brezobzirno socialistično oblast, še vedno sem se zatekal med domače bregove in zaupal zemlji, kar sem najbolj določno izrazil v sklepi pesmi Moja pokrajina.

V izraznem in oblikovnem smislu sem se zavestno odražal od klasične poetike, ker jo je uradna ideologija postavila kot edino zveljavno normo socrealističnega pesništva. Zato sem težil v svobodni verz in tudi tu gradil svoj individualni pogled na ustvarjanje. Seveda so bile utesnjene razmere hkrati tudi zapletene, nepredvidljive, po svoje zahrbtnje, v mnogočem porazne. *Pesem je bila od tedaj vaša stalna spremljevalka. Po prvi zbirki so izšle še štiri: Ravnina (1968), September (1974), Odzvoke (1979) in Ajdova znamenja (1993). Zadnja zbirka je pravzaprav izbor iz vaše poezije, nje-mu pa je Tone Pavček v spremni besedi dal visoko ce-no in tudi odkrito povedal, da si takšno oceno zasluži, čeprav "živi svoje utišano in rahlo skrito življenje že nekaj desetletij". Prejšnji pisci spremnih besedil so jo ocenjevali kot zrelo, ne za modnimi novostmi in prijemi hlastajočo pesniško besedo, ki v človeka seže z zrelostjo in poglobljenostjo. Kako ste sami doživljali pre-mike v lastni poeziji?*

V tistih dobrih treh desetletjih, v katera pade glavni-mojih pesniških snovanj, je bilo v slovenski literaturi nad vse živahno. Sredi petdesetih let je bila načelno premagana socrealistična literarna doktrina, medtem ko je njena praktična stvarnost ostajala še v veljavi. V takem vzdušju so se pojavljale pobude novih poetik, zlasti zahodnih. Po eni strani je šlo za premik v vsebinskem, problemsko-ideološkem smislu, pri čemer so pomagali najimenitnejši pesniki evropskega Zahoda in Amerike, na primer: Federico Garcia Lorca, Thomas Stearns Eliot, Ezra Pound, Dylan Thomas, Paul Celan. Pomemben je bil vdor eksistencialne filozofije Jeana-Paula Sartre, za njo je v mlajših generacijah prevladal Heidegger. Vse to je v temeljih pretreslo hudo zabeto-niranost naših uradnih marksistov in leninistov, vseh mogočih in nemogočih ideologov socialističnega samoupravljanja, kamor so na silo stlačili tudi umetnost. Nadaljnji koraki so bili storjeni s prihodom različnih avantgardnih smeri, ki so do tal podrle nekdanje klasične poetike in se manifestirale s skrajnimi oblikami zvočnih in vizualnih izpeljav. Da pa je tudi med njimi samimi prihajalo do komolčenja, ni treba posebej opo-

zarjati. Literarni principi so se menjavali tako rekoč iz dneva v dan, podobno tudi njihovi "ideologiji". Vse to me je zanimalo, spremljal sem omenjena dogajanja, seveda pa so me posebej pritegnila posamezna imena oziroma njihova poezija. V prvi vrsti sem se ustavljal pri T. S. Eliotu, ki sem ga tudi prevajal, deloma s pomočjo nemškega prevoda. Ob njem so se odpirale nove možnosti pri interpretaciji mojega sveta. Šlo je za nov izraz in za nov način projiciranja stvari in pojavov okoli mene, še posebej pa sem bil pozoren na Eliotovo časovno perspektivo, ki je v fokus sedanjosti osredotočala tako preteklost kot prihodnost. To je bilo v obdobju nastajanja moje poezije za zbirko *September*. Naslednji korak je bil narejen pod vplivom waleško-angleškega pesnika Dylana Thomasa, ki je s svojo poetiko odprl poetični pristop, s katerim je bilo mogoče evocirati v poezijo tako vzgibe najzgodnejšega doživljanja samega sebe kot tudi ves arhaični svet, ki je že zdavnaj izginil s površja zemlje, v meni pa je živel v nekdanih podobah – podobno kot v Dylanu Thomasu njegov umirajoči Wales. Tako nekako je v meni odzvanjala moč spomina na tisti prvinski svet, čez katerega je neusmiljeno drvel moderni odtujujoči čas. Jaz pa sem se vračal na tiste najbolj zapuščene predele svojega otroštva, ki so s čarobno močjo elementarnosti odzvanjali v meni. Zato sem zbirki dal naslov *Odzvok*.

Ob svojem pesniškem snovanju ste kmalu začeli pisati tudi književne ocene in kritike. Kaj vas je potegnilo v to območje?

Do mojega zgodnjega vstopa v literarno publicistiko je prišlo čisto spontano in naključno. V gimnaziji sem poleg Kosovela najraje prebiral Murna, v letu, ko sem kot bruc stopil na slavistiko, je izšel izbor njegovih pesmi v uredništvu Silve Trdinove. Iz golega navdušenja, da imam pred seboj novo izdajo Murna, sem napisal kratko recenzijo in jo poslal kulturni rubriki tedanjega Ljubljanskega dnevnika. Na moje veliko začudenje je bil zapis objavljen, zato sem se oglasil v uredništvu, kjer sta takrat kraljevala pisatelj France Novšak in urednik Marjan Javornik. Stik je bil vzpostavljen, slišal sem nekaj kritičnih pripomb glede mojega pisanja, vsekakor pa se mi je s tem odprla možnost, da še kaj napišem. Med poučevanjem v Brdih sem se v glavnem ukvarjal s pisanjem naloge za strokovni izpit o Alojzu Gradniku, zato je pisanje recenzij odpadlo, med bivanjem v Kranju pa se je zadeva nadaljevala tako, da sem skoro redno spremljal predvsem na novo izšle pesniške zbirke.

*Šli ste še naprej, v pismene pogovore s tedanjimi slovenskimi pesniki. Iz teh stikov in dopisovanj sta nastali knjigi *Pričevanj o sodobni slovenski poeziji* (1978) in *Med modernizmom in avantgardo* (1981). Kako ste prišli na to misel?*

Na določeni stopnji me pisanje literarnih ocen ni več zadovoljevalo, imel sem občutek, da kdaj pa kdaj hodim precej daleč od tistega, kar je pesnik dejansko hotel. Zato sem se odločil, da poskusim z neposrednim pristopom. Iz nemške takratne publicistike, če se prav spominjam, je šlo za revijo *Akzente*, ki sem jo redno dobival v roke, sem poznal dopisovanje dveh nemških književnikov o problemu sodobnega romana. Pristop se mi je zdel kot naročen za mojo rabo. Prvotna namera je bila, da bi dosledno uporabil metodo dopisovanja, ker je zapisana beseda zagotovo preciznejša od govorne, vendar mi je to uspelo le deloma, medtem ko sem si pri nekaterih pomagal z nepo-

srednimi intervjuji, ki sem jih vedno dal avtorizirati.

Že v začetku se mi je zastavljalo vprašanje, kateri končni cilj naj si zastavim, da bo celota imela globlji smisel. V prvi vrsti sem hotel vključiti vse generacije, od najstarejših dejavnih imen, kot so bila Mille Klopčič, Edvard Kocbek in France Vodnik, do mlajših ustvarjalcev, kot sta bila Tomaž Šalamun in Matjaž Hanžek. V tistem času, to je bilo v začetku sedemdesetih let, se je v slovenski poeziji močno razmahnila tako imenovana avantgardna dejavnost vseh barv in zvrsti. Zdelo se mi je nenormalno, da so se dela posameznih mladih avantgardistov postavljala nad vse, kar je sicer obstajalo v slovenski poeziji. Zato sem želel ustvariti ravnotežje sil, dati besedo vsem, da bi na ta način avtorji sami določili razmerja, ki so označevala celotno povišano pesništvo. To je po svoje izražal prvotni naslov celotnega načrta: *Razmerja v sodobni slovenski poeziji*. Začetek nikakor ni bil spodbuden. Najprej sem se namreč obrnil na Kocbeka, ker se mi je zdel močno centralna osebnost, vendar je z odgovorom odlašal in ga končno tudi odložil, tako da sem izgubil kar precej časa, najmanj dobro leto, potem pa se je počasi odprlo in je načrt začel dobivati jasnejšo podobo. Za uresničenje mojega načrta ima veliko zaslug revija *Prostor* in čas, v kateri mi je bil urednik Janez Gradišnik pripravljen v rednih nadaljevanjih natisniti posamezne avtorje. Zadeva je za literarno javnost postala zanimiva, kar je tudi vplivalo na moje naslovnike, da so se mnogo lažje odločali za sodelovanje. Pri nekaterih resda nisem uspel, toda obseg imen je bil tak, da je daleč presegel prepričljivo mero reprezentančnosti.

Kot posebno naj omenim, da so bila nekatera dopisovanja prava doživetja, kajti bilo je potrebno uporabiti izvirne pristope. Prav tako je bila odmevnost neverjetno široka, saj sem z upoštevanjem vseh generacij nagovarjal celotno literarno obzorje. Mladi so se navduševali nad ekstravagantrnim pismom Tomaža Šalamuna, ki mi ga je pisal iz Lowe v ZDA, moja dopisovanja so z zanimanjem prebirali celo naši zdomci v Argentini, morda tudi zaradi tega, ker sem med dopisovalce uspel dodati Vladimirja Truhlarja, ki je takrat živel v Rimu in je bil edini zdomec, ki je sodeloval v mojih dopisovanjih.

Žal so nastopile težave pri založbah, tako da se je natis zavlekel kar za nekaj let, ampak znano je, da imajo knjige različne usode, zgolj srečnim okoliščinam se imam zahvaliti, da so dopisovanja in pogovori s pesniki v nekoliko okrnjeni obliki vendarle izšli pri Slovenski matici.

Podobno ste ravnali s pisatelji (Čas romana, 1983) in z dramatikami (Razmerja v sodobni slovenski dramatik, 1992). Kako da ste se odločili za nadaljevanje?

Odmev med bralstvom in med kritiki je bil tak, da je že sam po sebi narekoval nadaljevanje. Zdaj mi je bilo lažje, ker je bila za menoj pomembna izkušnja tako glede načina dela kot glede izbora imen. Delal sem bolj selektivno, se pri romanopiscih omejil na glavna imena, vendar je bil odziv pri nagovorjenih precej različen.

Še največ težav je bilo pri dramatikah. Zvrst je že sama po sebi relativno redkeje posejana, poleg tega se z dramatikami ukvarjajo tako posamezni pesniki in pripovedniki, ki sem jih že obravnaval pri njihovi osnovni dejavnosti. Zagotovo je v obeh knjigah marsikaj, kar bo pomagalo pojasnjevati razmere in težnje, ki so obvladovale slovensko dramatikovo povišano dobo, hkrati pa tudi marsikaj, kar se je dogajalo v povišanih slovenskih gledališčih. Navsezadnje gre za avtentično

pričevanje neposrednih ustvarjalcev.

Posebno poglavje vaših raziskovalnih prizadevanj je bilo obravnavanje tako imenovanih zamolčanih avtorjev, s čimer ste slovenski literarni javnosti odkrili popolnoma nov svet. Kako ste sploh začeli?

Problem zamolčanih avtorjev je bila ena izmed tabu tem, o katerih se javno ni smelo govoriti in pisati, stvari pa so vztrajno tlele v različnih plasteh zavesti in kdaj pa kdaj tudi nevarno udarjale na dan. Pri meni se je stvar začela pri kamniškem pesniku Francetu Balantiču, ki je bil uradno prepovedan, vendar se je o njem veliko govorilo, kajti domala vsi smo ga brali, zlasti študentje slavistike. Prvič sem se z njim srečal že okrog novega leta 1945, ko sem v Slovenčevem koledarju za leto 1945 bral sestavek dr. Tineta Debeljaka o šestih med vojno pobitih književnikih, med njimi Francetu Balantiču. Odločilno je bilo verjetno to, da mi je v šolskem letu 1946/47 sošolec s Kranjske gimnazije posodil Balantičevo zbirko V ognju groze plapolam, tako da sem imel pred seboj celotno podobo življenja in dela tega tragično preminulega pesnika. Kot bruc na slavistiki sem jeseni 1949 prvič obiskal Balantičeve v Kamniku. Problem Balantič je znova udaril v javnost leta 1966, ko je Državna založba Slovenije na predlog pomembnih literarnih ljudi natisnila izbor Balantičevih pesmi, potem pa je bila po ukazu političnega vrha celotna naklada uničena. Takrat sem za osrednjo revijo *Sodobnost* napisal prvi članek o Balantiču, vendar ni mogel biti objavljen. Izbor je bil ponatisnjen šele leta 1984, kar je pomenilo v določenem smislu tudi uradno rehabilitacijo pesnika, toda moja raziskava, ki je tekla nekako od 1981 dalje, je bila še vedno pod udbovsko kontrolo in le srečnim naključjem se imam zahvaliti, da je 1989. izšla monografija *Temni zaliv Franceta Balantiča*. Naklada je bila v hipu razgrabljena, zato je prišlo do ponatisa.

Kaj pa množica ostalih zamolčanih avtorjev, kako ste prišli do njih?

Kar samo po sebi se je odprlo vprašanje drugega najpomembnejšega prepovedanega pesnika Ivana Hribovskega, čigar pesmi so bile, potem ko je rokopis takorekoč ilegalno opravil dolgo pot iz Radovljice do Buenos Airesa, natisnjene v Argentini leta 1965, doma pa je bil avtor popolnoma neznan. Zato je bilo pomembno, da smo pri Cankarjevi založbi 1990 natisnili zbirko pesmi, ki jo je pesnik pripravil 1944 na Dunaju in se je na srečo ohranil rokopis. S Hribovškovim imenom je bilo povezanih še precej drugih. Najprej se je odprlo celotno delo slovenskega dunajskega kroga 1941–1945, ki ga je vodil nadarjeni in po vojni ubiti pesnik in filozof Janez Remic. Njegova dejavnost je toliko bolj zanimiva, ker so na Dunaju sredi vojne izdajali ilegalno slovensko literarno glasilo.

Med poglavitnimi imeni, ki jih je bilo potrebno vrniti v domovino, je bil zagotovo pisatelj Karel Mauser. O njem je moja monografija natisnila koprsko *Ognjišče* (1993), medtem ko njegovi osrednji deli, roman Kaplan Klemen in trilogija *Ljudje pod bičem*, žal še nista mogli biti ponatisnjeni v matici. Še največ je za vrnitev zamolčanih avtorjev prispevala založba Mohorjeve družbe v Celju/Ljubljani, ki je leta 1991 natisnila moj izbor enaindvajsetih med vojno pobitih književnikov pod naslovom *Jutro pozabljenih* (1991), v tej posebni seriji pa je v nadaljevanju izdala še izbore pesmi Franceta Balantiča (*Tihi glas piščali*, 1991) in Ivana Hribovskega (*Himna večeru*, 1993), sledili so še prozaisti France Kunstelj, Tone Polda in Ludve Potokar, bržkone

pa se bo natis zamolčanih pesnikov nadaljeval, kajti na objavo čaka še vrsta doslej neobjavljenih imen. *Iskanje in odkrivanje literarnih zapuščin zamolčanih pesnikov in pisateljev ter zbiranje gradiv o njih je bilo gotovo težko, v preteklih časih celo bolj ali manj nevarno delo. Kako vam je uspelo toliko odkriti in tudi objaviti?*

Iskanje gradiva neznanih avtorjev je tudi v normalnih časih zelo težavno, ker so v posameznih primerih izginile celotne družine in se ne moreš prebiti niti do osnovnih osebnih podatkov, hkrati z družino so izginili tudi avtorjevi zapiski, tako da je v resnici kar brezupno in je potrebno iskati posredne poti. Da je bilo v preteklosti skrajno nevarno stikati za prepovedanimi zadevami, je jasno samo po sebi, nevarno je bilo tudi za osebe, ki so mi posredovale gradivo in osebne spomine, predvsem pa sem mogel pogosto ugotavljati, kako so bili ljudje z nasprotne strani prestrašeni in so prosili, naj njihovih imen ne omenjam. To posebej velja za preproste ljudi z Notranjske.

Počasi sem spoznaval, katere naše institucije hranijo porabne arhive, pregledoval sem fascikel za fasciklom in sleherna najdba mi je neposredno ali posredno pokazala pot naprej. Človeku je samo žal, da je marsikaj še danes nedostopno, predvsem pa ni prave koordinacije med institucijami in mora raziskovalec sam kompletirati gradivo, ki v mnogih primerih ni niti primereno urejeno niti označeno. Skrajno zamudno in zapleteno pa je še dandanašnji zbiranje gradiva v zdomstvu, saj so pričevalci raztreseni po vsem svetu in so procedure dolgotrajne in povezane z velikimi naporji. Zdaj, ko tudi tam poznajo moje delo, mi je lažje, ker mi brez zadržkov zaupajo in si tudi sami želijo, da bi bilo gradivo o posameznih zamolčanih književnikih čimprej objavljeno.

*Iz vaše bibliografije je razvidno, da ste se zadnja leta ukvarjali tudi z urejanjem zbranega dela pesnika Antona Vodnika, ki je izšlo pri DZS. V tako zahtevno delo človek ne zaide naključno, zato me zanima, kako ste se znašli med uredniki znamenite zbirke *Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev*.*

Kot slavist sem vseskozi s spoštovanjem spremljal imenitno edicijo, ki predstavlja temeljno delo naše književnosti. Pravzaprav sem že kot gimnazijec z navdušenjem prebiral prvo knjigo zbranega dela Srečka Kosovele in zagotovo si nisem mogel misliti, da bom kdaj med uredniki.

Do mojega sodelovanja je prišlo bolj po naključju. Prof. France Vodnik, brat pesnika Antona Vodnika, je v nekem mojem kritičnem zapisu opazil, da sem Antona Vodnika uvrstil med tiste avtorje, ki so bili v povojnem obdobju na določen način zapostavljeni. To ga je najbrž nagnilo, da se je obrnil najprej na glavnega urednika te zbirke dr. Franceta Bernika, da bi brata uvrstil med avtorje svoje zbirke, potem pa še name, če bi bil pripravljen prevzeti tako delo. Odločitev gotovo ni bila lahka, saj sem bil brez neposrednih izkušenj, ki ga zahteva strokovno delo pri urejanju zbranih del, toda prigovarjanja obeh, zlasti pa zaupanje glavnega urednika, so premagala moje zadržke, in ker mi je bilo posredovano celotno gradivo iz Vodnikove zapuščine, mi je delo steklo. Zdaj je pred izidom že četrta knjiga, s katero je moje urejanje literarnega opusa Antona Vodnika sklenjeno, s tem pa ni bilo zaključeno moje sodelovanje pri zbirki, saj je še vrsta pesnikov, ki že zdavnaj sodijo v slovensko klasiko in bi bilo njihovo delo nujno vključiti med doslej izdane v Zbranih delih DZS.

Če je tako, kot pravite, kaj je potemtaka v tem trenutku pred vami, česa se boste lotili zdaj?

Izkušnja, ki sem si jo pridobil z opravljenim delom, mi po eni strani olajšuje morebitno odločitev za katero izmed novih imen, po drugi strani pa človeka plaši misel, da je pred njim zavezujoče delo, vezano na nekaj let. Ker pa sem pred dobrim letom izdal dokumentarno monografijo o pesniku Jožetu Udoviču, ker sem dejansko imel vse gradivo iz njegove literarne zapuščine že na mizi, je bila odločitev lažja. V tem trenutku že pripravljam prvo izmed petih knjig zbranega dela tega pesnika, ki ga vsaj v nekaterih plasteh dovolj dobro poznam, tisto natančno uredniško delo bo pa treba zavzeto pripeljati do konca. Seveda je Jože Udovič pesnik, ki ga visoko cenim in sem prepričan, da si zasluži našo skupno pozornost. Zahtevnost dela ne bo samo zaradi najvišje umetniške kvalitete Udovičevega pesniškega opusa, ampak tudi zaradi razvejaniosti njegovega literarnega delovanja, saj je pisal tudi prozo in esejistiko, predvsem pa se je uveljavil tudi kot odličan prevajalec moderne evropske literature. *Književni izvedenci vas prištevajo k literarnim zgodovinarjem, sami pa menite, da sodite med literarne raziskovalce. Kako je s tem?*

Svoje zgodnje delo, ki obsega predvsem književne ocene, članke in eseje, brez zadržkov lahko uvrščam med literarno publicistiko, medtem ko se ostali deli sicer dotika območja literarne zgodovine, vendar ne pripada njej. Sam se s teoretičnimi vprašanji literarne zgodovine nisem posebej ukvarjal, vem pa, da gre za specialno znanstveno vejo, ki na osnovi določenih pojmovanj literature presoja in razvršča njene dosežke. Literatura je v tem primeru izročena znanstveni metodologiji, in kakor je v odnosu do nje brez možnosti lastnega vpliva, tako po drugi strani v njej zaživi svoje novo, nadčasovno življenje.

Značaj in položaj literature, ki sem jo raziskoval, sta me silila v iskanje osnovnega gradiva, saj ga nikjer ni bilo. Spričo okoliščine, da je bila ta literatura desetletja uradno prepovedana, da se o njej ni smelo pisati, da so bili viri prikriti ali povsem neznani, me je nujno sililo, da sem predvsem raziskoval. To literaturo je bilo treba šele priklicati v življenje, te avtorje je bilo treba šele priklicati iz zamlčanosti, jih rešiti anateme, ki sta jo nad njimi izrekla boljševiška ideologija in socrealistična oblast. Treba je bilo v prvi vrsti poiskati njihovo literarno delo in ga z natančnimi podatki pokazati javnosti.

Medtem ko si literarna zgodovina avtorje v celoti podredi, presoja njihovo delo in ga odбира po neklih svojih strokovnih kriterijih, sem se sam postavil na stran zamlčanih in jim skušal vrniti, kar jim je bilo odvzeto v polstoletnem zamlčevanju. Že zaradi tega sem strahno daleč od prakse naše literarne zgodovine, ki je bila, kot je zapisal pesnik Jože Udovič, ponarejena literarna zgodovina. V zadnjih dveh letih se je marsikaj spremenilo na bolje, saj poznamo svetle izjeme, ki skušajo popraviti popačenost pretekle znanosti, poglavito delo v tej smeri pa še čaka na ljudi, ki bodo tudi literarnozgodovinski vеди znali vrniti značaj prave znanosti, ki bodo v prvi vrsti znali umetnost ločiti od ideologije in politike.

Kdaj najdete čas za vse to, kje nabirate moči za številna pota, ki jih morate opraviti, kako jih sploh uspete uskladiti z vsakdanjim življenjem, brez katerega najbrž tudi kot ustvarjalec ne morete opravljati svojega dela? Pred vsemi stvarmi, ki sicer določajo moj delavnik, moram omeniti neodjenljivo veselje do raziskovanja in

pisanja. Če je tako, potem ni težko premagovati neštete ovire in zavore, ki se sleherni dan postavljajo na pot. Pomembna je volja, dobrodošle so spodbude, zlasti tiste s strani založnikov, kajti ko vidiš, da stvari zaživijo na knjižnih policah, potem se zavest nehote okrepi in je pot naprej lahka.

Glavnino raziskovalnega dela sem opravil v zadnjih sedmih letih, ko sem bil upokojen in mi je bil čas torej naklonjen, je pa ob vsem vendarle potrebno poskrbeti za telesno vzdržljivost. Že zdavnaj sem uspel sebe prepričati o redni dnevni telovadbi, o nujnih dnevnihih sprehodih bodisi čez Zlato polje proti Kokrici bodisi na bližnjo Šmarjetno goro, v poletnem času pa kolesarjenje po dolini Kokre proti Jezerskemu in planinarjenje v družbi žene, ki ji hoja v hribe tudi veliko pomeni. Razumljivo je, da človeku ne more vedno vse uspeti, pomembno pa je, da si vsaj v določeni meri prizadevaš za osebno zdravje in ohranjaš voljo do dela. To zadnje je gotovo dediščina mojih delovnih staršev.

Število vaših knjig je res kar impozantno, saj ste takorekoč že presegli zaporedno številko trideset, načrti pa segajo naprej. Nekoliko presenečajo izdaje, ki bi jih glede na značaj vašega siceršnjega dela ne bi pričakovali. Tu so monografije, ki ste jih pripravili skupaj z dipl. inž. Francetom Steletom: slikovni monografiji Kranja in Gorenjske ter zanimiva izdaja z naslovom Dober dan, Slovenija, za katere ste prispevali zanimiva glavna in spremna besedila. Kako da ste se lotevali tudi takih načrtov?

Z inž. Francetom Steletom, ki je moj komendski rojak, sva sodelovala pri njegovih zgodnjih monografijah, med katerimi je knjiga z naslovom Nalivi svetlobe (1988), v kateri je za besedilo uporabil tudi Balantičeve verze. Najini pogovori so pripeljali do ideje, da bi bilo prav oblikovati slikovno monografijo o Kranju, saj je bilo že kar nerodno, ker je bila gorenjska metropola brez predstavitve, ki so jo premogla domala vsa slovenska mesta, na Gorenjskem celo Tržič. V prvi vrsti mi je šlo za zgodovinski prikaz mesta, ki ga je spremljal izbor fotografij iz najstarejšega obdobja, medtem ko je sodobni Kranj z bližnjo okolico slikovno ponazoril Stele z bogatim izborom barvnih fotografij.

V vznesenosti nad slovensko osamosvojitvijo, ki jo je bilo mogoče na tak način zapisati v zgodovino, sva pripravila publikacijo Dober dan, Slovenija, zanjo pa je značilno, da so moja besedila prevedena v angleški, nemški, francoski, italijanski in ruski jezik. Končno sva dodala še slikovno monografijo Gorenjska.

Dobro poznate rojstvo vas Suhadole. Pred kratkim smo mogli prebrati vaš zanimivi sestavek ob 675-letnici prve znane omembe kraja, ki je pokazal, da raziskujete tudi zgodovino rodnihi Suhadol. Kako daleč ste?

Najbrž se v poznejših letih kar spontano prebudi v človeku zanimanje za lastno preteklost. Pred časom sem skušal pobrskati za sledovi svojega rodu, saj naša družina neposredno ni kakšna stara prvotna suhadolska družina, ker sta oba stara starša prišla v Suhadole malo pred letom 1890. Bogata dokumentacija, ki jo je zapustil znameniti komendski prosvetljenec Peter Pavel Glavar, ponuja dovolj podatkov za tovrstno raziskovanje, hkrati pa vzpodbuja k nadaljnjemu delu. Seveda me spodbujajo tudi urbarji komendske graščine, pod katero je spadal del mojih davnihi sovaščanov.

Na kakšno celovito zgodovino rojstne vasi do nedavna nisem pomislil. Zbiral sem sicer vse mogoče podatke in gradivo, stare fotografije, si zapisoval pogo-vore starejših vaščanov, da bi bil v njihovih pričevanjih

ohranil zadnje sledi nekdanjega vaškega življenja. Sam sem s fotografiranjem v preteklih desetletjih še uspel ujeti marsikatero urbano značilnost vasi, ki je danes ni več. Nadvse me je razveselilo, ko sem ugotovil, da v domačem arhivu premoremo fotografijo iz leta 1908, ki jo je hranila moja mama iz svojih osnovnošolskih let.

Za neposredno raziskavo naše krajevine zgodovine me je spodbudil imeniten podatek o prvi znani omembi naših Suhadol, namreč letnica 1322, ki jo je v monografiji o Kamniku objavil dr. Božo Otorepec. Z njegovo pomočjo sem prišel še do nekaterih drugih podatkov, ki od začetka 14. stoletja naprej sledijo v starih matrikah, raznih urbarjih in strokovnih razpravah. Precej podatkov o podobi naše vasi v začetku 19. stoletja nam omogoča kataster iz leta 1827, v katerem je mogoče dokaj natančno ugotoviti urbanost kraja s temeljnimi značilnostmi tlorisa, kakor ga je narekovala Pšata in druge geografske okoliščine.

Od vsega začetka sem računal na to, da bi bila zgodovina skupinsko delo in s tem računam tudi naprej. Žal nimam dovolj časa, da bi se poglobljeno posvetil temu delu, vsekakor si pa želim, da bi zgodovina Suhadol v bližnji prihodnosti bila napisana. Predobro vem, da tej vasi, iz katere sem izšel in kamor se vedno rad vračam, izredno veliko dolgujem, nedvomno toliko, da bi morala biti vsaj ena izmed mojih knjig posvečena njej.

INTERVIEW SEARCHINGS AND REVEALINGS WITH PROF. FRANCE PIBERNIK, POET AND LITERARY RESEARCHER BY JOŽE PAVLIČ

SUMMARY

Prof. France Pibernik, the poet, writer and literary researcher was born on 2nd September 1928 at the village of Suhadole near Komenda. His home village and its picturesque surrounding countryside impressed indelibly on his memory and he has kept

coming back for his creative inspiration. He received his basic education at the nearby Komenda. In 1940 he went to grammar school in Ljubljana and then to Kranj to German grammar school. It was closed down in 1942 therefore he completed his education at the Hauptschule in Kamnik. After the World War II he graduated from the Slavistic department at the Faculty of Arts of Ljubljana University. He was a teacher in Dobrovo (Goriška Brda) and later in Kranj where he has been living in retirement.

He wrote his first poems when he was a grammar school boy. In his first collection of poems Bregovi ulice (1960) there are poems that show the strong influence of the World War II and reflect social turmoil, caused by the postwar communist regime. France Pibernik has remained faithful to poetry and literary criticism. In past years still more collections of poems were published: Ravnina (1968), September (1974), Odzvok (1979), and Ajdova znamenja (1993). Two books were published: Med tradicijo in modernizmom (1978) and Med modernizmom in avantgardo (1981) – as the result of his corresponding with fellow poets. His contacts with dramatists and writers reflect in two books: Čas romana (1983) and Razmerja v sodobni slovenski dramatiki (1992). In the anthology Jutro pozabljenih (1991) France Pibernik introduced twenty-one Slovenian poets and writers who were killed during the World War II and then suppressed by the communist regime.

In various commentaries, anthologies and monographs he wrote about France Balantič (Zbrane pesmi, 1991; monograph Temni zaliv Balantiča, 1989), Ivan Hribovšek (Pesmi, 1990; Himna večeru, 1993), Karl Mauser monograph, 1993), France Kunstelj (Luč na mojem pragu, 1994), Tone Polda (Moja knjica, 1996) and Ludve Potokar (Onstran samote, 1995). He was the first to write about the so-called Vienna circle 1941–1945. For DZS he edited and wrote the commentary to the four volumes of Anthology of Anton Vodnik's Poetry. He also published the Ogledala sanj by Jože Udovič (1996) and he is planning to edit and publish five volumes of Anthology of Jože Udovič's Poetry in future.

BOJAN POLLAK, dipl. inž.,

Trg svobode 5,

1240 Kamnik

MATEJ HUMAR, dipl. inž.,

Žale 4 a,

1240 Kamnik

ORIS ZGODOVINE ALPINISTIČNEGA ODSEKA PLANINSKEGA DRUŠTVA KAMNIK OD 1980 DO 1997 /1/

Zgodovino AO Kamnik bi lahko razdelili na posamezna obdobja: pred vojno je bil začetek in borba za vstop med najboljše v Sloveniji. Po vojni je bila najprej obnova alpinistične dejavnosti, nato je sledil vstop med najboljše v Sloveniji. Sledilo je uveljavljanje v visokih lednih stenah Zahodnih Alp. Za tem je prišla na vrsto Himalaja. Ta se je članom kamniškega AO odprla leta 1965 z udeležbo Humarja, Šimenca in Škarje v II. JAHO na Kangbačen. Po poseganju po najboljših zimskih dosežkih v Sloveniji se je Himalaja utrjevala preko V. JAHO z uspehom na Kangbačenu pod vodstvom Škarje in z udeležbo Pollaka in Trobevška, udeležbo Pollaka na uspešni VI. JAHO na Makalu in z uspešno VII. JAHO na Mount Everest pod Škarjevimi vodstvom in udeležbi Podbevška in Pollaka. Ti zadnji dve obdobji – doseganje kvalitetnih zimskih dosežkov in suvereno vstopanje v Himalajo je bilo na kratko opisano v prejšnjem orisu obdobja med 1965 do 1979. Kako je bilo potem, je na kratko zapisano v nadaljevanju orisa zgodovine dejavnosti alpinističnega odseka Kamnik po letu 1979.

1980

V januarju je odšla na pot slovenska odprava v Novo Zelandijo, ki sta se je udeležila tudi Janez Benkovič in Janko Plevel, ki sta skupaj z drugimi člani splezala nekaj zelo dobrih smeri v področju Mount Cooka, med njimi tudi čez vzhodno in jugovzhodno steno Mount Cooka (Caroline) in druge.

Začetek zime v slovenskih gorah je bil zopet slab. Neugodno vreme je onemogočalo obiske gora. Zato se je plezalo bolj v dolinah. Tako sta Janko Plevel in Roman Štrajhar kot prva pozimi preplezala zaledeneli slap Orglice.

Proti koncu januarja so se razmere toliko izboljšale, da je bilo mogoče narediti nekaj dobrih vzponov. Tako so Bobnarja v zahodni steni Brane preplezali: Kregar, Podbevšek, Pollak, Potočarjeva in Vettorazzi. Prvo zimsko ponovitev Jakove smeri v Rzeniku sta naredila Berčič in Gladek. Pollak je skupaj z Belakom iz AO Ljubljana Matica kot druga naveza v zimskem času preplezal smer Duhovnik-Hočevar (V) v Temenu Rjavine, nato pa še skupaj z Ahlinovo in Kregarjem naredil prvenstveno smer v Velikem Grebenu (Cikcak, III-IV). Nadaljevalo se je tudi plezanje po zaledenelih slapovih. Tako sta Podbevšek in Vettorazzi preplezala slap v Repovem kotu. Malo pred koncem zime je v vzhodni steni Brane zdrsnila Vojka Matjan, vendar je imela srečo v nesreči, da je preživela brez hujših poškodb. Ker je bila še pripravica, je to

Plezanje v zaledenelih slapovih. Tomaž Humar v Sulici v Logarski dolini.

povzročilo dokaj dolge razprave na odseku in tudi postopno oblikovanje pravil o delovanju odseka in njegovih članov.

Paklenica je bila kar dobro obiskana, od težjih smeri, ki jih Kamničani do takrat še niso plezali, sta bili splezani Vražja in Bukova (Kregar, Pollak), poleg njiju pa še veliko drugih. Doma se je nato plezanje nadaljevalo z vzponi v Koglu, Vežici (prva ponovitev Kramar-Močnik, Podbevšek in Vettorazzi), Ospu in drugje.

Začetek poletja je bil slab, deževen, nato se je vreme ustalilo in je bilo lepo vse do začetka novembra. Nekaj zaradi tega, nekaj zaradi vse večje motorizacije in spremembe mišljenja so tudi kamniški alpinisti zahajali veliko v Julijske Alpe. Prejšnja leta so hodili plezat tja samo težje smeri, tokrat pa je bila bera vzponov praktično vseh težavnostnih stopenj. Tako so plezali v Triglavu poleg Nemške, Bavarske in drugih tudi Ljubljansko (Berčič, Plevel), Šlosarsko (Benkovič), Raz Sfinge (Markuševa, Plevel, Podbevšek), Peternelovo s Čopovim stebrom (Berčič, Gladek). V Stenarju Mojstransko direktno (Benkovič, Gladek), v Jalovcu Direktno (Plevel), v Velikem Draškem vrhu Levi steber in Centralno (Kregar), v Šitah Zajedo (Markuševa, Podbevšek), JLA (Benkovič, Berčič, Gladek, Markuševa) in druge, v Travniku Aschenbrennerjevo (Markuševa, Plevel, Podbevšek) in Juvan-Hudeček (Škarja), v Široki peči Čihulovo (Benkovič).

Tudi prvenstvenih je bilo precej. Med drugimi je Milojka Lesjak s Frančkom Knezom iz AO Celje plezala Spominčico v Triglavu, Janez Benkovič pa z Belakom iz AO Matica in Fabjanom iz AO Postojna v Malem Oltarju. Kregar in Pollak sta v Koglu "popravila" Kramarjevo smer v Kramarjevo direktno (V-VI). Poleg tega

je Pollak na Pelješcu preplezal še pet prvenstvenih smeri od IV. do V. težavnostne stopnje. Pri štirih smereh je bil zraven tudi Tone Škarja, pri vseh pa Metod Škarja iz AO Mengeš, pri eni pa tudi Aleš Kunaver iz AO Matica.

V tujini so Kamničani plezali v Zahodnih Alpah. Janez Benkovič je skupaj z Rokom Kovačem preplezal smer Heckmaier-Vorg-Kasperek-Harrer v severni steni Eigerja. Marjan Kregar pa v severni steni Les Droites z Mirom Šušteršičem iz AO Mengeš smer Boivin-Gabarou in z Janezem Kovačem iz AO Impol še smer Comeau-Davaille. V Grand Pilier d'Angle pa sta Berčič in Gladek kot prva, takrat še Jugoslovana, ponovila smer Chechinell-Nominee (VI). Vsakoletnega srečanja alpinistk sveta v švicarskemu Engadinu se je udeležila Irena Markuš, ki je z drugimi udeleženkami poleg ostalega preplezala tudi Vzhodni steber Piz Palu. Tečaja pod okriljem francoske zveze za alpinizem v Chamonixu pa se je udeležila Violeta Potočar. V Dolomitih so plezali v Tofani di Roses smer Julijo Podbevšek in Vettorazzi in smer Apolloni-Constantini Plevel in Vettorazzi. Kot inštruktor v šoli za gorske vodnike v Nepalju je sodeloval Bojan Pollak. Ta je tam z drugimi udeleženci naredil prvi pristop na Naur Peak (5730) in splezal še dve prvenstveni smeri.

Začetek zime je bil obetaven in tudi razmere so bile dobre. Zato so takoj po božiču Marjan Kregar, Irena Markuš in Bojan Pollak naredili prvo zimsko ponovitev smeri BB (V) v Zobu Kalške gore. Pred izstopom se je vreme pokvarilo, tako da je začelo snežiti. Zato je bil tudi sestop v temi, megli in močnem sneženju čez Kalca v Kamniško Bistrico svojevrsten podvig.

Tega leta je umrl Pavle Kemperle, eden od najpomembnejših ustanoviteljev kamniškega alpinističnega odseka, njegov dolgoletni načelnik in dolgoletni načelnik postaje GRS Kamnik.

Skupaj s Foto-kino klubom Mavrica je bila organizirana tudi razstava črno-belih fotografij Bojana Pollaka z odprave prejšnjega leta na Everest. Organiziranih je bilo tudi veliko raznih delovnih akcij, vendar na odseku ni bilo pričakovanega odziva. Tudi za sprejem med alpiniste so bili poostreni pogoji, tako da tega leta ni bilo tradicionalnega sprejema, ampak samo srečanje članov odseka.

1981

Zima je bila glede na prejšnje precej skopa s snegom. To so izkoristili tudi člani kamniškega alpinističnega odseka in preplezali nekaj resnično zahtevnih smeri. Tako je Cene Berčič v sklopu priprav za odpravo v Himalajo skupaj z Belakom iz AO Matica preplezal v Triglavu Prussik-Szalayev smer (IV+) v kombinaciji z razom Sfinge (VI). Janez Benkovič je tudi kot pripravo za Himalajo med drugim skupaj z Božičevo iz Obalnega AO v Triglavu splezal Dolgo nemško. Tudi Tone Škarja je postajal vedno bolj aktiven in je s sinom Metodom, ki pa je član AO Mengeš, naredil prvo zimsko ponovitev Desnega stebra v severnem ostenju Skute. Benkovič je z Metodom preplezal tudi smer Benkovič-Kemperle (V) v Rzeniku. V Rzeniku so plezali tudi Berčič, Tatjana Golob in Plevel, in sicer smer Benkovič-Kemperle-Presl (IV). Prvo ponovitev v času koledarske zime je doživela tudi Miškina grapa v Kalški gori (IV, Irena Markuš, Plevel), pa tudi Mesečeva poč v Skuti (V, Kregar, Pollak) in Volkina smer v Brani (Berčič, Kregar in Pollak). Kregar in Pollak sta v Turski gori splezala tudi okoli 400 m visoko novo smer. Ker poteka tudi

čez ledne slapove, sta jo imenovala Turski slap (III-IV). Drugi vzponi so bili manj zahtevni, vendar jih je bilo kar precej.

Vodstvo odseka je prevzel Janko Plevel. Aktivnost se je uspešno nadaljevala. Še pred "odpravo" v Južni Veletbi so Kamničani plezali v Koglu, Vežici in Ospu, nato je bilo v Paklenici narejenih precej dobrih vzponov, med njimi tudi druga ponovitev Propelerja (Kemperle, Pollak), pa Kača (Holcar, Plevel), Jenjavi (Berčič, Gladek), Klin (Holcar, Plevel), El condor passa (Škarja s sinom), Union (Kemperle, Pollak) in druge.

Po vrnitvi domov je bilo vreme kolikor toliko v redu, zato se je močna aktivnost nadaljevala v poletje. Plezalo se je v stenah Kamniških Alp (Štruca, Kogel, Vežica, Rzenik, Kalška gora itd.), pa tudi v Julijcih. Pomembnejše ponovitve so bile: Trikot v Široki peči (Benkovič s soplezalcem), Skalaška s Čopovim stebrom (Benkovič, Kemperle, Juhant), Peternelova s Čopovim stebrom (Kregar, Pollak), pa v Travniku Zajeda in Aschenbrennerjeva in druge. V Rzeniku sta Berčič in Gladek preplezala prvenstveno smer Črncev (V, A2), v Zobu Kalške gore Kregar in Pollak prvenstveno Vremensko smer (V+, A1) in v Planjavi Gladek, Tatjana Golob in Mihela Možek prvenstveno varianto Kratkohlače (Rdeči vrab, IV+). Seveda pa je bila preplezana še cela vrsta drugih smeri.

Tudi tujina je videla kamniške alpiniste. Najpomembnejši je bil gotovo prvenstveni vzpon čez južno steno Daulagirija (8.176 m), ki so ga v pomonsumskem obdobju naredili v alpskem stilu Cene Berčič, Stane Belak iz AO Matica in Emil Tratnik iz AO Idrija. Žal jim je slabo vreme preprečilo, da bi po tem, ko so že preplezali južno steno, stopili še na sam vrh in so morali na višni 8.000 m obrniti in sestopiti na drugo stran gore. Celotno dejanje je vzbudilo veliko pozornost, saj je bilo prava odisejaja, ki bi se kaj lahko končala nesrečno. Berčič je pri tem vzponu močno pomrznil po nogah, tako da je izgubil prste.

Tudi v odpravi v južno steno Lotseja (8.511 m) sta sodelovala dva kamniška alpinista: Janez Benkovič in Marjan Kregar. Kregar je bil v navezi z Vikijem Grošljem, ki je dosegla najvišjo točko (8.050 m), nadaljevanje jim je preprečilo slabo vreme. Člani so sicer poskusili priti vsaj čez steno, vendar jim je ogromna opast preprečila, da bi dosegli rob. Tako je ta stena ostala jugoslovanski – slovenski dolg.

Benkovič je z Božičevo iz Obalnega AO plezal tudi v gorah okoli Chamonixa in v Dolomiti, Kregar pa skupaj s Pollakom v bosanskih gorah, kjer do takrat Slovenci še niso plezali (Romanija in Izgorjela gruda), na Pelješcu pa sta preplezala še dve prvenstveni smeri. V tem letu se je nadaljevala tudi smučarska tradicija. Tako je bilo prvenstvo v smučanju med AO in postajo GRS kakor tudi tekmovanje v veleslalomu za Štuparjev memorial, osemnajsto po vrsti, ki je bilo tudi eno od treh tekmovanj za slovensko alpinistično smučarsko prvenstvo.

1982

V tem letu je odsek praznoval 50. obletnico začetkov alpinizma v Kamniku in 45 let, odkar je bil ustanovljen alpinistični odsek. Kakšnih posebnih proslav ni bilo, bila pa je organizirana odprava v bosanske gore (Prenj in Velež).

Zima je bila spočetka suha z malo snega. Ob koncu so se razmere precej poslabšale. Zato so bili najboljši vzponi narejeni v januarju in začetku februarja: Vežica

Kramar-Močnik (V+) 1. zp. in Rzenik Centralni steber (oboje Kregar in Pollak), Severni steber Štajerske Rinke (Markuševa s soplezalcem), 1. zp. celotne Pripraviške grape v Planjavi (Dare Božič, Meta Brnot, Pollak) in drugi. Zelo aktivna je bila tudi alpinistična šola, ki je bila skoraj vsak konec tedna v gorah.

Odprava AO v Hercegovino je obiskala dve gorski skupini: Prenj in Velež. Udeležili so se je Dare Božič, Meta Brnot, Marjan Kaker, Sonja Lanišek, Edo Pavlič in kot vodja Bojan Pollak.

Naredili so 50 vzponov, med njimi tudi veliko prvenstvenih prvih ponovitev in prvih ženskih ponovitev. Nekaj prvenstvenih: Izgorjela gruda: Kamniška (V+, III, Marjan Kaker, Bojan Pollak) in Svilanitova (III+, Božič, Brnotova, Kaker, Laniškova, Pavlič, Pollak), Burin Klis: Smer Eksperimentalne tkalnice (III-IV, Božič, Pavlič), Desno od Botina: Taborska in Stolova smer (Brnotova, Laniškova), smer KIK (Kaker, Laniškova), smer Presenečenja (III-IV, Brnotova, Pollak), Levo od Botina: Kamniška (V-VI, Kaker, Pollak) in še druge.

Benkovič in Kregar sta plezala v Franciji Bonattijev steber v Druju in Cecchinel-Nominee v Grand Piliér d'Angle, Benkovič pa tudi v Dolomiti (Zahodna Cina: Demuthov raz, V). Poleg tega so se nekateri člani AO udeležili tudi izleta postaje GRS v Dauphinejo. Mira Ahlin je šla v Afriko in tam na Kilimandžaru na East Lava Mill (4.380 m), Camel's Back (4.495 m) in na Uhuru Peak (5.859 m).

Tega leta je bila organizirana tudi ženska odprava v Pamir. Iz kamniškega odseka se je udeležila Irena Markuš, nedvomno ena najboljših kamniških alpinistk. Poleg pristopa na Pik Vorobjeva je po smeri Borodkina priplezala tudi na najvišji vrh Pamirja, 7.494 m visoki Pik komunizma. S tem si je z ostalimi udeleženkami pridobila slovenski (jugoslovanski) višinski rekord in seveda je postala tudi najvišja Kamničanka. Do danes je po doseženi nadmorski višini ni presegla še nobena druga Kamničanka.

Tudi doma se je veliko plezalo, tako v Kamniških kot v Julijskih Alpah. V Rzeniku sta Frane Kemperle in Marjan Kregar preplezala značilno razčlemba desno od smeri Modec-Režek in jo poimenovala Želja (V+, A1). V Dolgem hrbtu pa je Benkovič sam ponovil smer Pišler-Škarja (Trikot) in v Triglavu Helbo s Čopovim stebrom. Benkovič je plezal tudi v Travniku Zajedo in smer Hudeček-Juvan, v Triglavu pa še Prusik-Szalayevo s Sfigo. V Rakovi špici sta pa Kregar in Pollak preplezala spodnji del Švicarske smeri in verjetno kot prva po podoru zgornji del Rdeče zajede (VI). Že jeseni sta Dare Božič in Marjan Kaker plezala tudi v Kleku na Hrvaškem (Smer za Klečke vješnice, Vrijeskova pločica, Tajanstvena in druge).

Tudi tega leta dejavnost ni bila samo alpinistična. Nadaljeval se je Štuparjev memorial, člani odseka so organizirali tri trimske pohode, vodili več izletov doma in na tujem in marsikatero soboto in nedeljo udarniško delali na Kamniškem sedlu.

1983

Aktivnost odseka se je nadaljevala z nezmanjšano močjo. Prvič v odsekovi zgodovini se je zgodilo, da so vsi člani skupaj, 43 vpisanih, naredili v letu dni več kot tisoč vzponov oziroma točno 1146 alpinističnih tur. S svojo aktivnostjo se je posebej izkazal starejši pripravnik Dare Božič, ki je v letu dni opravil kar 120 alpinističnih tur.

Že zima je napovedovala, da bo to leto, v katerem je

matično planinsko društvo praznovalo devetdeseto obletnico ustanovitve, nekaj posebnega. V Francijo so šli Benkovič, Berčič, Gladek, Kregar, vendar je le slednjemu uspelo preplezati Švicarsko v Les Courtes, ostalim je pa zagodlo slabo vreme.

Zato pa je bilo v domačih gorah narejenih nekaj izredno kvalitetnih zimskih vzponov v Rzeniku, ki si ga je nekako vzela v "zakup" naveza Kregar-Pollak. Tako sta tadva skupaj z Gladkom naredila prvo zimsko in prvo ponovitev Želje. Nato sta preplezala še Kamniško (Centralna, V) smer v tako mešanih razmerah, da je Kregar ves čas plezal v derezah, Pollak pa brez njih. Za konec zime sta skupaj z Benkovičem naredila še prvo zimsko ponovitev Andromede (V, A2). V Planjavi sta Dare Božič in Edo Pavlič kot prva pozimi in kot prva ponavljalca preplezala Večerno varianta Kratkohlače smeri. V Brani so Benkovič, Božič, Kemperle in Janez Pinterič ponovili Bobnarja, Škarja pa je s svojim sinom naredil prvo zimsko in prvo ponovitev Zelene sledi.

Odprava v Paklenico, če bi temu še lahko rekli odprava, je bila tudi izjemna po količini vzponov pri običajni kvaliteti. 20 udeležencev je naredilo skupaj 239 vzponov, med njimi tudi večino najtežjih.

Plezanje se je nadaljevalo v domačih gorah, kjer sta Benkovič in Kregar v Rzeniku preplezala novo smer in jo, ker je bila "bomba", tako tudi imenovala. Seveda je bilo preplezано še veliko drugega, tudi veliko prvenstvenih smeri: Polžek v Turski gori, Muckina v Kalški gori, Delavska, Perunika, Silos in Orion v Skuti, Levi steber v Rzeniku in še druge.

V svetovni alpinizem je že povsem prodrli val prostega plezanja, medtem ko so v Kamniku še kar vztrajali pri "klasiki". Na odseku sicer ni prihajalo do odkritih in ostrih sporov med pristaši ene ali druge usmeritve, vendar je vedno več, predvsem mladih, začel zanimati tudi ta izziv. Tako je Frane Kemperle prosto ponovil Zajedo (VI) in smer JLA (VII) v Šitah, Šlosarsko (VI) v Triglavu, Danilo Golob pa Ameriško smer v Sivnici, (VII+), ki je resda visoka samo 20 m, toda plezal je v gozderjih in brez magnezije.

Zaradi dobrih izkušenj z odpravo prejšnje leto je odsek ponovno organiziral, tokrat ob 90. obletnici ustanovitve PD Kamnik, odpravo v Hercegovino, v področje Čvrsnice in Veleža. Udeležili so se je Cene Berčič, Dare Božič, Marjeta Brnot, Milan Gladek, Danilo Golob, Tatjana Golob, Boštjan Griljc, Darja Jenko, Sonja Lanišek, Mihela Možek, Rado Nadvešnik, Bojan Pollak, Marko Prezelj in pridruženi Nuša Krznar in Andreja Škobrne. Naredili so 113 vzponov in pri tem v Veležu preplezali 32 prvenstvenih smeri težavnostnih stopenj od I do V+ A2: Kalcitova, Jugodentova, Vrtičkarska, Trodnevna, Dimnikarska, 90-letnice PD Kamnik, Tita-nova itd.

Po vrnitvi iz Hercegovine so se nekateri pridružili izletu GRS na Gross Venediger, vendar tam niso naredili nobenih pomembnejših tur. V Franciji je Benkovič ponovil Švicarsko v Les Courtes.

21. avgusta se je v smeri Geršak-Grčar že v izstopnih raztežajih odkrušil oprimek mladi, izredno obetavni pripravnici Sonji Lanišek. Njena smrt je člane odseka močno pretresla in nekateri so tudi skoraj prenehali s plezanjem. Vendar ta nesreča ni zavrla aktivnosti, ampak jo je samo upočasnila.

V pomonsumskem obdobju sta bili v Himalajo organizirani dve odpravi: KOTG PZS je poslala svojo selekcijo v južno steno Anapurne, AO Ljubljana - Matica

pa v severno steno Gangapurne. Južna stena se je pokazala za prenevarno in odprava, v kateri je bil tudi Janez Benkovič, je morala obmiti. Zato je imela odprava v severno steno več sreče in tako je tudi Marjan Kregar kot član te odprave priplezal po prvenstveni smeri na 7.454 m visoki vrh.

1984

To leto je bilo zelo neugodno za dejavnosti na prostem. Obilne snežne padavine pozimi, deževna pomlad in poletje so močno zmanjšali aktivnost, tako da je bilo skupno število vzponov bistveno manjše kot preteklo leto. Vodstvo odseka je prevzel Cene Berčič, za njim pa Frane Kemperle, ki je bil načelnik tudi naslednje leto.

V zimi je bil organiziran obisk slovenskih alpinistov na Škotskem. Te odprave se je udeležil tudi Marjan Kregar, kjer je naredil 21 vzponov v tamkajšnjih lednih stenah in slapovih.

Kljub slabim razmeram je nato doma skupaj z Berčičem in Pollakom naredil še prvo zimsko in prvo ponovitev Vremenske smeri v Zobu Kalške gore.

Plezanje v tujih gorah je postajalo vse bolj normalno. Z vse večjo motorizacijo ni bil več problem priti do Visokih Tur, Dolomitov ali Zahodnih Alp, tako da odprav v klasičnem pomenu besede tja praktično ni bilo več. Še bolj je to začelo veljati za Paklenico, kjer je plezanje med prvomajskimi prazniki postalo tradicionalno. Tako za plezanje v Alpah ali Dinaridih ni bilo potrebno več nič drugega kot imeti nekaj denarja in avto. Tako so člani odseka plezali tudi v Paklenici, v Kleku, Dolomitih, kamor je tudi postaja GRS organizirala izlet, pa še v gorah nad Chamonixem. Tone Škarja pa je s svojim sinom preplezal prvenstveno smer v Švici.

Druga stvar je bilo plezanje v državah vzhodnega bloka. Poleg čisto denarnih ovir je bilo za plezanje na njihovih področjih cel kup administrativnih ovir. Zato so se želje po plezanju v gorah takih držav običajno reševale z izmenjavami. Tako je bila v sklopu izmenjave z alpinisti iz Gliwic odprava v poljske Tatze: Danilo Golob, Darja Jenko, Rado Nadvešnik, Bojan Pollak in še 5 drugih. Plezali so v Mnichu, Kazalnici in drugod. Prosto plezanje je tudi v Kamniku postajalo počasi močnejše in tega leta so bile preplezane tri smeri VII. težavnostne stopnje.

In ob koncu leta, 23. in 24. decembra, je Tone Škarja skupaj s svojim sinom Metodom v zahodni steni Brane preplezal novo smer, ki sta jo imenovala Orion in ocenila s V+, A2.

V tem letu je kamniški alpinizem doživel tudi enega najvišjih priznanj. Bojan Pollak je po kriterijih enotne kategorizacije jugoslovanskih športnikov dobil za to leto naziv zaslužnega športnika alpinista Jugoslavije. To je bilo prvič v zgodovini celotnega kamniškega športa, da je ta najvišji naziv v jugoslovanskem športu prišel tudi v Kamnik.

1985

Zima je bila na začetku še znosna. Krajša obdobja lepšega vremena so se menjavala z manjšimi poslabšanji. Zato so takoj po novoletnih praznikih, od 3. do 5. januarja, Gladek, Kregar in Pollak naredili prvo zimsko in prvo ponovitev Kamniško-Zasavske smeri v Rzeniku. Razmere so bile zelo slabe. Drugo noč je snežilo, na Kredarici pa se je temperatura spustila na -27 st. C. Zatem se je zima dokončno skazila in kakšnih drugih pomembnih vzponov ni bilo. Zato pa je

Janez Benkovič v aprilu smučal po severni steni Brane z vrha na Kamniško sedlo.

Milan Gladek se je udeležil odprave v Južno Ameriko in 11. februarja stopil na najvišji vrh obeh Amerik - 6.958 m visoko Aconcagua.

Pomlad se je začela z obiskom Paklenice, nadaljevalo pa se je v spremenljivem vremenu z vzponi doma in na tujem, v Dolomitih in Zahodnih Alpah - izlet postaje GRS na Grand Paradiso. Pri Kamničanih so bili v gosteh tudi poljski alpinisti, ki so tako vrnili obisk. Nadaljevalo se je tudi prosto plezanje: Kamniška v Koglu, Desna v Dedcu, Akademski v Vežici, Zajeda v Šitah (Robert Flerin, Franc Kemperle), pa Centralna v Planjavi, Skalaška s Čopovim stebrom, Zahodna za jeda v Triglavu (Benkovič) in druge. V Martin steni je bila splezana tudi prvenstvena spominska smer Sonje Lanišek (Flerin, Kemperle). Seveda pa je bila narejena še cela vrsta zelo kvalitetnih vzponov tako doma kot v tujini: Prusik-Szalayeva z Razom mojstranskih veric v Sfinji (Škarja s sinom), v Dolomitih in Visokih Turah. Pollak je skupaj s soplezalcem iz Poljske v enem dnevu konec septembra preplezal 6 smeri: Prečanje Dolgega hrbta, Pišler-Škarja v Trikotu, Južni raz Štruce dvakrat, Čez ploščo v Skuti in smer Černivec-Pibernik v Štruci.

Spomladi je šla na pot IX. JAHOR na Jalung Kang (8505). Vodja je bil Tone Škarja, med člani pa je bil tudi Marjan Kregar. Odprava je dosegla vrh po novi smeri, vendar se je pri tem smrtno ponesrečil Borut Bergant iz AO Tržič, tako da se je odprava predčasno končala. V sklopu izmenjave z Rusi je bila organizirana slovenska odprava v Tjan Šan, na področje tabora Ala Arča. Njena člana sta bila tudi Berčič in Pollak. Ta sta tam naredila precej dobrih kombiniranih vzponov, med njimi nekaj prvenstvenih. Cene Grilj je v izmenjavi z Rusi obiskal Kavkaz in se povzpел na Elbrus.

V pomonsumskem obdobju je bila organizirana slovenska odprava na Daulagiri. Udeležil se je tudi Marjan Kregar, ki je po šoli v Manangu, kjer je sodeloval kot inštruktor, skupaj z ostalimi člani te mini odprave preplezal novo smer v vzhodni steni, sam vzpon na vrh pa jim je preprečilo slabo vreme.

1986

Zima je bila zopet precej slaba, vendar je kljub temu Pollaku in Marku Prezljju uspelo narediti prvo zimsko ponovitev celotnega, spodnji del je bil ponovljen že leto dni prej, SV stebra Rzenika. Zanimiv je bil tudi februarški vzpon Nadvešnika in Pollaka čez Šarino poč v Dedcu pri temperaturi -26 st. C in na zadnji dan koledarske zime solo vzpon Benkoviča po Bobnarju v Brani. Seveda je bilo narejenih še precej drugih vzponov, vendar ničesar izjemnega.

Vodstvo odseka je prevzel Janez Benkovič, njegov namestnik pa je bil Danilo Golob.

Prvomajski prazniki so minili v znamenju Paklenice, kjer se je plezalo vse bolj in bolj prosto, in to predvsem v kratkih stenicah. Tudi doma je bilo nadaljevanje precej v znamenju prostega plezanja. Tu je vedno bolj izstopal Marko Prezelj, ki je prvi od Kamničanov opravil vzpon VIII. težavnostne stopnje, in sicer s smerjo Marije Pomočnice v Koglu. Poleg drugih smeri pa so bile prosto preplezane tudi v Triglavu Helba s Čopovim stebrom (Danilo Golob, Prezelj), v Vežici Lahova (Nadvešnik, Prezelj), v Kuku od Zagona Union (Tomo Drolec in Frane Kemperle) in druge. V zahodni steni Brane sta Benkovič in Prezelj preplezala prven-

stveno smer, ki sta jo imenovala Snoopy (V+, A2), v severovzhodni steni Kalške gore pa Nadvešnik in Prezelj prvenstveno smer Rojstni dan (V+, A2).

Tudi to leto so kamniški alpinisti plezali v tujini. Benkovič je skupaj s Filipom Bencetom iz AO Tržič preplezal SV ozebnik v Druju, ki je bil pred leti usoden za Kramarja, Škarja pa s svojo hčerjo smer De Cheillon v Mont Blancu. Plezali so tudi v Dauphineji, kamor je postaja GRS organizirala izlet. Pollak pa je plezal tudi v Stolu v Srbiji.

V spomladanskem času je bila odprava na Daulagiri, ki ji je tokrat zopet uspelo priti samo do normalne smeri na višini 7.650 m. Udeležil se je tudi Marjan Kregar. Benkovič je šel kot inštruktor v šolo v Manang, nato pa na ogled pod Lotse Šar, kamor naj bi bila naslednje leto organizirana odsekova odprava ob 50. obletnici ustanovitve alpinističnega odseka. Ko je bil že tam, so ga gostoljubno sprejeli člani hrvaške odprave na Ama Dablam (6.865 m), na katerega je nato splezal po novi smeri.

Tone Škarja je skupaj z Andrejem Štremfeljem naredil prvi pristop na 6.200 m visoki Kang Ri v Tibetu.

Za konec leta so Nadvešnik, Pollak in Prezelj naredili še zimsko ponovitev smeri Modec-Režek v Rzeniku.

Poleg plezalske aktivnosti so bili člani aktivni tudi na drugih področjih. Organizirali so alpinistično šolo, Štuparjev memorial, trimske pohode na Veliko planino, Kamniško in Kokrsko sedlo, sodelovali pri gradnji kočice na Kokrskem sedlu in bili aktivni še kje drugje. Posebej pa so bili dejavni pri zbiranju sredstev za odpravo. Sicer so že pred leti ustanovili fond za odprave, v katerem se je zbiral denar in se porabil za posamezne člane, ki so hodili na odprave. Tokrat so se namenili organizirati svojo lastno odpravo.

1987

Zima ni bila ravno najboljša, vendar to ni odvrnilo članov kamniškega alpinističnega odseka od aktivnosti. Tako so Danilo Golob, Rado Nadvešnik in Marko Prezelj v dveh dneh, 7. in 8. februarja, naredili prvo zimsko in prvo ponovitev smeri Orion v zahodni steni Brane.

Najpomembnejši dogodek v letu 1987 je bila vsekakor odprava, ki jo je ob sodelovanju KOTG organiziral odsek. Glavni pobudnik zanjo je bil Milan Gladek in kar nekaj energije je porabil, ko je prepričeval ostale, da bi stvar šla. Pri zbiranju sredstev so pomagali skoraj vsi člani odseka, tako da je 27. februarja odprava odšla na pot. Vrnila se je 27. maja. Posvečena je bila 50. obletnici ustanovitve AO. Vodja odprave je bil Cene Griljč, njeni člani pa: Janez Benkovič, Cene Berčič, Milan Gladek, Rado Nadvešnik, Janko Plevel, Marko Prezelj iz kamniškega odseka, kot pomoč pa še Janez Šušteršič iz AO Mengeš, Filip Bence iz AO Tržič, Tomo Česen in Andrej Štremfelj iz AO Kranj ter Silvo Karo iz AO Domžale. Kot zdravnik se je odprave udeležil Peter Pajnter. Cilj odprave je bil priti na 8.400 m visoki Lotse Šar. Zaradi slabega vremena ji je z velikimi težavami uspelo priti na rob stebra (okoli 8.000 m), nadaljevanje je preprečilo vedno slabše vreme.

V pomonsumskem času, že v času himaljske zime, je bila spet organizirana slovenska odprava na Daulagiri (8.167 m). Udeležil se je tudi Marjan Kregar, ki pa mu je tokrat skupaj s Tomazinom iz AO Tržič uspelo priti na vrh in tako je postal prvi član kamniškega alpinističnega odseka, ki je stopil tudi na samostojni vrh nad 8.000 m. To je bil v tem letu tudi največji uspeh

slovenskega alpinizma, saj je pomenil tudi prvi slovenski vzpon na osemtisočak v himaljski zimi.

Kljub udeležbi na odpravah plezanje v domačih in tudi tujih gorah ni povsem zamrlo. Že aprila so brata Štupar, Šuštar in Švigelj v Hlevu splezali v treh dneh izredno težko prvenstveno smer, imenovano "Š", ki je ni nihče ponovil, ker se je že nekaj let podrla streha, čez katero so plezali. Nekaj članov odseka je plezalo tudi v Zahodnih Alpah, Visokih Turah in Dolomitih, drugi so se udeležili izleta GRS na Wildspitze, Pollak je plezal tudi v črnogorskih Prokletijah, Drolec in Kemperle pa tudi v Kleku. Najpomembnejši vzpon je vsekakor ponovitev smeri bratov Schmid v Matterhornu, ki jo je naredil Janez Benkovič z Butkovičem iz Zagreba in pa vzponi Toneta Škarje v Franciji, med katerimi izstopa njegova solo ponovitev Avstrijske smeri v Les Courtes. Bojan Pollak je v Kamniških Alpah splezal z različnimi soplezanci in soplezalkami kar 16 prvenstvenih smeri, med njimi s Tomom Drolcem tudi Bohomurčkov steber v Brani (V+, A2; 190/350 m).

V spomladanskem času je bil organiziran 24. Štuparjev memorial na Kamniškem sedlu. Na odseku je bilo navdušenja za organizacijo teh memorialov vedno manj, čeprav je ta postal že pravi dogodek za Kamnik in je bilo tistega dne Kamniško sedlo, če je le bilo kolikor toliko lepo vreme, polno ljudi. Tistih, ki so se še spominjali Štuparja, na odseku skorajda ni bilo več, pa tudi smučarjev je bilo vse manj, saj je mladino zanimalo predvsem prosto plezanje. Tu pa so hitro napredovali. Proste ponovitve smeri so se kar vrstile. Med prostimi plezanci so se odlikovali predvsem Danilo Golob, Frane Kemperle, Rado Nadvešnik in Marko Prezelj.

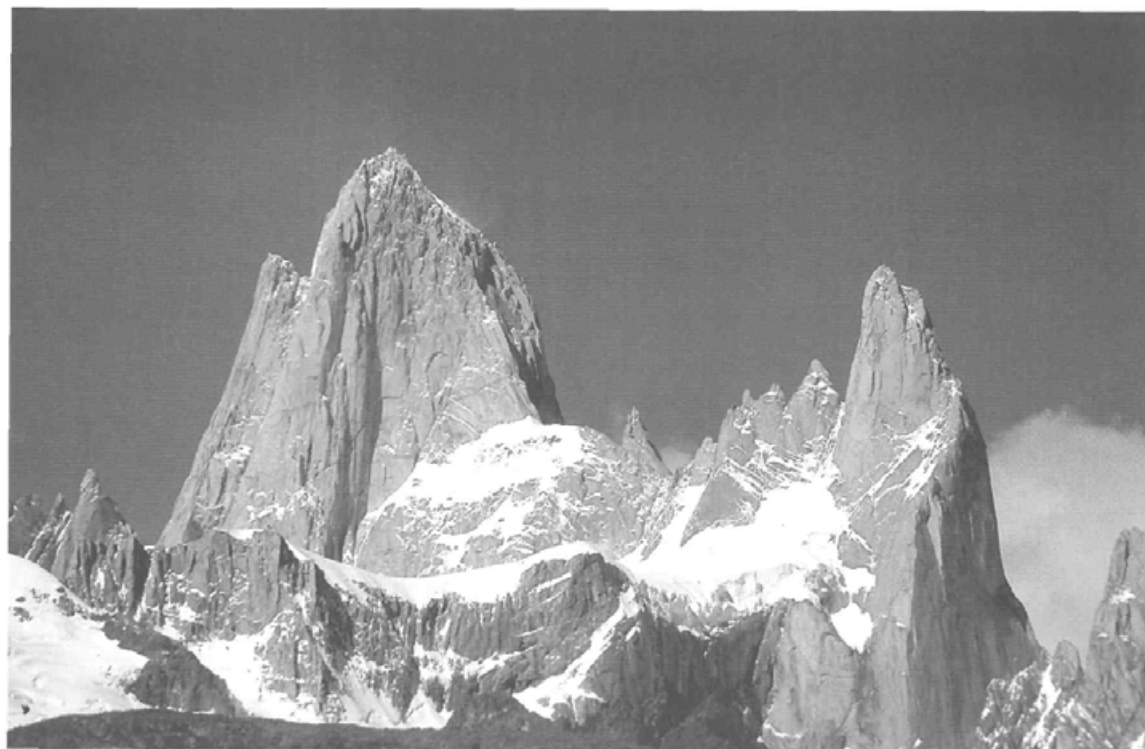
Tudi organizacija skoraj že tradicionalne nogometne tekme na Korošici je ostajala v rokah posameznikov in si ni pridobila statusa nekakšnega obveznega dogodka. Na odseku je bilo tudi vedno več nasprotovanja vsakršni dejavnosti, ki ni bila ozko povezana s plezanjem. Kazalo je, da bo odsek postopoma postal ozko specializiran predvsem za prosto plezanje, čeprav je nekaj starejših še vedno zagovarjalo tudi klasični alpinizem v vsej njegovi širini, pa tudi druge dejavnosti. No, tako hudo, da bi šli samo v eno smer, spet ni bilo. Še vedno je bilo prostora za vse usmeritve.

Ob koncu leta, 26. in 27. decembra, je Frane Kemperle skupaj z Mokotarjem iz AO Novo mesto preplezal smer Vavken-Verovšek v Velikem Draškem vrhu.

1988

Leto 1988 je pomenilo začetek menjave generacij. Alpinisti, ki so začeli z gorništvom v sedemdesetih letih in so dosegli največje uspehe v prvi polovici osemdesetih let, so prenehali z aktivnim delom v odseku. Večina je seveda še zahajala v gore na plezalne ture, na sestanke AO pa nič več.

Razlogov za njihov odhod je več, eden izmed njih je verjetno zaključek odprave. Himalajska odprava je bila nekaj let motiv celotnemu delu na odseku, po njej pa je večini zmanjkalo energije. Druge razloge bi lahko našli v prodoru novih smeri v alpinizmu. Novi val, ki se je sprva izražal predvsem v prostem plezanju, je temeljito posegel v vrednote alpinizma. V klasičnem alpinizmu je temeljna vrednota cilj: vrh osemtisočaka ali plezalni vzpon v steni po najbolj direktni ali

Poincenot Fitz Roy (foto: Klemen Mali)

izpostavljeni smeri ... Novo vrednotenje alpinističnega dosežka pa se nanaša predvsem na način, kako je bil cilj dosežen: vrh osemtisočaka dosežen brez kisika v čistem alpskem slogu, stena preplezana brez uporabe tehničnih sredstev.

Generacija, ki je odhajala, je še trdno pripadala tako imenovani šoli klasičnega alpinizma. Nov način pojmovanja alpinizma ji je bil tuj. Zadnji, mogoče najpomembnejši razlog, lahko iščemo v tem, da so nekateri alpinisti prišli v leta, ko je treba vsaj začasno prekiniti s plezanjem in poskrbeti za družino.

Kljub menjavi generacij pa je bilo med letom opravljenih veliko dobrih vzponov. Večini kvalitetnih vzponov sta botrovala takrat najboljša alpinista na odseku Rado Nadvešnik in Marko Prezelj. Pozimi je Prezelj skupaj z Bojanom Pollakom in Matjažem Wiegeletom preplezal smer Peklenska pomaranča v Rzeniku – prva zimska in prva ponovitev. Na prvomajskem srečanju alpinistov v Paklenici sta Nadvešnik in Prezelj opravila prvo ponovitev Himalajske smeri. V Kamniških je Prezelj prosto preplezal Perčičev steber, ki je ocenjen z VIII. stopnjo, kar je bil v tistem času imeniten dosežek. Dober vzpon je opravila tudi naveza Drolo-Pollak s prvenstveno smerjo v južni steni Skute. Sončino smer sta posvetila alpinistki Sonji Lanišek. Pollak je v okviru zveznega inštruktorskega seminarja plezal tudi v Matki, v Makedoniji.

V Centralnih Alpah sta Prezelj in Nadvešnik v južni steni gore Mont Blanc du Tacul preplezala Super Kuloar. Severno steno Grandes Jorasses sta po smeri Walkerjev steber preplezala Janez Benkovič in Matjaž Wiegele. Benkovič je s to smerjo postal prvi Kamničan, ki je preplezal tako imenovano Trilogijo Alp: severno steno Eigerja, Matterhorna in Grandes Jorasses.

Slovenske odprave v Himalajo so se udeležili trije člani odseka Nadvešnik, Prezelj in Škarja, ki je bil pomočnik vodje odprave. Odprava je "odkrila" severno steno in

jo preplezala po prvenstveni smeri in tako sta tudi Nadvešnik in Prezelj osvojila vrh osemtisočaka Čo Oju.

Jeseni je odsek organiziral alpinistično šolo, ki jo je vodila alpinistična inštruktorica Darja Jenko. Tega leta je bilo izvedeno tudi zadnje tekmovanje, petindvajseto po vrsti, za Štuparjev memorial.

1989

Poglavitna karakteristika tega leta je veliko število zimskih vzponov. Zima je bila zelo mila, v gorah praktično ni bilo snega, zato je bilo dovolj priložnosti za zimsko plezanje. Največjega obiska je bila deležna stena Rzenika. Prezelj in Wiegele sta v navezi z Janezom Kešnarjem iz AO Mengeš preplezala prvenstveno smer Peklenska Cedevita. Wiegele je v navezi s Plevelom opravil drugo ponovitev smeri Andromeda. Kregar in Benkovič sta preplezala Bombo. Pollak pa je s soplezalcem Stanetom Belakom (Šraufom) iz AO Matica prvič pozimi ponovil smer Prečenje. V severni steni Lučkega Dedca sta Jenkova in Pollak ponovila Beli raz. Severno steno Ojstrice sta po Desni smeri preplezala Pollak in Škarja.

Del članov odseka se je udeležil srečanja alpinistov v Paklenici. Srečanje je bilo organizirano zelo slabo, uprava Nacionalnega parka pa je pokazala zelo malo poslušnosti alpinistom: prepovedala je kampiranje v parku. Najboljši vzpon je opravil Marko Prezelj. V navezi z Matejem Humarjem je prosto ponovil smer Klin, ocena VIII-.

Tudi v tem letu je nekaj članov odšlo v Zahodne Alpe. Prezelj in Wiegele sta uspela v steni Druja. Preplezala sta smer Alain-Leninger.

Kregar in Benkovič sta se priključila Hrvaški odpravi na Everest. Odprava, ki se je najvišjega vrha na svetu lotila s severne – tibetanske smeri, ni bila uspešna. Odprava bi za Kregarja lahko postala usodna. Pri vzpenjanju na Everest je zbolel za pljučnim edemom,

nato pa ga je pri pristopu na enega izmed vrhov v okolici baznega tabora zajel plaz.

Močna ekipa iz odseka se je udeležila šole za nepalske gorske vodnike v Manangu. Inštruktorji, ki so vzgajali nepalske gornike, so bili: Griljc, Jenkova, Kemperle in Pollak.

Alpinistična šola, ki se je začela na jesen, je bila dobro obiskana. Vodstvo šole je bilo zaupano načelniku odseka Radu Nadvešniku.

1990

V tem letu sta se športno plezanje in alpinizem dokončno ločila. Organizacijsko so plezalci in alpinisti še vedno združeni v alpinistični odsek, vendar je očitno, da se nekateri posvečajo zgolj plezanju v plezališčih, drugi pa dajejo prednost vzponom v gorah in jim je plezanje v plezališčih le priprava na vzpone v gorah. Planinska zveza Slovenije uredi status plezalcev in uvede nov naziv (poleg alpinista) športni plezalec. Nekaj članov takoj zadosti pogojem za ta naziv. Odsek je zgradil plezalno steno v Športni hali v Kamniku in si tako postavil temelje za načrtno delo na področju športnega plezanja.

Z alpinizmom se je ukvarjal ožji krog članov odseka kot doslej, vendar so ti opravili nekaj odmevnih vzponov. Pozimi sta Prezeli in Wiegele opravila prvo ponovitev smeri Sanjsko potovanje v Štruci. Njuna sta tudi zimska vzpona v Severni Triglavski steni: Bergantova smer in prosta ponovitev Helbe s Čopovim stebrom. Prezeli je opravil prvo zimsko solo ponovitev Centralnega stebra v Rzeniku. V Debeli peči v Julijskih Alpah sta Berčič in Golob preplezala smer Ang Phu.

Po vzponih, ki so jih opravili člani odseka na prvomajskem srečanju alpinistov v Paklenici, je očitno, da so v tem letu tudi v večjih stenah začeli prevladovati športnoplezalni vzponi. Najboljša vzpona pripadeta Prezliju: prosto je ponovil Vražjo smer in Funkcijo.

Med vzponi, ki so bili opravljeni v Kamniških Alpah, najbolj izstopajo solo prosti vzponi Tomaža Humarja. V Koglu je na tak način preplezal Kamniško smer, Rumeno zajedo in smer Šolar-Zajc, v Skuti pa smer 12. julij.

V Švicarskih Alpah se je mudil Tone Škarja, ki je skupaj s svojo hčerko Simono, članico AO Mengeš, preplezal prvenstveno smer v Sattelhornu. Centralne Alpe sta obiskala Tomo Drolec in Tomaž Humar. Ponovila sta razpito smer Ameriška direktna v Druju. Humar je plezal prosto.

V tujih gorah sta se izkazala tudi Darja Jenko in Cene Griljc. Darja je kot prva članica kamniškega alpinističnega odseka osvojila najvišji vrh Evrope – Elbrus. Cene pa najvišji vrh Severne Amerike Mount Kinley – Denali.

Odsek v tem letu ni organiziral alpinistične šole, pač pa je prvič izvedel šolo športnega plezanja, ki jo je vodil Tomaž Humar.

1991

Leto 1991 se je začelo tragično s smrtno nesrečo alpinista Danila Goloba. Pri solo vzponu v ledenem slapu nad Žagano pečjo se mu je verjetno v vrhnjem delu odlomila ledena sveča. Največji alpinistični dosežek je bil prvenstveni vzpon Marka Prezlija in člana AO Kranj Andreja Štremfličja na južni vrh osemstisočaka Kančendzenge. Za vzpon, ki sta ga opravila v čistem alpskem slogu, sta prejela priznanje Zlati cepin. Priznanje vsako leto podeljuje mednarodno združenje

gornikov Grupe du Haute Montagne za najboljši alpinistični dosežek na svetu. Za alpinistični odsek je pomembno tudi dejstvo, da je bil vzpon opravljen v okviru Slovenske odprave na Kangčendzengo, ki jo je vodil Tone Škarja. Odprava je bila izjemno uspešna, zato so jo alpinistični krogi poimenovali tudi odprava presežkov. Uspeh odprave je zasenčila smrt Mariče Frantar (AO Rašica) in Jožeta Rozmana (AO Tržič), ki sta za vedno ostala pod vrhom zakladnice velikih snegov – Kangčendzenge.

Kljub temu uspehu in drugim dobrim alpinističnim vzponom, ki so jih opravili alpinisti, ne gre prezreti dejstva, da je v alpinizmu nastopila kriza. Skorajda neverjeten je podatek, da je v tem letu v alpinistično šolo prišel le en tečajnik.

Povečan poudarek na razvoju športnega plezanja je presenetljivo hitro pokazal rezultate. Na odseku so se nenadoma pojavili plezalci, ki so bili sposobni vzponov IX. stopnje, kar je bilo še nekaj let nazaj nekaj povsem nedoumljivega, domena peščice najboljših plezalcev na svetu. Kamniški odsek je bil eden izmed zadnjih "velikih" slovenskih alpinističnih odsekov, katerega člani so osvojili IX. stopnjo. Uveljavljena tradicija klasičnega alpinizma je še vsa osemdeseta leta uspešno "dušila" nove smeri v alpinizmu. Smeri IX. stopnje so pomenile dokončen prelom.

V letu 1991 se je uveljavil mladi komaj petnajstletni plezalec Uroš Perko, ki se je v enem letu iz popolnega začetnika razvil v odličnega plezalca. Enfant terrible kamniškega plezanja je največji krivec za prosto-plezalni preporod na začetku devetdesetih. Neobremenjeni fant, ki se ni zmenil za ustaljene vzorce obnašanja, je prebil led – IX. stopnjo. Postal je državni prvak v kategoriji starejših pionirjev za leto 91 in bil izbran v reprezentanco Republike Slovenije na mladinskem svetovnem prvenstvu v švicarskem Baslu, kjer je osvojil 9. mesto. V istem letu je postal prvi kamničan in eden izmed redkih Slovencev, ki so preplezali smer X. stopnje.

1992

Alpinizem je tudi v letu 1992 doživljal krizo, vendar so se pojavili znaki, da je bila najnižja točka že dosežena. Pojavili so se novi plezalci, ki so bili sposobni kvalitetnih športnoplezalnih vzponov ne le v plezališčih, pač pa tudi v alpskih stenah. V alpinizmu je še vedno dominiral Marko Prezeli. V zimski sezoni je v južni steni Marmolade skupaj z Janezom Kešnarjem (AO Mengeš) opravil ponovitev ekstremno težavne smeri Riba. V letni sezoni mu je uspelo nekaj zahtevnih vzponov v Centralnih Alpah, pa tudi v naših gorah. Omeniti velja prosto ponovitev Bergantove smeri v Severni Triglavski steni (ocena IX po UIAA-lestvici). Jeseni se je udeležil odprave na sedemstisočak Menlungtse v Rolivaling Himalaji. S soplezalcem Andrejem Štremfličjem (AO Kranj) je v čistem alpskem slogu po prvenstveni smeri dosegel njegov vrh. Vzpon je bil v mednarodni alpinistični javnosti ocenjen kot eden izmed najboljših dosežkov v Himalaji za leto 1992. Po anketi PZS je bil uvrščen na drugo mesto v kategoriji alpinizem.

V športnem plezanju je dosegel najvidnejše uspehe Uroš Perko. Vidne uvrstitve je dosegal na tekmah Pokala Republike Slovenije. Zanimivi pa so tudi njegovi zelo zahtevni športnoplezalni vzponi, ki segajo vse tja do ocene 8a+ po francoski lestvici, oziroma do X. stopnje po UIAA-lestvici. Uroš je bil po anketi PZS v

kategoriji mladinci uvrščen na prvo mesto.

Lepo število kvalitetnih vzponov so v tem letu opravili tudi ostali člani odseka. Med skupno 540 vzponi je bilo največ, kar 110, vzponov VII. težavnostne stopnje, na drugem mestu je 99 vzponov VIII. stopnje. Pomembno je, da je v tem številu precejšen delež vzponov v visokogorju, kar dokazuje, da je odseku uspelo prenesti športno plezanje tudi v prave alpske stene.

Med letom je potekala alpinistična šola, ki jo je vodil alpinistični inštruktor Stane Kranjec. Šolo je zaključilo pet tečajnikov, ki so se po uspešno opravljenih izpitih za naziv alpinistični pripravnik vključili v delo odseka. Pripraviško dobo sta zaključila dva člana – Stane Švigelj in Damjan Kočar, ki sta pridobila naziv alpinist. Izpite sta opravljala pred komisijo PZS.

Odsek je organiziral dve tekmovanji v športnem plezanju za Pokal Republike Slovenije. V pomladanskem delu tekmovanja so na plezalni steni tekmovali plezalci mlajših kategorij, jeseni pa tekmovalci starejših kategorij.

Marko Prezelj je na osnovi pravil enotne kategorizacije slovenskih športnikov dosegel za to leto naziv zaslužnega športnika Slovenije in tako je ta najvišji možni športni naziv spet prišel v Kamnik. Tako ima kamniški šport do tega leta samo dva najvišja naziva, in še to oba v alpinizmu.

1993

Jubilejno leto kamniškega planinskega društva je odsek pod vodstvom načelnika Mateja Humarja začel s kvalitetnima prvenstvenima vzponoma Tomaža Humarja in Tomaža Petača iz AK Vertikala (Tarantela v Rzeniku in Tomaževa skušnjava v Skuti), s prvo zimsko in istočasno drugo ponovitvijo smeri Rojstni dan v Kalški gori (Jože Hribernik in Robert Poličnik), drugo ponovitvijo v času koledarske zime Sanjskega potovanja v Štruci (Klemen Mali in Robert Poličnik) ter v času koledarske zime prvo prosto ponovitvijo smeri Amonit v JV steni Kogla (Prezelj, Wiegele). Tomaž Humar in Robert Poličnik sta opravila tudi drugo zimsko ponovitev Peklenske pomaranče v Rzeniku.

Ostanku leta pa je dajalo pečat, poleg nekaj kvalitetnih prostih ponovitev doma (Šite: Delavska (1. PP – VII – VI) – Matjaž Wiegele in Marko Prezelj, Vežica: Črna mačka (VIII/VII) in Osp: Tržaška – oboje Marko Prezelj s Silvom Karom iz AO Domžale) in nekaj prvenstvenih smeri (Nirvana v Koglu, VIII/VII+, A3 Tomaž Humar in Klemen Mali itd.) predvsem plezanje v tujini. Tako se je Rado Nadvešnik udeležil slovenske odprave na Čogori, ki ji je sicer uspelo priti na vrh, vendar je na gori ostal Boštjan Kekec iz Škofje Loke, ki je v zadnjem taboru podlegel višinski bolezni. Rado je prišel čez 7.000 m visoko. Poskusil je tudi po Česnovi smeri, vendar se je še pravočasno obrnil, da ga ni zajel hud vremenski preobrat, ki je zahteval kar nekaj življenj.

V Severno Ameriko so se odpravljali kar trije mladi pripravniki, kar sicer ni bilo v skladu s pravili AO, da naj hodijo v tujino samostojno plezat samo sprejeti alpinisti, ker je začela anarhistična miselnost športnih plezalcev prodirati tudi med alpiniste. Vendar sta odšla samo dva (Jože Hribernik in Robert Poličnik), in še za ta je nekako prevzel odgovornost Marko Prezelj, da je bilo zadovoljeno pravilom. Z njima je nato opravil prek 50 športnih vzponov sedme do devete stopnje. S Silvom Karom pa je v Yosemiteh v El Capitanu preplezal v šestih dneh in pol smer Wyoming SH. Ranch (VI+,

A5), kar je bilo najhitreje do tedaj. Prezelj je v sklopu priprav za Ameriko preplezal med drugim v Zahodnih Alpah prosto tudi v Tour Rouge Draculo (VIII, VI) in v Aiguille du Peigne Peigne Perdu (VIII+) skupaj s Thierryjem Schmitterjem.

V preteklem letu ni bilo alpinistične šole, ampak samo neke vrste mentorstvo nad tremi, ki jih je zanimalo plezanje v gorah. V letu 1993 pa je odsek spet zbral toliko moči, da je ta šola bila. V začetku jo je vodil Stane Kranjec z Matejem Humarjem, nato pa samo Matej. Vpisanih je bilo kar 12 tečajnikov, od katerih jih je 9 zdržalo do konca.

V tečaj športnega plezanja, ki ga je vodil Damjan Čibej, se je vpisalo kar 20 otrok, vendar jih je do konca, ki je bil spomladi naslednjega leta, zdržalo samo 12. Po koncu tečaja se je aktivnost nehala, ker ni bilo nikogar, ki bi še naprej vodil mlade plezalce.

Ker je bilo lepo vreme, je bila spet nogometna tekma na Korošici, med alpiniste so bili sprejeti: Damjan Čibej, Klemen Mali, Jože Hribernik. Matjaž Wiegele pa je postal načelnik KA PZS. Planinsko društvo je ob svoji stoti obletnici ustanovitve izdalo poseben jubilejni zbornik, v katerem je bila napisana tudi zgodovina alpinističnega odseka Kamnik od ustanovitve pa do tega leta.

Na osnovi dosežkov v preteklem letu so za leto 1993 dosegli kategorizacijske razrede naslednji alpinisti: Marko Prezelj mednarodni razred, Dare Juhant državni razred, Damjan Kočar in Klemen Mali mladinski razred in v kategoriji športnega plezanja, Uroš Perko perspektivni razred.

1994

Značilnost kamniškega AO, pa verjetno ne samo njega, je tudi ta, da za načelnika običajno izberejo nekoga, ki je komaj dobro postal alpinist. In to predvsem zaradi tega, ker se tisti, ki so že dalj časa na odseku in tudi alpinisti z daljšim stažem, otepajo te odgovorne funkcije, kot se le morejo. Tako je tudi tega leta prevzel vodenje alpinističnega odseka Klemen Mali, ki je bil komaj nekaj mesecev prej sprejet med alpiniste.

Odsek je štel že 47 članov, vendar jih je bilo zelo veliko neaktivnih. Precej je bilo namreč takih, ki se niso mogli odločiti med GRS in AO. Ker je bilo v AO vedno več mladih, so počasi izgubljali stik z njimi, niso bili pa sami dovolj močni, da bi rekli, da ne nameravajo biti več člani odseka.

Tisti, ki so bili aktivni, so plezali predvsem doma in v Dolomitih, pa tudi po plezališčih v Franciji, Italiji, Slovaški in Španiji. Zagon športnega plezanja še ni prenehal, saj se je veliko udobneje sprehoditi nekaj minut pod steno, nato sicer težko plezati, vendar je vedno možen umik, ni potrebno nositi težkih nahrbtnikov in človek je skoraj povsem odvisen sam od sebe, od svojih sposobnosti in skoraj nič od vremena, orientacije in podobnih zadev.

Vendar je nekaj kamniških alpinistov vseeno splezalo zavidljivo dobre smeri. Takoj po novem letu sta Tomaž Humar in Robert Poličnik opravila drugo zimsko ponovitev Peklenske pomaranče v Rzeniku. V januarju in februarju je Tomaž Humar prvič z Gregorjem Kresalom in Mihom Kajzeljem iz AO Vertikala, drugič pa s Kresalom in Tomom Sbrizajem iz AO Vertikala preplezal v Loški steni, v Bavhu dve prvenstveni smeri: smer Mali koritniški medved (A1/VI) in slap Psihoterapija (VI, A1–A2). Humar je nato splezal z različnimi soplezalci še 13

Menlungtse (foto: Prezelj)

prvenstvenih smeri doma in v tujini. Med drugimi tudi sam Nespodobno povabilo (VII+, A5/VI, A4) v Vežici in skupaj z Gregorjem Kresalom iz AO Vertikala Jagjenjčke (A4, VII+) v Štruci ipd. Prvenstvene smeri so plezali tudi drugi: Damijan Kočar, Robert Poličnik, Marko Prezelj, Matjaž Wiegele (slednja dva tudi Mojzesovo v Vežici, VIII, VI+ itd.) in celo Primož Brišnik in Bojan Pollak.

Poleg prvenstvenih smeri so člani AO Kamnik splezali še vrsto drugih smeri, in to prosto tudi v "ta zaresnih" stenah: Škrlatica: Novi časi (VII+/VII, 2. ponovitev, Dare Juhant in Marko Prezelj), Šite: Butrskala (VIII+/VII, 2. ponovitev) in Čubi (VII+/VII, 1. ponovitev, oboje Marko Prezelj in Matjaž Wiegele. Prezelj je plezal tudi v Marmoladi (Vinatzer-Castiglioni, VII-/VI-VII) in v Zahodni Cini (Cassin-Ratti, VIII-/VII-, prosto, oboje z Alešem Bjelčevičem iz Ljubljane) in drugod.

Tone Škarja je kot eden redkih alpinistov, ki ima vizijo razvoja alpinizma, maja organiziral in vodil slovensko izvidniško odpravo za ogled V. stene Kančendženge, ki bo slej ali prej postala svetovni izziv – "problem". Pri tem so člani odprave izvedli tudi vzpon na Siniolču (6.849). Žal ta odprava in odkrite možnosti za res kvalitetna alpinistična dejanja niso v slovenski alpinistični srenji vzbudili praktično nobenega zanimanja. Drugi so imeli velike načrte, od Ama Dablama (Humar) do Gjačung Kanga, Šiše Pangme in Čo Oja (Prezelj), vendar od vsega ni bilo nič. Nekaj zaradi moštva, veliko pa zaradi pomanjkanja denarja, pa tudi volje. Kljub temu sta Veronika Radež in Matjaž Wiegele obiskala plezališča v Severni Ameriki, Klemen Mali je z Zvonkom Požgajem iz AO Železničar od julija do septembra naredil pravo odisejado po Severni Ameriki. V Kanadi sta plezala v Mount Robsonu (3.956 m), Mt. Assiniboinu (3.618 m), Mt. Athabasci (3.491 m) in Mt.

Andromeda zelo zahtevne in visoke alpinistične smeri. Pri nekaterih je bil že sam dostop ali sestop prava pustolovščina. Nato sta obiskala še veliko plezališč v Kanadi in ZDA, kjer sta plezala predvsem "športne" smeri tja do težavnosti IX-.

V juliju je Damijan Kočar kot mlad, perspektiven alpinist obiskal španski del Pirenejev v okviru srečanja mladih alpinistov. Janez Benkovič in Bojan Pollak sta sodelovala na tečaju za vodnike nepalske planinske organizacije v Langtangu. Benkovič kot inštruktor, Pollak pa kot vodja tečaja.

Vsekakor je bila najzanimivejša udeležba Ceneta Berčiča, Ceneta Griljca, Tomaža Humarja in nekdanjega člana AO Kamnik Francija Vettorazzija na odpravi v pogorje Ganešev v osrednji Himalaji, ki jo je vodil Stane Belak. Odprava je trajala od 10. oktobra do 29. novembra in edina, ki jima je uspelo priti na vrh 6.986 m visokega Ganeša V, sta bila Belak in Humar. To se je zgodilo 13. novembra.

Ker je bil planinski dom v Kamniški Bistrici čez zimo zaprt, v lovski koči Pri Jurju pa je najemnik zahteval previsoko najemnino, je bil sprejem na Kamniškem sedlu. Med alpiniste sta bila sprejeta Robert Poličnik in Primož Trunk.

V aprilu je odsek organiziral tudi tekmo v športnem plezanju, ki je štel za državno prvenstvo. Pri tem se je kot dober organizator izkazal Stane Kranjec.

Z alpinistično šolo je odsek začel že v septembru pod vodstvom Tomaža Humarja in ob pomoči Primoža Brišnika. Zaradi Tomaževe odsotnosti jo je do konca speljal Rado Nadvešnik.

Tudi to leto je nekaj članov AO na osnovi svoje aktivnosti v preteklem letu doseglo določene kategorizacijske razrede, in sicer: med alpinisti Marko Prezelj mednarodni razred in Tomaž Humar državni razred, med plezalci pa Uroš Perko perspektivni razred in Maja Šuštar mladinski razred.

1995

Načelnik je ostal Klemen Mali, število članov pa se je zmanjšalo na 31, vendar je bilo registriranih samo 15. Kmalu po novem letu, 10. januarja, je odšla v Patagonijo v skupino Paine Slovenska alpinistična odprava Patagonija '95. V njej sta bila Marko Prezelj in Andrej Štremfelj (AO Kranj). Odprava je bila uspešna. V vzhodni steni severnega stolpa Paine sta splezala prvenstveno smer Rojen pod radovedno zvezdo (VI+, A4 / VI, A2, 750 m), kar je pomenilo pravzaprav dokončanje smeri, ki so jo pred njima začeli, a ne dokončali, M. Ravhekar, E. Kozorog in I. Rejc. Po uspešnem vzponu sta šla še na ogled Francoske doline za ugotovitev alpinističnih možnosti.

Vsekakor pa je bila tega leta najpomembnejša akcija v slovenskem alpinizmu odprava na Anapurno (8.080 m), zadnji osematisočak, na katerem še nismo stali Slovenci. Odpravo je vodil Tone Škarja. Kljub ne ravno najboljšim razmeram so vrh dosegli kar štirje člani odprave: Mehican Carlos Carsolio, Drejc in Davo Karničar, ki sta z vrha tudi smučala in pa šestega maja Tomaž Humar. Tako je Tomaž postal četrti član kamniškega alpinističnega odseka (za Kregarjem, Nadvešnikom in Prezljem), ki se je povzpел na samostojni vrh višji od 8.000 m.

Poleti je odšla v perujske Ande kamniška odprava, v kateri so bili Cene Berčič, Cene Griljc, Damijan Kočar, Klemen Mali in Janko Plevel, poleg njih pa še nekaj planincev. Razmere niso bile ravno najbolj idealne,

vendar so se povzpeli vsi na Pisco (Mali po grapi v južni steni), Kočar in Mali pa še po Ferrarjevi smeri IV+) na Alpamayo (5.947 m), Artesonrayu (6.025 m) in Huapi (5.415 m), samo Mali pa še na Urus (5.495 m). Seveda se je veliko plezalo tudi v evropskih in domačih hribih. Tako je Marko Prezelj z različnimi soplezalci iz drugih alpinističnih odsekov preplezal prosto med drugim tudi v Šitah smer Četrto stoletja (VI–VII), v Marmoladi Moderne čase (VII+, V–VI), v Selvi di Val Gardena smer Cansala-Traumpfeiler (VII) itd., s Klemenom Malijem pa Krvavi pot (VII–/AO) v Zadnji Mojstrovki in smer Marije pomočnice (VIII–) v Koglu in druge. Tomaž Humar pa je z Daretom Božičem iz AO Mengeš v Rzeniku preplezal eno najtežjih smeri v tem ostenju: Močvirje norih želja. O težavnosti smeri govori podatek, da sta oba odlično vplezana alpinista rabila za to smer kar 6 dni. Ocenila sta jo s VII–, A4. Seveda so plezali tudi drugi člani AO.

Na tečaju za vodnike nepalske planinske organizacije v Manangu, ki ga je vodil Roman Robas iz Medvoda, je kot inštruktorica sodelovala Darja Jenko, kot zdravnik pa Ludvik Travnik, ki je bil pred leti tudi član AO Kamnik.

Nogometna tekma na Korošici je bila, vendar spet brez udeležbe Štajercev. Alpinistično šolo je vzel v svoje roke Rado Nadvešnik. AO je spet uredil "bivak" v Koncu. To leto je bilo za kamniški AO uspešno tudi v športnem plezanju, vendar ga odsek ni znal povsem dobro izrabiti. Športna plezalka Maja Šuštar je pokazala izredne rezultate. V aprilu je bila zmagovalka v mednarodni tekmi na Slovaškem v svoji kategoriji mlajših mladink, zmagala je na tekmi v Ljubljani, zmagala v Ravenni, poleg tega pa je dosegla še nekaj odličnih rezultatov. Vendar zanjo na odseku ni bilo takšnega posluha, kakršnega je pričakovala na osnovi svojih rezultatov. Zato je konec leta odšla iz kamniškega v AO Ljubljana Matica. Tako je od uspešnih športnih plezalcev v odseku ostal samo še Uroš Perko.

V maju je bil Tomaž Humar proglašen za najboljšega športnika občine Kamnik za leto 1994, kategorizacijske razrede pa so dobili: Marko Prezelj mednarodnega, Tomaž Humar državnega in Uroš Perko perspektivnega.

1996

Novo leto se je začelo s smrtno nesrečo člana AO in gorskega reševalca Janka Plevela - Pubija. Med reševanjem ponesrečenega domžalskega alpinista, konkretno pri vzponu ponoči po severnem pobočju Brane, je 17. januarja zdrsnil oziroma ga je odnesel kložasti plaz. Vendar je ta nesreča imela skorajda večji vpliv na postajo GRS, ker je Pubi spadal že med starejšo alpinistično generacijo in zato njegova smrt vseh mladih ni tako močno prizadela, kot bi jih smrt katerega od njih, iz iste generacije.

Načelninstvo je sicer res prevzel Tomaž Humar, vendar ga je zaradi nekajmesečne odsotnosti moral precej časa nadomeščati prejšnji načelnik. Ne glede na to je na odseku zavladal močnejši alpinistični vpliv, čeprav tudi športno plezalstvo še zdaleč ni bilo povsem izključeno.

Marko Prezelj je skupaj z Andrejem Štremfeljem iz AO Kranj januarja obiskal Francijo v okviru dveh mednarodnih srečanj plezalcev v ledu, kjer sta splezala več lažjih slapov. Tam je bil v okviru srečanja plezalcev v ledu tudi Tomaž Humar in skupaj z Vanjo Furlanom iz

AO Železničar sta preplezala 9 zaledenelih slapov do V. težavnostne stopnje. Doma je bilo pozimi precej slabo vreme: veliko padavin, vmes so bila tudi topla obdobja, tako da je bilo malo vzponov v hribih, zato pa toliko več smučanja in splezanih zaledenelih slapov. Med njimi sta bili tudi dve prvenstveni smeri, in sicer Solza za Pubija (VI+), ki so ga splezali Tomaž Humar, Damjan Kočar, Klemen Mali in Luke Evans (iz ZDA), in pa Zavesa (VI), ki sta jo splezala Tomaž Humar in Damjan Kočar, oboje na Jezerskem v slapu Čedca. Od ostalih so vsekakor omembe vredni Lucifer = Mokre peči v Martuljku (Nadvešnik, Prezelj), Čaša, Sulica in Gajstni v Logarski dolini (Humar, Poličnik in Prezelj), Spodnji in Zgornji v Ledinskem vrhu (Prezelj in Andrej Štremfelj iz AO Kranj), Zeleni slapovi (Humar, Poličnik, Prezelj in Franci Vettorazzi, Parabola (Poličnik in Prezelj) in Psihoanaliza (Prezelj, Wiegeler) in drugi.

To leto je bilo tudi leto odprav za kamniški AO. Naslednje leto je AO praznoval 60 let svojega obstoja in običajno se tak jubilej obeleži s samostojno odpravo. Zato naj bi bila udeležba na ostalih odpravah tudi priprava za odsekovo odpravo. Tako so člani kamniškega AO sodelovali kar na treh slovenskih in eni kamniški odpravi: Tone Škarja je bil organizacijski vodja smučarske odprave na Čomolungmo, Tomaž Humar je bil član odprave na Ama Dablam, Tomaž Humar in Marko Prezelj sta bila člana odprave na tri vrhove, Mali Klemen in Robert Poličnik sta šla v Ande.

Smučarska odprava na Čomolungmo spomladi ni uspela izpolniti zastavljenih ciljev, ker je nastopilo izredno slabo vreme. To je zahtevalo samo na območju Everesta kar 8 mrtvih, tako da je imel Davor Karničar (AO Jezersko) po svoje prav srečo, da jo je odnesel "samo" s pomrznjenimi prsti na rokah.

Zato pa je bila uspešna žepna odprava, prav tako spomladi, na 6.828 m visoki Ama Dablam. Vanja Furlan (AO Železničar, doma pa iz Novega mesta) in Tomaž Humar sta v čistem alpskem slogu, medtem ko ju je tretji član odprave, Zvonko Požgaj (AO Železničar, doma iz Ljubljane), čakal in bodril iz baznega tabora, v sedmih dneh preplezala izredno strmo SZ steno Ama Dablama, ki je do takrat zavrnila vse poskuse. Ta vzpon je francoska hribovska organizacija, pravzaprav elitni alpinistični klub Groupe d'Haute montagne, proglasila jeseni za najboljšo alpinistično dejanje v tem letu. Tako je "zlati cepin", kot najvišje svetovno alpinistično priznanje, spet prišel v Kamnik.

Tudi odprava Treh vrhov, ki je bila v pomonskem času, je bila uspešna, čeprav sta se na njej poškodovala Andrej Štremfelj (AO Kranj) in Marko Prezelj – med bivanjem po aklimatizacijskem vzponu ju je zasul plaz. Drugi člani so dosegli vse skupne zastavljene cilje. Povzpeli so se na Api (7.132 m) in Nampo (6.755 m) po prvenstvenih smereh. Tomaž Humar je v solo vzponu kot "prvi človek, od kar svet stoji" preplezal tudi na 6.808 m visoki Bobaje, kot je sedaj njegovo uradno ime.

Tudi odprava v Južno Ameriko je bila uspešna, čeprav je Poličnika dajala bolezen. Sicer se nista povzpela na načrtovani Huantsan, ampak po Slovenski smeri na Artesonrayo (6.025 m). Poličnik je prišel na Pisco (5.754 m), Mali pa po normalni smeri na Huscaran (6.750 m).

Alpinistično šolo sta jeseni prevzela Marko Prezelj kopni del in Rado Nadvešnik zimski del. Ker pa je šel Prezelj na odpravo, je uvodni del kopnega dela speljal Bojan Pollak.

Tega leta sta izpolnila pogoje za sprejem med alpiniste dva pripravnika. Ker je bil dom v Kamniški Bistrici pozimi spet zaprt, je bil tokratni sprejem na Kokrskem sedlu. Krst sta uspešno prestala Aleš Holc in Matej Mošnik.

Odsek se ni ukvarjal samo s plezanjem, pri čemer je bilo narejenih tudi nekaj prostih ponovitev VIII. stopnje v hribih. Po nekaj letih so bili odnosi z matičnim planinskim društvom zelo dobri in so alpinisti spet sodelovali pri popravilu vodovoda na Kokrskem sedlu in barvanju stebrov žičnice na Kamniškem sedlu.

Benkovič kot vodja in Kregar kot inštruktor sta se pripravljala za tečaj za vodnike nepalske planinske organizacije, ki pa je bil mesec dni pred predvidenim začetkom odpovedan. Alenka Zlatnar je plezala v plezališčih na Tajskem.

V športnem plezanju je Uroš Perko dosegel odlične rezultate, ne samo na tekmah za državni pokal, ampak tudi v plezanju v naravnih plezališčih. Tako je preplezal več kot dvajset vzponov desete stopnje. Najboljši vzpon, ki ga je opravil, pa je bil Missing Link (X+) in pa Chiquita (X+) v Mišji peči. Na tekme je začel hoditi tudi Matjaž Žavbi.

Kategorizacijski razredi, ki so jih dosegli člani AO Kamnik, so bili v alpinizmu Tomaž Humar in Marko Prezelj državni razred in v športnem plezanju Uroš Perko, prav tako državni razred. Tudi za najboljšega slovenskega alpinista za leto 1996 je bil izbran Tomaž Humar.

1997

Po veliki odsotnosti v prejšnjem letu je v tem letu Tomaž Humar naprej načelnikoval odseku, poleg tega pa se je zelo intenzivno ukvarjal tudi z alpinizmom, tako da je prevzel vlogo ne samo najboljšega kamniškega, ampak tudi vlogo enega najboljših svetovnih alpinistov.

V januarju se je skupaj z Janezom Skokom in Ines Božičevo iz Ljubljane in Petrom Šubicem iz Škofje Loke odpravil v Patagonijo Damjan Kočar, vendar jim zaradi slabega vremena ni uspelo splezati ničesar omembe vrednega. Ločeno od njih je v Argentino oziroma Patagonijo skupaj z Moniko Kambič iz AO Mengeš šel tudi Klemen Mali. Čeprav sta večino časa imela slabo vreme, sta vseeno preplezala nekaj zelo kvalitetnih smeri: Levi ozebnik (70°, V+) in Švicarsko smer s prvenstveno varianto (VII-/ A2, V-VII) v Guillaumetu in v Aguja de la S Avstrijsko smer (55°, VI+/VI).

Tega leta je AO praznoval 60. obletnico svoje ustanovitve. Zato je sklenil organizirati lastno odpravo. Žal se je po prvem zagonu, takoj ko je bilo potrebno namero tudi finančno konkretizirati, navdušenje precej poglelo. Tako so na odpravo na 7.161 m visoki Pumori v nepalski Himalaji na območju Mount Everesta šli samo Tomaž Humar kot vodja odprave in Damjan Kočar kot član. Bernarda Cander je šla zraven do baznega tabora in nato na treking. So pa v odpravi sodelovali še Cene Berčič in Franc Osolnik, ki ju že nekaj časa ni bilo več na odseku. Za medicinske probleme je skrbel Franc Kokalj, zdravnik iz Novega mesta.

Da bi prihranili denar, so to kamniško odpravo združili s slovensko odpravo v zahodno steno Nuptseja, v kateri so bili še Janez Jeglič iz AO Domžale, Marjan Kovač iz AO Mengeš in Carlos Carsolio iz Mehike.

Celotne prvenstvene smeri v južni steni Pumorja sicer

niso mogli dokončati, ker so pomagali reševati ponesrečenega Čeha na normalnem dostopu, zato pa so izpolnili vse ostale zastavljene cilje: vzpon po normalni smeri na Pumori (7.161 m Berčič, Humar, Jeglič, Kokalj in Kovač), prvenstvena smer SV v steni Lobučaja (6.119 m – Humar, Jeglič in Carsolio). Kamniška odprava se je nato vrnila domov, v baznem taboru so ostali samo Humar, Jeglič in Kovač. Prva dva sta nato 26. oktobra vstopila v zahodno steno Nuptseja in po štirih dnevih plezanja prišla na skrajni zahodni vrh Nuptseja (7.742 m) po prvenstveni smeri. Žal je tam z grebena, verjetno veter, odpihnil v prepad Janeza Jegliča. Humar je nato v skrajno težkih razmerah sam sestopil čez zahodno steno po prej preplezani steni.

Ta dejanja v Himalaji so potrdila dejstvo, da ima Kamnik spet enega najkvalitetnejših alpinistov na svetu.

V domačih in tujih hribih je bilo preplezanih tudi veliko kvalitetnih smeri, med katerimi naj omenim samo nekatere: Postcriptome (VIII-/VII) v Gendarme du Peigne (Poličnik, Prezelj), Cassin-Ratti (VI-/VI) v Zahodni Cini (Prezelj, Wiegele), prva prosta ponovitev Sončine direktne (VIII-/IX/VII, III-/IV, Klemen Mali z Moniko Kambič iz AO Mengeš), prvenstvena smer Fabjan direkt v Rzeniku (VI+, Humar in Kočar) in druge.

V športnem plezanju je zopet celo leto dominiral Uroš Perko. Ta je na tekmovanjih dosegal solidne rezultate. Plezal je tudi v ZDA, kjer je v Mount Charlestonu preplezal smer Soul man (X+), med drugim pa je preplezal tudi 10 smeri IX. In 10 smeri X. stopnje, večino na pogled. Tudi Matjaž Žavbi se je vse bolj uveljavljal.

Bojan Pollak je vodil tečaj za vodnike nepalske planinske organizacije v Langtangu. Nogometna tekma na Korošici je bila, ni pa bilo nikogar, ki bi izpolnil pogoje za sprejem med alpiniste.

Tega leta je postaja GRS dobila nove prostore na drugi lokaciji, kar je na začetku negativno vplivalo na povezavo z AO.

Na osnovi dosežkov v letu 1996 so za leto 1997 dosegli kategorizacijske razrede v alpinizmu: Tomaž Humar – svetovni razred, Marko Prezelj državni razred, Damjan Kočar in Klemen Mali pa mladinski razred.

Leto 1997 se je zaključilo z vrnitvijo Marka Prezlija po poškodbi med vrhunske alpiniste in s poškodbo Tomaža Humarja (na Nuptseju so mu pomrzili prsti na nogah), ki je dominiral v kvaliteti. Vendar imata za seboj zelo kvalitetne alpiniste (Damijana Kočarja, Klemena Malija in Roberta Poličnika), ki še zdaleč niso rekli svoje zadnje besede. Jeseni se je začela tudi alpinistična šola pod vodstvom Roberta Poličnika, v katero se je vpisalo 12 tečajnikov. Alenka Zlatnar je vodila tečaj športnega plezanja za srednješolsko mladino, Matej Mošnik pa v okviru ŠSD športno plezanje za osnovnošolsko mladino.

Člani kamniškega AO so imeli pomembno vlogo tudi v slovenskem alpinizmu, vodništvu in planinstvu, kar se je videlo tudi tega leta: Rado Nadvešnik je član tehnične komisije ZGVS, Bojan Pollak je načelnik odbora za šolo vodnikov NMA pri KOTG PZS, član upravnega odbora ZGVS, načelnik kategorizacijskega odbora vodnikov PZS pri KVIZ PZS in član KVIZ PZS, Marko Prezelj je član Podkomisije za vrhunski alpinizem pri KA PZS, Tone Škarja je podpredsednik PZS in načelnik Komisije za odprave v tuja gorstva, Matjaž Wiegele je načelnik KA. Tudi ostali člani odseka so aktivni, tako da so prav lepi izgledi, da bo AO Kamnik še dolgo časa eden od pomembnih alpinističnih odsekov

na področju alpinizma v Sloveniji.

In kako kaže za naprej? AO še zdaleč ne misli prenehati z delovanjem. V leto 1998 stopa odsek s 42 člani. Na osnovi dosežkov v letu 1997 je Tomaž Humar dosegel mednarodni razred, Klemen Mali in Marko Prezeli pa državni razred v alpinizmu in Uroš Perko državni razred v športnem plezanju. Perko je tudi našel sponzorja, da mu vsaj za osnovno opremo ni potrebno skrbeti in mu bo tako mogoče uspelo zbrati denar za ponovni obisk Severne Amerike. Tudi Žavbi je vse boljši in počasi prevzema vodstvo nad plezalsko aktivnostjo. Mali se spet odpravlja v Patagonijo, Kočar se je prijavil v slovensko odpravo na Dhaulagiri, Prezeli pa načrtuje vzpon na Šišo Pangmo. Sicer v letu 1997 ni bil noben pripravek sprejet med alpiniste, vendar je njihovo število dovolj veliko, da se bo to zgodilo prihodnje leto in še naprej, tako da ima alpinistična in plezalska dejavnost v Kamniku prihodnost.

SKETCH OF HISTORY OF THE ALPINE SECTION OF THE MOUNTAINEERING CLUB KAMNIK FROM 1980 TO 1997 BY BOJAN POLLAK

SUMMARY

In this article the activities of the members of the Al-

pine Section of the Mountaineering Club Kamnik are introduced chronologically. All-important ascents and partially other activities of the Alpine Section are mentioned. During this time several members reached the world comparable results.

After 1980 the Alpine Section Kamnik continuously achieved good results and was constantly one of the most successful sports teams in Kamnik. As a matter of fact it was the only one to succeed in keeping high quality of work all the time. The activities, carried out in local mountains, were used as a solid base for successful achievements abroad – from the first ascent through the south face of Dhaulagiri to participation in many expeditions to Himalaya and to the first ascents in Kangchenjunga, Ama Dablam, Bobaye and Nuptse.

VIRI

Arhiv alpinističnega odseka Kamnik.

Matej Humar, Bojan Pollak in Tone Škarja: Poskus orisa zgodovine alpinističnega odseka Kamnik: 1893–1993, Zbornik Planinskega društva Kamnik, 1993.

Tone Škarja: Alpinizem na Kamniškem, Kamniški zbornik X, 1965.

OPOMBA

/1/ Napisala: za obdobje od 1988 do 1992 Matej Humar, za obdobje od 1980 do 1987 in od 1993 do 1997 Bojan Pollak.

DANE HOLCAR, strojn. tehn.,

Žebljarska 2,
1240 Kamnik

Dr. RAJKO SLAPNIK,

Drnovškova 2,
1240 Kamnik

JAMARSKI KLUB KAMNIK DVAJSETLETNIK

Kamnik je že od začetka stoletja znan po raznovrstnih športnikih. Po II. svetovni vojni so se ustanovili mnogi klubi in društva, ki so to tradicijo nadaljevali. Planinsko društvo Kamnik je bilo eno takšnih, kjer smo se mladi srečevali na tedenskih srečanjih in začeli spoznavati lepote bližnje in daljne okolice. Prehodili smo vse znane markirane steze in pohodi so postajali za mladega človeka kar nekam dolgočasni. Začele so nas zanimati stene. Poizkusili smo se v plezalnih vrtcih, posebno na Starem gradu nad Kamnikom. Hitro smo dojeli, da premagovanje sten ni tisto, kar nas bo zadovoljilo. Hoteli smo nekaj novega, mikavnejšega za tisti čas, obenem pa tudi dovolj varnega. Zagledali smo se v "črne luknje" brezen, ki smo jih videvali ob poteh in brezpotjih Kamniških Alp. Zakaj pa ne, smo se spraševali. Za veliko brezno, imenovano Jeršičev prepad, smo vedeli že dolgo. To brezno je bilo močno onesnaženo z raznimi odpadki in mrhovino in obstajala je resna nevarnost, da pride do zastrupitve pitne vode v vznožju planote. Uspelo nam je odvrti neposredno vpletene ljudi, da bi brezno še naprej uporabljali kot smetišče. Sprožili smo akcijo, da bi dosegli sprejetje občinskega odloka o varstvu kraških jam in krasi na območju občine Kamnik. To je bila prva preizkušnja. Po tem smo se podali v Ljubljano na Železničarski jamarski klub, kjer so nas lepo sprejeli, vendar razložili, da jamarske opreme ne posojajo. Svetovali so nam, naj ustanovimo svoj klub. Nekaj časa smo premišljevali, če bi ne bili le sekcija Planinskega društva Kamnik, vendar nam je ideja o samostojnem in le našem klubu postajala vse bolj všeč. Tako je Jamarski klub Kamnik nastal iz kroga planincev Mladinskega odseka Planinskega društva Kamnik. Skupina mladih, ki so se razen s planinstvom ukvarjali tudi s hojo po brezpotju, zbiranjem mineralov in odkrivanjem neznanih lepot naših gora, je sklenila, da bi bilo dobro to dejavnost trdnjeje organizirati. V začetku smo razmišljali o ustanovitvi jamarsko-geološkega kluba, ki bi združeval vse te dejavnosti. Kasneje smo se v Jami na Velikem Špicu odločili za ustanovitev jamarskega kluba. Začeli smo urejati papirje in 19. januarja 1977 smo v gostilni Gorenjc ustanovili Jamarski klub Kamnik. Navzočih je bilo 17 ustanovnih članov. Sledila je registracija kluba pri občinskih organih in vpis v Jamarsko zvezo Slovenije (JZS). Pobudniki in ustanovni člani kluba so bili: Vido Kregar, Dane Holcar, Franc Holzer, Rastko Zabrič, Janko Urbanc, Brane Viriant in še nekateri drugi člani iz vrst alpinistov in simpatizerjev, ki so s svojim članstvom v klubu sploh omogočili nastanek in registriranje kluba. Prvi predsednik kluba je postal Vido Kregar. Največje presenečenje je bilo, da nas je prišel pozdravit izkušen jamar in speleobiolog dr. Božo Drovenik, ki je bil sicer član JD Železničar, živel pa je v Kamniku. Sledila so redna tedenska srečanja ob čaju v gostilni Gorenjc. Tako se je začelo športno in tudi raziskovalno delo članov

Pred vhodom v jamo Plastenka, kjer se je rojeval JKK (od leve proti desni: Dane Holcar, Vido Kregar, Janko Urbanc; leta 1977). Foto: V. Kregar.

Jamarskega kluba Kamnik (JKK). V prvem letu delovanja smo obiskali poznane jame na matičnem krasi in tudi jame v neposredni okolici Kamnika. Tako je bilo izvedenih 52 izletov in akcij v podzemlje. Z vse pogostejšimi ogledi bližnjih jam se je pokazala potreba po pravi jamarski opremi. Vrvi in del primerne plezalne opreme za spuščanje v brezna so nam nekajkrat posodili na Planinskem društvu v Kamniku, celo Društvo za raziskovanje jam Domžale nam je ponudilo svojo še tudi precej skromno opremo. Spoznali smo, da je dobra oprema neobhodna za sodobno raziskovanje jam in da si jo moramo sami kupiti. Denarja nismo imeli in sprva o kakšnih dotacijah ni bilo govora. Opravljali smo dela nosačev za Zavod Kozorog. V lovske koč v Klinu, Bržiču, Mokrici in Kalcah smo nosili različen material za obnovo koč. Delo je bilo zelo naporno, saj so bile deske dolge po 4 metre, pot pa je bila občasno zelo ozka in strma. Z več kot 1700 ur tvorjenja smo zaslužili denar za prvo opremo, ki nam jo je svetoval in priskrbel Franci Malečkar. Prve plezalne komplete smo kupili v Italiji, kjer je bilo jamarstvo zelo razvito in temu primerno dobro založeno s tovrstno opremo. Kasneje smo opremo kupovali sami. Največkrat smo jo nabavljali pri Gherbasu v Trstu in jo preko Fernetičev tihotapili v nekdanjo Jugoslavijo. Klub pa še vedno ni bil tudi formalno klub, ker ni imel svojega statuta. V pomoč smo dobili statut nekega sorodnega kluba in neko nedeljo smo v jami Plastenka na Špicu nad Kamnikom sestavili statut JK Kamnik, ki je veljal 20 let.

Sledili so obiski znanih jam. Začeli smo z bližnjo okolico, nato pa vse višje in globlje. V tistem obdobju se je začela uveljavljati nova tehnika raziskovanja brezen, ki je temeljila na enojni vrvi, imenovana vrвна tehnika. Dane Holcar je bil prvi Kamničan, ki se je udeležil jamarske šole. Organiziralo jo je DZRJ Ljubljana Matiča. Svoje znanje je potem posredoval ostalim članom kluba, tako da je vrčna tehnika kmalu postala domača in sprejemljiva za večino kamniških jamarjev. Za treninge smo izbrali plezalni vrtec v Godiču, kjer je 13 metrov visoka previsna stena povsem zadoščala našim zahtevam. Steno smo očistili in opremili s potrebnimi klini. Tu smo se naučili spretnosti spuščanja in dvigovanja po vrvi, prepenjanja, samopomoči in ostalih veščin, ki so neobhodne pri raziskovanju bre-

Spust v brezno Allum Pot v Angliji (1. prvomajska odprava 1987 v Anglijo). Foto: R. Slapnik.

zen. Postopoma nas je raziskovalna strast vse bolj razvnela in podali smo se v "prave" jame na našem Krasu, ki so bile že dolgo poznane. Preizkusili smo se v Divaški jami, Mačkovci, Lipiški jami, Vilenici, Škamperlovi in nekaterih drugih, ki so zahtevale le nekoliko spretnosti, niso pa v nas zbujale strasti po nečem povsem neznanem, nepredvidljivem in zelo privlačnem. Po dveh mesecih sestankovanja v gostilni smo dobili prve uradne prostore za sestanke na gimnaziji Rudolfa Maistra v Kamniku. Opremo smo še vedno hranili po domovih pri članih kluba, zato smo začeli intenzivno iskati prostor, ki bi zadoščal tako sestankovanju kot tudi skladiščenju opreme. Po enem letu tekanja od vrat do vrat in številnih pregovarjanjih nam je Zveza organizacij za tehnično kulturo (ZOTK) dodelila sobo v mekinjskem samostanu. Soba je bila velika, zelo svetla in s pridihom nečesa, kar je spominjalo na pomembnost tega prostora v nekem oddaljenem obdobju. Delo kluba je bilo v polnem razmahu. Raziskave so bile vse večje in tudi globina, ki smo jo osvajali, je bila vse globlja. Največ vhodov v jame so nam pokazali lovci, planinci, alpinisti in celo gobarji. Poleg koles in javnih prevozov je bilo naše prvo (skoraj) klubsko prevozno sredstvo ami 8, ki ga je dobil "na posodo" Rastko Zabrič od svojih staršev. Z njim smo se kar 5 let vozili na večino akcij na matičnem Krasu ter do Kamniške Bistrice, kjer je bila izhodiščna točka za delovanje po našem alpskem visokogorskem krasu. Že v prvem letu obstoja kluba smo imeli neizmerno srečo. Prvega maja 1978 smo na eni od akcij odkrili dotlej neznano Kamniško jamo. Po večletnih intenzivnih raziskovanjih je postala pravi jamski sistem s kombinacijo vodoravnih rovov, stopnjastih brezen, kaminov in vodnih ponorov. Prodrli smo do globine 220 metrov in izmerili preko 1700 metrov rovov. Po tem odkritju so postale raziskave še intenzivnejše. V naslednjih letih se je klubu pridružilo še nekaj novih

članov, zato je bila v okviru kluba organizirana tudi prva jamarska šola (1981/82), ki je imela teoretični in praktični del. Posamezne teme in poglavja, ki jih je predpisala tehnična komisija JZS, so predavali kar ustavnostni člani sami, nekaj predavanj pa je bilo vabljenih. Tečajniki so se učili plezalnih veščin v plezalnem vrtcu v Godiču ter na obveznih ekskurzijah v različne tipe jam, ki so po težavnosti postopoma zahtevale vse bolj in bolj kompleksnega jamarja. Trojica mladih (Miha Hribovšek, Dušan Drolc in Raje Slapnik) so bili prva generacija, ki je opravila jamarsko šolo znotraj kluba, tudi doživela prvi jamarski krst in sprejem med jamarje v JKK. Tudi v naslednjih letih (1982/83, 1983/84, 1984/85) je bila organizirana jamarska šola, v kateri so predavali in usposabljali mlade tečajnike že prvi jamarski inštruktorji. Tako je v teh letih obiskovalo jamarsko šolo precej mladih (Jure Škofic, Brane Slapnik, Hasan Muratbašić, Meta Bizjak, Duško Berlec, Olga Slabe, Jure Škofic, tečajniki iz DZRJ Domžale, ...). Skoraj polovica med njimi je uspešno končala šolo in bila sprejeta med jamarje (Dominik Hribovšek, Aleš Zore, Andrej in Dušan Berlec, Janez Klemenc, Simon Tebovšek, Marko Vrabec).

Rezultat številnih akcij so bili novi in novi zapisniki, opremljeni z načrti jam, lego jame ter morebitnimi geološkimi, hidrološkimi, biološkimi in drugimi zapažanji. Kompletne zapisnike za posamezne jame smo oddajali v kataster JZS. Vsak prosti čas smo izkoristili za jamarjo. Risali smo načrte, krpali in prali opremo, brali knjige o jamah in jamarjih, ... Tudi med nami je krožila knjiga Operacija 1000, ki opisuje raziskave francoskih jamarjev v jami Berger v Franciji in je prva presegla globino 1000 metrov. Knjiga nam je bila kot nekak vodič, kaj se lahko z vztrajnostjo in malo sreče doseže. Velik vzornik nam je bil tudi prof. Pavle Kunaver, ki smo ga večkrat obiskali in ga seznanjali z našimi novimi odkritji. Z veseljem smo mu prisluhnili, saj je bilo njegovo življenje prežeto z nenehnim raziskovanjem skrivnosti, ki jih skriva narava. Podzemlje je imelo pri tem pomembno vlogo.

Z nabavljanjem novih in novih metrov statične vrvi smo sčasoma povsem opustili misel na lestvice. Zahtevnost raziskav v večjih jamah nas je primorala, da smo pričeli v jamah celo bivakirati. Najpogostejše pa smo se odpravili na akcije že v petek zvečer, prespali v najbližji lovski koči in se naslednji dan navezgodaj podali v jamo. Z lovci smo bili v zelo prijateljskih odnosih, zato so nam bile vse njihove koče nastežaj odprte. Za protiuslugo smo jim še vedno pomagali pri oskrbi koč, pripravi kurjave ter celo košnji na Jermanci in Lepem kamnu. Klub je postopoma dobil neverjetno pestro sestavo članov. Vsak je znal kaj njemu značilnega in vsi skupaj smo delovali kot dobro uigrana ekipa. Imeli smo odličnega predsednika in jamskega fotografa Vida Kregarja, ki je bil na čelu kluba 11 let. V eni osebi smo imeli odličnega alpinista, profesionalnega voznika, mehanika ter nenadomestljivega kuharja Francija Holzerja, biologa Rajeta Slapnika, geologa Janka Urbanca, odlične risarje in avtorje številnih jamskih načrtov Daneta Holcarja, Rastka Zabriča, Dušana Drolca, Miha Hribovška in še bi lahko naštevali. Drug drugemu smo popolnoma zaupali in vsak se je lahko stoodstotno zanesel na delo prijatelja v skupini. Varnost nam je bila prva skrb, zato smo ji posvečali velik pomen. Dosledno smo uporabljali čelade, se držali pravil dvojnega sidranja ter poskušali še pred samim spustom v brezno odpraviti vse mogoče nevarnosti in nepredvi-

Počitek med naporno vožnjo s klubskim kombijem v angleške jame (2. prvomajska odprava 1989 v Anglijo). Foto: R. Slapnik.

dlijve dogodke, ki se lahko pripetijo potem. Pomembno je bilo tudi obveščanje bližnjih o jamah, kamor smo se podajali. Nabavili smo reševalna nosila za reševanje iz brezen in formirali reševalno skupino. Sodelovala je na demonstracijah reševanj iz ruševin, ki jih je organizirala Civilna zaščita, njeni člani pa so bili vključeni tudi v republiško jamarsko reševalno skupino pri JZS. Prav v okviru CZ smo sodelovali pri gašenju požara na Mali planini, iskanju pogrešanih, spraviu snega s streh, proženju nevarnih skal in podobnem. CZ nam je s finančno podporo omogočila nakup izrabljene opreme.

Naše delo smo poskušali približati čim večjemu številu občanov. Z vrsto predavanj, obogatenih z diapozitivi, ter s stalno oglasno omarico v središču mesta, smo seznanjali naključne mimoidoče kot tudi tiste, ki jih je naša dejavnost nekoliko bolj zanimala. O vseh akcijah smo vodili zapisnik terenskih ogledov kot tudi kataster izmerjenih in dokumentiranih jam. Dobro smo sodelovali z geodetsko upravo Kamnik, ki nam je dala kopije kart v merilu 1 : 5000, ki so bile neobhodne pri vrstovanju vhodov in dostopov do jam. Klub je vseskozi dobro sodeloval z Jamarsko zvezo Slovenje (JZS), izjema je bil le kataster jam, ki ga vodimo samostojno in neodvisno od katastra JZS.

V počastitev prve petletnice delovanja kluba smo od 24. 4. do 9. 5. 1982 organizirali odpravo v Grčijo. Za cilj smo si zadali ponoviti spust in dokončno raziskati brezno Propantes, do takrat najglobljo poznano vertikalno na svetu, ki se nahaja v bližini vasice Paleohorion na Peloponezu (Holcar, 1982, 1984). Na dno brezna se je spustilo vseh 7 jamarjev, članov JKK (vodja odprave Vido Kregar, Dane Holcar, Franc Holcar, Rastko Zabrič, Janko Urbanc, Raje Slapnik, Dušan Drolc), in jamar iz Aten. V odpravi so sodelovali še 4 spremeljenci: Helena Cerar, Mija Jerman, Militsa Hadjigeorgiou in Marjan Horvat, novinar Dela. Brezno smo ponovno izmerili in ugotovili, da vertikalna ni globoka 420 metrov, kot je navedeno v literaturi, temveč le 315 metrov. Ostanek časa smo posvetili še ogledu neka-

terih zanimivejših jam v Grčiji (Peania, Pyrgos Dyr, Joannina) in na Kosovu (Mermerna pečina). O odpravi smo posneli 30-minutni film na 16-milimetrski trak. Film smo naslednje leto uspešno predstavili na festivalu športnih filmov v Chapelle en Vercors v Franciji in na podobnem festivalu v Diablereju v Švici. V okviru obeh festivalov smo organizirali klubski odpravi v francoske (Grotte Charanche, Grotte Burnillion, Goufres d. Sassenages) in švicarske jame. Leta 1984 smo v soorganizaciji z DZRJ Kranj in romunskimi jamarji raziskovali nekatere njihove že poznane jame. Naslednje leto (1985) smo skupaj s kranjskimi jamarji organizirali odpravo v Nemčijo. Tam so nas gostili jamarji iz Laichingena blizu Ulma. Spoznavali smo se z značilnostmi njihovega krasa. Tudi v letu 1986 smo izkoristili prvomajske dela proste dneve za odpravo na Češko-slovaško in Poljsko. Osem jamarjev je z že precej izrabljenim klubskim kombijem prevozilo veliko kilometrov slabe ceste, pri tem pa so kljub vsemu uživali v lepotah podzemlja. Avgusta se je 8 jamarjev (nekoliko drugačna zasedba) udeležilo 9. svetovnega speleološkega kongresa v Barceloni ter ogleda znamenitih jam: Cueves de Altamires, Cueva de Pindae, ... Zelo uspešno leto smo zaključili z raziskavami nekaterih jam v Istri, kjer so nas gostili poreški jamarji. Naslednja prvomajska odprava je bila 1987. leta. Odpravili smo se v Anglijo, kjer so nas gostili jamarji iz Yorkshira. Ogledali in raziskali smo 3 vodne jame (Gaping Gill, Allum Pot in Long Church Cave), ki so tipične za plitvi kras yorkshirškega okrožja. Leta 1988 smo angleške jamarje gostili pri nas, naslednje leto (1989) pa smo ponovno organizirali odpravo v Anglijo. Leta 1996 je JK Kamnik skupaj z DZRJ Bled organiziral slovensko jamarsko odpravo v Južno Ameriko. Raziskovali smo jame v amazonskem delu Ekvadorja in na Galapagosu.

Sledilo je še več manjših ogledov jam bližnjega zamejstva v okviru srečanj Trikotnik prijateljstva, ki smo se jih redno udeleževali.

V sodelovanju s klubi iz Kranja, Bleda, Topolšice, Velenja, Prebolda smo organizirali poletne raziskovalne taborne na Korošici, katerih glavni organizator je bil prav naš klub z neutrudnim Vidom Kregarjem (Korošica 1987, Korošica 1988, Korošica 1989, Korošica 1990). Odkrili in raziskali smo preko 150 jamskih objektov na obsežnem območju Korošice in Dleskovške planote. Odkrito je bilo tudi Brezno pod Moličko pečjo, ki je že preseglo globino 1000 metrov.

Leta 1986 je JK Kamnik gostil zborovanje Jamarske zveze Slovenije. Zasluga vseh članov kluba je bila zgledna organizacija tako velike prireditve, ki je pritegnila tudi jamarje iz Italije in Avstrije.

Pomemben del časa smo posvetili raziskavam. Pobudnik prvih biospeleoloških raziskav je bil dr. Božidar Drovenik, znanstveni svetnik na Biološkem inštitutu Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani in tudi član JK Kamnik. Izkušen jamar in priznan koleopterolog (specialist za hrošče) nas je navdušil za tovrstno raziskovanje in pritegnil k sodelovanju. Po njegovih navodilih smo že leta 1982 prvič postavili pasti za lovljenje večine talnih živali. Kot vzorčno smo izbrali Kamniško jamo v Zeleniških špicah. Že po prvem pregledu pasti (18. 7. 1982) smo v njih med ostalimi našli tudi 2 novi vrsti hroščev, ki jih je opisal dr. Drovenik (*Aphaenopidius kamnikensis*, *Orotrechus slapniki*). Tako se je začelo obdobje sistematičnih biospeleoloških raz-

Fotografiranje v jami (R. Zabrič v Kamniški jami). Foto: R. Slapnik.

skav, ki so zelo obogatile in tudi okupirale klubsko jamarsko dejavnost. S pridobljenimi izkušnjami in rezultati raznih eksperimentov smo v naslednjih letih nekoliko modificirali in dopolnili metodologijo vzorčevanja ter nabiranja biološkega materiala.

Biospeleološke raziskave so v kratkem obdobju delovanja JK Kamnik prispevale pomemben delež k naravoslovni znanosti. V preko 100 raziskovalnih ekskurzijah v več kot 40 jamah v Kamniško-Savinjskih Alpah so bile izvedene biološke raziskave. Plod teh raziskav so okvirne karte razširjenosti podzemeljskih živali v Kamniško-Savinjskih Alpah in opisane nekatere nove vrste in podvrste hroščev ter polžev.

Da je klub dosegel tolikšno raven, je nekaj sreče tudi v tem, da smo zelo dobro sodelovali z občinsko raziskovalno skupnostjo. Izvajali smo vrsto projektov, kot so iskanje vodnih virov na Veliki planini, barvanje in slednje podzemeljskih vod v Kamniško-Savinjskih Alpah in podobno. Na tak način smo pridobili prepotrebna sredstva, s katerimi smo nabavljali opremo in krili del stroškov raziskav. Naše sodelovanje je bilo uspešno tudi z dr. Ivanom Turkom in dr. Tonetom Cevcem, ki sta s svojega zornega kota preučevala jame, ki smo jih našli na Veliki planini, Dleskovski planoti, pod Mokrico.

Naše delo je vseskozi potekalo volunteersko, brez kakršnihkoli finančnih stimulacij. Vsa sredstva, ki smo jih zaslužili z delom, ali pa zelo redke dotacije, smo porabili za novo opremo, dokumentiranje jam, odprave ter hidrološke, biološke in geološke raziskave. Leta 1991 smo morali zapustiti prijetno samostansko sobo. Izborili smo si prostor v mestnem zaklonišču, vendar moramo zaradi previsoke vlage del opreme in klubsko knjižnico hraniti po domovih. Vsako leto za 1. maja člani kluba organizirajo tradicionalni ogled Kamniške jame za širšo javnost. Tako si je jamo ogledalo že več kot 1000 obiskovalcev, kar je verjetno botrovalo temu, da nas je RTV Slovenija povabila k snemanju oddaje o jami, ki so jo predvajali v sklopu serije Gore in ljudje. Naše delo je širši javnosti poznano tudi po obširnih člankih v Delu, Kamniškem občanu, Naših jamah in drugje. Ob 10. obletnici odkritja Kamniške jame smo izdali bilten Kamniška jama, kjer so na 20 straneh podrobno predstavljeni jama in dognanja geoloških in bioloških raziskovanj. Plod skupnega sodelovanja je tudi ponovna ureditev Jame pod Babjim zobom pri

Bledu, kjer smo z blejskimi jamarji zgledno sodelovali. Kot večina klubov s sorodno dejavnostjo tudi v JK Kamnik nikoli ni bilo pretirano število članov. Aktivnih jamarjev je bilo vseskozi med 8 in 15, občasno pa so bili še rekreativci in simpatizerji. Vseskozi smo poskušali z raznimi dejavnostmi pridobiti nove člane. Na OŠ Frana Albrehta je bil organiziran jamarski krožek. V nekaj zaporednih letih je bila organizirana jamarska šola, v kateri so predavali in usposabljali mlade tečajnike že prvi jamarski inštruktorji.

Klubu je v ponos kar nekaj jamskih objektov, ki smo jih odkrili: Kamniška jama (globina 220 metrov), Jesenska jama (globina 338 metrov), Brezno pod gamsovo čeljustjo (globina 210 metrov), Brezno v Jerohih (globina 220 metrov), Jama v Vrtih in številne druge (preko 200 jam).

V vsem 20-letnem obdobju se v klubu ni zgodila nobena težja nesreča. Imeli smo le nekaj zvinov, odrgnin in manjših poškodb. To potrjuje tudi dejstvo, da smo vedno postavljali varnost na prvo mesto. Naše tveganje ni šlo nikoli do skrajne točke, saj smo se vseskozi zavedali, da smo mi le gostje v jami in ne njeni gospodarji. Tako smo velikokrat prekinili odkrivanje skoraj pred koncem in smo potem ob ugodnih razmerah in zagotovljeni varnosti naslednjič nadaljevali. Preudarnost je pri takšnih akcijah zelo pomembna, saj smo se zavedali, da bi bila poškodba težje vrste v večji globini lahko usodna. Trije člani kluba so bili vključeni v republiško reševalno skupino v JZS.

Klub, ki je oral ledino v jamariji po Kamniških Alpah, je v 20-letnem obdobju dosegel zavidljiv uspeh. Rezultati marljivega dela so sistematično raziskane in dokumentirane številne novoodkrita jame v predgorju ter v samem masivu Kamniško-Savinjskih Alp. Ogledali pa smo si tudi mnogo drugih jam izven našega raziskovalnega področja. Spoznavali smo skrivnosti podzemlja, ki se odražajo v oblikovanju podzemeljskih prostorov, mikrostrukturah, živalstvu, itd. Iz vrst članov kluba, ki so sprva le ljubiteljsko raziskovali kraški svet, so se trije člani odločili za študij teh znanosti. Janko Urbanc je postal doktor geoloških znanosti, Rajko Slapnik je postal doktor bioloških znanosti, medtem ko je Marko Vrabec na najboljši poti, da na Oddelku za geologijo Naravoslovno-tehniške fakultete v Ljubljani v kratkem ubrani doktorsko nalogo. Raziskovanje podzemlja je pomemben del njihovega sedanjega raziskovalnega dela.

Rezultat 20-letnega dela je tudi zelo obsežna fotodokumentacija. Bolj ali manj smo se vsi preizkušali v fotografiranju v podzemlju. Vido Kregar se je fotografiranju še posebej posvetil in njegov arhiv črno-belih fotografij in kasnejših diapozitivov je resnično bogat. Na fotografski papir so ujeti trenutki od same ustanovitve kluba naprej. Vseskozi smo dopolnjevali klubsko knjižnico z novimi knjigami ter revijami, na katere smo bili naročeni. Obstaja tudi zbirka geoloških vzorcev ter fosilov. Klub vodi več parcialnih arhivov (o fotografijah, članih, registriranih in raziskanih jamah, bioloških raziskavah v jamah). Posebno vrednost predstavlja kataster kluba, kjer je vsaka jama skrbno dokumentirana.

Člani kluba so bili dokaj aktivni tudi izven kluba. Sodelovali so na številnih akcijah in nekaterih odpravah, ki so jih organizirali drugi jamarski klubi. Naše sodelovanje je bilo vseskozi dobro tudi s Športno zvezo Kamnik in Civilno zaščito.

Na koncu bi bilo potrebno dodati, da smo v 20-letnem

Še zadnji trenutki pred spustom v Jamo kanadsko-slovenskega prijateljstva pod Koglom.

Foto: R. Slapnik.

delovanju kluba napravili zelo koristno in pomembno delo. Kljub temu je kraški svet naše občine še poln skrivnosti in neznank, ki vabijo nove generacije jamarjev. Rezultati kratkega obdobja delovanja JK Kamnik omogočajo kvalitetno nadaljevanje začetih raziskav novim jamarjem, speleologom, biospeleologom, hidrologom, ...

ZNANSTVENI, STROKOVNI IN POLJUDNI ČLANKI, KI OPISUJEJO NJIHOVO DEJAVNOST IN REZULTATE DELA

- Drovenik, B., 1987: Jamski in slepi hrošči Kamniško-Savinjskih Alp. Naše jame 29: 31–37, Ljubljana.
- Holcar, D., 1981: Kalce 1980. Globine Gorenjske 53–54, Ljubljana.
- Holcar, D., 1984: Odprava Propantes. Naše jame 26: 99–100, Ljubljana.
- Kregar, V., 1982: Poročilo o delovanju Jamarskega kluba Kamnik v letih 1977 do 1979. Naše jame 23–24 (1981/82): 94–97, Ljubljana.
- Kregar, V., 1983: Pastirske kulture v jamah. Naše jame 25: 47–48, Ljubljana.
- Kregar, V., 1986: Raziskave v Jesenski jami na Kalcah. Naše jame 27: 28–31, Ljubljana.
- Kregar, V., 1986: O raziskavah vodnih razmer v jamah na Veliki planini. Naše jame 28: 63–64, Ljubljana.
- Kregar, V., 1988: Medklubske raziskave na Dleskovski planoti ali Veži. Naše jame 30: 54–61, Ljubljana.
- Kregar, V., 1991: Sledenje podzemnih voda na Veliki planini. Naše jame 33: 92–94, Ljubljana.
- Kregar, V., 1991: Raziskave jam v vzhodnih Kamniških ali Savinjskih Alpah. Naše jame 33: 95–100, Ljubljana.
- Kunčič, S., Slapnik, R., 1997: Slovenska jamarska odprava v Južno Ameriko – Ekvador 1996. Naše jame 38, Ljubljana.
- Slapnik, R., 1982: Biološke raziskave Kamniške jame. Globine Gorenjske.
- Slapnik, R., 1987: Favniščične in ekološke raziskave v Kamniški jami. Kamniška jama, 15–18, Kamnik.
- Slapnik, R., 1987: Kako živijo pravi podzemni hrošči. Kamniška jama, 19–21, Kamnik.
- Slapnik, R., 1988: Kamniški jamarji v angleškem podzemlju in angleški jamarji pri nas. Naše jame 30, 89–90, Ljubljana.
- Slapnik, R., 1991: Variabilnost in medsebojna interakcija Zospeum alpestre (Freyer 1855) in Z. issellanum Pollonera 1886 (Gastropoda, Ellobiidae) v jamah Kamniško-Savinjskih Alp. Magistrska naloga, Zagreb.
- Slapnik, R., 1991: Razširjenost Zospeum alpestre (Freyer 1855), Z. issellanum Pollonera 1886 in Z. alpestre bollei ssp. n. (Gastropoda, Carychiidae) in njihova variabilnost v jamah Kamniško-Savinjskih Alp. Razprave IV. razreda SAZU XXXII, 3–73, Ljubljana.
- Slapnik, R., 1996: Kronološki pregled bioloških raziskovanj v jamah Kamniško-Savinjskih Alp v okviru Jamarskega kluba Kamnik. Kamniški zbornik XIII – Razprave, 106–109, Kamnik.
- Slapnik, R., 1997: Speleobiološke raziskave članov JK v jamah Kamniško-Savinjskih Alp. Naše jame 38: 76–85, Ljubljana.

- Slapnik, R., 1996: Endemic subterranean and spring snails in Kamnik and Savinja Alps of Slovenia. Arianta II, 39 4 0. Symposium 1996 Alpine landsnails, Johnsbach, Austria.
- Slapnik, R., 1996: Slovenska jamarska odprava v Južno Ameriko (Ekvador 1996), I. del. Kamniški občan 16, 5, 1996.
- Slapnik, R., 1996: Slovenska jamarska odprava v Južno Ameriko (Ekvador 1996), II. del. Kamniški občan 30, 5, 1996.
- Urbanc, J., 1982: Kamniška jama. Naše jame 23–24 (1981/82): 25–34, Ljubljana.
- Urbanc, J., 1982: Brezno pod gamsovo čeljustjo. Naše jame 26: 77–81, Ljubljana.

STROKOVNI IN POLJUDNI ČLANKI, KI OPISUJEJO DEJAVNOST KAMNIŠKIH JAMARJEV

- Kovač, M., 1991: Brezno pod Moličko pečjo. Naše jame 33: 101–103, Ljubljana.
- Omruz, H., 1997: 20. obletnica Jamarskega društva Kamnik. Kamniški občan 29, 5, 1997.

SAMOSTOJNE IZDAJE IN OSTALI PRISPEVKI

- 1982: Propantes, 16-milimetrski film.
- 1989: Kamniška jama, bilten.
- 1995: Kamniška jama, TV SLO I., dokumentarni film.
- 1977–1997: Kataster terenskih ogledov, JK Kamnik.

THE KAMNIK CAVING CLUB'S

20TH ANNIVERSARY

BY DR. RAJKO SLAPNIK AND DANE HOLCAR

SUMMARY

Some young members of the Mountaineering Club Kamnik who enjoyed roaming untrodden paths, collecting various minerals and discovering the unknown beauty of mountains established the Kamnik Caving Club. The first meeting of the Club was held at the Gorenc Inn on 19th January 1977 by Vido Kregar, Dane Holcar, Franc Holzer, Rastko Zabrič, Janko Urbanc, Brane Virant and some other sympathisers. Vido Kregar became the first president of the Caving Club. At the beginning there was no money, whatsoever, for Club's activities and the members earned it by carrying various loads for the Kozorog Institute. Their first statute was written in the cave Platenka on Špica above Kamnik. On 1st May 1978 the speleologists of the Kamnik Club discovered Kamniška jama which appeared to be the whole system of horizontal passages, graded precipices, chimneys and water ponors.

Also the caving school was organised for new members of the Caving Club and several researching projects were carried out. They celebrated their 5th anniversary by preparing a researching excursion to Greece, which was filmed. The film was later rewarded at the sports films festival at Chapelle en Vercors in France and also at the festival of Diablere in Switzerland. During both festivals some expeditions were carried out to the caves of France and Switzerland. In 1984 they went to the caves in Romania and did some researches there together with the speleologists from Kranj and Romania. In 1985 the speleologists from Kamnik and Kranj were the guests of German speleologists in Laichingen near Ulm and in 1986 an expedition was organised to Czechoslovakia and Poland. In August, in the same year, 8 members of the Kamnik Caving Club attended the international congress of speleology. In 1987 their hosts were the Yorkshire speleologists, who returned their

call in 1988. In 1996 the Caving Clubs of Kamnik and Bled organised the national speleological expedition to South America where researches were done in the Amazon area of Ecuador and on Galapagos. In cooperation with the clubs of Kranj, Bled, Topolšičica, Velenje and Prebold they organised several summer researching camps on Korošica. They discovered and researched more than 150 speleological places in the wide area of Korošica and Dleskovška planota. In 1986 the Kamnik Caving Club was the host of the national convention of the Slovenia Caving Association. Biospeleological researches, carried out by the Kamnik Caving Club, meant a significant contribution to natural science. Maps of underground fauna of Kamniško-Savinjske Alpe were made and descriptions of some new species and subspecies of beetle and snail were written. Speleologists also helped in searching for sources of water on Velika planina by colouring and trailing underground streams in Kamniško-Savinjske Alpe. The yearly public visits to

Kamniška jama (1st May) have become traditional and TV Slovenia made a programme, which introduced the cave on TV. Also a bulletin was issued on 10th anniversary of discovering Kamniška jama. There are several discoveries that the speleologists of Kamnik can be proud of: Kamniška jama (220 m deep), Jesenska jama (338 m deep), Brezno pod gamsovo čeljustjo (210 m deep), Brezno v Jerohih (220 m deep), Jama v Vrtih and several others. The results of hard work are evident: several systematically documented discoveries of caves in the Kamniško-Savinjske Alpe area, a large collection of photographs, a library and a collection of geological samples as well as fossils. The cadastral register in which all caves have been carefully documented is of a special value to the Club. All activities, mentioned so far, may be a solid ground for cave explorers, speleologists, biospeleologists and hydrologists to carry on the researches of high quality.

BENJAMIN BEZEK, dijak gimnazije,
Podgorje 94/F,
1241 Kamnik
DANIJELE BEZEK, prof., svetnik,
Podgorje 94/F,
1241 Kamnik

60 LET OD ODKRITJA MAMUTA V NEVLJAH

UVOD

Zgodovine zapisuje le najpomembnejše dogodke. Če bi zanje iskali primerjavo v naravi, bi smeli reči, da so kot utrinek. Pridejo, zažarijo in pustijo sled. Odkritje mamutovih kosti v Nevljah je eden takih dogodkov.

KRONOLOGIJA DOGODKOV IN NJIHOV DRUŽBENI POMEN

Potok Nevljica je bil pred 60 leti velika nadloga za vaščane Nevelj. V okljuku pod pokopališčem in cerkvi je Nevljica vztrajno spodjedala brežino in se nevarno približala pokopališču in cerkvi. Pa ne samo to. Ob večjih dotokih vode je redno prestopila bregove in delala škodo.

Kamniški župan in gostilničar Nande Novak je vedel, da nujna regulacijska dela presegajo denarne možnosti občine Kamnik. Pritiskal je na kraljevo bansko upravo v Ljubljani in dosegel začetek del, ki so stekla v januarju 1938.

Prenekateri domačin je pri velikem javnem delu našel svoj osnovni ali pa dodatni vir zaslužka. Ugodno je bilo že to, da so dela potekala v zimskem času, ko je kmečkih opravil manj.

V marcu so potekala zaključna dela, ki jih je za gozdno-tehnični odsek za urejanje hudournikov pri kraljevi banski upravi vodil inž. K. Kumer, med Kamničani znan kot odličen atlet, jugoslovanski in balkanski prvak v tekih.

Že med gradbenimi deli pri izkopu nove struge so delavci večkrat naleteli na kosti, vendar temu niso pripisovali večjega pomena. Drugače pa je bilo pri izkopu temeljev za novi most čez Nevljico. Izgradnjo mostu je v glavnem financirala občina Kamnik in zato je župan pogosto prihajal na gradbišče in nadzoroval potek del.

Ponedeljek, 14. 3. 1938: Ljudje so s strahom in negotovostjo prebirali časopisne novice o Hitlerjevem vkorakanju v Avstrijo. Toda lepo vreme je pregnalo mračne misli, ki jih je prineslo jutro, in posvetili so se vsakdanjim opravilom. Popoldne je na gradbišče novega mostu v Nevljah prišel župan in se zapletel v pogovor z delavci. Ti so mu potožili, da so nepričakovano naleteli na nekakšne "store", ki jih močno ovirajo pri delu. Župan se je spustil v jašek in v tistih "storih", po svojem laičnem znanju, prepoznal kosti. Kaj narediti? Nekaj ostankov je dal v torbo, sedel na kolo in se zapeljal v Kamnik po nasvet k veterinarskemu inšpektorju J. N. Sadnikarju. Priča nepričakovanega obiska je bil Niko Sadnikar, študent medicine, ki se dogodka spominja takole:

"Bil sem na semestrainih počitnicah. 14. 3. je bil prekrasen pomladanski dan. Z očetom sva na vrtu obrezovala sadno drevje. Sredi te idile je na naše dvorišče prikolesaril župan Nande Novak. Rekel je: »Nekaj sem prinesel!« in izvlekel iz torbe veliko črno

Dviganje mamutovega okla (2,7 m). Razpoznavni so: inž. K. Kumer, dr. J. Vidic, dr. J. Polc in dr. F. Kos. Foto: V. Božič - Bernot.

stvar. Pokazal jo je proti očetu rekoč: »Meni se zdi, da je to kost!« Oče je zlezel s hruške, vzel črni predmet v roke in potrdil županovo domnevo. Potem je župan opisal okoliščine, kje in kdaj je našel kost. Stvar je postala privlačna in zanimiva. Oče se je odločil, da gre z županom v Nevlje.

V naši hiši je takrat stanoval slikar Stane Cuderman. Pogovor med nami tremi je privabil tudi njega na dvorišče. Vzel je fotoaparat in tako smo vsi štirje: župan, moj oče, S. Cuderman in jaz s kolesi krenili proti Nevljam.

Jaz sem se spustil v jamo in še danes se spomnim, da so kosti ležale nekoliko postrani. Glina je bila temno modre barve in v jami je neznansko smrdelo – verjetno od tiste glinice v okolici kosti, ki je bila prepojena z razpadlo mamutovo maso. Sicer pa so bile kosti dobro ohranjene in oče je po ogledu zaključil, da kosti pripadajo že izumrlemu sesalcu mamutu.

Za župana je bilo v tistem trenutku glavno vprašanje, kaj narediti. Oče mu je svetoval, da naj o dogodku obvesti bansko upravo in Narodni muzej v Ljubljani. To je župan še isti večer storil.

Proti večeru sva se s Cudermanom vrnila domov, polna vtisov, ki sva jih doživela v Nevljah. Stane mi je na dvorišču rekel: »O tem moramo nekaj napisati.« Rekel sem mu, da drugi dan odhajam nazaj na študij v Zagreb in da naj to sam uredi. (Sadnikar, N., 1998)

Novica o najdbi kosti neke v pradavnini poginule živali se je bliskovito širila. V glavi prenekaterega domačina se je sedanost spojila s preteklostjo. Ljudje so imeli takoj svojo razlago: Najdene kosti pripadajo zmaju iz neveljskega jezera.

Okoli najdišča je bilo vedno dovolj ljudi, ki so z zanimanjem spremljali odkopavanje skeleta. Foto: V. Božič - Bernot.

Izročilo o obstoju neveljskega jezera je bilo takrat med ljudmi dosti bolj živo, kot je danes (Klemenc, F. in J., 1998). K trdnosti tega prepričanja je veliko prispeval J. V. Valvasor s poročilom v Slavi vojvodine Kranjske:

"Kjer pa teče danes reka Bistrica, je bilo, pravijo, jezero tako visoko, da je Mali grad ležal spodaj ob vznožju gore; ta gora da je bila takrat eno, pozneje pa da se je razcepila na dvoje, ker se je utrgal strahovit oblak. Na ta način sta se ločila bratska gradova Mali in Stari grad. Po starem pripovedovanju je tedaj jezero preplavilo mengeško polje ... Meje jezera postavlja staro poročilo k cerkvi v Nevljah, ki je posvečena sv. Juriju, pa jo še danes mnogi imenujejo Sv. Jurij ob jezeru."

Doživetij polno popoldne je v J. N. Sadnikarju, odličnem amaterskem slikarju, prebudilo umetniški navdih. Še isti večer je narisal barvno sliko neveljskega mamuta. J. N. Sadnikar je že v zgodnji mladosti kazal slikarske sposobnosti. Morda bi bil postal celo slikar, če ne bi bila njegova mama presodila drugače. V materinski skrbi je odločila, da za slikarja, ki bi lahko od svojega dela živel, nima dovolj sposobnosti. Našla mu je štipendijo in ga usmerila v veterinarski poklic. Desno od mamuta je upodobil kamenodobnega človeka v lovu na mamuta. Ta kompozicija mamuta in človeka, glede na čas nastanka, preseneča. Šele kasnejši dogodki in odkritja so pokazala, da je bil kamenodobni človek v resnici sodobnik neveljskemu mamutu.

Pred njim je kamniški slikar Anton Koželj že leta 1926 ilustriral knjigo Iz tajnosti prirode. V njej je upodobil kamenodobne lovce, ki pokončujejo ujetega mamuta. Paleolitska odkritja v Nevljah so to Koželjevo sliko aktualizirala. Po mnenju strokovnjakov naj bi dobro ponazarjala okoliščine, v katerih sta živel ledenodobni človek in mamut. Sliko so takrat podnaslavljali: Ka-ko je nevljanski človek lovil mamuta (Rakovec, I., 1938; Kos, F., 1939 a).

Sadnikarjeva slika je še danes del njihove muzejske zbirke, čeprav je bila 28. 12. 1968, ko se je v Sadnikarjevo hišo zaletel tank, poškodovana.

Likovno upodobitev neveljskega mamuta bi prej pričakovali od slikarja Cudermana, ki je slikarski čopič zamenjal za novinarsko pero in novice sporočil časopisu Jutro. Najbolj odmevno je bilo njegovo javno pismo (Cuderman, S., 1938).

Torek, 15. 3. 1938: Popoldne je prišel iz Ljubljane preparator Viktor Herfort iz Prirodopisnega oddelka Narodnega muzeja. Ogledal si je kraj najdišča in se vrnil v Ljubljano s poročilom, da so bile v Nevljah v resnici odkrite kosti neke zelo velike živali.

Sreda, 16. 3. 1938: V Nevlje je prišel zoolog dr. Fran Kos. Njemu je bilo zaupano strokovno delo pri odkopu najdišča. Od bana dr. Natlačena je imel dovoljenje, da je pri odkopavanju lahko uporabil pomoč delavcev, ki so sicer delali na regulacijskem kanalu. Srečal se je tudi z J. N. Sadnikarjem in se zelo čudil, odkod njemu trdno prepričanje, da v glini ležeče kosti pripadajo mamutu (*Mammonteus primigenius*).

Gospod J. N. Sadnikar je v svoji zbirki že imel dve mamutovi kosti. Eno (tibia – piščal) je sam našel ob strugi Kamniške Bistrice pod Mokrico leta 1910. Takrat je okolico najdbe preiskal, vendar drugih primerkov ni našel, zato je sklepal, da je bila kost morda prinesena iz Mokriške jame, ki jo je dobro poznal, pa tudi fosile v njej. Na prošnjo župnika S. Robiča je leta 1895 poslal vanjo svojega človeka, ki je župniku pomagal pri odkopavanju. V zahvalo za denarno pomoč, ki jo je nudil s plačilom delavca, mu je S. Robič odstopil nekaj ostan- kov jamskega medveda (*Ursus spelaeus*). Ti so še danes v Sadnikarjevem muzeju. Na njih pa se vidi lepa pisava, s katero je S. Robič označil najdene dele skeleta.

Drugo mamutovo kost pa je J. N. Sadnikarju prinesel fant s Perovega. Našel jo je na bregu Kamniške Bistrice. Obe kosti sta v kamniškem muzeju (Sadnikar,

N., 1998).

Dr. F. Kos je zasnoval delo na za tisti čas zavidljivi strokovni ravni. Odgrinjali so plast za plastjo in v vsaki evidentirali najdbe, ki bi bile lahko prispevale k celostni podobi najdbišča.

Kosti niso dvigali, ampak so njihov položaj in globino določili z jeklenimi iglami, najdeno mesto pa označili s količki. Na tak način so kosti zavarovali pred razpadom na zraku. Zaradi suhega vremena so fosilno obzorje zalivali in škropili. Ko je bila odkrita večina kosti, so na odkopno jamo postavili kvadratno mrežo. Z nje pomočjo so naredili načrt ležečih kosti, vsaka kost pa je tako dobila tudi svojo inventarno številko.

Kosti so potem do polovice odkopali, zavili v staniol papir in juto ter vse skupaj zalili z mavcem. Enak postopek so po dvigu opravili tudi na spodnji strani kosti.

Četrtek, 17. 3. 1938: Naključje je hotelo, da je bil že tega dne odkrit artefakt, ki po svoji pomembnosti verjetno presega najdbo mamutovih kosti (Josipovič, D., 1988).

Dr. F. Kos je v svoj dnevnik zapisal: *"Ob treh popoldne, ko je v neveljski cerkvi ravno zvonilo v 'spomin na odtok jezera', je izkopal naš muzejski preparator g. V. Herfort iz glinastega peska fosilne plasti majhen, temen predmet ter mi ga pomolil kot 'košček premoga'. Predmet je ležal ob neki le delno zasuti kosti v bližini jaška za levi mostni opornik. Ploščati podolgovati kamenček, očiščen glinastega peska, se je izkazal kot lep temen silek, in sicer kot lepo, tipično mikrolitsko, zelo ostro aurignaško rezilce – praskalce."*

Dr. F. Kos je starost praskalca precenil. Danes velja bolj zmerena ocena, ki postavlja uporabo orodja v mlajši paleolitik 16.000–20.000 let pred sedanostjo (Gabrovec, S., 1985 in Enciklopedija Slovenije št. 7).

S tem odkritjem je bila potrjena prisotnost kamenodobnega lovca v Nevljah. Ta je praskalce morda uporabljal pri razkosavanju lovskega plena. Tako je najdeni skelet mamuta verjetno pripadal lovskemu plenu. V prid tej domnevi govori dejstvo, da na odkopu niso našli mamutovih lobanjskih kosti. Kamenodobni lovec je lobanjske kosti morda zdrobil, ko je iskal mehkejše dele. Možna pa je tudi druga razlaga. Lobanjskih kosti lahko ni zaradi njihove lege med glino in prodrom. Dr. N. Sadnikar trdi, da je videl kosti ležati v poševni legi. Po tej razlagi bi bile okončine nižje od glave, ki je bila v dotiku s prodrom, in tako naj bi bile lobanjske kosti izpostavljene delovanju plinov in vode, ki so jih raztopili. Dejstva, da je bilo ob mamutovih kosteh najdeno orodje, se je zavedal tudi dr. F. Kos. Zato je svoje znanstveno poročilo naslavljal kot neveljski paleolitik (Kos, F., 1939 a in b). V ospredje je postavil človeka in njegovo civilizacijo.

Od živalskih ostankov je bilo zelo pomembno odkritje paročka rogov severnega jelena (*Rangifer tarandus*). Tako mamut kot severni jelen sta hladnodobni živali. V času večjih ohladitev sta se selila bolj proti jugu, v času otoplitev pa sta se pomikala v področja bolj hladnih podnebnih razmer. Tem selitvenim procesom je sledil človek lovec.

Tako je bila leta 1938 v Nevljah odkrita in potrjena prva lovska postaja kamenodobnega človeka na odprtem pri nas.

Sobota, 19. 3. 1938: Cerkveni praznik sv. Jožefa. Številni radovedneži izkoristijo praznik za obisk Nevelj. Samo tega dne je v Nevlje prišlo več kot tisoč obiskovalcev. Dva avtobusa radovednežev sta prišla celo iz Celovca.

Študent N. Sadnikar z mamutovim rebrom v izkopanem jašku. Foto: V. Božič - Bernot.

Nasploh lahko rečemo, da je odkritje javnost zanimalo. Med vsemi radovednostmi je imela ta morda še najbolj pozitiven vzgojni pomen. Marsikateri obiskovalec je tako prvič spoznal, da je znanstvenoraziskovalno delo lahko tudi težko in garaško.

V tistem času je bila razvojna teorija že splošno sprejeta. Nevlje so šolarjem, dijakom in študentom ponujale priložnost, da so se na svoje oči prepričali o materialnih dokazih razvojnega nauka.

Časopisi so v glavnem korektno obveščali javnost o poteku del, največjo vrednost pa so imele včasih bolj strokovne, včasih pa bolj poljudne razlage, povezane z najdbami v Nevljah.

Torek, 22. 3. 1938: Na fosilnem obzorju so našli spodnjo čeljustnico in 2,7 metra dolg okel.

Sreda, 23. 3. 1938: Na zahodni strani odkrijejo humano plast v globini 125 centimetrov pod površjem. Prod in pesek sta bila v globino 4–8 centimetrov pomešana z ogljem kurišča, ki je v premeru merilo 4–5 metrov. Kasneje je bilo ugotovljeno, da je oglje pripadalo listavcem. Tudi na tem prostoru so bili najdeni predmeti, sicer brez značilnih retuš, ki bi lahko služili kot orodje.

Sreda, 30. 3. 1938: Izkopavanja so začasno ustavljena.

Ponedeljek, 4. 4. 1938: Po posredovanju bana se raziskovalno delo nadaljuje.

Četrtek, 7. 4. 1938: Šef gozdno-tehničnega odseka banski svetnik inž. A. Štrancar je prišel v Nevlje in dokončno ustavil vsa raziskovalna dela. Po relativno dolgem obdobju lepega vremena je bilo pričakovati, da bo nastopilo deževno obdobje. Delo na gradbišču je

Študent N. Sadnikar z mamutovim rebrom, skrajno desno delavec, ki drži v rokah tiste fosilne ostanke, ki jih je župan Nande Novak prinesel pokazat J. N. Sadnikarju v Kamnik. Foto: V. Božič - Bernot.

bilo potrebno zaključiti, zato so bila vsa nadaljnja raziskovalna dela zaustavljena.

Za bodoče raziskovalce je dr. F. Kos izdelal načrt najdišča z orientacijskimi merami glede na levi podporni steber "mamutovega mostu". Do danes se raziskovanja na tej lokaciji niso nadaljevala.

Neveljska dolina leži na izteku Tuhinjske doline v gorenjsko kotlino. Paleolitska odkritja so dokazala, da so ljudje prehod in dolino uporabljali kot pot že v pradednin. Zato bi bilo nadaljnje raziskovanje potrebno in verjetno uspešno.

K dogodkom v Nevljah sodijo tudi govorice (afere). Prva je izbruhnila že na samem začetku. S. Cuderman je dogajanje na gradbišču 14. 3. 1938 ujel na filmski trak svojega fotoaparata. Med slikami je bila tudi ena, ki jo je posnel J. N. Sadnikar in prikazuje S. Cudermana in N. Sadnikarja s fosilnimi ostanki v rokah. To sliko je potem objavil časopis Jutro (Jutro 1938, št. 64). Nedolžna stvar je sprožila resne obtožbe. Govorilo se je, da sta S. Cuderman in N. Sadnikar samovoljno posegla v arheološki prostor in s svojim nestrokovnim ravnanjem povzročila materialno škodo.

Ta afera je imela še globlje korenine. Ob njej se je odprlo vprašanje pravne ureditve zasebnih zbirk. Kaj je splošno in kaj individualni interes in kje je meja med njima. Seveda so puščice letele predvsem na zasebno zbirko gospoda J. N. Sadnikarja. Takrat so nekateri dvomili v to, da je inventar zbirke sploh ustrezno zaščiten. Na očitke je odgovoril S. Cuderman (Cuderman, S., 1938) in izdal celo nekatere preparatorske skrivnosti J. N. Sadnikarja in na ta način poskušal odpraviti sum, da je kulturna in naravna dediščina v zbirki ogrožena.

V aferi in aferice pa se niso zapletali le posamezniki, ampak tudi širše skupnosti. Bolj ozavešeni Kamničani ob odkritju mamuta niso skrivali želje, da bi rekonstruirani mamutov skelet postal osnova za bodoči kra-

jevni muzej. Zanimivo je, da je na te zamisli bolj liberalno usmerjeni časopis Jutro gledal s simpatijami. Njemu konkurenčni časopis Slovenec pa je želje Kamničanov pokazal kot ozke in omejene ter zastopal stališče, da tako pomembno odkritje, kot je mamut, pripada le Narodnemu muzeju kot osrednji nacionalni instituciji (Slovenec 1938, št. 63).

Na pisanje časopisa Slovenec se je odzval S. Cuderman. V svojem javnem pismu (Cuderman, S., 1938) je utemeljil, zakaj je primerno, da bi mamut ostal v Kamniku. Po njegovem ima najdba največjo vrednost v okolju, kjer je bila najdena. To seveda ni vedno in povsod mogoče, toda Kamnik kot zgodovinsko, turistično in letoviško mesto izpolnjuje pogoje, da se mu to izjemno odkritje zaupa.

Občina z županom Nandetom Novakom se je od samega začetka zavedala, da bo plačilo stroškov odkrivanja tisti jeziček na tehničari, ki bo pomembno odločal o tem, kje bo skelet mamuta po izkopavanju ostal. Arheološki inštitut ljubljanske univerze je občini Kamnik ponudil pomoč. V ponudbi je bilo navedeno, da se bo mamutovo okostje po preparaciji vrnilo v Kamnik. Žal pa so prevladali drugi interesi, ki niso bili v prid Kamniku.

Zavarovani kosi skeleta so bili iz začasnega skladišča, ki je bil pri županu Nandetu Novaku, prepeljeni v Narodni muzej v Ljubljano, konzervirani in decembra 1941 je bil mamutov skelet rekonstruiran in primeren za javno predstavitev. Takrat je bila že vojna, Kamnik pa od Ljubljane ločen z mejo med Nemčijo in Italijo.

KONEC

Ob petdeseti obletnici odkritja mamutovega skeleta v Nevljah je bila na pobudo dr. N. Sadnikarja postavljena na "mamutovem mostu" obvestilna tabla, ki v slovenskem in angleškem jeziku sporoča, da je bilo na tem mestu 14. 3. 1938 odkrito okostje mamuta.

ZAHVALA

Zahvaljujemo se gospe Valeriji Božič - Bernot za naklonjenost in pomoč, ki nama jo je nudila s fotografijami, ki jih je sama posnela v marcu in aprilu 1938. To gradivo je eno redkih, ki je nastalo takrat in se ohranilo do danes.

VIRI IN LITERATURA

- Brodar, M., 1965: Ledenodobni človek v Mokriški jami, Kamniški zbornik, str. 161–164.
- Cuderman, S., 1938: Mamut v Kamniku ali Ljubljani? (Javno pismo, objavljeno v Jutru, št. 68, str. 3).
- Enciklopedija Slovenije, št. 7 (Nevlje, str. 409–410), št. 8 (Paleontologija, palinologija, str. 226–227).
- Gabrovec, S., 1985: Mesto Kamnik v prazgodovini Slovenije, Zbornik razprav, str. 5–9.
- Josipovič, D., 1988: Pol stoletja neveljskega paleolitika, Proteus, št. 8, str. 310–312.
- Jutro 1938: Okostje orjaškega mamuta izkopano v Nevljici pri Kamniku, št. 63, str. 3; Ko je tod hodil mamut, št. 64, str. 3; Mamuta odkopavajo, št. 65, str. 3.
- Klemenc, F. in J., 1998: Izjava (magnetogram) o odkopavanjih v Nevljah leta 1938 in o neveljskem jezeru, v arhivu avtorjev.
- Kos, F., 1939: Paleolitske najdbe ob Nevljici, Etnolog, št. 11, str. 417–419; Neveljski paleolitik, Glasnik muzejskega društva za Slovenijo, št. 20, str. 25–65.
- Rakovec, I., 1938: Mamut in njegovi predniki, Proteus, št. 5, str. 11–18.
- Rakovec, I., 1975: Razvoj kvartarne sesalne faune v Sloveniji, Arheološki vestnik, št. 24, str. 225–270.
- Sadnikar, N., 1998: Izjava o dogodkih v Nevljah v marcu 1938, v arhivu avtorjev.

Slovenec 1938: Okostje predpotopnega orjaka odkrivajo, št. 63, str. 3; Vodnikovo poročilo o prvi najdbi mamutovega zoba na Slovenskem, št. 65, str. 5; Mamut bo ta teden izkopan, št. 71, str. 5; Mamutovo okostje v mavcu, št. 73, str. 3.

60th ANNIVERSARY OF THE MAMMOTH DISCOVERY AT NEVLJE BY BENJAMIN AND DANIJEL BEZEK

SUMMARY

60 years ago (14th March 1938) the skeleton of mammoth was found at the village of Nevlje near Kamnik, but it was not the only discovery that the excavations revealed. The discovery of tools, used by a stone age hunter, was probably of greater importance than the skeleton itself. The place of discovery is believed to be a hunting post and the skeleton was the hunting quarry. In 1928 a similar post was discovered in the cave Potočka Zijalka on the mountain Olševa. The site of Nevlje was, however, the first hunting post in the open air that was discovered in Slovenia.

Unfortunately these facts are not widely known and this year's anniversary is a good opportunity to point them out to the young people of Kamnik as a significant historical asset.

JOŽE PAVLIČ, dipl. teol.,

Suhadole 61 g,
1218 Komenda

VRNITEV "JELOVŠKOVEGA TABERNAKLJA"

OBNOVITVENA IN PREUREDITVENA DELA V KOMENDSKI ŽUPNIJSKI CERKVI

Komendska župnija je v nedeljo, 12. oktobra 1997, doživela trenutke, ki se bodo zaradi odmeva v javnosti, korenitega posega v domačo cerkveno umetnostno dediščino, pa tudi nasprotujočih si stališč in mnenj župljanov in ljudi zunaj župnije, za vedno zapisali v njeno kroniko. Ljubljanski pomožni škof mag. Alojz Uran je namreč med mašo ob 10. uri med obnovljenimi (glavni oltar, prižnica in stranski oltarji) in nedavno novimi umetninami v župnijski cerkvi sv. Petra (daritvenim oltarjem in ambonom) /1/ blagoslovil tudi novi tabernakelj v glavnem oltarju; "oltar k ljudstvu" pa tudi posvetil.

Zadeva ne bi bila tako zelo občutljiva in tudi sporna, če ne bi bilo šlo za glavni oltar, ki je po mnenju umetnostnih strokovnjakov celo eden najlepših lesenih baročnih oltarjev na Slovenskem /2/, prav posebej pa za zamenjavo Plečnikovovega tabernaklja s po Jelovškovega tabernaklju narejenim novim prostorom za Najsvetejše. To je bila resnično pogumna poteza, ki bi si jo komaj kdo drznil narediti; še zlasti zaradi "nedotakljivosti" tako velikega mojstra arhitekture, kakršen je bil Jože Plečnik, na čigar ustvarjalni genij v Komendi spominja nekaj izrednih del. Mednje sodi tudi tabernakelj, ki je leta 1956 v glavnem oltarju zamenjal dotrajani leseni Jelovškov tabernakelj. /3/

Za to takrat prav gotovo drzno delo se je odločil tedanji komendski župnik Viktorijan Demšar. Ni mu bilo lahko, ko je videl, kako propada čudovito Jelovškovo delo. Rad bi ga bil obnovil, pa časi in razmere niso bili temu naklonjeni. Zatekel se je po nasvet k tedanjemu ljubljanskemu škofu Antonu Vovku. Ta mu je odgovoril: "Oltarna miza je kamnita, tam mašuj. Kot župnik si dolžan poskrbeti, da bo Najsvetejše na varnem in v zanj primernem tabernaklju. Če glavnega oltarja ne moreš obnoviti, ga pač ne moreš; počakajmo in upajmo na boljše čase." /4/

Mojster Plečnik, ki je leta 1935 vzorno uredil komendski cerkveni trg in dohod od njega, zanj pa prispeval za komendsko zgodovino zelo pomembni umetnini: spomenik padlim vojakom iz prve svetovne vojne in pomnik na evharistični kongres leta 1935 v Ljubljani, je ustregel prošnji župnika Demšarja in komendskega cerkvenega ključarja Janeza Štrcina, naj se loti tudi tega dela. Tabernakelj je upodobil kot vodnjak (to zamilsel je dobil ob ogledu Glavarjevega vodnjaka pred komendsko graščino, od prejšnjega Jelovškovega tabernaklja pa uporabil štiri angelce), iz katerega naj komendski župljani zajemajo zdravo pitno vodo za telo, iz Kristusa, podarjajočega se pod podobama kruha in vina, pa duhovnih moči za krščansko življenje.

ln še druga misel, tudi vredna tega toliko let v Sloveniji pozabljenega in premalo cenjenega moža. Povedal jo je Janezu Štrcinu. Priznal mu je namreč, da mu kljub prizadevanju ni uspelo izdelati takšnega tabernaklja, ki bi se zares skladal z baročnim glavnim oltarjem. Pred-

Plečnikov tabernakelj v glavnem oltarju komendske župnijske cerkve

lagal je, naj bo ta tabernakelj začasna rešitev, dokler ne bodo našli boljše. /5/

Da se mojstru Plečniku tabernakelj ni najbolje posrečil, je vedel povedati nekdanji komendski župnik Viktorijan Demšar (cerkvenemu ključarju Janezu Pogačarju z Gore). /6/

Ob tedanji zamenjavi tabernakljev je bilo po komendski župniji – kot ob tokratni – slišati razne pripombe, nekatere prav nespodobne primerjave. Celu ugledni profesor na ljubljanski teološki fakulteti se je med predavanjem o njem izrazil, da je novi tabernakelj podoben sodu. /7/ Ljudje pa so se nanj navadili. Tabernakelj je ostal v glavnem oltarju do 8. oktobra 1997. Tedaj ga je Anton Marolt, zlatar in pasar iz Kranja, odpeljal v svojo delavnico, da bi ga obnovil, izdelovalec novega tabernaklja Miha Legan iz Žužemberka pa je istega dne s pomočniki očistil glavni oltar in vanj nametil po vzoru baročnega slikarja in freskanta Franca Jelovška narejeni tabernakelj.

Do tega dejanja ni bila lahka pot. Sedanji komendski župnik in dekan Nikolaj Pavlič si je moral veliko prizadevati, da je s pomočjo vrhunskih umetnostnih strokovnjakov (dr. Emilijan Cevc, dipl. inž. arhitekture Franc Vardjan, inšpektor z Inšpektorata Republike Slovenije za kulturno dediščino, umetnostna zgodovinarica Olga Zupan, nekdanja direktorica Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine v Kranju ...) poiskal najboljše rešitev. Za kakšno so se odločili, je povedal pri oznanilih po maši v nedeljo, 28. septembra 1997. Tako je Jelovškov glavni oltar, ki ga je leta 1758 izdelal kipar Janez Gabrič (Ioanes Gabritsch) in za katerega celotno obnovo, ki vključuje tudi restavriranje in rekonstruiranje Jelovškovega tabernaklja, se je že dolgo zavzemal župnik Pavlič, postal umetniško zaključena

Sedanji tabernakelj, kakršnega je po prvotnem Jelovškovem izdelal rezbar Miha Legan.

in ubrana celota. Kar pa je posebej pomembno: "Šele zadnja, dolgoletna in strokovno zahtevna prenova je Jelovškemu oltarju vrnila njegovo prvotno podobo." /8/

Novi tabernakelj res ni popolnoma Jelovškov, vsekakor pa se bolje ujema z baročno notranjostjo cerkve, prav posebej velikega oltarja, kot se je Plečnikov. To se je pokazalo že ob njegovi namestitvi, o tem govorijo prve ocene obiskovalcev cerkve, veliko zadovoljstvo večine župljanov, priznanja poznavalcev umetnosti. Rezbar Legan ga je izdelal iz lipovega lesa. Pri delu so mu pomagali brata France in Stane ter slikar Aleš Sotlar. Načrte zanj je naredil dipl. inž. arhitekture Franc Vardjan, inšpektor z Inšpektorata Republike Slovenije za kulturno dediščino pri Ministrstvu za kulturo Republike Slovenije v Ljubljani. Pri izdelavi načrtov je sodelovala tudi študentka arhitekture Mateja Šuligoj. Mojstru Leganu je veliko pomagala stara fotografija glavnega oltarja, ki jo je posnel dr. France Stelè. /9/ Na njej je kar dobro viden Jelovškov tabernakelj, nekaj stvari pa je moral narediti sam ali po posvetu s strokovnjaki. Za izdelavo tabernaklja so potrebovali okrog tisoč ur. Angelci so s prvotnega, Jelovškovega tabernaklja, prav tako znamenje IHS. Sam je izdelal rože (po baročni notranjosti cerkve) in vrata tabernaklja ter na njih upodobljeno klasje in vinsko trto; pa še nekaj drugih manjših del. /10/

Zamenjavi tabernakljev, pravzaprav predvideni premostitvi Plečnikovega v kapelo Matere božje, ki naj bi jo prizidali k župnijski cerkvi na severni strani, kjer je sedaj Valentinčičeva krstilnica, je nasprotovala skupina župljanov in drugih ljudi zunaj komendske župnije. Od župljanov so bili v javnih občilih in v pogovorih z župnikom Pavličem in drugimi osebami v župniji in zunaj nje najglasnejši Francka Lah s Klanca /11/, Pavel

Ocepek z Brega /12/ in pisatelj Ivan Sivec /13/, ki stanuje v Mengšu, zaradi dolgoletnega bivanja v Mostah pri Komendi pa ga lahko štejemo tudi za komendskega župljana; od ljudi zunaj župnije pa plečnikoslovec dr. Damjan Prelovšek /14/ in televizijski časnikar ter publicist Jože Hudeček. /15/

Damjan Prelovšek je ob tem dogodku in že poprejšnji preureditvi komendskega cerkvenega trga po načrtih arhitekta Jožeta Plečnika /16/ zapisal: "Najhujše stvari so se dogajale v Komendi, kjer so radikalno počistili z vsem, kar je bilo nekdaj ustvarjenega z veliko ljubezni in likovnega občutka. Ostanek izgubljeno sameva v napuhu novega betonskega tlaka in kičasto preurejene dostopne rampe. Sedaj se bje hud boj za edini preživeli tabernakelj na glavnem oltarju. Nastal je iz spoštljivega prijateljstva med arhitektom in izobraženim župnikom Viktorijanom Demšarjem ter govori o času, ko je v splošni druginji in pomanjkanju takšen podvig pomenil vsaj toliko kot danes gradnja nove cerkve. Plečnik je kongenialno prisluhnil baroku in ustvaril veliko umetnino." /17/

Komendska skupina se je sklicevala predvsem na odstranjevanje dragocenih Plečnikovih del v Komendi in uničevanje dediščine prejšnjega komendskega župnika Viktorijana Demšarja, kar naj bi pomenili zamenjava tabernaklja in prizidana kapela. V teh načrtih pa ni hotela videti tistega, za kar pravzaprav gre župniku Pavliču in "zagovornikom" načrtovanih obnovitvenih del v komendski župnijski cerkvi, med katerimi je tudi slovenski cerkveni vrh in njegove za to odgovorne ustanove /18/: da bi Plečnikov tabernakelj ob zamenjavi z Jelovškovim dobil kar najustreznejše in najvrednejše mesto nekje v cerkvi ali čim bližje nje. To bo mogoče v prizidani osmerokotni kapeli, narejeni po vzoru kapele, ki je do leta 1885, ko so jo podrli, stala na prostoru med cerkvijo in župniščem (na nekdanjem pokopališču). /19/ Imela je pozlačen oltar, zunaj pa prižnico. Uporabljali so jo predvsem ob velikih romarskih shodih v Komendi.

Torej nikakor ne gre za kakršnokoli preziranje Plečnikovega ustvarjalnega dela, marveč za to, da bi njegov tabernakelj, ki se res ni najbolje ujemal s komendskim lesenim baročnim glavnim oltarjem (Umetnostni zgodovinar dr. Emilijan Cevc ga je celo ocenil kot "tujek v baročnem oltarju", zato se je zavzel za "rekonstrukcijo baročnega tabernaklja in prestavitve Plečnikovega tabernaklja v sklopu cerkve. V ta namen bi žrtvoval, ob primerni prezentaciji, krstilnico za novo kapelo, v katero bi namestili Plečnikov tabernakelj, božji grob, Marijin kip in krstilnico. Lokacija kapele je utemeljena, ker omogoča frontalen pogled s trga v povdarjeni prečni osi ladje.") /20/, dobil svojemu pomenu in čudoviti idejni zamisli kar najbolj dostojno mesto. Tega bo vsekakor imel v kapeli Matere božje, kjer bo postal njeno središče, služila pa bo tudi za božji grob, za katerega v komendski cerkvi ni primerne mesta.

Takšen prostor je, žal, tudi sedanja krstilnica, stisnjena na severno stran cerkve, kjer je bil nekdaj poseben vhod za komendatorja iz graščine v cerkev, nanj pa zunaj spominja lep portal s Testaferratovim grbom. Žal pravim zato, ker se je dipl. inž. arhitekture Janez Valentinčič pri načrtovanju krstilnice zelo potrudil in je bil nanjo prav posebej ponosen. Krstilnica sama je za krščevalca, novokrščenca, starše in botre premajhna, prav tako tudi prostor pred njo, saj je razmeroma stisnjen med klopi in zato za zares dostojen potek obreda krsta neprimeren. Povrh vsega je krstilnica ravno nas-

proti južnemu stranskemu vhodu v cerkev in, če upoštevamo tudi nekdanji komendatorjev vhod s severne strani v cerkev, tudi na prehodnem mestu.

Po novem naj bi dobila primernejše mesto v kapeli Matere božje, v kateri bi bile poleg obnovljenega Plečnikovega tabernaklja še nekatere druge umetnine ("Zelo primeren se zdi predlog župnika Pavliča, da bi zgradili stransko kapelo ob glavni ladji in zanjo uporabili severni zazidani stranski vhod s portalom, v katerem je danes umeščena krstnica, ki zaradi ozkosti kljub dobri oblikovni rešitvi arh. Valentinčiča, deluje manj prepričljivo in utesnjeno." /21/) – med njimi tudi Marijin kip s prvega levega stranskega oltarja, ki je bil nedavno zamenjan z obnovljeno sliko Svete družine oziroma umirajočega sv. Jožefa slikarja Nicolaja Bambinija – tu je bila od leta 1770 do 1912; torej se je vrnila na prvotno mesto!

Ugodeno bi bilo tudi tistim vernikom, ki se jim je nerodno spovedovati "pred očmi" navzočih župljanov v sedanjih spovednicah na levi in desni strani v ospredju cerkve, saj je v načrtovani prizidani kapeli predvidena tudi nova spovednica.

Novega tabernaklja bi se prav gotovo razveselil tudi veliki komendski dušni pastir Peter Pavel Glavar (1721–1784), ki je kljub želji postavitelja sedanje komenske baročne župnijske cerkve barona Petra Jakoba Testaferrata (ta si je želel marmorni glavni oltar) vztrajal pri lesenem, češ da je ta bližji občutju slovenskega vernega človeka. Za to delo in za prižnico je naprosil "sosedu" slikarja in freskanta Franca Jelovška, rojenega v Mengšu. Ta je ustvaril zares monumentalno delo, s katerim se je komenska cerkev zapisala med velike baročne cerkvene stvaritve na Slovenskem ("gre za enega najpomembnejših baročnih oltarjev v Sloveniji" /22/). V kiparju Janezu Gabriču je Jelovšek našel primernega izvajalca za glavni oltar, prižnico, ki ima nekoliko manjšo umetniško vrednost, pa je leta 1760 izdelal Jakob Loeher.

Sedaj sta obe umetnini v celoti obnovljeni. Obnavljal ju je Restavratorski center Republike Slovenije v Ljubljani v sodelovanju z Zavodom za varstvo naravne in kulturne dediščine iz Kranja in Akademijo za likovno umetnost v Ljubljani. Pri obnovi so v strokovni komisiji in pri izvajanju del sodelovali ugledni slovenski umetnostni strokovnjaki, opravljena pa je bila "strokovno vestno". /23/

Kako je potekala, zelo nazorno govori razstava, ki jo je ob blagoslovitvi obnovljenih in novih cerkvenih umetnin v župnijski cerkvi sv. Petra pri njenih stranskih oltarjih pripravil Restavratorski center Republike Slovenije v Ljubljani z Zavodom za varstvo naravne in kulturne dediščine v Kranju in v sodelovanju z Akademijo za likovno umetnost v Ljubljani. Njen naslov je: Restavratorski posegi v župni cerkvi sv. Petra v Komendi, 12. oktobra pa jo je po slovesni maši odprl Silvester Gabršček, državni sekretar na Ministrstvu za kulturo Republike Slovenije. Obiskovalec si poleg številnih dokumentarnih fotografij umetnostnih zakladov komenske cerkve pred obnovo, med njo in po njej, dotrajanih in poškodovanih originalnih delov s kipov, različnih postopkov in obdobji obnove glavnega oltarja, prižnice in stranskih oltarjev, seminarskih in diplomskih nalog iz restavratorskih posegov v komendski cerkvi ter drugega bogatega dokumentarnega gradiva lahko ogleda in prebere besedila dr. Josipa Korošca, direktorja Restavratorskega centra Republike Slovenije, prof. dr. Sergeja Vrišerja, nekdanjega direktorja Pokrajinskega mu-

zeja v Mariboru in profesorja muzeologije in spomeniškega varstva na Filozofski fakulteti v Ljubljani (Veliki oltar in prižnica v Komendi), in umetnostne zgodovinarke Olge Zupan, nekdanje direktorice Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine iz Kranja (Fragmenti iz kronike posegov na glavnem oltarju).

Zupanova je zapisala: "Zaskrbljujoče stanje, ki ga je povzročil najprej potres 1895. leta in nato neustrezni posegi, je narekovalo sistematično restavriranje posameznih delov notranjosti župne cerkve sv. Petra v Komendi. Realizacija strokovno in organizacijsko zahtevnega in glede na dediščino odgovornega projekta je bila postopna, načrtovanje nalog pa odvisno od različnih razmer, v katerih je delovala služba varstva naravne in kulturne dediščine. Poleg restavratorjev, likovnikov in arhitektov so pri posegih sodelovale tudi humanistične, naravoslovne in druge stroke. Restavriranje, ki je v 17 letih doživljalo različne spremembe, pa je zahtevalo obsežno znanje, sprotne inovacije in prilagajanje na skromne pogoje dela."

Ob teh besedah je prav, da se spomnimo tudi skrbil dobrega poznavalca komenske župnijske cerkve dr. Franceta Steleta, da pri obnovi Jelovškovega tabernaklja ne bi prišlo do kakšnih nepravilnih posegov; to je morebitnega prevlečenja tabernaklja s pločvino oziroma nadomestitve lesenih vrat s kovinskimi. Po udaril je, da to "ne bi bilo v skladu z načeli spomen. varstva, posebno ne pri odličnem delu, kakršno predstavlja vel. oltar v Komendi". Strinjal se je le s prevlečenjem tabernaklja s pločvino v notranjščini, pri tem pa mora njegova zunanjščina z vratci vred ohraniti tedanjo podobo. /24/

Naj omenim le še, da je sklep obnovitvenih del v komendski župnijski cerkvi lepo sovpadel s praznovanjem 850. obletnice prve doslej znane omembe Komende v zgodovinskih virih, in sicer prvega komenskega župnika Altwina ("Altwinus de sancto Petro") v listini za Vetrinj iz let 1147–1154. /25/

OPOMBE

/1/ Leta 1994 ju je izdelal rezbarski mojster Maks Bergant iz Kamnika.

/2/ Umetnostni zgodovinar akademik dr. Emilijan Cevc meni, da je to najlepši lesen baročni glavni oltar na Kranjskem in eden najlepših v Sloveniji; po zadnji temeljiti obnovi pa celo najlepši v naši državi (izjavil župniku Nikolaju Pavliču). Umetnostni zgodovinar in konservator dr. France Stelč je o njem zapisal, da gre za "odlično delo", besedo odlično pa podčrtal (v dopisu Oddeku za vere v Ljubljani 7. XI. 1924, ki ga hrani Arhiv Uprave za kulturno dediščino v Ljubljani). Prof. dr. Sergej Vrišer je poudaril, da je "izreden po zasnovi in kiparski uresničitvi ter močno izstopa iz vrste drugih domačih del" (v govoru 12. oktobra 1997 po maši v cerkvi sv. Petra v Komendi, objavljenem tudi v priložnostni zbiranki).

/3/ "... le tabernakelj se je moral zaradi dotrajanosti odstraniti in nadomestiti z novim iz tombaka in pozlačenim zunaj in znotraj. Tehta 400 kg, poživljajo ga 4 angelčki od prejšnjega tabernaklja, ki jih je mojster arhitekt Jože Plečnik posrečeno namestil. Ta tabernakelj je bil zadnji, ki ga je Plečnik ustvaril l. 1956. Pripravlja se prenova celotnega oltarnega nastanka, kar je nujno." (Viktorijan Demšar, Ob 250-letnici posvetitve župnijske cerkve v Komendi, brošura, nedatirana)

/4/ Župnik Nikolaj Pavlič pri oznanitvi po maši v nedeljo, 28. septembra 1997, zapisal po pripovedovanju župnika Viktorijana Demšarja.

/5/ Janez Štrcin je arhitekta Plečnika, ker sta si bila ne samo znanca, marveč celo prijatelja, povabil v Komendo, da je v soglasju s tedanjim komendskim župnikom Janezom Zabukovcem naredil načrte za preureditev cerkvenega trga v Komendi in umetnine na njem. Dela so bila končana leta 1935. Velikemu umetniku je Štrcin tudi predlagal napis Molimo za zdravo pamet, ki krasi Plečnikov spomenik v prvi svetovni vojni padlim vojakom iz komenske župnije (po pripovedi Marinke Ravnikar iz Komende, hčerke Janeza Štrcina).

- /6/ To je avtorju zatrdil Janez Pogačar sam.
/7/ Slišal ga je pisec prispevka sam.
/8/ Olga Zupan v zgibanki ob slovesnem sklepu obnovitvenih del 12. oktobra 1997 v Komendi.
/9/ Zelo podobna fotografija je objavljena v Steletovi knjigi Politični okraj Kamnik. Topografski opis na strani 365.
/10/ To mi je povedal Miha Legan po namestitvi tabernaklja 8. oktobra 1997.
/11/ Plečnikovemu delu v Komendi in spominu na g. Demšarja ob rob, v: Kamniški občan, št. 9, str. 8, 1997.
/12/ Vodnjak žive vode v Komendi, v: Kamniški občan, št. 10, str. 9, 1997.
/13/ Molimo za zdravo pamet!, v: Kamniški občan, št. 11, str. 11, 1997.
/14/ Mitja Košir, Za zdaj še negotov razplet, v: Dnevnik 22. septembra 1997, str. 13.
/15/ V televizijski reportaži iz Komende pred zamenjavo tabernaklja.
/16/ Dipl. inž. arhitekture Feliks Hribnik leta 1992.
/17/ Damjan Prelovšek, Kako ravnamo s Plečnikovo dediščino?, v: Delo 19. avgusta 1997.
/18/ Premestitev Plečnikovega tabernaklja sta komendskemu župniku Nikolaju Pavliču pisno dovolila ljubljanski nadškof in metropolit dr. Franc Rode (14. aprila 1997) in Umetnostno-gradbeni svet ljubljanske nadškofije (13. avgusta 1996).
/19/ Na prostoru okrog cerkve so pokopavali do leta 1886, ko so začeli pokopavati na sedanji lokaciji.
/20/ Zapisnik seje strokovne komisije za nadzor nad restavriranjem glavnega oltarja in prižnice župne cerkve sv. Petra v Komendi dne 30. 11. 1995 v Ljubljani.
/21/ N. d.
/22/ Mnenje Olge Zupan, ki je zaradi tega pri obnovi glavnega oltarja zagovarjala "vidik oltarja kot celote", objavljeno v Zapisniku seje strokovne komisije za nadzor nad restavriranjem glavnega oltarja in prižnice župne cerkve sv. Petra v Komendi dne 30. 11. 1995 v Ljubljani.
/23/ Josip Korošec v govoru 12. oktobra 1997 po maši v komendski župnijski cerkvi.
/24/ F. Stelè Oddelku za vere v Ljubljani 7. XI. 1924.
/25/ Fr. Kos, Gradivo IV, št. 246.

THE RETURN OF THE JELOVŠEK TABERNACLE RESTORATION OF THE PARISH CHURCH AT KOMENDA BY JOŽE PAVLIČ

SUMMARY

In 1997 a very exacting and lengthy renovation and restoration was completed at the St. Peter's parish church at Komenda. The major part of work was done on the high altar which is, according to the judgement of art experts, one of the most beautiful wooden baroque altars in Slovenia. The new tabernacle was placed into it. The original old tabernacle as well as the whole high altar was designed by the baroque painter and the painter of frescoes Franc Jelovšek and made by sculptor Janez Gabrič in 1758 and the new one was made on its model by the young skilled carver Miha Legan from Žužemberk. The Jelovšek tabernacle was in fact replaced by the tabernacle, designed by master Plečnik in 1956.

In 1997 the Plečnik tabernacle was taken to the goldsmith Anton Marolt's workshop in Kranj where it is being renovated. Then this piece of art will find its proper place in the planned Chapel of Holy Mother which will be built as an extension to the parish church on its north side where the Valentinčič baptistery is at the moment. The chapel will be built on the model of chapel which occupied the space between the church and the presbytery until 1885. The replacement of the Plečnik tabernacle with the new one caused various disputes and arguments among experts as well as parishioners of Komenda and others. The article deals with these arguments, with masterpieces, designed by Jelovšek and Plečnik and also with other renovations at the parish church of Komenda, e.g. the restoration of pulpit, sacrificial altar, the ambon and the side altars. It is largely owing to Nikolaj Pavlič, the priest and the decan that such an exacting renovation was carried out. He gratefully accepted the help of distinguished experts, the committee of experts and several state institutions.

Dr. BOŽIDAR DROVENIK,

Tunjska cesta 2,
1240 Kamnik

AKADEMIK PROFESOR DR. JANEZ MATJAŠIČ (14. 5. 1921–9. 8. 1996)

Po dolgotrajni in težki bolezni nas je pred dvema letoma v 75. letu zapustil akademik prof. dr. Janez Matjašič, znanstveni svetnik Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti v pokoju. Rodil se je 14. maja 1921 v Ljubljani. Maturiral je na klasični gimnaziji v Ljubljani 1941. leta, nakar ga je vojna vihra nasilno vrgla na vzhodno fronto v Rusijo, kjer je bil ranjen. Po okrevanju je moral kot nemški vojak na zahodno fronto v bližino Luksemburga, kjer je kasneje prebežal na stran zaveznikov in se je leta 1945 preko Italije vrnil domov v Kamnik. Na ljubljanski univerzi je diplomiral leta 1951 na prirodoslovno-matematični fakulteti, kjer je leta 1957 obranil tudi doktorsko disertacijo s tezo Sistematika, biologija in zoogeografija evropskih temnocefalov.

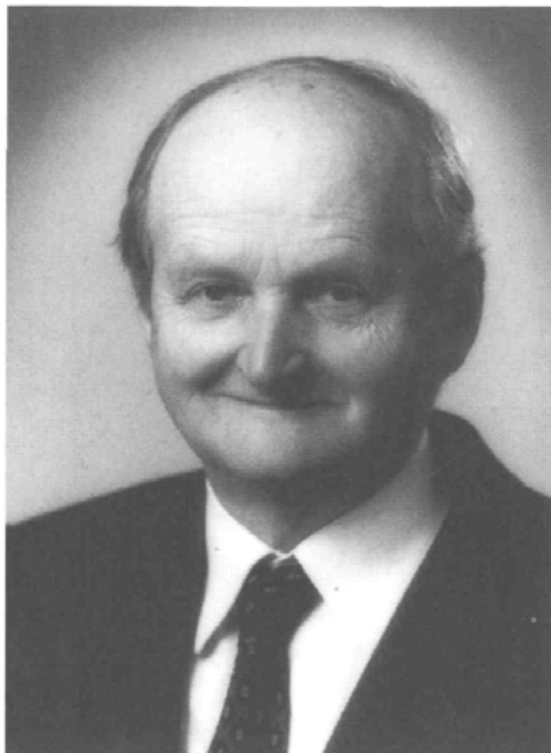
Najprej je nekaj časa služboval kot učitelj biologije na kamniški gimnaziji. Leta 1951 se je zaposlil kot asistent na Biološkem inštitutu Slovenske akademije znanosti in umetnosti (SAZU) in kasneje postal strokovni sodelavec. Mesto docenta za zoologijo na Univerzi v Ljubljani je prevzel 1960. Že leta 1965 je bil izbran za izrednega profesorja za zoologijo. Junija 1973 je bil izvoljen za znanstvenega svetnika Biološkega inštituta Jovana Hadžija in leta 1974 za dopisnega člana SAZU. V letu 1975 se je zopet preselil nazaj na Biološki inštitut, kjer je delal vse do upokojitve leta 1987. Naziv akademika so mu dodelili leta 1989.

V začetku službovanja (1956 in 1961) se je študijsko izpopolnjeval v podzemskem laboratoriju Moulis v Pirenejih v Franciji in krajši čas tudi v Banyulsu ob Sredozemskem morju. Bil je udeleženec in vodja mnogih študentskih odprav v zahodno Afriko in je tako prepotoval Slonokoščeno obalo, Gano in Nigerijo. Vodil je tudi raziskave po krasu Jugoslavije: v Liki, Dalmaciji, Bosni in Hercegovini, Črni gori, vzhodni Srbiji in Skadarskem jezeru. Po letu 1968 je prepotoval še Tunizijo in Senegal. Leta 1980 je obiskal Kitajsko in nato še Nepal in Šri Lanko.

Udeleževal se je vseh jugoslovanskih kongresov biologov, speleologov in entomologov. Udeležil se je treh mednarodnih speleoloških kongresov.

Njegovo raziskovalno delo je bilo usmerjeno na številna področja zoologije in speleobiologije. Še posebej je proučeval epizoične protozoje, parazitske vrtnčarje – temnocefale, dekapodne rake in žuželke. Veliko se je ukvarjal tudi s problematiko sesalcev v živalskih vrstovih in je bil velik poznavalec vedenja teh živali tako v naravi kot v ujetništvu. Največje znanstvene rezultate pa je dosegel ravno pri proučevanju epizoičnih protozojev, temnocefalov in rakov dekapodov, kjer je odkril in opisal številne nove vrste in celo nove rodove. S tem je postal svetovno priznan strokovnjak in eden redkih svetovno priznanih specialistov za temnocefale.

Njegovo pedagoško delo na univerzi je bilo zelo uspešno, kajti Janez Matjašič je bil eden najbolj priljubljenih profesorjev. Z njim si se lahko pogovarjal o

Dr. Janez Matjašič

vsaki živalski skupini in skoraj je ni bilo živali ali živalske skupine, da je on ne bi dobro poznal. Zato ga imamo za enega zadnjih resnično velikih slovenskih zoologov. Vzgojil je celo vrsto dobrih biologov in bil mentor številnim diplomantom, magistrantom in doktorantom. Kot dober poznavalec živalstva je znal vse zapletene stvari povedati razumljivo. Ravno to je bila odlika njegove pedagoške dejavnosti. Tudi kot mentor je svoje učence vedno podpiral pri njihovem napredovanju in jim pomagal s koristnimi nasveti, zato mu bomo vsi njegovi učenci vedno hvaležni. Njegova življenjska vedrina je prehajala tudi na nas. Razveseljeval nas je s svojim izvirnim humorjem. Do svojih študentov in kolegov je imel vedno vester in prijateljski odnos, zato je bil tudi izbran za najboljšega profesorja na biologiji.

Njegov znanstveni opus obsega 40 znanstvenih in strokovnih razprav in monografijo iz leta 1989 *Monography of the Family Scutariellidae (Turbellaria, Temnocephalidea)*, kjer opisuje štiri nove vrste. Napisal je tudi dve poljudnoznanstveni deli, in sicer knjižico *Nevidno življenje* in obširnejše delo *Iz življenja najmanjših*. Zelo pomemben je njegov znanstveni prispevek k filogenetskimi raziskavam, ki zavzemajo sistematsko razdelitev živalskega debla nevretenčarjev (*Ameria*), ki jo obravnava v okviru filogenetsko izdelanega sistema, kot ga je postavil njegov učitelj akademik Jovan Hadži. Matjašičeva dognanja so dopolnila in utemeljila Hadžijev živalski sistem s tem, da je združil sorodne razrede v ustrezna poddebla. Tako je dogradil obstoječi sistem, ki je zaradi enostavnosti in pedagoških razlogov slonel na razdelitvi živalstva le na debla in razrede. Njegovo znanstveno delo je segalo tudi na druga področja, saj je bil vodja mnogih raziskovalnih projektov.

Kot eminentna osebnost je bil predstojnik zoološke katedre, vodja smeri za živalsko morfologijo in sistematiko, član redakcijskega odbora *Proteusa*, član znanstvenega sveta Biološkega inštituta ZRC SAZU,

podpredsednik medakademijskega odbora za floro in favno Jugoslavije, večletni glavni urednik Biološkega vestnika in član upravnega odbora zoološkega vrta v Ljubljani.

Bil je član Prirodoslovnega društva, Entomološkega društva, Biološkega društva, Jamarske zveze in Jugoslovanskega entomološkega društva.

Leta 1957 je bil z Levstikovo nagrado nagrajen za poljudnoznanstveno knjigo iz življenja najmanjših, za pedagoško delo na univerzi pa z Jesenkovo nagrado. Zapustil je razmeroma veliko zbirko eksotičnih hroščev in metuljev, zato bi bilo prav, če bi to zbirko nekoliko uredili in razstavili v kamniškem muzeju.

Profesor Janez Matjašič je bil velik svetovljan in vendar v prvi vrsti predvsem Kamničan, čeprav je bil rojen v Metliki. Kako ponosen Kamničan je bil, pričajo njegova predavanja iz živalstva na univerzi v Ljubljani, ko je pri vsaki skupini živali še posebej omenil, da je to ali ono vrsto našel tudi v Kamniku ali okolici. Poznamo ga tudi kot člana skupine kamniških izobražencev, tako imenovanih "sobotkarjev", ki so se sestajali vsako soboto zvečer v Planinki (sedaj spet Kenda) ob dobri večerji, ki je bila pripravljena posebej za to družino, in ob dobri kapljici. Tudi to družbo je profesor Janez Matjašič razveseljeval s svojim izvirnim humorjem. Kakšne so bile njegove šale, nam na primer pove domislica o denarju. Priporočeval je, da ima tri priimke glede na datum: prvega, ko dobi plačo, se piše Bogataj, petega v mesecu, ko je denarja nekoliko manj, Matjašič, po petnajstem v mesecu, ko začne denarja primanjkovati, pa Sušnik.

Tudi sam sem ponosen, da sem bil študent, diplomant in doktorand pri profesorju Janezu Matjašiču. Kot moj profesor na univerzi in mentor pri doktoratu mi je veliko pomagal in me spodbujal pri študijskem izpopolnjevanju. Kasneje sva skupaj napisala favništni prispevek o rogačih Slovenije in skupaj potovala na različne kongrese, simpozije in študijska potovanja. Skupaj sva študijsko obiskala Kitajsko. Tako meni kot vsem drugim študentom je profesor Janez Matjašič vedno nesebično pomagal, zato se mu na tem mestu v imenu vseh študentov biologije zahvaljujem za trud, s katerim nas je popeljal na pot raziskav v skrivnostni svet narave.

Vsi njegovi sodelavci in študentje se bomo vedno radi spominjali našega dragega profesorja, učitelja, mentorja in spoštovanega prijatelja. Predvsem bomo poskušali ohraniti mnoge njegove človeške vrednote in življenjsko vedrino, ki ga je prevečala vse življenje.

PREGLED NJEGOVIH DEL

1952: Izvor in zoogeografija jamskih hroščev Slovenije. – *Biološki vestnik*, 1, 90–98, Ljubljana

1953: Nevidno življenje. – Slovenski knjižni zavod, 47 str. (Poljudnoznanstvena knjižnica, 32), Ljubljana.

1956: Iz življenja najmanjših. – Mladinska knjiga, 152 str. in priloga (knjižnica *Priroda in ljudje*), Ljubljana.

1956: Opazovanja na jamskem suktoriju *Speleophrya troglodensis* Stammer. – *Biološki vestnik*, 5: 71–73, Ljubljana.

1956: Trematod jamske kozice *Troglocaris*. – *Biološki vestnik*, 5: 74–75, Ljubljana.

1956: Živalske zanimivosti iz kamniške okolice. – *Kamniški zbornik*, 2: 172–179, Kamnik.

1956: Ein neuer Höhlendecapode aus Jugoslawien. – *Zool. Anzeiger*, 157, H. 3/4: 65–68, Leipzig.

1957: Vorläufige Mitteilungen über europäische *Temnocephalen*. – *Biološki vestnik*, 6: 60–65, Ljubljana.

1957: Postembrionalni razvoj jamske kozice *Troglocaris*. – *Biološki vestnik*, 6: 76–79, Ljubljana.

1957: Eine neue Höhlengarniele aus Herzegovina. – *Bulletin scientifique*, 3: 8–9, Zagreb.

1957: Biologie und Zoogeographie der europäischen *Temno-*

cephaliden. – *Verhand. der Deutsch. Zool. Gesellschaft*, 28–32, Leipzig.

1958: Die Süßwassermeduse *Craspedocrusta sowerbyi* Lankaster in Rijeka dem Zufluss des Skadarsko jezero. – *Bulletin scientifique*, 4: 52–53, Zagreb.

1959: Morfologija, biologija in zoogeografija evropskih temnocefalov in njihov sistematski položaj. – *Razprave SAZU*, IV. razred, 5: 141–181, priloga, Ljubljana.

1960: O vjetreniških troglodkarisih. – *Biološki vestnik*, 7: 75–80, Ljubljana.

1961: Iz življenja naših jamskih temnocefalov. – *Drugi jugosl. speleol. kongres*, 167–169, Zagreb.

1962: Nova jamska folikulidna (*Euciliata*, *Heterotrachia*) iz Hercegovine. – *Biološki vestnik*, 10: 49–53, Ljubljana.

1962: *Manifugijska favnula*. – *Tretji jugosl. speleol. kongres*, 155–156, Sarajevo.

1963: Une nouvelle *Choanophrya* (*Ciliata*, *Suctorina*) sur *Stenasellus virei*. – *Annales de Speleologie*, 18, fasc. 3: 267–270, Pariz.

1964: Doprinos k poznavanju naših temnocefalov. – *Biološki vestnik*, 12: 129–131, Ljubljana.

1964: Profesor dr. Jovan Hadži – osemdesetletnik. – *Naše jame*, 6: 3–4, Ljubljana.

1966: Développement larvaire du *Serpulien cavernicole* *Manifugia cavatica* Absolon et Harbe. – *International Journal of Speleology*, 9–16, Weinheim (soavtor Boris Sket).

1969: Die epizoische Höhlenfauna und ihre Beziehung zu den Wirtstieren. – *Actes du IV e Congrès International de speleologie en Yougoslavie* (Ljubljana 1965), 4–5: 173–176, Ljubljana.

1969: Biospeleološka raziskovanja Jugoslavije v obdobju 1962–1967 v okviru Inštituta za biologijo Univerze v Ljubljani. – *Biološki vestnik*, 17: 167–171, Ljubljana (soavtor Boris Sket).

1971: Nekateri morfološke posebnosti in nova nahajališča naših temnocefalov. – *Biološki vestnik*, 18: 51–57, Ljubljana.

1971: Jamski hidroid s Slovenskega krasa. – *Biološki vestnik*, 19: 139–145, Ljubljana (soavtor Boris Sket).

1974: Nekateri pogledi na sistematsko razdelitev amerijev. – *Biološki vestnik*, 22: 229–234, Ljubljana.

1975: Flora in favna Severnega Jadrana. – 1–54, Ljubljana (več soavtorjev)

1977: Eine interessante unterirdische Hydroiden – Art aus Jugoslawien. – *Proceedings of the 6th International congress of speleology*, 1973 Olomouc, 263–265, Olomouc (soavtor Boris Sket).

1979: Rogači (*Lucanidae* – *Coleoptera*) Slovenije. – *Biološki vestnik*, 27: 109–113, Ljubljana (soavtor Božidar Drovenik).

1980: Taksonomska problematika družine *Scutariellidae* (*Turbellaria*, *Temnocephalidea*). – *Biološki vestnik*, 28: 159–168, Ljubljana.

1983: Biologija. Biološki sistemi. Organizacijske oblike življenja. II. Živalski sistem. – *Državna založba Slovenije*, 94 str., Ljubljana (učbenik).

1989: *Monography of the Family – Turbellaria, Scutariellidae, Temnocephalidea*. – *Opera SAZU*, Ljubljana.

Skupaj s Tonetom Pogačnikom je napisal več poljudnih potopisov s potovanj po Afriki.

DUŠAN LIPOVEC, akademski slikar in publicist,
Cankarjeva cesta 7,
1240 Kamnik

MAKS BERGANT (1912–1996)

V slikoviti stari hiški v nekdanjih znamenitih "Kamniških Benetkah" pod Malim gradom, za nekdanjo tovarno usnja, je vsa leta do smrti tiho ustvarjal svoje umetnine kamniški umetnik – rezbar Maks Bergant.

Maks (Maksimiljan) Bergant se je rodil kot tretji od štirih otrok 15. 4. 1912 v Trstu, kjer je bil njegov oče v službi pri železnici, mati pa je gospodinjala. Po koncu 1. svetovne vojne se je družina preselila v Ljubljano in nato v Podgorje pri Kamniku, kjer je oče podedoval kmetijo od očetovega strica, ki je padel v vojni. Delo na kmetiji in ljubezen do zemlje sta Maksa Berganta vezali vse življenje.

Osnovno šolo je mladi Maks obiskoval v Kamniku, opravil sprejemni izpit za vpis v gimnazijo, nato pa je moral šolanje prekiniti zaradi dela na posestvu. Že kot šolar je spoznal kamniškega rezbarja mojstra Ivana Klemena, ki ga je uvedel v zanimiv in skoraj skrivnosten svet svojega ateljeja v današnji Parmovi ulici. Bergant ga je obiskoval tudi kasneje, ko je sam začel rezljati, rezbariti in oblikovati z glino. Hotel je postati rezbar.

Po odsluženju vojaščini ga je razpetost med zemljo in željo po znanju in poklicu pripeljala v Split, kjer se je ob delu privatno šolal pri redovnicah – šolskih sestrah, med drugim tudi pri akademski slikarki sestrji Juliti, ki je spoznala in spodbujala njegov talent in ga uvajala v modeliranje. Po treh letih se je vrnil domov, odločen, da nadaljuje z rezbarstvom. Redno je začel delati pri odlično šolanem rezbarju in razmišljujočem človeku mojstru Ivanu Klemenu. Po mojstrove smrti 1944 je Bergant odkupil njegov atelje – Bajtico – in tiho nadaljeval delo ter razvijal svoj stil. Pri delu in v iskanju lastnega izražanja v lesu in glini mu je pomagala prijateljica in kasneje njegova žena prof. Zora Prohinar. Z ljubeznijo mu je bila opora, kritika in spodbuda vse do njegove smrti 30. 6. 1996.

Po prebolelem meningitisu in začetnem hromenju desnice leta 1946, kar je bila za mladega mojstra huda preizkušnja, je bilo povabilo takratnega župnega upravitelja iz Stranj p. Martina Perca, naj sodeluje pri obnovi cerkve, odločilen izziv. Pri tem delu se je mojster Bergant namreč srečal z arhitektom Jožetom Plečnikom in v okviru njegovih načrtov za preureditev notranjščine cerkve samostojno izpel prve večje plastike in rezbarije. Usodno srečanje in prijateljevanje s prof. Plečnikom se je nadaljevalo do arhitektove smrti. Knjige, pisma, tiho položene pisne pohvale k delom in tudi prisrčni nasveti so materialni dokazi številnih Plečnikovih obiskov in spremljanja rezbarjevega dela. Družila ju je kritičnost do lastnega dela, osebna skromnost in iskanje bogastva ustvarjanja.

Mojster Bergant je bil leta 1960 sprejet v Društvo likovnih umetnikov uporabne umetnosti Slovenije in kasneje tudi Jugoslavije. Nekajkrat je sodeloval pri skupnih društvenih razstavah in pri predstavitvah kamniških umetnikov, sicer pa ni želel publicitete. Vedno je govoril, da so njegova največja dela v cerkvah in tako na ogled vsem. Mojster se je zavedal svojega umetniškega poslanstva, kvalitete svojih del, vendar

Maks Bergant

je, kot mnogo velikih duhov, ostal osebno skromen. Tako nekako, kot je veliki Michelangelo samega sebe s ponosom imenoval "kamnosek" in je bil Albrecht Dürer do smrti "zlatar".

Bergantovi razgibani pozlačeni "baročni" listi so se tako vse pogostejše zivali v velike rezbarske kompozicije predvsem oltarnih okvirjev v cerkvah. Njegove manjše igrive rezbarije pa "živijo" v mnogih slovenskih domovih, najdemo pa jih tudi po Evropi in Ameriki. Poleg oltarja in drugih rezbarij v Stranjah so največji oltarni okvirji nastali za stolnico v Ljubljani, cerkev na Štuni v Kamniku, za župno cerkev v Škofji Loki, Žalcu, frančiškane v Ljubljani in mojstru najljubši: za božjepotno cerkev na Brezjah ter rezbarija za kapelo v frančiškanski cerkvi v Mariboru. Bergantove oltarne okvirje in oltarne kompozicije najdemo še na Viču v Ljubljani, v Punatu na otoku Krku, v Splitu in Beogradu. V Komendi pa je praktično vsa nova rezbarija mojstrovo delo. V privatni lasti je nekaj sto njegovih del. Bergantov opus obsega od modeliranih glav v glini, rezljanih angelskih glav, lestencev, svečnikov, okvirjev za ogledala in slike do rezljanih stolov. Od globoke idejno in stilno izvirne rezbarske plastike, ki valovi v 30- do 50-centimetrski debelini, do plitvih rezbarij poznane ornamentike, kot so akantusovi in florentinski listi. Vsa njegova dela so unikatna, ker roke in dleta ne poznajo serijskih ponovitev. Na srečo pa so tudi naročniki mojstru največkrat pustili umetniško svobodo, ki je vodila skozi "trnasti" les do ubogljivo krhkega zlata k rojstvu rezbarske umetnine. Mojster Maks Ber-

Pater Martin Perc, Plečnik, zidarski mojster in Maks Bergant

gant je bil v nekem smislu tudi nadaljevalec naše bogate baročne rezbarske tradicije in verjetno ni naključje, da je bil soimenjak, someščan in daljni sorodnik velikega slovenskega baročnega slikarja, Kamničana, Fortunata Berganta. Veliki mojstrovi želji, prenesti znanje mlajšim, nista bila naklonjena današnji čas in miselnost. Strah pred resnim in napornim delom je v mnogih ljubiteljskih "učencih" ugasnil začetni stvariteljski žar. Tako, žal, po Bergantovi smrti ni nikogar, ki bi dostojno nadaljeval njegovo plemenito umetniško obrt. Zato lahko danes na Slovenskem rezbarje, podobarje in pozlatarje preštejemo na prste ene roke! Morda bo čas, ki prihaja, le prinesel novo miselnost in s tem plemeniti rod takšnih obrtnikov, iz katerih rastejo umetniki, nadaljevalci in ohranjevalci naše bogate tradicije iz preteklosti.

Kamniških Benetk z Mlinščico, ki je tekla tik ob zidovih hiš, že davno ni več. Tudi hrup iz nekdanje tovarne Utok je utihnil in smrad več ne moti. Nenavadno spokojno je tam pod Malim gradom, kjer sameva mojstrova delavnica. Celotni kompleks usnjarne nameravajo podreti, tu naj bi zrasel nov poslovno-stanovanjski center. Vsi, ki smo mojstra poznali in cenili ter imamo radi stari Kamnik, imamo tiho željo, naj se Bajtica – mojstrov atelje, vključni v novonastali mestni predel – kot Bergantov muzej.

Rezbarija

MATIC ROMŠAK, publicist,
Vrhpolje 216,
1240 Kamnik

45 LET GLASBENE ŠOLE V KAMNIKU

Kamniški pesnik in rojak Fran Albreht je zapisal:

*No, kogar muza kdaj je poljubila,
čeprav le bežno, ga je uročila:
do smrti ji zapisan je v oblast.*

45-letnica Glasbene šole Kamnik pomenljivo sovпада s 115-letnico Prvega slovenskega pevskega društva Lira. Njegovi mlajši pevci so prvo glasbeno izobrazbo prejeli prav v kamniški glasbeni šoli, po drugi strani pa so tudi prenekateri pevci in dirigenti zbora v tej ustanovi pustili svoje sledi.

Glasba je neprecenljiv vzgojni dejavnik pri oblikovanju osebnosti mladega človeka. Prof. Terezija Križnikova je ob 20-letnici Glasbene šole Kamnik zapisala, da je vpliv glasbe na otrokovo dušo celosten, saj razvija, pogloblja in dopolnjuje umske sile, bogati domišljijo, plemeniti čustva, odpira čut za svet vrednot, sprošča učenčovo podzavest in tako pomaga premagovati notranja nasprotja, ki se v otroški in mladostni dobi pogosto pojavljajo.

Pomen glasbe za razvoj in ostrino umskega mišljenja so poznali že stari Grki, od Pitagore naprej, in skozi ves srednji vek, ko so glasbo skupaj z ekzaktnimi znanostmi: aritmetiko, geometrijo in astronomijo, uvrščali v šolski quadrivium.

Iz želje, da bi ljudem kar najbolj približali možnost glasbenega izobraževanja, je po letu 1950 tudi v Kamniku dozorela zamisel o ustanovitvi glasbene šole.

Od zamisli do uresničitve takšnega načrta je ponavadi dolga pot, ki zahteva veliko vztrajnosti in dela. Treba je bilo razrešiti številne probleme, povezane s prostori, strokovnim kadrom in z denarjem za nabavo instrumentov in osebne dohodka. Največ je v tej smeri naredila tedanja predsednica sveta za prosveto in kulturo kamniškega okraja Marica Brejc.

Zaradi priključitve kamniškega okraja k okraju Ljubljana - okolica se je v izpraznjene prostore vselila mestna ljudska občina Kamnik, v bivše občinske prostore v središču mesta pa naj bi bila prišla glasbena šola. Pouk se je začel 2. novembra 1952. To je bil izjemen dogodek za kulturno življenje Kamnika in širše okolice. Na novoustanovljeni glasbeni šoli je bil prvi ravnatelj Peter Bitenc. Bil je neumoren glasbeni organizator, vodil je mladinske zборе, komponiral, predaval nauk o glasbi ter vodil pouk skupinskega petja in orkestralne glasbe. Cicibani in pionirji so pod njegovim vodstvom na javnih produkcijah izvajali več njegovih vokalnih in instrumentalnih skladb. Za svojo delovnost in pedagoško uspešnost je ob 20-letnici dobil posebno zahvalo in priznanje, saj je v prvih letih organiziranega glasbenega šolstva v Kamniku prav on ustvaril možnost za nadaljnji razvoj Glasbene šole Kamnik.

Na prvi učiteljski konferenci 25. oktobra so bili poleg Petra Bitenca prisotni še: Jože Gorjan, Roman Grčar, Viktor Mihelčič, Ciril Vremšak, Samo Vremšak, vsi iz Kamnika, Pavla Juvanc, Jasna Sfiligoj in Silva Vetrh in Ljubljane, iz Mengša pa sta prišla Ernest Kvartič in

Stane Modec. Ker pa vsi niso sprejeli ponujenega dela na šoli, so prvi učiteljski zbor poleg ravnatelja Bitenca sestavljali še: Jože Gorjan, učitelj za trobento, Pavla Juvanc, učiteljica za klavir in nauk o glasbi, Ernest Kvartič je poučeval kontrabas, Viktor Mihelčič flauto, klarinet in klavir, Silva Vetrh pa solopetje in klavir kot stranski predmet. Do konca šolskega leta sta pričela s poučevanjem violine in klavirja še Oton Farnik in Marija Novak.

Ker je starost gojencev in predpisane inštrumente opredeljeval pravilnik o glasbenih šolah, so kandidatom, ki so že presegli dovoljeno starost ali pa se želeli učiti instrumenta, ki ni bil predviden s pravilnikom, denimo harmonike ali kitare, namenili še glasbeni tečaj. Tako se je 53 vpisanim učencem ob začetku leta do konca šolskega leta, ko je bila tudi prva produkcija v dvorani Partizana v Mekinjah, pridružilo še nadaljnjih 100.

Kvalitetno delo v prvem letu in uspešen nastop sta izničila tudi dvome tistih staršev, ki svojih otrok v začetku delovanja niso želeli vpisati. To dokazuje že prvi vpis v drugem šolskem letu, saj je bilo že 1. julija 1953 na šoli več kot 200 učencev. Ker je njihovo število še naraščalo, se je povečeval tudi učiteljski zbor, da je delo na šoli lahko nemoteno potekalo. Rezultate trdega dela so gojenci prvič pokazali ob zaključku polletja na dveh javnih produkcijah v dvorani nad kamniško kavarno. Glasbena šola Kamnik je tako že po dobrem letu delovanja dobila svoje mesto med vzgojno-izobraževalnimi ustanovami.

15. septembra 1954 se je pričelo tretje šolsko leto. V prvih dveh letih se je izoblikovalo zdravo jedro, ki ga je v nadaljevanju šolanja oblikovalo 183 učencev. Precej jih je tudi prenehalo, bodisi zaradi slabega zdravja, nezadovoljivega napredka ali selitve družin v druge kraje. Tudi učiteljski zbor je doživel številne spremembe, in sicer so prenehali poučevati: Ernest Kvartič in Stane Modec, ki sta začela poučevati v novoustanovljeni šoli v Mengšu, Jožeta Gorjana je na trobenti nadomestil znani kapelnik Jan Ulman, Romana Grčarja pri poučevanju harmonike Rudolf Pilih, tega pa Meta Borštnar. Prenehala sta poučevati tudi učitelja violine Oton Farnik in Miroslav Kalaš, ki sta ju nadomestila Ciril Vremšak in Miha Rožanc, na novo pa so prišli še Majda Geržina, učiteljica klavirja, Samo Vremšak je poučeval klavir in violončelo, Ivan Gruden pa v Ljubljani trobento.

Preveč je bilo vseh učiteljev in profesorjev, ki so se v naslednjih desetletjih zvrstili v učilnicah šole in mladim odkrivali čudoviti svet petja in igranja, da bi jih naštel, prav pa je, da se ob tej priložnosti spomnimo vsaj ravnateljev, ki so pridobivali kvalitetne učitelje in nenehno razreševali prostorske stiske ter strokovno in pedagoško bogatili šolsko delo. To so bili: Peter Bitenc, Mirko Ljubič, Albin Weingerl, Srdjan Ribarović, Stane Habe, Katarina Arčon, Januš Rasiewicz, Vanda Rebolj (v. d.) in Franci Lipičnik.

Ob 30-letnici je imela glasbena šola že 296 učencev, ki so obiskovali pouk klavirja, kitare, violine, violončela, harmonike, flaute, blokflaute, klarineta, trobente, pozavne, nauka o glasbi in predšolsko glasbeno vzgojo. Na šoli je poučevalo deset učiteljev, od tega pet z visoko strokovno izobrazbo.

V teh letih je iz učencev glasbene šole in nekaj izkušenih članov nastal pihalni orkester. Številni člani kamniške glasbene šole pa so pričeli s prepevanjem v študentskem pevskega zboru in drugod.

Deset let Glasbene šole Kamnik

Sedanjí ravnatelj Janez Krt ml. sledi delu svojih predhodnikov in pravi, da se je šola razvila v ugledno središče glasbene kulture. Ljubezen do dela z mladimi je ustvarila vzorno glasbeno šolo in danes skoraj ni pomembnejše kulturne prireditve, na kateri ne bi sodelovali tudi gojenci glasbene šole. »V prvi vrsti je potrebno iti v korak s časom,« pravi zdajšnji ravnatelj, »nadaljujemo in nadgrajujemo začrtano pot na pedagoškem in vodstvenem področju, saj se zavedamo, da je končni uspeh odvisen od nas, ki hočemo svojo življenjsko in umetniško energijo zliti v mlade, ki se želijo seznaniti s čudovitim svetom glasbe.«

Šola se je v dobrih štirih desetletjih svojega delovanja notranje in zunanje okrepila, število dijakov stalno narašča, saj je v šolskem letu 1997/98 vpisanih kar 427 učencev. Kvalitetno delo, številni nastopi in dosežena priznanja pa šoli zagotavljajo častno mesto med drugimi slovenskimi glasbenimi šolami. V izobraževalnem procesu, ki poteka na štirih lokacijah, in sicer v matični šoli v Kamniku ter v treh dislociranih oddelkih v Komendi, Šmartnem v Tuhinju in Stranjah, v sedemnajstih priznanih oddelkih poučuje štirindvajset pedagogov, od teh jih je redno zaposlenih sedemnajst. Klavir poučujejo prof. Martina Golob Bohte, prof. Marija Holcar in prof. Aleš Studen, harmoniko Eteka Posel Marinšek, Robert Smolnikar in Ignac Zupan, violino prof. Janez Klobčar, prof. Darka Skalar in Anja Skalar, kitaro Ivo Droljč, Marko Fujan in prof. Nina Veršnik, blokflavto Igor Dajčman in mag. Rok Spruk, flavto prof. Ada Holcar in Irena Vidic, saksofon in klarinet prof. Konrad Rijavec, trobila Franci Lipičnik, citre Tomaž Plahutnik, diatonično harmoniko Robi Stopar, nauk o glasbi prof. Pavel Merljak in prof. Ana Steele, malo šolo prof. Darka Skalar in izrazni ples Jana Kovač - Valdes.

Šola vsako leto usmerja na nadaljevanje glasbenega izobraževanja tudi svoje najboljše učence. Tako trenutno na najrazličnejših ravneh dopolnjuje svoje zna-

nje kar 15 nekdanjih gojencev: Eva Bohte je na podiplomskem študiju klavirja v Baslu, Irena Vidic študira solopetje na konzervatoriju v Gradcu, na Akademiji za glasbo v Ljubljani pa študirajo Luka Einfalt – pozavna, Andreja Humar – flavta, Anja Skalar – violina in Sebastijan Vrhovnik – glasbena pedagogika. Dijaki na srednji glasbeni šoli pa so Luka Einfalt, Uroš Gorenc, Uroš Košir, Marjeta Kočar, Primož Krt, Simon Šitar, Simon Skalar, Gregor Sušnik in Nikola Vukovič.

IN KAKŠNA JE VIZIJA PRIHODNOSTI?

Usmerjena je zlasti k stalnemu strokovnemu izpopolnjevanju pedagoških delavcev, adaptaciji neizrabljenega podstrešja ter prenovi celotne šole. Prostorске možnosti za vzgojno in izobraževalno delo so namreč le delno zadovoljive. Zanimanje za glasbeno izobraževanje je veliko večje, kot ga omogočajo prostori. S prenovo bi šola rešila tri temeljne probleme. S pridobitvijo najmanj sedmih novih učilnic in njihovo zvočno izolacijo bi normalizirali pouk in izboljšali kakovost pedagoškega dela. S širitvijo dejavnosti bi zadovoljili vse večje potrebe mladih učencev, predvsem na področju orgelske igre in solopetja. S povečanjem in prenovo obstoječe kulturne dvorane pa bi pridobili ustrezen prostor za izvedbo kvalitetnih internih glasbenih in baletnih nastopov in splošne kulturne namene mesta Kamnik.

Mesto Kamnik in ministrstvo za šolstvo naj bi v skladu s proračunskimi možnostmi čimprej prisluhnila prošnjam in željam, omogočila izvedbo načrtov in pomagala narediti šoli nov kvaliteten korak v prihodnost. Naj bo torej glasbena šola še naprej kulturna vodnica kraja, kajti glasba je govorica, razumljiva vsem ljudem, prodre v vsako srce, oblikuje naš značaj, utrjuje vero v življenje, napredek in mir ter prižiga v srcih ljubezen do domovine in ljudi.

Kolektiv Glasbene šole Kamnik – šolsko leto 1997/98

ALENKA ZALAZNIK, absol. zgod.,
Moste 84 a,
1218 Komenda

KRAJANI MOST, SUHADOL IN ŽEJ GRADIJO NOVO ŠOLO

Osnovno šolo v Mostah so krajanje Most, Suhadol in Žej gradili od 1946 do 1954, pouk pa se je v njej začel že 1948. Za tiste čase je bila prostorna in sodobna, saj je imela tudi dvorano za telovadbo. Skupaj s to šolo se je v istem obdobju v naši republiki gradilo kar 96 šolskih poslopij. To za tedanji plan industrializacije in elektrifikacije, ko so največ denarja namenili industriji, ni bilo malo. Za samostojno, svojo šolo so se krajanje Most odločili, ker se s krajanje Komende niso mogli dogovoriti o skupni lokaciji nove šole.

Na dan otvoritve 12. 9. 1954 so bile istočasno dane v uporabo kar štiri šolske zgradbe. Ljubljanski dnevnik je o tem takole poročal: "Včeraj so bile izročene namenu štiri šolske zgradbe, v Dolu pri Ljubljani, Na Vrhu Treh Kraljev, Ilovi Gori in v Komendi. (Poročevalec očitno ni vedel, da je prisostvoval otvoritvi v Mostah. Op. A. Z.) Veliko zanimanje in hvaležnost domačinov."

Že 25. 10. 1945 je okrožni odbor OF odobril prošnjo krajevnega odbora iz Most, da se tu ustanovi nova osnovna šola s tremi oddelki za otroke iz Most, Suhadol in Žej. Število šoloobveznih otrok iz teh krajev je namreč zadostovalo za samostojno šolo, razen tega pa so se krajanje odločili, da bodo vse stroške za to šolo prevzeli sami. Na večjo podporo države v začetku gradnje niso mogli računati.

6. 11. 1945 so že izvolili pripravljalni odbor za gradnjo šole. Predsedoval mu je Anton Štebe, tesarski mojster iz Most. Sodeč po njegovih dopisih različnim premnikom, je bil vester in strog človek, predan cilju, čimprejšnji in kakovostni izgradnji šole. Skupaj z ostalimi odborniki se je lotil zahtevnega podviga. Stavbni odbor so poleg Antona Štebe sestavljali: Franc Petelinkar, kmet iz Suhadol kot blagajnik, Slavko Urbanc, gradbeni tehnik iz Suhadol kot delovodja, ter odborniki: kmet Peter Jagodic, sedlar Anton Čibašek, kmet Anton Plevel in trgovec Jernej Kralj; vsi iz Most. Iz Žej sta bila dva odbornika, kmeta Franc Hočevnar in Vinko Lap; iz Suhadol pa trije, in sicer kmeta Rudolf Lipar in Janez Selan ter zidar Franc Žnidar. Najprej so se lotili obnove dveh zasilnih učilnic z najnujnejšo opremo. 26. 11. 1945 se je uspešno zaključil komisijski ogled teh učilnic. Bili sta dve. Eno so takoj po odobritvi začeli pripravljati v hiši Alojzija Kepica (Moste 34), drugo pa v občinski hiši, ki je stala nasproti Žerovčeve hiše (Moste 20). Obe sobi so pobelili, opremili in dodali stranišča. Pripravljalni odbor je od krajanov zbral 75.000 dinarjev prostovoljnih prispevkov za šolski inventar. Pouk je stekel 10. 1. 1946. Gradbeni odbor je sicer upravičeno menil, da sta učilnici slabi, zato je z gradnjo nove šole želel pohiteti. Pridobitev pomoči je opravičeval s slabimi bivalnimi razmerami. Predsednik gradbenega odbora je v prošnji za gradbeni material ministrstvu za komunalne zadeve 11. 11. 1947 zapisal: "V dveh učilnicah se bo pouk pričel 1. 1. 1948, ker imamo zelo slabe zasilne učilnice ..." V prošnji prosvetnemu ministrstvu pa najdemo zapisano: "Prosimo, da na merodajnih mestih

posredujete, da dobimo zidake, ker moramo delo ustaviti, če ne dobimo zidakov. Zelo radi bi zagotovili dve učilnici, ker v zasilnih učilnicah ne moremo več zastrupljati naših otrok."

Prvi upravitelj povojne ljudske šole v Mostah je bil Milan Pogačnik, ki je sprva tudi sam poučeval vse razrede. Čez nekaj mesecev pa je začelo prihajati še ostalo potrebno učiteljsko osebje. Nekateri so se zelo hitro menjavali, drugi so na delovnem mestu v naši šoli dočakali upokojeve. Leta 1948 je upraviteljske posle prevzel Janez Marinček. Ob otvoritvi šolskega poslopja leta 1954 je bil ravnatelj Drago Fakin.

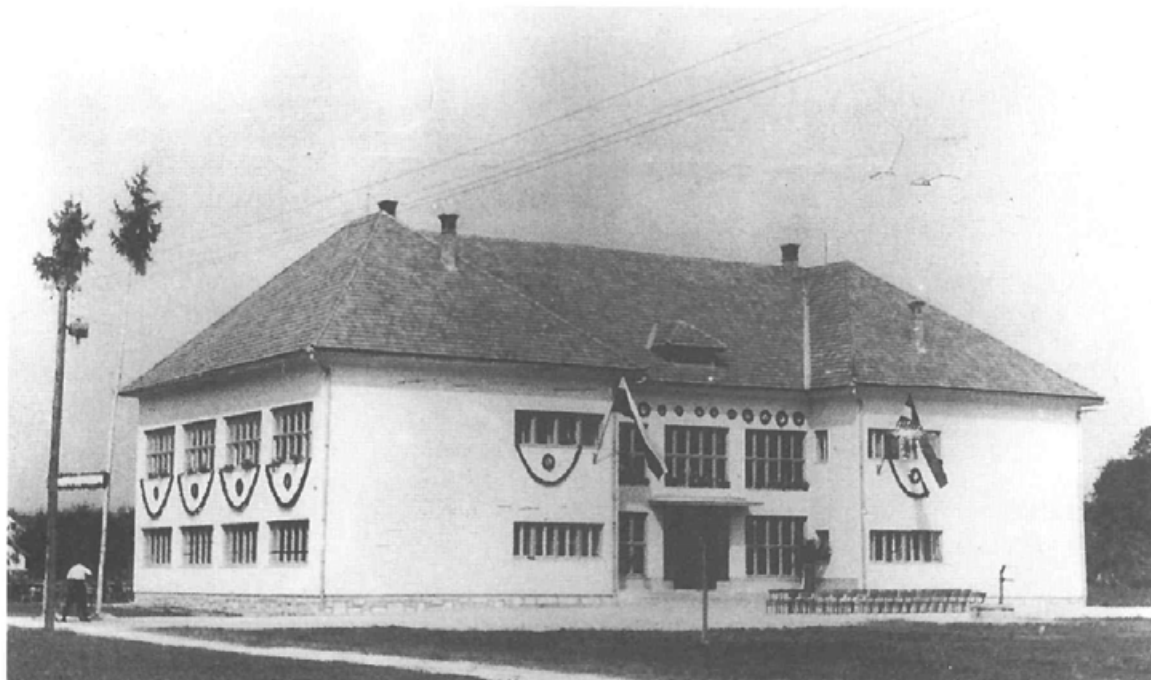
Na začetku pouka v pomožnih učilnicah je bilo 142 učencev. Prvi oddelek je štel 49 učencev, drugi 38, tretji 20, četrti pa 35 učencev. V prvi razred pa se jih je tisto leto vpisalo 15. Glede na število šoloobveznih otrok je bila nova šola nujna.

Konec januarja 1946 so se starši že lahko udeležili prvega roditeljskega sestanka, ki je bil dobro obiskan. Tudi sicer je šola postajala kulturno središče kraja. Učenci so ob praznikih prirejali proslave, ki so imele bogate sporede. Pozitiven kulturni vpliv šole na okolico je bil v šolski kroniki večkrat poudarjen. V šolskem letu 1955/56 je ravnatelj Fakin o kulturnih in gospodarskih razmerah kraja med drugim takole zapisal: "Šola je nudila zatočišče tudi letos kmetijski gospodarski šoli, tečaju RK za zdravstveno vzgojo kmečke mladine, dvema tečajema za gospodinjstvo, ki jih je priredil SZDL, enemu tečaju za vkuhanje, ki ga je priredil RK, na odru v telovadnici pa so nastopili igralci gasilske čete Moste s Cankarjevimi Hlapci, Svoboda iz Mengša z opereto. Svoboda iz Št. Vida (Šentvid, op. A. Z.) je gostovala dvakrat z baletom, Lira iz Kamnika je priredila koncert. V šoli je bilo tekom leta tudi pet zdravstvenih predavanj in eno kmetijsko, priredilo se je v šoli novoletno jelko za vajence in pošolsko mladino sploh, s filmom in čajanko."

Med pripravami za gradnjo nove šole je pouk torej že tekkel, največja pozornost odbornikov je veljala zbiranju denarja. Brezobrestnega posojila, za katero so krajanje prosili Ministrstvo za gradnjo v začetku leta 1946, niso dobili, saj slednje ni dajalo kreditov v ta namen. Svetovali so le, naj si posojilo skušajo pridobiti sami pri kakšnem denarnem zavodu. Tako je Mestna hranilnica v Kamniku obljubila 200.000 dinarjev posojila za nabavo gradbenega materiala. Nadaljnjih 135.000 dinarjev so s prispevki in kulturnimi prireditvami spet zbrali krajanje sami. Gasilci so na primer februarja 1946 pripravili kulturno-prosvetno prireditev, katere čisti dobiček je bil namenjen gradnji nove šole. Tudi kredit Mestne hranilnice so odplačevali tako, saj so se dolga želeli znebiti. O tem priča odlomek iz prošnje ministrstvu za finance (11. 4. 1946), v kateri prosijo za odobritev posojila: "Ker smo podpisniki za to posojilo skoro sami kmetje in se dolga silno bojimo, bomo gledali, da ta dolg čimprej plačamo, četudi bomo morali bolj globoko poseči v žep."

S petletko so se začela razdeljevati investicijska posojila. Leta 1947 je šola dobila 139.708 dinarjev kredita, naslednje leto 650.000, leta 1949 pa 432.000. Leta 1952 je država iz proračuna omogočila 500.000 dinarjev investicijskega kredita za vodovodno napeljavo, montažo električne črpalke in strniščnega vodnega izplakovanja, končno ureditev vhodne hale in druga končna dela. Z dobljenim denarjem so delavce lahko tudi plačevali.

24. 3. 1951 so krajanje po popravkih načrta, ki ga je

Slavnostno okrašena nova šola v Mostah

projektiral inž. Navinšek, pridobili še gradbeno dovoljenje. Gradnja pa se je z izkopom zares začela že 15. 4. 1946!

Krajani Most, Suhadol in Žej so prispevali vso udarniško delovno silo. Samo v letu 1946 so opravili več kot 15.000 ur prostovoljnega dela. Vsaka družina je poleg denarja prispevala še osem dni prostovoljnega dela, odvisno od števila družinskih članov. Terezija Gašperlin iz Most se danes takole spominja: "Dogovorjeno je bilo, da smo prišli enkrat eni, drugič spet drugi. S seboj smo prinesli orodje. Ženske smo delale toliko kot moški, le cementa in malte nismo nosile. Na kosilo smo hodili domov." Nekaj ljudi je bilo pri gradnji tudi zaposlenih, poleg delovodje zagotovo še dva zidarja, en tesar in trije delavci. Število zaposlenih se je po potrebi spreminjalo. Opravljali so strokovna dela pri gradnji in bili za svoje delo tudi (bolj ali manj redno) plačani.

Nekaj plačila (12 dinarjev na uro) je bil deležen tudi delavec, ki je pri gradnji šole sodeloval ne povsem prostovoljno. Franc Nograšek iz Most je leta 1948 namreč nastopil 120 dni trajajoče prisilno delo zaradi neplačane denarne kazni. Dolg je odslužil z delom. Država je kaznovane po ustaljeni praksi pošiljala na delo za obnovo dežele.

Brez težav pri delu seveda ni šlo. Kot je bilo že omenjeno, so zaostajale pošiljke gradbenega materiala, ki ga je v državi nasploh primanjkovalo, podobno je bilo tudi s stroji. Na pomanjkanje, malo v šali malo zares, kaže tudi prijava tatu poveljstvu Narodne milice v Komendi, ki ga je delovodja Slavko Urbanc ujel na begu. Tat iz Topol si je skušal prilastiti nekaj desk z gradbišča, da bi si postavil domovanje.

Pomanjkanje materiala se odraža tudi v dopisih o neporabljenih kreditnih zneskih na bančnem računu šole. Material tudi za denar ni bil vedno dosegljiv, kar pa ne pomeni, da je bilo denarja preveč.

Dogajale so se tudi nesreče pri delu, od katerih dokumentacija omenja dve hujši. Ko so 1947 prekrivali streho, je takrat enajstletni Cvetko Čibašek pri podajanju strešnikov padel s precejšnje višine. Na srečo

je po pregledu v bolnici okrevail, a posledice so ostale. Čez nekaj mesecev se je pri prostovoljnem delu ponorečil še Vinko Mali, ki si je poškodoval oko.

Iz fonda za pomoč porušenim šolam krajani niso dobili sredstev, saj se je naša šola gradila na novo, in ne le obnavljala. Gradbeni odbor je zato v prošnji za podporo pri zidavi šole (15. 9. 1946) ministrstvu za prosveto pisal: "Ker pa do sedaj še nismo dobili nobene podpore od nikoder, in da ne pade morala pri ljudeh, ker vedo iz prejšnjih časov, da je oblast silila z zidavo šol in tudi primerno podprla, prosimo, naj se smatra naša šola kot porušena in kot taka naj se vodi tudi pri podelitvi podpor. Ne stavimo nikake višine, pač pa prosimo, da se pri vsaki dotaciji spomnite tudi naše šole in nam nakažete otrokom in napredku dela primeren znesek." Odgovor na ta dopis je omogočil brezplačno sečnjo lesa v državnih gozdovih (Souvov gozd v Volčjem Potoku) za nekatere potrebe šole. Nekaj lesa so darovali tudi krajani.

Iz šolskih kronik nam je potek gradnje šole razviden takole: 23. 12. 1946 je bila zabetonirana plošča v površini 300 m². Delo je bilo udarniško. Mešalec je posodil Gradis iz Kamnika, prenašalec pa tovarna pohišstva z Duplice (današnja tovarna Stol, op. A. Z.).

Jože Zapret iz Most je povedal: "Ko smo betonirali prvo ploščo, so nam postregli celo z malico, ki je sicer nikoli nismo dobili. Pri betoniranju zelo velike zgornje plošče se je zbralo kar okoli 50 ljudi. Končali smo jo v enem dnevu." Nato je sledila prekinitev dela. V tem času so vaščani čistili sneg in dovažali material na gradbišče. Delo se je spet pričelo 16. 3. 1947. Aprila so tesarji začeli z ostrešjem na šolskem traktu. V začetku maja so delavci in vaščani že dozidali vse predelne stene, torej vse zidove do ostrešja. Marljivi delavci so stavbo že lahko okrasili z državno zastavo in smrečico. Od 12. do 31. maja so postavili ostrešje in streho pokrili. Seveda so glavne moči prispevali vaščani, kvalificirani delavci pa so bili plačani. Pri delu je sodelovala tudi šolska mladina.

V juniju so začeli delati v dvorani in izpopolnjevati notranjost novega šolskega poslopja. Ometali so notra-

nje zidove, vzdali okna in vrata, napeljali elektriko in zabetonirali stopnice iz umetnega kamna. Ko so položili še parket, je bila šola za prvo silo pripravljena za pouk. To je bilo zelo dobrodošlo, ker sta bili zasilni učilnici v slabem stanju. Prvi dve učilnici, ki sta nudili zavetje šolarjem, sta bili tisti na zahodni strani. Opremljeni sta bili z novim pohištvo, le table so bile še stare, na stojalih.

Konec junija je bila dvorana dozidana, v juliju pa je bila tudi streha že dokončno pokrita. Le stranišča niso bila dokončana. Zanje je primanjkovalo materiala, zato so morali uporabljati stranišča zunaj poslopja.

O dograditvi novega šolskega poslopja v naslednjem šolskem letu (1948/49) nam šolska kronika iz Most takole pripoveduje. Dokončali so stanovanje šolskega upravitelja in izdelali stanovanjske prostore nad odrom, oder in strop v dvorani, kletne prostore ter vodovodne odtoke.

V začetku leta 1949 je šola kupila še radioaparat, radioamaterska skupina iz Ljubljane pa je udarniško uredila ozvočenje cele stavbe. Tako so lahko v vseh razredih in tudi zunaj šole poslušali radijski program, kadar je bilo to potrebno.

Aprila 1949, ko so bila vsa našeta dela opravljena, je šolsko stavbo prevzelo pod svojo odgovornost Okrajno gradbeno podjetje iz Domžal. To je pomenilo, da so se vsa dela na šoli ustavila. Celo kvalificirano delovno silo so preusmerili na druga, prioriteta gradbišča. Šola je tako še naprej delovala brez vodnjaka, popolne zatesnitve oken in vrat ter brez vodovodne napeljave. S te mrtve točke se dela niso premaknila niti v šolskem letu 1950/51. Spet so ukrepali krajanji sami in prepleskali strop v dvorani, uredili stopnišče v delu zgradbe nad odrom in na podstrešje. Šolo so tudi popolnoma zasteklili. V tem letu so opravili še eno pomembno delo, namreč izkopali vodnjak.

S temi bogatimi podatki se šolska kronika OŠ Moste (od začetka sta jo pisala g. Pogačnik, zadnje leto pa g. Marinček) zaključijo ... in se (nenavadno) nadaljuje v šolskem letu 1951/52 kot šolska kronika OŠ Komenda! Avtor zapisov g. Jezeršek v njej najprej pojasni, da je bila leta 1948 v stari komendski šoli ustanovljena sedemletka, ki je bila po zakonu o sedemletni osnovni šoli iz leta 1946 razdeljena na štiri razrede osnovne šole in tri razrede višje osnovne šole. Učenci so šolanje lahko nadaljevali na slednji ali pa na triletni nižji gimnaziji, za katero so se odločili v Komendi in jo ustanovili leta 1950. Obiskovali so jo učenci iz cele okolice, tudi iz Most, Vodice in Zaloga. Pouk je potekal v za silo urejenih treh učilnicah bivše hiralnice.

Jeseni 1952 se je komendska nižja gimnazija iz teh prostorov preselila v novo poslopje šole v Mostah. Ravnatelj Jezeršek v šolski kroniki takole opiše nove učne razmere: "Zaradi prenavljanja prostorov v stavbi se je pouk pričel šele 17. 9. in je bil nekaj časa celodnevni. Ko se je zasilno uredil še en prostor, so imeli učenci pouk le dopoldne, kar je bilo nujno z oziranjem na precejšnjo oddaljenost učencev od šole, ki so se vračali pozno zvečer domov."

Leta 1958 se je s šolsko reformo, ki je uvedla obvezno in enotno osemletno osnovno šolo, kot jo (zaenkrat) poznamo še danes, naša šola preimenovala, kot pravi šolska kronika: "... in tako se je naša osnovna šola in nižja gimnazija spojila v osemletno osnovno šolo, ki ima po želji prebivalcev ime OŠ Komenda-Moste. Ker je bila uprava že sedaj združena v eni osebi, v tem ne bo sprememb. Pouk se bo vršil še nadalje v nižjih

razredih v Komendi, v višjih pa v Mostah, po učnem programu." Pravzaprav je tudi navedeno, da je bila šolska zgradba v Mostah nižji gimnaziji le dana v uporabo, leta 1958 pa je bila cela šola poimenovana tako, da je Komenda omenjena na prvem mestu.

Šolo v Mostah so v tem času s pomočjo dotacije okrajnega ljudskega odbora, v višini 200.000 dinarjev, dokončali. Čakala jo je le še slovesna otvoritev, ki je bila 12. 9. 1954.

O njej nam ne priča le šolska kronika, ki jo je tedaj pisal ravnatelj Fakin, marveč tudi nekateri časopisi. Za ta slavnostni dogodek so krajanji okrasili šolsko poslopje in okolico, po hišah so bile obešene zastave. Proslavo ob otvoritvi so obiskali skoraj vsi krajanji, povabljeni predstavniki oblasti ter gostje iz sosednjih krajev, krajevna gasilska četa in narodne noše.

Dogodek se je začel v dvorani s predvajanjem slovenskega filma Vesna, nato pa nadaljeval s slavnostnimi govori ravnatelja in nekaterih drugih gostov ter kulturnim programom učencev. Po končanem sporedu so si obiskovalci ogledali še notranjost šole. Govori so bili polni hvale krajanom, ki so tako pridno vztrajali pri delu in omogočili gradnjo. Poudarjali so pomen izobraževanja in gromotno pomoč države, ki se je z leti gradnje res stopnjevala. Zanimiv je zlasti začetek govora ravnatelja Fakina, ki je, presenetljivo, izjavil naslednje: "12. 9. 1954 bo zapisan v kroniki naše šole z zlatimi črkami. Ta dan je bila nižja gimnazija v Komendi slovesno otvorjena in šolsko poslopje v celoti izročeno svojemu namenu." To napako je povzel tudi novinar Ljubljanskega dnevnika, ki je v svojem poročilu z otvoritve pisal: "Zrno znanosti zadene bolj od jeklenega, tako nas je pozdravil napis na šolski deski novo opremljene učilnice gimnazije v Komendi. Štirje razredi gimnazije (Po letu 1952 se je nižja gimnazija podaljšala za eno leto, op. A. Z.), šest učilnic, 130 učencev iz okoliša Komenda, Moste, Vodice, moderna zvočna aparatura, zvočniki, ozvočeni razredi itd., takšnih je samo nekaj skromnih podatkov o impozantni novi zgradbi nižje gimnazije v Komendi." Čeprav sta tako ravnatelj kot tudi omenjeni novinar hvalila trud krajanov Most, Suhadol in Žej, ki da so šolo udarniško zgradili, pa v Ljubljanskem dnevniku Moste kot kraj, kjer stavba sploh stoji, niso bile omenjeni!

Poročevalec časopisa Glas Gorenjske te napake ni naredil. Takole je pisal: "V Mostah pri Komendi so v nedeljo z lepo slovesnostjo odprli novo šolsko poslopje. To je brez dvoma najlepša šola na podeželju v kamniškem okolišu. ... Začeli so jo graditi prebivalci Most, Suhadol in Žej, ki so opravili za okrog 3 milijone din prostovoljnega dela. Zadnjih 5 milijonov din za zunanja in notranja dopolnitvena dela je prispeval Okrožni ljudski odbor Ljubljana-okolica na posebno prizadevanje tov. Ive Fakinove, članice OLO in znane prosvetne delavke, ki je bila ... odlikovana z Redom dela prve stopnje." O znesku, ki ga je šoli namenila država, viri navajajo različne podatke. Ravnatelj je v govoru tudi poudaril, da "se je Okrajni ljudski odbor držal načela, da je treba pomagati tam, kjer ljudstvo samoiniciativno začenja družbeno koristne akcije in pri njih tudi samo aktivno sodeluje."

Nova osnovna šola v Mostah je tako zares postala velika pridobitev kraja, ne le v izobraževalnem, pač pa tudi v kulturnem pomenu. Z današnjega stališča je občudovanja vredna volja ljudi, ki so pri skupnem projektu radi sodelovali in se veselili njegovih sadov.

VIRI IN LITERATURA

Solska kronika OŠ Moste 1946–1951, fond OŠ Komenda - Moste, 1952–1967, KAM 53, Zgodovinski arhiv, Ljubljana.
Solska kronika OŠ Komenda 1951–1958, isti fond, Zgodovinski arhiv, Ljubljana.
Osební arhiv Antona Štebeta, sedaj v lasti g. Antona Špenka, Moste.
Državna osnovna ljudska šola v Mostah, 1958 (mapa), Muzej slovenskega ljudskega šolstva, Ljubljana.
Glas Gorenjske, 18. 9. 1954, leto VII, št. 38 (Otvoritev šole v

Mostah pri Komendij), NUK, Ljubljana.
Ljubljanski dnevnik, 13. 9. 1954, leto IV, št. 214 (Zrno znanosti zadene bolj od jeklenega), NUK, Ljubljana.
Vodnik zgodovinskega arhiva Ljubljana, Lj., 1992, str. 52.
Publikacija ob razstavi slovenskega šolskega muzeja v Ljubljani: Šolske zgradbe na Slovenskem v obdobju od 1775 do 1966, Lj., 1967.
Jože Prinčič, slovenska industrija v jugoslovanskem primežu, Novo mesto 1992.

ALEKSANDER SARNAVSKY, publicist,

Šutna 7,
1240 Kamnik

OB 50-LETNICI ZAVODA ZA USPOSABLJANJE INVALIDNE MLADINE

Zavod za usposabljanje invalidne mladine v Kamniku je organizacija za usposabljanje telesno prizadetih otrok in mladostnikov, ki iz različnih razlogov potrebujejo zavodsko zaščito. Tako omogoča celotno usposabljanje otrok in mladostnika – vzgojno in izobraževalno, zdravstveno ter psihosocialno.

Vzgojno-izobraževalno področje obsega: malo (predšolski odderek), osnovno in srednjo šolo ter domsko vzgojo. Šolski programi potekajo po rednih programih, prilagojene so le metode dela z učenci glede na njihovo število. V okviru srednje šole potekajo vzgojno-izobraževalni programi za smer: električar energetik, IV. st., poklic radiomehanik in poklic elektromehanik gospodinjskih aparatov, sestavljaivec elektronskih sklopov, III. st., skrajšani program, administrator, IV. st., in upravni tehnik, V. st.

Zavod omogoča učencem tudi šolanje in študij na srednjih ter višjih in visokih šolah zunaj zavoda, ustrezno sposobnostim in interesom mladostnika, opravlja program delovnega usposabljanja s poudarkom na pridobivanju ročnih spretnosti in psihosocialnih veščin.

Zdravstveno področje obsega: splošnozdravstvene storitve, specialistične preglede, fizioterapijo, delovno terapijo in logopedsko obravnavo.

Psihosocialno področje obsega psihološko službo s svetovanjem in socialno službo s svetovanjem.

Z mobilno službo zavod ponuja pomoč telesno prizadetemu otroku in mladostniku, staršem in strokovnim delavcem na terenu. Svetuje posamezniku, družini in strokovnim sodelavcem. Pri teh nalogah sodelujejo: zdravnik, fizioterapevt, delovni terapevt, logoped, specialni pedagog, psiholog in socialni delavec. Delo poteka neposredno na terenu.

Svojo dejavnost pa zavod uveljavlja tudi zunaj centra, kar delno že izpolnjuje z mobilno službo, vendar razmišlja o ustanavljanju stanovanjskih skupnosti za telesno prizadete, o informacijskem centru in dnevnem usposabljanju. Želijo popestriti šolski program, zvišati zahtevnost in omogočiti šolanje v samem zavodu tudi zunanjim učencem z uvedbo računalniške gimnazije in gimnazije splošne humanistične smeri. Dalje uvajati alternativno metodo dela, organizacijo raznih tečajev za telesno prizadete, prirejanje mednarodnih srečanj telesno prizadetih in strokovnih delavcev ter prirejanje strokovnih seminarjev.

Zavod večkrat nastopa v različnih medijih ter stalno opozarja na problematiko in potrebe telesno oviranih otrok. Prizadeva si za ustrezno zakonsko in pravno regulacijo skrbi države za osebe s posebnimi potrebami. Neprestana pa je tudi skrb za izboljšanje bivalnih in izobraževalnih razmer.

Odbor za podelitev nagrad Republike Slovenije je na področju šolstva podelil Zavodu za usposabljanje invalidne mladine Kamnik nagrado za leto 1997 za posebno uspešno vzgojno-izobraževalno in organizacijsko

Srečko Rot, ravnatelj zavoda od 1953 do 1975

sko delo na področju izobraževanja otrok in mladostnikov s posebnimi potrebami.

KRONIKA

Pol stoletja delovanja zavoda je vsekakor lep jubilej. Daleč nazaj segajo spomini na krutost vojne, ki ni prizanašala niti mladim. Mnogo otrok je postalo invalidnih med vojno ali neposredno po vojni pri nesrečah z eksplozivom. Ti otroci so živeli po raznih mladinskih domovih. Delo z njimi je bilo zelo težavno, saj so bili med njimi mnogi potrebni zdravljenja. Zato je v marcu 1947 ministrstvo za socialno skrbstvo ustanovilo Dom invalidne mladine. V ta namen je bila določena in za silo preurejena zgradba v Kamniku na Cankarjevi cesti. Prvotnim vojnim in povojnim invalidom so se pridružili še nešteti otroci s prirojeno izpahnenimi kolki, ki se zaradi vojnih razmer niso mogli zdraviti. Ti otroci so bili večinoma potrebni operacijskih posegov in seveda dolgotrajnega zdravljenja. Z nego in fizikalno terapijo so tako otroci našli svoje mesto v domu v Kamniku. Po operacijskem posegu v ortopedski kliniki v Ljubljani je vzdrževal povezavo zdravnik ortoped, ki je otroke v domu obiskoval enkrat tedensko, jih pregledal in dajal navodila za nadaljnje zdravljenje. Prva med zdravniki ortopedi sta sem prihajala dr. Zvezdana Zadnik in dr. Bogdan Breclj, predstojnik ortopedske klinike. Kasneje je to vlogo prevzel dr. Herbert Hawlina.

Zgradbo v Mekinjah so skoraj 20 let gradili duhovniki reda usmiljenih bratov iz Kandije pri Novem mestu. Leta 1940 so nedokončano zgradbo kupili kamniški sokoli oziroma telovadno društvo Sokol, ki je bilo po vojni razpuščeno. Med vojno so imeli v zgradbi upravne urade Nemci, kasneje pa Rdeči križ repatriacijsko bazo oziroma zbirališče zapuščenih otrok.

Ti otroci niso bili od nikogar, brez staršev in tudi brez imena. Nekatere so posvojili, nekatere so prevzeli so-

Dom invalidne mladine v Mekinjah ob sotočju Bistrice in Nevljice v letu 1950

rodniki. Najhuje je bilo invalidnim otrokom, ki jim vojni čas ni prizanesel. Ravno ti so našli novi dom v Domu invalidne mladine. Bili so deležni nege in zdravljenja ter začetnega osnovnošolskega usposabljanja. Predvsem pa je bila premagana stara mentaliteta, da so invalidni otroci odpisani, odrinjeni ali vaba beračem za pobiranje miloščine.

Žal je čas pokazal ravno nasprotno. Iz prvotnega azila za invalidne otroke se je zavod razvil v ustanovo, ki v medicinskem, socialnem in družbenem pogledu usposablja za življenje tiste otroke, ki jih je usoda prikrajšala, bolj ali manj oropala zdravja in normalnih funkcij.

Začetek ni bil lahek. Že v prvem letu ustanovitve je bilo v domu 93 otrok od 3. do 16. leta starosti, ki so se zdravili, uvajali v pravilno ravnanje s protezami in aparati ter hkrati obiskovali osnovno šolo. Usposabljanje je bilo tedaj bolj enostransko, bolj zdravstveno, tako da so otroci in mladostniki živeli brez perspektive, brez profesionalne usposobitve, ki naj bi bila končni cilj usposabljanja. Tako je šele v letu 1951 pričela z delom prva delavnica in začelo se je poklicno izobraževanje. Danes se čudno sliši, da je bilo tedaj v domu zaposlenih samo 14 uslužbencev, med njimi le dva učitelja, medicinska sestra, negovalka in pomožni vzgojitelj. Če primerjamo leto 1977, se je število uslužbencev povečalo na 131, gojencev pa na 187. Razumljivo je, da se je število delavcev povečalo zaradi nastajanja novih dejavnosti, razširitve že obstoječih in zaradi vedno težjih primerov invalidnosti oskrbovancev.

Od leta 1953 do 1956 so v domu osnovali še 4 delavnice, zgradili novo stavbo za 7-razredno osnovno šolo, delavnice in zdravstvene prostore ter ustanovili vajeniško šolo za invalidno mladino. Ustanovljene so bile krojaška, mizarska, urarska delavnica in delavnica za umetno obrt.

Upravniki Doma invalidne mladine so bili po spominu nekdanjih delavcev: Franc Bizjak, Lovro Jakomin in do leta 1953 Jože Karič.

V letu 1951 so bili preurejeni in opremljeni novi prostori za izvajanje fizioterapije. Istega leta je bila ustanovljena krojaška delavnica, njen prvi strokovni učitelj pa je

bil Ludvik Travnik, ki je pričel z delom decembra 1951. Leta 1953 je delovni kolektiv pripravil razvojni načrt zavoda, ki je vseboval razvoj kompleksnega usposabljanja telesno prizadetih otrok in mladostnikov: oskrbo, nego in zdravstveno nego, medicinsko zdravljenje s fizioterapijo, popolno osnovno šolo, poklicno usmerjanje in usposabljanje, vzgojo in pomoč pri zaposlovanju. Za izvajanje tega programa je bilo potrebno razviti materialno osnovo, to je nove delovne prostore in opremo in doseči ustrezno strokovnost kadrov. Načela kompleksnega usposabljanja so se v praksi začela izvajati po prihodu novega ravnatelja Srečka Rota v maju 1953.

Leta 1955 je bil dograjen prizidek k staremu domu. V njem so dobili prostor osnovna šola, poklicna šola in fizioterapija z ambulanto. Istega leta se je Dom invalidne mladine preimenoval v Zavod za usposabljanje invalidne mladine.

Zaradi vedno večjega priliva invalidne mladine na usposabljanje so bili potrebni novi prostori, zato so bili izdelani gradbeni načrti za izgradnjo novega zavoda. Pri idejnem osnutku so sodelovali zaposleni delavci, ki so upoštevali večletne praktične izkušnje. Načrte za novi zavod je napravil inž. arh. Jože Usenik iz Slovenija-projekta, gradbena dela pa Graditelj iz Kamnika. Pri notranji ureditvi prostorov in obrtniških delih so sodelovala predvsem kamniška podjetja. Vsa plesarska, kleparska, ključavničarska in elektroinštalaterska dela je opravila Zarja, Alprem je oskrbel v svojo stroko spadajoča dela, stavbno pohištvo pa je v celoti dobavila Lesna industrija iz Ajdovščine.

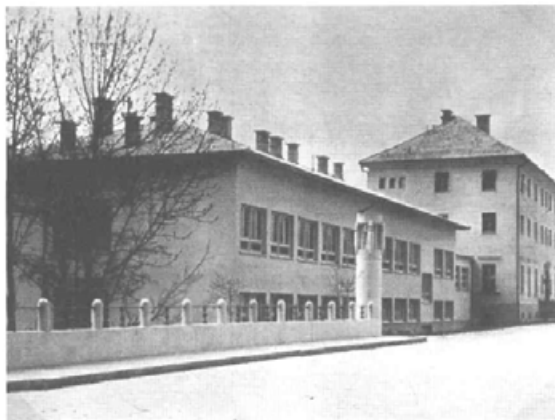
Za izvajanje vseh vrst usposabljanja je imel zavod ob svoji 20-letnici nov internat za 190 gojencev z letnim in zimskim bazenom, fizioterapijo z oddelki za terapevtsko gimnastiko, hidro- in elektroterapijo, delovno terapijo, popolno osnovno šolo s predšolskim oddelkom, poklicno šolo za urarje, šivilje, krojače, elektromehanike, radiomehanske in vrtnarje.

Gojenci imajo tudi možnost nadaljnega šolanja na gimnaziji in pogoje za udejstvovanje v kulturnih, športnih programih in svobodnih aktivnostih.

V zavodu je bilo v letu 1967 zaposlenih 105 delavcev, od tega 33 pedagoških in 23 zdravstvenih delavcev. Od ustanovitve je bilo na usposabljanju 840 telesno prizadetih otrok. Od teh jih je zavod zapustilo 656, od katerih se je večina delno ali v celoti usposobila. Od leta 1954 dalje, ko je zavod začel s kompleksnim usposabljanjem, se je na poklicni šoli usposobilo v oblačilni stroki 64, kovinski 27, elektrostroki 35, vrtnarstvu 11, lesni stroki 2 in priučilo za različna dela 40, skupno 179 gojencev. Večina se je zaposlila v raznih delovnih organizacijah, v lastnih delavnicah ali kako drugače. Od leta 1964 zapusti zavod vsako leto 15 do 30 v celoti usposobljenih mladih invalidov.

Vsekakor je bilo delo v novih prostorih in boljših delovnih razmerah ter boljši organizaciji prijetnejše in uspešnejše. Prilagajala in dopolnjevala se je organizacija dela, v delo so se vključevali novi strokovni kadri. Razširila se je vzgoja, izpopolnila zdravstvena služba, izboljšalo se je timsko delo in pričelo se je z individualnim programiranjem usposabljanja. Istočasno s navedenimi izboljšavami si je zavod prizadeval, da se delovne organizacije za usposabljanje telesno prizadetih otrok in mladine povezujejo pri reševanju skupnih problemov.

Leta 1975 je dolgoletnega ravnatelja Srečka Rota zamenjal Vlado Hvalič. V tistih letih je postajalo vprašanje

Na stari lokaciji v Mekinjah je zavod deloval do leta 1964.

pomanjkanja prostorov, ki so bili potrebni za funkcioniranje zavoda, vedno bolj boleče. Reforma v šolstvu, predvsem uresničevanje programa celodnevne osnovne šole, uvajanje usmerjenega izobraževanja in vzgoje, uvajanje novih strokovnih profilov kadra na področju usposabljanja, kar je bilo treba v bodoče razvijati, vse to je zahtevalo večje prostore. Izdelan je bil idejni osnutek dozidave novega prizidka k obstoječim zgradbam.

Za nameravano razširitev zavoda so bile investicije v srednjeročnem planskem obdobju družbeno utemeljene, zato so v letu 1980 pripravili ustrezne programe in načrte za zagotovitev investicij za gradnjo in opremo dodatnih prostorov. Vendar so z novimi gradbenimi deli pričeli šele v letu 1988. Tedaj je tedanjega direktorja Adolfa Prašnikarja zamenjal Davor Dominkuš. Že

leta 1990 je bil prizidan stanovanjski del in istočasno prenovljen stari stanovanjski blok. Čez 4 leta je bila prenovljena šola in v letu 1997 dozidana konjušnica. Novi razvojni načrti zavoda so, da postanejo samostojen tim, da organizirajo in izvajajo permanentno izobraževanje za starše, strokovne sodelavce in prostovoljce, ki neposredno delajo z otroki in mladostniki, da uvajajo nove oblike terapije, to je terapevtsko jahanje, smučanje in plavanje, prizadevanje za spremembo predšolske, šolske in zdravstvene zakonodaje ter prosvetljevanje širše družbe za boljše sprejemanje vseh ljudi s posebnimi potrebami.

Zavod za usposabljanje invalidne mladine v Kamniku vstopa v tretje tisočletje. Pred njim so nove naloge, programi, načrti. Psiholog dr. Dušan Rutar o bodočnosti zavoda razmišlja v brošuri, ki je izšla ob 50-letnici Zavoda za usposabljanje invalidne mladine takole: Zavod mora postati sestavni del evropskega in svetovnega gibanja in boja za neodvisno življenje hendikepiranih ljudi.

Ko bo uresničil to nalogo, bo spoznal, da je postal del tradicije in zgodovine boja za emancipacijo hendikepiranih in drugačnih ljudi. Njegovi zastopniki in zastopnice ne govorijo o integraciji invalidov, kajti hendikepirani ljudje so nosilci drugačnosti, ki je praviloma izrinjena v nek drug svet, ki ga nihče ne želi. Ko bo zavod to spoznal, se bo znašel pred drugo veliko nalogo. Govor o invalidih in invalidnosti mora zamenjati govor o hendikepu.

S konceptom hendikepa bo zavod postal del svetle svetovne tradicije boja za pravice, med katere sodita zlasti pravica do izključenosti in pravica do drugačnosti. To zahteva novo vrednost, raziskovanje in drugačno prakso. Zavod bo zaradi tega razvil lastno raziskovalno enoto, ki bo razvijala nove teorije, metode in teh-

Uslužbenci in gojenci Zavoda za usposabljanje invalidne mladine na Cankarjevi cesti 29. 1. 1961

Vzgojitelji ter učno osebje osnovne in poklicne šole leta 1968. Prvi na levi je dolgoletni ravnatelj Srečko Rot, peta pa ravnateljica osnovne šole in vzgoje Marija Rot.

Strokovni delavci v novem zavodu: Marjana Mrčela, Mihaela Antonin, Marija Rot, Srečko Rot, Jože Muhvič, Lado Hvalič in Ivo Habinc

nike, s katerimi bo mogoče na nov in svež način razumeti in izvajati usposabljanje hendikepiranih ljudi. Ne samo za prakso in praktično delo, ampak tudi za znanje in spoznavno prakso. Zavod bo moral zamenjati svoje ime. Zavod za usposabljanje invalidne mladine bo postal zavod za teorijo in prakso hendikepiranih ljudi.

Vse to se bo kajpak zgodilo samo tedaj, ko bodo ljudje voljni sprejeti breme dolžnosti in odgovornosti, ki ga imajo do hendikepiranih ljudi.

Pot na Perovo ali Stari grad. Ob potoku Pijavšniku, na njivah in travnikih družine Benkovič, je dobil zavod novo lokacijo.

V urarski delavnici leta 1962. Strokovni učitelj je bil Ivo Motnikar.

Celotna površina z vsemi zgradbami zavzema 7.000 m² uporabnega prostora. Gradnjo so financirali republiški Zavod za socialno zavarovanje, republiški Sklad za šolstvo, Sklad za socialne ustanove, Zavod za zaposlovanje delavcev, okrajni ljudski odbor in sam Zavod za usposabljanje invalidne mladine. Zavod se je 1964. preselil v nove prostore.

Mag. CENE MATIČIČ,

Zikova ulica 5,
1240 Kamnik

STO LET RAZVOJA KAMNIŠKE PIHALNE GODBE

Pisati o slavljenju, ki praznuje 100- ali celo 150-letnico svojega obstoja, je sicer prijetno, vendar prav nič enostavno, zlasti če jubilarja že dolga desetletja poznaš, ga spremljaš v njegovih boljših in tudi slabših obdobjih. In prav to lahko trdim za našo "Mlinarjevo" družino, ki je že od preloma v dvajseto stoletje neposredno ali pa le posredno povezana s kamniško godbo.

S kamniško pihalno godbo ali "plehmuziko", kot smo ji v domačem žargonu rekli, sem se srečal že kot otrok, tam nekje na koncu dvajsetih let. Kako tudi ne, saj je v njej igral moj oče Polde že kot mladenič nepolnih dvajsetih let od njene ustanovitve dalje. Igral in živel, saj ni bilo vaje, ki bi jo bil zamudil, niti takšnega ali drugačnega nastopa, kjer bi manjkalo. Kdaj in kje se je naučil, o tem nam ni pripovedoval, lahko pa sklepam, da že kot najstnik v prejšnjem stoletju, ko je v Kamnik prišel glasbenik in godbenik Vaniček, z njim pa tudi češka šola resnejšega, trdnjega in za tiste čase sodobnejšega sistema godbene umetnosti. Moj oče Polde je bil skoraj šest desetletij eden njenih najzanesljivejših in najtrdnjeh stebrov. Igral je v Kamniku in pri številnih drugih pihalnih godbah in orkestrih do konca petdesetih let, ko mu neozdravljiva bolezen te njemu najljubše amaterske aktivnosti ni več dovoljevala.

Igranje pri naši "plehmuziki" je v tistih časih slonelo na ljubitelstvu in prostovoljstvu, kar pomeni, da ni bilo niti plačano niti kakorkoli drugače honorirano. Prednosti, ki so jih bili godbeniki deležni, so bile popolnoma druge, namreč v osebni zavesti slehernega in vseh, da je igranje zaželeno in z bolj ali manj pristranskimi in dobrohotnimi odobravanji pri poslušalcih hvaležno sprejeto. Marsikomu je koristilo tudi na kakšen drug način. Moj oče ni nikoli pozabil, kako so ga potem, ko se je že dobro leto bojeval na soški fronti, dodelili k vojaški godbi, s katero je do konca morije prve svetovne vojne igral po Karpatih in Galiciji, ter se, ker je bil pač v sestavi profesionalnih godbenikov, tudi mnogo novega naučil in se tako izpopolnil v igranju na razne inštrumente, da so mu po vrnitvi ponudili mesto nadomestnega kapelnika vojaške godbe dravske divizije. Kot prepričan antimilitarist je ponudbo gladko odklonil, se pa takoj odzval vabilu železničarske godbe Sloga, ki je že tistikrat pa tja do zloma 1941 uživala sloves ene najboljših pihalnih godb v takratni kraljevini. Najbolj vneti so se na večer pogosto sestajali pri nas doma. Sicer od vsega povedanega nisem kaj prida razumel, z nekim ponosom na očeta pa vendarle spoznaval, da prihajajo predvsem zaradi njegovih nasvetov in izbire novejših skladb, ki jih je oče kot primerne za kamniško godbo prinašal iz Sloge. Že tistikrat je bil tudi toliko več, da je znal marsikatero skladbo poenostavljeno harmonizirati in prirediti za potrebe amaterske kamniške godbe.

Zaneseno sem poslušal starega in s košatimi navihanimi brki impozantnega Machtiga, ki je ponosno igral

krilovko, pa veliko mlajšega, a silno navihanega in nabritega Štefulovega Pepeta, ki je bil poleg krilovke vešč tudi igranja violine, in še marsikatega drugega od prihajajočih.

Kar se tiče izbire igranih komadov, je grosso modo odgovarjala takratnim potrebam in zahtevam Kamnika kot tudi vsem ostalim ljubiteljskim pihalnim godbam v ožjem in širšem prostoru Slovenije, vendar je treba reči, da je kvaliteta izvajanja včasih bolj, včasih spet manj presegala neko splošno povprečje. Teh zaslug pa ne gre pripisovati samo kapelnikoma Vaničeku in Ulmanu, ki ga je nasledil, ter nekemu nadpovprečnemu znanju in sposobnosti enega dela godbenikov, pač pa tudi stalni konkurenci dveh v neposredni bližini delujočih ansamblov. Mislim na številno in mogočno godbo sosednjega Mengša, ki jo je vodil že nekoliko ostareli in široko brkati, impozantni kapelnik Lipar, in na godbo v Domžalah, ki je vidno napredovala pod odlično taktirko kapelnika Juvana.

Tako kot vsa leta njenega delovanja je bila godba tudi v tistih dvajsetih letih v središču vsega bolj ali manj javnega, budilnega, vedno tudi "bučnega" dogajanja v našem mestu. Na dan kakega večjega praznika ali pa takšne in drugačne manifestacije gasilcev, pa tudi drugih tako čitalniških, sokolskih in tudi orlovskih prireditvev so se že v zgodnjih jutranjih urah zbrali na Grabnu in v maršu tja do konca Šutne in spet nazaj na Graben ob igranju budnic in podobnih vehementno vznemirljivih in glasnih koračnic zbudili in vrgli iz postelje vso kamniško srenjo. Vsaj običajno so se za kake pol ure ustavili na Glavnem trgu, razmestili poleg ali pa okoli vodnjaka, da bi z dvema ali tremi koračnicami "vrgli iz postelje" še tiste zaspance, ki so prvi mimohod preslišali.

Za nas "šmrkavce" še nepolnih desetih let so bili to dogodki, ki jih nismo hoteli zamuditi. Tekali smo za njimi, se poizkušali v vzdrževanju strumnega korakanja in seveda glasno in prepirljivo komentirali igranje, še posebno tistih, ki so pihali v baritone in helikone ter udarjali na bobne in činele.

Še zanimivejši in vabljivejši pa so bili dopoldanski paradni mimohodi in sprevedi, ko je bila godba na čelu strumnim korakajočim in svečano oblečenim gasilcev ali pa sokolov, ki so praznovali enega svojih praznikov. Celotno uradno slavlje je praviloma potekalo na Glavnem trgu, kjer je bila poleg strumno postrojenih in z vsemi medaljami okrašenih gasilcev zbrana tudi množica Kamničanov. Po govoru enega od takratnih mestnih, gasilskih ali sokolskih veljakov s Petkovega balkona in "mokri ali pa suhi" vaji, ki jo je množica Kamničanov znala interesantno komentirati, se je slavlje kar praviloma zaključilo s kako uro trajajočim koncertom mestne godbe. Temu slednjemu pa so Kamničani tudi najraje prisluhnili, kajti kapelnik Ulman je znal s svojim korpusom pričarati tudi novejša in zahtevnejša kompozicija, ki jih neke povprečne pihalne godbe tistikrat še niso zmogle.

Menim, da je slednje premalo znano, ni pa prav nič pretirano. K temu so prispevale res trde in vztrajne vaje. Treba pa je vedeti, da je tistikrat sodelovalo tudi nekaj glasbenikov izjemnih sposobnosti, ki so hočeš nočeš neposredno pomagali in vplivali na kvalitetnejše igranje. Ne da bi znova omenjal svojega očeta Polde, ki je znal suvereno "prijeti" in igrati na vse vrste basov (helikonov), pozavn in še marsikaj drugega, nikakor ne gre pozabiti na Jožeta Gorjana, enkratnega in inteligentnega trobentača solista, Janeza

Mestna godba leta 1911

Nograška, specialista na helikonu, od katerega se ni nikoli ločil, Ernesta Kvartiča, ki mu je igranje pomenilo več kot pol življenja, Jožeta Bručana, ki se je poleg dolgoprogaskih tekov življenjsko posvetil pretežno igranju v pihalni godbi in pri raznih manjših orkestrih, Franca Vidmarja, poznanega kot Cibra, ki se ni nikoli uspel ločiti od svoje pozavne in se po Ulmanovem odstopu do propada kraljevine tudi kot kapelnik izjemno trudil za vzdrževanje takrat že doseženega kvalitetskega nivoja, ter še vrste drugih že pokojnih članov, o katerih bo neka resnejša zgodovina razvoja kamniške mestne godbe nekoč morala spregovoriti.

Kvalitetni vrh so nedvomno dosegli skupno s pihalno godbo iz Domžal na tako imenovanem velekoncertu v jeseni 1932. Tega se še danes otroško živo spominjam, pa čeprav mi je bilo takrat komaj slabih 13 let. Iz pripovedovanja starejših poznavalcev te glasbene zvrsti lahko povzemam, da je bil to za tiste čase enkrat in neponovljiv dogodek, kot bi temu rekli danes. Najpomembnejši kapelniki našega področja: pane Jan Ulman iz Kamnika, mladi Peter Lipar, ki je tistikrat iz rok svojega očeta že prevzel kapelniško kapo mengeške pihalne godbe, in Juvan, ki je vodil domžalsko godbo, so s skupnimi močmi pripravili pravo umetniško manifestacijo, v kateri je igralo nekaj nad 60 godbenikov. To je bil dogodek brez primere v Sloveniji in če me spomin ne vara, so mu z zavidi in zanimanjem prisluhnili tudi številni drugi vrhunski kapelniki, kot recimo Henri Svetel iz železničarske Sloge, Starič kot kapelnik vojaške pihalne godbe in drugi.

Prikazana kvaliteta pa ni bila samo v brezhbi in bravurni izvedbi klasičnih skladb, ki so sestavljale železni in običajni program takratnih pihalnih godb, pač pa predvsem v izbiri tudi takšnih, ki so jim bile tistikrat kos le najboljše godbe, kot na primer železničarska Sloga ali pa vojaška godba dravske divizije. Ob sicer povsem klasični instrumentalni zasedbi so nadvse suve-

reno in prepričljivo prikazali glasbeno lepoto mnogo bolj razgibanih in muzikalno sofisticiranih skladb, v katerih ni manjkalo lažjih in težjih prehodov, niti dinamičnega niansiranja, niti korektno izpeljanih tonalitetskih prehodov, ki so pestrili barvitost in z nastopanjem suverenih solistov tudi razbijali običajno monotonost tradicionalnih koračnic in budnic – z drugimi besedami: žanra, zaradi katerega so pihalne godbe sploh nastajale.

Velekoncert je bil vsekakor velik uspeh obeh sosednjih pihalnih godb in prav nič čudnega torej ni, da se je sloves obeh razširil iz domačega kamniškega okraja po vsej Sloveniji. Da ni bilo mengeške godbe, ki je tistikrat uživala vsaj tolikšen sloves kot obe ostali, je verjetno vzrok le v nekompatibilni uglasitvi mengeških instrumentov. V to sem se prepričal ob organizaciji prve proslave OF v jeseni 1945 na Zlatem Polju nad Lukovico. Kakorkoli smo si že prizadevali, nam nikakor ni uspelo doseči zadovoljivega skupnega zvoka kamniško-domžalskih instrumentov, uglašeni na C, z mengeškimi, uglašeni na B.

Kronisti in še zlasti stari godbeniki soglašajo, da je bila povojna prisotnost godbe v obdobju do 1950 najprej osvobodilno živahna in aktivna, nato pa sila neenačkomerna, časovno prekinjena in nazadnje celo za desetletje ukinjena. Ker sem bil kar dolga leta odsoten, se je moje kritično zanimanje znova obudilo šele na prelomu v osemdeseta leta. Pihalna godba je bila tistikrat znova na trdnih in zdravih nogah, za kar gre zasloga ne le "trmastemu muzikantskemu optimizmu", kot je zapisal Tone Ftičar, ali pa tradicionalni trmi naprednega Kamnika, pač pa predvsem novemu kapelniku Leandru Peganu, ki je leta 1978 prevzel dirigentsko palico in s potrebnim šolanjem mladih glasbenikov v glasbeni šoli dokončno prekinil sila nihajočo in menjajočo se kvaliteto kamniške godbe. Prepotrebno organizacijsko skrb in s tem vse številne

nevidne in običajno "manj pomembne" naloge pa si je za dolgi dve desetletji naložil na svoja ramena moj brat Božo, jo kot novi predsednik znova obudil, preskrbel potrebne nove instrumente in uniforme ter jo tako iz dolgoletnega mrtvila znova dostojno vključil v kamniško prosvetno in kulturno življenje.

Srečno naključje mi je omogočilo, da sem jo lahko kritično poslušal šele konec novembra 1979, na četrti reviji pihalnih orkestror Moravč, Domžal, Mengša in Kamnika, torej vseh štirih pihalnih ansamblov takratne kamniške in domžalske občine.

Iz dokaj obsežnega zapisa, ki ga je pod naslovom Misi ob četrti reviji pihalnih orkestror objavil Kamniški občan 28. 1. 1980, sem "iztrgal" le tiste odstavke, ki se dotikajo primerjave kvalitete vseh štirih na eni, in tiste, v katerih se kritično oziram na našega letošnjega stoletnika:

"Posebno priznanje gre presenečenju, ki so ga nastopajoči pripravili ne ravno številnemu, a zato hvaležnemu poslušalstvu, in sicer za pripravljenost in sposobnost, da se oddalje od neke povprečne, rekel bi 'tradicionalne' vsebine, značilne za pihalne godbe ali po domače 'plehmuzike', ki se je v predvojni in tudi povojni polpretekli dobi zrcalila v bolj ali manj dogmatnem igranju koračnic in prigodnih skladb za razne slovesnosti, ali 'potpourijev' te ali one zvrsti, ponarodelih ali pa ljudsko obarvanih pesmi, popevk in temu podobnih skladbic."

IN NADALJE O GODBI IZ MORAVČ:

"Ob nakazani in za vse nastopajoče ansamble značilni novi in obetajoči kvaliteti pa velja zapisati, da so še razlike v doseženi težavnosti, a tudi izvedbeni stopnji posredovanih skladb. S skladbami lažje težavnostne stopnje se je predstavil številčno najšibkejši pihalni orkester iz Moravč, središča 'Male Rusije', kot smo med NOV radi imenovali ta predel domžalske občine. Orkester, ki deluje šele sedem let, ima to enkratno prednost, da izhaja iz muzikalnega okolja, ki je naklonilo razvoju naših pihalnih orkestror Gvida Učakarja, enega najvidnejših slovenskih in jugoslovanskih pihalcev, godbenikov, vojaškega dirigenta in nedvomno najplodovitejšega avtorja številnih priredb in kompozicij za pihalne godbe. S predstavitvijo dveh njegovih priredb: Venčka partizanskih in Za goro ter Polzerjeve Uverture k Planiki so nam posredovali sicer ne pretirano zahtevne, a vendar z dobrim poslušom in natančnostjo pripravljene skladbe. Pod večšo roko Mira Capudra je suvereno vodeni orkester zapustil dojem številnih odlik čistosti zvoka, zadovoljivo vodenih in izpeljanih glasbenih stavkov, primerno, vendar še vedno v nekoliko ozke meje zaprto dinamiko, ter očitno mero amaterske zagnanosti in navdušenosti." In nato o domžalski godbi pod dirigentom Tonetom Juvanom: "Čeprav je bila pozornost poslušalcev vseskozi na tisti dostojni in kulturni ravni, ki dopušča sodelovanje med izvajalci in avditorjem in ki nenazadnje omogoča interakcijsko nastajanje poleta in zanosnosti nastopajočih, pa ne gre zamolčati izjemnega navdušenja in odobravanja, ki so ga s svojim izvajanjem pripravili Domžalčani. In kako tudi ne? Nikice Kalodjere Bitka na Neretvi, skladba, ki jo pozna dobršen del Jugoslavije iz filma, ki opisuje eno najslavnejših epopej iz NOB, je bila zaigrana z vso dolžno pieteto na eni, a tudi vso potrebno vehementnostjo, odločnostjo in jasno vsebino na drugi strani. Svojo kvaliteto so potrdili še z izvedbo odlomka iz rock opere Hair, s

skladbo, ki je povsem nasprotna prvi. Če torej odštejem Kolditzovo priredbo ruskih pesmi pod naslovom Kjer teče Volga, ki navkljub presenetljivi izvedbi ne spada v isto težavnostno stopnjo, je potrebno povsem jasno povedati, da je bil nastop Domžalčanov za dobro stopnjo nad ostalimi in da so se s tem zelo tesno približali tistim pihalnim orkestrom, ki lahko mirno in s samozaupanjem častno nastopajo kjerkoli doma ali pa v tujini."

IN KAJ SEM TISTIKRAT MENIL O KAMNIKU?

"Pihalna orkestra Mengša in Kamnika sta se predstavila s tekočo, prijetno in povprečnemu ušesu dopadljivo glasbo, vendar pa izbira kompozicij z izjemo dveh: Zanderjevega Žvrgoljenja pri Kamničanih in Ruizovega Amorja pri Mengšanah ni segla preko ravni, ki je lastna vsem orkestrom povprečne kvalitete. Oba, številčno kar impozantna orkestra se ponašata s prijetno uigranostjo, dobrimi in zanesljivimi vstopi, čisto izvedbo tudi težavnejših glasbenih stavkov, dobro solistično kantileno ter dokaj solidnim in impresivno zadovoljivim niansiranjem, s katerim uspevata na trenutke ustrezno obarvati tudi tiste glasbene stavke, ki so sami po sebi monotoni ali pa celo povsem nebarvito prazni. Prijetno so me presenetile sposobnosti in kvalitete nekaterih orkestrašev, ki se odlikujejo z res dobrimi in presenetljivo natančnimi in čistimi nastavki, nekateri pa tudi s širokimi in spevnimi linijami celih muzikalnih stavkov, kar nas na trenutke že spominja na mojstrsko dovršenost."

V ZAKLJUČNEM DELU TE KRITIKE SEM PREDLAGAL TUDI NASLEDNJE:

"Priporočam nabavo dveh novih povsem avtonomnih instrumentalnih skupin: krilovk, kometov in tub na eni ter saksofonske skupine na drugi strani. Uvajanje prve skupine bi omogočilo nove kvalitetne vzpone in zlasti širši izbor skladb, ki jih s sedanjimi trobentami, ventilnimi pozavnami in helikoni zaradi eksplozivne narave teh instrumentov ni moč zadovoljivo in partiturno ustrezno izvajati. Na drugi strani pomeni uvajanje saksofonov možnost igranja tistih opernih in splošno orkestralnih del, za katere v poprečju smatramo, da pihalnim orkestrom sploh niso primerna. Uvajanje teh dveh skupin je spričo resnosti dela in načrtnosti, ki se ji vsi orkestri že posvečajo, povsem upravičeno, še več, vodi jih tudi k moderniziranju te zvrsti glasbene umetnosti, in sicer v smer, ki jo že nekaj desetletij ubirajo naši učitelji – pihalni orkestri Nizozemske, znani moji tovrstne glasbene reprodukcije. Ta moderna in daljnoročna usmeritev bi ostala neuresničena, če istočasno ne bi pridobivali ustreznih godbenikov instrumentalistov iz vrst glasbene mladine. Jasno je torej, da se morajo za te cilje angažirati tudi glasbene šole, verjetno v obliki in obsegu kot v Domžalah in Mengšu, kjer tudi predavatelji sodelujejo kot glasbeniki instrumentalisti teh orkestror." Mimo teh sugestij, ki so v naslednjem desetletju tudi zaživele, se kot večni optimist nisem mogel izogniti tudi naslednje, do današnjega dne na žalost neuresničene želje nekega stalnega skupnega sodelovanja: "Nekdaj neenotna uglasitev je predstavljala tisto prepreko, ki je desetletja dolgo onemogočala kakršnekoli oblike skupne manifestacije. Danes dosežena enotnost je viden predpogoj, da se poleg Simfoničnega orkestra Kamnik - Domžale prične pojavljati novo skupno telo obeh občin, ki more ob vztrajanju v prikazani načrtnosti in

Mestna godba Kamnik leta 1993 na paradi v Beljaku (Avstrija)

sposobnosti, ob dirigentskih osebnostih, s katerimi razpolaga, in seveda ob usmeritvi, ki jo že v načelu predlagam, predstavljati eno od vidnih kvalitetnih oblik sodelovanja obeh občin na kulturnem področju."

Če izvzamem to slednje, je večina teh kritičnih ocen in predlogov v naslednjih letih postopoma doživela svoj "et ressur exit", tako da sem leta 1993, torej štirinajst let kasneje, ob poslušanju koncerta ob 95-letnici naše mestne godbe že lahko zapisal kritiko prijetnejše in pohvalnejše vsebine. Naj torej na zaključku svojega zapisa obnovim nekaj ocen, ki so se tistikrat kar samodejno pretakale iz mojih prstov v računalnik. (Glej kritiko: Praznični koncert mestne godbe Kamnik, objavljeno v Kamniškem občanu dne 27. 1. 1994.)

NAJPREJ O SPLOŠNEM VZDUŠJU:

"Godbeni ansambel, ki se je tokrat predstavil več kot petstoglavemu, v dobršni meri mlajšemu avditoriju, ki je v polnosti zapolnil prostore akustično zelo primerne večnamenske hale srednje šole Rudolfa Maistra, je daleč preko impozantnosti, s katero vsaj običajno označujemo pihalne godbe. Opazovati spektakel discipliniranega prihajanja in nameščanja šestdesetih godbenikov, od katerih najmlajši beleži komaj rosnih 11, najstarejši pa niti ne Abrahamovih let, je že sam po sebi, pa tudi za aplavdirajočo publiko kar obetajoč znak pričakovanja, za godbenike pa najprej ohrabrujoč znak veselja, tudi priznanja, da jih publika ceni in spoštuje, a tudi znak obveznosti, da se kar se da skrbno in koncentrirano posvetijo izvajanju napovedanih skladb.

Tolikšnega števila aktivnih godbenikov Mestna godba v svoji stoletni zgodovini še nikoli ni imela in ob tem bi kazalo jasno poudariti, da gredo zasluge za tolikšno številnost, pa tudi za kvaliteto, o kateri bom spregovoril v tem zapisu, predvsem kamniški Glasbeni šoli, ki se načrtno, na oddelkih trobil, pihal in tolkal, ukvarja z izobraževanjem članov Mestne godbe. In da to ni

'muha enodnevnica' nam nenazadnje dokazuje dejstvo, da so z izjemo enega samega vsi godbeniki sedanjega sestava na tak ali drugačen način dosegli svoje znanje v kamniški Glasbeni šoli.

Številni publikli, ki se je že vnaprej nadejala dobrega glasbenega užitka, so se predstavili z devetimi napovedanimi ter tremi dodanimi skladbami, ki jih je pozorno sodelujoča publika ob koncu koncerta z glasnim odobravanjem in ponavljajočim se ploskanjem enostavno zahtevala in s tem prisilila res odličnega dirigenta Lipičnika k intoniranju dodatnih kompozicij."

NEKAJ O IZBORU TER DIRIGENTU:

"Ena od značilnosti Lipičnika je verjetno tudi v tem, da si za začetek nastopa izbere uvodu primerno skladbo. Izgleda, da se je v tem letu osredotočil na številne koralne nizozemske skladatelja Van Lijschootena, kajti tako na tem slavnostnem koncertu kot na junjskem koncertu v počastitev dneva slovenske državnosti so svojo uverturo pričeli prav z intoniranjem njegovih fug. To so res fuge v pravem pomenu besede, blagovozčni in barvito niansirani koralni številnih variacij in težavnih prehodov, kar vse v marsičem, zlasti glede koralne umirjenosti, ki se zna kar spodobno hitro preleviti v živahno razgibanost, spominja na Bacha in na njegove za orgle komponirane fuge. In ker je Lipičnik tudi glasbeni pedagog, mu ni neznano, da so prav tovrstne skladbe kar sila primerne tudi za resni študij katerekoli skladbe drugega žanra. Na eni strani se gibljejo vedno v okviru zmerne dinamike, ki omogoča tako dirigentu kot slehernemu godbeniku zaznavanje in spremljanje drugih instrumentalnih skupin, torej tudi jasnega in čistega sozvočja ter zvočne homogenosti, kar je nedvomno ena največjih in najlepših odlik dobrega ansambla. Pri teh kompozicijah se ne da prav nič prikriti niti skriti za paravan katerekoli močnejše in hrupnejše skupine. Te skladbe nizozemskega mojstra nosijo tudi vse odlične ele-

mente, nujno potrebne za prehod ali 'prekvalifikacijo' nekdanjih pihalnih godb v sodobne pihalne orkestre, kajti za to niso nujni le novi, tako dodatni kot sodobnejši instrumenti, pač pa predvsem nov in sodobnejši način, torej 'tehnika' samega igranja. In Lipičniku gre nedvomno primarna zasluga, da je tekom let le uspel s tovrstno 'prekvalifikacijo', torej vse priznanje glede novega, sodobnejšega in v širšem glasbenem prostoru že nekaj let prevladujočega 'pihalnega' orkestriranja."

V prikaz stopnje dosežene kvalitete pa še nekaj o povsem nekonformni, a tudi najtežji skladbi:

"Naj se omejim na kompozicijo slovenskega skladatelja, sedaj že veterana (danes že pokojnega) Bojana Adamiča, ki ga slovenska javnost pozna predvsem kot enega naših najplodovitejših skladateljev filmske, revijske, zabavne in jazz glasbe, precej manj pa tudi kot skladatelja kompozicij za pihalne godbe oz. orkestre. Lipičnik si je izbral eno najtežjih, kar jih je Bojan Adamič kdajkoli napisal za to vrsto. Zgodbice v štirih delih so namreč kaj malo podobne zgodbicam v pogovornem, miniaturnem razumevanju, pač pa izjemno komplicirani, kompozicijsko marsikateremu orkestru sploh nedostopni, štirikratno povsem ločeni narodni spevi. To je kompozicija, ki po svoji širini in pestrosti dinamike zahteva kar najsolidnejše izvajalsko znanje in sposobnost, skoro neverjetno koncentriranost vsakega in vseh, izraža pa tudi tisto naravno hudomušnost, prebrisanost, prikrito prisrčnost, pa tudi klepetavost, torej vso prepletenost vsega, kar je v samem značaju Bojana Adamiča kot naravno vsajeno. In ker mu je to kot rojenemu Ribničanu imanentno, iz te kože pa izskočiti ne more niti noče, se spričo tega vse te njegove posebnosti zrcalijo tudi v njegovih kompozicijah. Menda nisem daleč od resnice s trditvijo, da je v te 'zgodbice' implicite prellili in vrinili še en del svojega temperamenta; nešteto raznih enostavnih in kompliciranih ritmov, ki so nasploh njegova enkratna posebnost, plejado stavkov, ki iz enostavnih včasih kar sunkovito prehajajo v najbolj komplicirane, paleta barvitosti, ki jo zna kot eden redkih tako nenadno pričarati iz te ali one instrumentalne skupine, prese-netljivo sinkopiranost, s katero kar abruptno pretrse in zbudi še tako indiferentnega, da seveda sploh ne govorim o pestrosti, ki jo zna kar najhitreje menjati, in spravljati v obup vse nekoliko manj vešče in ne preveč pazljive izvajalce.

To skladbo sem tokrat že drugič poslušal in na svoje zadovoljstvo lahko zatrdim, da je bila druga izvedba mnogo boljša od prve. Lipičnik se verjetno zaveda, da katerakoli izvedba katerekoli skladbe že ne more biti nikoli perfektna in dokončna, pa jo spričo omenjenega neprestano vrti okoli te ali one osi, opazuje iz raznih zornih kotov ter išče še kaj novejšega in neznanega, ne le v razumevanju same skladbe, pač pa tudi v oblikah interpretacije. Še hvala bogu, da je tako, kajti po starem grškem izreku Panta kineitai kai uden menei se namreč vse neprestano giblje in nič ni takšnega, kar bi bilo lahko neizmenljivo. Tudi glasba ne! Res, zelo mi je žal, da Bojana ni bilo na koncertu. Bil bi presenečen nad korektnostjo in originalnostjo izvedbe, ribniško vesel nad sprejemom, ki ga je skladba doživela pri publiki, pa tudi skladateljsko ponosen nad tem, da se kamniški mladi godbeniki kar z velikim uspehom lahko lotijo tako težavnostne skladbe, kot je njegova."

PA ŠE NEKAJ O SOLIDNOSTI IZVEDBE OSTALIH SKLADB:

"Vse predaleč bi me zaneslo, če bi se tudi le mimobežno dotaknil izvajanja še ostalih v programu predstavljenih skladb. Poslušalci so uživali nad zasnjanostjo moderne romantike Millerjeve Serenade, se enkratno razživali nad glasnostjo in živahnostjo Meyevega Jamesa Bonda 007 z bravurnostjo solističnih tolkal, z vso pozornostjo sledili korektnim in prijetnim, a tudi pestro obarvano zvonečim skladbam Bettisa, Morriconeja in Youmansa. S skladbo Vaške klepetulje, v kateri smo Lipičnika spoznali tudi kot enega redkih komponistov te glasbene zvrsti v Sloveniji, je bil uradni program sicer zaokrožen, vendar ne zaključen. Glasno in bučno aplavdiranje avditorija je izsililo 'dodatek', v katerem smo poleg imenično instrumentiranih skladb Kamniške planine in S pesmijo Francija Lipičnika lahko poslušali še znamenito in po celem svetu znano skladbo Radecki koračnico starega Straussa, kjer je sodelovanje publike ob tradicionalno prakticiranem ploskanju dvodobnega takta dokazalo, da ima kamniška mestna godba mnogo zvestih prijateljev in da uživa tako v Kamniku kot drugje po Sloveniji nesporen ugled."

O SOLISTIH PA TAKOLE:

"Bil bi nepravilen, če bi iz tega kritičnega zapisa izpustil soliste, ki so bodisi z manjšimi ali večjimi solističnimi vložki pestrili kar dobršen del predstavljenih skladb. Njih dobri nastavki, s katerimi se sicer ponajšajo menda prav vsi godbeniki, so pri solistih neprecenljive važnosti, kajti prav od njih je namreč v marsičem odvisna usoda in spevnost izvajane kantilene ali pa le manjšega vložka. In čeravno so se vsi solo nastopajoči, tako v baritonih kot drugje, izkazali kot suvereni na svojih instrumentih, nikakor ne morem mimo posebnega omenjanja dveh, ki s svojo bravurnostjo nastopanja, elegantnostjo igranja in vzdrževano napetostjo instrumentalne linije, s tem pa se seveda ne omejujem od njunih glasbenotehničnih kvalit, et, še sedaj vidno izstopata kot solista 'par excellence'. V mislih imam komaj trinajstletnega Mitjo Ziniča, ki je v Sweneyevih Beatlesih presenetil kot solo trobentač, in po imenu mi nepoznanega solista na tolkalih, za katerega bi moj stari učitelj France Marolt rekel, da ima 'ritem v riti'. In ker sta oba še rosna najstnika, je prav priporočljivo, da se za njih nadaljnje solistično izobraževanje zavzamejo tudi naši najboljši glasbeni pedagogi."

IN KOT ZASLUŽENI EPILOG:

"Ta številčno zelo impozantni in disciplinirani pihalni orkester se odlikuje po svoji prijetni uigranosti in homogenosti, z dobrimi vstopi, ki so vseskozi zanesljivi in čisti, s presenetljivo korektno izvedbo vseh, tudi težavnih instrumentalnih stavkov, pa tudi z dobro solistično kantileno, da seveda ne govorim o solidnem, večkrat kar impresivno presenetljivem dinamičnem niansiranju, kar po svoje prispeva k pestri barvitosti tudi monotonih, nebarvitih ali pa praznih instrumentalnih stavkov. To je bil koncert, ki ga ljubitelji instrumentalne glasbe ne bomo pozabili."

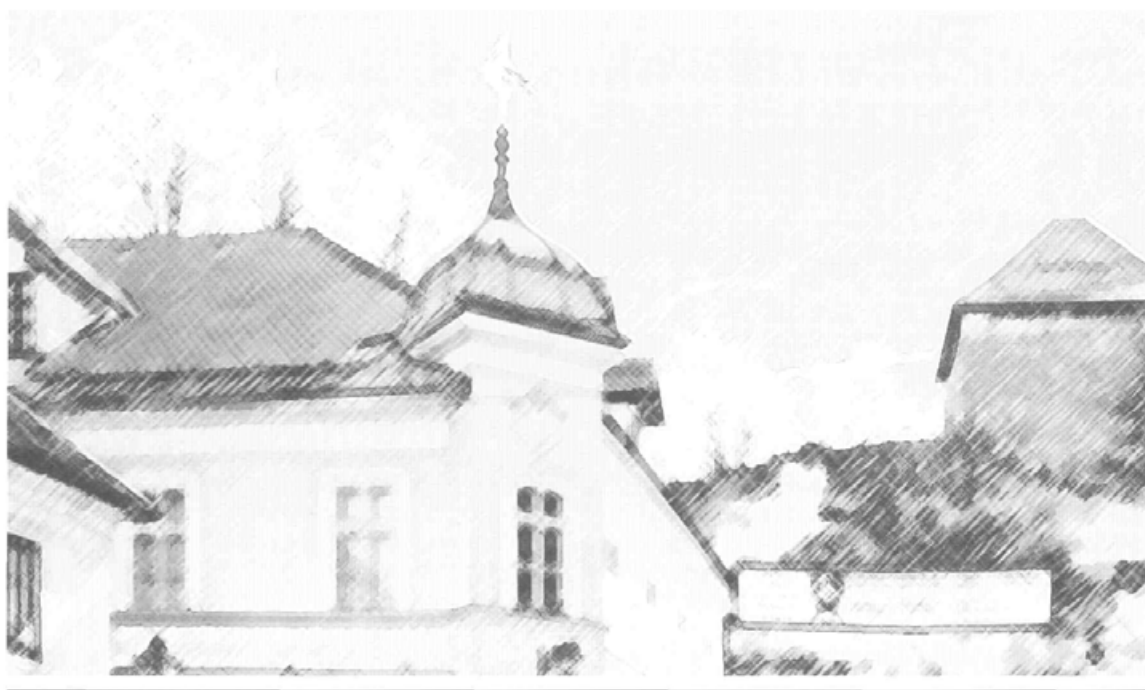
Nedvomno je, da gredo zasluge za to, da imamo v odlično pihalno godbo, prav vsem, ki so kdajkoli in kakorkoli že sodelovali. Mnoge, ki jih danes ni več, sem osebno poznal, z marsikaterim tudi prijateljeval. Ni mogoče omeniti prav vseh, čeprav to "krvavo" za-

Kamniško godbeno društvo (Vereins Musik aus Stein) ok. leta 1890

služijo. To naj bo naloga in obveza resnejših kronistov, ki se bodo lotevali zgodovine jubilarovega obstoja in razvoja. Bil bi krivičen, če bi ne omenil vsaj vseh kapelnikov in dirigentov, ki so vsak po svojih močeh in sposobnostih vgrajevali kamenček za kamenčkom ali pa celo kar cele mejnike v pisani in čudovito se svetlikajoči stoletni mozaik naše kamniške godbe. Od še neznanih pred ustanovitvijo, preko Novotnyja in Antonina Vanička, ki sta iz svoje češke domovine ob sodelovanju skladatelja Viktorja Parme prinesla in presadila pihalno umetnost, so se za krajše ali daljše

obdobje zvrstili: Jan Ulman, Franc Vidmar - Ciber, Jože Klančar, Samo Vremšak, Ernest Kvartič, Viktor Mihelčič, Anton Mehle, Januš Rassiewicz, Leander Pegan, Emil Spruk, Karel Leskovec in Franc Lipičnik. Ob tem seveda ne smemo prezreti mojega očeta Leopolda Matičiča in Jožeta Gorjana, ki sta vedno vskočila takrat, ko nominalnega kapelnika ni bilo. Vsi ti imajo pomembne in neminljive zasluge, vpisali so se v anale našega stoletnega jubilarja, kajti brez njih sedanje mestne godbe ne bi bilo niti v tej niti v kaki drugi obliki.

Dr. MILAN TRBIŽAN,
Prešernova cesta 1 a,
1235 Radomlje

45 LET PRVE MATURE V KAMNIKU

Letos mineva 45 let od tedaj, ko je prva generacija napredovala do zadnjega razreda gimnazije in jo zaključila leta 1953 s prvo maturo v Kamniku. Pet let prej, leta 1948, je bilo odločeno, da bo v Kamniku popolna višja gimnazija. Leta 1945 je namreč prva povojna generacija pričela s šolanjem na nižji gimnaziji, ki je tedaj trajala le tri leta, in jo leta 1948 zaključila z malo maturo. Del teh dijakov se je v jeseni skupaj z domžalskimi in z dijaki iz drugih krajev vpisal v novo ustanovljeni prvi razred višje gimnazije v Kamniku. Kasneje se je oblikovala popolna gimnazija z osmimi razredi. Ta generacija je nato orala ledino in bila prva tudi v naslednjih razredih – vse do zadnjega in prve mature, ki jo je zaključilo petindvajset dijakov. To so bili: Hubert Bergant, Marjeta Biško, Anica Bregar, Stanka Cerar, Franc Ciber, Lojze Čampa, Breda Dimic, Dušan Flajs, Milena Jašovec, Mirko Juteršek, Franc Koncilja, Nežka Novak, Borut Očepek, Andrej Pardubsky, Malči Perne, Janko Podbevšek - Polde, Mitja Rebolj, Ema Seljak, + Rozka Slapnik, Stane Šimenc, Milan Trbižan, Slavica Trbižan, Egidija Urnkar, Damjan Vindšnurer in Vida Vybihal. V jesenskem roku je opravil privatno maturo še Milan Kramar, sicer Kamničan, ki pa ni obiskoval višje gimnazije v Kamniku in se zmotno prišteva v prvo generacijo.

Povojni čas je prinesel pogoste menjave profesorjev, pri nekaterih predmetih kar vsako leto. Nekaj profesorjev pa je bilo stalnih, zlasti so pomembno vplivali na osebnostno vzgojo prve generacije. Vzpodbujali so veselje za študij tehničnih ved, matematike, slavistike, germanistike, pa tudi za šport in šah. Prav gotovo izstopajo večletni razrednik profesor Cene Matičič, profesorji: Otilija Kalan, Ivan Zika, Jože Sluga, kasnejša člana SAZU Janez Matjašič in Avguštin Lah, Vjera in Vekoslav Frbežar, Alfonz Mihelič in drugi. Profesorski zbor je leta 1948, torej tri leta po končani vojni in v še popolnoma protinemškem ozračju, odločil, da bo drugi tuji jezik na gimnaziji v Kamniku nemščina. Ta je bilo marsikateremu dijaku v kasnejših letih pri študiju v veliko korist, bolj kot ruščina, ki se je tedaj poučevala osem let. Bližajoče se mature so se naprej zavedeli profesorji, saj so želeli pred javnostjo pokazati kakovost gimnazije in upravičiti njeno ustanovitev ter nadaljnji obstoj. Posebno tisti profesorji, ki so imeli maturitetne predmete, so zaostriili kriterije in naenkrat je postal dan za učenje prekratek. K temu so pripomogle tudi priprave za maturitetni izlet, za katerega je bilo treba zbrati del denarja. V ta namen je razred priredil dobro obiskan koncert opernih arj, kjer sta dobrodelno nastopila pevca Valerija Heybal in Jože Gostič ob sodelovanju priznanega kamniškega skladatelja Sama Vremšaka.

Prva generacija je bila, razumljivo, deležna posebne pozornosti. Kamnik tedaj ni bil tako povezan s svetom in prevoz do Ljubljane je pomenil pravo potovanje. Vozil je le vlak, avtobusov še ni bilo, avtomobilov pa komaj za prste ene roke. Zato je bila povezanost šolarjev in profesorjev s Kamnikom in Kamničani zelo tesna.

Sprevod prvih maturantov skozi Kamnik

Proslava prve mature je bila pričakovana kot prvovrsten dogodek, zato se je tudi ceremonial skrbno pripravljala. Prva izročitev ključa pred poslopjem tedanje gimnazije, ki se je prenesla tudi na kasnejše generacije, je bila le del celotnega ceremoniala. Množico Kamničanov pa je pritegnil simbolični pokop prvega razreda. Napovedan je bil s šaljivo-žalnim plakatom, s katerim razredničarka Jožica Vrtačnik in ravnateljica Dana Mišič oznanjata slovo od prvega osmega razreda, ki ga je predstavljala krsta z napisom 8. razred, okrašena z vencem iz kopriv. Svečani sprevoz s kočijami, na katerih smo sedeli maturanti v črnih oblekah, belih rokavicah, s cilindri in metuljčki, se je pričel na Grabnu. Vodila sta ga bobnarja, ki sta hodila pred vozom s krsto, in se je pomikal čez Glavni trg proti Železnemu mostu, kjer je bil zaključek. Po svečanem nagovoru smo krsto vrgli v Kamniško Bistrico. Spretni fotograf (Gregorc) je trenutek, ko pada krsta v vodo, natančno ujel. Resnost, ki jo je zaznali na obrazih maturantov, pa je bolj posledica utrujenosti kot pa teatraličnosti, saj so se priprave tega dne pričele že ob štirih zjutraj. Mogoče je tudi to eden od vzrokov, da se ceremonial kasneje ni več ponovil.

In kaj se je dogajalo naprej s prvimi maturanti? Med tistimi, ki so se uveljavili preko meja domovine in se tam preizkušali, prav gotovo izstopa Hubert Bergant. Končal je študij klavirja, orgel in umetnostne zgodovine ter je profesor na Akademiji za glasbo v Ljubljani. Leta 1963 je opravil postdiplomski študij iz orgel. Poznan je po koncertiranju doma in v tujini. Izvedel je celotna Bachova orgelska dela. Je vodilni orgelski pedagog. Vzgojil je vse mlajše slovenske organiste. Marjeta Biško se je po maturi zaposlila v Cankarjevi založbi. Anica Bregar Čebulj, višja socialna delavka, je bila ves čas zaposlena v Savi Kranj, še vedno pa je zvesta svojemu poklicu in nudi pomoč ostarelim. Stanka Cerar Vrhovnik se je po končani maturi zaposlila kot tajnica tehničnega direktorja v Titanu, po vmesni enoletni zaposlitvi na Delavski univerzi je postala tajnica Osnovne šole Frana Albrehta v Kamniku in je spremljala številne generacije dijakov. Zadnjih deset let je bila v Eti odgovorna za izobraževanje. Franc Ciber se je po končanem študiju medicine v Ljubljani

Prvi maturanti s profesorji

specializiral na Švedskem za psihiatrijo in postal namestnik vodje geropsihiatričnega oddelka na psihiatrični kliniki v Ångelholmu. V prostem času zbira znamke, predvsem slovenske verigarje iz let 1919–20. Lojze Čampa je po diplomi na elektrotehniki ves čas ostal zvest Iskri. Vodil je vrsto velikih projektov za posodabljanje železnic v Turčiji. Poleg tega pa je imel kot kipar v lesu več samostojnih razstav v različnih krajih Slovenije. Breda Dimic Pirc je dokončala višjo administrativno šolo. Bila je zaposlena na socialnem zavarovanju v Domžalah in Ljubljani, na občini Domžale in v Heliosu. Dušan Flajs, diplomirani gradbeni inženir, je bil zaposlen v Merkatorju, po Sloveniji je gradil mrežo njihovih poslovalnic, sodeloval pa je tudi pri gradnjah v tujini. Milena Jašovec Gregori je po končanem študiju germanistike najprej poučevala v Predvoru pri Kranju, nato pa postala prevajalka v patentni pisarni. Mirko Juteršek, umetnostni zgodovinar in likovni kritik, je leta 1971 doktoriral o slikarju Matiji Jami. Bil je izredni profesor na Filozofski fakulteti v Ljubljani in direktor Slovenske knjižnice. Napisal je študije o M. Malešu, F. Klemenčiču in D. Klemenčiču Maju, sooblikoval zbirki M. Maleša v Kamniku in H. Pečariča v Piranu ter sestavil pregled katalogov slovenskih umetniških razstav do leta 1945. Fran Koncilja je odšel po končanem študiju geodezije v Švico, kjer vodi v Arauu v kantonu Argau državni geodetski urad. Nežka Novak je med prvimi zaključila novo šolo za višje medicinske sestre in je poznana mnogim bolnikom in ostarelim kot glavna sestra na Interni kliniki Kliničnega centra in v Domu za ostarele občane Bežigrad. Očepek Borut, diplomirani pravnik, je bil najprej direktor za splošne kadrovske zadeve v Titanu, nadaljeval pri cestnem podjetju v Kopru in nato na Direkciji za ceste v Ljubljani. Andrej Pardubsky je bil po diplomi na elektrotehniki dolga leta direktor Iskrinih podjetij v Ljubljani, Kairu in Trstu. Sedaj vodi lastno mednarodno podjetje. Malči Perne je končala študij ekonomije in bila vsa leta vodja analitike v tovarni Lek v Ljubljani. Janko Podbevšek je bil zaposlen kot diplomirani inženir elektrotehnike na Inštitutu Milan Vidmar v Ljubljani. Bil je najmlajši slovenski partizan in znan pod partizanskim imenom Poldek. Mitja Rebolj je ostal zvest domačiji na Zduši, kjer uspešno

kmetuje. Poleg tega je bil zaposlen pri zavarovalnici Triglav. Ema Seljak Pogačar, višja medicinska sestra, se je odpravila v Toronto, kjer ima lastno realitetno pisarno, pomembna pa je njena aktivnost med tamkajšnjimi Slovenci, ki so zgradili Slovenski dom s telovadnico, počitniško naselje, dom za ostarele, cerkev, izdajajo časopis Lovec itd. Rozka Slapnik Cilenšek je delovala v Celju kot računovodja najprej v ambulanti Cinkarne in nato v Kovinotehni. Umrla je leta 1976. Stane Šimenc je bil ravnatelj srednje tekstilne šole v Kranju, deloval kot svetovalec na Zavodu za šolstvo in je sedaj urednik časopisa Šolski razgledi. Kot profesor slavistike je nadaljeval študij in opravil magisterij, napisal je dve knjigi in več člankov o teoriji filma in literaturi. Milan Trbižan, metalurg, doktoriral 1973 na Montanuniversität v Leobnu, je redni profesor in predstojnik Katedre za livarstvo na Naravoslovnotehniški fakulteti in avtor petintridesetih raziskovalnih del, ki jih je predstavil na svetovnih kongresih v Kairu, Moskvi, Melbourne, Osaki in Haagu ter na domačih in tujih posvetovanjih. Bil je dolgoletni tajnik, sedaj pa predsednik Društva livarjev Slovenije ter urednik Livarskega vestnika. Slavica Trbižan Navinšek, profesorica slovenskega jezika, je poučevala na več srednjih šolah, zadnjih šest let pa je bila ravnateljica gimnazije in zdravstvene šole na Šubičevi ulici v Ljubljani. Egidija Urank Vindšnurur je kot profesorica matematike poučevala najprej na gimnaziji v Šentvidu pri Ljubljani, nato pa nadaljevala na srednjih ekonomskih šolah v Murski Soboti in Novi Gorici. Damjan Vindšnurur se je po končanem študiju gozdarstva zaposlil v KIK Pomurka v Murski Soboti, nato v Meblu v Novi Gorici, kjer je bil nazadnje vodja razvoja in investicij, ter v Lesnini. Vida Vybihal Vurnik, profesorica slovenskega jezika, je poučevala na več srednjih šolah, nato je bila daljše obdobje pomočnica ravnatelja na srednji administrativni šoli v Ljubljani. Sedaj poučuje na centru za dopisno izobraževanje odraslih.

KAZALO

Marjeta Humar:	
Uvodnik	5
Bogomir Kovač:	
Revitalizacija mesta Kamnik –	
priložnost ali še ena zapravljena možnost	7
Drago Kladnik, Jernej Kladnik,	
Žiga Ramšak:	
Prenova kamniške Šutne s posebnim ozirom	
na trgovski in gostinski dejavnosti	13
Peter Repolusk:	
Državnozbornske strankarske volitve	
na območju občine Kamnik	
v letih 1992 in 1996	19
Janez Humar:	
Ščetarstvo v Mostah	37
Angelca Žerovnik:	
Vzgoja nekoč in danes	45
Breda Podbrežnik Vukmir:	
Pregled razvoja knjižničarstva na Kamniškem	
in Matične knjižnice Kamnik	50
Damjan Hančič:	
Samostan klaris v Mekinjah	61
Metoda Kemperl:	
Božje poti Kamničanov	
v času baroka	71
Božidar Drovenik:	
Hrošči (<i>Coleoptera</i>) Kamniške Bistrice	87
Jure Žalohar, Jaka Zevnik:	
Terciarne plasti v okolici Kamnika	96
Janez Majcenovič:	
Viktor Mihelčič – glasbenik,	
častni občan Kamnika	102
Peter Bedjanič:	
Valerija Heybal	108
Helena Majcenovič:	
Gorenjske narečne prvine v govoru	
Kati Turk z Vrhpolja pri Kamniku	111
Marija Klobčar:	
Mnogovrstna ustvarjalnost Kati Turk	117
Dušan Lipovec:	
Franjo Lipovec – tekstilni strokovnjak,	
podjetnik, izumitelj, projektant,	
strokovni pisec, risar in fotograf	122
Andreja Pogačar Špenko:	
Ob stoletnici rojstva Cirila Jegliča	128
France Pibernik:	
Janez Tominc	133
Marija Stanonik:	
Folkloristični portret Gašperja Križnika	141
Vlado Motnikar:	
Luka Svetec – književnik, jezikoslovec, politik	147
Zora Torkar:	
Oris kamniškega trgovca, župana in deželnega	
poslanca Janeza Kecla	152
Elka Podbevšek	161
Macesni	
Breze	
Všeč so mi roke kmečkih žena	
Majhen košček sveta	
Neuresničljiva želja	
Nostalgija	
Kadar spoznaš	
Andrej Rifel - Felan	162
Trava	
Vrtovi	
Ravnica	
Hudournik	
Igor Grošelj	162
Eva	
Pivo	
Mimogrede	
Pravljica	
Tarča	
Žeja	
Skupaj	
Mirko Juteršek:	
Tomaž Perko, slikar pri petdesetih	164
Slikarjeva senca	166
Miklavž	167
Čas	168
Vanitas	169
Mirko Juteršek:	
Dušan Lipovec	170
Kamnik	172
Otok Silba	173
Dolenjski motiv	174
Obmorski motiv	175
Jože Pavlič:	
Iskanja in odkrivanja	
Pogovor s pesnikom in literarnim raziskovalcem	
Francetom Pibernikom	176
Bojan Pollak, Matej Humar:	
Oris zgodovine Alpinističnega odseka	
Planinskega društva Kamnik od 1980 do 1997 ...	182
Dane Holcar, Rajko Slapnik:	
Jamarski klub Kamnik dvajsetletnik	194
Benjamin Bezek, Danijel Bezek:	
60 let od odkritja mamuta v Nevljah	200
Jože Pavlič:	
Vrnitev "Jelovškovega tabernaklja"	205
Božidar Drovenik:	
Akademik profesor dr. Janez Matjašič	
(4. 5. 1921–9. 8. 1996)	209
Dušan Lipovec: Maks Bergant (1912–1996)	211
Matic Romšak:	
45 let Glasbene šole v Kamniku	213
Alenka Zalaznik:	
Krajani Most, Suhadol in Žej gradijo novo šolo	216
Aleksander Samavsky:	
Ob 50-letnici Zavoda za usposabljanje	
invalidne mladine	220
Cene Matičič:	
Sto let razvoja kamniške pihalne godbe	225
Milan Trbižan:	
45 let prve mature v Kamniku	231
Kazalo	233
Sponzorji	234

SPONZORJI

IZID KNJIGE SO OMOGOČILI:

SKB, d. d., Poslovna enota Kamnik

Nova LB, d. d., Podružnica Kamnik

Meso Kamnik, d. d.

Graditelj, Kamnik

Flok, Komenda

Žurbi Team Šmarca, Kamnik

Janez Novak, notar, Kamnik

Kemijska industrija Kamnik

Titan, d. d., Kamnik

Kočna, d. d., Kamnik

Calcit, Stahovica

Menina, Kamnik

Svilanit, Kamnik

Mercator Eta, Kamnik

Poslovni sistem Mercator, Ljubljana

Adriaplin, d. o. o., Ljubljana

Cestno podjetje Ljubljana

Vodnogospodarsko podjetje Hidrotehnik, Ljubljana

SCT, d. d., Ljubljana

ZIL Inženiring, d. d., Ljubljana

Telekom Slovenije, p. o., Ljubljana

Mobitel, d. d., Ljubljana

Helios, d. o. o., Domžale

MATICNA KNJIZNICA KAMNIK

Kamnik (centrala)

do 908

KAMNISKI

949.712 Kamnik(058)

0094422

COBISS *

